

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

Znaczenie sił zbrojnych w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w latach 2008-2022

Anna Maria Dyner

Rozprawa doktorska
realizowana pod kierunkiem
dr hab. Przemysława Żurawskiego vel Grajewskiego, prof. UŁ

Łódź 2026

Spis treści

Wprowadzenie.....	4
Rozdział 1. Rola i miejsce sił zbrojnych w strukturach państwowych Rosji.....	13
1.1 Znaczenie sił zbrojnych.....	13
1.2. Wojna, konflikt zbrojny, użycie siły	18
1.3. Siła państwa.....	26
1.4. Ewolucja pozycji Sił Zbrojnych w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej	29
1.5. Miejsce sił zbrojnych w strukturze państwa rosyjskiego	33
Podsumowanie	47
Rozdział 2. Główne cele rosyjskiej polityki zagranicznej po 2008 r. w świetle najważniejszych jawnych dokumentów koncepcyjnych Federacji Rosyjskiej	48
2.1. Koncepcje, strategie i doktryny jako najważniejsze dokumenty planistyczne państwa.....	49
2.2. Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej	53
2.3. Strategia bezpieczeństwa narodowego	59
2.5. Doktryna morska	75
2.6. Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego	80
2.7. Doktryna jądrowa	82
2.8. Kształtowanie się rosyjskiej polityki zagranicznej w kontekście strategicznych dokumentów koncepcyjnych Federacji Rosyjskiej	85
Podsumowanie	90
Rozdział 3. Reforma Sierdiukowa i jej znaczenie dla zmiany polityki zagranicznej Rosji.....	95
3.1. Stan Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej przed reformą Sierdiukowa	95
3.2. Reforma Sierdiukowa jako cezura zmian w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej.....	98
3.3. Społeczne znaczenie reformy sił zbrojnych	132
Podsumowanie	138
Rozdział 4. Wojny Rosji w latach 2008-2022.....	141
4.1. Czynniki wojskowe w polityce zagranicznej	142

4.2. Wojna w Gruzji 2008 roku.....	151
4.3. Rosyjska interwencja wojskowa w Syrii.....	173
4.4. Działania zbrojne na Ukrainie w okresie 2014-2022	192
Podsumowanie	229
Rozdział 5. Okołomilitarne działania Rosji poza granicami kraju.....	231
5.1. Rosyjskie wojny hybrydowe	232
5.2. Rola Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym w polityce zagranicznej Rosji	255
5.3. Wykorzystanie przez Rosję baz wojskowych poza granicami państwa.....	265
5.4. Wykorzystanie „formacji ochotniczych” i prywatnych firm wojskowych	273
Podsumowanie	281
Zakończenie	287
Alfabetyczny wykaz skrótów	298
Spis rysunków, tabel i wykresów	299
Aneks.....	301
Bibliografia.....	303

Wprowadzenie

Rozpoczęty 24 lutego 2022 r. kolejny etap wojny rosyjsko-ukraińskiej dobitnie pokazał nie tylko słabości pozimnowojennego systemu bezpieczeństwa w Europie, ale unaoczniał też rolę jaką w rosyjskiej polityce zagranicznej odgrywają siły zbrojne. W 2008 r. w Gruzji, a później od 2014 r. na Ukrainie, Rosja realizowała cele swojej polityki za pomocą siły. Uzyskawszy militarne wsparcie Moskwy w 2008 r. Abchazja i Osetia Południowa ogłosiły niepodległość, która utrzymuje się głównie dzięki rosyjskim gwarancjom¹. W 2014 r. Rosja siłą anektowała Krym i zainicjowała powstanie separatystycznych tzw.– Donieckiej Republiki Ludowej (*Донецкая Народная Республика/Donieckaja Narodnaja Riespublika*, DNR) i Ługańskiej Republiki Ludowej (*Луганская Народная Республика/Ługanskaja Narodnaja Riespublika*, ŁNR) na wschodzie Ukrainy. W lutym 2022 r. uznała niepodległość obu tych tworów² i rozpoczęła inwazję na Ukrainę – oficjalnie celem zagwarantowania bezpieczeństwa ludności tzw. DNR i ŁNR, demilitaryzacji i „denazyfikacji” Ukrainy. Wcześniej – w grudniu 2021 r. Rosjanie wystosowali listę żądań pod adresem Stanów Zjednoczonych i Sojuszu Północnoatlantyckiego, domagając się m.in. gwarancji bezpieczeństwa i wycofania wojskowej infrastruktury z państw przyjętych po 1997 r.³. Od 2015 do 2022 r. Rosja była również zaangażowana wojskowo w Syrii⁴, co zwiększyło jej zdolności do oddziaływania na państwa Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej.

Przyjęte cezury czasowe niniejszej pracy – lata 2008-2022 wyznaczone zostały przez dwa wydarzenia przełomowe i wyraźnie górujące swym znaczeniem wśród wszystkich wyżej wymienionych. Rok 2008 to pierwsza po rozpadzie Związku Sowieckiego wojna stoczona otwarcie przez Rosję z innym państwem. Rosja naturalnie była już wcześniej uczestnikiem konfliktów zbrojnych na obszarze postsowieckim, ale czy to wcześniej w Abchazji i Osetii Południowej, czy też w Naddniestrzu, tworzyła pozory, że nie działa tam jako państwo rosyjskie. W 2008 r. wobec Gruzji wystąpiła zaś po raz pierwszy otwarcie, oficjalnie wysyłając

¹ Więcej: I. Matcharashvili, *2008 rok, wojna rosyjsko-gruzińska*, Oświęcim 2013, A. Legieć, *Perspektywy polityki Rosji wobec Kaukazu Południowego*, „Biuletyn PISM” nr 77/2021, https://pism.pl/publikacje/Perspektywy_polityki_Rosji_wobec_Kaukazu_Poludniowego

² Szerzej patrz: *Подписание документов о признании Донецкой и Луганской народных республик*, Президент России, 21 февраля 2022 года, <http://kremlin.ru/events/president/news/67829>

³ *Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, https://mid.ru/ru/foreign_policy/vnesnepoliticeskoe-dos-e/dvustoronnie-otnosenij-rossii-s-inostrannymi-gosudarstvami/rossia-nato/1790803/, *Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, 17.12.2021, https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/

⁴ Więcej: T. Cooper, *Moscow's game of poker. Russian military intervention in Syria, 2015-2017*, Warwick 2018

swe wojsko na terytorium obcego państwa w celu walki z jego siłami zbrojnymi⁵. Rok 2022 zaś to cezura równie oczywista, wyznaczona przez pełnoskalową inwazję rosyjską na Ukrainę⁶. Jest to też pierwsza od 1945 r. oficjalnie zadeklarowana próba zmiany granic w Europie w drodze agresji zbrojnej i pierwsza od II wojny światowej próba podboju dużego państwa europejskiego, którego prawa do istnienia agresor nie uznaje. Oba te wydarzenia miały charakter przełomowy i w sposób fundamentalny zmieniły tak armię rosyjską, jak i jej miejsce w polityce zagranicznej Rosji.

Rosja, po rozpadzie Związku Sowieckiego⁷ (ZSRR), była i pozostaje zwolenniczką świata wielobiegunowego. Jednak w jej percepcji koncepcja ta bardziej przypomina znany z XIX w. koncert mocarstw, w którym najwięksi światowi gracze mają prawo do decydowania o losach tych mniej ważnych, a świat jest podzielony na polityczne strefy wpływów. Tym samym, jak zauważył m.in. prof. Kazimierz Malak, Rosja zakłada, że może prowadzić „szczególną politykę wobec państw mających ważne znaczenie dla jej bezpieczeństwa i interesów. Innymi słowy Rosja żąda prawa do wywierania wpływu na sytuację wewnętrzną w pewnych państwach wszelkimi dostępnymi środkami, z interwencją zbrojną włącznie⁸”. Koncepcję tę wielokrotnie w swoich wypowiedziach potwierdzał prezydent Rosji Władimir Putin⁹, który, wraz z rosyjską dyplomacją, konsekwentnie dążył do zwiększenia uprawnień mocarstw jądrowych, będących stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa ONZ. Jak wskazuje Bogdan Grenada „Rosja próbuje wzmocnić swoje globalne wpływy na arenie światowej i utrzymać swoją uprzywilejowaną

⁵ Szerzej patrz: R.D. Asmus, *Mała wojna, która wstrząsnęła światem. Gruzja, Rosja i przyszłość Zachodu*, Warszawa 2010, ss. 450. Por.: R. Potocki, *Wojna sierpniowa*, Warszawa 2009, ss. 154 oraz R. Grodzki, *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008. Przyczyny – przebieg – skutki*, Zakrzewo 2009, ss. 198. Patrz też: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo Polski w kontekście wojny sierpniowej*, „Historia i współczesność światowej szachownicy”, „Geopolityka. Biuletyn Naukowo-Analityczny Instytutu Geopolityki”, nr 2(3)/2009, R.II, s. 155-167.

⁶ Szerzej patrz: A.M. Dyer, A. Legucka, M. Piechowska, *Rosyjski atak na Ukrainę*, „Komentarz PISM”, nr 12/2022, 24 lutego 2022, s.1-2, <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjski-atak-na-ukraine>. Por.: A. Wilk, P. Żochowski, S. Matuszak, K. Nieczypor, J. Rogoża, T. Iwański, M. Menkiszak, M. Domańska, K. Kłysiński, I. Wiśniewska, K. Chawryło, J. Ber, W. Rodkiewicz, A. Michalski, *Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich*, pod red. A. Eberhardta, T. Iwańskiego i W. Konończuka, Warszawa, luty 2023, s. 37-49, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2023-02-23/rok-wojny>

⁷ Państwo i system polityczny jaki funkcjonował w latach 1922-1991 r., w niniejszej pracy określam nazwą *sowiecki*, które choć obecnie zawiera, skądinąd uzasadniony, odcień pejoratywny, było określeniem oficjalnie używanym w II Rzeczypospolitej. Jednocześnie, stosując terminologię ukształtowaną w okresie II Rzeczypospolitej, używam skrótu *ZSRR* (zamiast *ZSRS*), gdyż przyjęta wówczas w Polsce oficjalna nazwa brzmiała: Związek Socjalistycznych Republik Rad. Skróć ten obowiązywał także po 1945 r. Ponadto termin *radziecki* w tradycji polskiej odnosił się do rad miejskich. Więcej patrz: J. Szumski, *Sowietyzacja Zachodniej Białorusi 1944-1953. Propaganda i edukacja w służbie ideologii*, Kraków 2010, s.18. Jednocześnie, jeśli w cytowanych przeze mnie publikacjach będzie pojawiał się termin *radziecki*, będę cytowała go dosłownie.

⁸ K. Malak, *Czynnik wojskowy w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej (1991-2000)*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001, s. 13.

⁹ Patrz: В. Путин, *75 лет Великой Победы: общая ответственность перед историей и будущим*, <http://kremlin.ru/events/president/news/63527>

pozycję, definiując strefę swoich wpływów na obszarze poradzieckim, co oznacza w praktyce wywieranie presji na Ukrainę, Białoruś, Mołdawię, państwa Południowego Kaukazu oraz środkowej Azji, a także kraje Europy Środkowo-Wschodniej¹⁰”.

Mimo globalizacji i wzrostu niebezpieczeństw o charakterze pozamilitarnym, jak choćby kwestie epidemiologiczne, to właśnie zagrożenia wojskowe pozostają newralgicznymi dla współczesnych państw. Na znaczenie siły w wyznaczaniu potęgi państwa wskazują autorzy *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa*. Piszą, że na potęgę państwa składają się:

„- czynniki geograficzne (terytorium, granice, klimat, gleby bogactwa naturalne, akweny wodne);

- demografia (liczba i struktura ludności);

- ekonomia (wielkość i innowacyjność oraz zaawansowanie technologiczne);

- autorytet i charakter władzy;

- potencjał militarny i obronny (gotowość państwa, waleczność i gotowość społeczeństwa do ofiar, wydatki na obronność, liczba i jakość sił zbrojnych uzbrojenie i wyposażenie wojsk, system rozpoznania i dowodzenia oraz logistyka);

- sojusze i ich wiarygodność;

- spójność narodowa (...)”¹¹

Z kolei Marcin Kleinowski potęgę państwa rozumie jako „hipotetyczną zdolność uczestnika stosunków międzynarodowych do użycia swoich materialnych i pozamaterialnych zasobów, w celu wykonania własnej woli, bez względu na sprzeciw lub współdziałanie innych uczestników¹²”. Szczególnie widoczne jest to w polityce bezpieczeństwa Rosji, która nawet w czasie pandemii wirusa SARS-CoV-2 w 2020 r. nie zaprzestała intensywnych działań militarnych (szkolenia, interwencje wojskowe), mając świadomość, że spośród wszystkich czynników kształtujących jej potęgę najważniejsze są środki wojskowe.

Czynnik militarny był istotnym elementem polityki zagranicznej Związku Sowieckiego. Jeśli chodzi o Rosję, to jedynie w czasach „wielkiej smuty” lat 90. XX w. nie odgrywał aż tak istotnej roli w stosunkach z innymi państwami. Jego znaczenie wyraźnie wzrosło w połowie pierwszej dekady XXI w., kiedy Rosja, m.in. dzięki zwiększeniu swoich możliwości finansowych związanych ze wzrostem cen na eksportowane przez nią surowce naturalne, zaczęła zmieniać swoją politykę zagraniczną.

¹⁰ B. Grenda, *Środowisko bezpieczeństwa europejskiego w świetle zagrożeń militarnych ze strony Rosji*, Toruń 2019, s. 55.

¹¹ M. Kulickowski, J. Pawłowski, Zdrodowski Bogdan (red.), (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa*, Toruń 2020, s. 169-170.

¹² Kleinowski M., *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa*, „Świat Idei i Polityki”, t. 10, Toruń 2010, s. 11.

Przełomem w rosyjskiej polityce zagranicznej było użycie sił zbrojnych przeciw Gruzji. Wcześniej Rosja stosowała elementy siły (jak np. istnienie rosyjskich baz wojskowych) wobec państw sąsiednich do utrzymania w nich wpływu. Jednak po raz pierwszy komponenty takie jak współdziałanie w ochronie granic i wysłanie kontyngentu sił pokojowych posłużyły jako bezpośredni pretekst do podjęcia interwencji zbrojnej w innym państwie. Co więcej tzw. wojna pięciodniowa była formalnie (choć nie faktycznie¹³) pierwszym konfliktem zbrojnym między Rosją a byłą republiką ZSRR.

Jednocześnie interwencja w Gruzji pokazała wszystkie słabości sił zbrojnych Rosji – ich niedofinansowanie i anachroniczną strukturę i wymusiła na rosyjskich władzach podjęcie szeroko zakrojonej reformy armii, nazwanej od nazwiska ówczesnego ministra obrony reformą Sierdiukowa. Jej przeprowadzenie było możliwe nie tylko dzięki decyzjom politycznym, gdyż Władimir Putin zapowiadał taką restrukturyzację od momentu, gdy objął urząd prezydenta FR w 2000 r.¹⁴, ale przede wszystkim dzięki dobrej koniunkturze gospodarczej, której sprzyjały ceny ropy naftowej – w pierwszej połowie 2008 r. jej wartość oscylowała wokół 100 USD za baryłkę.

W 2008 r. Rosja wróciła do stosowania siły w swojej polityce zagranicznej, a do tego potrzebna była sprawnie działająca armia o ofensywnym charakterze. Zaszło zatem swoiste sprzężenie zwrotne: rosyjska polityka zagraniczna do realizacji swoich celów coraz częściej wykorzystywała komponent militarny, a jednocześnie siły zbrojne musiały zostać zreformowane, żeby jak najlepiej wpisywać się w zmienioną politykę zagraniczną. Tym samym Rosja zaczęła prowadzić, jak to określił w 2016 r. Mark Galeotti, dyplomację „heavy metalową”¹⁵, stosując groźbę podjęcia działań zbrojnych jako podstawę dla zapewnienia realizacji swoich interesów.

¹³ Osobnym bardziej skomplikowanym zagadnieniem są wojny abchasko-gruzyńska i osetyjsko-gruzyńska z początku lat 1990. (Szerzej patrz W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2000, s.256-270. Por.: W. Bartuzi, *Gruzyński kocioł między Abchazją, Osetią południową a Adżarią 1991-2006*, [w:] P. Ostaszewski (red.), *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869-2006*, Warszawa 2006, s.801-813. Patrz też.: A. Eberhardt, *Armed Conflicts in Georgia: the Russian Factor*, [w:] A. Eberhardt i A. Iwashita (red.), *Security Challenges in the Post-Soviet Space. European and Asian Perspectives*, Warszawa-Sapporo 2007, s.136-146) i wojna naddniestrzańsko-moldawska, w której Rosja de facto uczestniczyła (14 Armia) – szerzej patrz: J. Darski (wł. Targalski J.), *Rumunia*, Warszawa 1992, s.123-129. Por.: M. Kuczyński, *Krwawiąca Europa, Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990-2000, Tło historyczne i stan obecny*, Warszawa 2001, s.71-79 oraz J. Wróbel, *Naddniestrze*, [w:] K. Strachota (red.), *Konflikty na obszarze postradzieckim. Stan obecny. Perspektywy uregulowania. Konsekwencje/Armed Conflicts in the Post-Soviet Region. Present Situation. Prospects for Settlement. Consequences*, „Prace OSW”, nr 9, Warszawa, czerwiec 2003, s.15-19 oraz: J. Solak, *Moldawia. Republika na trzy pęknięta. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu o Naddniestrze*, Toruń 2009, 101-116.

¹⁴ M. Depeczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, Warszawa 2020, s. 321.

¹⁵ M. Galeotti, *Heavy Metal Diplomacy: Russia's Political Use of its Military in Europe since 2014*, European Council on Foreign Relations, 19 December 2016, https://www.ecfr.eu/publications/summary/heavy_metal_diplomacy_russias_political_use_of_its_military_in_europe_since

Wyżej opisane fakty i znaczenie rosyjskich działań na arenie międzynarodowej dla bezpieczeństwa światowego, w tym w bardzo istotnym stopniu dla Polski, legły u podstaw decyzji o wyborze tematu niniejszej rozprawy. Podjęcie i przeprowadzenie studiów nad tytułowym zagadnieniem – tzn. znaczeniem sił zbrojnych w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej ma trudną do przecenienia wagę tak w wymiarze badań akademickich, jak i ekspertyzy politycznej o potencjalnie wysokiej użyteczności dla procesu decyzyjnego w strukturach państwa polskiego.

Rolę czynnika wojskowego w polityce zagranicznej Rosji badał już Kazimierz Malak, jednak swą analizę zakończył na 2000 r. Jednocześnie zaproponowana przez niego metoda wydaje się najlepszą możliwą do odpowiedzi na pytanie o to jakie jest obecne znaczenie sił zbrojnych w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej. To zaś jest celem rozważań prowadzonych w niniejszej pracy. Tym samym, podobnie jak w opracowaniu *Czynnik wojskowy w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej (1991-2000)*, postanowiono rozwiązać dwa problemy badawcze:

„1. jak czynnik wojskowy i środki wojskowe są wykorzystywane dla wsparcia polityki zagranicznej?

2. czy przyszłość Rosji zależy od jej siły wojskowej i w jakim stopniu określa ona status państwa?¹⁶”.

Po zaznajomieniu się z materiałami źródłowymi i z literaturą przedmiotu postawiono hipotezę badawczą:

- Czynnik wojskowy jest istotnym elementem realizacji celów rosyjskiej polityki zagranicznej takich jak: utrzymanie integralności terytorialnej państwa, utrzymanie dominującej pozycji Rosji na obszarze niemal całego dawnego Związku Sowieckiego oraz powrót Rosji do roli jednego z najważniejszych światowych graczy.

W pracy zastosowano następujące elementy metod wykorzystywanych w naukach o polityce¹⁷:

- analizy decyzyjnej,
- analizy systemowej,
- analizy krytyki piśmiennictwa,
- analizy politycznej i wojskowej poszczególnych wydarzeń.

Aby zweryfikować postawioną hipotezę praca została podzielona na sześć części.

¹⁶ K. Malak, op. cit., s. 15.

¹⁷ Więcej: W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamęcki, *Nauki o polityce. Zarys koncepcji dyscypliny*, Biszkek-Pułtusk, 2013, s. 190-217.

We **wprowadzeniu** powyżej umotywowany został wybór tematu rozprawy, postawiona hipoteza badawcza i określone zostały metody jej weryfikacji oraz wyznaczono cezury czasowe prowadzonych badań. W części tej opisana została także przyjęta struktura pracy. Wskazano też najważniejsze opracowania innych autorów, które zostały poświęcone tytułowemu zagadnieniu.

W **rozdziale pierwszym** pokazana została rola i miejsce sił zbrojnych Rosji wśród instytucji państwowych w latach 2008-2022. Wskazano w nim w jaki sposób struktura armii i jej zmiany są powiązane z polityką zagraniczną. Opisano również koncepcje teoretyczne związane ze znaczeniem sił zbrojnych. Wyjaśnione zostały pojęcia: *wojna*, *konflikt zbrojny*, *użycie siły*, które w niniejszej pracy są wielokrotnie wykorzystywane oraz scharakteryzowane zostało w odniesieniu do współczesnej Rosji pojęcie *siły państwa*. Rozważania teoretyczne dotyczące wojny, konfliktów zbrojnych i użycia siły, a także roli sił zbrojnych w polityce państw są w II części oparte na literaturze przedmiotu, autorka bowiem nie prowadziła samodzielnych badań w tym zakresie, stąd te partie owego rozdziału, które są im poświęcone, mają charakter przeglądowej prezentacji stanu badań i przyjętych w ich wynikach ustaleń innych autorów.

Rozdział drugi jest omówieniem najważniejszych celów rosyjskiej polityki zagranicznej w okresie 2008-2022. Przeanalizowano w nim kluczowe rosyjskie dokumenty dotyczące tej sfery – w tym przede wszystkim doktryny, m.in. polityki zagranicznej, wojskowej i bezpieczeństwa państwa. Pokazany został też ich kontekst. Wskazano również jak zmieniały się rosyjskie cele w polityce zagranicznej, jakie narzędzia Rosja stosowała do ich realizacji i jakie organizacje międzynarodowe do nich wykorzystywała.

W **rozdziale trzecim** opisana została reforma rosyjskich sił zbrojnych, której rozpoczęcie uznano nie tylko za najważniejszą cezurę dla obecnego ich funkcjonowania, ale również pokazano, jak wpłynęła ona na prowadzenie przez Rosję polityki zagranicznej. Wskazano skalę i charakter zmian oraz jaki wpływ na sposób prowadzenia reformy miała zmieniająca się rzeczywistość międzynarodowa i jakie znaczenie dla polityki zagranicznej Rosji miały zmiany zachodzące w jej siłach zbrojnych

W **rozdziale czwartym** przeanalizowane zostały wojny Rosji od 2008 r., a więc interwencje podjęte przez nią w Gruzji, na Ukrainie i w Syrii. W rozdziale tym opisano także jak działania zbrojne przełożyły się na negocjacje dyplomatyczne i jakie miały znaczenie dla sposobu prowadzenia przez rosyjskie władze polityki zagranicznej oraz jaki był ich wpływ na miejsce Rosji na arenie międzynarodowej.

W **rozdziale piątym** zostało natomiast pokazane w jaki sposób Rosja wykorzystywała siłę wojskową w postaci działań hybrydowych, prywatnych firm wojskowych, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym oraz baz wojskowych poza granicami kraju, do realizowania celów swojej polityki zagranicznej. Zwrócono uwagę również na inne instrumenty – takie jak ćwiczenia militarne, które mogą być wykorzystywane zarówno do współpracy z innymi państwami, jak i do szantażu w celu narzucania im swojej polityki, a nawet jako narzędzie konfrontacji.

Część ostatnia – **wnioski** – jest nie tylko próbą podsumowania i zweryfikowania postawionej we wstępie hipotezy badawczej, ale również próbą przewidzenia w jaki sposób Rosja będzie wykorzystywała swoje siły zbrojne w prowadzonej przez siebie polityce zagranicznej w przyszłości.

W tej pracy chciano też wykazać znaczenie środków militarnych dla prowadzenia przez Rosję polityki zagranicznej oraz sprzężenie pomiędzy koniecznością i możliwością realizacji celów tejże polityki a reformą rosyjskich sił zbrojnych.

Pod pojęciem celów rosyjskiej polityki zagranicznej rozumiem:

- zapewnienie bezpieczeństwa państwa – w rozumieniu jakie nadają mu kremlowskie elity,
- utrzymanie wiodącej roli Rosji na obszarze postsowieckim (bez państw bałtyckich),
- zwiększenie roli Rosji na arenie międzynarodowej poprzez jej zaangażowanie w konflikty poza obszarem dawnego ZSRR, które są kluczowe dla światowego bezpieczeństwa – jak wojna w Syrii czy walka z Państwem Islamskim.

Kwestie znaczenia sił zbrojnych w polityce Rosji po 2008 r. częściowo pojawiały się w opracowaniach Marka Depczyńskiego i Leszka Elaka¹⁸, Maliny Kaszuby¹⁹ czy Bogdana Grendy²⁰ jednak żadna z tych monografii nie odpowiada na pytanie o to jak siły zbrojne zostały wykorzystane przez Rosję do prowadzenia polityki zagranicznej. Związane z interesującym nas tematem badawczym koncepcje teoretyczne opisane zostały w polskiej literaturze przedmiotu i znaleźć je można w kilku ważnych opracowaniach takich badaczy, jak wspomniany wcześniej Kazimierz Malak, ale też Bolesław Balcerowicz. Autorka nie widzi więc potrzeby ich powtarzania w niniejszym opracowaniu.

W niniejszej dysertacji wykorzystano też prace szeregu innych badaczy i analityków. Ze względu na ich znaczenie w wielu miejscach pojawiają się liczne cytaty. Jest to zabieg

¹⁸ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, Warszawa 2020, ss. 411, oraz M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna teoria i praktyka*, Warszawa 2023, ss. 400. W niniejszej pracy cytowane są obie pozycje, więc ze względu na podobne tytuły będą one przytaczane w przypisach w całości.

¹⁹ M. Kaszuba, *Siły zbrojne w polityce bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Siedlce 2019.

²⁰ B. Grenda, op.cit.

celowy mający posłużyć jako prezentacja dorobku innych ekspertów. Fakt wykorzystania dzieł danego autora do prezentacji konkretnego zagadnienia (np. pracy prof. Stanisława Bielenia do przedstawienia miejsca prezydenta w systemie politycznym Rosji i w kształtowaniu rosyjskiej polityki zagranicznej czy artykułu dra Leszka Sykulskiego na temat teorii gier refleksyjnych Władymira Lefewra) nie oznacza przyjęcia wszelkich tez zawartych w danym cytowanym dziele czy też solidaryzowania się z poglądami jego twórcy. Celem badawczym realizowanym w ramach niniejszej dysertacji nie jest jednak krytyczna analiza literatury przedmiotu. Autorka unika zatem wchodzenia w dyskusje na tematy nie będące przedmiotem tytułowych rozważań niżej prezentowanego studium.

W pracy wykorzystano również opracowania dwóch wiodących polskich ośrodków analitycznych – Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych oraz Ośrodka Studiów Wschodnich. Dokonano także kwerendy polskiej prasy specjalistycznej, takiej jak „Polska Zbrojna”, „Nowa Technika Wojskowa”, „Wojsko i Technika. Bezpieczeństwo, uzbrojenie, przemysł”, „Raport. Wojsko, technika, obronność”. Autorka czerpała także z opracowań światowych instytucji analitycznych jak Atlantic Council, Center for Strategic and International Studies (CSIS), European Council on Foreign Relations (ECFR), International Institute for Strategic Studies (IISS), Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) czy Royal United Services Institute (RUSI).

W przygotowaniu niniejszej dysertacji użyteczne były też opracowania i materiały źródłowe w językach angielskim, polskim i rosyjskim. Monografie rosyjskojęzyczne takie jak *Сирия: трудный путь от войны к мир*²¹ czy *Война среди стен*²² traktują o rosyjskim zaangażowaniu wojskowym w Syrii i działaniach na Ukrainie do czasu rozpoczęcia pełnoskalowej inwazji na to państwo w lutym 2022 r. Z kolei opracowania takie jak *Ракеты средней и меньшей дальности*²³, *Супер оружие XXI века в локальных конфликтах*²⁴ czy *Современное военное оружие России*²⁵ pokazują jak od czasu inauguracji reformy sił zbrojnych w 2009 r. rozwijał się rosyjski potencjał zbrojeniowy. Przesłanie tych publikacji jest przy tym jasne – rosnąca w siłę rosyjska armia miała być coraz ważniejszym elementem działań Rosji na arenie międzynarodowej. Rosja wykorzystywała zbrojenia jako najważniejszy element przeciwstawienia się Stanom Zjednoczonym i NATO, ale też jako klucz do podporządkowania sobie państw sąsiednich, jakie jej zdaniem przynależą do rosyjskiej sfery wpływów. Siłę

²¹ М. С. Холынская-Голенищева, *Сирия: трудный путь от войны к мир*, Москва, 2019.

²² А. В. Лаврова., Р. Н. Пухов., *Война среди стен*, Москва 2022.

²³ А. Б. Широкопад, *Ракеты средней и меньшей дальности*, Москва 2019.

²⁴ С. Н. Зигуненко, *Супер оружие XXI века в локальных конфликтах*, Москва 2018.

²⁵ В. Г. Симаков, *Современное военное оружие России*, Москва 2014.

wojskową, ale też eksport uzbrojenia Rosja traktowała również jako ważne narzędzie rozwijania kontaktów z niektórymi państwami Afryki, Bliskiego Wschodu, Azji czy Ameryki Południowej.

W Polsce brakuje jednego opracowania monograficznego pokazującego sprzężenie zwrotne między polityką zagraniczną Rosji po 2008 r. a reformą sił zbrojnych tego państwa. Brakuje też monografii opisującej rolę armii w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w latach 2008-2022, która jasno wskazywałaby cele, dla których realizacji państwo to wykorzystało swoje siły zbrojne. Niniejsza pozycja ma tę lukę wypełnić.

W pracy przyjęto zasadę transkrypcji nazwisk i nazw własnych zapisywanych cyrylicą według reguł języka polskiego, jako precyzyjniej oddającą wymowę oryginalną. Wyjątek uczyniono dla nazwisk autorów opracowań publikowanych w języku angielskim i tam podanych w transliteracji zgodnej z zasadami owego języka.

Konstruując bibliografię autorka jako najważniejsze wskazała dokumenty wytworzone przez państwa i instytucje międzynarodowe, a kolejne co do ważności badania socjologiczne, które – choć nie są bezpośrednio prezentacją ankiet wypełnianych przez respondentów – można zaliczyć do źródeł pierwotnych. Pozostałe, a więc analizy i opracowania oraz monografie, zostały umieszczone na dalszych pozycjach jako źródła wtórne.

Rozdział 1. Rola i miejsce sił zbrojnych w strukturach państwowych Rosji

Głównym celem postawionym sobie przez autorkę do realizacji w ramach niniejszego rozdziału jest odpowiedź na pytanie o to jaka była rola i miejsce sił zbrojnych Rosji w strukturach państwowych w latach 2008-2022. Pokazane zostaną tu zatem koncepcje teoretyczne związane ze znaczeniem sił zbrojnych. Wyjaśnione będą także pojęcia: *wojna*, *konflikt zbrojny*, *użycie siły*, które dla tej pracy są kluczowe i będą w niej wielokrotnie wykorzystywane. Scharakteryzowane zostanie także to na czym polega siła państwa, a uczynione to będzie w odniesieniu do współczesnej Rosji, aby wykazać jak ważną rolę odgrywa czynnik siły w działaniach prowadzonych przez jej władze, w tym zwłaszcza w polityce zagranicznej. Tym samym autorka będzie poszukiwała odpowiedzi na pytanie badawcze o to jak istotną rolę odgrywały siły zbrojne w funkcjonowaniu państwa rosyjskiego.

1.1 Znaczenie sił zbrojnych

W niemal każdym państwie siły zbrojne odgrywają istotną rolę w jego funkcjonowaniu. W tej pracy skupiono się na środkach militarnych wykorzystywanych w polityce zagranicznej Rosji, stąd też konieczność zdefiniowania wielu pojęć takich jak siły zbrojne, konflikt, wojna (w tym konwencjonalna, informacyjna i hybrydowa) oraz pokazania jakie miejsce zajmują siły zbrojne w rosyjskim systemie państwowym.

Karta Narodów Zjednoczonych (art. 2)²⁶ zawiera zapis o suwerennej równości państw. Jednak praktyka pokazuje, że znaczenie każdego z nich rośnie wraz z potencjałem militarnym. Te państwa, które posiadają siły zbrojne zdolne do prowadzenia pełnoskalowych i wielodomenowych²⁷ operacji wojskowych lub/i posiadają siły jądrowe, potencjał ten wykorzystują i wykorzystywały w prowadzeniu swojej polityki zagranicznej. Nie bez powodu stali członkowie Rady Bezpieczeństwa ONZ dysponują potencjałem nuklearnym. Wzrost zdolności militarnych przekłada się też na zmiany w sposobie prowadzenia polityki zagranicznej przez poszczególne państwa. Najlepszymi przykładami są tu Stany Zjednoczone, Rosja, ale też w mniejszym zakresie Francja i Wielka Brytania. Także Chiny coraz częściej

²⁶ Karta Narodów Zjednoczonych, UNIC, Warsaw, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, https://www.un.org/ru/dokumenty/karta_onz.php#.

²⁷ Sojusz Północnoatlantycki wyróżnia pięć domen prowadzenia operacji militarnych. Są to: ląd, woda, powietrze, kosmos oraz cyberprzestrzeń. Obecnie toczy się dyskusja czy za szóstą domenę operacyjną nie powinna być uznana wojna kognitywna, ze względu na ciągły wzrost znaczenia informacji dla prowadzenia wrogich działań. Więcej: North Atlantic Treaty Organization, *Multi-Domain Operations*, <https://www.act.nato.int/activities/multi-domain-operations/>.

wykorzystują swój zwiększający się potencjał wojskowy do zakładania baz w różnych państwach²⁸ i prowadzenia ćwiczeń wojskowych w różnych regionach świata.

Jak wskazuje Krzysztof Załęski „siły zbrojne, w systemie politycznym, obok policji oraz innych służb utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego, spełniają rolę aparatu przymusu. W doktrynie nauk prawnych oprócz pojęcia „siły zbrojne” wyodrębnia się także nazwę „formacje uzbrojone”, które odróżnia się pod względem wypełnianych przez nie funkcji. Niezależnie od faktu, że zarówno jedna, jak i druga grupa różni się od siebie głównie charakterem wypełnianych zadań, to obie struktury wchodzi w skład systemu obronnego państwa. Warto zaznaczyć, że podstawowa różnica między funkcją sił zbrojnych, a funkcją formacji uzbrojonych polega na tym, że wojsko przeznaczone jest głównie do zapewnienia bezpieczeństwa zewnętrznego, natomiast pozostałe formacje uzbrojone służą ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego. Niezależnie od powyższego, zasadniczym celem, dla którego tworzone są siły zbrojne, jest obrona niepodległości, utrzymanie integralności terytorialnej państwa oraz zapewnienie bezpieczeństwa jego obywateli. Siły zbrojne stanowią więc jeden z najważniejszych, wyspecjalizowanych organów aparatu państwowego. Warto dodać także, że aparat państwowy to przede wszystkim odpowiednio zorganizowany zespół instytucji oraz ludzi, powołanych do wypełniania zadań państwa w trybie określonym przez prawo, wyposażony w specyficzne środki prawne do stosowania przymusu państwowego. Jest to więc struktura państwowa, złożona z wielu elementów składowych, występujących jako organa państwa, czyli część aparatu państwa, którą wyodrębnia: zakres powierzonych kompetencji, struktura organizacyjna oraz tryb i sposób podejmowanych działań”²⁹. Załęski wskazuje zatem na wyjątkowy charakter sił zbrojnych jako instytucji mającej mandat do używania siły – głównie wobec aktorów zewnętrznych – w sytuacjach przewidzianych prawem. Autor ten przytacza też pogląd Raymonda Arona, w myśl którego „żołnierze, podobnie jak dyplomaci, w podejmowanych działaniach są reprezentantami swojej wspólnoty narodowej (...), a żołnierz na polu bitwy jest jednostką polityczną, w imieniu której zadaje śmierć, zabija z czystym sumieniem tylko dlatego, że nosi na sobie mundur i działa z obowiązku”³⁰. Definicje te w prosty sposób pokazują zatem specyfikę znaczenia sił zbrojnych dla państwa.

O roli sił zbrojnych w państwie pisał też m.in. prof. Waldemar Kitler. Wskazał on, że „siła zbrojna (wojsko) jest bez wątpienia rękojmą potęgi państwa (siły narodowej), i jego

²⁸ TL, *Militarne plany Chin. Państwo Środka podejmuje odważną grę na Pacyfiku*, „Forsal.pl”, 13 marca 2018, <https://forsal.pl/galeria/1110064,militarne-plan-y-chin-rozbudowa-armii-lotniskowce-bazy-wojskowe.html>.

²⁹ K. Załęski, *Siły zbrojne. Teoria i praktyka funkcjonowania*, Warszawa 2018, s. 8.

³⁰ Ibidem, s. 8-9.

trwania i rozwoju, której podstawę stanowi również dobra dyplomacja, gospodarka, służby specjalne, kultura, poczucie tożsamości narodowej, kultura władzy i wiele innych czynników. Wszystkie one jednak, bez ochrony wojskowej nie gwarantują utrzymania stałych, klasycznych wyznaczników bezpieczeństwa, a mianowicie suwerenności, integralności terytorialnej, nienaruszalności granic i ładu wewnętrznego³¹.” Warto jeszcze podkreślić, że siły zbrojne są nie tylko strukturą chroniącą bezpieczeństwo państwa, ale ich potencjał wynika z jego siły i środowiska międzynarodowego. Silne państwa, które funkcjonują w niestabilnym otoczeniu będą zatem bardziej skłonne do inwestowania w swoje siły zbrojne.

Siły zbrojne odgrywają też znaczącą rolę w stosunkach międzynarodowych, gdyż „polityka dla osiągnięcia swoich celów posługuje się określonymi środkami, wieloma instrumentami. Spośród nich trzy należy uznać za szczególne:

- środki dyplomatyczne, wraz z dyplomacją,
- środki ekonomiczne,
- środki militarne”³².

Siły zbrojne zostały zdefiniowane również jako „wyspecjalizowany organ państwa podlegający bezpośrednio centralnej władzy wykonawczej, przeznaczony do ochrony i obrony jego interesów przez możliwość zastosowania przemocy zbrojnej”³³. Natomiast za najważniejsze funkcje sił zbrojnych można uznać odstraszenie oraz prowadzenie walki zbrojnej aż do osiągnięcia celu politycznego³⁴.

Obok stworzonych przez badaczy omawianego tematu, wyżej przytoczonych licznych definicji akademickich dotyczących sił zbrojnych, warto zacytować także definicję polityczną. Przemysław Żurawski vel Grajewski w swej pracy poświęconej militarnemu wymiarowi bezpieczeństwa międzynarodowego przytacza jedną z nich – definicję sił zbrojnych przyjętą przez dyplomację USA³⁵ na potrzeby negocjacji na temat kontroli zbrojeń, prowadzonych w drugiej połowie lat 1920. W jej ramach wojsko zdefiniowano jako „osoby wyekwipowane i uformowane w grupy pod kierownictwem i kontrolą scentralizowanej władzy (przeznaczone - P.Ż.G.) do utrzymywania i ochrony praw narodowych siłą zbrojną”³⁶.

³¹ W. Kitler, *Rola sił zbrojnych w państwie*, [w:] W. Kitler, D. Nowak, M. Stepnowska (red.), *Prawo Wojskowe*, Warszawa 2017, s. 37.

³² B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010, s. 21.

³³ B. Balcerowicz (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s.124.

³⁴ Por. B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 20.

³⁵ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, t. I 1926, Washington 1941, s. 89. O ówczesnej dyskusji na temat definicji pojęcia „sił zbrojnych” i zajętym w niej przez USA stanowisku patrz też: *Documents on British Foreign Policy*, seria IA, t. 2, London: H.M. Stationery Office 1968, s. 111.

³⁶ P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wymiar militarny*, Warszawa 2012, s. 25. Więcej: idem, *Stany Zjednoczone wobec problemu kontroli zbrojeń w dobie Komisji Przygotowawczej do Konferencji Rozbrojeniowej (1925-1930)*, Warszawa 2000, ss. 372.

Definicje akademickie i polityczne sił zbrojnych (wojska), jak widać nie odbiegają od siebie w opisie istoty definiowanego przedmiotu.

Atrybutem sił zbrojnych jest możliwość stosowania przez nie przemocy. Przy czym przemoc ta jest sankcjonowana przez państwo. Dodatkowo jest to najsilniejsze narzędzie nacisku, po środkach dyplomatycznych oraz presji gospodarczej (sankcje), jakie może zastosować dane państwo na arenie międzynarodowej. „Wielowiekowe doświadczenie uczy, że sama dyplomacja bez odpowiedniego zaplecza materialnego i bez potencjalnego choćby poparcia siłą znaczyła niewiele, nawet jeśli dzięki dużej zręczności udawało się doprowadzić do podpisania korzystnych dokumentów³⁷”. Tym samym czynnik siły zawsze odgrywał istotną rolę w polityce zagranicznej państw.

Znaczenie sił zbrojnych inne jest w okresie wojny, zagrożenia/kryzysu i pokoju. W tym pierwszym odgrywają one pierwszoplanową rolę. W drugim wypadku nieco mniejszą, choć również kluczową dla bezpiecznego funkcjonowania państwa. Paradoksalnie najwięcej wyzwań dla funkcjonowania sił zbrojnych rodzi czas pokoju i to w jaki sposób jest on rozumiany. Jeśli postrzega się go jedynie jako przerwę między konfliktami zbrojnymi, wtedy jedyną rolą sił zbrojnych jest przygotowanie się do udziału w kolejnym starciu lub wojnie. W takim wypadku szkolenia do działań zbrojnych będą dominowały w bieżącej działalności wojskowej³⁸. Jeśli pokój traktowany jest jako stan trwały, wtedy siły zbrojne mogą być również wykorzystywane do innych zadań państwowych. Jednakże podstawowymi ich zadaniami są:

- „- zapobieganie powstawaniu zagrożeń oraz ich ograniczanie,
- obrona bytu narodowego i państwowego w warunkach skonkretyzowania się tych zagrożeń,
- zapewnienie nienaruszalności terytorium państwa,
- zapewnienie suwerenności państwowej rozumianej jako wyłączność w zakresie egzekwowania prawa na jego terytorium³⁹”.

Siły zbrojne mogą być użyte zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio, a za przejaw tego ostatniego uznaje się organizowanie ćwiczeń wojskowych, mających być demonstracją siły. Siły zbrojne mogą być wykorzystywane nie tylko do zadań ściśle związanych z działaniami militarnymi, ale również do ochrony ludności cywilnej, walki z klęskami żywiołowymi czy przestępczością, udziału w akcjach humanitarnych. Sprowokowany przez władze białoruskie,

³⁷ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 22.

³⁸ Odrębną kwestią będzie tu przygotowanie całego państwa do wojny, a więc m.in. stworzenie jasnych zasad współpracy cywilno-wojskowej, utworzenie obrony cywilnej, zabezpieczenie kluczowych elementów infrastruktury oraz zdolności wytwórczych i remontowych przemysłu zbrojeniowego.

³⁹ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 25.

we współpracy z Rosją kryzys⁴⁰, trwający na granicy białorusko-polskiej od lata 2021 r. pokazał np. znaczenie sił zbrojnych dla ochrony granicy również w formalnym czasie pokoju.

Trzeba też zauważyć, że wojsko pełni często rolę państwowotwórczą, odgrywa ważną rolę edukacyjną i kształtuje świadomość narodową. Świadczy o tym coraz większe znaczenie, jakie w siłach zbrojnych przywiązuje się do roli komunikacji skierowanej zarówno do swoich społeczeństw⁴¹, jak też potencjalnych przeciwników.

Współcześnie armie dzielone są na trzy typy:

- masowe armie regularne, oparte na służbie z poboru;
- armie zawodowe;
- armie typu milicyjnego, oparte na powoływaniu pod broń obywateli na wypadek zagrożenia lub wojny⁴².

Jak zaznacza Krzysztof Załęski „biorąc pod uwagę typy interesów, celów i charakteru polityki, można wyodrębnić odpowiadające im typy sił zbrojnych. (...) 1) polityce ekspansji odpowiadają siły o charakterze ofensywnym, w których skład wchodzi jednostki przede wszystkim zdolne do przegrupowania, bądź przerzutu na znaczne odległości, wykonania uderzeń lotniczo-rakietowych, inwazji na terytorium innego państwa, opanowania części lub całości jego terytorium; 2) polityce mocarstwowej, typowej dla państw uprawiających politykę globalną, ponadregionalną wyodrębniają ze składu sił zbrojnych wojska interwencyjne, jako niezbędne do podejmowania interwencji, które mogą być komponentem tzw. sił szybkiego reagowania. (...) 3) natomiast polityce współpracy, typowej dla państw nastawionych pokojowo, prowadzących politykę obronną (nieofensywną), odpowiadają siły obronne służące zapewnianiu suwerenności i integralności terytorialnej państwa”⁴³. Wszystko to można sprowadzić też do podziału na siły ofensywne i defensywne, jednak konflikt zbrojny na Ukrainie prowadzony w wymiarze wielkoskalowym od 24 lutego 2022 r. udowodnił, że pojęcia te nie mają jasno zdefiniowanych kryteriów, poza celem użycia zarówno sił zbrojnych, jak i uzbrojenia. Warto tu też zwrócić uwagę, że to właśnie zdolności ofensywne były rozwijane przez siły zbrojne Federacji Rosyjskiej po 2008 r. Co istotne w lutym 2009 r., na wniosek Rosji, powołane zostały siły szybkiego reagowania (KSOR) Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, co pokazuje myślenie o potencjalnym wykorzystaniu tej organizacji na jej obszarze mandatowym.

⁴⁰ Więcej: A.M. Dyner, *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych*, „PISM Strategic File” nr 2/2022, 02.02.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/kryzys-graniczny-jako-przyklad-dzialan-hybrydowych>.

⁴¹ Patrz: T. Kacała, *Podstawowe założenia koncepcji komunikacji strategicznej w Siłach Zbrojnych RP*, „Kwartalnik Bellona”, nr 2/2015, ss. 14.

⁴² B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 31. Por.: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. ...*, s. 29-32.

⁴³ K. Załęski, op. cit., s. 52.

1.2. Wojna, konflikt zbrojny, użycie siły

Jak pisał Carl von Clausewitz „wojna jest tylko dalszym ciągiem polityki prowadzonej innymi środkami⁴⁴”. Ten żyjący na przełomie XVIII i XIX w. pruski teoretyk wojny bardzo trafnie scharakteryzował cechy niezbędne do wybuchu konfliktu zbrojnego oraz jego powody. Podkreślił, że „wojna jest tedy aktem przemocy, mającym na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli⁴⁵”. W książce *O naturze wojny* pisał, że celem każdej wojny jest obezwładnienie przeciwnika, a jej wynik nigdy nie jest bezwzględny. Wskazywał też, że każdą wojnę można uznać za działanie polityczne⁴⁶.

Bezspornie pozostaje też stwierdzenie, że „najczęstszym przejawem użycia siły wojskowej były wojny i konflikty zbrojne. Miały one przede wszystkim podłoże ekonomiczne lub polityczne. Jednakże ich prawdziwe przyczyny i cele ukryte były z zasady za motywami religijnymi, ideologicznymi i innymi. Dlatego też związek siły wojskowej z polityką nie zawsze występował otwarcie⁴⁷”. Stąd też państwa, dążąc do wzmocnienia swojej pozycji na arenie międzynarodowej, niejednokrotnie uciekały się w pierwszej kolejności do zwiększania swojego potencjału militarnego uznając, że jest to najprostszy sposób do realizacji, ale też obrony swoich interesów. „Przemoc polega na bezpośrednim użyciu siły m.in. w wojnach, interwencjach i konfliktach zbrojnych, operacjach pokojowych, itp. Wykorzystywana jest przez państwa wtedy, gdy inne środki realizacji ich interesów okazały się nieskuteczne⁴⁸”. Czasem jednak, jak w przypadku Rosji, użycie sił zbrojnych miało zastąpić działania dyplomatyczne, lub wręcz je wymusić, co pokazywały liczne zaostżenia sytuacji militarnej na terenach okupowanego ukraińskiego Donbasu w latach 2014-2022, czego najlepszym przykładem są podpisane odpowiednio w latach 2014 i 2015 porozumienia mińskie⁴⁹.

Jak zaznacza Krzysztof Załęski „walka zbrojna stanowi najbardziej konfrontacyjny, radykalny, a przy tym ostateczny i decydujący rodzaj stosunków społecznych, służący rozstrzygnięciu sporów grup społecznych, narodów i państw czy grup państw. W sensie wojskowym walka zbrojna to podstawowa kategoria działań bojowych, podejmowana przez dwie przeciwstawne strony w określonym miejscu, czasie oraz przestrzeni w celu pokonania przeciwnika, lub zmuszenia go do podjęcia określonych działań, zgodnych z wolą zwycięzcy.

⁴⁴ C. von Clausewitz, *O wojnie*, Księga 1-5, Warszawa 1958, s. 32.

⁴⁵ Ibidem, s. 15.

⁴⁶ Ibidem, s. 15-35.

⁴⁷ K. Malak, op. cit., s. 26.

⁴⁸ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 22.

⁴⁹ Szerzej patrz: *Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014*, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/home/123257> oraz *Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements*, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/cio/140156>

Wyróżnia się rodzaje walki zbrojnej, jak: obrona, natarcie oraz działania opóźniające. Walkę prowadzi się w formie działań desantowo-szturmowych, działań specjalnych, działań nieregularnych, działań informacyjnych, hybrydowych i innych. Wojna prowadzona jest, w zależności od środowiska, w przestrzeni kosmicznej, powietrznej, lądowej, morskiej, społecznej, cyberprzestrzeni i innych. Podstawą walki zbrojnej jest zdolność do jej podjęcia (siła militarna i sprawność planistyczno-organizacyjna) oraz umiejętność jej prowadzenia, jako strategia, sztuka operacyjna i taktyka operacyjna. Powodzenie walki zbrojnej decyduje o przyszłości narodów i państw. Jest to więc, niezależnie od przestrzeni, w której jest prowadzona, decydujący środek realizacji konfrontacyjnej polityki państwa. Należy ją rozumieć jako zorganizowane starcie zbrojne dwóch, lub więcej stron w celu zniszczenia strony przeciwnej wszystkimi dostępnymi środkami⁵⁰”. Stąd też historia niejednokrotnie udawadniała, że jeśli państwa nie miały innych niż militarne narzędzi wpływu na swoje otoczenie, inwestycje w armię były priorytetowe.

Kolejnym ważnym pojęciem w naukach o państwie jest termin kryzysu. Oficjalnie nie jest on definiowany przez NATO czy np. w polskich dokumentach strategicznych, niemniej można go określić mianem czasu pomiędzy wojną a pokojem. Doktryna wojenna Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, opublikowana w lutym 2022 r., tuż przed pełnoskalową rosyjską inwazją na Ukrainę, definiuje go jako czas rosnącego zagrożenia militarnego. Określenie ram czasu kryzysu być może niedługo okazać się niezbędne również dla państw Sojuszu Północnoatlantyckiego, biorąc pod uwagę skalę generowanych m.in. przez Rosję i Białoruś zagrożeń hybrydowych (poniżej progu wojny kinetycznej), w tym głównie w cyberprzestrzeni. Widać bowiem wyraźnie, że „w teorii stosunków międzynarodowych, teorii państwa, proste – dychotomiczne ujęcie stanów funkcjonowania państw, relacji zachodzących między państwami, na stany pokoju i wojny okazało się niewystarczające, gdy wyraźnie dostrzeżono jakość trzecią – stan niebędący ani pokojem, ani wojną, a czymś pośrednim między nimi: stan kryzysu. W sferze teorii i praktyki współczesnej strategii, obok klasycznej strategii wojennej wykształca się dzisiaj (absorbując coraz więcej uwagi) strategia kryzysów (...). Termin kryzys pierwotnie oznaczał punkt zwrotny, moment rozstrzygający (...). Ostateczne rozstrzygnięcie miało się zawierać w alternatywach: sukces-klęska, życie-śmierć, rozwój-regres, itd. (...) Współcześnie uznaje się, że kryzys jest stanem – stanem rzeczy, ale stanem przejściowym, stanem niestabilności. W ujęciu ogólnym definiuje się go jako fazę funkcjonowania danego podmiotu (...), której atrybutywną cechą jest niestabilność. (...)

⁵⁰ K. Załęski, op. cit., s. 198.

Kryzys jako okres funkcjonowania państwa – to stan, w którym bezpośrednio zagrożenie żywotnych interesów państwa (w jego wnętrzu lub bliskim otoczeniu) następuje tak szybko, że wymusza na władzach publicznych natychmiastowe podjęcie nadzwyczajnych działań. Kryzys międzynarodowy to stan (sytuacja) destabilizacji, niepewności i napięcia w stosunkach międzynarodowych; stan zaostrzonego (zaostrzającego się sporu międzynarodowego. Kryzys międzynarodowy charakteryzuje się zwiększonymi trudnościami w porozumiewaniu się stron, ryzykiem utraty kontroli nad przebiegiem wydarzeń, zwiększonym prawdopodobieństwem użycia siły. (...) Według Ryszarda Wróblewskiego kryzys polityczno-militarny jest to specyficzna postać kryzysu politycznego, w którym przyczyną destabilizacji politycznej państwa, stosunków międzynarodowych jest konflikt zbrojny poniżej progu wojny. Jego istotną jest zastosowanie przemocy zbrojnej – przemoc zbrojna jako sposób realizacji celów w formie agresji lub jej groźby. Kryzys polityczno-militarny wiąże się z ograniczonym użyciem sił zbrojnych jako jednego ze środków polityki. Jakkolwiek w kryzysach w ogóle, a w kryzysach polityczno-militarnych w szczególności, często sięga się do przemocy jako metody, to jednak siły zbrojne bardziej asekurować działania polityki, aniżeli rozstrzygają o osiągnięciu jej celów⁵¹”. Biorąc jednak pod uwagę obecną skalę wyzwań w przestrzeni międzynarodowej może się okazać, że czas kryzysu nie będzie okresem przejściowej niestabilności, ale będzie procesem długotrwałym nastawionym na długofalowe oddziaływanie na przeciwników. Co więcej aktorzy prowadzący działania hybrydowe przeciw państwom demokratycznym wykorzystują tę prawną dychotomię czasu pokoju i czasu wojny na swoją korzyść, gdyż utrudnia ona odpowiedź na ataki poniżej progu wojny kinetycznej.

Kluczowym elementem stanu kryzysu jest jednak zaistnienie konfliktu. „Konflikt międzynarodowy to stan bardzo poważnego pogorszenia stosunków między uczestnikami społeczności międzynarodowej; stanowi fazę sporu, dla którego rozwiązania przeciwnicy uciekają się do zastosowania przemocy (w tym zbrojnej). Konflikt zbrojny to natomiast (...) działania sił zbrojnych przeciwstawnych państw (narodów, klas, grup społecznych), prowadzone na ograniczoną (co do celu, użytych środków, obszaru, czasu trwania) skalę. (...) Konflikt zbrojny jest pojęciem szerszym niż wojna. Każda wojna jest konfliktem zbrojnym, ale nie każdy konflikt zbrojny jest wojną⁵²”. Biorąc pod uwagę, że w niniejszej pracy koncentrujemy się na okresie lat 2008-2022, zostanie w niej pokazane, jak zaostrzały się relacje Rosji z państwami NATO i zmiana polityki rosyjskich władz na nastawioną jedynie na konflikt i rywalizację z Zachodem.

⁵¹ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 107-109.

⁵² Ibidem, s. 110-111. Patrz też: B. Orend, *War and political theory*, Cambridge 2019, ss. 211.

Kolejną bardzo istotną kwestią jest zdefiniowanie pojęcia wojny, co jest coraz trudniejsze ze względu na obecny charakter stosunków międzynarodowych. „Granice między tym, co jest wojną, a tym co nią nie jest, są nieostre i płynne. Potrzeby polityki, prawa, strategii, sztuki wojennej (operacji i taktyki wywołują konieczność rozróżnienia konfliktu zbrojnego niebędącego wojną od wojny. (...) Wojna to czyn polityczny; dalszy ciąg stosunków politycznych przejawiających się w aktach przemocy, mający na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli. Ponadto celem działań wojennych jest obezwładnienie wroga, jego rozbrojenie: doprowadzenie jego sił zbrojnych do stanu, w którym nie będą one zdolne do walki. (...) Aby konflikt zbrojny mógł być zakwalifikowany jako wojna w ujęciu czysto klasycznym, musi on spełniać kilka warunków: prawnych – kiedy w świetle litery prawa następuje wybuch wojny; strukturalnych – kiedy podmiotem działań zbrojnych są państwa (określone siły polityczne) i ich siły zbrojne; funkcjonalnych – kiedy celem wojny jest narzucenie woli innemu państwu (organizacji politycznej, narodowi) poprzez fizyczne obezwładnienie jego sił zbrojnych; ekonomicznych – kiedy następuje zaangażowanie wszystkich zasobów państwa (czynnik zaangażowania zasobów)⁵³”. Obecnie jednak bardzo trudno jest wskazać na jednoznaczny moment wybuchu wojny, zwłaszcza że państwa (i inne podmioty prawa międzynarodowego) nie mają już zwyczaju ogłaszać jej formalnego wypowiedzenia. Coraz trudniej jest zatem jasno zdefiniować moment, w którym czas kryzysu definitywnie przeradza się w czas wojny.

Jak pisze Alicja Wilczewska „kluczowym elementem wojny jest użycie walki zbrojnej, czyli bezpośredniego zastosowania potęgi militarnej do niszczenia elementów organizacji innego państwa oraz ochrony przed podobnym działaniem przeciwnika dla osiągnięcia własnych celów politycznych. Zniszczenie zasobów ludzkich oraz materialnych stanowiło narzędzie działań lub cel sam w sobie. Istotą walki zbrojnej jest bowiem fizyczna destrukcja⁵⁴”. Trzeba jednak zauważyć, że w wojnach nowego typu często odchodzi się od zwycięstwa poprzez całkowite zniszczenie przeciwnika. Częściej są to działania wymierzone w bardzo konkretne cele, których zniszczenie ma doprowadzić do poddania się przeciwnika⁵⁵. Coraz bardziej prowadzenie wojen uzależnione jest od dostępu do nowoczesnych technologii, w tym

⁵³ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 112-113.

⁵⁴ A. Wilczewska, *Pojęcie wojny w społeczeństwie informacyjnym: znaczenie i perspektywy*, [w:] A. Czupryński, G. Stolarski (red.), *Teoria wojny. Nowe i stare wyzwania*, Siedlce-Warszawa 2019, s. 63.

⁵⁵ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju...*, s. 141.

sfery informacyjnej czy cyberprzestrzeni. Wiele wojen ma charakter asymetryczny⁵⁶, gdzie między przeciwnikami widoczna jest znaczna różnica potencjałów.

Marek Madej i Kamila Pronińska wprowadzają natomiast jasny katalog związany z kwestiami terminologicznymi, wyjaśniając czym różnią się pojęcia wojny, konfliktu zbrojnego i użycia siły. „Tradycyjnie przez zjawisko wojny rozumiano *stan walki orężnej między państwami i przeciwstawienie się stanowi pokoju*⁵⁷. W wojnie brały udział podmioty prawa międzynarodowego, które prowadziły działania zbrojne (na lądzie, morzu, czy w powietrzu), po uprzednim zerwaniu stosunków pokojowych i przejściu do reguł stosunków wojennych – w praktyce istniały jednak częste odstępstwa od tych reguł. Na gruncie prawa międzynarodowego szerszym pojęciem jest konflikt zbrojny. Termin ten obejmuje wszelkie przejawy walki zbrojnej, prowadzonej nie tylko przez podmioty prawa międzynarodowego, ale także wówczas, gdy działania zbrojne nie zostały wypowiedziane. Konflikt zbrojny może mieć charakter międzynarodowy i nie międzynarodowy. Konflikty o charakterze międzynarodowym, zgodnie z definicją zawartą w art. 2 konwencji genewskich z 1949 r.⁵⁸ oraz art. 1 ust. IV Protokołu dodatkowego do konwencji dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 r., to konflikty między państwami i takie, w których narody walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz reżimom rasistowskim. Konflikt zbrojny niemający charakteru międzynarodowego z kolei (zdefiniowany w art. 1 II Protokołu dodatkowego do konwencji genewskiej dotyczącego ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 r.⁵⁹) toczy się między siłami zbrojnymi państwa a siłami rozłamowymi lub innymi zorganizowanymi grupami uzbrojonymi, dowodzonymi przez odpowiedzialne dowództwo i sprawującymi taką kontrolę nad częścią terytorium państwa, że mogą przeprowadzić ciągłe i spójne operacje wojskowe. W świetle II Protokołu dodatkowego nie uznaje się za konflikt zbrojny rozruchów, odoosobnionych, sporadycznych aktów siły. Trzecim, najszerszym zarazem, jest pojęcie użycie siły. Posłużono się nim w Karcie Narodów Zjednoczonych, wprowadzając zakaz użycia siły i zakaz stosowania groźby jej użycia. Użyciem siły jest nie tylko wojna czy konflikt zbrojny, lecz także incydentalne starcie zbrojne dwóch lub większej liczby przeciwników oraz zdarzenie, kiedy akcja zbrojna przeprowadzona

⁵⁶ Szerzej o zjawisku asymetrii w konfliktach zbrojnych patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, s. 63-72.

⁵⁷ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1997, s. 382.

⁵⁸ Sejm RP, *Konwencje o ochronie ofiar wojny podpisane w Genewie 12 sierpnia 1949 roku*, Dz.U. 1956 nr 38 poz. 171.

⁵⁹ Sejm RP, *Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r.*, Dz.U. 1992 nr 41 poz. 174.

przez jeden podmiot nie napotka zbrojnej odpowiedzi. Ze względu na większą swobodę i elastyczność, jaką daje posługiwanie się terminem konfliktu zbrojnego, niż pojęciem wojny, w badaniach stosunków międzynarodowych powszechnie stosuje się dziś ten drugi termin, choć wciąż wielu badaczy posługuje się tymi pojęciami zamiennie, jako synonimami⁶⁰.

W literaturze można spotkać się z szeregiem innych definicji wojny i konfliktu zbrojnego. Przemysław Żurawski vel Grajewski wskazuje, że w przypadku wojny muszą ze sobą walczyć co najmniej dwie strony, gdzie każda z nich ma centrum planowania i dowodzenia, a działania mają charakter ciągły⁶¹. Z kolei eksperci Uniwersytetu w Uppsali konflikt zbrojny pomiędzy państwami określili jako „spór, który dotyczy rządu i/lub terytorium, gdzie użycie siły zbrojnej między dwiema stronami, z których przynajmniej jedna to rząd państwa, powoduje co najmniej 25 ofiar śmiertelnych w ciągu jednego roku kalendarzowego⁶²”. Wskazane rozróżnienia są ważne dla precyzji opisywanych zjawisk i wydarzeń w stosunkach międzynarodowych.

Wielu badaczy jest zgodnych, że w przyszłości czekają nas przede wszystkim konflikty i wojny o charakterze hybrydowym. Pierwszą cechą wojny o charakterze hybrydowym jest jej rozpoczęcie bez wypowiedzenia. Kolejną, że państwo-agresor chce realizować swoje interesy gospodarcze lub polityczne i narzucić innemu państwu swoje wartości, a także podporządkować je gospodarczo i politycznie, aby poszerzyć własną strefę wpływów. Celem agresji może być przejęcie kontroli nad danym terytorium poprzez ustanowienie zależnego od agresora rządu i administracji państwowej. Przedsięwzięcia będą poprzedzone działaniami gospodarczymi oraz zmasowanymi działaniami psychologicznymi, za pomocą kontrolowanych opiniotwórczych mediów⁶³. Media te będą ukazywały państwo będące celem ataku jako winne łamania praw człowieka (często celowo mieszanych z prawami obywatela – tzn. prawami politycznymi nie przysługującymi rezydentom – nie-obywatelom), a sam atak przedstawiały jako wynikający z pobudek humanitarnych, niezbędny akt obrony tychże praw i ludności rzekomo „zagrożonej ich gwałceniem” przez atakowane państwo, które w ten sposób „trzeba zmusić do przestrzegania ogólnoludzkich wartości”. Elementem działań hybrydowych będą też dogłębnie komentowane przez polityków i ekspertów wydarzenia w kontekście ochrony praw

⁶⁰ M. Madej, K. Pronińska, *Konflikty zbrojne*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2020, s. 320.

⁶¹ Patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe*. ..., s. 43.

⁶² UCDP Definitions, *Armed conflict*, Uppsala Universitet, <https://www.uu.se/en/department/peace-and-conflict-research/research/ucdp/ucdp-definitions>

⁶³ Więcej: M. Wojnowski, *Mit „wojny hybrydowej”*. *Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” wydanie specjalne pt. *Wojna hybrydowa* (2015), s. 7-38.

człowieka i obywatela. Podkreślmy przy tym, że w propagandzie rosyjskiej celowo mieszane jest pojęcie rodaków (*соотечественники*) i współobywateli (*граждане*), po to, by etnicznych Rosjan nie będących obywatelami Federacji Rosyjskiej, a żyjących w państwach ościennych, ukazywać jako obywateli Rosji, w których obronie ma ona nie tylko prawo, ale i obowiązek występować. Jak wskazuje Jacek Lasota „jednostronne przedstawienie wybiórczych faktów powinno wywołać szeroki odzew i poparcie społeczne dla planowanej agresji. Po uzyskaniu poparcia opinii publicznej zostanie przeprowadzona operacja, której celem początkowym zwykle jest sparaliżowanie administracji i sił zbrojnych przeciwnika. Operacja taka będzie rozpoczęta działaniami zakulisowymi (dyplomacja, działania specjalne) oraz będą powszechnie wykorzystywane grupy niezadowolenia społecznego i oddziały specjalne przerzucone w strategiczne regiony, dla zabezpieczenia kolejnego etapu wojny – klasycznej agresji. Etap ten może być rozciągnięty w czasie, gdyż wpłynie to na utratę zainteresowania przez opinię publiczną tłącą się wojną, a ponadto przedłużający się konflikt doprowadzi do kryzysu gospodarczego. To z kolei podważy ekonomiczną stabilizację państwa, które jest przedmiotem oddziaływania. Gdy zostaną osiągnięte wyżej wskazane cele, dojdzie do otwartej agresji. Po zajęciu strategicznych punktów państwa, pod osłoną wojsk specjalnych oraz grup niezadowolenia społecznego, zostanie powołany uległy agresorom rząd i administracja rządowa, zostaną też utworzone nowe struktury władzy. W tym momencie rozpocznie się kolejny etap operacji, mający na celu stabilizowanie sytuacji w zajęтым kraju i przejęcie nad nim pełnej kontroli. Na tym etapie może nastąpić rozpoczęcie konfliktu społecznego z przeciwnikami aneksji. Jednak społeczeństwo zmęczone takim charakterem wojny i bez poparcia z zewnątrz będzie pragnęło pokoju i stabilizacji⁶⁴”. Tę definicję bardzo łatwo jest odnieść do działań Rosji na wschodzie Ukrainy w okresie 2014-2022 oraz do początku pełnoskalowej agresji, kiedy prawdziwym celem Rosji było przejęcie nad Ukrainą kontroli i uniemożliwienie prowadzenia jej suwerennej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Takie działania Rosja stosowała w historii wielokrotnie czy to wobec Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII w. czy te później wobec Imperium Osmańskiego. Ten model agresji stosowały jednak także Niemcy w latach 1938-39 przeciw Austrii, a przede wszystkim przeciw Czechosłowacji⁶⁵.

Powyższa definicja wskazuje też, że konflikt hybrydowy jest jedynie wstępem do prowadzenia regularnych działań zbrojnych. Dość mocno widać tu również inspirację wynikającą ze sposobu przeprowadzenia przez Rosję operacji zbrojnej zakończonej aneksją

⁶⁴ J. Lasota, *Współczesne definiowanie wojny*, [w:] A. Czupryński, G. Stolarski, op. cit., s. 86-87.

⁶⁵ H. Batowski, *Rok 1938 dwie agresje hitlerowskie*, Poznań 1985, ss. 547

Krymu. W opisie działań hybrydowych bardzo przydatna jest tzw. metodologia DIME (*Diplomacy, Information, Military, Economy*), która odnosi się m.in. do funkcjonowania państwa na arenie międzynarodowej⁶⁶. Aby upewnić się czy mamy do czynienia z wrogimi działaniami hybrydowymi, należy sprawdzić czy w wymienionych wyżej domenach można zaobserwować szkodliwe działania adversarza. Jeśli są one obecne w co najmniej dwóch wtedy można powiedzieć, że przeciwko danemu państwu prowadzona jest operacja hybrydowa.

Warto tu również przytoczyć definicję wojny informacyjnej, która jest „jednym z podstawowych przedsięwzięć, polegającym na użyciu różnorodnych środków do uzyskania przewagi informacyjnej w ogóle. Pojęcie wojen informacyjnych dotyczy kwestii użycia środków elektronicznych, jak i przedsięwzięć obejmujących wszelkie działania zmierzające do naruszenia systemów informacyjnych podczas wojny, kryzysu i pokoju⁶⁷”. Jak zauważa Zbigniew Modrzejewski walka informacyjna stała się jednym z elementów rosyjskiej doktryny wojennej. Dla jej autorów „walka informacyjna stanowi rodzaj walki stron prowadzonej zarówno metodami konwencjonalnymi, jak i niekonwencjonalnymi, jawnymi i niejawnymi. W walkę tę zaangażowane mogą być struktury militarne (np. wojska specjalne) i niemilitarne (np. opozycja wewnętrzna w kraju przeciwnika). Rosjanie dostrzegają dwa wymiary walki informacyjnej: węższy (jako element wspierający działania zbrojne) i szerszy (jako samodzielny rodzaj walki prowadzony na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej, dyplomatycznej i wojskowej)⁶⁸”. Wojna informacyjna, będąca ważnym narzędziem wojny hybrydowej ma oddziaływać na społeczeństwa, a poprzez nie na polityków i ich decyzje. Celem podmiotu prowadzącego wojnę informacyjną jest zatem wymuszenie na innym państwie działań zgodnych z jego oczekiwaniami. I to właśnie na takich działaniach przez lata koncentrowała się Rosja, zgodnie w wytycznymi długoletniego Szefa Sztabu gen. Walerego Gierasimowa opublikowanymi w 2013 r. w słynnym artykule dla „Kuriera Wojenno-Przemysłowego”⁶⁹. Szczegóły tej koncepcji zostaną omówione w rozdziale 5 niniejszej dysertacji.

Bardzo ważną cechą wojen i konfliktów hybrydowych jest to, że są one najczęściej prowadzone przez stronę słabszą militarnie, a często również gospodarczo i politycznie, wobec

⁶⁶ Więcej: *Scoping the gray zone: Defining terms and policy priorities for engaging competitors below the threshold of conflict*, Atlantic Council's Gray Zone Task Force, Atlantic Council, December 22, 2022, <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/strategic-insights-memos/scoping-the-gray-zone-defining-terms-and-policy-priorities-for-engaging-competitors-below-the-threshold-of-conflict/>

⁶⁷ Z. Modrzejewski, *Współczesne postrzeganie operacji informacyjnych*, w: A. Czupryński, G. Stolarski, , *op. cit.*, s. 41.

⁶⁸ Ibidem, s. 45-46.

⁶⁹ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер”, <https://web.archive.org/web/20170820160806/http://www.vpk-news.ru/articles/14632>

silniejszej. Aktywności hybrydowe mają też na celu osłabić zdolność do obrony danego państwa i społeczeństwa. Jednym z przykładów będą działania Rosji wobec Ukrainy zarówno w 2013 r., kiedy aby zmusić ówczesne ukraińskie władze do odstąpienia od podpisania umowy stowarzyszeniowej w Unię Europejską (co doprowadziło później do fali protestów, zwanych rewolucją godności i zakończyło się rosyjską nielegalną okupacją Krymu i interwencją zbrojną w Donbasie) uciekła się ona m.in. do wojny informacyjnej i handlowej; oraz rosyjskie aktywności w 2021 r., które należy traktować jako element poprzedzający otwartą agresję⁷⁰. Zostanie to omówione w kolejnych rozdziałach.

1.3. Siła państwa

Dla analizy procesów, które wpływają na zdolności poszczególnych państw do użycia siły wobec innych uczestników stosunków międzynarodowych bardzo ważną kategorią jest również siła państwa. Roman Kuźniar wyraźnie wskazuje, że „państwa pozostają podstawowym podmiotem stosunków międzynarodowych i jedynie odpowiedzialnym za własne bezpieczeństwo. Tylko one mają do dyspozycji instrumenty budowania własnego bezpieczeństwa, także wtedy, kiedy budują zdolności wojskowe sojuszków i innych wielostronnych instytucji bezpieczeństwa. Bez decyzji państw nie można wykorzystać wspólnych zasobów. Państwa kreują również sytuację bezpieczeństwa we własnym otoczeniu – współtworzą międzynarodowe środowisko bezpieczeństwa. Utrzymanie bezpieczeństwa jest pierwszym celem polityki zagranicznej i strategii bezpieczeństwa większości państw świata⁷¹”. Jednak ważnym podmiotem stosunków międzynarodowych, opisanym w niniejszej dysertacji, będą też aktorzy niepaństwowi jak tzw. Państwo Islamskie, czy regiony uznawane za separatystyczne jak Abchazja, Osetia Południowa, tzw. Doniecka Republika Ludowa i Ługańska Republika Ludowa.

Jak podkreśla Kazimierz Malak „fakt posiadania siły wojskowej stanowi element kształtowania prestiżu państwa i współdecyduje o jego miejscu w hierarchii międzynarodowej. Dlatego też siła wojskowa może być kryterium podziału państw. (...) Do pierwszej kategorii można zaliczyć państwa zapewniające swoje bezpieczeństwo za pomocą broni jądrowej, ale posiadające mocne siły konwencjonalne, służące jako wojskowe środki realizacji aktywnej polityki zagranicznej i osiągania wpływu na inne państwa. W drugiej są państwa, które również

⁷⁰ Wojska Obrony Cyberprzestrzeni, *Czy wojna w Ukrainie zmienia DKWOC?*, <https://www.wojsko-polskie.pl/woc/articles/publikacje-r/czy-wojna-w-ukrainie-zmienia-dkwoc/>

⁷¹ R. Kuźniar, *Tradycyjne zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, s. 52.

zapewniają swoje bezpieczeństwo posiadaną bronią jądrową, ale nie są w stanie aktywnie wpływać na politykę innych państw. Trzecia kategoria, to państwa niejądrowe (...)”⁷². Biorąc pod uwagę tę klasyfikację Rosję należy umieścić pomiędzy pierwszą i drugą kategorią, gdyż zwiększenie zdolności bojowych sił konwencjonalnych było najważniejszym celem reformy Sierdiukowa rozpoczętej w 2009 r., która stanowi jedną z najważniejszych cezur we współczesnej historii rosyjskich sił zbrojnych, ale też i dla niniejszej pracy.

O sile państwa świadczy też to jakimi instrumentami militarnymi dysponuje. „Pojęcie *instrument militarny* zawiera w swoim zakresie zarówno potencjał sił zbrojnych, jak też formacji paramilitarnych, przede wszystkim w kategoriach ilościowych i jakościowych. Obejmuje on:

- a) stan wyposażenia i uzbrojenia;
- b) poziom wykształcenia kadry dowódczej, a także wyszkolenia żołnierzy i funkcjonariuszy innych formacji paramilitarnych;
- c) morale personelu wojskowego – zarówno żołnierzy, jak i funkcjonariuszy;
- d) infrastrukturę techniczno-wojskową;
- e) zaplecze logistyczne;
- f) rozmieszczenie i mobilność jednostek wojskowych i innych grup, formacji należących do struktur siłowych⁷³”.

Jak podkreśla Ireneusz Topolski „instrument militarny zazwyczaj jest stosowany w polityce zagranicznej przez państwa w ostateczności, ale także w pewnych sytuacjach może przesądzić o wyniku konfrontacji. Po pierwsze, przede wszystkim w przypadku, gdy zawiodą lub nie będą wystarczająco skuteczne inne dostępne środki i metody. Po drugie, są wykorzystywane również jako wymuszona reakcja na nieprzyjazne działania innych państw. Po trzecie, państwa posługują się także instrumentami militarnymi w formie pomocy lub wsparcia dla swoich koalicjantów lub państw zaprzyjaźnionych. Jednak można wyróżnić jeszcze dwie opcje. Po czwarte, w sytuacji, gdy państwa uznają, że użycie instrumentów militarnych jest możliwe i korzystne, w tym także, iż istnieje *odpowiednia atmosfera* na arenie międzynarodowej, co przyczyni się do realizacji ich interesów. Ponadto, po piąte, decydenci mogą przyjąć, iż zastosowanie instrumentów militarnych stanowi najprostsze rozwiązanie, ale zarazem pociągające za sobą niskie koszty w porównaniu do innych instrumentów. Należy podkreślić, iż realizacja skutecznej i pokojowej polityki zagranicznej wymaga respektowania

⁷² K. Malak, op. cit., s. 25.

⁷³ I. Topolski, *Instrument militarny polityki zagranicznej państwa*, „Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, nr 11/3 (2016), s. 148.

podstawowej zasady, a mianowicie, iż: *siły zbrojne nie rządzą polityką zagraniczną, lecz są jej instrumentem*”⁷⁴. Ta ostatnia teza, w przypadku polityki Rosji może być jednak postawiona pod dyskusję, biorąc pod uwagę, że struktury siłowe, w tym przedstawiciele sił zbrojnych, aktywnie kształtują politykę wewnętrzną i zagraniczną tego państwa.

Jak pisze Renata Podgórzeńska „za pośrednictwem potencjału militarnego, a jeszcze skuteczniej – za pośrednictwem zdolności ekonomicznych czy cywilizacyjnych, państwo może oddziaływać na środowisko międzynarodowe, wzmacniać swój prestiż i pozycję w stosunkach międzynarodowych”⁷⁵. Natomiast Ireneusz Topolski wskazuje, że „wyodrębniono czternaście form wykorzystania instrumentu militarnego w polityce zagranicznej państwa.

Zalicza się do nich:

1. Odstraszanie potencjałem militarnym.
2. Demonstrację siły militarnej, w tym także jej gotowości bojowej.
3. Eksport techniki wojskowej oraz nowoczesnych technologii.
4. Przejmowanie lub inwestycje kapitałowe w przedsiębiorstwach zbrojeniowych innych państw oraz kooperacja przedsiębiorstw zbrojeniowych.
5. Sterowanie własnym potencjałem militarnym.
6. Kontrola i redukcja zbrojeń⁷⁶.
7. Obecność wojskowa poza granicami państwa.
8. Pomoc wojskowa.
9. Groźba użycia siły.
10. Ograniczone użycie siły zbrojnej.
11. Wykorzystanie środków walki informacyjnej.
12. Użycie siły zbrojnej.
13. Udział w operacjach pokojowych.
14. Działalność wywiadowcza.”⁷⁷

⁷⁴ I. Topolski, op. cit., s. 148-149.

⁷⁵ R. Podgórzeńska, *Rola potencjału militarnego w polityce zagranicznej na przykładzie polityki Polski wobec obszaru byłej Jugosławii*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, nr XII (2014), Folia 151, s.249.

⁷⁶ W omawianym w tej pracy okresie, Rosja w 2021 r. wycofała się z traktatu o otwartych przestworzach i w 2019 r. za sprawą jej działań funkcjonować przestał traktat o likwidacji rakiet krótkiego i średniego zasięgu (INF). Wcześniej, w 2007 r. Rosja zawiesiła swój udział w traktacie o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (CFE), a całkowicie wycofała się z niego w 2023 r. Więcej: W. Rodkiewicz, *Gest bezsilności. Rosja wypowiada Traktat CFE*, „Analizy OSW”, 17.05.2023., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-05-17/gest-bezsilnosci-rosja-wypowiada-traktat-cfe>

⁷⁷ I. Topolski, op. cit., s. 152. Większość z form wykorzystania instrumentu militarnego w polityce zagranicznej państwa została przez rosyjskie władze użyta w omawianym w niniejszej pracy okresie. Rosja starała się odstraszać prezentując zdolności swoich sił zbrojnych, w tym głównie triady nuklearnej. Demonstracje siły prowadziła poprzez organizowanie dużych ćwiczeń wojskowych oraz prowadząc działania militarne w Gruzji,

1.4. Ewolucja pozycji Sił Zbrojnych w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej

Analizując te kategorie jasno można stwierdzić, że Rosja była aktywna na każdej płaszczyźnie. W swoich dokumentach doktrynalnych, które zostaną przeanalizowane w kolejnych rozdziałach niniejszej pracy, ale też w wypowiedziach przedstawicieli elity politycznej uznawała, że czynnik jądrowy oraz posiadanie nowoczesnej i rozbudowanej armii jest ważnym elementem odstraszania. W omawianym w tej pracy okresie, Rosja niejednokrotnie uciekała się do demonstrowania swojej siły militarnej poprzez organizację szeroko zakrojonych manewrów⁷⁸, ale też do koncentracji znacznej liczby wojska przy granicy z Ukrainą zarówno w 2021 r.⁷⁹, jak i w przededniu pełnoskalowej agresji na to państwo⁸⁰. Zarówno w przypadku agresji na Gruzję w 2008 r., jak i Ukrainę w 2022 r., istotnym elementem pozwalającym na przerzucenie wojsk była organizacja ćwiczeń – odpowiednio „Kaukaz” na Kaukazie Północnym⁸¹ i „Sojusznicze Zdecydowanie” na Białorusi⁸².

Rosja w okresie 2008-2022 była jednym z najważniejszych światowych eksporterów broni, współpracowała również z przemysłami zbrojeniowymi innych państw, w tym głównie

Ukrainie i Syrii. W tym czasie zwiększano zdolności produkcyjne przedsiębiorstw zbrojeniowych, co miało służyć wzmocnieniu potencjału wojskowego państwa. Jednocześnie Rosja wycofywała się stopniowo z systemów kontroli i redukcji zbrojeń, utrzymując jednak swoją obecność wojskową poza granicami kraju, głównie na terenie b. ZSRR. Udzielała pomocy wojskowej innym państwom i walczącym stronom (jak np. gen. Chalifie Haftarowi w Libii). Aktywnie prowadziła też wrogie operacje informacyjne i działania wywiadowcze wymierzone głównie w państwa NATO.

⁷⁸ W 2018 r. Rosja zorganizowała największe ćwiczenia wojskowe w swojej współczesnej historii – Wschód 2018. Wedle oficjalnych danych wzięło w nich udział 297 tys. żołnierzy, 36 tys. pojazdów, tysiąc samolotów i śmigłowców oraz 80 okrętów. Trenowały głównie jednostki Wschodniego i Centralnego Okręgu Wojskowego (w sumie siedem armii ogólnowojskowych), Siły Powietrzno-Kosmiczne, Wojska Powietrzno-Desantowe, Siły Operacji Specjalnych oraz Flota Północna i Flota Oceanu Spokojnego. Patrz: A.M. Dyer, *Ćwiczenia Wschód-2018 – największe manewry w historii Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM” nr 129/2018, https://pism.pl/publikacje/Cwiczenia_Wschod_2018_najwieksze_manewry_w_historii_Federacji_Rosyjskiej, A. Wilk, „Wostok”, czyli pokaz sztuczek wojennych, „Polska Zbrojna”, 15.10.2018, <https://polskazbrojna.pl/home/articleshow/26624>. Patrz też S. Sadowski, *Potencjał militarny - pojęcie i metody obliczania*, „Świat Idei i Polityki”, 2004, t. 4, s. 175-188.

⁷⁹ Więcej: A.M. Dyer, *Rosyjska demonstracja siły na granicy z Ukrainą i na okupowanym Krymie*, „Biuletyn PISM” nr 98/2021, 14.05.2021, https://www.pism.pl/publikacje/Rosyjska_demonstracja_sily_na_granicy_z_Ukraina_i_na_okupowanym_Krymie e Por. S. Liane, *Russia Piles Up the Pressure on Ukraine*, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-piles-pressure-ukraine>

⁸⁰ A. M. Dyer, *Przed atakiem - rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznicze Zdecydowanie*, „Biuletyn PISM” nr 37/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie>

⁸¹ Szerzej patrz: W. Bartuzi, K. Pełczyńska-Nałęcz, K. Strachota, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, „Raport OSW”, 15.07.2008, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2008-07-15/abchazja-osetia-poludniowa-gorski-karabach-rozmrozone-konflikty>, Joanna Dziuba, *Rosja: Manewry na Kaukazie są odpowiedzią na terrorystyczne zagrożenie z Południa*, „Portal spraw zagranicznych”, <https://psz.pl/162-wschod/rosja-manewry-na-kaukazie-sa-odpowiedzia-na-terrorystyczne-zagrozenie-z-poludnia>.

⁸² A. M. Dyer, *Przed atakiem...*, op. cit.

z Białorusi⁸³. Aktywnie sterowała też własnym potencjałem militarnym, czego najlepszym przykładem jest przeprowadzenie reformy sił zbrojnych oraz ich przebrojenie.

W omawianym w pracy okresie Rosja była jeszcze stroną traktatów takich jak o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych krótkiego i średniego zasięgu (INF)⁸⁴ oraz Nowy START (którego obowiązywanie zostało przedłużone w 2021 r.⁸⁵). Rosja utrzymywała też sieć swoich baz wojskowych poza granicami kraju, których potencjał, przynajmniej formalnie, mógł służyć do wpływania na sytuację bezpieczeństwa w miejscach ich dyslokacji (głównie państwa byłego ZSRR)⁸⁶. W rosyjskiej narracji Rosja udzieliła pomocy wojskowej m.in. w Syrii od 2015 r., ale też wsparła Włochy w 2020 r. w walce z pandemią koronawirusa⁸⁷. Jak już wyżej wskazano Rosja w 2008 r. zaatakowała zbrojnie Gruzję, w 2014 r. nielegalnie anektowała Krym, a od 2014 r. do 2022 była zaangażowana w walki trwające na wschodzie Ukrainy i wspierała tzw. donbaskich separatystów⁸⁸.

W omawianym okresie Rosja aktywnie prowadziła wojnę informacyjną wymierzoną głównie w państwa NATO, ale też Ukrainę oraz działania wywiadowcze. Jednocześnie aktywnie uczestniczyła w misjach pokojowych choćby w Górskim Karabachu⁸⁹.

Rosja przywiązywała istotną wagę do posiadania instrumentów militarnych. „W literaturze rosyjskiej przy ustalaniu rangi, albo stratyfikacji państw, najczęściej pojawia się tendencja do klasyfikowania ich według kryteriów Pawła Cygankowa. Proponuje on podział państw na: supermocarstwa (państwa mające wpływ na losy ludzkości, nie mogące ponieść klęski w wojnie dzięki posiadaniu środków zagłady o charakterze globalnym, takim jak broń rakietowo-jądrowa); wielkie mocarstwa (mające istotny wpływ na rozwój świata, jednak nie decydujące o stosunkach międzynarodowych w skali globalnej); państwa średnie (posiadające

⁸³ A. M. Dyer, *Perspektywy i konsekwencje współpracy wojskowej Białorusi i Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 60/2013, 4.06.2013, <https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/13795.pdf>

⁸⁴ A. Kacprzyk, *Koniec traktatu INF*, „Biuletyn PISM” nr 40/2019, 05.08.2019, https://pism.pl/publikacje/Koniec_traktatu_INF

⁸⁵ A. Kacprzyk, *Przedłużenie obowiązywania układu Nowy START*, „Biuletyn PISM” nr 10/2021, https://pism.pl/publikacje/Przedluzenie_obowiazywania_ukladu_Nowy_START

⁸⁶ A.M. Dyer, *Znaczenie zagranicznych baz wojskowych dla Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 112/2020, 27.01.2021, https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_zagranicznych_baz_wojskowych_dla_Rosji

⁸⁷ A. Wolska, *Koronawirus: Rosja wysłała do Włoch pomoc medyczną*, „EURACTIV.pl”, 24 marca 2020, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/koronawirus-rosja-wyslala-do-wloch-pomoc-medyczna/>. Patrz też: A. Wilk, *Armia rosyjska w walce z pandemią koronawirusa we Włoszech*, „Analizy OSW”, 23.03.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-03-23/armia-rosyjska-w-walce-z-pandemia-koronawirusa-we-wloszech>, A. Legucka, *Rosja wobec pandemii COVID-19*, „Biuletyn PISM” nr 68/2020, https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_wobec_pandemii_COVID19

⁸⁸ Szerzej patrz: W. Baluk, M. Doroszko, *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, Lublin 2017 oraz A. Arutunyan, *Hybrid warriors. Proxies, freelancers, and Moscow's struggle for Ukraine*, Stuttgart 2021, ss. 276, ss. 306.

⁸⁹ A.M. Dyer, A. Legieć, *Wojskowy wymiar konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 241/2020, 26.11.2020, https://www.pism.pl/publikacje/Wojskowy_wymiar_konfliktu_o_Gorski_Karabach

trwale wpływy w swoim najbliższym otoczeniu; małe państwa (dysponujące dostatecznymi środkami, by zachować swoją suwerenność) i mikropaństwa (nie mające w zasadzie możliwości obrony swojej suwerenności własnymi środkami)”⁹⁰. Choć w założeniu rosyjskiego autora, cytowanego przez Kazimierza Malaka, Rosja miała zapewne być zaliczona do tej pierwszej kategorii, podobnie jak Stany Zjednoczone, to jednak, patrząc z perspektywy lat 2008-2022, najpewniej zaliczyć ją można do drugiej – wielkich mocarstw.

O potencjale danego państwa świadczy też zdolność do mobilizacji swych zasobów ludzkich i materialnych zarówno w pierwszej fazie, jak i w sytuacji przeciągającego się konfliktu. Do czynników związanych z siłą militarną państwa można zaliczyć:

- wielkość sił zbrojnych (mierzoną zarówno liczbą żołnierzy służby czynnej, jak i współczynnikiem liczby żołnierzy przypadających na jednego mieszkańca),
- strukturę sił zbrojnych,
- wydatki państwa przeznaczane na siły zbrojne oraz udziały tych wydatków w PKB.

Dość ważnym elementem, wskazującym na powiązanie potencjału militarnego z polityką zagraniczną, jest też umiejętność pozyskania sojuszników na arenie międzynarodowej oraz światowej opinii publicznej. Ta ostatnia nabrała znaczenia wraz ze wzrostem roli serwisów społecznościowych w podejmowaniu decyzji politycznych przez rządzących. Umiejętność kształtowania sympatii społecznej może wpłynąć na decyzje polityczne choćby związane z udzieleniem wsparcia innemu państwu, w tym znajdującemu się w stanie wojny czy działań na własnym terytorium jak np. zgoda na rozmieszczenie komponentów wojsk państw innych (sojuszniczych) lub broni masowego rażenia.

O roli i miejscu sił zbrojnych w państwie może także świadczyć kondycja jego przemysłu zbrojeniowego, w tym eksport i import uzbrojenia⁹¹. Istotne będą też kwestie takie jak umiejętności strategiczne dowództwa wojskowego, rozlokowanie baz wojskowych, zdolność do zapanowania nie tylko nad szlakami lądowymi czy morskimi, ale możliwości odcięcia komunikacji, a w skrajnym wypadku do odpowiedzi jądrowej.

Paweł Soroka zwraca uwagę, że zdolności wojskowe są jednym z głównych elementów oceny siły państwa. Jak pisze „dla skutecznego spełniania przypisanych im funkcji i zadań siły zbrojne muszą posiadać określone zdolności wojskowe. Bez nich niemożliwe jest prowadzenie działań zbrojnych, zwłaszcza w warunkach konfliktu wojennego o charakterze międzynarodowym. Składają się one z różnych elementów, które powinny być maksymalnie ze sobą zintegrowane i zdolne do współdziałania, inaczej mówiąc – interoperacyjne, w tym

⁹⁰ K. Malak, op. cit., s. 25.

⁹¹ Patrz też: R. Łoś, *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Łódź 2017, s. 140-143.

zdolne do działania z wojskiem państw sojusznicznych. Zdolności wojskowe są najważniejszym składnikiem systemu obronnego państwa. Ponadto wpływają na jego pozycję w stosunkach międzynarodowych. (...) ⁹²”. Paweł Soroka wśród najważniejszych zdolności wojskowych wymienia uzbrojenie i sprzęt, zasoby ludzkie, systemy dowodzenia, bazę przemysłową, zdolności innowacyjne, zdolności cybernetyczne ⁹³. Dla potęgi państwa ważna jest też siła motywacyjna, a więc wola polityczna elit do wykorzystania siły jako istotnego elementu oddziaływania na otoczenie międzynarodowe. Ta z kolei jest dość istotnie powiązana z systemami politycznymi – na użycie siły jako instrumentu swojej polityki zagranicznej w zdecydowanej większości decydują się państwa autorytarne.

Roman Kuźniar podkreśla, że wpływ państw na bezpieczeństwo międzynarodowe zależy w niemałym stopniu od ich ustroju wewnętrznego. W ustrojach niedemokratycznych, różnych formach autorytaryzmu i totalitaryzmu, społeczeństwa nie mają wpływu na politykę bezpieczeństwa. (...) W państwach totalitarnych (...) oraz autorytarnych siła nie tylko służy utrzymaniu społecznego ładu i bezpieczeństwa, lecz także jest instrumentem wewnętrznej legitymizacji władzy. Służą temu poszukiwanie wroga zewnętrznego oraz rozmaite manifestacje z udziałem siły zbrojnej ⁹⁴”. Rosyjskiej elicie władzy zdecydowanie łatwiej jest zatem podjąć decyzję o użyciu siły wobec innych podmiotów stosunków międzynarodowych niż elitom państw demokratycznych. Dzieje się tak m.in. dlatego, że mimo pozorów demokracji w postaci organizacji wyborów, rządzący w Rosji nie muszą brać pod uwagę opinii własnych wyborców w stopniu choćby zbliżonym do tego, w jakim dzieje się to np. w Europie Zachodniej.

Anna Wojciuk wskazuje natomiast, że „bezpieczeństwo jest, poza potęgą, pojęciem fundamentalnym dla realistycznych teorii stosunków międzynarodowych. (...) Przez bezpieczeństwo międzynarodowe realiści rozumieją zdolność państwa do obrony własnych granic terytorialnych i możliwości prowadzenia przez nie niezależnej polityki. Realisci uważają, że polityka międzynarodowa rządzi się innymi prawami niż wewnętrzna polityka państwa, a jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest brak bezpieczeństwa, który niezmiennie i trwale charakteryzuje stosunki między państwami ⁹⁵”. Teorie te są w praktyce realizowane przez współczesną Rosję, która, jak już wyżej wskazano, dąży do obalenia ładu

⁹² P. Soroka, *Zdolności wojskowe państwa i ich uruchamianie*, [w:] D. Popławski (red.) *Studia nad potęgą państw*, Warszawa 2022, s. 152.

⁹³ Ibidem, s. 153-159.

⁹⁴ R. Kuźniar, ..., op. cit., s. 55.

⁹⁵ A. Wojciuk, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo...*, s. 499.

jednobiegunowego oraz wprowadzenia ładu multipolarnego zbliżonego do XIX wiecznego koncertu mocarstw, w ramach którego każde państwo posiadające status mocarstwowy miało nie tylko jasno zdefiniowane interesy własne, ale także strefę wpływów.

Wszystkie przytoczone powyżej definicje mają posłużyć w dalszych częściach niniejszej pracy do scharakteryzowania i skategoryzowania działania Rosji na arenie międzynarodowej. Dokonawszy ich przeglądu, warto je pokazać w świetle realiów rosyjskich.

1.5. Miejsce sił zbrojnych w strukturze państwa rosyjskiego

Jak już zostało wcześniej zasygnalizowane, struktury siłowe, w tym siły zbrojne, odgrywają kluczową rolę w funkcjonowaniu obecnego systemu politycznego w Rosji, a armia jest główną instytucją państwową, przeznaczoną do realizacji polityki bezpieczeństwa narodowego. Warto jednak pokazać jaka była ewolucja miejsca armii wśród organów państwa oraz percepcji społecznej w okresie 2008-2022.

Obejmując urząd prezydenta po raz pierwszy, Putin określił reformę sił zbrojnych jako jeden z priorytetów polityki, jednakże uwzględniając realia finansowe, wdrożenie zmian odłożono do czasu poprawy koniunktury gospodarczej. „W 1999 roku premier Władimir W. Putin, podkreślając rolę sił zbrojnych w procesie konsolidacji państwa, wskazał na konieczność budowy armii zdolnej do reagowania na skutki destabilizacji sytuacji wewnętrznej oraz remilitaryzacji stosunków międzynarodowych. Równocześnie, porządkując chaos legislacyjny w obszarze funkcjonowania sił zbrojnych, a tym samym podkreślając znaczenie problemu bezpieczeństwa państwa, w pierwszej połowie 2000 roku prezydent zatwierdził serię dokumentów normatywnych, których zapisy znacząco odbiegały od głównych tez doktryny wojennej z 1993 roku oraz przyjętej w 1997 roku koncepcji bezpieczeństwa narodowego. Formując podstawy legislacyjne przyszłych zmian, zlikwidowano przeszkody prawne i ekonomiczne dla planowanego procesu transformacji sił zbrojnych oraz zasad ich użycia. Obok aspektów prawnych i ekonomicznych jedną z przeszkód w przygotowaniu i realizacji programu przebudowy stanowił skostniały i skonfliktowany aparat administracji wojskowej oraz pogłębiające się różnice w sposobie postrzegania priorytetów polityki obronnej państwa⁹⁶”. Wyzwania związane z koniecznością przeprowadzenia transformacji rosyjskich sił zbrojnych były olbrzymie, zwłaszcza że wojsko rosyjskie lat 90-tych XX w. określano mianem osieroconej armii⁹⁷, która zmagala się z niedofinansowaniem, problemami strukturalnymi,

⁹⁶ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 321-322.

⁹⁷ Więcej: R. Śmigieński, *Osierocona armia. Założenia polityki obronnej oraz Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej w latach 1992-2004*, Warszawa 2006, ss. 412.

społecznymi (zjawisko fali, w Rosji zwane *diedowszczina*), brakami dostaw nowoczesnego wyposażenia i szybko starzejącymi się zasobami posowieckiego sprzętu. Brakowało też politycznej kontroli nad armią (zaczął przywracać ją dopiero Władimir Putin) oraz państwowego nadzoru nad przedsiębiorstwami przemysłu zbrojeniowego, które pracowały głównie na potrzeby swoich właścicieli, a nie sił zbrojnych.

Miejsce sił zbrojnych w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej uregulowane jest w ustawie o obronie z 1996 r.⁹⁸ Jej twórcy zapisali w niej, że siły zbrojne są przeznaczone do odparcia agresji skierowanej przeciwko Rosji, do zbrojnej obrony integralności i nienaruszalności jej terytorium, a także do wykonywania zadań zgodnie z federalnymi ustawami konstytucyjnymi, ustawami federalnymi i ratyfikowanymi traktatami międzynarodowymi. W kontekście tej pracy kluczowy jest jednak art. 21 tej ustawy, zawierający zapis o tym, że w celu ochrony interesów Rosji i jej obywateli, utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, formacje sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej mogą być użyte poza jej terytorium. Formalnie jest to możliwe w czterech przypadkach:

- 1) konieczności odparcia zbrojnej napaści na formacje rosyjskich sił zbrojnych, w tym również te stacjonujące poza terytorium Rosji,
- 2) konieczności odparcia lub zapobiegnięcia zbrojnej napaści na inne państwo, które zwróciło się w tym celu do Federacji Rosyjskiej;
- 3) konieczności obrony obywateli Federacji Rosyjskiej poza terytorium Federacji Rosyjskiej przed atakiem zbrojnym na nich;
- 4) zwalczanie piractwa i zapewnienie bezpieczeństwa żeglugi.

To właśnie m.in. wskazując na pkt. 1-3 art. 21 ustawy o obronie rosyjskie władze w omawianym okresie lat 2008-2022 podejmują decyzje dotyczące agresji na Gruzję (tłumaczono to zarówno koniecznością ochrony rosyjskich obywateli mieszkających na terenie Abchazji i Osetii Południowej, jak i potrzebą ochrony rozlokowanych na tzw. linii kontaktowej rosyjskich sił pokojowych), interwencję w Syrii, wskazując że o pomoc poprosiły Rosję syryjskie władze, a działania rosyjskich sił zbrojnych przyczyniły się do utrzymania niepodległości przez to państwo, oraz w przypadku nielegalnej aneksji Krymu, kiedy rosyjskie władze podkreśliły konieczność ratowania zarówno obywateli Federacji Rosyjskiej mieszkających na półwyspie, jak i stacjonującej tam na podstawie wcześniejszych umów z Ukrainą, rosyjskiej Floty

⁹⁸ *Федеральный закон от 31.05.1996 г. № 61-ФЗ Об обороне*, Президент России, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/9446>

Czarnomorskiej. Podejmując decyzję o pełnoskalowej agresji na Ukrainę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 r., Władimir Putin podkreślił, że jej celem jest ochrona ludności Donbasu⁹⁹.

W Rosji jedynie formalnie mamy do czynienia z częściową cywilną kontrolą nad armią. O ile minister obrony jest wojskowym, to już głównodowodzącym siłami zbrojnymi jest prezydent państwa – będący cywilem¹⁰⁰. Prezydent jest też szefem Rady Bezpieczeństwa Państwa. Ponadto siły zbrojne znajdują się pod kontrolą Zgromadzenia Federalnego (obu izb parlamentu). Rada Federacji rozpatruje i zatwierdza akty prezydenta o wprowadzeniu stanów nadzwyczajnych oraz podejmuje decyzje o użyciu siły zbrojnych poza granicami państwa. „W ramach tzw. organów zarządzania państwowego i wojskowego, zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi sprawuje prezydent Federacji Rosyjskiej przy wsparciu następujących organów:

- Rady Bezpieczeństwa FR,
- Rady Obrony FR,
- Ministerstwa Obrony FR,
- Sztabu Generalnego jako integralnego organu zwierzchniego w ramach Sił Zbrojnych FR.

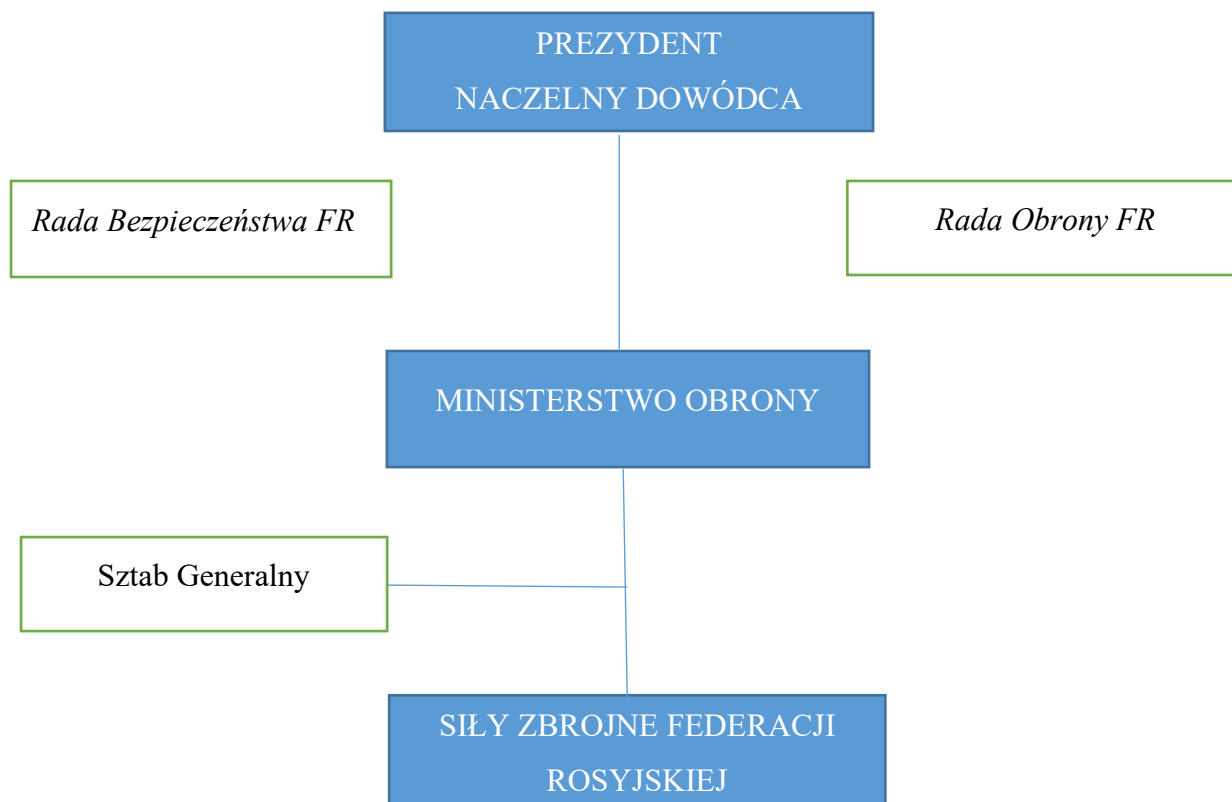
Naczelnym Dowódcą dowodzi siłami zbrojnymi w czasie wojny”¹⁰¹.

⁹⁹ Dopiero w trakcie prowadzenia działań zbrojnych rosyjskie władze, a za nimi propaganda, podkreślały, że tzw. specjalna operacja wojskowa miała charakter prewencyjny, gdyż Ukraina, przygotowywana do tego przez Stany Zjednoczone, miała się szykować do napaści na Rosję. Argumenty, które pojawiały się przy tej okazji, mówiące, że Amerykanie utworzyli na Ukrainie sieć laboratoriów biologicznych, które m.in. miały hodować ptaki czy owady przeznaczone do ataku na Rosję pokazują jak bardzo rosyjskie władze chciały uzasadnić konieczność prowadzenia krwawych walk, niezależnie od tego, że posługiwały się bardzo wątpliwymi argumentami. Szerzej na ten temat w licznych publikacjach pisał portal Demagog: *W Ukrainie są amerykańskie laboratoria broni biologicznej? Fake news!*, „Demagog”, 10.03.2022, https://demagog.org.pl/fake_news/w-ukrainie-sa-amerykanskie-laboratoria-broni-biologicznej-fake-news/; *Laboratoria broni biologicznej – sposób na obwinienie ofiary*, „Demagog”, 24.05.2023, https://demagog.org.pl/fake_news/laboratoria-broni-biologicznej-sposob-na-obwinienie-ofiary/; *W Ukrainie produkuje się broń biologiczną za pieniądze USA? Fake news*, „Demagog”, 19.05.2022, https://demagog.org.pl/fake_news/w-ukrainie-produkuje-sie-bron-biologiczna-za-pieniadze-usa-fake-news/.

¹⁰⁰ Choć w praktyce Władimir Putin jest byłym oficerem służb specjalnych.

¹⁰¹ J. Wiśniewski, *Siły Zbrojne Rosji i ich wykorzystanie w polityce mocarstwa*, [w:] S. Markiewicz (red.) *Rosyjska wizja prowadzenia operacji militarnych*, Warszawa 2018, s. 15.

Rys. 1. Organa zarządzania państwowego i wojskowego w aspekcie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej

Źródło: J. Wiśniewski, op. cit., s. 15.

Na czele Rady Bezpieczeństwa Rosji stoi prezydent tego państwa, a w jej skład wchodzi ponadto szefowie obu izb parlamentu, premier i wicepremierzy, ministrowie obrony, spraw wewnętrznych i spraw zagranicznych, szef administracji prezydenta, szefowie Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB) oraz Służby Wywiadu Zagranicznego (SWR). Rada ta opracowuje m.in. założenia strategiczne i definiuje bezpośrednie zagrożenia dla państwa rosyjskiego¹⁰². O jej znaczeniu światowa opinia publiczna przekonała się w przededniu pełnoskalowej rosyjskiej inwazji na Ukrainę – w lutym 2022 r. To w trakcie posiedzenia Rady Bezpieczeństwa państwa Władimir Putin odpytywał wszystkich jej członków o zasadność rozpoczęcia tzw. specjalnej operacji wojskowej. Wszyscy jej członkowie, poza Siergiejem Naryszkinem – szefem Służby Wywiadu Zagranicznego (SWR), który potwornie zdenerwowany nie był w stanie udzielić jednoznacznej odpowiedzi, opowiedzieli się za rozpoczęciem wojny. Potwierdza to powszechnie przyjmowany pogląd, że w systemach dyktatorskich (a taki w istocie panuje w Rosji) „bezpieczniki” strukturalne w procesie

¹⁰² Ibidem, s.15.

decyzyjnym państwa, utrudniające jednoosobowe podejmowanie pochopnych decyzji o dalekosiężnych skutkach, w praktyce nie działają.

Rada Obrony z kolei kształtuje koncepcję funkcjonowania sił zbrojnych i koordynuje działania państwa przed ewentualną wojną. W jej skład wchodzi m.in. minister obrony narodowej, szef FSB, ministrowie spraw wewnętrznych, przemysłu obronnego, finansów, gospodarki, spraw zagranicznych, sekretarz Rady Bezpieczeństwa państwa¹⁰³.

Ministerstwo Obrony sprawuje cywilną kontrolę nad armią, a Sztab Generalny wojskową. „Sztabowi podlega utworzone w grudniu 2014 r. Narodowe Centrum Kierowania Obroną FR. Jest to instytucja kierująca całodobowo bieżącym funkcjonowaniem sił zbrojnych, w tym prowadzonymi operacjami. W razie potrzeby jest ono wspierane przez inne resorty i instytucje państwa. Szef Sztabu Generalnego jest centralnym organem kierowania operacyjnego. Funkcję tę sprawuje przede wszystkim poprzez Główny Zarząd Operacji, który posiada szerokie kompetencje w zakresie planowania operacyjno-strategicznego i dowodzenia siłami zbrojnymi. Ministerstwu Obrony podporządkowane są bezpośrednio wojska powietrzno-desantowe, siły strategiczne oraz wojskowe lotnictwo transportowe¹⁰⁴”.

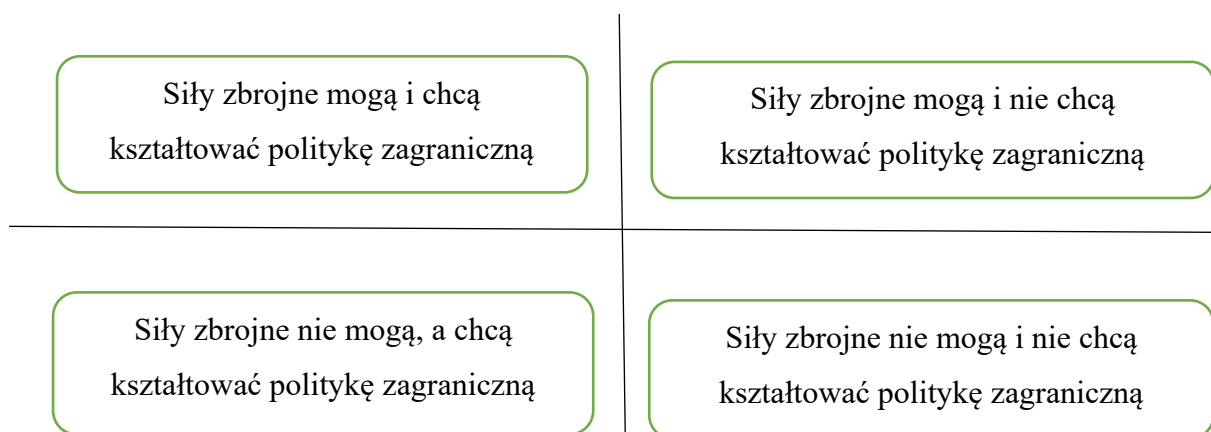
Warto też podkreślić, że w Rosji potęga sił zbrojnych „ma znaczenie geopolityczne. W warunkach osłabienia całego szeregu instytucji międzynarodowych w sferze zagwarantowania bezpieczeństwa siły zbrojne mogą stać się czynnikiem zapobiegającym ostatecznemu procesowi rozpadu systemu stosunków międzynarodowych (...). To właśnie siły zbrojne zabezpieczają stabilność globalną w szerokim znaczeniu u tego terminu¹⁰⁵”. Tak przynajmniej brzmi oficjalna rosyjska wersja funkcji sił zbrojnych, w praktyce jednak służą one do destabilizacji, a nie do stabilizowania sytuacji międzynarodowej. Dlatego ich znaczenie rosło w miarę upływu czasu i coraz częstszego angażowania się Rosji w wojny z innymi państwami poczynając od Gruzji w 2008 r., przez interwencję w Syrii rozpoczętą w 2015 r., a kończąc na nielegalnej aneksji Krymu w 2014 r. i działaniach prowadzonych na wschodzie Ukrainy do pełnoskalowej agresji na to państwo w 2022 r. To siły zbrojne stawały się najważniejszą instytucją, która miała zabezpieczać rosyjskie interesy, w tym powrót tego państwa do kategorii mocarstw globalnych.

¹⁰³ Ibidem, s.16.

¹⁰⁴ M. Kaszuba, op. cit., s. 164.

¹⁰⁵ А. Горбунов (ред.), *Мир цвета хаки. Вооруженные силы в системе государственной власти*, Центр Анализа стратегий и технологии, Москва 2011, s. 9.

Rys. 2. Zdolności armii do wpływania na politykę zagraniczną

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: F. Westerlund: *The role of the military in Putin's foreign policy. An overview of current research*. Swedish Defence Research Agency (FOI), Sztokholm 2021, s. 14, <https://www.foi.se/en/foi/reports/report-summary.html?reportNo=FOI-R--5070--SE>

Jak wiać na powyższej grafice siły zbrojne mogą być w stanie i mieć wystarczające zdolności, żeby wpływać na politykę zagraniczną państwa; mogą mieć wolę wpływania na nią, ale nie mieć możliwości; mogą mieć zdolności, ale nie mieć woli do takiego działania i wreszcie nie mieć ani chęci, ani możliwości.

W okresie 2008-2022 widoczne były tarcia wśród rosyjskiej generalicji związane z postrzeganiem zagrożeń i związaną z tym koniecznością podjęcia właściwego wyboru co do dalszego rozwoju sił zbrojnych. „Pozostające przy władzy, wierne radzieckiej doktrynie wojennej środowisko konserwatywne, które dostrzegając nowe formy (terroryzm, proliferację broni masowego rażenia, konflikty lokalne), jako główne zagrożenie dla Rosji definiowało sojusz NATO oraz USA, potwierdzając tym samym możliwość eskalacji napięcia i konfrontacji w skali globalnej. W odniesieniu do Chin konserwatyści dostrzegali zagrożenia wynikające z utrzymywania przez kraje rozwijające się stosunkowo nowoczesnych sił zbrojnych o wysokim stopniu gotowości bojowej. Prezentowany pogląd uzasadniał utrzymywanie przygotowanych do udziału w konflikcie o dużej skali postindustrialnych sił zbrojnych opartych na systemie mobilizacji masowej. Przeciwna frakcja reformatorów, dostrzegając unilateralizm USA oraz fakt rozszerzenia NATO na wschód, wykluczała możliwość bezpośredniej konfrontacji z Sojuszem. Za główne zagrożenie dla bezpieczeństwa Rosji reformatorzy uznawali konflikty lokalne oraz regionalne na południowej flance Rosji. Wskazywali terroryzm, proliferację broni masowego rażenia oraz niekontrolowaną migrację ludności jako kolejne wyzwania podwyższające ryzyko lokalnych i regionalnych konfliktów etnicznych, terytorialnych i

politycznych w postradzieckim obszarze bezpieczeństwa. W opinii reformatorów siły zbrojne powinny utrzymywać zdolności do błyskawicznego i elastycznego reagowania w przypadku wzrostu zagrożenia w skali lokalnej i regionalnej. Obydwa nurty definiowały najważniejsze problemy rosyjskiej polityki bezpieczeństwa, w tym miejsce, rolę i zadania broni jądrowej oraz komponentu konwencjonalnego sił zbrojnych, jak również problematykę współczesnych oraz perspektywicznych konfliktów zbrojnych prowadzonych z użyciem środków precyzyjnego rażenia, innowacyjnych technologii oraz działań asymetrycznych¹⁰⁶. W 2007 r. przewagę zyskał ten drugi nurt, kiedy ministrem obrony został Anatolij Sierdiukow. Dzięki temu udało się przeprowadzić reformę i zwiększyć znaczenie sił zbrojnych zarówno w systemie wewnętrznym państwa, jak i w jego polityce zagranicznej. Tym samym rosyjskie siły zbrojne zaczęły posiadać i zdolności i wolę wpływania na politykę zagraniczną państwa.

Jak już zostało wspomniane rosyjskie władze coraz częściej wykorzystywały argumenty twardej siły dla realizacji swoich celów na arenie międzynarodowej. „(...) na przełomie XX i XXI wieku w rosyjskiej sztuce operacyjnej zmienił się sposób postrzegania operacji, w której coraz mocniej akcentowano wspieranie zamierzeń politycznych państwa. Cel militarny, formę i metody prowadzenia działań w ramach operacji determinował wspierany cel polityczny. Zmiana percepcji operacji jako zjawiska sztuki wojennej skutkowałą koniecznością przewartościowania jej teoretycznych założeń. Charakteryzując operację, wskazywano na bezpośredni związek pomiędzy militarnym celem operacji a strategicznym (politycznym) celem realizowanych działań, natomiast przyjęty sposób działania określono w odniesieniu do oczekiwanego stanu końcowego, a nie sytuacji bieżącej”¹⁰⁷. Z czasem wspieranie zamierzeń politycznych państwa stało się głównym celem działania sił zbrojnych Rosji. „O ile do listopada 2009 r. wojska rosyjskie mogły być rozmieszczone za granicą tylko w celu zwalczania międzynarodowego terroryzmu, przyjęta poprawka do ustawy o obronie skodyfikowała szeroki wachlarz pretekstów do podejmowania działań militarnych. Oprócz wojskowego odstraszania, innych działań wojennych i użycia siły militarnej (...) jest to powstrzymywanie politycznych zagrożeń dla bezpieczeństwa interesów Federacji Rosyjskiej” oraz wspieranie gospodarczych i politycznych interesów przy wykorzystaniu sił zbrojnych. Rzeczywiście wojska rosyjskie nigdy nie były postrzegane wyłącznie jako instrument do obrony terytorialnej i odstraszania wojskowego, ale zawsze służyły jako narzędzie projekcji władzy, np. Gruzja, Mołdawia. W przeciwieństwie do Gruzji i Ukrainy, Rosja praktykowałą zarówno konwencjonalne, jak i niekonwencjonalne działania wojenne z użyciem tysięcy żołnierzy i znacznej ilości ciężkiego

¹⁰⁶ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 322.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 318.

uzbrojenia. Z kolei działania w Syrii stanowią pierwszą ekspedycyjną wojnę Rosji poza przestrzenią postsowiecką od zakończenia zimniej wojny¹⁰⁸”. Zmiany w rosyjskim systemie prawnym, ale też sposobie wykorzystania sił zbrojnych wyraźnie wskazywały na coraz większą agresywność polityki zagranicznej i bezpieczeństwa tego państwa. Tym samym rola sił zbrojnych i osób nimi dowodzących rosła w systemie instytucji państwowych.

Trudno tu oczywiście odpowiedzieć na pytanie o to dlaczego rosyjskie władze zdecydowały się na taki sposób kształtowania swojej polityki zagranicznej, dysponując państwem o tak olbrzymim potencjale gospodarczym i kulturalnym. Można jedynie domniemywać, że państwo borykające się z poważnymi problemami strukturalnymi, korupcją, oligarchią itd., nie było w stanie wykorzystać innych narzędzi w polityce zagranicznej. „Dla Rosji ukrytym powodem użycia siły, oprócz otwartego ekspansjonizmu terytorialnego, był zamiar powstrzymania ambicji dwóch państw dążących do związania się z Zachodem (zwłaszcza UE i NATO). Do wybuchu wojny (w Gruzji –dop. A.M.D.) przyczyniła się bezspornie rosnąca wówczas aktywna obecność (administracja G.W. Busha) Stanów Zjednoczonych w Gruzji oraz asertywność Rosji pod przywództwem W. Putina, który postanowił powstrzymać wpływy Zachodu i *dać nauczkę* najpierw Gruzji, potem Ukrainie, a za ich pośrednictwem innym państwom byłego ZSRR¹⁰⁹”. Tym samym to zastraszanie sąsiadów, ale też państw NATO, stało się jednym z najważniejszych działań Rosji na arenie międzynarodowej. Gdziekolwiek Rosja widziała konieczność obrony swoich interesów (które niekoniecznie musiały być zagrożone), tam wykorzystywała swoje siły zbrojne.

W momencie kończenia prac nad niniejszą dysertacją w rosyjskiej Dumie nadal znajdował się projekt ustawy o siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej¹¹⁰. Znajduje się w nim zapis o tym, że rosyjskie siły zbrojne są integralną częścią organizacji wojskowej państwa, są przeznaczone do zbrojnej obrony interesów narodowych, suwerenności, integralności i nienaruszalności terytorium Rosji metodami wojskowymi, a także do wykonywania zadań zgodnie z międzynarodowymi zobowiązaniami tego państwa. Głównymi zadaniami rosyjskiej armii miało być m.in. zapobieganie i odpieranie agresji przeciwko Rosji i jej sojusznikom, udział w obronie granicy państwowej i jej ochrona, zapewnienie rosyjskich interesów narodowych, w tym w kosmosie, wypełnianie zobowiązań zgodnie z traktatami międzynarodowymi, prowadzenie obrony terytorialnej. Struktura i skład sił zbrojnych mają być

¹⁰⁸ B. Grenda, op.cit., s. 310.

¹⁰⁹ R. Kuźniar, op. cit., s. 45.

¹¹⁰ Проект N 392028-3, о Вооруженных Силах Российской Федерации, <https://docs.cntd.ru/document/901887089>

zatwierdzone przez prezydenta Rosji. Formalnie rosyjska armia ma prowadzić działalność zgodnie z konstytucją Rosji i rosyjskim porządkiem prawnym oraz zasadami i normami prawa międzynarodowego oraz traktatami międzynarodowymi wiążącymi Rosję. Projekt zawiera też wskazówki co do tego w jaki sposób siły zbrojne Rosji mają wywiązywać się z postawionych im zadań i jakie są zobowiązania państwa wobec własnej armii (zapewnienie wszystkich niezbędnych elementów do jej funkcjonowania). Głównodowodzącym pozostanie prezydent Rosji, a siłami zbrojnymi ma zarządzać minister obrony za pośrednictwem Ministerstwa Obrony i Sztabu Generalnego¹¹¹.

Dokument ten aktualizował zatem zdania rosyjskich sił zbrojnych, a przyjęcie ustawy o nich, zdecydowanie formalnie zwiększy pozycję armii w strukturze państwa, która w omawianym okresie i tak stawała się coraz silniejsza.

Jak wskazuje Natalia Olszanecka, jeszcze przed rozpoczęciem reformy Sierdiukowa pozycja armii w strukturach państwowych była wysoka. „Armia rosyjska zabiegała o uprzywilejowany status, ponieważ pozwalał on na obronę jej interesów korporacyjnych. Rząd potrzebował natomiast przychylności generalicji. Generałowie byli bowiem niezastąpionym źródłem informacji niezbędnych do właściwego funkcjonowania obronności państwa¹¹²”. Dodaje przy tym, że „jednym ze sposobów oddziaływania armii na władzę w Rosji były wpływy wynikające z pozycji zajmowanej przez kompleks wojenno-przemysłowy w gospodarce. Ważna była także sfera kontaktów osobistych między dowódcami rosyjskich sił zbrojnych a elitami władzy. Wreszcie wojsko brało udział w konsultacjach. Jego przedstawiciele byli członkami organów opiniotwórczych¹¹³”. Warto podkreślić, że w 2008 r., kiedy rosyjskie władze podejmowały decyzję o zainaugurowaniu kompleksowej reformy stan gotowości sił zbrojnych nie był imponujący. Natalia Olszanecka dobrze oddała to w opracowanej przez siebie tabeli:

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² N. Olszanecka, *Gra o armię. Analiza sporów wokół reformy armii rosyjskiej w latach 2007-2012*, Toruń 2018, s. 38.

¹¹³ Ibidem, s. 40.

Tab.1. Stan gotowości rosyjskich sił zbrojnych w 2008 r.

Rodzaj wojsk	Jednostki w pełnej gotowości	Broń i sprzęt wojskowy w pełnej gotowości
Wojska Lądowe	17%	75-85%
Siły Powietrzne	7%	45-50%
Marynarka Wojenna	70%	75-80%
Wojska Rakietowe Strategicznego przeznaczenia	100%	100%
Wojska Powietrznodesantowe	100%	85%

Za: N. Olszanecka, *Gra o armię. Analiza sporów wokół reformy armii rosyjskiej w latach 2007-2012*, Toruń 2018, s. 53.

Z czasem, począwszy od 2009 r. zaczęła ona jeszcze rosnąć, stając się jedną z najważniejszych, obok służb specjalnych, instytucji państwa. Zmiany zainaugurowane z przyjściem do władzy Władimira Putina miały dalekosiężne skutki zarówno dla rozwoju sił zbrojnych Rosji, jak i polityki zagranicznej tego państwa. Już w trakcie pierwszej kadencji Władimira Putina poprawiła się sytuacja gospodarcza Rosji, co pod koniec pierwszej dekady XXI w. umożliwiło sfinansowanie szeroko zakrojonego programu przebrojenia sił zbrojnych, będącego częścią reformy Sierdiukowa.

Tab.2. PKB Rosji w latach 2008-2022

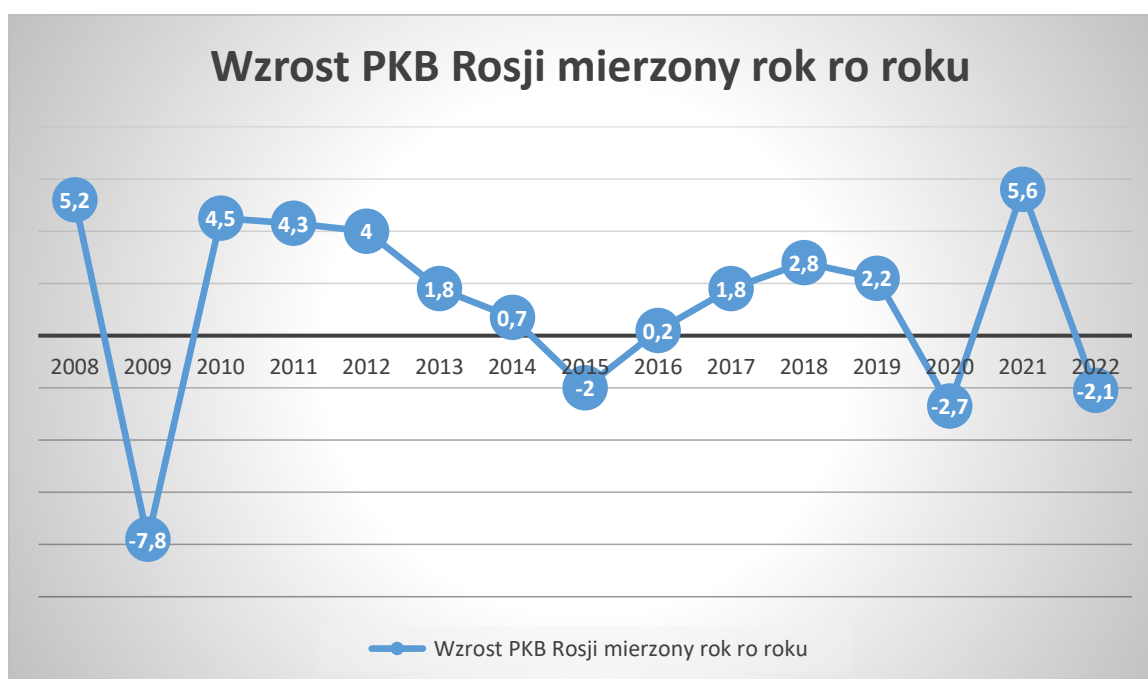
Rok	PKB w cenach bieżących w mld rubli	Wzrost PKB w stosunku do roku poprzedniego	PKB na osobę w cenach z 2018 r., w mld dol.	PKB w cenach bieżących w mld dolarów
2022	151 455.6	-2,1	4 700.00	2 130.00
2021	135 295.0	5,6	4 490.00	1 780.00
2020	107 658.2	-2,7	4 096.53	1 491.73
2019	109 608.3	2,2	4 284.37	1 693.32
2018	103 861.7	2,8	4 213.40	1 630.66
2017	91 843.2	1,8	4 026.53	1 578.41
2016	85 616.1	0,2	3 887.39	1 282.66
2015	83 087.4	-2	3 833.86	1 363.70
2014	79 030.0	0,7	3 890.55	2 056.58
2013	72 085.7	1,8	3 791.77	2 289.24

2012	68 103.4	4,0	3 660.50	2 202.67
2011	60 114.0	4,3	3 463.46	2 044.61
2010	46 308.5	4,5	3 229.00	1 632.84
2009	38 807.2	-7,8	3 054.26	1 309.17
2008	41 276.8	5,2	3 288.33	1 778.39

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *BBII Poccuu*, 2 października 2025 r., <https://gogov.ru/articles/vvp-rf>

Okres omawiany w niniejszej dysertacji był zatem czasem stosunkowo dobrej koniunktury gospodarczej, wynikającej głównie z wysokich cen na węglowodory, których sprzedaż stanowiła jedno z podstawowych źródeł (25%) rosyjskich dochodów budżetowych w 2009 r. i najważniejsze w roku 2022 (41,6%).

Wyk. 1. Wzrost PKB Rosji w latach 2008-2022 mierzony rok do roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *BBII Poccuu*, 2 października 2025 r., <https://gogov.ru/articles/vvp-rf>

Tak dobre wyniki pozwoliły rosyjskim władzom na stopniowe zwiększanie wydatków na siły zbrojne, w tym na przebrojenie armii. Prace nad Państwowym Programem Uzbrojenia zaplanowanym na lata 2011–2020 rozpoczęto w 2009 r., kiedy wedle oficjalnych informacji wskaźnik obecności nowoczesnego uzbrojenia we wszystkich rodzajach sił zbrojnych Rosji oscylował wokół 10%. „Program został zatwierdzony przez prezydenta Dmitrija Miedwiediewa 31 grudnia 2010 r. Na jego realizację wyasygnowano 20 bilionów rubli (720

mld dol., w bieżących cenach i kursie wymiany walut), 70% tej kwoty przeznaczono na zakup nowego sprzętu, a 30% – na remonty i modernizację”¹¹⁴. Cele postawione przez twórców programu były zatem dość ambitne, ale jego realizacja miała pozwolić na znaczącą poprawę funkcjonowania rosyjskich sił zbrojnych.

Tab. 3. Cele programu przebrojenia

Rodzaj sił zbrojnych	Biliony rubli	%	Cele
Wojska Lądowe	2,6	14	300 czołgów, 2000 systemów artyleryjskich, 10 zestawów Iskander-M (160 wyrzutni współosiowych, 320 pocisków), 9 zestawów systemu obrony powietrznej armii S-300W4, ponad 30 tys. sztuk samochodów wojskowych
Marynarka Wojenna	4,5–5	26	8 SSBN Borej wraz z 120–130 SLBM Bulawa, 8 wielofunkcyjnych atomowych okrętów podwodnych klasy Jasień, 8 okrętów podwodnych o napędzie niejądrowym, 51 okrętów nawodnych, w tym 14–15 fregat i do 25 korwet
Siły Powietrzne ¹¹⁵	4–5	21	600 samolotów, 1000–1100 śmigłowców
Rosyjskie Wojska Strategicznego Przeznaczenia (RWSN)	1	6	270–280 ICBM Jars, opracowanie nowej międzykontynentalnej rakiety balistycznej na paliwo stałe (projekt Rubież) oraz nowego ciężkiego międzykontynentalnego pocisku balistycznego na paliwo ciekłe
Wojska Obrony Kosmicznej	3,4–4	17	6 dywizyjnych zestawów S-400 (448 wyrzutni i 1798 pocisków), 38 dywizyjnych zestawów S-500 (300–460 wyrzutni i 1220–1820 pocisków), zintegrowany system kontroli obrony powietrznej, 4 radary Woroneż. Planowano, że S-500 ma wejść do służby pod koniec 2016 r.

¹¹⁴ A.M. Dyner, *Ocena programu przebrojenia rosyjskich sił zbrojnych w latach 2011-2020*, „Raport PISM”, 11.06.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/ocena-programu-przebrojenia-rosyjskich-sil-zbrojnych-w-latach-2011-2020>.

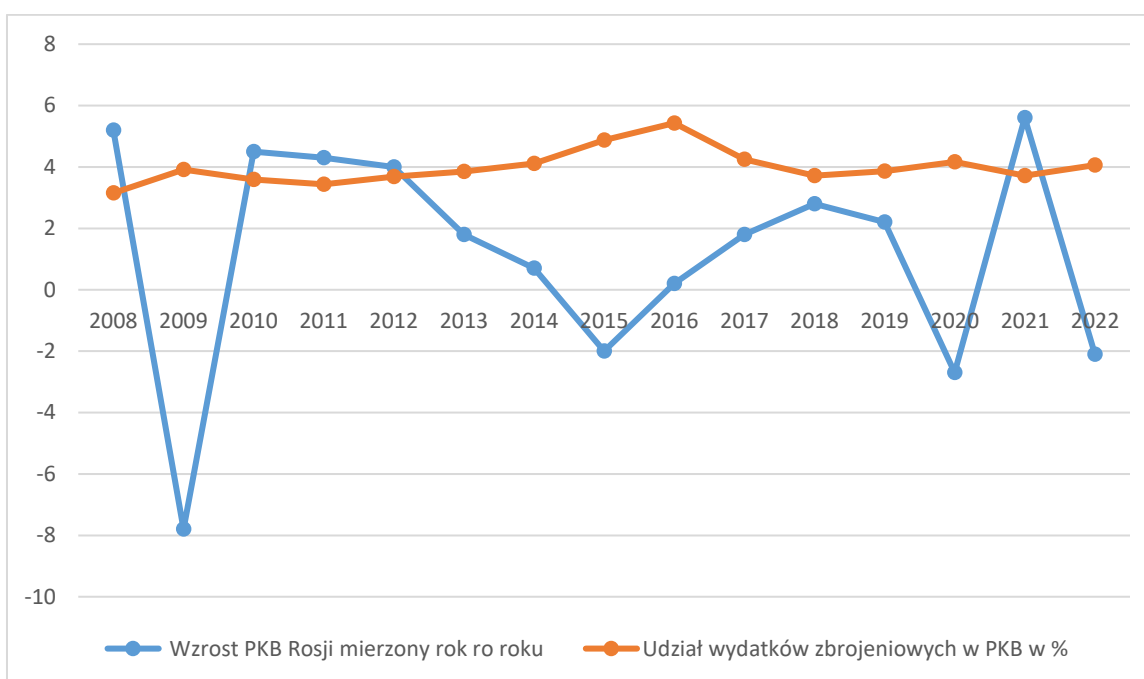
¹¹⁵ W 2010 r. nie było jeszcze Wojsk Powietrzno-Kosmicznych.

Pozostałe	2,7	14	Nowe systemy łączności, kontroli, wywiadu, indywidualne zespoły wyposażenia dla personelu wojskowego, itp.

Źródło: A. M. Dyner, *Ocena programu przebrojenia...*

Realizacja tak ambitnych celów była możliwa m.in. dzięki decyzji władz państwa o utrzymaniu wysokiego poziomu wydatków budżetowych na potrzeby sił zbrojnych.

Wyk. 2. Udział wydatków zbrojeniowych na tle wzrostu gospodarczego Rosji w latach 2008-2022.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ВВП России, 2 października 2025 r., <https://gogov.ru/articles/vvp-rf> oraz A. O'Neill, *Russia: Ratio of military spending to gross domestic product (GDP) from 2000 to 2022*, "Statista", Aug 2, 2024, <https://www.statista.com/statistics/810561/ratio-of-military-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-russia/>

Co ważne, w latach 2008-2022 wydatki zbrojeniowe Rosji, mimo okresowych trudności gospodarczych, utrzymywały się na wysokim poziomie i nie spadły poniżej poziomu 3,15% PKB.

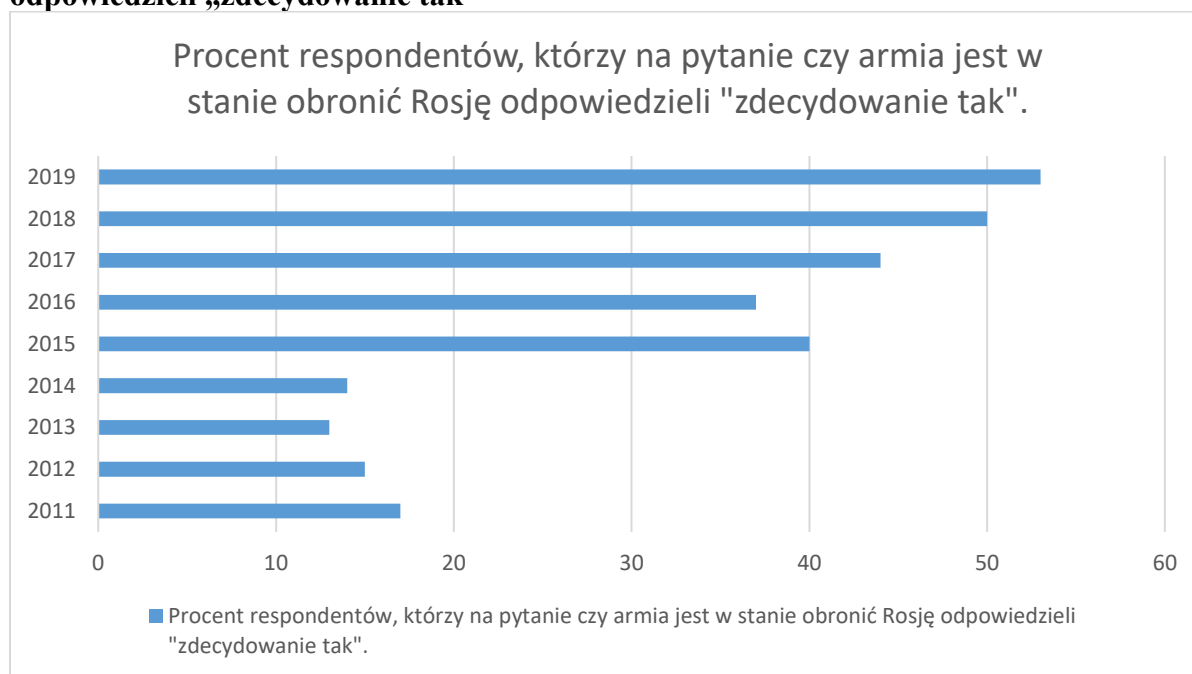
Tab. 4. Stopień modernizacji rosyjskich sił zbrojnych w 2020 r.

Rodzaj wojsk	Stopień modernizacji
Wojska Lądowe	50%
Siły Powietrzno-Kosmiczne	75%
Marynarka Wojenna	63%
Wojska Rakietowe Strategicznego przeznaczenia	83%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej¹¹⁶

Dzięki realizacji Państwowego Programu Uzbrojenia na lata 2011-2020 oficjalnie poziom nowoczesnego uzbrojenia we wszystkich rodzajach sił zbrojnych oceniano na 70%, przy czym nigdzie nie padła definicja, co przedstawiciele rosyjskiego Ministerstwa Obrony rozumieli pod podjęciem zmodernizowane uzbrojenie. Jednocześnie wszystkie zmiany z wdrażaniem rosyjskich planów przebrojenia znacząco zwiększyły społeczne zaufanie do sił zbrojnych, a zatem i pozycję armii w strukturze państwa rosyjskiego.

Wyk. 3. Procent respondentów, którzy na pytanie czy armia jest w stanie obronić Rosję odpowiedzieli „zdecydowanie tak”

Źródło: Dyner Anna Maria, *Ocena programu przebrojenia...*

¹¹⁶ „Военное обозрение”, ВПК. Итоги 2020 года, <https://topwar.ru/178616-vpk-itogi-2020-goda.html>

Powyższe grafiki pokazujące rosnące nakłady na siły zbrojne, niekiedy kosztem wydatków socjalnych, uwidaczniają zatem jak ważne w okresie 2008-2022 stały się siły zbrojne jako instytucja państwowa. Co ciekawe nie wynikało to bezpośrednio ze zmian w prawie, ale z umiejętnego kształtowania rzeczywistości politycznej przez rosyjskie władze z prezydentem Władimirem Putinem na czele. Stąd też można uznać, że formalny status sił zbrojnych był o wiele mniejszy niż faktyczny – jako głównego narzędzia rosyjskiej polityki zagranicznej.

Podsumowanie

Analiza dokumentów kluczowych dla funkcjonowania państwa rosyjskiego w sferze bezpieczeństwa oraz danych związanych między innymi z finansowaniem sił zbrojnych Rosji, pozwoliła wykazać, że znaczenie tej instytucji w państwie rosyjskim w okresie omawianym w niniejszej pracy nie tylko było istotne, ale też rosło.

Poprzez zwiększenie znaczenia armii i jej unowocześnienie, rosyjskie władze starały się też poszerzyć swoje zdolności do oddziaływania międzynarodowego. Zgodnie z modelem pokazującym zdolności armii do wpływania na politykę zagraniczną, rosyjskie siły zbrojne były aktywnie wykorzystywane do jej prowadzenia. Co więcej ich znaczenie rosło, o czym świadczy wzrost finansowania polityki bezpieczeństwa oraz nacisk kładziony na rozbudowę zdolności operacyjnych rosyjskich sił zbrojnych. Świadczą o tym także interwencje podjęte przez Rosję w Gruzji, Syrii i Ukrainie, które dobitnie pokazały, że rosyjskie władze będą coraz częściej wykorzystywać czynnik siły do realizacji celów polityki zagranicznej. Umacnianie się pozycji armii wśród instytucji państwa rosyjskiego widać też na podstawie sondaży zaufania, które jasno pokazywały, że Rosjanie uważali, że jest ona w stanie obronić Rosję i jej interesy.

Co ważne, mimo rosnącej pozycji sił zbrojnych w rosyjskim systemie państwowym, nadal były one podporządkowane ośrodkowi prezydenckiemu i realizowały cele nakreślane przez prezydenta i rząd.

Rozdział 2. Główne cele rosyjskiej polityki zagranicznej po 2008 r. w świetle najważniejszych jawnych dokumentów koncepcyjnych Federacji Rosyjskiej

Głównym celem badawczym, realizowanym w ramach niniejszego rozdziału, jest odpowiedź na pytanie o to jak kształtowały się najważniejsze cele rosyjskiej polityki zagranicznej w latach 2008-2022 i w jaki sposób były one uwarunkowane bezpieczeństwem państwa. Z braku dostępu do z natury rzeczy utajnionych materiałów wytwarzanych w realnym procesie decyzyjnym czołowych organów państwa rosyjskiego, dla odtworzenia rzeczywistych celów polityki rosyjskiej autorka była zmuszona do posługiwania się jawnymi dokumentami koncepcyjnymi, opublikowanymi przez instytucje państwa rosyjskiego. W tej części rozprawy przeanalizowane zostaną zatem opublikowane przez owe instytucje strategie, doktryny i koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Pokazane zostaną różnice między tymi trzema rodzajami tekstów (tzn. strategiami, doktrynami i koncepcjami), jako najważniejszymi jawnymi dokumentami planistycznymi państwa. Omówione będą także najważniejsze udostępnione opinii publicznej dokumenty strategiczne jak koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej oraz te, które dotyczą kwestii bezpieczeństwa, ale miały bezpośrednie przełożenie na kształtowanie rosyjskiej polityki zagranicznej i wykorzystania sił zbrojnych do realizacji celów w jej ramach stawianych sobie przez decydentów z Kremla. Lista owych dokumentów obejmuje: strategię bezpieczeństwa narodowego, doktrynę wojenną, doktrynę morską, doktrynę bezpieczeństwa informacyjnego i doktrynę jądrową.

Ponadto w zakresie niezbędnym dla zrozumienia tytułowego tematu pracy zostanie omówione kształtowanie się polityki zagranicznej Rosji z uwzględnieniem kontekstu powyżej wskazanych dokumentów strategicznych. Analizując ich treść, trzeba przy tym pamiętać, że z uwagi na ich jawny charakter, wbrew oficjalnym nazwom, nie są to rzeczywiste strategie polityki rosyjskiej, ale raczej narzędzia ich realizacji – instrumenty oddziaływania na opinię publiczną i procesy decyzyjne innych uczestników stosunków międzynarodowych, pomocne dla forsowania rzeczywistych celów polityki rosyjskiej, które choć powiązane z tymi zadeklarowanymi w omawianych dokumentach, nie są z nimi tożsame. Ważnym pytaniem badawczym, na które autorka będzie poszukiwała odpowiedzi w ramach niżej prowadzonych rozważań jest więc nie tylko i nie tyle pytanie o to co zapisano w rzeczonych jawnych rosyjskich dokumentach koncepcyjnych, ale po co to uczyniono – z zamiarem osiągnięcia

jakiego celu strategicznego, operacyjnego czy taktycznego. Jak zwykle w takich przypadkach najważniejsze jest bowiem pytanie nie o to co się stało – czyli w naszym wypadku – co napisano (choć jest ono oczywiście niezbędne), ale o to dlaczego i po co?

2.1. Koncepcje, strategie i doktryny jako najważniejsze dokumenty planistyczne państwa

Koncepcje, strategie i doktryny to najważniejsze dokumenty, w których państwo wyznacza podstawowe cele swojej polityki. W Rosji priorytety w działaniach zewnętrznych określa koncepcja polityki zagranicznej, niemniej kluczowe są również dokumenty bezpośrednio związane z bezpieczeństwem państwa, jak doktryna wojenna, jądrowa czy strategia bezpieczeństwa państwa.

Koncepcja strategiczna to „ogólne, dalekosiężne cele organizacji w różnych dziedzinach, w tym bezpieczeństwie, gospodarce, wojskowości i innych, wraz ze sposobami ich osiągnięcia oraz wskazaniem dysponowanych (niezbędnych) do tego zasobów¹¹⁷”. Z kolei polityka zagraniczna państwa to „część polityki państwa obejmująca proces formułowania i realizacji interesów państwa w relacji z innymi państwami i uczestnikami stosunków międzynarodowych. Funkcje polityki zagranicznej państwa: ochronna, reprezentacyjno-informacyjna, integrująco-adaptacyjna, negocjacyjno-organizatorska i inne. Polityka zagraniczna państwa obejmuje zapewnienie bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych, wzrost potęgi państwa, wzrost pozycji międzynarodowej państwa, udział w kształtowaniu reguł funkcjonowania środowiska międzynarodowego¹¹⁸”.

Najważniejszym dokumentem, w którym w Rosji zdefiniowano cele i założenia działań na arenie międzynarodowej jest koncepcja polityki zagranicznej. Jest ona oceną bieżącej sytuacji na świecie, wynikających z niej największych wyzwań i zagrożeń oraz przedstawia najważniejsze priorytety rosyjskiej polityki w tym zakresie. Koncepcja polityki zagranicznej jest też w rosyjskich realiach powiązana m.in. ze strategią bezpieczeństwa państwa oraz doktryną wojenną.

Doktryna to „zespół poglądów, twierdzeń, założeń i dogmatów (w tym również religijnych), filozoficznych, politycznych, wojskowych głoszony przez określony podmiot (państwo, kościół, grupę ludzi). Dziedziną doktryny może być bezpieczeństwo państwa (...), wojna (...), siły zbrojne (...)”¹¹⁹. Doktryna to „oficjalnie przyjęty system zasad i założeń ośrodka decyzyjnego, zmierzający do realizacji ustalonych celów za pomocą ustalonych

¹¹⁷ J. Pawłowski, B. Zdrodowski, M. Kulickowski (red.), op. cit., s. 98.

¹¹⁸ Ibidem., s. 166.

¹¹⁹ Ibidem., s. 47.

środków. Przyjęcie za punkt wyjścia jej zakresu działania pozwala wyróżnić doktrynę narodową, doktrynę bezpieczeństwa narodowego; przyjęcie za punkt wyjścia form i sposobów – doktrynę obronną. Doktryny te odpowiadają strategiom: narodowej, bezpieczeństwa narodowego, obronnej. Doktryna jest rezultatem pewnego postanowienia, decyzji (długofalowej) określonych ośrodków władzy (decyzyjnych). Co do swej treści i wewnętrznej konstrukcji doktryny strategiczne odpowiadają określonym koncepcjom strategicznym; w istocie są to wybrane i wprowadzane do realizacji koncepcje strategiczne. Doktryna jest – nieco upraszczając – oficjalnie ogłoszoną, zapisaną i przeznaczoną do realizacji strategią. (...) Swoje doktryny posiada każdy rodzaj sił zbrojnych; istnieją też doktryny operacji połączonych, operacji pokojowych, operacji innych niż wojenne, operacji specjalnych i inne¹²⁰.” Natomiast doktryna państwa to „oficjalnie przyjęty przez jego kierownictwo systemem poglądów, założeń i zasad działania w dziedzinie polityki obronnej¹²¹”. Doktryna wojenna to zatem „jedna z doktryn państwa obejmująca oficjalnie przyjęty system poglądów, zasad i założeń dotyczących tworzenia i użycia potencjału wojennego dla zapobiegania i przeciwdziałania wszelkiego rodzaju zagrożeniom wojennym¹²²”. Jak podaje Encyklopedia PWN doktryna wojenna, jest to „przyjęty w państwie (koalicji państw) w danym czasie zespół poglądów na charakter wojny, na przygotowanie do niej kraju i sił zbrojnych, a także na sposób jej prowadzenia. Decydujące, najogólniejsze postanowienia doktryny wojennej państwa ustalają jego najwyższe organy; ustalenia te stanowią podstawową koncepcję d.w.; w państwie powinna istnieć jedna doktryna wojenna, której ustalenia obowiązują wszystkie ogniwa uczestniczące w procesie przygotowywania i prowadzenia wojny; ustalenia doktryny wojennej powinny wynikać z realnie istniejących warunków własnych i prawdopodobnego przeciwnika, a przede wszystkim z: charakteru państwa, ustroju społ.-polit. i ekon., polityki wewn. i zagr., poziomu produkcji, stanu techn. środków prowadzenia wojny oraz położenia geograficznego. Cele polit. wojny określają charakter doktryny wojennej”¹²³.

Niektórzy badacze jak Bogdan Grenda rozróżniają doktrynę wojenną i militarną. „Doktryna militarna, inaczej zwana wojskową, rozumiana jest jako: zespół poglądów dotyczących sposobu przygotowania obrony kraju w sytuacjach zagrożenia zewnętrznego oraz prowadzenia działań wojennych z zastosowaniem metod i środków, będących w dyspozycji państwa, lub koalicji państw. Z kolei doktryna wojenna jest pojęciem nieco szerszym i stąd pod

¹²⁰ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 15-16.

¹²¹ J. Pawłowski, B. Zdrodowski, M. Kulickowski (red.), op. cit., s. 48.

¹²² Ibidem, s. 49.

¹²³ Wszystkie skróty w przytoczonym cytacie zostały podane zgodnie z zapisem hasła w: *Doktryna Wojenna*, „Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/doktryna-wojenna;3893480.html>

tym pojęciem rozumie się zbiór poglądów i idei związanych z przygotowaniem i prowadzeniem wojny jako całości z uwzględnieniem czynników jak ustrój państwa, sytuacja polityczna (wewnętrzna i międzynarodowa), zasoby kraju, potencjał gospodarczy, poziom naukowo techniczny, doświadczenia prowadzenia wojny, położenie geograficzne (...) przygotowanie do niej państwa (koalicji), a zwłaszcza jego (jej) sił zbrojnych. Analiza wyżej wymienionych terminów wskazuje, że różnica między tymi pojęciami polega na różnych podmiotach uchwalających obie doktryny: w przypadku doktryny militarnej jest to naczelne dowództwo sił zbrojnych danego państwa lub sojuszu państw, natomiast w przypadku doktryny wojennej – organy władzy państwowej, czyli parlament lub prezydent. Dla pełnego obrazu sytuacji celowe jawi się przedstawienie terminu doktryny wojennej w ujęciu rosyjskim, gdzie definiuje się ją jako system wytycznych określających użycie siły wojskowej do celów politycznych, precyzuje charakter zadań wojskowych oraz wskazuje kierunki rozwoju sił zbrojnych. Doktryna wojskowa jest podporządkowana polityce wojskowej, będąc jej główną pochodną. Stanowi bazę do opracowywania koncepcji wojskowych, programów, planów i innych dokumentów rządowych precyzujących ich treść. Doktryna wojenna w Rosji określa wojskowe, militarno-strategiczne i wojskowo-gospodarcze podstawy bezpieczeństwa militarnego kraju. Jest to jeden z głównych dokumentów planowania strategicznego w Federacji Rosyjskiej i jest systemem poglądów oficjalnie przyjętym w państwie w sprawie przygotowań do zbrojnej obrony Federacji Rosyjskiej¹²⁴”. Z kolei Bolesław Balcerowicz zauważa, że „we współczesnych doktrynach wyróżnia się trzy rodzaje misji: orężne, nieorężne i koordynacyjne”¹²⁵. Tym samym można wskazać dwie podstawowe funkcje sił zbrojnych – wewnętrzną i zewnętrzną. „Funkcja zewnętrzna wyraża się przez działania wojska służącego jako instrument polityki zagranicznej oraz obronnej państwa. Funkcję wewnętrzną rozpatrywać należy w trzech wymiarach: 1) sił zbrojnych jako środka przemocy, 2) sił zbrojnych jako środka pomocy i 3) sił zbrojnych (obronności) jako instytucji integracji społeczeństwa¹²⁶”.

„Strategia to z kolei myślenie i działanie ukierunkowane na osiągnięcie celu strategicznego (celów) i poszukiwanie metod (sposobów) ich realizacji poprzez skuteczne wykorzystanie siły (potencjału) państwa, koalicji, innego podmiotu, na ogół o charakterze długofalowym¹²⁷”. Strategia bezpieczeństwa państwa jest zatem przyjętym przez władze „systemem poglądów, założeń i zasad działania w dziedzinie polityki bezpieczeństwa¹²⁸”.

¹²⁴ B. Grenda, op.cit., s. 218-219.

¹²⁵ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, s. 27.

¹²⁶ Ibidem, s. 27.

¹²⁷ J. Pawłowski, B. Zdrodowski, M. Kulickowski (red.), op. cit., s. 212.

¹²⁸ Ibidem, s. 47.

Strategia bezpieczeństwa narodowego z kolei, to „obowiązująca w państwie koncepcja zapewnienia jego bezpieczeństwa, ukierunkowana na przygotowanie i wykorzystanie potencjału państwa dla osiągnięcia celu przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom jego bytu i rozwoju, sprostania wyzwaniom, wykorzystania szans oraz ograniczania ryzyka, ujmowana ogólnie. W szczególności zawiera: identyfikację interesów narodowych i celów strategicznych, ocenę przyszłościowego kształtowania się strategicznego środowiska bezpieczeństwa; zasady i sposoby osiągania celów strategicznych w przewidywanych warunkach (realizacja zadań operacyjnych) oraz przygotowywanie (utrzymywanie i transformacji) systemu bezpieczeństwa narodowego (przygotowanie sił, środków i zasobów niezbędnych do realizacji zadań strategicznych)¹²⁹”. Jak pisze prof. Bolesław Balcerowicz „strategia bezpieczeństwa narodowego ogranicza się do realizacji celów zapewnienia bezpieczeństwa w ramach dostępnych zasobów. Strategia obronna skupia się na zapewnieniu obrony przed zagrożeniami (głównie) militarnymi. Strategia wojskowa dotyczy działania (polityki) ukierunkowanego na osiągnięcie założonych celów we wszystkich dziedzinach i stanach funkcjonowania państwa (pokoju, kryzysu, wojny). (...) Strategia nie ogranicza się do wykonawstwa założeń polityki; do jej zadań należy też określanie realności osiągnięcia określonych celów, wskazywanie jakie działania polityczne w ich realizacji będą niezbędne, współudział w hierarchizacji celów, itp.¹³⁰”.

Strategia obronności to z kolei „część strategii bezpieczeństwa ukierunkowana na tworzenie, rozwój, przygotowanie i wykorzystanie potencjału obronnego państwa (koalicji) do przeciwdziałania zagrożeniom militarnym w wymiarze państwowym (sojuszniczym) ujmowana ogólnie. W wielu państwach jest nazywana strategią wojskową, ponieważ określa źródło i charakter zewnętrznych wyzwań i zagrożeń militarnych państwa (sojuszu) oraz formułuje koncepcję przeciwdziałania tym zagrożeniom w czasie pokoju (strategia prewencyjno-stabilizacyjna), kryzysu (strategia reagowania kryzysowego) i wojny (strategia wojenna), a także określa zasoby do realizacji tych koncepcji¹³¹”.

Jak już zostało wspomniane, w przypadku Rosji najważniejsze cele jej polityki zagranicznej definiują nie tylko koncepcja, ale też doktryny bezpośrednio związane z bezpieczeństwem państwa. Bogdan Grenda zaznacza, że „bezpieczeństwo narodowe Federacji Rosyjskiej obejmuje ochronę żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa w

¹²⁹ Ibidem, s. 213-214.

¹³⁰ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, s. 13.

¹³¹ J. Pawłowski, B. Zdrodowski, M. Kulickowski (red.), op. cit., s. 214.

różnych sferach życia, przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi”.¹³² Dlatego w rosyjskich realiach w zasadzie można mówić o zmilitaryzowanej polityce zagranicznej, której najważniejsze cele i działania koncentrują się na sferze bezpieczeństwa. Ten ostatni termin rozumiany jest przy tym przez Rosjan jako nieograniczona zdolność do ekspansji – tworzenia stref wpływów w obszarach uznanych przez samą Rosję za kluczowe dla jej tak pojmowanego bezpieczeństwa. Strefa ta może być przy tym poszerzana stosownie do zmieniających się możliwości ekspansji. Ta jej cecha nie jest oczywiście definiowana w dokumentach koncepcyjnych Federacji Rosyjskiej, ale może być wydedukowana na podstawie obserwacji praktyki rosyjskiej polityki zagranicznej¹³³.

2.2. Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej

Najważniejszym rosyjskim dokumentem zawierającym zdefiniowanie priorytetów polityki zagranicznej państwa jest koncepcja polityki zagranicznej. Warto tu dodać, że polityka zagraniczna Rosji jest określana przez prezydenta, a Ministerstwo Spraw Zagranicznych jest odpowiedzialne za przygotowanie i wdrożenie koncepcji. W najnowszej historii Rosji przyjęto sześć koncepcji polityki zagranicznej: w 1993, 2000¹³⁴, 2008, 2013, 2016 i 2023 roku. W analizowanym w tej pracy okresie Federacja Rosyjska przyjęła zatem trzy wersje koncepcji polityki zagranicznej, w 2008 r., 2013 r. i 2016 r. We wszystkich analizowanych dokumentach kwestie bezpieczeństwa były priorytetowe, co wynikało między innymi z tego, że jedną z najważniejszych instytucji biorących udział w jej opracowaniu była Rada Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

Koncepcja polityki zagranicznej z 2008 r.¹³⁵

Przyjęty 15 lipca 2008 r. tekst koncepcji polityki zagranicznej, jest bardzo podobny do dokumentu z 2000 r.¹³⁶ Najważniejsza zmiana polega na tym, że po raz pierwszy pojawiła się w tego typu dokumencie wielowektorowość, którą uznano za istotną cechę rosyjskiej polityki zagranicznej. Wśród głównych zadań Rosji znalazły się modernizacja i zrównoważony wzrost

¹³² B. Grenda, op. cit., s. 167.

¹³³ Patrz szerzej A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004, ss. 268.

¹³⁴ Koncepcje polityki zagranicznej Rosji opublikowane w latach 1993 i 2000 oraz koncepcje bezpieczeństwa narodowego z lat 1997 i 2000 opisała m.in. Agnieszka Bryc w swojej monografii *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*.

¹³⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации, Президент России, 15 июля 2008 года, <http://kremlin.ru/acts/news/785>.

¹³⁶ Концепция внешней политики Российской Федерации, „Независимая газета”, 11 июля 2000, https://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html.

gospodarczy oraz przywrócenie godnego miejsca w świecie. Ponadto jako kluczowe zadanie swojej polityki zagranicznej Rosja określiła budowę nowego światowego porządku. Za istotne zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego uznano m.in. ignorowanie podstawowych zasad prawa międzynarodowego przez poszczególne państwa oraz dzielenie państw „na kategorie o różnym zakresie praw i obowiązków”. W kontekście późniejszych działań Rosji warto zwrócić uwagę, że w koncepcji z 2008 r. głosiła ona też perspektywę „utruty przez historyczny Zachód monopolu na procesy globalizacyjne”, co było odzwierciedleniem słów Władimira Putina, który rok wcześniej na Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium, powiedział, że model jednobiegunowy jest nie do przyjęcia¹³⁷.

W koncepcji polityki zagranicznej z 2008 r. napisano, że dla Rosji najważniejsze stało się zapewnienie bezpieczeństwa i wzmocnienie suwerenności oraz integralności terytorialnej¹³⁸. Kwestia bezpieczeństwa została wskazana jako najważniejszy priorytet przed modernizacją czy wpływaniem na światowe procesy. Wśród najważniejszych celów rosyjskiej polityki zagranicznej znalazły się także ochrona praw obywateli rosyjskich żyjących za granicami oraz wsparcie w popularyzacji na świecie języka i kultury rosyjskiej. Fragment dotyczący obrony Rosjan poza granicami państwa, w porównaniu z dokumentem z 2000 r. został znacząco rozbudowany. Ponadto po raz pierwszy w koncepcji polityki zagranicznej pojawiło się stwierdzenie, że Rosja „zdecydowanie sprzeciwia się przejawom neofaszyzmu, wszelkim formom dyskryminacji rasowej, agresywnego nacjonalizmu, antysemityzmu i ksenofobii, próbom przepisywania historii i wykorzystywania jej do podsycania konfrontacji i rewanżyzmu w polityce światowej oraz rewizji rezultatów II wojny światowej¹³⁹”.

W ramach regionalnych priorytetów jako najważniejsze wskazano rozwój relacji z krajami Wspólnoty Niepodległych Państw i wzmocnienie Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Po raz pierwszy w rosyjskiej koncepcji polityki zagranicznej znalazł się też zapis o integracji euroazjatyckiej między innymi w ramach Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej i Unii Celnej. Rosja deklarowała też chęć równoprawnej współpracy z Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi, wzmocnienie ONZ, OBWE i Rady Europy.

Jednocześnie Rosja jednoznacznie zadeklarowała, że sprzeciwia się rozszerzeniu NATO zwłaszcza o Gruzję i Ukrainę, a także przybliżaniu się natowskiej infrastruktury wojskowej do rosyjskich granic. Dla autorów koncepcji polityki zagranicznej ważnym

¹³⁷ *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, Президент России, 10 февраля 2007 года*, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.

¹³⁸ R. Łoś, op. cit., s. 264.

¹³⁹ *Концепция внешней политики...*

narzędziem jej prowadzenia stały się media, a w dokumencie zapowiedziano dalszy ich rozwój. Warto też podkreślić, że koncepcja polityki zagranicznej Rosji została opublikowana 15 lipca, a więc tuż przed rozpoczęciem wojny w Gruzji.

Koncepcja polityki zagranicznej z 2013 r.¹⁴⁰

Najważniejsze założenia zawarte w przyjętym w lutym 2013 r. dokumencie nie uległy znaczącym zmianom w stosunku do dokumentu przyjętego w 2008 r., jednak po raz pierwszy w koncepcji znalazło się odniesienie do zastosowania tak zwanej miękkiej siły w polityce międzynarodowej, która została zdefiniowana jako „kompleksowy zestaw narzędzi do rozwiązywania zadań polityki zagranicznej w oparciu o możliwości społeczeństwa obywatelskiego, informacji i komunikacji, humanitarnych i innych metod i technologii alternatywnych do klasycznej dyplomacji¹⁴¹”. W koncepcji stwierdzono, że w nowym systemie stosunków międzynarodowych, na który wpłynął globalny kryzys finansowy i gospodarczy, Zachód traci swoją dominującą rolę zarówno w polityce, jak i gospodarce. Podkreślono przy tym, że potencjał siły i rozwoju przesunął się przede wszystkim do regionu Azji i Pacyfiku.

Jako najważniejsze cele ponownie wskazano zapewnienie własnego bezpieczeństwa, a wśród najważniejszych priorytetów znalazło się po raz kolejny zagwarantowanie praw Rosjan żyjących poza granicami kraju oraz wsparcie dla zwiększenia pozycji języka rosyjskiego w świecie. Rosja przy tym tradycyjnie już zacierała różnicę między Rosjanami żyjącymi za granicą, a mieszkającymi lub przebywającymi tam obywatelami Federacji Rosyjskiej.

W art. 27 koncepcji z 2013 r. znalazło się też stwierdzenie, że Rosja uznaje środki wojskowe za równoprawne z innymi do osiągania celów w polityce zagranicznej. Jak napisali autorzy dokumentu „wykorzystanie politycznych, dyplomatycznych, prawnych, wojskowych, gospodarczych, finansowych i innych instrumentów w rozwiązywaniu zadań polityki zagranicznej powinno być współmierne do ich rzeczywistego znaczenia dla zapewnienia interesów polityki zagranicznej Rosji i powinno być prowadzone z należytą koordynacją działań wszystkich gałęzi władzy i odpowiednich agencji¹⁴²”.

Jako priorytetowe w koncepcji określono stosunki Rosji z państwami WNP, ze szczególną rolą Państwa Związkowego Białorusi i Rosji. Po raz pierwszy w dokumencie wspomniano również o potrzebie promowania zaangażowania Ukrainy w głębsze procesy

¹⁴⁰ Концепция внешней политики Российской Федерации (12 февраля 2013 г.), Генеральное консульство России в Гданьске, https://gdansk.mid.ru/ru/rossiya_polsha/o_rossii/kontseptsiya_vneshney_politiki_rossiyskoy_federatsii/.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

integracyjne. Natomiast w art. 51 odniesiono się bezpośrednio do rezultatów wojny w Gruzji w 2008 r. i wskazano, że „wśród priorytetów Rosji pozostaje promowanie ustanowienia Republiki Abchazji i Republiki Osetii Południowej jako nowoczesnych państw demokratycznych, wzmocnienie ich pozycji międzynarodowej, zapewnienie niezawodnego bezpieczeństwa i odbudowy społeczno-gospodarczej¹⁴³”. Z kolei art. 88, w którym mowa, że „Rosja wniesie znaczący wkład w stabilizację sytuacji w regionie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej i będzie prowadzić konsekwentną politykę promowania pokoju i harmonii cywilnej we wszystkich państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej oraz w całym regionie na podstawie poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej państw oraz nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne¹⁴⁴”, można traktować jako zapowiedź rozpoczętej w 2015 r. interwencji wojskowej w Syrii. W momencie publikacji dokumentu Rosja była już aktywnie zaangażowana w polityczne wsparcie prezydenta Syrii Baszara al-Asada na arenie międzynarodowej.

Jako istotne wskazano też stosunki z UE, działania w ramach OBWE i Rady Europy. Po raz kolejny Rosja podkreśliła, że będzie dążyła do równoprawnego partnerstwa z NATO i powtórzyła swój sprzeciw wobec rozszerzenia Sojuszu. Jednocześnie w dokumencie zaznaczono, że współczesne sojusze wojskowo-polityczne (jak NATO) nie są już w stanie zapewnić przeciwdziałania współczesnym transgranicznym wyzwaniom i zagrożeniom. Nawiązując do koncepcji świata wielobiegunowego autorzy dokumentu podkreślili, że rozwiązywanie problemów powinno zostać oparte na dyplomacji sieciowej, polegającej na „elastycznych formach uczestnictwa w wielostronnych strukturach w celu skutecznego poszukiwania rozwiązań wspólnych problemów¹⁴⁵”. Co ważne, jako jedno z zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego wskazano próby regulowania kryzysów poprzez stosowanie jednostronnych sankcji i innych środków przymusu poza ramami Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Koncepcja ta została przez Rosję przyjęta na rok przed nielegalną aneksją Krymu i rozpoczęciem działań zbrojnych przeciw Ukrainie. Co istotne, zapowiedziano w niej, że Rosja będzie wywiązywać się z podpisanych przez siebie dokumentów dotyczących kontroli i redukcji zbrojeń, co jest kolejnym dowodem na to, że Rosjanie nie tylko łamią umowy międzynarodowe, ale też własne założenia doktrynalne, względnie, że publiczne ogłaszanie

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Ibidem.

tych założeń bywa wykorzystywane jako instrument dezinformacji tej części zagranicznej opinii publicznej oraz środowisk eksperckich i decydenckich, które im zaufają.

Koncepcja polityki zagranicznej z 2016 r.¹⁴⁶

Kolejna koncepcja została przyjęta 30 listopada 2016 r. Stosunkowo szybką rewizję dokumentu rosyjskie władze tłumaczyły potrzebą dostosowania najważniejszych wytycznych w polityce zagranicznej do zmieniającej się sytuacji międzynarodowej¹⁴⁷.

Podobnie jak poprzednich wersjach w nowym dokumencie wskazywano na najważniejsze cele polityki zagranicznej, jakimi było: zapewnienie bezpieczeństwa państwa, wzmocnienie pozycji Rosji jako jednego z wpływowych centrów współczesnego świata oraz wzmocnienie pozycji rosyjskich mediów i środków masowej komunikacji w globalnej przestrzeni informacyjnej, co było zapowiedzią znaczenia, jakie Rosja zaczęła przywiązywać do prowadzenia antyzachodniej wojny informacyjnej. Jak podkreślił Bogdan Grenda „najważniejszym priorytetem dla Rosji było przy tym zdobycie statusu jednego z centrów polityki międzynarodowej oraz utrzymywanie stref wpływów. Biorąc pod uwagę powyższe można zgodzić się z tezą, że wszystkie struktury polityczne i siłowe Federacji Rosyjskiej będą zaangażowane w realizacji tego celu¹⁴⁸”.

W koncepcji z 2016 r. widać też, że rosyjskie władze chciały zwiększyć rolę i znaczenie OUBZ dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa. W punkcie 52 zadeklarowano, że „Rosja uważa Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym za jeden z najważniejszych elementów nowoczesnego systemu bezpieczeństwa w przestrzeni poradzieckiej. Rosja opowiada się za jakościowym rozwojem OUBZ i przekształceniem jej w wiarygodną wielofunkcyjną organizację międzynarodową zdolną do przeciwdziałania współczesnym wyzwaniom i zagrożeniom w kontekście rosnącego wpływu wieloaspektowych czynników globalnych i regionalnych na obszar odpowiedzialności OUBZ i obszary przyległe¹⁴⁹”.

Jako najważniejszych partnerów Rosji w nowej koncepcji wskazano państwa obszaru postsowieckiego: Białoruś (tworzącą z Rosją Państwo Związkowe), Armenię, Kazachstan i Kirgistan. Wśród priorytetów Rosji znalazło się też dosłowne powtórzenie zapisu z poprzedniej

¹⁴⁶ Указ Президента Российской Федерации от 30.11.2016 г. № 640 об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации, Президент России, www.kremlin.ru/acts/bank/41451/page/1.

¹⁴⁷ A.M. Dyner, *Nowa Koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM” nr 1/2017, https://pism.pl/publikacje/Nowa_Koncepcja_rosyjskiej_polityki_zagranicznej

¹⁴⁸ B. Grenda, op. cit., s. 110..

¹⁴⁹ Указ Президента Российской Федерации от 30.11.2016 г...

koncepcji, w którym deklarowano m. in. promowanie niepodległości Republiki Abchazji i Republiki Osetii Południowej, zapewnienie im bezpieczeństwa i odbudowy społeczno-gospodarczej¹⁵⁰”.

W dokumencie osobno wspomniano o „kryzysie na Ukrainie”. Podkreślono, że Rosja, we współpracy ze wszystkimi zainteresowanymi państwami i strukturami międzynarodowymi, jest gotowa do podjęcia wysiłków na rzecz politycznego i dyplomatycznego rozwiązania wewnętrznego konfliktu ukraińskiego, w który to sposób przez kolejne lata, do pełnoskalowej agresji, Rosja określała sytuację na Ukrainie. Co paradoksalne w nowej koncepcji nie zabrakło deklaracji o konieczności rozwijania relacji z Ukrainą, mimo wydarzeń rozpoczętych w 2013 r. („rewolucja godności” - protest prozachodni – patrz niżej), przez rok 2014 i aneksję Krymu oraz zmianę władz na Ukrainie, po trwające od wiosny 2014 r. do momentu publikacji tej wersji koncepcji polityki zagranicznej, walki na wschodzie Ukrainy, w których Rosja była stroną aktywnie i otwarcie wspierającą „separatystów” czy też raczej zorganizowanych przez siebie dywersantów. Świadczy to o znaczącym rozdźwięku między rosyjskimi deklaracjami, a realnie realizowaną polityką.

Ponadto w art. 45 koncepcji ponownie można przeczytać deklarację, że Rosja będzie się sprzeciwiać ekstremizmowi, neonazizmowi, dyskryminacji rasowej, agresywnemu nacjonalizmowi, antysemityzmowi i ksenofobii oraz próbom fałszowania historii¹⁵¹. Wskazywało to nie tylko na rosyjskie przygotowania do pełnoskalowych działań na Ukrainie, ale również odnosiło się do wojny informacyjnej, którą Rosja wypowiedziała między innymi Polsce, oskarżając ją nie tylko o kalandrię pamięci zwycięzców II wojny światowej, ale też o sprowokowanie jej wybuchu.

Po raz pierwszy tak wyraźnie jako kluczowe obszary rosyjskiej aktywności politycznej wskazano Azję, w tym zwłaszcza Chiny, Indonezję, Malezję, Mongolię, Tajlandię, Wietnam oraz Singapur. Rosja coraz więcej znaczenia przywiązywała do Szanghajskiej Organizacji Współpracy, Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) czy platformy Rosja–Indie–Chiny. „W nowej koncepcji zdecydowanie bardziej niż w 2013 r. zaakcentowana została konieczność tworzenia międzynarodowych koalicji do walki z terroryzmem, a za jedno z najważniejszych zagrożeń uznano działalność organizacji terrorystycznych, jak tzw. Państwo Islamskie. Niewątpliwie celem takiej redakcji dokumentu było stworzenie wrażenia, że

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem.

zaangażowanie Rosji w Syrii ma charakter operacji antyterrorystycznej i że Rosja jest gotowa do współpracy w tym zakresie ze Stanami Zjednoczonymi¹⁵²”.

Jednocześnie w dokumencie zaznaczono, że Rosja „nie uznaje eksterytorialnego wykonywania przez Stany Zjednoczone swojej jurysdykcji poza ramami prawa międzynarodowego, nie akceptuje prób wywierania presji wojskowej, politycznej, gospodarczej lub innej i zastrzega sobie prawo do ostrej reakcji na nieprzyjazne działania¹⁵³”. Po raz pierwszy stwierdzono też, że istnieje poważny kryzys w stosunkach między Rosją a krajami zachodnimi, spowodowany „geopolityczną ekspansją Stanów Zjednoczonych, NATO i Unii Europejskiej”¹⁵⁴. Jednocześnie za najważniejsze działanie Rosji uznano „niedopuszczenie do rozszerzenia struktur NATO i UE. (...). Wojna Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 r. skutecznie storpedowała pomysł integracji tego państwa z NATO. Z kolei po bezprawnym przejęciu Krymu Federacja Rosyjska ukazała, że nie będzie przestrzegać międzynarodowych zasad, które ograniczałyby realizację jej celów¹⁵⁵”. Rosja kolejny raz wróciła również do lansowania swojej wersji idei niepodzielnego bezpieczeństwa (art. 70 koncepcji). Wśród priorytetów regionalnych, w koncepcji po raz pierwszy wymieniono potrzebę politycznego rozwiązania w Syrii, które utrzyma jedność, niezależność i integralność terytorialną tego państwa (art. 93 koncepcji).

2.3. Strategia bezpieczeństwa narodowego

Podobnie jak w przypadku koncepcji polityki zagranicznej w omawianym w niniejszej dysertacji okresie Rosja przyjęła trzy wersje strategii bezpieczeństwa narodowego – w 2009 r., w 2015 r. oraz w 2021 r. Dokumenty te pokazują ocenę zagrożeń jakie rosyjskie władze identyfikowały oraz priorytety, na które wskazywały w obszarze bezpieczeństwa. Określały one sposób działania państwa rosyjskiego, aby jego interesy bezpieczeństwa zostały w jak największym stopniu uwzględnione. W wielu aspektach odnosiły się zatem do sytuacji międzynarodowej i wytyczały sposób prowadzenia polityki zagranicznej, która miała też pełnić zadania zmierzające do zwiększenia bezpieczeństwa Rosji i rosyjskich obywateli również żyjących poza granicami państwa.

¹⁵² A.M. Dyner, *Nowa Koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM” nr 1/2017, 03.01.2017, https://pism.pl/publikacje/Nowa_Koncepcja_rosyjskiej_polityki_zagranicznej.

¹⁵³ Президент России, *Указ Президента Российской Федерации от 30.11.2016 г.*, op. cit.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ B. Grenda, op. cit., s. 110.

Strategia bezpieczeństwa narodowego z 2009 r.¹⁵⁶

12 maja 2009 r. ówczesny prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew podpisał dekret, w którym zatwierdził strategię bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Zastąpiła ona wcześniejszą koncepcję bezpieczeństwa narodowego z 2000 r. Jak zauważa Bogdan Grenda „dokument ten obejmował szerokie aspekty bezpieczeństwa zawarte w rozdziałach poświęconych rozwojowi międzynarodowego bezpieczeństwa, narodowych priorytetów i zagrożeń, bezpieczeństwa, obrony, spraw społecznych, gospodarki, nauki, technologii, opieki zdrowotnej, kultury i środowiska. Jeśli chodzi o interesy i priorytety narodowe, jako kluczowe wymieniono bezpieczeństwo narodowe, a następnie problemy społeczno-gospodarcze, takie jak poprawa jakości życia i wzrost gospodarczy. (...) W sferze militarnej podkreślono, że parytet z USA w obszarze strategicznej broni jądrowej powinien zostać utrzymany. Ponadto w strategii zaznaczono, że Rosja powinna przekształcić się w siłę globalną, ponieważ była już jedną z wiodących potęg wpływających na procesy światowe. (...) Jeśli chodzi o zagrożenia, to strategia wskazywała na politykę innych krajów, które dążą do supremacji militarnej poprzez rozbudowę instalacji nuklearnych, a także konwencjonalnej broni strategicznej¹⁵⁷. Ponadto kraje te rozwijają system obrony przeciwrakietowej i dokonują militaryzacji przestrzeni kosmicznej, co może spowodować nowy wyścig zbrojeń. Innym utrzymującym się kierunkiem rosyjskiej polityki był sprzeciw wobec dalszego rozszerzania NATO (...)”¹⁵⁸.

Natalia Olszanecka wskazuje, że w przyjętej w 2009 r. strategii „dostrzegalne są już wpływy modernistów. Dużo miejsca poświęcono w niej modernizacji sił zbrojnych, zwłaszcza poprzez stworzenie jakościowo nowego wizerunku armii. Podkreśla się, iż priorytetem bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej jest obrona narodowa, państwa i bezpieczeństwa publicznego. Ma być ona realizowana poprzez: poprawę jakości życia obywateli rosyjskich, wzrost gospodarczy, etc. Tym samym widać, że w dokumencie nie koncentrowano się jedynie na zagrożeniach z zakresu twardego bezpieczeństwa, ale poruszono też problematykę miękkich zagrożeń¹⁵⁹”.

¹⁵⁶ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года*, Президент России, 13 мая 2009 года, www.kremlin.ru/supplement/424.

¹⁵⁷ Chodzi tu o *Prompt Global Strike*, czyli działania Stanów Zjednoczonych, które w pierwszej dekadzie XXI w. chciały opracować system, za pomocą którego można byłoby przeprowadzić precyzyjnie kierowany konwencjonalny atak rakietowy w dowolne miejsce na świecie w ciągu godziny, w sposób podobny do ataku nuklearnego. Co istotne, pod koniec drugiej dekady XXI w., mimo, że USA wycofały się z tego projektu, Rosja rozwijając program rakiet hipersonicznych nadal powoływała się na *Prompt Global Strike*. Więcej: A. M. Dyer, *Zdolności rakietowe Rosji: potencjał i ograniczenia*, „Biuletyn PISM” nr 37/2019, 2 kwietnia 2019 r., https://www.pism.pl/publikacje/Zdolno_ci_rakietowe_Rosji__potencja__i_ograniczenia.

¹⁵⁸ B. Grenda, op. cit., s. 176-177.

¹⁵⁹ N. Olszanecka, op. cit., s. 45.

Dokument podzielony został na sześć rozdziałów, z czego najobszerniejszy jest czwarty, traktujący o zapewnieniu narodowego bezpieczeństwa. Został on podzielony na dziewięć podrozdziałów, które pokazują obszary priorytetowe dla władz Rosji. Obszarami tymi były: obrona narodowa; bezpieczeństwo państwowe i społeczne; podniesienie jakości życia rosyjskich obywateli; wzrost gospodarczy; nauka, technologia i szkolnictwo; ochrona zdrowia; kultura; ekologia systemów żywych i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych; stabilność strategiczna i równoprawne partnerstwo strategiczne.

Już w dokumencie z 2009 r. Rosjanie jasno wskazali, że globalna architektura bezpieczeństwa nie powinna być zorientowana na NATO, wyrazili sprzeciw wobec rozmieszczania natowskiej infrastruktury wojskowej w pobliżu granicy z Rosją i zapowiedzieli prowadzenie dyplomacji wielowektorowej. Wskazywali też na zwiększające się zagrożenia związane między innymi z rosnącym nacjonalizmem, ksenofobią i separatyzmem (co poniekąd stało w sprzeczności z działaniami zbrojnymi podjętymi przez Rosję w 2008 r. w Gruzji w obronie dwóch regionów separatystycznych). W centrum systemu stosunków międzynarodowych autorzy dokumentu umieścili ONZ, jednocześnie bardzo duże znaczenie przypisując OUBZ. Zapowiedzieli też, że Rosja będzie dążyła do równoprawnych relacji z NATO i USA. Podkreślanie roli ONZ, w strukturach której Rosja ma pozycję stałego członka Rady Bezpieczeństwa z prawem weta, a zatem dysponuje zdolnością zablokowania jakiegokolwiek akcji sprzecznej z jej celami politycznymi, jest trwałą cechą polityki rosyjskiej. Postępowanie to ma duży walor propagandowy. Pozwala Rosji występować w charakterze obrończyni prawa międzynarodowego, twierdząc, że nielegalna jest każda akcja zbrojna, która „nie ma mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ”, co w praktyce oznacza jednak, że „nielegalna” jest każda operacja militarna USA czy szerzej Zachodu podjęta bez zgody Rosji.

W strategii z 2009 r. wyraźnie zapowiedziano zwiększenie potencjału militarnego państwa. W artykule 32 znalazł się zapis o tym, że „głównym zadaniem wzmocnienia obrony narodowej w perspektywie średnioterminowej jest przejście do jakościowo nowego wizerunku Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, przy jednoczesnym zachowaniu potencjału strategicznych sił jądrowych poprzez poprawę struktury organizacyjnej i kadrowej oraz systemu terytorialnego bazowania wojsk i sił, zwiększenie liczby stale gotowych jednostek, a także poprawę szkolenia operacyjnego i bojowego oraz organizację współdziałania między służbami, między wojskami i siłami¹⁶⁰”. Było to bezpośrednie nawiązanie do reformy sił zbrojnych, która została rozpoczęta w 2009 r. W dokumencie jasno wskazano też znaczenie roli przemysłu zbrojeniowego. Jako

¹⁶⁰ *Стратегия национальной безопасности....*

jedno z zagrożeń wskazano też terroryzm międzynarodowy, co było ważne w związku z rosnącym zagrożeniem tworzoną przez radykalne ugrupowania islamskie, działające na obszarze państw Azji Centralnej, ale też coraz mocniej orientujące się na Rosję¹⁶¹.

Pozostałe kwestie omówione w dokumencie, jak poprawa jakości życia Rosjan czy zwiększenie nakładów na szkolnictwo miały znaczenie drugorzędne, co świadczyło o militaryzowaniu się zarówno polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej Rosji.

Strategia bezpieczeństwa narodowego z 2015 r.¹⁶²

Kolejna strategia bezpieczeństwa narodowego została opublikowana w 2015 r. Określono w niej „rosyjskie interesy narodowe jako wzmocnienie obrony kraju, zapewnienie stabilności politycznej i społecznej, podniesienie standardu życia, zachowanie i rozwój kultury, poprawę gospodarki i wzmocnienie pozycji Rosji jako wiodącej światowej potęgi¹⁶³”.

Dokument miał taką samą strukturę jak strategia z 2009 r. Jednak jego autorzy inaczej określili główne źródła zagrożeń dla bezpieczeństwa Rosji, upatrując ich przede wszystkim w polityce Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników. Kolejny raz podkreślono, że Rosja jako wroga postrzega politykę NATO, które jej zdaniem zaczynało coraz częściej rościć sobie prawo do prowadzenia globalnej polityki, często wbrew prawu międzynarodowemu. Jak zaznacza Bogdan Grenda w dokumencie z 2015 r. znacznie rozszerzono sekcje poświęcone obronie narodowej, stabilności wewnętrznej, obronie i kulturze. Znalazła się tam ocena ryzyka dla wojskowego, politycznego i ekonomicznego systemu Federacji Rosyjskiej¹⁶⁴”.

W artykule 17 strategii wskazywano też, że „wsparcie Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej dla niekonstytucyjnego zamachu stanu na Ukrainie doprowadziło do głębokiego podziału w ukraińskim społeczeństwie i wybuchu konfliktu zbrojnego. Wzmocnienie skrajnie prawicowej ideologii nacjonalistycznej, celowe tworzenie wrogiego wizerunku Rosji wśród ludności ukraińskiej, nieskrywane poleganie na użyciu siły w celu rozwiązania konfliktów wewnętrznych oraz głęboki kryzys społeczno-gospodarczy zmieniały Ukrainę w długoterminowe siedlisko niestabilności w Europie i tuż obok granic Rosji¹⁶⁵”. Było to swoiste usprawiedliwienie dla aktywności, które Rosja podjęła w 2014 r., a więc nielegalnej aneksji

¹⁶¹ Więcej: A.M. Dyner, A. Legieć, *Ready to Go? ISIS and Its Presumed Expansion into Central Asia*, PISM Policy Paper nr 19/2015, 23.06.2015, https://pism.pl/publikacje/Ready_to_Go_ISIS_and_Its_Presumed_Expansion_into_Central_Asia.

¹⁶² Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683 О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, Президент России, www.kremlin.ru/acts/bank/40391.

¹⁶³ B. Grenda, op. cit., s. 180.

¹⁶⁴ Ibidem., s. 181.

¹⁶⁵ Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г...

Krymu i działań zbrojnych na wschodzie Ukrainy oraz zrzucenie odpowiedzialności za tę sytuację na państwa zachodnie.

Polityka zagraniczna Rosji była kształtowana przy tym w konfrontacji do USA i NATO. Jako największe zagrożenia w strategii określono „kolorowe rewolucje, wykorzystanie mediów społecznościowych w celu wzbudzania niepokoju i podważania stabilności politycznej i społecznej, wskazując że zachodnie mocarstwa dążą do zmiany reżimu w Rosji¹⁶⁶”.

Obrona państwa znalazła się przy tym na pierwszym miejscu wśród priorytetów dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa państwa. W dokumencie zapowiedziano „doskonalenie form i metod zastosowania sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej, innych wojsk, formacji wojskowych i organów zapewnienie terminowego uwzględnienia tendencji w zmieniającym się charakterze współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych, tworzenie warunków dla jak najpełniejszej realizacji zdolności bojowych wojsk (sił), rozwój wymagań dla przyszłych formacji i nowych środków walki zbrojnej¹⁶⁷”. Podkreślono też konieczność zwiększenia potencjału mobilizacyjnego oraz wojenne przygotowanie gospodarki państwa, w tym szczególnie przemysłu zbrojeniowego. Zapowiedziano zabezpieczenie zapasów na wypadek mobilizacji.

Wśród nowych zagrożeń autorzy strategii wskazali wojnę informacyjną. Zapowiedzieli również zwiększenie roli państwa jako głównego gwaranta bezpieczeństwa. Podobnie jak w dokumencie z 2009 r. rozwój potencjału ludzkiego; nauka, technologia i szkolnictwo; czy ochrona zdrowia nie były traktowane szczególnie priorytetowo.

W dokumencie zwrócono natomiast uwagę na konieczność ochrony tradycyjnych rosyjskich wartości oraz zwiększenie roli języka rosyjskiego w świecie. W art. 81 wskazano, że „szczególne znaczenie dla wzmocnienia bezpieczeństwa narodowego w dziedzinie kultury ma realizacja polityki państwa w celu wypełnienia funkcji języka rosyjskiego jako języka państwowego Federacji Rosyjskiej, środka zapewniającego integralność państwową kraju i komunikację międzyetniczną między narodami Federacji Rosyjskiej, podstawy rozwoju procesów integracyjnych w przestrzeni poradzieckiej oraz środka zaspokajania językowych i kulturowych potrzeb rodaków za granicą. Rosja wdraża programy wspierające naukę języka rosyjskiego i kultury rosyjskiej w państwach członkowskich Wspólnoty Niepodległych Państw w celu przyspieszenia procesów integracji euroazjatyckiej¹⁶⁸”. Zapowiedziano też wprowadzenie wychowania patriotycznego.

¹⁶⁶ B. Grenda, op. cit., s. 181.

¹⁶⁷ Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г...

¹⁶⁸ Ibidem.

Ponadto w strategii (art. 87) wyraźnie napisano, że polityka zagraniczna państwa powinna być podporządkowana realizacji narodowych interesów bezpieczeństwa. W dokumencie wskazano też, że Rosja będzie opowiadała się za rozwojem Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, jako instytucji sprzyjającej walce z szeregiem zagrożeń.

Strategia bezpieczeństwa narodowego z 2021 r.¹⁶⁹

Strategia bezpieczeństwa narodowego opublikowana w 2021 r. różniła się od dwóch poprzednich wersji we wskazaniu najważniejszych priorytetów, a sam dokument miał zmodyfikowaną strukturę, koncentrując się m.in. na zwiększeniu potencjału ludzkiego państwa i rozwoju polityki społecznej.

Jako najważniejsze zadania państwa rosyjskiego wskazano umocnienie obronności, jedności narodowej, stabilności politycznej, modernizację gospodarki oraz rozwój potencjału przemysłowego. Za źródło zagrożeń o charakterze wojskowym uznane zostały państwa zachodnie (głównie USA) i NATO, które nie tylko „destabilizują sytuację na świecie”, ale prowadzą wymierzone w Rosję „wrogie działania” (militarne, gospodarcze, polityczne oraz kampanie informacyjne i historyczne). W strategii podkreślono, że „świat zachodni” dąży do konfrontacji i kolejnego wyścigu zbrojeń, w tym jądrowych. Aby się temu przeciwstawić, Rosja powinna nadal zwiększać potencjał mobilizacyjny swoich sił zbrojnych oraz inwestować w rozwój nowych technologii wojskowych. Ważnym elementem odpowiedzi powinno stać się też uniezależnienie Rosji od otoczenia międzynarodowego – w dziedzinie żywnościowej, gospodarczej, energetycznej, informatycznej i naukowej, a także wzmocnienie potencjału własnego społeczeństwa. Miało to pozwolić na zmniejszenie płynących z zewnątrz zagrożeń o charakterze militarnym, jak i innych, które zmierzały do osłabienia państwa rosyjskiego, jak nakładane przez państwa zachodnie sankcje. W strategii jasno deklarowano ponadto, że zarówno społeczeństwo, jak i instytucje państwowe muszą być gotowe do funkcjonowania w czasie wojny. Jako istotne zostały wskazane również niebezpieczeństwa związane z systemem informatycznym, do walki z którymi miały zostać wykorzystane siły zbrojne przeznaczone do walki z cyberprzestępczością¹⁷⁰. W dokumencie znalazły się też odniesienia do proponowanej przez Rosję nowej architektury bezpieczeństwa na świecie.

W podrozdziale poświęconym bezpieczeństwu ekonomicznemu bardzo dużo uwagi poświęcono przemysłowi zbrojeniowemu i wdrażaniu nowych koncepcji i technologii. Z kolei

¹⁶⁹ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации 2021*, Совет Безопасности Российской Федерации, 5 июля 2021, www.scrf.gov.ru/security/docs/document133/.

¹⁷⁰ A.M. Dyner, *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 131/2021, 09.07.2021, <https://pism.pl/publikacje/strategia-bezpieczenstwa-narodowego-rosji>.

w podrozdziale o rozwoju naukowo-technologicznym nacisk został położony na technologie wojskowe.

W strategii zaakcentowano też sposób, w jaki państwo powinno się przygotować do wojny, co jednak stało w sprzeczności z przyjętymi w niej założeniami o rozwoju potencjału ludzkiego. Autorzy wykazali też swoisty „syndrom oblężonej twierdzy” wskazując, że państwa zachodnie dążą do maksymalnego osłabienia Federacji Rosyjskiej nie tylko wykorzystując obiektywnie istniejące trudności w tym państwie, ale też używając przeciw Rosji wojny informacyjnej. Warto tu zaznaczyć, że bezpieczeństwo informacyjne po raz pierwszy pojawiło się jako oddzielny rozdział w tejże właśnie – pochodzącej z 2021 r. wersji strategii bezpieczeństwa narodowego. Jego ważnym elementem było też wskazanie na rosnące zagrożenia płynące z cyberprzestrzeni oraz rosnące znaczenie sztucznej inteligencji. Podkreślono też rolę operacji psychologicznych i znaczenie wykorzystania historii w wojnie informacyjnej.

Autorzy dokumentu ponownie wskazali, że polityka zagraniczna powinna de facto pełnić rolę służebną wobec zapewnienia bezpieczeństwa państwu. Jednocześnie z omawianych tu strategii bezpieczeństwa ta z 2021 r. miała najbardziej antyzachodni charakter. Zrezygnowano w niej między innymi z zapowiedzi rozwijania współpracy politycznej ze Stanami Zjednoczonymi i kooperacji w Arktyce. Pojawiły się za to deklaracje strategicznego partnerstwa z Chinami i Indiami.

Mimo licznych deklaracji, że Rosja będzie dążyła do utrzymania i wzmocnienia pokoju na świecie, dokument został opublikowany w momencie, kiedy Rosjanie coraz bardziej intensywnie przygotowywali się do inwazji na Ukrainę i w kilka miesięcy po pierwszym, znaczącym zgromadzeniu licznych komponentów wojskowych w pobliżu ukraińskich granic i na okupowanym Krymie¹⁷¹. Co więcej, przyjęta w 2021 r. strategia bezpieczeństwa była „odzwierciedleniem postrzegania przez rosyjskie elity polityczne świata jako miejsca rywalizacji, podzielonego na strefy wpływów. Potwierdzała znaczenie czynnika siły w stosunkach międzynarodowych, uznawanego przez Rosję niezmiennie za kluczowy sposób zagwarantowania jej bezpieczeństwa – zdecydowanie ważniejszy od środków dyplomatycznych¹⁷²”.

¹⁷¹ Więcej: A. M. Dyer, *Rosyjska demonstracja siły na granicy z Ukrainą i na okupowanym Krymie*, „Biuletyn PISM” nr 98/2021, 14.05.2021, https://pism.pl/publikacje/Rosyjska_demonstracja_sily_na_granicy_z_Ukraina_i_na_okupowanym_Krymie.

¹⁷² A. M. Dyer, *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 131/2021, 09.07.2021, <https://pism.pl/publikacje/strategia-bezpieczenstwa-narodowego-rosji>.

Oskarżenia wystosowane pod adresem państw zachodnich, zgodnie z zasadą lustra, można też odczytywać jako jasny sygnał jakie działania, zwłaszcza w obszarze aktywności hybrydowych, Rosja podejmowała wobec tychże państw¹⁷³.

2.4. Doktryna wojenna

Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej jest jednym z głównych rosyjskich dokumentów planowania strategicznego w zakresie przygotowań do ochrony zbrojnej państwa. W omawianym w niniejszej pracy okresie, podobnie jak w przypadku koncepcji polityki zagranicznej oraz strategii bezpieczeństwa państwa, w Rosji zatwierdzono dwie wersje doktryny wojennej – w 2010 i 2014 r.

Doktryna wojenna z 2010 r.¹⁷⁴

Doktryna wojenna przyjęta 5 lutego 2010 r. była trzecim tego rodzaju dokumentem w historii Rosji po upadku ZSRR. Została podzielona na cztery rozdziały: postanowienia ogólne; niebezpieczeństwa militarne i zagrożenia wojskowe dla Federacji Rosyjskiej; polityka wojenna Federacji Rosyjskiej; wojskowo-gospodarcze zabezpieczenie obrony. „W części pierwszej zdefiniowano podstawowe pojęcia wykorzystywane w doktrynie. Część druga zawierała informacje dotyczące głównych zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń militarnych, określała cechy współczesnych konfliktów zbrojnych¹⁷⁵”.

W dokumencie jasno zostały zdefiniowane najważniejsze zagrożenia dla bezpieczeństwa, płynące zarówno z zewnątrz, jak i noszące wewnętrzny charakter. Jako jedno z najważniejszych zagrożeń dla światowego bezpieczeństwa oceniono wzmocnienie NATO i jego politykę, po pierwsze zbliżania infrastruktury wojskowej do granic Rosji, a po drugie, w rosyjskiej perspektywie zmierzającą do podejmowania interwencji w różnych regionach świata. Co ważne oskarżenia te zostały zintensyfikowane po wybuchu Arabskiej Wiosny¹⁷⁶, w kontekście której Rosja obwiniła państwa NATO, w tym zwłaszcza USA, o próbę zdestabilizowania całego regionu i podejmowanie interwencji zbrojnych bez uzyskania zgody ONZ (czyli – przypomnijmy – bez zgody Rosji jako stałego członka Rady Bezpieczeństwa tej organizacji). Narracja o rozbiciu stabilności państw Afryki Północnej przez Zachód będzie

¹⁷³ Więcej: A. M. Dyner, *Zasada lustra w ocenie zagrożeń hybrydowych płynących z Rosji i Białorusi*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 29/2023, <https://ejournals.eu/czasopismo/przeglad-bezpieczenstwa-wewnetrznego/artukul/zasada-lustra-w-ocenie-zagrozen-hybrydowych-plynacych-z-rosji-i-bialorusi>.

¹⁷⁴ Президент России, *Военная доктрина Российской Федерации 2010*, <http://kremlin.ru/supplement/461>

¹⁷⁵ B. Grenda, op. cit., s. 223-224.

¹⁷⁶ Szerzej patrz: W. Rodkiewicz, *Ideologiczna konfrontacja i pragmatyczna współpraca – recepta Moskwy na relacje z Waszyngtonem*, „Analizy OSW” 6.03.2013 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-03-06/ideologiczna-konfrontacja-i-pragmatyczna-wspolpraca-recepta-moskwy-na>

towarzyszyła Rosji przez kolejne lata, jako element oddziaływania na państwa Globalnego Południa, ale też jako jeden z powodów, dla których rosyjskie władze zdecydowały się wesprzeć prezydenta Syrii Baszara al-Asada¹⁷⁷.

Za istotne zagrożenie Rosja uznała również tworzenie i rozmieszczanie strategicznych systemów obrony przeciwrakietowej, które podważają globalną stabilność i naruszają istniejącą równowagę sił w sferze pocisków jądrowych, a także militaryzację przestrzeni kosmicznej i umieszczanie tam strategicznych niejądrowych systemów precyzyjnej broni.

Za niebezpieczeństwo uznane zostało użycie siły zbrojnej na terytoriach państw sąsiadujących z Federacją Rosyjską z naruszeniem Karty Narodów Zjednoczonych i innych norm prawa międzynarodowego; rozprzestrzenianie się międzynarodowego terroryzmu; powstawanie siedlisk napięć międzyetnicznych (międzywyznaniowych), działalność międzynarodowych radykalnych ugrupowań zbrojnych na terenach przylegających do granicy państwowej Federacji Rosyjskiej i granic jej sojuszników, a także wzrost separatyzmu i ekstremizmu w niektórych regionach świata. Ocena ta wynikała z rosnącej siły Państwa Islamskiego, które zagrażało stabilności nie tylko Iraku czy Syrii, ale również Azji Centralnej i samej Rosji.

Co istotne wymienione w dokumencie zagrożenia zostały uwzględnione między innymi w planie przebrojenia na lata 2011-2020. Jednym z priorytetów było unowocześnienie sił strategicznych, co korespondowało z treścią doktryny mówiącej, że Rosja musi utrzymać skład, stan gotowości bojowej i mobilizacyjnej oraz wyszkolenie strategicznych sił, sił i środków jądrowych zapewniających ich funkcjonowanie i wykorzystanie, a także systemów kierowania na poziomie gwarantującym wyrządzenie agresorowi określonych szkód w każdych warunkach i sytuacji. Ponadto rosyjskie władze za cel postawiły sobie zapewnienie nowoczesnej broni, sprzętu wojskowego i specjalnego (środki materialne i techniczne) swoim siłom zbrojnym oraz podniesienie poziomu jakości przemysłu zbrojeniowego i jakości wytwarzanego uzbrojenia.

W doktrynie 2010 r. zwrócona została uwaga na sposób prowadzenia konfliktów nowego typu. Zdaniem jej autorów miały one być przede wszystkim oparte na wojnie manewrowej, co współgrało z prowadzoną w tamtym czasie reformą sił zbrojnych, mającą

¹⁷⁷ Szerzej o rosyjskiej interwencji w Syrii patrz: A. M. Dyner, *Dwa lata rosyjskiej operacji wojskowej w Syrii – rezultaty i perspektywy*, „Biuletyn PISM” nr 103/2017, 30.10.2017, https://pism.pl/publikacje/Dwa_lata_rosyjskiej_operacji_wojskowej_w_Syrii__rezultaty_i_perspektywy. Patrz też: M. Buslik, *Wielokierunkowa eskalacja – rosyjska interwencja wojskowa w Syrii*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 12/2015, s. 6-11, M. Buslik, *Rosyjska interwencja wojskowa w Syrii – Su-S35 w Chmejmin*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 2/2016, s. 6-7, M. Buslik, *Asymetryczna odpowiedź – atak na rosyjskie obiekty wojskowe w Syrii*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 2/2018, s. 28-31.

przygotować je do wojny tego rodzaju. Co ważne, w dokumencie zostało jasno stwierdzone, że forpocztą konfliktów nowego typu będzie wojna informacyjna.

Autorzy doktryny podkreślili również (i trzeba im oddać sprawiedliwość – zrobili to trafnie), że operacje wojskowe będą charakteryzować się rosnącym znaczeniem broni precyzyjnej, bezzałogowych statków powietrznych i autonomicznych pojazdów morskich¹⁷⁸. Wskazali też, że broń jądrowa pozostanie ważnym czynnikiem w zapobieganiu wybuchowi nuklearnych konfliktów zbrojnych i konfliktów zbrojnych z użyciem broni konwencjonalnej (wojna na dużą skalę, wojna regionalna). Jak wskazuje Natalia Olszanecka „sukcesem tradycjonalistów w opracowywaniu doktryny wojennej z 2010 r. był bez wątpienia zapis o broni nuklearnej. (...) W jej myśl, Rosja zastrzegała sobie prawo do wykorzystania broni jądrowej w odpowiedzi na atak z użyciem broni jądrowej i innej broni masowego rażenia przeciwko niej i swoim sojusznikom. (...) Doktryna wyraźnie stwierdza, że Rosja jest gotowa do obrony swoich interesów narodowych i zapewnienia nie tylko własnego bezpieczeństwa, ale również bezpieczeństwa państw sojuszniczych. Było to bez wątpienia ostrzeżenie dla zachodnich państw, które chciałyby ingerować w wewnętrzne sprawy obszaru postradzieckiego. Sukcesem modernistów był natomiast zapis podkreślający potrzebę dopasowania struktury sił zbrojnych do istniejących zagrożeń¹⁷⁹.” Jednocześnie w art. 22 Rosja zastrzegła sobie prawo do użycia broni jądrowej nie tylko w odpowiedzi na użycie wobec niej i/ lub jej sojuszników broni jądrowej i innych rodzajów broni masowego rażenia, ale także w przypadku agresji na Federację Rosyjską z użyciem broni konwencjonalnej, gdy zagrożone było samo istnienie państwa.

W dokumencie opisane zostały też pojęcia związane z konfliktami zbrojnymi i ich rodzajami. Wskazane zostały także sytuacje, w których Rosja rościła sobie prawo do użycia broni jądrowej. Autorzy podkreślili, że choć spadek poziom konfrontacji spowodowany kwestiami ideologicznymi, to wzrosło niebezpieczeństwo konfliktów na poziomie regionalnym. Warto też podkreślić, że Rosja traktowała zbrojny atak na państwo członkowskie

¹⁷⁸ Co sprawdziło się w przypadku wojny Azerbejdżanu i Armenii o Górski Karabach, której ostatnia odsłona w 2023 r. doprowadziła do przejęcia kontroli nad tym obszarem przez Azerbejdżan. Więcej: W. Wojtasiewicz, *Republika Górskiego Karabachu przestaje istnieć*, „Komentarz PISM” nr 39/2023, 29.09.2023, <https://pism.pl/publikacje/republika-gorskiego-karabachu-przestaje-istniec> oraz A.M. Dyner, A. Legieć, *Wojskowy wymiar konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 241/2020, 26.11.2020, https://pism.pl/publikacje/Wojskowy_wymiar_konfliktu_o_Gorski_Karabach. Wcześniejsze tło konfliktu patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Kampania jesienna 2020 r. wojny azersko-ormiańskiej – uwarunkowania historyczne i skutki polityczne*, [w:] *Armenia and Azerbaijan: post-conflict realities & peace-building*, „Studia Wschodnioeuropejskie”, nr 14/2021, s. 66-94. Znaczenie użycia autonomicznych pojazdów morskich udowodniła natomiast obrona Ukrainy po 2022 r. Obie te kwestie nie wchodzą jednak w zakres przedmiotowy i czasowy niniejszej dysertacji.

¹⁷⁹ N. Olszanecka, op. cit., s. 45-46.

Państwa Związkowego (czyli w praktyce tylko Białoruś), lub jakiekolwiek działania przeciwko niemu z użyciem siły zbrojnej, jako akt agresji na Państwo Związkowe i rezerwowała sobie prawo do podjęcia działań odwetowych. Również atak zbrojny na państwo członkowskie OUBZ Rosja uznawała za agresję na wszystkie państwa członkowskie OUBZ i stwierdzała, że w takim wypadku podejmie środki zgodnie z Układem o Bezpieczeństwie Zbiorowym, a więc w praktyce działania odwetowe.

Co ważne w 2010 r. rosyjskie władze starały się zwiększyć prestiż służby wojskowej. Chciały również zapewnić wymagany stopień ukompletowania oraz wyposażenia formacji i jednostek wojskowych, a także wymagany poziom ich wyszkolenia. Ponadto zadeklarowanym celem było zwiększenie zabezpieczenia socjalnego żołnierzy oraz reforma szkolnictwa wojskowego.

Jednocześnie rosyjskie władze jako cel stawiały sobie: wzmacnianie bezpieczeństwa międzynarodowego i wypełnianie międzynarodowych zobowiązań; rozwijanie stosunków sojuszniczych z państwami OUBZ i WNP, przyjaznych i partnerskich stosunków z innymi państwami; rozwijanie procesu negocjacji w sprawie utworzenia regionalnych systemów bezpieczeństwa z udziałem Federacji Rosyjskiej; rozwijanie stosunków z organizacjami międzynarodowymi w celu zapobiegania sytuacjom konfliktowym, zachowanie i umacnianie pokoju w różnych regionach świata. Miało to wspierać cele postawione w doktrynie, w tym m.in. zapobiegania agresji przeciw Rosji, obronę suwerenności Federacji Rosyjskiej, strategiczne powstrzymywanie, ochronę obywateli rosyjskich żyjących poza granicami państwa, czy walka z terroryzmem.

Ponadto Rosja wyznaczyła sobie następujące zadania:

- we współpracy z Białorusią – koordynację działań na rzecz rozwoju narodowych sił zbrojnych i wykorzystania infrastruktury wojskowej; opracowywanie i koordynowanie środków w celu utrzymania zdolności obronnej Państwa Związkowego zgodnie z doktryną wojskową PZ,
- z państwami członkowskimi OUBZ – konsolidację wysiłków i tworzenie sił szybkiego reagowania (KSOR),
- z innymi państwami WNP – zapewnianie bezpieczeństwa regionalnego i międzynarodowego, prowadzenie działań pokojowych;
- z państwami Szanghajskiej Organizacji Współpracy – koordynację działań na rzecz przeciwdziałania nowym zagrożeniom militarnym i zagrożeniom militarnym we wspólnej przestrzeni oraz tworzenie niezbędnych ram regulacyjnych i prawnych,

- z ONZ oraz innymi organizacjami międzynarodowymi, udział w opracowywaniu, koordynowaniu i wdrażaniu międzynarodowych porozumień dotyczących kontroli zbrojeń i wzmacniania bezpieczeństwa wojskowego oraz zwiększanie udziału jednostek i żołnierzy FR w operacjach pokojowych.

W doktrynie znalazło się też bezpośrednie odniesienie do polityki zagranicznej Rosji. Jej autorzy w art. 50. wskazali, że „celami współpracy polityczno-wojskowej są:

- a) wzmocnienie bezpieczeństwa międzynarodowego i wypełnienie międzynarodowych zobowiązań Federacji Rosyjskiej;
- b) tworzenie i rozwój sojuszniczych stosunków z państwami członkowskimi OUBZ i WNP, przyjaznych i partnerskich stosunków z innymi państwami;
- c) rozwój procesu negocjacji w sprawie utworzenia regionalnych systemów bezpieczeństwa z udziałem Federacji Rosyjskiej;
- d) rozwój stosunków z organizacjami międzynarodowymi w celu zapobiegania sytuacjom konfliktowym, zachowania i wzmocnienia pokoju w różnych regionach, w tym udział rosyjskich kontyngentów wojskowych w operacjach pokojowych;
- e) utrzymywanie równych stosunków z zainteresowanymi państwami i organizacjami międzynarodowymi w celu przeciwdziałania rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia¹⁸⁰.

Z kolei w art. 51. napisali, że główne priorytety współpracy wojskowej i politycznej obejmują: „(a) Z Republiką Białoruś:

- koordynację działań w zakresie rozwoju narodowych sił zbrojnych i wykorzystania infrastruktury wojskowej;
 - opracowanie i koordynację działań mających na celu utrzymanie zdolności obronnych Państwa Związkowego zgodnie z Doktryną Wojskową Państwa Związkowego;
- b) z państwami członkowskimi OUBZ – konsolidację wysiłków i tworzenie sił zbiorowych w celu zapewnienia bezpieczeństwa zbiorowego i wspólnej obrony;
 - c) z innymi państwami członkowskimi WNP – zapewnienie bezpieczeństwa regionalnego i międzynarodowego oraz działania pokojowe;
 - d) z państwami SzOW – koordynację wysiłków na rzecz przeciwdziałania nowym niebezpieczeństwom i zagrożeniom militarnym we wspólnej przestrzeni, a także tworzenie niezbędnych ram prawnych i regulacyjnych;

¹⁸⁰ Военная доктрина Российской Федерации 2010...

e) z Organizacją Narodów Zjednoczonych i innymi organizacjami międzynarodowymi, w tym regionalnymi – angażowanie przedstawicieli sił zbrojnych i innych wojsk w zarządzanie operacjami pokojowymi, w planowanie i wdrażanie środków mających na celu przygotowanie operacji pokojowych, a także udział w opracowywaniu, negocjowaniu i wdrażaniu umów międzynarodowych w dziedzinie kontroli zbrojeń i wzmacniania bezpieczeństwa wojskowego oraz rozszerzanie udziału jednostek i żołnierzy sił zbrojnych i innych wojsk w operacjach pokojowych¹⁸¹”.

Cele i zadania postawione w dokumencie z 2010 r. korespondowały zatem z prowadzoną w tym okresie rosyjską polityką zagraniczną. Warto bowiem zwrócić uwagę, że dokument został opublikowany zaledwie półtora roku po wojnie z Gruzją oraz nielegalnej secesji Abchazji i Osetii Południowej uznanych przez Rosję za odrębne państwa. Jego treść udawała także jak mocno rosyjskie dokumenty strategiczne były wypadkową myślenia tamtejszej elity politycznej i były kształtowane przez bieżące wydarzenia. Co istotne autorzy tego dokumentu wykorzystali linie narracyjne, które będą coraz częściej pojawiać się w rosyjskiej propagandzie, w tym zwłaszcza kierowane wobec państw zachodnich zarzuty o destabilizację sytuacji międzynarodowej. Twórcy doktryny z 2010 r. jasno też określili konfrontacyjny wobec Zachodu kierunek polityki bezpieczeństwa i zagranicznej.

Doktryna wojenna z 2014 r.¹⁸²

Niecały rok po nielegalnej aneksji Krymu i kilka miesięcy po rozpoczęciu działań zbrojnych na wschodzie Ukrainy, 26 grudnia 2014 r. Rosja przyjęła doktrynę wojenną. Dokument ma strukturę taką samą, jak wersja z 2010 r. Składa się zatem z czterech rozdziałów: postanowienia ogólne; niebezpieczeństwa militarne i zagrożenia wojskowe dla Federacji Rosyjskiej; polityka wojenna Federacji Rosyjskiej; wojskowo-gospodarcze zabezpieczenie obrony. Uwzględnia przy tym postanowienia między innymi. koncepcji długoterminowego rozwoju Rosji, strategię bezpieczeństwa narodowego, a także odpowiednie postanowienia koncepcji polityki zagranicznej i doktryny morskiej.

Jako główny potencjalny przeciwnik po raz kolejny zostały wskazane Stany Zjednoczone. Motywowano to prowadzoną przez nie polityką oraz inspirowanymi przez nie działaniami NATO, w tym szczególnie wzrostem potencjału militarnego Sojuszu w krajach sąsiadujących z Rosją lub jej sojusznikami.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² *Военная доктрина Российской Федерации*, Совет Безопасности Российской Федерации, 25 декабря 2014 г., www.scrf.gov.ru/security/military/document129/.

Jako główne zagrożenie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej została w art. 12 doktryny pkt. a) wprost wskazana: „rozbudowa potencjału siłowego Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) i nadanie jej funkcji globalnych z naruszeniem prawa międzynarodowego, zbliżenie infrastruktury wojskowej państw członkowskich NATO do granic Federacji Rosyjskiej, w tym poprzez dalszą ekspansję bloku¹⁸³”. W kontekście późniejszych działań Rosji wobec Ukrainy warto jednak zwrócić uwagę na podpunkt „w”¹⁸⁴ mówiący, że dla Rosji zagrożeniem będzie „rozmieszczanie (gromadzenie) kontyngentów wojskowych obcych państw (grup państw) na terytoriach państw sąsiadujących z Federacją Rosyjską i jej sojusznikami, a także na przyległych obszarach wodnych, w tym w celu wywierania presji politycznej i wojskowej na Federację Rosyjską¹⁸⁵”. Bardzo podobna argumentacja posłużyła później do uzasadnienia rozpoczęcia tzw. specjalnej operacji wojskowej w 2022 r., a rosyjskie władze wskazywały wówczas na jakoby zwiększającą się obecność wojskową państw NATO, w tym głównie USA na Ukrainie. Punkt ten jest też dość istotny biorąc pod uwagę, że w żądaniach Rosji wobec USA i NATO z grudnia 2021 r. pojawiło się oczekiwanie, że Sojusz wycofa swoją infrastrukturę wojskową z państw przyjętych po 1997 r., a więc całej wschodniej flanki¹⁸⁶. Punkt ten dość jasno wskazuje zatem na sposób definiowania przez kremlowskie elity polityczne realnych interesów rosyjskiej polityki zagranicznej, pod którym to pojęciem rozumieją one pozbawienie państw sąsiednich suwerenności w prowadzeniu swojej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Wkomponowuje się to również w lansowaną przez Rosjan koncepcję niepodzielnego bezpieczeństwa, opartą na założeniu, że zwiększenie bezpieczeństwa państwa X, np. poprzez przystąpienie do sojuszu wojskowego, nie powinno negatywnie oddziaływać na bezpieczeństwo państwa Y. W ten sposób Rosja starała się wyrazić swój sprzeciw wobec funkcjonowania państw z nią graniczących jako członków NATO wskazując, że to zmniejsza rosyjskie bezpieczeństwo.

Dla uzasadnienia tzw. specjalnej operacji wojskowej Rosjanie wykorzystali też punkt „n”, który mówi, że jako zagrożenie państwo to postrzega: „ustanowienie w państwach sąsiadujących z Federacją Rosyjską reżimów, w tym w wyniku obalenia legalnych władz państwowych, których (to reżimów - A.M.D.) polityka zagraża interesom Federacji

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Zgodnie z numeracją alfabetyczną porządku liter alfabetu rosyjskiego pkt. w) jest trzeci w kolejności.

¹⁸⁵ *Военная доктрина Российской Федерации...*

¹⁸⁶ *Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности (Проект)*, https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/, Министерство иностранных дел, *Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора (Проект)*, Министерство иностранных дел, <https://mid.ru/ru/detail-material-page/1790803/>.

Rosyjskiej¹⁸⁷”. Stąd też tak widoczna narracja mówiąca o zamachu stanu, do którego jakoby miało dojść na Ukrainie w 2014 r., w związku z czym został wybrany „kijowski reżim” w miejsce legalnych władz (i nie ma znaczenia, że Rosja uznała wybory zarówno Peta Poroszenki, jak i Wołodomyra Zełenskigo).

Za najważniejsze zagrożenia wewnętrzne uznano m.in. „działania mające na celu gwałtowną zmianę porządku konstytucyjnego Rosji, destabilizację wewnętrznej sytuacji politycznej i społecznej w kraju, dezorganizację funkcjonowania organów państwowych, ważnych obiektów państwowych, wojskowych i infrastruktury informacyjnej; działania organizacji terrorystycznych i osób fizycznych mające na celu podważenie suwerenności, jednności i integralności terytorialnej państwa; działania mające na celu wywieranie wpływu informacyjnego na ludność, głównie młodych obywateli kraju, w celu podważenia historycznych, duchowych i patriotycznych tradycji obrony ojczyzny; prowokowanie napięć międzyetnicznych i społecznych, ekstremizm, podżeganie do nienawiści lub wrogości na tle etnicznym i religijnym¹⁸⁸”.

Podobnie jak w wersji z 2010 r. założono (m.in. art.27), że rosyjska strategiczna broń jądrowa może zostać wykorzystana w odpowiedzi na atak bronią masowego rażenia oraz w razie agresji konwencjonalnej, zagrażającej istnieniu państwa, a więc w doktrynie nie zakładano jej prewencyjnego użycia. Zakładano w niej natomiast opracowanie nowych systemów mobilizacji zarówno sił zbrojnych, jak i cywilnych organów władzy, a także poświęcenie większej uwagi rozwijaniu sił specjalnych oraz wywiadu. Podtrzymano też zasadę utrzymywania zarówno sił zbrojnych, jak i innych organów państwa, w stanie stałej gotowości na wypadek wybuchu wojny. Zapowiedziano też militaryzację rosyjskiego społeczeństwa, które w każdej chwili powinno być gotowe do neutralizacji zagrożeń.

W doktrynie znalazły się też bezpośrednie odniesienia do sposobu prowadzenia przez Rosję polityki zagranicznej. W art. 21 punkt „ż” stwierdzono, że jednym ze sposobów na powstrzymywanie wojennych konfliktów będzie „rozszerzenie zakresu państw partnerskich i rozwój współpracy z nimi na podstawie wspólnych interesów w zakresie wzmocnienia bezpieczeństwa międzynarodowego zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych, ogólnie uznanymi zasadami i normami prawa międzynarodowego oraz traktatami międzynarodowymi Federacji Rosyjskiej, rozszerzenie współpracy z państwami członkowskimi BRICS (Federacyjna Republika Brazylii, Federacja Rosyjska, Republika Indii,

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Ibidem.

Chińska Republika Ludowa i Republika Południowej Afryki)¹⁸⁹”. W punkcie „z” wskazano natomiast na konieczność „wzmocnienia systemu bezpieczeństwa zbiorowego w ramach Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) i budowanie jego potencjału, zacieśnienia współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) i Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SzOW); współpracę z Republiką Abchazji i Republiką Południowej Osetii¹⁹⁰ w celu zapewnienia wspólnej obrony i bezpieczeństwa; utrzymywanie równoprawnego dialogu w dziedzinie bezpieczeństwa europejskiego z Euroazjatycką Wspólnotą Gospodarczą (EaWG) oraz zacieśnienie współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) i Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SzOW)¹⁹¹”.

Jako cele polityki zagranicznej w doktrynie wymieniono „zawarcie międzynarodowego traktatu zapobiegającego umieszczaniu jakiejkolwiek broni w przestrzeni kosmicznej; oraz harmonizację w ramach ONZ elementów regulacji normatywnej bezpiecznego prowadzenia działalności kosmicznej, w tym bezpieczeństwa operacji w przestrzeni kosmicznej w ich ogólnym sensie technicznym; udział w międzynarodowych działaniach pokojowych, w tym pod auspicjami ONZ i we współpracy z organizacjami międzynarodowymi (regionalnymi); opracowanie i przyjęcie międzynarodowego mechanizmu monitorowania zgodności z Konwencją o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu¹⁹²”. Działania Rosji w okresie 2014-2022 pokazały, że część z nich będzie się ona starała osiągnąć m.in. za sprawą aktywności w ONZ.

Jak pisze Bogdan Grenda „na uwagę zasługuje również zapis dotyczący przestrzeni informatycznej, a mianowicie włączenie do niebezpieczeństwa wojny oraz zagrożenia wojennego również przestrzeni informatycznej. Kwestia wykorzystania technologii informatycznych jest poruszana w doktrynie kilkakrotnie. Po pierwsze, wśród najważniejszych zewnętrznych zagrożeń bezpieczeństwa dla Federacji Rosyjskiej wymieniono wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych w celach wojskowo-politycznych do prowadzenia działań sprzecznych z prawem międzynarodowym, skierowanych przeciwko

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ Nieuznawane jako państwa przez większą część państw.

¹⁹¹ *Военная доктрина Российской Федерации...*

¹⁹² Ibidem.

suwerenności, niezawisłości politycznej, integralności terytorialnej państw oraz stanowiących zagrożenie dla międzynarodowego pokoju, bezpieczeństwa i regionalnej stabilności¹⁹³”. Kwestia ta jest o tyle warta uwagi, że Rosja w latach opisywanych w niniejszej dysertacji bardzo aktywnie sięgała po wrogie działania informacyjne nie tylko wobec państw takich jak Ukraina czy Gruzja, ale też w stosunku do członków NATO, co było jedną z metod na obniżanie spójności politycznej Sojuszu.

Warto też podkreślić, że „w doktrynie *usankcjonowana* została wojna hybrydowa, co oznaczało konieczność uwzględnienia scenariusza możliwej agresji podprogowej w strategiach sąsiadów Rosji¹⁹⁴”. Sposób jej prowadzenia został opisany w art.15 doktryny. Doktryna nawiązywała zatem do słynnego artykułu gen. Walerego Gierasimowa opublikowanego w lutym 2013 r., w którym opisał on sposób prowadzenia nowoczesnych wojen¹⁹⁵. W latach późniejszych opisane przez Gierasimowa działania zaczęto powszechnie nazywać wojną hybrydową, o czym będzie mowa w kolejnych częściach niniejszej rozprawy.

W kontekście prowadzenia polityki wobec państw sąsiednich warto też zwrócić uwagę na art. 21 doktryny po raz kolejny pokazujący, że Rosja „uznaje za zgodne z prawem użycie sił zbrojnych, innych wojsk i organów w celu odparcia agresji przeciwko niej i (lub) jej sojusznikom, w celu utrzymania (przywrócenia) pokoju na mocy decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ lub innych struktur bezpieczeństwa zbiorowego, a także w celu zapewnienia ochrony swoim obywatelom przebywającym poza Federacją Rosyjską¹⁹⁶”. Jest to jasne wskazanie, że rosyjskie władze w obronie przestrzeni uważanej przez siebie za sferę wpływów, uznają środki militarne za najważniejszy element oddziaływania.

2.5. Doktryna morska

Doktryna morska jest dokumentem planowania strategicznego, w którym nie tylko określona została polityka rosyjska w zakresie gospodarki morskiej, ale w którym wskazano również na znaczenie Marynarki Wojennej dla bezpieczeństwa militarnego i gospodarczego państwa. W omawianym w niniejszej pracy okresie przyjęta została tylko jedna doktryna morska – w 2015 r. Jednak, ze względu na znaczenie dokumentu z lipca 2022 r., dla pokazania zmian zachodzących w rosyjskiej flocie oraz podejścia Rosji do wykorzystania twardej siły w

¹⁹³ B. Grenda, op. cit., s. 227.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 227.

¹⁹⁵ В. Герасимов, *Ценность науки...*

¹⁹⁶ *Военная доктрина Российской Федерации...*

obronie interesów wojskowych i ekonomicznych, zostanie on omówiony, jako niezbędny kontekst dalszych poczynąń Rosji w interesującym nas zakresie.

Doktryna morska z 2015 r.¹⁹⁷

Gdy w 2009 r. rozpoczynała się reforma rosyjskich sił zbrojnych, obowiązywała jeszcze doktryna morska Federacji Rosyjskiej z 2001 r.¹⁹⁸. Był to pierwszy od czasu upadku ZSRR dokument, którego celem wyrażonym przez autorów było zatrzymanie postępującej degradacji rosyjskiej marynarki wojennej. Jego twórcy skazywali „na konieczność utrzymania efektywnej floty oceanicznej zdolnej do zagwarantowania bezpieczeństwa interesów Rosji na przyległych akwenach morskich i oceanicznych. (...) W lutym 2012 r. zatwierdzono zmodyfikowaną wersję doktryny morskiej, która zakładała m.in. zwiększenie obecności rosyjskiej marynarki wojennej w strefie oceanicznej¹⁹⁹”. Mimo przyjęcia dokumentu, degradacja rosyjskiej Marynarki Wojennej postępowała, dlatego wzmocnienie tego rodzaju sił zbrojnych stało się ważnym elementem rozpoczętej reformy Sierdiukowa. „W Marynarce Wojennej program reorganizacji rosyjskich sił morskich zakładał m.in. redukcję struktur w systemie dowodzenia, zmniejszenie liczby dowództw i związków taktycznych floty, redukcję liczebną lotnictwa morskiego, w tym przekazanie większości samolotów bojowych do dyspozycji sił powietrznych i zmiany strukturalne wojsk brzegowych WMF²⁰⁰”.

Jednocześnie w związku z postępującymi zmianami w marynarce wojennej, ale też oceną podstawowych zagrożeń, w lipcu 2015 r. zatwierdzono nową doktrynę morską²⁰¹, która zastąpiła dokument z 2001 r. Wśród priorytetów narodowej polityki morskiej, które zostały opisane w pierwszym rozdziale, znalazły się kwestie bezpieczeństwa. Ponadto jako kluczowe wymieniono prawo dostępu do zasobów morskich, ochronę własnej strefy ekonomicznej i obronę przed agresją morską. Jednym z zadań państwa miało być przy tym „dysponowanie wystarczającym potencjałem wojenno-morskim i jego efektywne użycie w razie potrzeby dla siłowego wsparcia morskiej działalności państwa, oddalenia zagrożeń bezpieczeństwa dla Federacji Rosyjskiej na kierunkach morskich i oceanicznych, zabezpieczenie nienaruszalności granicy państwowej²⁰²”. Autorzy dokumentu zakładali zwiększenie potencjału Marynarki

¹⁹⁷ *Морская доктрина Российской Федерации от 26 июля 2015 года*, Президент России, static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqiftS5yrIZUVTJan77L.pdf.

¹⁹⁸ *Морская Доктрина Российской Федерации на перёд до 2020 года*, Президент России, 27 июля 2001 года, <http://kremlin.ru/supplement/1800>.

¹⁹⁹ T. Kwasek, *Dziś i jutro rosyjskich sił podwodnych*, „Morze, statki i okręty” listopad-grudzień 2019, s. 18.

²⁰⁰ Ibidem, s. 19.

²⁰¹ *Морская доктрина Российской Федерации...*

²⁰² Ibidem.

Wojennej nie tylko poprzez budowę nowych okrętów, ale też niezbędnego dla nich zaplecza i infrastruktury. Służyć to miało utrzymaniu potencjału floty i jej gotowości mobilizacyjnej, w tym także do ochrony transportu morskiego.

W doktrynie z 2015 r. przewidywano, „że rosyjska flota zapewnić ma utrzymanie i poszerzenie wpływów na obszarze Oceanu Spokojnego oraz północnego Atlantyku (dokument pokazuje rosnące znaczenie Północnej Drogi Morskiej”, a także w rejonie arktycznym. W art. 37 mowa przy tym, że „pod działalnością wojskowo-morską rozumie się celową działalność państwa w celu ustanowienia i utrzymania metodami wojskowymi korzystnych warunków na Oceanie Światowym dla zrównoważonego rozwoju i realizacji podstawowych priorytetów bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej²⁰³”. Natomiast w art. 39 dodano, że działalność wojskowo-morska jest jednym z najważniejszych państwowych priorytetów państwa, a w art. 41 podkreślono, że główną częścią i podstawą morskiego potencjału Rosji oraz jednym z instrumentów polityki zagranicznej państwa jest Marynarka Wojenna²⁰⁴. Zadaniem floty miało być przy tym zabezpieczenie narodowych interesów Rosji i jej sojuszników na Oceanie Światowym metodami wojskowymi, utrzymania polityczno-wojskowej stabilności na poziomach globalnym i regionalnym oraz zapobieganie agresji z kierunków morskich i oceanicznych²⁰⁵. Ponadto rosyjska Marynarka Wojenna miała „tworzyć i utrzymywać warunki dla zabezpieczenia działalności morskiej Federacji Rosyjskiej (...), brać udział w walce z piractwem oraz operacjach humanitarnych i pokojowych odpowiadających interesom Rosji²⁰⁶”. Zadaniem rosyjskiej Marynarki Wojennej miało być też wpływanie do portów innych państw, co Rosja, w omawianym w pracy okresie, zaczęła coraz częściej praktykować w ramach współpracy z Chinami, Indiami oraz państwami Afryki.

Zgodnie z zapisami tego dokumentu zasadnicze cele działania sił morskich Federacji Rosyjskiej w poszczególnych regionach operacyjnych określono następująco:

- „na obszarze Arktyki: wykorzystanie postanowień Traktatu Arktycznego w celu ochrony rosyjskich interesów w Arktyce, ograniczenie działalności morskiej krajów trzecich przez wykorzystanie prawa morza i umów wielostronnych, zagospodarowanie zasobów Arktyki do wzmocnienia potencjału ekonomicznego państwa, zwiększenie potencjału Floty Północnej, budowa systemu dystrybucji surowców energetycznych na

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Ibidem.

Morzu Barentsa i Morzu Karskim, zwiększenie obecności sił morskich wokół archipelagu Svalbard, Ziemi Franciszka Józefa, Nowej Ziemi i Wyspy Wrangla;

- na kierunku atlantyckim: utrzymanie adekwatnej obecności sił morskich w stosunku do marynarki amerykańskiej na Atlantyku oraz ciągłości funkcjonowania morskich połączeń z Federacją Rosyjską, rozwój infrastruktury portowej, podmorskich systemów dystrybucji surowców energetycznych i połączeń morskich na Bałtyku, utrzymanie adekwatnej obecności sił morskich na Morzu Śródziemnym, rozwój infrastruktury Floty Czarnomorskiej, infrastruktury portowej i energetycznej na Półwyspie Krymskim, zwiększenie możliwości przewozu i dystrybucji surowców przez Morze Czarne, rozbudowa żeglugi morskiej i rzecznej na obszarze Morza Azowskiego i dorzecza Donu;
- na obszarze kaspijskim: budowa systemu wydobywania i dystrybucji surowców energetycznych w części Morza Kaspijskiego, zwiększanie potencjału sił zbrojnych na obszarze, w tym Floty Kaspijskiej;
- na kierunku pacyficznym: utrzymanie stabilności strategicznej w regionie i ograniczanie zagrożeń dla rosyjskich interesów, zwiększanie potencjału Floty Oceanu Spokojnego, rozbudowa infrastruktury morskiej w regionach pacyficznych Federacji Rosyjskiej, intensyfikowanie działalności morskiej, budowa systemów przesyłowych surowców energetycznych, utworzenie stałych połączeń morskich z portami Dalekiego Wschodu;
- na obszarze Oceanu Indyjskiego: utrzymanie przyjaznych stosunków z państwami regionu, realizacja procesów stabilizacji sytuacji politycznej w regionie w celu uzyskania możliwości obecności marynarki wojennej na Oceanie Indyjskim²⁰⁷.

Szczególnie warto zwrócić uwagę na punkty dotyczące Mórz: Azowskiego, Czarnego i Kaspijskiego oraz Śródziemnego, które będą miały duże znaczenie przy rosyjskich działaniach zbrojnych przeciw Ukrainie. Ponadto przyjęta w lipcu 2015 r. doktryna morska była bardzo szybkim dostosowaniem do sytuacji, jaka zaistniała po aneksji Krymu przez Rosję w 2014 r., co znacząco zmieniło układ sił w obszarze dwóch pierwszych wymienionych akwenów. Jeśli natomiast chodzi o rozbudowę zdolności operacyjnych Floty Kaspijskiej, to jej potencjał został wykorzystany już jesienią 2015 r., kiedy Rosja rozpoczęła interwencję wojskową w Syrii. Do działań w tym państwie Rosjanie wykorzystali również Morze Śródziemne.

²⁰⁷ T. Kwasek, op. cit., s. 19.

Wzmocnienie potencjału wojskowego Floty Oceanu Spokojnego przyczyniło się natomiast do zwiększenia współpracy militarnej z Chińską Republiką Ludową. W efekcie oba państwa przeprowadziły między innymi serię wspólnych ćwiczeń na tym akwenie. Tym samym silna marynarka wojenna stała się jednym z narzędzi realizacji celów polityki Rosji zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zagranicznym.

Doktryna morska z 2022 r.²⁰⁸

31 lipca 2022 r., a więc pięć miesięcy po pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, Władimir Putin zatwierdził nową doktrynę morską Rosji. Jej struktura była też dostosowana do dokumentów doktrynalnych z obszaru bezpieczeństwa, a w miejsce szeroko omówionych interesów narodowych, autorzy wprowadzili pojęcia takie jak *ryzyka*, *wyzwania*, *niebezpieczeństwa*. Podobnie jak w wersji z 2015 r. jako obszar szczególnie ważny dla bezpieczeństwa Rosji wskazano Arktykę jako najważniejszy region, w którym rosyjskie interesy mają być zabezpieczone²⁰⁹.

W porównaniu z dokumentem z 2015 r. nowa doktryna miała charakter zdecydowanie bardziej konfrontacyjny w stosunku do Stanów Zjednoczonych i NATO. W dokumencie tym znalazł się szeroki opis wyzwań związanych przede wszystkim ze strategicznym kursem Stanów Zjednoczonych, polityką NATO (w tym przesuwaniem infrastruktury wojskowej Sojuszu do granic Rosji), co pokazywało, że również w obszarze morskim Rosjanie jasno wskazywali swoich przeciwników. Natomiast wśród działań związanych z polityką zagraniczną wskazywano, że Rosja powinna poszerzać partnerstwo z Syrią, Indiami, Iranem, Irakiem czy Arabią Saudyjską. Zapowiedziano też prowadzenie ćwiczeń morskich z innymi państwami, co Rosja regularnie realizowała jeszcze przed wejściem w życie tej wersji doktryny, pogłębiając współpracę m.in. z Chinami i Indiami. W dokumencie znalazły się też punkty mówiące o konieczności zwiększania potencjału Marynarki Wojennej i o kontynuowaniu jej tradycji.

²⁰⁸ *Морская доктрина Российской Федерации*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, 31.07.2022, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1688734/.

²⁰⁹ A.M. Dyner, *Nowa doktryna morska Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM” nr 110/2022, 02.08.2022, <https://pism.pl/publikacje/nowa-doktryna-morska-federacji-rosyjskiej>.

2.6. Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego

Opublikowana w grudniu 2016 r. doktryna bezpieczeństwa informacyjnego jest podstawowym rosyjskim dokumentem wskazującym na wyzwania i konieczne działania, które w tym obszarze powinno podjąć państwo rosyjskie.

Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego 2016²¹⁰

W 2016 r. Rosja przyjęła doktrynę bezpieczeństwa informacyjnego, zwaną powszechnie doktryną cyberbezpieczeństwa. Autorzy tego dokumentu wskazują, że sfera informacyjna ma ważne znaczenie dla priorytetów strategicznych Rosji.

Jako najważniejsze zagrożenia dla Rosji zidentyfikowano w nim wpływanie na infrastrukturę informacyjną w celach wojennych, rozpoznanie technologiczne, operacje informacyjno-psychologiczne nakierowane na destabilizację sytuacji wewnątrzpolitycznej w różnych państwach i regionach świata, w którą są zaangażowane organizacje terrorystyczne, ale też religijne, etniczne, broniące praw człowieka, które korzystają z możliwości szerokiego rozprzestrzeniania się informacji. Jako niebezpieczeństwo w dokumencie wskazany został wzrost liczby przestępstw w cyberprzestrzeni oraz zwiększenie liczby skoordynowanych cyberataków na informatyczną infrastrukturę krytyczną w Rosji. Wymienione zostało też wykorzystanie technologii informatycznych do działań podważających prawo międzynarodowe, suwerenność oraz polityczną i społeczną stabilizację w Rosji. W art. 10 napisano, że: „możliwości transgranicznego obiegu informacji są coraz częściej wykorzystywane do osiągania celów geopolitycznych, wojskowych i politycznych sprzecznych z prawem międzynarodowym, a także do celów terrorystycznych, ekstremistycznych, przestępczych i innych nielegalnych celów ze szkodą dla bezpieczeństwa międzynarodowego i stabilności strategicznej²¹¹”. Z kolei w art. 16 czytamy, że „stan bezpieczeństwa informacyjnego w obszarze bezpieczeństwa państwowego i publicznego charakteryzuje się stałym wzrostem złożoności, skali i koordynacji ataków komputerowych na krytyczną infrastrukturę informacyjną, wzmocnieniem działań wywiadowczych obcych państw przeciwko Federacji Rosyjskiej, a także rosnącymi zagrożeniami związanymi z wykorzystaniem technologii informatycznych w celu naruszenia suwerenności, integralności terytorialnej, stabilności politycznej i społecznej Federacji Rosyjskiej²¹²”.

²¹⁰ Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 г. № 646 Об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации, Президент России, www.kremlin.ru/acts/bank/41460.

²¹¹ Ibidem.

²¹² Ibidem.

Zadaniem instytucji państwa rosyjskiego miało być zatem odstraszenie i powstrzymywanie konfliktów, które mogą powstać w wyniku wykorzystania technologii informacyjnych, prognozowanie zagrożeń i zapewnienie bezpieczeństwa informacyjnego, funkcjonowania sprzętu wojskowego oraz zautomatyzowanych systemów dowodzenia dla sił zbrojnych Rosji, a także sieci łączności państwowej. Miała to być również neutralizacja wpływów operacji informacyjno-psychologicznych, przeciwdziałanie wykorzystaniu technologii informacyjnych dla propagandy ideologii ekstremistycznych (dodajmy od razu, że definiowanych zgodnie z politycznymi potrzebami Kremla, który tym mianem opisuje niewygodne dla siebie treści) i zabezpieczenie informacyjnej infrastruktury krytycznej. Rosja jako państwo ma też wspierać zabezpieczenie funkcjonowania gospodarki oraz rozwój systemów mających gwarantować bezpieczeństwo informacyjne.

Dokument jest szczególnie ważny do analizy rosyjskich działań, gdyż wskazywał (art. 7) znaczenie jakie sfera informacyjna posiadała dla realizacji priorytetów strategicznych Rosji. Jasno określono w nim też zadania państwa, którymi powinno być „zapewnienie trwałego i nieprzerwanego funkcjonowania infrastruktury informacyjnej, przede wszystkim krytycznej infrastruktury informacyjnej Federacji Rosyjskiej (...) i jednolitej sieci telekomunikacyjnej Federacji Rosyjskiej, w czasie pokoju, w okresie bezpośredniego zagrożenia agresją i w czasie wojny²¹³”. Zapowiedziano też „rozwój przemysłu technologii informacyjnych i przemysłu elektronicznego w Federacji Rosyjskiej, a także usprawnienie działalności organizacji produkcyjnych, naukowych i naukowo-technicznych w zakresie rozwoju, produkcji i eksploatacji sprzętu bezpieczeństwa informacji oraz świadczenia usług w dziedzinie bezpieczeństwa informacji²¹⁴”. Ponadto Rosja miała zamiar m.in. „szerzeniu ksenofobii i idei wyłączności narodowej w celu podważenia suwerenności, stabilności politycznej i społecznej, wymuszenia zmiany porządku konstytucyjnego i naruszenia integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej; zwiększać bezpieczeństwo krytycznej infrastruktury teleinformatycznej i stabilność jej funkcjonowania, opracowywać mechanizmy wykrywania i zapobiegania zagrożeniom informacyjnym oraz likwidować skutki ich wystąpienia, zwiększyć ochronę obywateli i terytorium przed skutkami sytuacji kryzysowych wywołanych oddziaływaniem teleinformatycznym na obiekty krytycznej infrastruktury teleinformatycznej; poprawić bezpieczeństwo funkcjonowania obiektów infrastruktury informacyjnej, w tym w celu zapewnienia trwałej łączności między organami państwowymi, zapobiegać obcej kontroli nad funkcjonowaniem takich obiektów, zapewnić integralność, stabilność funkcjonowania i

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ Ibidem.

bezpieczeństwa jednolitej sieci telekomunikacyjnej Federacji Rosyjskiej, a także zapewnić bezpieczeństwo informacji przesyłanych za jej pośrednictwem i przetwarzanych w systemach informatycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej; zwiększyć bezpieczeństwo funkcjonowania broni, sprzętu wojskowego i specjalnego oraz zautomatyzowanych systemów kontroli²¹⁵”.

W doktrynie bezpieczeństwa informacyjnego Rosja stawia zarzuty innym państwom i organizacjom, w tym terrorystycznym, że prowadzą one działania wymierzone w rosyjskie bezpieczeństwo. Tymczasem art. 11, w którym mowa o tym, że „nasilają się działania organizacji prowadzących rozpoznanie techniczne przeciwko rosyjskim agencjom rządowym, organizacjom naukowym i przedsiębiorstwom przemysłu obronnego²¹⁶”, można odczytywać jako sygnał tego jakie aktywności w obszarze działań hybrydowych, Rosja będzie podejmowała wobec innych państw, zwłaszcza tych, które będzie postrzegala jako zagrożenie.

W doktrynie stwierdzono też, że zagrożeniem dla Rosji jest rosnące i wysokie uzależnienie od zagranicznych technologii gwarantujących bezpieczeństwo informacyjne. Rosja zapowiedziała więc działania w ramach ONZ w kwestii inicjatyw związanych z regulacją tego obszaru, które w omawianym w pracy okresie 2008-2022 podjąć w celu zmniejszenia tego zagrożenia²¹⁷.

2.7. Doktryna jądrowa

Przyjęta w czerwcu 2020 r. doktryna jądrowa była pierwszym jawnym i kompleksowym dokumentem, w którym wskazano w jakich okolicznościach i pod jakimi warunkami Rosja jest gotowa do użycia broni jądrowej. Jednocześnie m.in. na podstawie publikowanych wcześniej doktryn wojennych można było stwierdzić, że rosyjskie podejście do użycia tego rodzaju broni ma defensywny charakter, a Rosja formalnie nie miała planów prewencyjnego i deeskalacyjnego użycia broni atomowej. Jednak biorąc pod uwagę słabość jej sił konwencjonalnych takiego scenariusza nie dało się wykluczyć jedynie na podstawie deklaracji zawartych w dokumentach strategicznych.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ Ibidem.

Dokument, który nosi nazwę „Fundamenty polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w dziedzinie odstraszania nuklearnego” został określony mianem doktryny jądrowej Rosji. Odzwierciedla on „oficjalne poglądy na istotę odstraszania nuklearnego, określa niebezpieczeństwa i zagrożenia militarne, w celu neutralizacji których prowadzone jest odstraszanie nuklearne, zasady odstraszania nuklearnego, a także warunki przejścia Federacji Rosyjskiej do użycia broni jądrowej²¹⁹”.

W artykule 4 doktryny wskazano, że rosyjska polityka w sferze powstrzymywania nuklearnego „ma charakter obronny, mający na celu utrzymanie potencjału sił jądrowych na poziomie wystarczającym do zapewnienia odstraszania jądrowego i gwarantuje ochronę suwerenności i integralności terytorialnej państwa, odstraszanie potencjalnego wroga od agresji przeciwko Federacji Rosyjskiej i (lub) jej sojusznikom, a w przypadku konfliktu zbrojnego – zapobieganie eskalacji działań wojennych i ich zakończenie na warunkach akceptowalnych dla Federacji Rosyjskiej i (lub) jej sojuszników²²⁰”.

Gotowość Rosji do użycia broni jądrowej najlepiej oddawał art. 10 doktryny, w którym mowa o tym, że „odstraszanie nuklearne jest zapewnione przez obecność w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej gotowych do walki sił i środków zdolnych do wyrządzenia potencjalnemu przeciwnikowi nieakceptowalnych szkód w każdych okolicznościach poprzez użycie broni jądrowej, a także przez gotowość i determinację Federacji Rosyjskiej do użycia takiej broni²²¹”. Dla Rosji dysponowanie bronią atomową jest bowiem jednym z głównych wyznaczników jej mocarstwowego statusu. I to na zastraszaniu gotowością do jej użycia Rosja przez lata opierała swoją politykę nie tylko wobec państw bliskiego sąsiedztwa, ale też NATO i USA.

Jako zagrożenia mogące prowadzić do użycia broni jądrowej autorzy doktryny w punkcie 12 wskazują:

- „(a) gromadzenie przez potencjalnego przeciwnika na terytoriach graniczących z Federacją Rosyjską i jej sojusznikami oraz na przyległych obszarach morskich zgrupowań sił ogólnego przeznaczenia, które obejmują pojazdy przenoszące broń jądrową;
- (b) rozmieszczenie przez państwa, które uważają Federację Rosyjską za potencjalnego przeciwnika, systemów i środków obrony przeciwrakietowej, pocisków manewrujących i

²¹⁸Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355 Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания, Президент России, 2.07.2020., <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>.

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Ibidem.

- balistycznych średniego i krótszego zasięgu, precyzyjnej broni nienuklearnej i hipersonicznej, uderzeniowych bezzałogowych statków powietrznych i broni o ukierunkowanej energii;
- c) tworzenie i rozmieszczanie systemów obrony przeciwrakietowej i systemów uderzeniowych w przestrzeni kosmicznej;
- (d) posiadanie przez państwa broni jądrowej i (lub) innych rodzajów broni masowego rażenia, które mogłyby zostać użyte przeciwko Federacji Rosyjskiej i (lub) jej sojusznikom, a także środków przenoszenia tego rodzaju broni;
- (e) niekontrolowane rozprzestrzenianie broni jądrowej, środków jej przenoszenia, technologii i sprzętu do jej produkcji;
- (f) stacjonowanie broni jądrowej i środków jej przenoszenia na terytoriach państw nieposiadających broni jądrowej²²²”.

Warto jednak podkreślić, że Rosja zastrzegła sobie możliwość wykorzystania broni jądrowej w odpowiedzi na użycie wobec niej i/ lub jej sojuszników broni jądrowej i innych rodzajów broni masowego rażenia, a także w przypadku agresji na nią prowadzącej do sytuacji, że zagrożone byłoby samo istnienie państwa już w opisaney powyżej doktrynie wojennej z 2010 r. Decyzję o użyciu broni jądrowej podejmuje prezydent Rosji. W artykule 19 doktryny doprecyzowano przy tym, że Rosja może użyć broni jądrowej jeśli nastąpi:

- „a) otrzymanie wiarygodnej informacji o wystrzeleniu rakiet balistycznych atakujących terytorium Federacji Rosyjskiej i (lub) jej sojuszników;
- b) użycie przez wroga broni jądrowej lub innej broni masowego rażenia na terytorium Federacji Rosyjskiej i (lub) jej sojuszników;
- c) wpływ wroga na krytyczne obiekty państwowe lub wojskowe Federacji Rosyjskiej, których wyłączenie zakłóciłoby reakcję sił jądrowych;
- d) agresja przeciwko Federacji Rosyjskiej z użyciem broni konwencjonalnej, gdy zagrożone jest samo istnienie państwa²²³”.

Formalnie zatem doktryna użycia broni jądrowej ma jedynie defensywny charakter. Nie można jednak całkowicie wykluczyć, że Rosja może zdecydować się na jej wykorzystanie w innych, niż wskazane powyżej, sytuacjach.

Broń jądrowa stanowiła też dla Rosji podstawową gwarancję bezpieczeństwa, mimo różnych słabości i niedomagań wojsk konwencjonalnych. Była też gwarantem jej mocarstwowego statusu. Zdolność do jej użycia miała więc znaczenie nie tylko wojskowe, ale

²²² Ibidem.

²²³ Ibidem.

także polityczne. Dlatego unowocześnianie rosyjskich sił jądrowych było jednym z priorytetów programów zbrojeniowych w latach 2008-2022.

2.8. Kształtowanie się rosyjskiej polityki zagranicznej w kontekście strategicznych dokumentów koncepcyjnych Federacji Rosyjskiej

Rosja przez lata nie mogła pogodzić się z tym, że po rozpadzie ZSRR jej pozycja międzynarodowa gwałtownie spadła, a za mocarstwo można było ją uznać jedynie dlatego, że dysponowała potencjałem broni jądrowej. Mniej więcej do początku XXI w. rosyjskie władze liczyły, że będą mogły dołączyć do grona państw zachodnich jako równoprawny partner²²⁴. Nadzieje te zostały rozwiane w momencie, kiedy w 2004 r. do Unii Europejskiej przyjęte zostały państwa będące wcześniej w rosyjskiej strefie wpływów – zarówno te wchodzące w skład Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG), jak i trzy państwa bałtyckie, będące wcześniej według Moskwy częścią ZSRR²²⁵, dodatkowo weszły w skład NATO. Był to też pierwszy poważny cios w rosyjskie myślenie o swojej strefie wpływów, określanej tam często mianem „bliskiej zagranicy” i uznawanej za kluczową dla rosyjskich interesów politycznych, gospodarczych i wojskowych. Tym samym w rosyjskiej polityce powróciły głosy, że Rosja musi odzyskać swoją mocarstwową pozycję, aby nie ulegać interesom innych, a najprostszym sposobem realizacji takiego celu było wykorzystanie narzędzi gospodarczych i militarnych. Nawet instrumenty kojarzone raczej z *soft power* – miękką siłą, takie jak kwestie językowe, kulturowe, religijne były przez Rosję wykorzystywane jako pretekst do użycia *hard power*.

Rok 2004 był szczególnie również dlatego, że pod koniec owego roku na Ukrainie doszło do tzw. pomarańczowej rewolucji²²⁶. W wyniku protestów po wyborach sfałszowanych na

²²⁴ Więcej: D. Trenin, *Russia*, Cambridge 2019, ss. 212.

²²⁵ Państwa bałtyckie nie uznają legalności ich inkorporacji do ZSRR w 1940 r. i podkreślają, że w sensie prawnym nigdy nie były jego częścią, a jedynie były przezeń okupowane. Z tego powodu w okresie rozpadania się ZSRR, nie ogłaszały one deklaracji niepodległości, lecz deklaracje restytucji państwowości. Odmówiły też uznania dziedziczenia po ZSRR zobowiązań prawno-międzynarodowych i z tego powodu np. nie były państwami stronami traktatu CFE. Szerzej patrz: B. Jundo-Kaliszewska, T. Lachowski, *Odzyskanie niepodległości przez państwa bałtyckie w świetle procesu rozpadu ZSRR oraz następcze rozliczenie okresu sowieckiej okupacji. Wybrane aspekty natury prawnej i politycznej*, „Władza Sądzenia”, January 2021, s.110-127. Patrz też: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, s. 354.

²²⁶ Mianem pomarańczowej rewolucji określa się serię protestów i wydarzeń politycznych na Ukrainie spowodowanych sfałszowaniem wyborów prezydenckich w 2004 r. W jej wyniku rezultaty drugiej tury wyborów prezydenckich (w której wygrał Wiktor Janukowycz) zostały anulowane, a w ponownym głosowaniu większość otrzymał Wiktor Juszczenko, który sprawował swój urząd w latach 2005-2010. Więcej: T.A. Olszański, *Wybory prezydenckie na Ukrainie, październik-grudzień 2004 roku*, „Prace OSW”, 15.10.2005, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2005-10-15/wybory-prezydenckie-na-ukrainie-pazdziernik-grudzien-2004-roku>; J. Konieczna, *Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyn*, „Prace

korzyść prorosyjskiego kandydata, szefa Partii Regionów – Wiktora Janukowycza, ogłoszona została „trzecia tura” głosowania, której zwycięzcą został, postrzegany jako polityk prozachodni, Wiktor Juszczenko. Rosja uznała, że wybuch protestów społecznych był wynikiem ingerencji państw zachodnich, w tym między innymi USA w obszar, który Rosja uważała i uważa za strefę swoich wpływów. Tym samym rosyjskie władze poczuły się „oszukane” przez transatlantyckich partnerów, a wszelkie pomysły o pogłębianiu integracji z UE czy NATO zostały porzucone. Wydarzenia te sprawiły, że zmieniły się cele rosyjskiej polityki zagranicznej. Rosja wróciła do koncepcji pogłębienia integracji z większością państw byłego ZSRR, uznając je za obszar swoich uprzywilejowanych interesów. W ten sposób potwierdzony został w rosyjskim sposobie myślenia, obecny wcześniej pod nazwą „bliskiej zagranicy”²²⁷ pierwszy krąg oddziaływania – obszar postsowiecki. Rosja uznała też, że rewizji wymagają jej dotychczasowe relacje z partnerami z UE i NATO (krąg europejski). Zwłaszcza że w 2008 r., na czerwcowym spotkaniu Rady Europejskiej UE zaaprobowала inicjatywę Partnerstwa Wschodniego²²⁸. W pierwszej połowie 2008 r. odbyły się też gruzińsko-amerykańskie ćwiczenia wojskowe, które Rosja uznała za kolejną ingerencję USA w jej strefę wpływów²²⁹. Jednocześnie rosnące ceny surowców energetycznych, w tym zwłaszcza ropy naftowej, dały Rosji możliwość przeciwstawienia się tym działaniom, odbieranym przez nią jako wrogie.

Interwencja w Gruzji nie zakończyła jednak zmian w rosyjskiej polityce, a przeciwnie, utwierdziła władze tego państwa w przekonaniu, że działania z wykorzystaniem twardej siły przynoszą najwięcej korzyści. Spowodowało to, że w 2014 r., po zakończeniu trwającej na Ukrainie od listopada 2013 r. tzw. rewolucji godności²³⁰, Rosja, jak wyżej wspomniano, zdecydowała się na kolejną interwencję – zajmując zbrojnie Krym oraz wspierając militarnie

OSW”, 13.07.2005, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2005-07-13/pomaranczowa-rewolucja-na-ukrainie-proba-zrozumienia-przyczyn>.

²²⁷ Szerzej patrz: B. Nitschke, A. Pawłowski, *Sąsiedztwo w ramach kategorii „bliska zagranica”*, „Rocznik Lubuski”, t. XXI, 1995, s. 217-228.

²²⁸ Szerzej o Partnerstwie Wschodnim patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*, Kraków 2016, s. 260-290.

²²⁹ *U.S.-Georgia training begins amid Russia strain*, “NBC News”, July 15, 2008, <https://www.nbcnews.com/id/wbna25684774>.

²³⁰ Za początek rewolucji godności uznaje się tzw. Euromajdan. Na największy kijowski plac, w proteście przeciwko niepodpisaniu przez prezydenta Wiktora Janukowycza pogłębionej i kompleksowej umowy o wolnym handlu (*Deep and Comprehensive Free Trade Areas*, DCFTA) w trakcie wileńskiego szczytu Partnerstwa Wschodniego, wyszli ukraińscy studenci. Protest ten został brutalnie spacyfikowany przez ukraińską policję (wtedy jeszcze milicję), co stało się zarzewiem silnej fali buntu społecznego. Do zebranych na kijowskim Majdanie protestujących zaczęli strzelać snajperzy, a sytuacja była coraz bardziej napięta. Ostatecznie z Ukrainy uciekł ówczesny prezydent Wiktor Janukowycz, rozpisane zostały wybory prezydenckie i parlamentarne. Więcej: T.A. Olszański, *Koniec reżimu Janukowycza*, „Analizy OSW”, 26.02.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza>.

tw. donbaskich separatystów. Tym samym chciała zrealizować aż trzy cele swojej polityki zagranicznej – zapewnić sobie bezpieczeństwo, utrzymać wpływy na obszarze postsowieckim i przeciwstawić się polityce UE i USA w tym regionie. Co więcej Rosja miała świadomość, że bez Ukrainy nie ma szans na odbudowanie swojej imperialnej pozycji. To Ukraina była bowiem jednym z najważniejszych elementów ideologii rosyjskiego świata (*russskij mir*, *pycckuŭ mir*²³¹). Z rosyjskiej perspektywy kluczowe było też utrzymanie kontroli nad Krymem, gdyż znacząco zwiększało to możliwości Rosji projekcji siły militarnej w basenie Morza Czarnego.

Połowa drugiej dekady XXI w. to również moment, kiedy Rosja coraz bardziej starała się powrócić do roli światowego gracza (krąg globalny). Tym samym coraz częściej angażowała się bezpośrednio lub pośrednio w rozwiązywanie kwestii spornych, zwłaszcza jeśli w danym obszarze swoje interesy mają również Stany Zjednoczone. Pierwszą taką próbą było rozpoczęcie we wrześniu 2015 r. wojskowej interwencji w Syrii²³². Jej podjęcie było działaniem uwarunkowanym nie tylko chęcią wzmocnienia własnej pozycji międzynarodowej, ale wyrazem sprzeciwu wobec polityki Stanów Zjednoczonych, które – zdaniem Rosji – poprzez swoje interwencje w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie doprowadziły do upadku kilku państw. Rosyjskie władze coraz wyraźniej dawały też do zrozumienia, że nie wyrażają zgody na narzucanie porządku międzynarodowego przez USA.

Jak się jednak szybko okazało, wojna w Syrii była jedynie elementem rosyjskich przygotowań do podjęcia kolejnych działań zbrojnych na Ukrainie. Na otwartą inwazję Rosja zdecydowała się 24 lutego 2022 r. pod hasłami denazyfikacji i demilitaryzacji Ukrainy oraz „wyzwolenia” mieszkańców Donbasu. Trwająca wojna jest najbardziej brutalnym przykładem wykorzystania przez Rosję swoich sił zbrojnych do próby ukształtowania ładu międzynarodowego²³³.

Chęć odtworzenia imperium widoczna jest w rosyjskiej kulturze strategicznej od pierwszych lat sprawowania władzy przez Władimira Putina, który w 2005 r. rozpad ZSRR uznał za największą geopolityczną katastrofę XX w.²³⁴. Dwa lata później, w wyżej już wspomnianym przemówieniu w trakcie Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium rosyjski

²³¹ Szerzej patrz: M. Delong, „*Ruski mir*” jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy, „Przegląd Geopolityczny”, nr 33, 2020, s. 50-64. Por.: A. Dudek, *Polityczne i propagandowe znaczenie ruski’ego miru*, [w:] Ł. Buksa OFM, ks. D. Nawara (red.), *Wojna w Ukrainie: konflikt zbrojny a losy ludzi*, Kraków 2025, s. 75–88.

²³² Więcej: A. Borshchevskaya, *Putin’s war in Syria. Russian foreign policy and the price of America’s absence*, London 2022, ss. 256.

²³³ Więcej: M. Cielma, *Wojna o Donbas*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 8/2014, s.12-22 oraz M. Cielma, *Feralny sierpień w Donbasie*, „Nowa Technika Wojskowa”, nr 10/2014, s. 2-8.

²³⁴ Регнум, Владимир Путин: „Распад СССР – крупнейшая геополитическая катастрофа века”, 28.04.2005, <https://regnum.ru/news/444083>.

prezydent stwierdził natomiast, że „dla współczesnego świata model jednobiegunowy jest nie do przyjęcia, a rozszerzenie NATO ma charakter prowokacyjny, obniżający poziom wzajemnego zaufania²³⁵”. Rok później, 5 czerwca 2008 r. w Berlinie²³⁶, wkrótce po objęciu urzędu prezydenta, Dmitrij Miedwiediew nawiązał do tych słów, przedstawiając „projekt układu o bezpieczeństwie europejskim. Zgodnie z rosyjską propozycją żaden kraj lub koalicja nie mogłyby podejmować decyzji uznanych przez inne państwa za zagrożenie dla ich interesów bezpieczeństwa. W przypadku groźby ataku lub agresji na którekolwiek z państw należałoby zwołać konferencję, podczas której na zasadzie konsensusu podjęte byłyby decyzje o wspólnej reakcji²³⁷”. Z kolei w 2015 r., podczas przemówienia w ONZ, „Putin otwarcie stwierdził, że podział Europy, do jakiego doszło w Jałcie w 1945 r. na podstawie ustaleń między USA, Wielką Brytanią i ZSRR, był sposobem na ustabilizowanie europejskiego bezpieczeństwa²³⁸”. Utworzenie świata wielobiegunowego, wzorowanego na XIX-wiecznym koncercie mocarstw, stało się zatem jednym z kluczowych elementów rosyjskiej polityki zagranicznej już od początku drugiej kadencji Putina, co wiązało się z ukraińską pomarańczową rewolucją, którą Putin odebrał jako wtrącenie się USA i UE w rosyjską strefę wpływów. Analiza rosyjskiej polityki wskazuje też, że był to wynik rosyjskiej kultury strategicznej.

Jak wskazuje Bogdan Grenda „tradycyjna rosyjska kultura strategiczna – kultury imperialnej Rosji od momentu jej powstania jako państwa w połowie ostatniego tysiąclecia przez większość istnienia Związku Radzieckiego pod koniec lat 80. XX w. – była jedną z najbardziej wojennych i zmilitaryzowanych kultur w historii. W przypadku Rosji kultura strategiczna jest pod silnym wpływem kultury politycznej, sposobu definiowania władzy politycznej, jej nabywania, legitymizacji i wykorzystywania: przez kulturę polityki zagranicznej, w jaki sposób postrzega się świat zewnętrzny i jak się nim zajmuje oraz kulturę ekonomiczną. Innymi słowy kultura strategiczna wywodzi się ze skrzyżowania polityki zagranicznej, wojskowej i ekonomicznej²³⁹”.

Analizując rosyjską politykę zagraniczną XXI widać, że dominuje w niej nurt konstruktywistyczny mówiący, że kultura strategiczna jest bezpośrednim determinantem polityki państwa. Jednocześnie tuż przed rozpoczęciem wojny w Gruzji, działań zbrojnych na

²³⁵ A.M. Dyner, *Rosyjska wizja nowej architektury bezpieczeństwa*, „PISM Policy Paper” nr 5/2024, 31.07.2024, <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjska-wizja-nowej-architektury-bezpieczenstwa>.

²³⁶ *Выступление Президента России Д.А.Медведева на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии*, Постоянное представительство Российской Федерации при международных организациях в Вене, 06 июня 2008, https://viennamission.mid.ru/ru/news/06-06-2008_vystuplenie-_7a05479b363a0d607241dc41c8f6956f/

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ B. Grenda, op. cit., s. 163.

Ukrainie w 2014 r., ale też przed pełnoskalową agresją na to państwo, widać było wyraźne wpływy post-strukturalizmu, który sprawił, że stworzona sztucznie przez rosyjskie władze rzeczywistość (jej główny motyw polega na powtarzaniu, że Rosji zagrażają państwa NATO na czele z USA) została wykorzystana do zmanipulowania opinii społecznej, która poparła agresywne działania państwa.

Biorąc to pod uwagę łatwo dojść do wniosku, że rosyjska kultura strategiczna od połowy pierwszej dekady XXI w. stała się wypadkową postrzegania państw zachodnich jako coraz większego zagrożenia, chęci odbudowy imperium i swojej pozycji na arenie międzynarodowej, coraz większej militaryzacji społeczeństwa, widocznej w drugiej dekadzie XXI w. oraz kwestii gospodarczych, w tym znacznych dochodów ze sprzedaży węglowodorów głównie państwom zachodnim i ciągłego uzależnienia państw byłego ZSRR od rosyjskiej gospodarki. Tym samym dla rosyjskiej polityki zagranicznej szczególnie ważne stały się kwestie historyczne i bezpieczeństwa, a w dalszej kolejności gospodarcze i kulturalne. Jednocześnie w rosyjskiej polityce bardzo wyraźna stała się idea powrotu do polityki czasów caratu²⁴⁰.

Sposób prowadzenia polityki zagranicznej przez Rosję wynikał zatem ze zmieniającej się percepcji rzeczywistości międzynarodowej przez władze tego państwa. Jak już zostało wspomniane, kluczowym momentem dla zmiany rosyjskiej polityki stała się pomarańczowa rewolucja, postrzegana jako spisek Zachodu. Od 2005 r. Rosja zaczęła odchodzić od współpracy z USA, NATO i UE na rzecz coraz większej konfrontacji. Rezultatem były m.in. wojna w Gruzji, interwencja wojskowa w Syrii oraz wojna na Ukrainie. Zmiany celów rosyjskiej polityki zagranicznej były bardzo widoczne w przyjmowanych dokumentach strategicznych, w których działania głównie USA i NATO były postrzegane jako wrogie i wymagające stanowczej reakcji. Brak innych niż wojskowe możliwości odpowiedzi sprawił zatem, że to właśnie one i wykorzystanie siły stały się kluczowym elementem prowadzenia przez Rosję polityki zagranicznej.

²⁴⁰ Car był władcą wszystkich Rosjan, a więc dzisiejsze założenie rosyjskiej polityki zagranicznej mówiące, że należy chronić obywateli/rodaków również poza granicami państwa, wprost nawiązuje to czasów Imperium Rosyjskiego. Z kolei idee *ruskiego miru*, mówiące o znaczeniu prawosławia, języka rosyjskiego i rosyjskiej kultury nawiązują do tzw. triady stworzonej przez dziewiętnastowiecznego ministra oświaty Siergieja Uwarowa, który stworzył ideologię carskiej Rosji bazującą na „prawosławiu, samowładztwie i ludowości.

Podsumowanie

W efekcie wielu wydarzeń międzynarodowych, w tym nielegalnej aneksji Krymu, działań zbrojnych prowadzonych na wschodzie Ukrainy oraz wojskowej interwencji w Syrii, Rosja w okresie lat 2008-2020 dokonała zmian we wszystkich najważniejszych dokumentach strategicznych odnoszących się pośrednio do polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Ich analiza jasno pokazuje, że koncentrowała się ona przede wszystkim na zapewnieniu bezpieczeństwa państwa (tak jak je rozumieją rosyjskie elity polityczne), a w dalszej kolejności na rozwoju stosunków politycznych, gospodarczych czy kulturalnych. Z kolei lektura dokumentów doktrynalnych z obszaru bezpieczeństwa pozwala stwierdzić, że zawierają one szereg odniesień do polityki zagranicznej Rosji, sugerują konieczność podjęcia określonych działań na arenie międzynarodowej oraz w ramach kontaktów dwu- i wielostronnych. Dokumenty strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa pokazują też jak ważne było ono dla pozycji Rosji, a ich analiza udowadnia, że polityka zagraniczna tego państwa była niejednokrotnie funkcją i pełniła rolę służebną wobec interesów bezpieczeństwa.

Co ważne, we wszystkich rosyjskich dokumentach strategicznych omawianych w tej pracy, wyraźnie zostało wskazane, że Rosja jest światowym mocarstwem, jej interesy mają charakter globalny, a najważniejsze problemy międzynarodowe powinny być rozwiązywane z jej udziałem. Stwierdzenia te stały się tym samym podstawą prowadzenia przez Federację Rosyjską polityki zagranicznej, która w istotnym stopniu polegała na użyciu siły wojskowej, lub groźbie jej użycia, do osiągnięcia zamierzonych celów.

Wskazano też, że polityka zagraniczna Rosji jest ściśle związana z wizją elity rosyjskiej, pragnącej widzieć swe państwo w roli głównego mocarstwa światowego. Tym samym Rosja dążyła do przeciwstawienia się Stanom Zjednoczonym i innym państwom Zachodu, w tym głównie NATO, co kształtowało jej politykę w Europie i zachęcało do wzmocnienia swoich wpływów w krajach sąsiednich. Co więcej, Rosja prowadziła oportunistyczną politykę zagraniczną, ukształtowaną przez bardzo wąski krąg decydentów i wykorzystywała środki polityczne, gospodarcze i wojskowe wspierane przez kontrolowane przez rząd rosyjskie operacje specjalne.

Tym samym rosyjska polityka zagraniczna w omawianym w niniejszej pracy okresie polegała na sile wojskowej. Wyraźnie widać też szczególne znaczenie obszaru byłego ZSRR dla polityki Rosji. Chodzi tu przede wszystkim o jej interesy gospodarcze, bezpieczeństwa, ale

też kwestie ideologiczne. W kontekście bezpieczeństwa bardzo istotne było zachowanie kontroli nad pozostającą w tych państwach rosyjską infrastrukturą wojskową²⁴¹.

Z dokumentów strategicznych jasno wynikało też, że celem Rosji jest spajanie wokół siebie dawnych terenów Imperium Rosyjskiego, co stanowi ważną część idei rosyjskiego świata – *ruskiego miru*, która w omawianym okresie była promowana przez władze Rosji. Celem Rosji było też zapewnienie ochrony praw ludności rosyjskojęzycznej i rosyjskich mniejszości żyjących poza Rosją – zwłaszcza na obszarze byłego ZSRR, co zostało jasno wskazane we wszystkich omówionych wersjach koncepcji polityki zagranicznej. Ponadto można wysnuć wniosek, że konsolidacja większości państw byłego ZSRR ma również zapobiegać tendencjom odśrodkowym w samej Rosji²⁴².

Tym samym w omawianym okresie rola czynnika wojskowego w rosyjskiej polityce zagranicznej znacząco wzrosła. Przyczyną był brak możliwości podjęcia z państwami zachodnimi, w tym głównie USA, strategicznej rywalizacji w innych obszarach. Sposób prowadzenia polityki zagranicznej był też wynikiem jasnego wskazania zagrożeń, które Rosja widziała w świecie jednobiegunowym, hegemonii Stanów Zjednoczonych i innych państw Zachodu oraz zwiększaniu się w jej optyce potencjału NATO. Z analizy omawianych w tym rozdziale dokumentów koncepcyjnych, dotyczących rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, odczytać także można pewne założenia taktyczne, wynikające z zawartych w nich tez i rekomendacji.

Jednym z najważniejszych było dążenie Rosji do podkreślania roli ONZ jako jedynej organizacji mającej mandat do prowadzenia operacji wojskowych. Wynikało to z posiadania statusu stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ²⁴³ i dysponowania prawem weta. Rosja dążyła zatem do de facto uzależnienia legalizacji jakiegokolwiek interwencji militarnej Zachodu od swojej zgody. Była to stała cecha taktyki dyplomacji rosyjskiej. Jeszcze w latach 1991-1999 stosowała ją w odniesieniu do KBWE/OBWE, gdzie usiłowała wypracować sobie prawo weta poprzez przekształcenie tego forum w „europejskie ONZ”. Zrezygnowała jednak z tych prób, ze względu na niepowodzenie, związane z wojną o Kosowo, której Rosji nie udało się zapobiec i aktywnością OBWE, w tym monitorowaniem przez nią przebiegu II wojny czeczeńskiej²⁴⁴,

²⁴¹ W omawianym okresie Rosja miała bazy wojskowe w Armenii, Białorusi, Kazachstanie, Kirgistanie i Tadżykistanie, a także w uznawanych za terytoria separatystyczne Abchazji, Osetii Południowej i Naddniestrzu oraz Syrii. Więcej: A.M. Dyrer, *Znaczenie zagranicznych baz wojskowych dla Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 112/2020, 25.05.2020, https://www.pism.pl/publikacje/Znaczenie_zagranicznych_baz_wojskowych_dla_Rosji

²⁴² Patrz: K. Malak, op. cit., s. 81.

²⁴³ Które Rosja otrzymała jako prawnym międzynarodowym następcą ZSRR.

²⁴⁴ Rola OBWE w monitorowaniu działań Rosji w trakcie II wojny czeczeńskiej wymagałaby osobnego opracowania. Inspekcje obozów dla uchodźców i dostarczana pomoc humanitarna prowadzone przez tę organizację były bowiem z rosyjskiego punktu widzenia groźnym instrumentem mnożenia świadków

którą rosyjskie władze postrzegały jako próbę ingerencji w wewnętrzne sprawy Rosji²⁴⁵. W przypadku ONZ taktyka ta została jednak zachowana również w omawianym w niniejszym opracowaniu okresie, co znalazło odzwierciedlenie w licznych wzmiankach w omówionych dokumentach koncepcyjnych, w których autorzy odnosili się do roli ONZ w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego. Pozwalało to Rosji występować w charakterze obrońcy opartego na prawie porządku międzynarodowego, przeciw nieautoryzowanym przez ONZ interwencjom zbrojnym Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników, ukazywanym jako jego pogwałcenie.

Rosja starała się też przeciwdziałać przeniesieniu wyścigu zbrojeń w przestrzeń kosmiczną, co wynikało ze słabości finansowej i technologicznej Rosji w stosunku do Stanów Zjednoczonych, uniemożliwiającej jej skuteczne rywalizowanie z tym państwem w zakresie technologii kosmicznych.

Rosyjskie władze dążyły także do ustanowienia uznanych przez Zachód przynajmniej *de facto* (nawet jeśli nie *de iure*) stref rosyjskich wpływów, definiowanych przez samą Rosję, w zależności od jej potrzeb politycznych. Miałyby one zostać uznane jako niezbędna dla rosyjskiego bezpieczeństwa „stref buforowych”, co w omawianych dokumentach było uzasadniane tezą o rzekomym zagrożeniu stwarzanym przez ewentualną zmianę sojuszy państw sąsiednich. Tak rozumiana strefa bezpieczeństwa, do której pretendowała Rosja, miała zmienny w czasie zasięg terytorialny. W omawianym okresie apogeum roszczeń rosyjskich miało miejsce w grudniu 2021 r., gdy Kreml zażądał od USA i Sojuszu Północnoatlantyckiego wycofania struktur wojskowych NATO do granic tej organizacji z 1997 r. i obietnicy nierozmieszczania wojsk amerykańskich na duńskim Bornholmie.

W całym okresie objętym niniejszymi rozważaniami Rosja podkreślała natomiast przynależność do jej strefy bezpieczeństwa Białorusi (jako części składowej Państwa Związkowego) i Ukrainy, a także państw członkowskich. Rzeczywistą przyczyną rosyjskiego dążenia do przeciwdziałania rozszerzaniu się strefy stabilności i bezpieczeństwa, którą jest NATO i UE nie jest przy tym – jak twierdzi rosyjska propaganda – obawa przed agresją Zachodu na Rosję, ale dążenie do utrzymania rosyjskiej przestrzeni imperialnej (tak jak ją Rosja definiuje) w stanie, w którym nie ma ona zdolności do przeciwstawienia się ewentualnej rosyjskiej interwencji wojskowej.

zbrodniczych działań na Kaukazie Północnym. Więcej można znaleźć w archiwum OBWE, gdzie znajdują się materiały na ten temat. Patrz: OSCE, *News and press releases*, [https://www.osce.org/press-releases?filters=+im_taxonomy_vid_1:\(2\)](https://www.osce.org/press-releases?filters=+im_taxonomy_vid_1:(2)).

²⁴⁵ Więcej: P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991-2004*, Kraków 2008, s. 138-141.

Z omówionych wyżej dokumentów wynika też wyraźnie jak ważna była instrumentalizacja kwestii mniejszości rosyjskich żyjących poza granicami Federacji Rosyjskiej. Podkreślały one prawo Rosji do obrony ludności rosyjskojęzycznej na świecie. Była to kontynuacja linii politycznej realizowanej za czasów prezydentury Borysa Jelcyna, których zapisy w znacznej mierze powtarzano za rządów Putina²⁴⁶. Publiczne prezentowanie w kolejnych dokumentach koncepcyjnych kwestii ochrony praw rosyjskich mniejszości poza granicami Rosji, służyło więc utrwaleniu w oczach społeczności międzynarodowej poglądu o realnym zagrożeniu praw tychże mniejszości i o „usprawiedliwionym interesie narodowym Rosji” polegającym na ich obronie z wykorzystaniem wszystkich dostępnych środków z interwencją wojskową włącznie.

Na osobną uwagę zasługuje miejsce broni jądrowej w rosyjskiej polityce zagranicznej. Widoczne w analizowanych dokumentach (podkreślmy to – jawnych – skierowanych do odbiorców zagranicznych – tak zagranicznej opinii publicznej, jak i decydentów w obcych stolicach), demonstracyjne wręcz podkreślanie gotowości Rosji do użycia swych sił jądrowych nie jest przypadkowe. Rosja – w znacznej mierze skutecznie – dążyła w ten sposób do sprowokowania zakreślenia sobie przez sam Zachód „czerwonych linii”, których przekroczenie miałoby w wyobrażeniach decydentów, ekspertów czy komentatorów z Waszyngtonu, Berlina, Paryża itd. prowokować rosyjski odwet nuklearny²⁴⁷. Tworząc psychozę swej gotowości do rozpętania wojny jądrowej Rosja często odwodziła więc Zachód od decyzji dla niej niekorzystnych, nawet jeśli część ekspertów zachodnich ostrzegała, że Kreml blefuje²⁴⁸.

²⁴⁶ Najważniejszym dokumentem określającym politykę FR wobec Rosjan za granicą wydanym w schyłkowym okresie rządów Jelcyna była ustawa o polityce Rosji wobec rodaków za granicą: Министерство Иностранных Дел, Российская Федерация. *Федеральный закон о государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом*, 24 мая 1999 года № 99-ФЗ, <http://www.mid.ru/bdcmp/ns-dgpch.nsf/215bdcc93123ae8343256da400379e66/8440d36903c217a4c3257776003a73f5!OpenDocument>. Za Putina kontynuowano tę linię wydając kolejną ustawę: Министерство Иностранных Дел, *Федеральный закон от 23 июля 2010 г. N 179-ФЗ, "О внесении изменений в Федеральный закон „О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом”*, <http://www.mid.ru/bdcmp/ns-dgpch.nsf/215bdcc93123ae8343256da400379e66/efc22f59432c7795c3257776003a376c!OpenDocument>. Pełny wykaz głównych regulacji prawnych w omawianej kwestii patrz: Министерство Иностранных Дел, *Законодательство Российской Федерации применительно к соотечественникам*, <http://www.mid.ru/ns-dgpch.nsf/zakon>.

²⁴⁷ Więcej: *Russian defector makes chilling claim about Putin's nuclear plan on invasion day*, MSN, 27.11.2024, <https://www.msn.com/en-us/news/world/russian-defector-makes-chilling-claim-about-putin-s-nuclear-plan-on-invasion-day/ar-AA1uQNol?ocid=hpmsn&cvid=3e24ccc471914e02963a035fbfdee7ec&ei=13> oraz: *Global nuclear arsenals are expected to grow as states continue to modernize—New SIPRI Yearbook out now*, SIPRI, 13 June 2022, <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/global-nuclear-arsenals-are-expected-grow-states-continue-modernize-new-sipri-yearbook-out-now>. Patrz też: G. Carbonaro, *Risk of Nuclear Conflict at Highest Point Since Height of Cold War—SIPRI*, “Newsweek”, Jun 13, 2022, <https://www.newsweek.com/risk-nuclear-conflict-highest-point-since-height-cold-war-sipri-1715161>.

²⁴⁸ Porównaj: B. Lendon, *Putin rattles his ‘Satan II’ nuclear saber to hide Russian failures in Ukraine war: analysts*, CNN World, April 21, 2022, <https://edition.cnn.com/2022/04/21/europe/russia-icbm-explainer-intl-hnk->

Rosyjskie dokumenty koncepcyjne, choć jawne, o ile zadać właściwe pytania pozwalają umiejętnie zinterpretować znaczenie zamieszczonych w nich zapisów, a przede wszystkim cele przyświecające ich autorom. Tym samym z przeanalizowanych dokumentów – choć napisanych z myślą o konieczności oddziaływania na międzynarodową opinię publiczną i decydentów – można jednak wywnioskować jakie najważniejsze cele stawiała sobie Rosja w polityce zagranicznej i jakimi środkami, w tym wojskowymi, była gotowa je realizować.

Rozdział 3. Reforma Sierdiukowa i jej znaczenie dla zmiany polityki zagranicznej Rosji

Jak już zostało wspomniane w poprzednim rozdziale, za przełomowy moment w wykorzystaniu czynnika militarnego w rosyjskiej polityce zagranicznej należy uznać interwencję wojskową Rosji w Gruzji w sierpniu 2008 r.²⁴⁹ Jest on szczególnie istotny z dwóch powodów. Po pierwsze, po raz pierwszy od rozpadu ZSRR Rosja otwarcie użyła wtedy siły zbrojnej przeciwko innemu państwu. Po drugie, po raz pierwszy Rosja podważyła też kształt granic, które zostały uzgodnione po 1991 r. Natomiast problemy z jakimi w czasie tej interwencji musiały zmierzyć się rosyjskie siły zbrojne skłoniły dowództwo do podjęcia szeroko zakrojonej reformy armii.

W tym rozdziale zostanie omówiony stan sił zbrojnych bezpośrednio przed i po ich reformie zapoczątkowanej przez ministra Anatolija Sierdiukowa, a kontynuowanej przez Siergieja Szojgu, co pozwoli pokazać skalę i charakter zmian, które w nich zaszły. Autorka dokonała także analizy samej reformy – nie tylko pod kątem wojskowym, ale też społecznym jak również przyjrzała się jej znaczeniu dla wizerunku armii. Będzie także poszukiwała odpowiedzi na pytania o to jaki wpływ na sposób prowadzenia reformy miała zmieniająca się rzeczywistość międzynarodowa oraz jakie przełożenie na politykę zagraniczną Rosji miały zmiany zachodzące w rosyjskich siłach zbrojnych.

3.1. Stan Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej przed reformą Sierdiukowa

Przed 2008 r. rosyjskie siły zbrojne były tylko częściowo zmodernizowaną i zmniejszoną liczebnie armią sowiecką (tylko w latach 90. XX wieku zredukowano ją z 2,9 miliona żołnierzy do 1,3 mln). Podstawowymi rodzajami sił zbrojnych Rosji były Wojska Lądowe, Marynarka Wojenna oraz Siły Powietrzne. Jak podkreśla Michaił Barabanow, w okresie 1992-2008 wiodącym celem rosyjskiej polityki militarnej było dostosowanie głównych

²⁴⁹ Dowodem na liczne słabości rosyjskich sił zbrojnych były już wprawdzie I i II wojna czeczeńska, ale nie należy ich uznawać za konflikt międzynarodowy i nie są one przedmiotem niniejszej dysertacji. Jednocześnie temat wojen czeczeńskich i ich wpływu na armię rosyjską ma już obszerną literaturę naukową. Więcej: M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna. Teoria i praktyka*, s. 296-310, por. M. Falkowski, *Kaukaz Północny: rosyjski węzeł gordyjski. Najważniejsze problemy i konflikty w regionie i ich wpływ na przyszłość Rosji*, Prace OSW, 15.12.2004, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2004-12-15/kaukaz-polnocny-rosyjski-wezel-gordyjski-najwazniejsze-problemy-i-konflikty-w-regionie-i-ich-wplyw-na-przyszlosc-rosji>, M. Falkowski, *Czeczenia między kaukaskim dżihadem, a „ukrytym” separatyzmem*, Punkt widzenia OSW, 15.01.2007, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2007-01-15/czeczenia-miedzy-kaukaskim-dzihadem-a-ukrytym-separatyzmem>.

elementów systemu sowieckiego do nowych realiów politycznych, w tym zmniejszonego i osłabionego w porównaniu do Związku Sowieckiego państwa rosyjskiego²⁵⁰. Tym samym w tym okresie rosyjskie siły zbrojne były w procesie permanentnej restrukturyzacji. Radykalne reformy były jednak utrudnione z jednej strony za sprawą zaangażowania armii w dwie wojny w Czeczenii (odpowiednio w latach 1994-1996 i 1999-2004), a z drugiej z powodu braku wystarczających środków finansowych na podjęcie kompleksowej modernizacji.

Mimo licznych zmian, do 2008 r. w Wojskach Lądowych utrzymano strukturę sił zbrojnych stworzoną w ZSRR jeszcze w latach 1945-46 i zreformowaną w latach 1956-57, opartą o cztery szczeble: okręg wojskowy – armia – dywizja – pułk. Natomiast lotnictwo rosyjskie sformowane zostało w pułki lotnicze, złożone z dwóch eskadr każdy. Z kolei Marynarka Wojenna podzielona była na floty oraz jedną flotyllę na Morzu Kaspijskim. Oddzielnym, obok Wojsk Lądowych, Sił Powietrznych i Marynarki rodzajem sił zbrojnych były w Rosji także m.in. Wojska Kosmiczne i Wojska Rakietowe Strategicznego Przeznaczenia. W 2008 r. istniały też cztery dywizje powietrzno-desantowe.

Do 1 września 2010 r. istniało sześć okręgów – Leningradzki, Moskiewski, Północno-Kaukaski, Nadwołżańsko-Uralski, Syberyjski i Dalekowschodni (oraz Oddzielny Rejon Kaliningradzki). W jednym okręgu funkcjonowały dwie lub więcej armii, czyli w sumie kilka dywizji pancernych, a tytułem eksperymentu stworzono także kilka brygad (faktycznie mających siłę wzmocnionych pułków). Jednak mimo swojej liczebności, rosyjskie siły zbrojne były źle przygotowane do ewentualnej wojny. Niewielkie były ich zdolności mobilizacyjne, co pokazało doświadczenie dwóch wojen czeczeńskich, podczas których do prowadzenia działań zbrojnych można było wykorzystać zaledwie ok. 100 tys. ludzi. Bardzo słaba była też gotowość bojowa armii wynosząca średnio, dla wszystkich rodzajów wojsk, ok. 13%. W Wojskach Lądowych sięgała ona zaledwie 17%, w lotnictwie – nie więcej niż 7% (przy zerowej gotowości oddziałów wyposażonych w rakiety przeciwlotnicze), a w Marynarce Wojennej – 70%. Tylko Wojska Rakietowe Przeznaczenia Strategicznego i Wojska Powietrzno-Desantowe miały deklarowaną gotowość 100%. Jednocześnie nadal rosyjskie siły zbrojne bazowały na zdolnościach mobilizacyjnych rezerwistów. Zgodnie z planem, w razie zagrożenia przewidywano doprowadzenie wszystkich rodzajów sił zbrojnych do pełnej gotowości bojowej, czyli z 1,3 miliona ludzi armia rosyjska powiększyłaby się do 4,2 miliona. Musiało to

²⁵⁰ M. Barabanov, *Hard Lessons Learned. Russian Military reform up to the Georgian Conflict*, [w:] C. Howard, R. Pukhov (red.), *Brothers Armed. Military aspects of the crisis in Ukraine*, Minneapolis 2015, s. 74.

jednak potrwać i byłoby bardzo kosztowne, a więc ograniczało możliwości osiągnięcia szybkich zdolności do udziału w pełnoskalowym konflikcie zbrojnym²⁵¹.

Autorzy *The Military Ballance* opublikowanego 30 stycznia 2009 r. szacowali, że na koniec 2008 r. w rosyjskich siłach zbrojnych służyło nieco powyżej 1 miliona żołnierzy, a na 20 milionów ocenili liczbę rezerwistów. Największym liczebnie rodzajem sił zbrojnych były Wojska Lądowe, liczące 395 tys. żołnierzy, z czego 205 tys. służących na kontraktach i 190 jako poborowi. Marynarka Wojenna liczyła 142 tys. żołnierzy, Siły Powietrzne 160 tys., Wojska Kosmiczne 40 tys., a siły wchodzące w skład triady nuklearnej 80 tys.²⁵²

Jednak aż 52 tys. osób w armii zajmowało się sprawami administracyjnymi i zarządzaniem. To oznaczało, że jedna taka osoba przypadała na dwóch zdolnych do walki oficerów i żołnierzy. Zarazem aż 50% wojskowych stanowili oficerowie i chorążowie, co było nieproporcjonalnie dużą liczbą. Ponadto utrzymywanie armii opierającej się na poborze wywoływało bardzo wiele problemów, w tym np. *diedowszczinę*, czyli rosyjski odpowiednik polskiej *fali*, co dodatkowo zmniejszało zdolność bojową wojska. Kolejne wojny czeczeńskie pokazały w jak złym stanie znalazły się siły zbrojne – źle zorganizowane, słabo uzbrojone, niedostatecznie wyszkolone²⁵³.

Ze względu na chroniczne niedofinansowanie w okresie przed 2008 r. siły zbrojne nie były uznawane za znaczącą instytucję państwa rosyjskiego. Sytuacja ta zaczęła się zmieniać wraz z rosnącymi cenami ropy naftowej²⁵⁴ i gazu ziemnego, sprzedaż których pozwoliła na sfinansowanie przebrojenia i próbę unowocześnienia armii. Dla władz Rosji stało się to koniecznością ze względu na zmiany sytuacji międzynarodowej. Jak już zostało wspomniane, zarówno z dokumentów strategicznych, jak i wypowiedzi najważniejszych polityków, w tym prezydentów Putina i Miedwiediewa jasno wynikało, że Rosja zaczęła postrzegać politykę Zachodu, a zwłaszcza wsparcie udzielane na rzecz demokratyzacji i liberalizacji państwom byłego ZSRR, jako jawnie wrogą. Podobnie było odbierane przyłączanie się kolejnych państw, w tym byłych członków Układu Warszawskiego, do Sojuszu Północnoatlantyckiego i deklaracja bukaresztańska, o gotowości przyjęcia Ukrainy i Gruzji do NATO²⁵⁵. Aby zapobiec

²⁵¹ M. Barabanov, *Changing the Force and Moving Forward After Georgia*, [w:] C. Howard, R. Pukhov (red.), op. cit., s. 92-97.

²⁵² *The Military Ballance 2009*, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597220802709886>.

²⁵³ Więcej: R. Śmigieński, *Osierocona...*

²⁵⁴ Cena ropy naftowej na światowych rynkach rosła nieprzerwanie od 2001 r. do lipca 2008 r., kiedy baryłka kosztowała ponad 128 dol. Dane za: *U.S. Crude Oil First Purchase Price (Dollars per Barrel)*, U.S. Energy Information Administration, https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pets&s=f0000000__3&f=a

²⁵⁵ NATO, *Bucharest Summit Declaration*, <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2008/04/03/bucharest-summit-declaration>. Szerzej patrz: R. D. Asmus, op.cit., s. 225-228 oraz R. Grodzki, op.cit., s. 150-154. Por.: A. Szeptycki, *Nowa odsłona polskiego mesjanizmu na Wschodzie*, (in:) *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i do Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, S. Bieliń

erozji w obszarze postrzeganym przez siebie jako strefa wpływów, rosyjskie władze musiały zatem wykorzystać czynnik wojskowy, zwłaszcza że ze względu na sposób prowadzenia polityki w latach 90-tych XX wieku, poza kwestiami energetycznymi, nie miały innych – równie skutecznych – metod oddziaływania na bezpośrednie otoczenie międzynarodowe.

Wojna w Gruzji i problemy jakie z prowadzeniem tej operacji militarnej miały rosyjskie siły zbrojne, które szerzej zostaną omówione w rozdziale 4, unaocznily także konieczność przeprowadzenia gruntownej zmiany w siłach zbrojnych. Nazwana od nazwiska ówczesnego ministra obrony Anatolija Sierdiukowa reforma, stała się cezurą nie tylko dla rosyjskiej armii, ale też dla sposobu prowadzenia przez Rosję polityki zagranicznej, która stała się coraz bardziej agresywna, zwłaszcza wobec bezpośredniego otoczenia międzynarodowego.

3.2. Reforma Sierdiukowa jako cezura zmian w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej

Decyzja o przeprowadzeniu kompleksowej reformy sił zbrojnych Rosji zapalała w 2008 r., a przygotował ją i opracował szef Sztabu Generalnego, generał armii Jurij Bałujewski. Popadł on jednak w konflikt z ministrem obrony Anatolijem Sierdiukowem, co spowodowało, że ten ostatni zaprezentował zmodyfikowaną wersję planu Bałujewskiego²⁵⁶. Podjęto ją w rezultacie wojny w Gruzji, ale także jako wynik: „(1) negocjacji w sprawie kolejnego porozumienia z serii START²⁵⁷, redukującego potencjał nuklearny FR i USA; (2) rozmieszczenia na terytoriach państw byłego bloku wschodniego elementów globalnego systemu antyrakietowego²⁵⁸, tworzącego bezpośrednie zagrożenie dla rosyjskich Strategicznych Sił Jądrowych; (3) wniosków z przebiegu arabskiej wiosny²⁵⁹, a szczególnie konfliktu w Libii²⁶⁰ i Syrii²⁶¹; które w opinii rosyjskich wojskowych wykazały konieczność

(red.), Warszawa 2010, s. 295-296; idem, *Polityka Polski wobec Ukrainy*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2009”, s. 162-163, a także: J. Pawlicki, *Ukraina i Gruzja poczekają przed drzwiami NATO*, „Gazeta Wyborcza”, 06.03.2008.

²⁵⁶ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 344.

²⁵⁷ Chodziło o negocjowany wówczas układ New Start podpisany ostatecznie 8 kwietnia 2009 r. Tekst traktatu patrz: *New START: Treaty Text*, Diplomacy in Action U.S. Department of State, Diplomacy in Action, www.state.gov/t/avc/newstart/c39903.htm. Szerzej o okolicznościach jego podpisania patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, s.343-345.

²⁵⁸ Szerzej patrz: M. Chorośnicki, A. Gruszczak (red.), *Wpływ tarczy antyrakietowej na pozycję międzynarodową Polski. Konsekwencje umieszczenia elementów systemu obrony przeciwrakietowej Stanów Zjednoczonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2008, ss. 621. Patrz też: B. Górka-Winter, *Długa droga do tarczy*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2009”, s.232-249.

²⁵⁹ Więcej: K. Smoleń, K. Stachurska-Szczesiak, M. Pietraś (red.), *Arabska Wiosna jako czynnik zmiany w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie: bilans po dekadzie*, Lublin 2023, ss. 314.

²⁶⁰ Więcej: A. Czupryński, M. El Ghamari, A. Polak (red.), *Efekty przemian politycznych w państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej na początku drugiej dekady XXI wieku*, Warszawa 2015, ss. 315.

²⁶¹ Więcej: A. Borshchevskaya, *Putin's war in Syria. Russian foreign policy and the price of America's absence*, London 2022, ss. 256.

uzyskania i utrzymania przewagi informacyjnej; (4) wniosków z konfliktu w Iraku²⁶² i interwencji NATO w Serbii²⁶³, które wykazały konieczność jednolitego Systemu Obrony Powietrzno-Kosmicznej integrującego elementy OP, OPL oraz obrony raketowo-kosmicznej; (5) wniosków z przebiegu klasycznego konfliktu lokalnego, które uzmysłowiły ograniczone zdolności armii do elastycznego reagowania w przypadku gwałtownego wzrostu zagrożenia bezpieczeństwa państwa; (6) potrzeby wzmocnienia pozycji na arenie międzynarodowej²⁶⁴”. Tym samym reforma wynikała z szeregu czynników zewnętrznych i była bezpośrednio związana z rosyjską polityką zagraniczną.

Główne cele reformy

Najważniejszymi celami reformy były: zmiana struktur organizacyjnych i dowódczych, podniesienie stopnia gotowości bojowej poszczególnych jednostek oraz kompleksowe przebrojenie sił zbrojnych. W wyniku reformy miała powstać armia mniejsza, ale bardziej profesjonalna, doskonale wyposażana i gotowa do działania natychmiast, bez konieczności ogłaszania mobilizacji.

Natalia Olszanecka jako podstawowe cele wskazała też:

- „1. Zmianę systemu organizacji rosyjskich sił zbrojnych i stworzenie jednostek będących w stałej gotowości bojowej (...);
2. Wyposażanie armii rosyjskiej w nowoczesną broń i sprzęt wojskowy (...);
3. Tworzenie nowych programów szkoleniowych i nowoczesnej sieci szkół wojskowych (...);
4. Zapewnienie godnej płacy i kompleksowe zabezpieczenie socjalne dla żołnierzy²⁶⁵.”

Ważnym elementem reformy było unowocześnienie systemu szkolnictwa wojskowego oraz usprawnienie systemu kontroli i dowodzenia (*command and control*, C2)²⁶⁶”.

Natomiast, jak wskazuje Jarosław Wiśniewski, nowoutworzona struktura miała objąć:

- „- modyfikację uprawnień w zakresie użycia wojsk;
- rozdzielenie funkcji administrowania siłami zbrojnymi oraz planowania i dowodzenia siłami zbrojnymi;
- uzyskanie zdolności do planowania, przygotowania i prowadzenia operacji połączonej;

²⁶² Więcej: J. Marszałek-Kawa, M. Gołda-Sobczak (red.), *Bliski Wschód na początku XXI wieku*, Toruń 2018, ss. 238.

²⁶³ Więcej: N.F. Bradshaw, *The legality of NATO's attack on Serbia, 1999*, Conflict Studies Research Centre. Royal Military Academy Sandhurst, Camberley 1999, ss. 12.

²⁶⁴ J. Wiśniewski, *Siły Zbrojne Rosji i ich wykorzystanie w polityce mocarstwa*, [w:] S. Markiewicz (red.), *Rosyjska wizja prowadzenia operacji militarnych*, Warszawa 2018, s. 25. Patrz też: B. Grenda, op. cit., s. 200-201.

²⁶⁵ N. Olszanecka, *Gra o armię. Analiza sporów wokół reformy armii rosyjskiej w latach 2007-2012*, Toruń 2018, s. 146-149.

²⁶⁶ Ibidem, s. 146.

- możliwość formowania i dowodzenia korpuśnymi grupami zadaniowymi;
- stworzenie nowego rodzaju Związku Taktycznego (ZT) o podwyższonej manewrowości i utrzymywanie zdolności do przerzutu – samodzielne brygady;
- tworzenie i wykorzystanie batalionowych – kompanijnych Taktycznych Grup Bojowych (TGB)²⁶⁷”.

Nowa struktura była zatem odpowiedzią na rosyjskie szacunki skali i charakteru zagrożeń, a więc pośrednio wynikała z charakteru prowadzonej przez Rosję polityki zagranicznej i miała służyć również jej celom. Jak podkreślił Jarosław Wiśniewski, poprzez wprowadzone zmiany rosyjskie władze zdefiniowały również trzy rodzaje konfrontacji zbrojnej, w zależności od charakteru sił adwersarza:

- „- nowoczesny przeciwnik – możliwość konfrontacji zbrojnej, w której przeciwnik to nowoczesne siły zbrojne stosujące innowacyjne formy i metody walki prowadzonej z wykorzystaniem zaawansowanych technicznie środków umożliwiających bezkontaktowe oddziaływanie;
- charakter masowy przeciwnika – możliwość konfrontacji zbrojnej, w której przeciwnik to wielomilionowe siły zbrojne o charakterze masowym. Działania wojenne prowadzone są według tradycyjnych zasad, z prostą i linearną stycznością wojsk, z koncentracją siły żywej na poszczególnych kierunkach;
- konflikt asymetryczny – możliwość eskalacji zagrożenia oraz konfliktu asymetrycznego z udziałem formacji nieregularnych i grup dywersyjno-rozpoznawczych prowadzących walkę metodami wojny partyzanckiej²⁶⁸”.

Jak podkreślają Marek Depczyński i Leszek Elak zmiany potwierdzały „odzwierciedloną w dokumentach doktrynalnych ocenę wielokierunkowego zagrożenia państwa, w której skalę zagrożenia i metody walki potencjalnego przeciwnika zróżnicowano w zależności od specyfiki teatru działań wojennych (TDW). W przypadku zachodniego TDW wskazano na możliwość konfrontacji zbrojnej, w której przeciwnikiem mogą być nowoczesne siły zbrojne, stosujące innowacyjne formy i metody walki, prowadzonej z wykorzystaniem zaawansowanych technologii, umożliwiających bezkontaktowe oddziaływanie na potencjał strony przeciwnej. W przypadku wschodniego TDW podkreślono masowy charakter potencjalnego konfliktu zbrojnego angażującego wielomilionowe armie, prowadzonego według tradycyjnych zasad z koncentracją sił i środków na poszczególnych kierunkach. W odniesieniu do południowego TDW wskazano na możliwość eskalacji zagrożenia oraz konflikt

²⁶⁷ J. Wiśniewski, op. cit., s. 26.

²⁶⁸ Ibidem, s. 26-27.

asymetryczny z udziałem zgrupowań nieregularnych, prowadzących walkę metodami wojny partyzanckiej²⁶⁹”.

Jeśli uważnie przeanalizować te trzy rodzaje konfrontacji zbrojnej, jasno z nich bowiem wynika, że – zgodnie z dokumentami doktrynalnymi w sferze bezpieczeństwa – rosyjskie władze przygotowywały się przede wszystkim do pełnoskalowego starcia z państwami NATO (wariant nr 1), Chinami (wariant nr 2), a w mniejszym stopniu do udziału w konfliktach o charakterze lokalnym (wariant nr 3). Zakładanie walki przy wykorzystaniu armii masowej było też pokłosiem doktryn wojennych przyjętych jeszcze w czasach Związku Sowieckiego. Można jednak też założyć, że w momencie wdrażania reformy, a więc w 2009 r., rosyjskie kierownictwo wojskowe mogło się obawiać o ewentualną konfrontację z Chińską Republiką Ludową. O takim podejściu świadczyć mogą scenariusze znaczących ćwiczeń jak Zachód 2013²⁷⁰ i Wschód 2014²⁷¹, które były jednymi z pierwszych najważniejszych testów rosyjskich sił zbrojnych od rozpoczęcia reformy i pokazywały potencjalne zdolności na zachodnim i wschodnim kierunku strategicznym.

Celem zmian było również zwiększenie zróżnicowania jednostek niższego szczebla, a dowódcy mieli otrzymać większą liczbę środków wsparcia ogniowego, w tym systemów przeciwpancernych i przeciwlotniczych. Zaplanowano też rozszerzenie samodzielności dowódców wszystkich szczebli. Jednym z najważniejszych celów reformy było także postawienie wszystkich jednostek w stan stałej gotowości bojowej, co oznaczało, że wszystkie etaty powinny być obsadzone, a jednostka zdolna do niemal natychmiastowego użycia bojowego²⁷².

Transformację podzielono na trzy etapy:

„- etap pierwszy (2008-2010) – to najpoważniejsze zmiany w strukturze organizacyjnej i etatach jednostek oraz instytucji wojskowych, polegające przede wszystkim na zmianie systemu dowodzenia, redukcji liczebności i wprowadzeniu nowych zadań na poszczególnych poziomach organizacyjnych sił zbrojnych;

²⁶⁹ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, op. cit., s. 344.

²⁷⁰ A.M. Dyrer, *Rosyjsko-białoruskie ćwiczenia „Zachód 2013” – sojusz przeciwko zewnętrznym wrogom?*, „Biuletyn PISM” nr 99/2013, 27.09.2013, https://www.pism.pl/publikacje/Rosyjsko_bia_oruskie_wiczenia_Zach_d_2013_sojusz_przeciwko_zewn_trznym_wrogom.

²⁷¹ A.M. Dyrer, *Rosja demonstruje siłę także na wschodzie*, „Biuletyn PISM” nr 111/2014, 10.10.2014, https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_demonstruje_si_tak_e_na_Wschodzie_.

²⁷² Więcej: M. Барабанов, К. Макиенко, Р. Пухов, *Реформа Сердюкова – Макарова: главные задачи*, „Военно-промышленный курьер” nr 34/2012.

- etap drugi (2011-2012) przeformowanie ogólnowojskowych jednostek wojsk lądowych w brygady, przeformowanie marynarki wojennej i sił powietrznych, jak również zmiana odpowiedzialności dowództw rodzajów sił zbrojnych;
- etap trzeci (2013-2020) – dostawy i wdrażanie nowoczesnego uzbrojenia i sprzętu wojskowego oraz doskonalenie zmian organizacyjnych zrealizowanych w poprzednich etapach²⁷³”.

Celem wprowadzanych zmian było też „dostosowanie kształtu sił zbrojnych do działań typu sieciocentrycznego (a więc sposobu w jakim zdaniem Rosjan swoje operacje wojskowe przełomu XX i XXI w. prowadziły państwa NATO, z USA na czele – dop. AMD), co wymagało radykalnej modernizacji systemów dowodzenia i kierowania, łączności, teleinformatyki i systemów rozpoznania radioelektronicznego, szczególnie na szczeblu taktycznym (...) Ponadto sytuacja demograficzna Rosji, w tym zmniejszenie poboru oraz liczby rezerwistów oznaczały, że wojskowi nie będą dłużej mogli polegać na atucie swojej siły uderzeniowej, dużej liczbie jednostek zmechanizowanych i pancernych. (...) Nowoczesne technologie nabrały też coraz większego znaczenia w siłach strategicznego odstraszania – lotnictwie dalekiego zasięgu, rakietach precyzyjnego rażenia oraz utrzymaniu wszystkich komponentów triady nuklearnej jako środka odstraszania i utrzymania równowagi strategicznej²⁷⁴”. Była to zatem próba odpowiedzi na sytuację międzynarodową, w tym głównie działania USA i innych państw NATO, które nie tylko unowocześniały swoje siły zbrojne, ale wykorzystywały je głównie do działań ekspedycyjnych i prowadzenia operacji stabilizacyjnych.

Reforma była również realizacją zasady, popularnej zwłaszcza na początku XXI w., że za zmniejszanie liczebności armii odpowiadała zmiana charakteru sił zbrojnych i zadania, jakie były przed nimi stawiane. Jak wskazuje Bolesław Balcerowicz „ze względu na swoje misje (...) musiały być one bardziej wszechstronne, elastyczne, dostosowane do działań poza granicami kraju, na terytoriach oddalonych. Sprostać tym zadaniom mogą jednostki profesjonalne – mniej liczne, mobilne, doskonale przygotowane i wyposażone. Profesjonalizacja, uzawodowienie wojsk z kolei bezpośrednio rzutuje na zmniejszenie ich liczebności. Tym samym siły zbrojne miały zostać dostosowane do nowych wyzwań i zmieniającego się sposobu prowadzenia konfliktów zbrojnych. Jakość niewielkich jednostek profesjonalnych ma rekompensować liczebność dużych jednostek wojska z poboru²⁷⁵”. Jednocześnie konieczność wyposażenia sił zbrojnych w nowe, ale coraz bardziej kosztowne systemy uzbrojenia generowała wysokie

²⁷³ J. Wiśniewski, op. cit., s. 24-25. Patrz też: B. Grenda, op. cit., s. 201.

²⁷⁴ M. Kaszuba, op. cit., s. 149.

²⁷⁵ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, s. 176.

koszty ich utrzymania, co z czasem stało się jednym z powodów, dla których korygowano plany przebrojenia armii.

Najważniejsze zmiany

Reforma Sierdiukowa była zakrojona na szeroką skalę i jak już zostało wspomniane miała niemal całkowicie zmienić sposób funkcjonowania rosyjskiej armii. W zakresie organizacji sił zbrojnych nastąpiło odejście od pięciorodzajowej struktury i zastąpienie jej trzyrodzajową, bazującą na Wojskach Lądowych, Marynarce Wojennej i Siłach Powietrznych. Wojska Rakiety Strategicznego Przeznaczenia zostały „zdegradowane” z rodzaju sił zbrojnych do rodzaju wojsk (taka pozostała też pozycja Wojsk Powietrzno-Desantowych oraz, przywróconych jako samodzielny rodzaj wojsk w grudniu 2011 r., Wojsk Obrony Powietrzno-Kosmicznej). W 2008 r. zmniejszono też wymiar zasadniczej służby wojskowej do jednego roku.

W ramach upraszczania systemu dowodzenia, czterostopniowy system (okręg wojskowy – armia – dywizja – pułk) zastąpiono trzystopniowym (połączone dowództwo strategiczne – dowództwo operacyjne – brygada)²⁷⁶. Za sprawą reformy brygady stały się podstawowymi jednostkami, na których została oparta rosyjska armia. Uznano je bowiem (słusznie) za znacznie bardziej mobilne od dywizji. Zmniejszenie liczby szczebli dowodzenia uprościło natomiast system oraz miało zagwarantować zwiększenie stopnia samodzielności dowódców brygad. Zaproponowane zmiany pokazywały też, że w zamyśle autorów reformy siły konwencjonalne miały być przeznaczone przede wszystkim do udziału w lokalnych konfliktach o niskiej intensywności²⁷⁷.

Redukcja szczebli dowodzenia, w niespełna dwa lata od rozpoczęcia reformy, zmniejszyła także korpus oficerski z 355 tys. do 150 tys. Zlikwidowano też korpus chorążych i miczmanów (równorzędny stopień w marynarce wojennej). W jego miejsce powstał korpus zawodowych sierżantów, na których miała opierać się rosyjska armia, ale utworzenie go napotkało wiele trudności – pierwszy nabór nie udał się z powodu niskiej jakości kandydatów²⁷⁸.

Na bazie podjętych decyzji już 2009 r. Ministerstwo Obrony zlikwidowało dywizje, powołując w ich miejsce 40 brygad oraz baz wojskowych odpowiadających wielkością

²⁷⁶ R. Śmigieński, *Niezwykła? „Nowa Europa Wschodnia”*, nr 6 (XIV) 2010, s. 54-55.

²⁷⁷ Ibidem, s. 55.

²⁷⁸ Więcej R. Janik, *Zmiany organizacyjno-funkcjonalne w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, [w]: S. Markiewicz (red.), *Rosyjska wizja prowadzenia operacji militarnych*, Warszawa 2018, s.167.

brygadzie. W 2009 r. pozostały tylko dwie dywizje – 18. Dywizja Forteczna na Wyspach Kurylskich i 20. Baza Wojskowa w Tadżykistanie. Wcześniej rosyjskie siły zbrojne liczyły 24 dywizje, dwie zagraniczne bazy wojskowe wielkości dywizji oraz 12 samodzielnych pułków. Co istotne tylko 5 z tych dywizji oraz 201. baza wojskowa w Tadżykistanie były w pełni uкомплекutowane²⁷⁹. Utrzymanie bazy wojskowej w Tadżykistanie w wielkości dywizji było bezpośrednio związane z trwającą w Afganistanie wojną USA/NATO z Talibami²⁸⁰, która negatywnie rzutowała też na bezpieczeństwo Azji Centralnej. Z kolei dywizja na Wyspach Kurylskich stanowiła czytelny sygnał polityczny dla Japonii, że Rosja jest gotowa do obrony tego terytorium²⁸¹.

W ramach reformy zlikwidowano też jednostki skadowane (najwięcej w Wojskach Lądowych), będące *de facto* składami broni, co oznaczało rezygnację z obowiązującej w czasach sowieckich doktryny, która przewidywała po mobilizacji pełne rozwinięcie tego typu jednostek do stanów bojowych i ich udział w konflikcie globalnym²⁸².

Jeśli chodzi o Siły Powietrzne – „rozformowano wszystkie dywizje i pułki, tworząc w ich miejsce pięćdziesiąt pięć baz lotniczych ze stacjonującymi w nich eskadrami jako podstawowymi formacjami taktycznymi. Korpusy oraz dywizje obrony powietrznej zostały przekształcone w brygady obrony powietrzno-kosmicznej, a brygady raketowe obrony powietrznej w pułki”²⁸³.

Skutki wprowadzanych rozwiązań widoczne były też w Marynarce Wojennej. Jak analizował Tomasz Kwasek „mimo niższego niż zakładano poziomu finansowania, rozpoczęte jeszcze w 2008 r. intensywne działania naprawcze w siłach zbrojnych pozwoliły na podwyższenie gotowości bojowej armii, w tym WMF (*Wojenno Morskij Flot* – marynarka wojenna FR – dop. AMD). Związki operacyjne, związki taktyczne, oddziały i pododdziały floty zostały poddane reorganizacji, w wyniku której zlikwidowano ok. 50% z prawie 250 samodzielnych jednostek organizacyjnych, głównie skadowanych. Zlikwidowano także – wzorem innych rodzajów sił zbrojnych – dublujące się struktury dowodzenia. Stany osobowe i uкомплекutowanie sprzętem pozostałych jednostek stopniowo uzupełniano do poziomu zapewniającego możliwość ich pełnego rozwinięcia mobilizacyjnego. Głównymi

²⁷⁹ M. Barabanov, op. cit., s. 97.

²⁸⁰ Więcej: W. Lorenz, *Afganistan - koniec i początek*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, nr 4, 2021, s. 35-43. Patrz też: A. Soboń, J. Richards, V. Kappis, M. Żakowska (red.), *Revisiting the twenty- year war in Afghanistan 2001-2021: global affairs and diplomacy*, Warszawa 2023, ss. 236.

²⁸¹ Szerzej o sporze rosyjsko-japońskim o Wyspy Kurylskie i jego historii patrz: L. Jarosz, *Rosja - Japonia: spór o Wyspy Kurylskie*, Warszawa 1997, ss. 40., R. Czachor, *Spór o Wyspy Kurylskie z perspektywy prawa międzynarodowego publicznego i stosunków międzynarodowych: studium krytyczne*, Wrocław 2024, ss. 169.

²⁸² R. Śmigieński, *Osierocona*, s. 55.

²⁸³ Ibidem, s. 56.

przedsięwzięciami usprawniającymi funkcjonowanie WMF było podporządkowanie poszczególnych związków taktycznych sił morskich dowództwom operacyjno-strategicznym oraz reorganizacja systemu wsparcia i zabezpieczenia materiałowo-technicznego. Ważnym elementem tego procesu było usprawnienie systemu szkolnictwa wojskowego. Struktura organizacyjna rosyjskiej marynarki wojennej uległa jednak relatywnie niewielkim modyfikacjom. Najważniejszymi zmianami w odniesieniu do sił podwodnych było utworzenie w 2010 r. dowództw strategicznych sił podwodnych we Flotach Północnej i Oceanu Spokojnego, którym podporządkowano związki taktyczne okrętów podwodnych. We Flocie Czarnomorskiej rozformowano dywizjon okrętów podwodnych oraz usamodzielniono istniejące brygady takich okrętów. Pierwsza faza reorganizacji tego związku operacyjnego, którą przeprowadzono w latach 2010-2013, miała zbliżone założenia i zasadzała się na redukcji organizacyjnej i optymalizacji struktur dowodzenia. Jednak po zajęciu przez Rosję Półwyspu Krymskiego nastąpiła zmiana priorytetów operacyjnych w kierunku rozwoju liczebnego i jakościowego rosyjskich sił morskich na Morzu Czarnym. Przede wszystkim zdecydowano się na szybkie formowanie nowych jednostek i nasycenie floty nowymi okrętami. Na Morze Czarne trafiły wszystkie zbudowane w Rosji w latach 2010-2015 spalinowo-elektryczne okręty podwodne. Do końca 2018 r. większość planowanych zmian organizacyjnych została zrealizowana. Relatywnie najmniejszym zmianom organizacyjnym podlegały siły podwodne Floty Bałtyckiej, których reorganizacja i wzmocnienie miały nastąpić w ostatniej kolejności (...) przed 2020 r.²⁸⁴”. Zmiany te wskazywały, że Rosja, chcąc wrócić do statusu supermocarstwa zaczęła myśleć o unowocześnieniu zaniedbywanej od rozpadu ZSRR marynarki wojennej. Rosyjskie władze zdawały sobie sprawę, że w aspekcie prowadzenia działań na morzu, a więc szerszej projekcji siły, wychodzącej poza bezpośrednie sąsiedztwo, nie są w stanie konkurować nie tylko z USA, ale też z częścią państw NATO jak Zjednoczone Królestwo czy Francja. W trakcie opisywanego w niniejszej dysertacji okresu lat 2008-2022 znaczenie marynarki wojennej zatem rosło, co szczególnie udowodni analizowana w rozdziale 4 interwencja w Syrii.

Nastąpiły też zmiany w strukturze terytorialnej dowodzenia siłami zbrojnymi – sześć ówczesnych okręgów wojskowych przekształcono w cztery połączone dowództwa operacyjno-strategiczne.

- Zachód – z dowództwem w Petersburgu – obejmujący dawny Moskiewski i Leningradzki OW oraz Flotę Bałtycką i Północną;

²⁸⁴ T. Kwasek, *Dziś i jutro rosyjskich sił podwodnych*, „Morze, statki i okręty” listopad-grudzień 2019, s. 20.

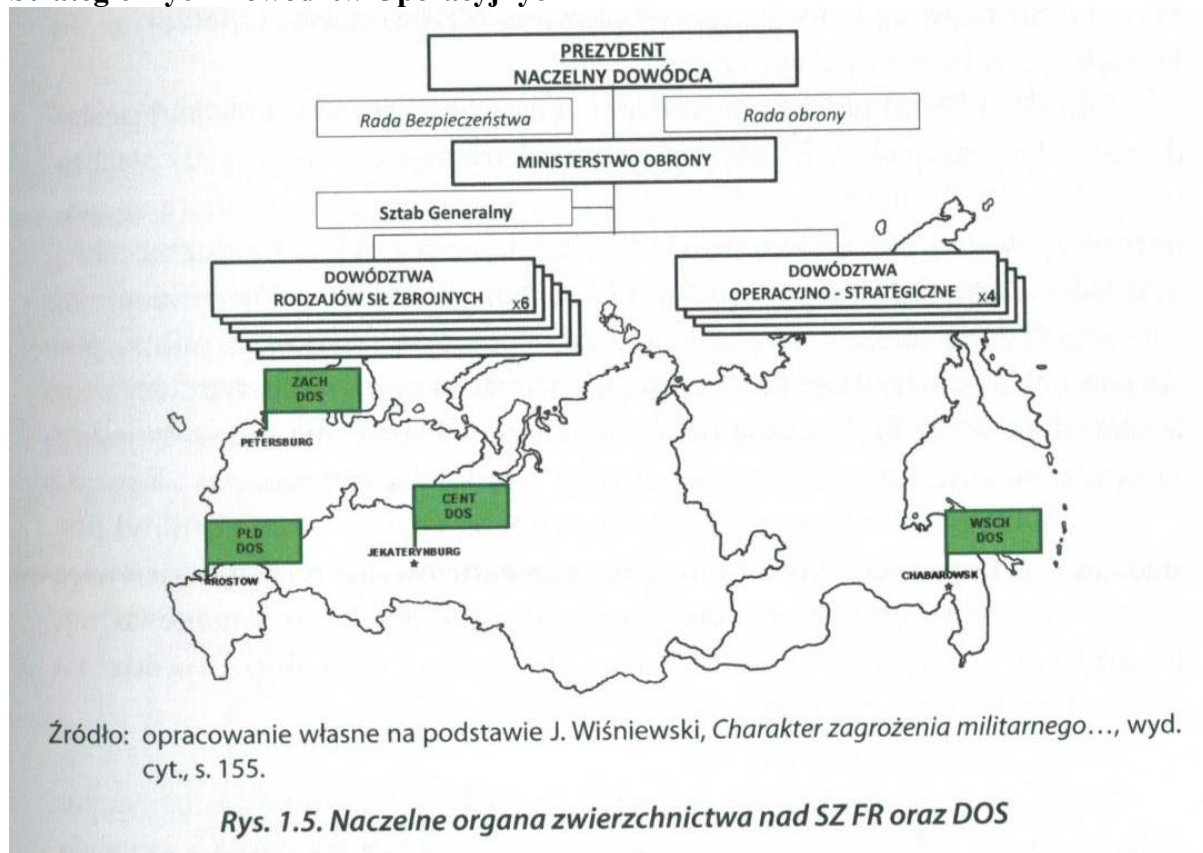
- Południe – z dowództwem w Rostowie nad Donem – obejmujący dawny Północnokaukaski OW oraz Flotę Czarnomorską i Flotyllę Kaspijską;
- Centrum – z dowództwem w Jekaterynburgu – obejmujący dawne Nadwołżańsko-Uralski i zachodnią część Syberyjskiego OW;
- oraz Wschód – z dowództwem w Chabarowsku – obejmujący dawne Dalekowschodni i wschodnią część Syberyjskiego OW oraz Flotę Oceanu Spokojnego.

Podniesiony został też stopień zdolności bojowej sił zbrojnych. Trzeba tu jednak wyraźnie zaznaczyć, że Rosja unowocześniała przede wszystkim jednostki stacjonujące na zachodzie kraju, co było polityczno-wojskowym sygnałem kierowanym w stronę NATO.

Nowe Dowództwa Strategiczne odpowiadały najważniejszym kierunkom strategicznym potencjalnych zagrożeń. Ponadto połączonym Dowództwom Strategicznym podporządkowane zostały jednostki wszystkich znajdujących się na terenie okręgu rodzajów wojsk i sił zbrojnych z wyjątkiem strategicznych sił jądrowych. Poza strukturami nowych okręgów/dowództw operacyjnych pozostały Wojska Rakietowe Strategicznego Przeznaczenia, Wojska Obrony Kosmicznej²⁸⁵ oraz Wojska Powietrzno-Desantowe. Bezpośrednio podporządkowanie Sztabowi Generalnemu pozostały też Wojska Rakietowe Strategicznego Przeznaczenia oraz Wojska Powietrzno-Desantowe. Stosowny dekret został podpisany 20 września 2010 r. przez prezydenta Rosji.

²⁸⁵ W 2015 r., z połączenia Sił Powietrznych i Wojsk Obrony Kosmiczno-Powietrznej, zostały powołane Wojska Obrony Powietrzno-Kosmicznej.

Rys. 3. Naczelne organa zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi Rosji oraz podział Strategicznych Dowództw Operacyjnych

Źródło: J. Wiśniewski, op. cit., s. 29.

Reforma kształtu terytorialnego okręgów wojskowych nie zakończyła się jednak w 2010 r. 15 grudnia 2014 r., z części Zachodniego Okręgu Wojskowego wydzielone zostało Dowództwo Strategiczne Północ, bazujące na strukturach Floty Północnej. Okręg Wojskowy Floty Północnej został natomiast powołany do życia 1 stycznia 2021 r., a w jego skład weszły Republika Komi, obwody archangielski i murmański, a także Nieniecki Okręg Autonomiczny oraz wyspy znajdujące się na Oceanie Arktycznym²⁸⁶.

²⁸⁶ Więcej A.M. Dynier, *Powstanie rosyjskiego Okręgu Wojskowego Floty Północnej*, „Biuletyn PISM” nr 4/2021, 12.01.2021, https://www.pism.pl/publikacje/Powstanie_rosyjskiego_Okręgu_Wojskowego_Floty_Polnocnej.

Rys. 4. Mapa rosyjskich okręgów wojskowych w 2021 r.

Źródło: R. Janik, op. cit., s. 170.

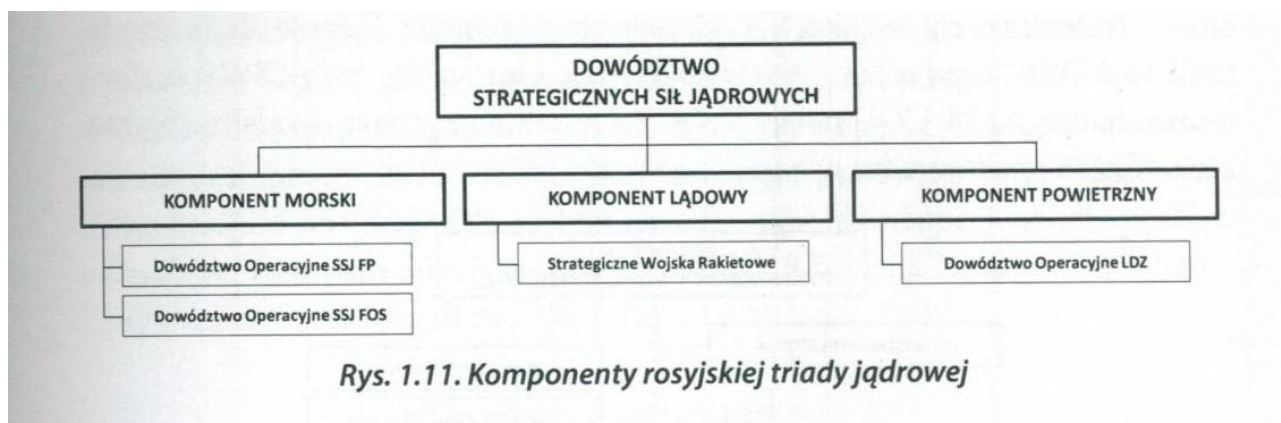
Podział ten odzwierciedlał zatem inny charakter zagrożeń dla różnych części kraju. Był też wypadkową ówczesnej sytuacji politycznej w bezpośrednim otoczeniu Rosji, w tym działań państw NATO w Afganistanie, rosnącego zagrożenia związanego z radykalnym islamem i zmieniającej się polityki Chin. Wyraziście ukazywał też w jak odmienny sposób Rosja traktowała swoje otoczenie międzynarodowe i jak istotne znaczenie przywiązywała do możliwości projekcji siły w stosunku do sąsiednich państw i regionów.

Jak już zostało wspomniane, z rosyjskiej perspektywy, ze względu na ambicje utrzymania statusu mocarstwa światowego, kluczowym elementem reformy Sierdiukowa było zwiększenie zdolności bojowych tzw. rosyjskiej triady nuklearnej²⁸⁷. Skupiono się przy tym na projekcie międzykontynentalnego pocisku balistycznego Sarmata (RS-28), który miał zastąpić rakiety Wojewoda (R-36M2) produkowane od końca lat 70-tych XX w. do rozpadu ZSRR. Priorytetowe podejście do komponentu lądowego było związane z tym, że ze względu na dużo mniejszy potencjał morskiej i powietrznej części triady nuklearnej, to głównie na nim Rosja opierała swoje zdolności do projekcji siły, zwłaszcza wobec państw NATO, w tym przede wszystkim wobec USA. Warto też podkreślić, że to komponentowi lądowemu triady jądrowej

²⁸⁷ Zgodnie z limitami umowy Nowy START w lutym 2018 r. Rosja deklarowała, że posiada 779 środków przenoszenia pocisków balistycznych bazowania lądowego (ICBM), morskiego (SLBM) i bombowców strategicznych, z czego 527 w stanie gotowości bojowej, oraz 1444 głowic jądrowych. Za: *Russia confirms commitment to New START treaty — Foreign Ministry*, TASS, 5 Feb 2018, <https://tass.com/politics/988458>.

„przypisuje się zadania w ramach ewentualnego uderzenia wyprzedzającego²⁸⁸”. Choć formalnie w omówionych wcześniej doktrynach jądrowej i wojennej Rosja nie założyła działań tego rodzaju, nie można wykluczyć, że na pierwszym etapie wojny, lub w obliczu pewności jej rozpoczęcia, rosyjskie władze zdecydowałyby się na uderzenie tego typu.

Rys. 5. Dowództwo Strategicznych Sił Jądrowych

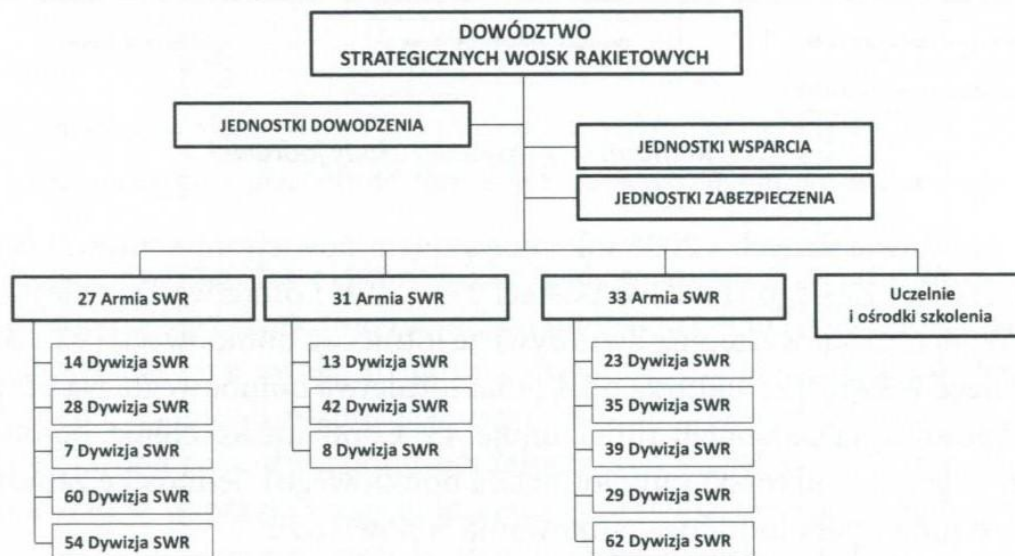

Źródło: J. Wiśniewski, op. cit., s. 35.

Mimo że przebrojenie Wojsk Rakietowych Przeznaczenia Strategicznego miało charakter priorytetowy, to jednak do końca okresu będącego przedmiotem niniejszej dysertacji, a więc do 2022 r., rakiety Sarmata nie zostały wprowadzone do służby. Tym samym Rosja miała wtedy do dyspozycji trzy rodzaje rakiet: Topol-M, Jars oraz przestarzałe Wojewody, a potencjał morski opierał się głównie na pociskach Siniewa/Łajner i rakietach Buława.

²⁸⁸ J. Wiśniewski, op. cit., s. 36.

Rys. 6. Dowództwo Strategicznych Wojsk Raketowych

Źródło: M. Depczyński, *Rosyjskie siły zbrojne...*, wyd. cyt., s. 260.

Rys. 1.12. Struktura SWR FR – stan na 2014 rok

Źródło: J. Wiśniewski, op. cit., s. 36.

Jednocześnie, zgodnie z reformą, Siły Powietrzne oraz Wojska Kosmiczne, stały się podstawowym składnikiem systemu niejądrowego odstraszania Rosji. W 2015 r. doszło do połączenia tych rodzajów sił zbrojnych, a w ich skład weszły także obrona powietrzna (przebrajana ówczesnie m.in. w nowoczesne systemy S-400), systemy wczesnego ostrzegania o ataku raketowym, wojska walki radioelektronicznej oraz obrony antyrakietowej (perspektywicznie miały być wyposażone w systemy S-500). Koncepcja utworzenia obrony powietrzno-kosmicznej była także odpowiedzią na amerykańskie plany budowy obrony przeciwrakietowej.

Jako samodzielny rodzaj wojsk ostatecznie pozostawiono też Siły Operacji Specjalnych (SOS). Jak pisze Jarosław Wiśniewski „po pierwszych zawirowaniach reformy sił zbrojnych związanych z podporządkowaniem wysiłku jednostek specjalnych, w tym w szczególności Specnazu, w postaci ich rozdziału do wszystkich dowództw operacyjno-strategicznych, prawdopodobnie w 2013 roku podjęto decyzję o ponownej konsolidacji tych jednostek pod postacią SOS²⁸⁹”. Co ważne, Siły Operacji Specjalnych były dofinansowane, dobrze

²⁸⁹ Ibidem, s. 37.

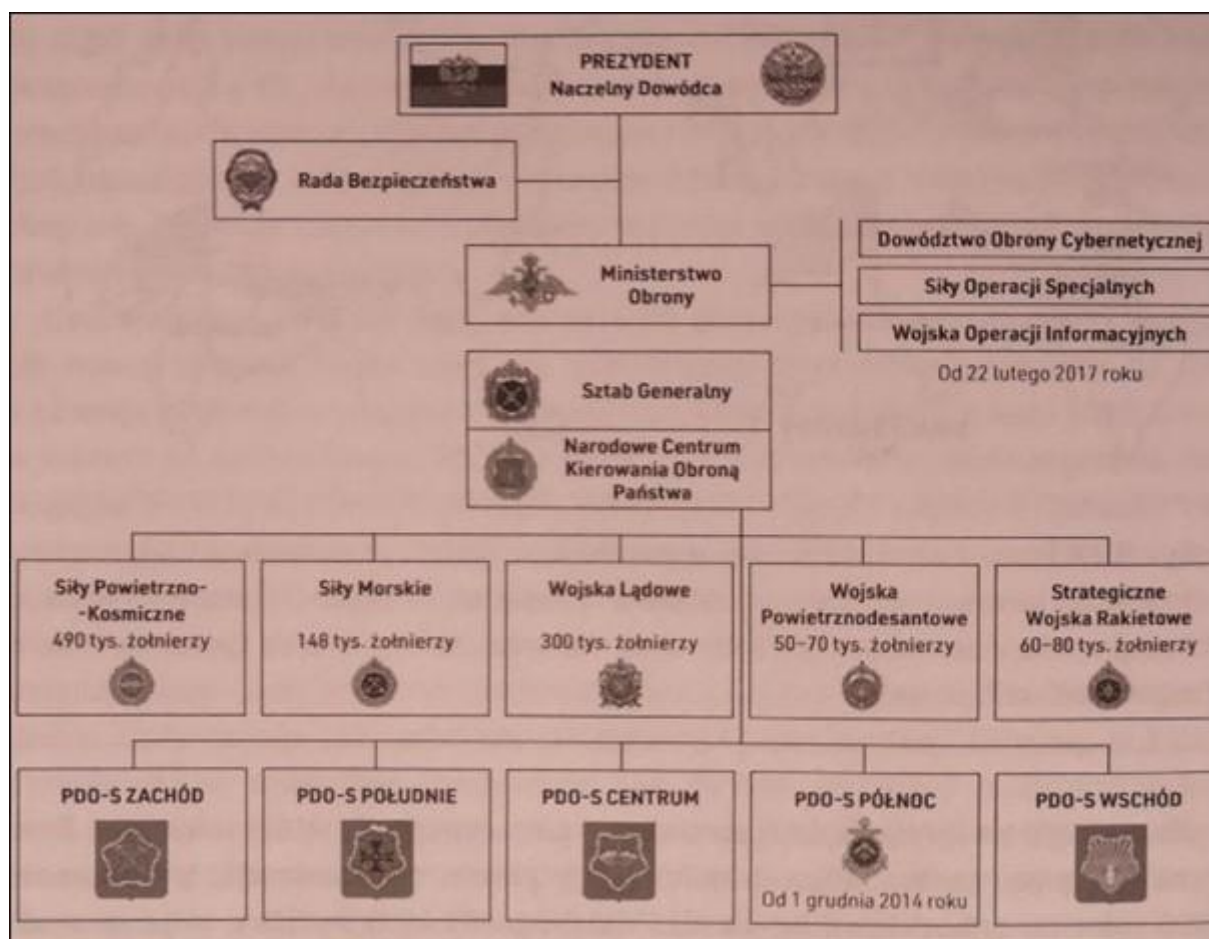
wyposażone, uchodziły za elitarne i odegrały bardzo ważną rolę między innymi w czasie nielegalnej aneksji Krymu.

Nowa struktura organizacyjna sił zbrojnych Rosji

Zmiany dotknęły wszystkie rodzaje sił zbrojnych. Jak już zostało wcześniej wspomniane, ich skala i charakter w znaczącym stopniu wynikały z przeprowadzonej przez rosyjskie władze analizy sytuacji międzynarodowej i konieczności reagowania na wyzwania i zagrożenia płynące z zewnątrz. W przytaczanych wcześniej dokumentach doktrynalnych jasno zdefiniowano też zadania sił zbrojnych Rosji na czas pokoju i czas wojny. W katalogu zadań na czas pokoju określano je jako ochronę suwerenności Federacji Rosyjskiej i jej integralności terytorialnej; utrzymanie stanu gotowości bojowej i mobilizacyjnej między innymi w celu odparcia ataku w każdej domenie operacyjnej; odstraszanie strategiczne; obronę obywateli Rosji, w tym żyjących poza jej granicami, przed zbrojną napaścią; realizację misji utrzymania i przywracania pokoju międzynarodowego; uniemożliwienie działań terrorystycznych na terenie Rosji; udział w likwidacji skutków stanów nadzwyczajnych. Na czas wojny przewidziano odparcie agresji przeciw Rosji lub/i jej sojusznikom, pokonanie agresora i zmuszenie go do zaprzestania działań niezgodnych z interesami Federacji Rosyjskiej²⁹⁰.

²⁹⁰ Więcej: Ibidem, s. 20-22.

Rys. 7. Struktura organizacyjna sił zbrojnych Rosji w 2019 r.

Źródło: M. Depczyński L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 346.

W wyniku wprowadzonych zmian Dowództwo Obrony Cybernetycznej, Siły Operacji Specjalnych, Wojska Operacji Informacyjnych bezpośrednio podlegały Ministerstwu Obrony Federacji Rosyjskiej. Natomiast pod Sztab Generalny podlegało pięć Dowództw Operacyjnych/Okręgów Wojskowych oraz poszczególne rodzaje sił zbrojnych.

Wojska Operacji Informacyjnych, Gwardia Narodowa i Narodowe Centrum Zarządzania Obroną Państwa

W wyniku reformy do życia powołane zostały Wojska Operacji Informacyjnych, niekiedy zwane też wojskami cybernetycznymi. Ponadto, podlegające pod Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Wojska Wewnętrzne, zostały przekształcone w Gwardię Narodową, otrzymując znaczące uprawnienia wojskowe i policyjne.

Wojska Operacji Informacyjnych zostały utworzone wraz z przyjęciem doktryny bezpieczeństwa informacyjnego. O tym rodzaju sił zbrojnych jest jednak stosunkowo mało

informacji, dlatego niektórzy eksperci, powołując się na wywiady ministra obrony Siergieja Szojgu dla rosyjskich mediów, twierdzili, że są to wojska cybernetyczne. Jednak tezie tej przeczy, fakt że wrogie działania w cyberprzestrzeni, również wobec państw NATO, prowadziły głównie jednostki rosyjskich służb specjalnych oraz grupy APT (*Advanced Persistent Threat*), powiązane z Federalną Służbą Bezpieczeństwa (*Федеральная служба безопасности Российской Федерации*, FSB), Służbą Wywiadu Zagranicznego (*Служба Внешней Разведки Российской Федерации*, SWR) oraz wywiadu wojskowego/ Głównego Zarządu Wywiadowczego (*Главное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации*, G.U²⁹¹). Co więcej nie zidentyfikowano typowych jednostek cybernetycznych, a dyskusja o konieczności powołania do życia tego rodzaju sił zbrojnych rozgorzała w Rosji już po pełnoskalowej inwazji na Ukrainę.

Do kompetencji wojsk operacji informacyjnych należy natomiast:

- „- zarządzanie i ochrona wojskowych sieci komputerowych;
- ochrona rosyjskich wojskowych systemów łączności przed cyberatakami;
- ochrona informacji przechodzącej przez te systemy;
- koordynacja i integracja działań operacji przeprowadzanych przez cyberoddziały;
- ocena potencjału Ministerstwa Obrony i rozszerzanie jego możliwości do działań w cyberprzestrzeni²⁹²”, co częściowo pokrywa się z kompetencjami wojsk cybernetycznych, z czego najprawdopodobniej wzięło się zamieszczenie w nomenklaturze określającej ten rodzaj sił zbrojnych.

Na marginesie reform sił zbrojnych, w kwietniu 2016 r., utworzono wojska Gwardii Narodowej Federacji Rosyjskiej. Zastąpiły one istniejące od 1991 r. wojska wewnętrzne MSW. Do najważniejszych zadań Gwardii Narodowej FR należało:

- udział w utrzymaniu porządku publicznego;
- ochrona ważnych obiektów państwowych, ładunków specjalnych, urzędów łączności;
- udział w walce z terroryzmem i ekstremizmem;
- udział w obronie terytorialnej Federacji Rosyjskiej;
- pomoc FSB Rosji w ochronie granicy państwowej Rosji;
- nadzór nad przestrzeganiem ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej w zakresie handlu bronią i prywatnymi działaniami związanymi z bezpieczeństwem;

²⁹¹ Główny Zarząd Wywiadowczy lepiej jest znany pod skrótem G.R.U., jednak ze względu na decyzję autorki o używaniu poprawnej nazwy w niniejszej pracy będzie stosowany skrót G.U.

²⁹² J. Wiśniewski, op. cit., s. 43.

- zapewnienie bezpieczeństwa kompleksu paliwowo-energetycznego²⁹³.

Formalnie Gwardia Narodowa nie podlegała Ministerstwu Obrony, lecz choćby działania zbrojne prowadzone na Ukrainie do pełnoskalowej inwazji 24 lutego 2024 r. pokazywały jej znaczenie dla polityki bezpieczeństwa i zagranicznej Rosji oraz ścisłą współpracę z siłami operacyjnymi. Ustawa z czerwca 2016 r. jasno też wskazała, że wojska Gwardii Narodowej były częścią państwowej organizacji wojskowej, odpowiadającej za bezpieczeństwo państwowe i społeczne. Większość zadań Gwardii Narodowej pokrywała się z tymi realizowanym przez siły zbrojne. Należały do nich między innymi uczestnictwo w ochronie porządku publicznego, ochrona ważnych obiektów państwowych (w tym kluczowych dla sektora energetycznego), walka z terroryzmem i ekstremizmem oraz obrona terytorialna. Jednocześnie Gwardia Narodowa otrzymała znaczące uprawnienia policyjne (m.in. w zakresie zatrzymywania osób i przeszukiwania pomieszczeń, ochrony osób prawnych, kontroli nad produkcją, przechowywaniem i handlem uzbrojeniem) oraz Ministerstwa ds. Sytuacji Nadzwyczajnych w zakresie likwidacji skutków klęsk żywiołowych. Gwardia Narodowa ma też prawo do tworzenia baz danych o obywatelach.

W ramach zmian w siłach zbrojnych, w 2014 r. powołane zostało również Narodowe Centrum Zarządzania Obroną Państwa. Swoją pierwszy test przeszło ono rok później, kiedy Rosja rozpoczęła interwencję wojskową w Syrii.

Reforma była realizowana również po objęciu stanowiska ministra obrony w 2012 r. przez Siergieja Szojgu. W wywiadzie dla gazety „Moskowskij Komsomolec”²⁹⁴ tłumaczył on, że zmian wymagało wszystko – od kwestii bytowych, jak możliwość wzięcia prysznica codziennie i zrobienia prania w pralce, przez zwiększenie czasu treningów bojowych, które przechodzili żołnierze poborowi, po zakup nowoczesnego uzbrojenia. W 2019 r. Szojgu wskazywał, że poligony w Rosji wykorzystywane były w 80%, a udział nowoczesnego uzbrojenia w latach 2012-2020 zwiększył się czterokrotnie i osiągnął 70% (średnia dla wszystkich rodzajów sił zbrojnych). Kluczowe okazało się też regularne organizowanie ćwiczeń o istotnej skali i charakterze oraz niezapowiedzianych sprawdzianów stanu gotowości bojowej nie tylko poszczególnych jednostek, ale całych okręgów wojskowych.

Zmiany w szkolnictwie wojskowym

²⁹³ Федеральный закон от 03.07.2016 № 226-ФЗ "О войсках национальной гвардии Российской Федерации" <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201607030007>.

²⁹⁴ Сергей Шойгу рассказал, как спасали российскую армию, „Московский комсомолец”, 22.09.2019, <https://www.mk.ru/politics/2019/09/22/sergey-shoygu-rasskazal-kak-spasali-rossiyskuyu-armiyu.html>.

Jednym z najważniejszych założeń reformy Sierdiukowa była również zmiana systemu szkolenia żołnierzy i skrócenie obowiązkowej służby wojskowej. Ta ostatnia decyzja groziła jednak brakiem wystarczającej liczby poborowych (pierwotnie zakładano konieczność poboru 700 tys. osób rocznie) oraz stawiała pod dużym znakiem zapytania możliwość wyszkolenia żołnierza do obsługi coraz bardziej zaawansowanego technicznie sprzętu podczas rocznej służby. Ponadto w miejsce funkcjonujących w 2008 r. 65 wyższych uczelni (15 akademii wojskowych, 4 uniwersytety wojskowe, 46 szkół i instytutów wojskowych) powstało 10 szkół wyższych: wojskowy uniwersytet, trzy centra szkoleniowo-badawcze, sześć akademii wojskowych. Ich zadaniem miało być nie tylko przygotowanie kadry oficerskiej, ale też prowadzenie prac badawczych.

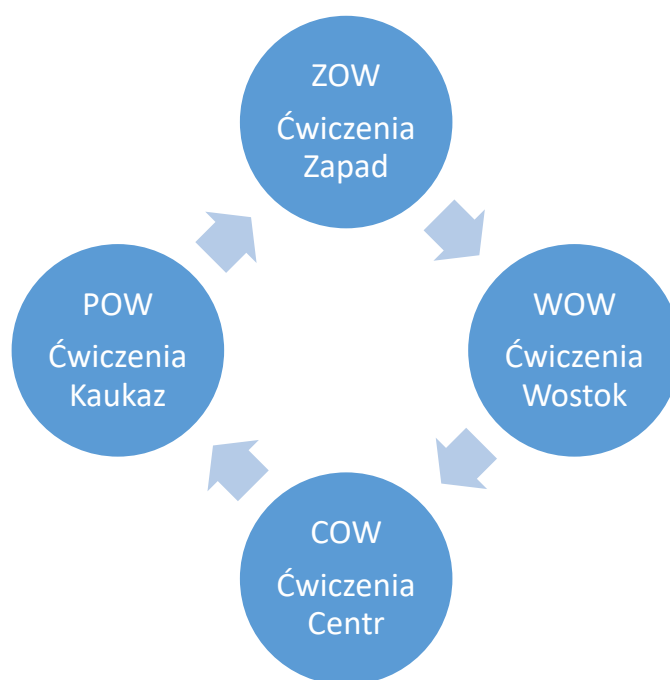
Mimo tych zmian Rosja miała problemy z wyszkoleniem zarówno wyższej kadry oficerskiej, jak i korpusu podoficerów, którzy powinni byli stanowić trzon sił zbrojnych. Problemy te stały się szczególnie widoczne po pełnoskalowej agresji na Ukrainę. Ponadto od 2009 r. program przygotowania zawodowych sierżantów objął zaledwie kilka tysięcy kandydatów, znacznie poniżej potrzeb sił zbrojnych. Brak tej grupy wojskowych poważnie utrudnił realizację zadań typu *mission command*, zwiększających elastyczność procesów dowodzenia na polu walki²⁹⁵. Ważną częścią reformy sił zbrojnych było również zwiększenie wynagrodzeń dla kadry wojskowej. Uwzględniono też podstawowe potrzeby żołnierzy zarówno kontraktowych, jak i poborowych, co między innymi poskutkowało zwiększeniem nakładów na budownictwo mieszkaniowe przeznaczone dla żołnierzy i oficerów.

Większa rola manewrów wojskowych

Jednym z ważnych elementów reformy było też znaczące zwiększenie liczby ćwiczeń wojskowych, w tym tych niezapowiedzianych. Zainaugurowano także cykl corocznych sprawdzianów stanu gotowości bojowej rosyjskich sił zbrojnych. W następnych latach odbywały się one w kolejnych okręgach wojskowych wedle schematu: Zachodni OW (manewry Zachód/Zapad), Wschodni OW (manewry Wschód/Wostok), Centralny OW (manewry Centrum/Centr), Południowy OW (manewry Kaukaz).

²⁹⁵ Co najdobitniej pokazała pełnoskalowa rosyjska inwazja na Ukrainę rozpoczęta 24 lutego 2022 r. Jednak ze względu na przyjęte cezury czasowe tej pracy nie będzie to opisane.

Rys. 8. Cykl rocznych sprawdzianów stanu gotowości bojowej rosyjskich sił zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne.

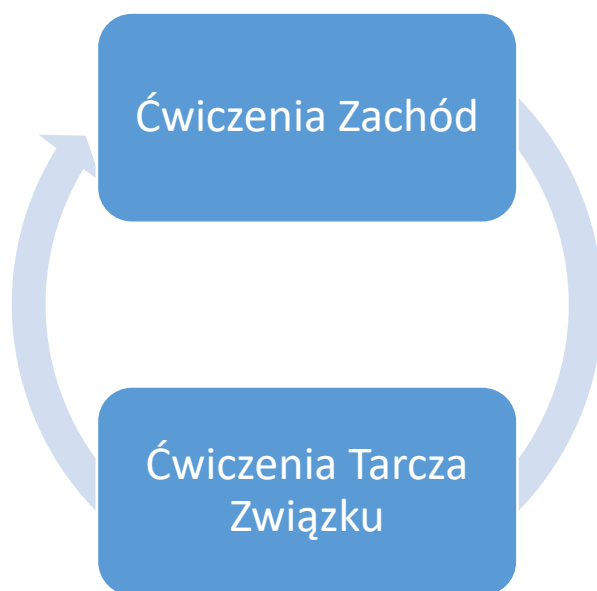
Ćwiczenia te zawsze miały istotną skalę i były uznawane za ważny element sygnalizacji polityczno-wojskowej zarówno wobec potencjalnych przeciwników, jak i sojuszników. W 2018 r. we Wschodnim Okręgu Wojskowym odbyły się największe manewry we współczesnej historii Rosji, w których zaangażowano 297 tys. żołnierzy, użyto ok. 36 tys. pojazdów, tysiąc samolotów i śmigłowców oraz 80 okrętów²⁹⁶.

Coroczne sprawdziany stanu gotowości bojowej armii Rosja wykorzystywała też do pokazania swoich sojuszy. I tak, w ćwiczeniach Wschód z 2018 r. wzięło udział 297 tys. żołnierzy, 900 jednostek uzbrojenia oraz 30 samolotów i śmigłowców z Chin²⁹⁷, a manewry Zachód były również sprawdzianem stanu gotowości bojowej Regionalnego Zgrupowania Wojsk tworzonego przez jednostki z Białorusi i Rosji i częściowo odbywały się na białoruskich poligonach. Innym ważnym ćwiczeniem Regionalnego Zgrupowania Wojsk były manewry Tarcza Związku, które rozgrywane były naprzemiennie z ćwiczeniami Zachód w cyklu

²⁹⁶ Więcej: A.M. Dynier, *Ćwiczenia Wschód-2018 – największe manewry w historii Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM” nr 129/2018, 20.09.2018, https://pism.pl/publikacje/Cwiczenia_Wschod_2018___najwieksze_manewry_w_historii_Federacji_Rosyjskiej.
²⁹⁷ Ibidem.

dwuletnim. Warto tu podkreślić, że najważniejszym zadaniem Regionalnego Zgrupowania Wojsk jest obrona Państwa Związkowego Rosji i Białorusi²⁹⁸.

Rys. 9. Cykl dwuletnich sprawdzianów stanu gotowości bojowej Regionalnego Zgrupowania Wojsk Białorusi i Rosji

Źródło: Opracowanie własne.

Scenariusze ćwiczeń Zachód były też wyraźnie antagonistyczne wobec państw wschodniej flanki NATO, w tym zwłaszcza państw bałtyckich i Polski. Największe ćwiczenia o tym kryptonimie odbyły się we wrześniu 2021 r. „Wzięło udział 200 tys. żołnierzy, 760 jednostek sprzętu wojskowego, 15 okrętów oraz 80 samolotów i śmigłowców. Ćwiczenia te zostały rozegrane na 14 poligonach – 9 zlokalizowanych w Rosji (z czego trzy w obwodzie kaliningradzkim) i 5 znajdujących się na Białorusi (wszystkie w zachodniej części tego państwa) oraz na Morzu Bałtyckim. W części, która odbywała się na Białorusi, wzięło udział 12,8 tys. żołnierzy, z czego 2,5 tys. z Rosji i 50 z Kazachstanu²⁹⁹”. Bardzo istotny był też kontekst tych manewrów – odbyły się one w czasie rosnącego napięcia między Rosją i

²⁹⁸ Więcej: A.M. Dyner, *Formowanie Regionalnego Zgrupowania Wojsk na Białorusi*, „Komentarz PISM” nr 132/2022, 18.10.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/formowanie-regionalnego-zgrupowania-wojsk-na-bialorusi>.

²⁹⁹ A.M. Dyner, *Zapad 2021 - kompleksowe ćwiczenia wymierzone w państwa NATO*, „Biuletyn PISM” nr 166/2021, 22.09.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/zapad-2021%C2%A0-kompleksowe-cwiczenia-wymierzone-w%C2%A0panstwa-nato>.

Ukrainą³⁰⁰ oraz w początkowym okresie kryzysu na granicy Białorusi z Litwą, Łotwą i Polską³⁰¹. Co ważne, ćwiczeniom tym towarzyszyły wymierzone głównie w państwa wschodniej flanki NATO zakrojone na szeroką skalę działania hybrydowe, w tym kampanie dezinformacyjne.

Przebrojenie

Rozpoczynając reformę sił zbrojnych, rosyjskie władze pokazały, że ich aspiracje do bycia światowym supermocarstwem muszą być podparte realną siłą zbrojną nie bazującą jedynie na siłach jądrowych. Istotne było zatem uzupełnienie luki sprzętowej (szczególnie widocznej w Marynarce Wojennej) i zburzenie obrazu Rosji jako państwa, które zostanie sparaliżowane już na początku konfrontacji z silnym przeciwnikiem. Rosja chciała też znacząco wzmocnić swój potencjał odstraszania³⁰². Kierownictwo państwa podjęło więc decyzję o rozpoczęciu szeroko zakrojonego przebrojenia i modernizacji posiadanego sprzętu wojskowego. W tym celu znacząco zwiększone zostały wydatki na cele militarne. „Katalizatorem pogłębiającym i przyspieszającym zmiany były dwa wydarzenia z 2008 r. Pierwszym był światowy kryzys finansowy, który w dużym stopniu dotknął także Rosję. Drugim przebieg konfliktu z Gruzją, a dokładniej wnioski, jakie wyciągnęli z niego Rosjanie³⁰³”.

Zgodnie z danymi Sztokholmskiego Instytutu Badań nad Pokojem (SIPRI) wydatki zbrojeniowe Rosji w 2019 r. zwiększyły się w porównaniu do tych z 2010 r. o 30%. W 2010 r. stanowiły 3,6% rosyjskiego PKB, a w 2019 r. 3,9%. Choć nakłady na wojsko zmniejszyły się w latach 2017-2018 r., wzrosły ponownie w 2019 r. osiągając 65,1 mld dol. Ponadto udział wydatków zbrojeniowych w produkcie krajowym brutto wyniósł 3,9% w 2019 r. – o 0,3% więcej niż w 2010 r. (3,6%), ale też 1,6% mniej niż w 2016 r. (5,5%). Wzrost wydatków w 2016 r., a następnie ich spadek w 2017 r., można częściowo wytłumaczyć dużą alokacją budżetową w 2016 r. przeznaczoną na opłacenie przemysłu zbrojeniowego za wcześniejsze

³⁰⁰ Więcej: A.M. Dyner, *Rosyjska demonstracja siły na granicy z Ukrainą i na okupowanym Krymie*, „Biuletyn PISM” nr 98/2021,

https://www.pism.pl/publikacje/Rosyjska_demonstracja_sily_na_granicy_z_Ukraina_i_na_okupowanym_Krymie

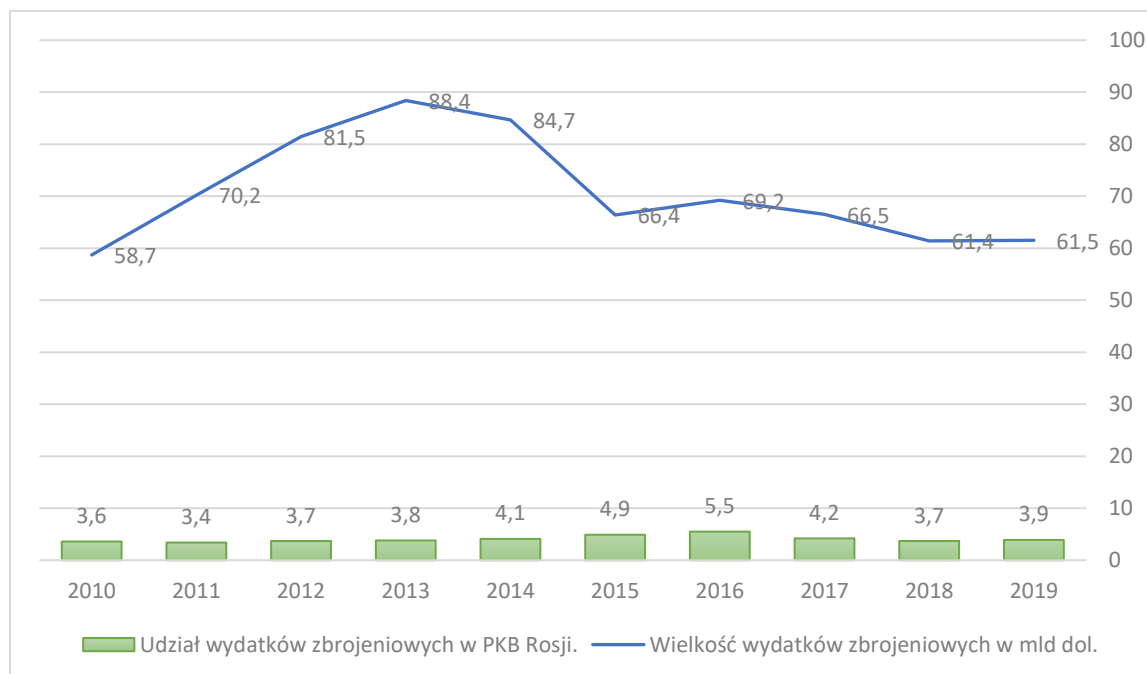
³⁰¹ Więcej: A.M. Dyner, *Znaczenie sytuacji na granicy Białorusi dla bezpieczeństwa regionu*, „Komentarz PISM”, nr 65/2021, 20.08.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/znaczenie-sytuacji-na-granicy-bialorusi-dla-bezpieczenstwa-regionu>.

³⁰² M. Kaszuba, op. cit., s. 139. Patrz też: A.M. Dyner, *Nowe uzbrojenie Rosji – propaganda, uzupełnianie braków czy wyzwanie dla NATO?*, „Raport PISM”, Warszawa 2015, https://pism.pl/publikacje/Raport_PISM__Nowe_uzbrojenie_Rosji__propaganda__uzupe_nianie_brak_w_czy_wyzwanie_dla_NATO_

³⁰³ B. Grenda, op. cit., s. 207.

dostawy sprzętu. Był to w dużej mierze zwrot długów narosłych od 2011 r. i stanowił 17% wszystkich wydatków wojskowych Rosji w 2016 r.³⁰⁴.

Wyk. 4. Rosyjskie wydatki zbrojeniowe w latach 2010-2019

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych S. T. Wezeman, *Russia's military spending: Frequently asked questions*, SIPRI, 27 April 2020, <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2020/russias-military-spending-frequently-asked-questions>

Nie jest jasne jaką część tych wydatków Rosja przeznaczyła bezpośrednio na modernizację techniczną, jednak unowocześnienie armii było jednym z priorytetów. Kompleksowe przebrojenie zainaugurowane w 2010 r. było rezultatem konieczności wymiany przestarzałego posowieckiego sprzętu, który coraz bardziej odstawał od wymagań współczesnego pola walki, co pokazała między innymi wojna w Gruzji. Jego realizacja była też możliwa dzięki dobrej koniunkturze gospodarczej, spowodowanej wysokimi cenami ropy naftowej, o którym to ważnym kontekście w omawianym okresie trzeba i tu przypomnieć, choć wielokrotnie już wyżej o nim wspomiano.

Ogłoszony w 2010 r. państwowy plan przebrojenia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej tym się różnił od poprzednich, że został przyjęty „jako integralna część reformy armii, zapoczątkowanej w 2008 r. przez ówczesnego ministra obrony Anatolija Sierdiukowa. Koszt

³⁰⁴ N. Tian, A. Kuimova, D. Lopes Da Silva, P. D. Wezeman, S. T. Wezeman, *Trends in world military expenditure 2019*, SIPRI Facts Sheet, April 2020, ss. 12, https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf.

przebrojenia oszacowano wówczas na 700 mld dolarów i w ramach tej kwoty założono, że do 2020 r. siły zbrojne otrzymają ogromny zastrzyk nowoczesnego uzbrojenia: 56 dywizjonów systemów przeciwlotniczych i przeciwrakietowych S-400, 10 dywizjonów systemów obrony powietrzno-kosmicznej S-500, 600 nowych i 400 zmodernizowanych samolotów różnych typów, 1000 śmigłowców, 100 okrętów wojennych, 11000 jednostek sprzętu pancernego, 14000 samochodów wojskowych, w tym platformy gasienicowe Armata, Kurganiec-25 oraz platformę kołową Bumierang, na bazie których mają powstać całkowicie nowe systemy broni pancernej. Zmodernizowane miały zostać również środki walki radioelektronicznej. Priorytetem stało się unowocześnienie sił jądrowych, w tym produkcja nowego bombowca strategicznego oraz atomowych okrętów podwodnych, nośników rakiet międzykontynentalnych³⁰⁵. Z kolei w programie przebrojenia na lata 2018-2017 „priorytet został ukierunkowany na rozwój broni precyzyjnej, bezzałogowych systemów latających, indywidualnego wyposażania żołnierzy oraz środków rozpoznania, łączności i walki radioelektronicznej³⁰⁶”. Skala planowanych zmian była olbrzymia i jak już zostało wcześniej wspomniane, nie tylko wynikała z konieczności poprawy stanu uzbrojenia, ale też z coraz wyraźniejszych rosyjskich aspiracji politycznych na arenie międzynarodowej.

Tab. 5. Odsetek nowoczesnego uzbrojenia SZ FR, zgodnie z danymi Ministerstwa Obrony Rosji w latach 2013-2020

Rodzaj uzbrojenia	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Okręty podwodne	47%	47%	51%	53%	59%	63%	67%	71%
Okręty nawodne	41%	42%	44%	47%	54%	59%	65%	71%
Samoloty	23%	30%	37%	45%	55%	59%	67%	71%
Śmigłowce	39%	54%	36%	71%	76%	79%	81%	85%
Naziemne systemy rakietowe	27%	64%	64%	82%	100%	100%	100%	100%

³⁰⁵ A.M. Dyner, *Nowe uzbrojenie Rosji – propaganda, uzupełnianie braków czy wyzwanie dla NATO?*, „Raport PISM”, 23.09.2015, https://www.pism.pl/publikacje/Raport_PISM__Nowe_uzbrojenie_Rosji__propaganda__uzupe_nianie_brak_w_czy_wyzwanie_dla_NATO._

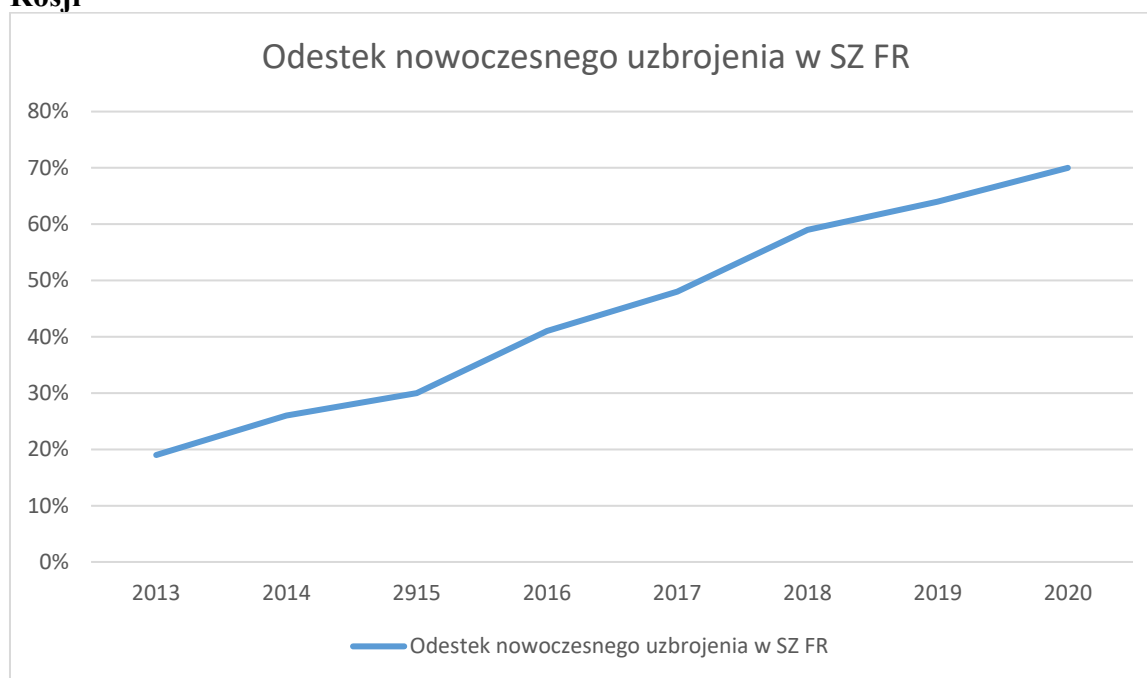
³⁰⁶ B. Grenda, op. cit., s. 2011.

Artyleria	51%	52%	53%	55%	59%	67%	73%	79%
Wozy opancerzone	20%	25%	37%	44%	56%	67%	75%	82%
Pojazdy wielozadaniowe	40%	44%	48%	52%	56%	60%	65%	72%
Zwiększenie potencjału								
Wojska Lądowe	65%	90%	80%	85%	85%	85%	85%	85%
Siły Powietrzne	75%	80%	80%	80%	80%	80%	80%	80%
Marynarka Wojenna	56%	70%	74%	78%	80%	80%	83%	85%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Obrony FR, *Оснащение Вооруженных Сил современными образцами вооружения*, военной и специальной техники, https://mil.ru/mod_activity_plan/constr/vvst/plan.htm

Choć rosyjskie Ministerstwo Obrony nigdy nie wyjaśniło co rozumie pod pojęciem nowoczesne uzbrojenie, na potrzeby tej pracy założono, że jest to sprzęt zarówno zupełnie nowy, jak i zmodernizowany. Jednocześnie odsetek nowoczesnego uzbrojenia kształtował się zgodnie z założonymi wcześniej planami, co pozwala sądzić, że rezultaty „na siłę” dostosowywano do przyjętych wcześniej założeń. Działanie to i związana z nim szeroka komunikacja, pokazująca dokonany postęp, było też ważnym elementem polityki zagranicznej, w tym oddziaływania zarówno na sojuszników, jak i potencjalnych przeciwników.

Wyk. 5. Udział nowoczesnego uzbrojenia SZ FR, zgodnie z danymi Ministerstwa Obrony Rosji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Obrony FR, *Оснащение Вооруженных Сил современными образцами вооружения, военной и специальной техники*, https://mil.ru/mod_activity_plan/constr/vvst/plan.htm

Co ważne, corocznego raportowania o zwiększającym się poziomie nowoczesnego uzbrojenia Rosja używała do sygnalizowania politycznego i demonstrowania zdolności do przeprowadzenia pełnoskalowej operacji militarnej. Tworzenie wrażenia rzekomej rosyjskiej przewagi wojskowej nad adwersarzami wykorzystał nawet Władimir Putin. W orędziu wygłoszonym 1 marca 2018 r.³⁰⁷ pokazał publiczności film przedstawiający uderzenie broni hipersonicznej „Avangard”, nad którą pracowano w poprzednich latach. Zademonstrował też pociski hipersoniczne „Kindżał”, które wedle jego zapowiedzi poruszając się z szybkością dziesięciokrotnie przekraczającą prędkość dźwięku, miały wykonywać manewry na wszystkich odcinkach toru lotu. Putin dodał, że rakieta ta ma zasięg około 2000 kilometrów i jest zdolna do rażenia celów zarówno ładunkami konwencjonalnymi, jak i nuklearnymi³⁰⁸. Prezentacja ta była sygnałem skierowanym przede wszystkim w stronę NATO i USA i miała pokazać rosyjskie zdolności uderzeniowe, których Sojusz ówczesnie nie posiadał. Był to zatem element oddziaływania międzynarodowego zwłaszcza na te państwa, które angażowały się we

³⁰⁷ Послание Президента Федеральному Собранию, Президент России, 1 марта 2018 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/56957>.

³⁰⁸ Путин показал российское гиперзвуковое оружие, „RBC”, 01 мар 2018, <https://www.rbc.ru/politics/01/03/2018/5a97d9119a79477b1a9b2551>.

wspieranie Ukrainy, zmagającej się z konsekwencjami rosyjskiej agresji od 2014 r. i popierającymi politykę sankcji.

Plany przebrojenia okazały się jednak bardzo ambitne, a skala wyzwań ogromna. Części wspomnianych wyżej programów nie udało się zrealizować z powodu kłopotów technicznych (jak np. z platform gąsienicowych Armata, w tym czołgu T-14), części z powodu zapóźnieni technologicznych, braku wykwalifikowanej kadry, a częściowo również z powodu zachodnich sankcji nałożonych między innymi po nielegalnej aneksji Krymu i zestrzeleniu lecącego nad Ukrainą z Holandii do Malezji samolotu MH17 najpewniej przez tzw. prorosyjskich separatystów³⁰⁹.

Mimo to proces modernizacji kontynuowano, choć w wielu wypadkach polegał on na unowocześnianiu już istniejących platform bojowych jak np. czołgi, a nie wprowadzaniu do służby zupełnie nowego uzbrojenia. W marcu 2020 r. minister obrony Siergiej Szojgu powiedział, że od 2012 r. udział nowoczesnych technologii i sprzętu w siłach zbrojnych RF wzrósł z 16 do 68,2%, a w 2020 r. wzrośnie do 70%. Dodał, że w 2012 r. sprawność uzbrojenia wyniosła 47%, a w 2020 r. było to 94%. Podkreślił, że od 2012 r. Wojska Lądowe otrzymały ponad 12 tysięcy nowoczesnych rodzajów broni i sprzętu, ponad 1,4 tysiąca jednostek dostarczono Siłom Powietrzno-Kosmicznym i lotnictwu Marynarki Wojennej, a wszystkie Floty otrzymały ok. 190 okrętów różnych rodzajów i typów³¹⁰. Deklaracje te odpowiadały założonym planom, a ponieważ tak trafne planowanie i tak skrupulatna realizacja planów w rzeczywistości i to szczególnie rosyjskiej się nie zdarza, stawiało to pod znakiem zapytania realną skalę modernizacji.

Priorytetowy zachodni kierunek strategiczny

Jak zostało wcześniej wspomniane, w rosyjskich dokumentach strategicznych z dziedziny bezpieczeństwa jako najważniejszy dla obrony państwa określono zachodni kierunek strategiczny. Konieczność koncentracji na wzmocnieniu potencjału bojowego Zachodniego i Południowego Okręgu Wojskowego, a z czasem też OW Floty Północnej, wynikała zatem z faktu, że to w Sojuszu Północnoatlantyckim, w tym rozmieszczaniu jego potencjału u granic Rosji, rosyjskie władze postrzegły źródło największego zagrożenia dla bezpieczeństwa

³⁰⁹ Do zestrzelenia doszło 17 lipca 2014 r., a w jego wyniku śmierć poniosło 283 pasażerów i 15 członków załogi. Więcej: D. Szeligowski, *Międzynarodowe śledztwo w sprawie katastrofy lotu MH17*, „Biuletyn PISM” nr 38/2018, 30.05.2018, https://pism.pl/publikacje/Międzynarodowe_sledztwo_w_sprawie_katastrofy_lotu_MH17.

³¹⁰ А. Заквасин, Е. Комарова, «Качественный импульс»: к каким результатам привела модернизация российской армии за последние годы, „RT на русском”, 26 марта 2020, <https://russian.rt.com/russia/article/731743-shoigu-armiya-2020-boesposobnost>.

państwa. Dlatego też w latach 2008-2021 jednostki rosyjskich sił zbrojnych operujących na zachodzie kraju zostały znacząco wzmocnione. Jak pisze Malina Kaszuba „z punktu widzenia transformacji rosyjskich sił zbrojnych najbardziej istotny był kontekst zachodniego kierunku strategicznego, a szczególnie problem rozszerzenia NATO o Europę Środkowo-Wschodnią³¹¹”. Przed rozpoczęciem pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, w Zachodnim Okręgu Wojskowym służyło ok. 300 tys. żołnierzy. Tworzyły go m.in. Flota Bałtycka, 6. Armia Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej, dwie armie ogólnowojskowe – 6. i 20., 1. Armia Pancerna, wojska powietrznodesantowe, piechota morska i wojska obrony wybrzeża, jednostki i formacje wywiadowcze oraz wspomagające i specjalistyczne. Dowódcy ZOW podlega też m.in. Gwardia Narodowa, wojska pograniczne FSB, a także część jednostek Ministerstwa ds. Sytuacji Nadzwyczajnych³¹².

Z kolei w Południowym Okręgu Wojskowym, choć był to najmniejszy terytorialnie OW, służyło ok. 72 tys. żołnierzy. W jego skład wchodziły dwie armie ogólnowojskowe – 49. i 58., Flota Czarnomorska, Flotylla Kaspijska, 4. Armia Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej oraz wojska powietrznodesantowe³¹³.

Rozpoczęta w 2013 r. rozbudowa rosyjskich zdolności wojskowych koncentrowała się na graniczącym z NATO Zachodnim Okręgu Wojskowym. Dopiero w 2014 r., w związku z działaniami zbrojnymi na wschodniej Ukrainie rosyjskie władze zdecydowały o włączeniu w ten proces Południowego Okręgu Wojskowego. Co ważne, w ciągu okresu opisywanego w niniejszej dysertacji, kierunek operacyjny Południowego Okręgu Wojskowego przesunął się z Kaukazu do rejonów bezpośrednio graniczących z Ukrainą i na okupowany Krym³¹⁴. Pokazuje, to, że zachodzące tam zmiany były podyktowane koniecznością realizacji celów polityki zagranicznej i wymuszone przez zmieniającą się rzeczywistość międzynarodową. Rosja w mniejszym stopniu niż w pierwszej dekadzie XXI w. musiała się angażować w utrzymanie stabilności na Kaukazie, zakończyła się II wojna czeczeńska, a Gruzja nie była w stanie przywrócić władztwa terytorialnego nad separatystycznymi Abchazją i Osetią Południową. Natomiast od 2014 r. kluczowa na tym kierunku była Ukraina, co wiązało się z koniecznością zwiększenia obecności wojskowej na okupowanym Krymie oraz wsparcia dla tzw.

³¹¹ M. Kaszuba, op. cit., s. 143.

³¹² *Западный военный округ*, Министерство обороны Российской Федерации, data, <https://structure.mil.ru/structure/okruga/west/history.htm>.

³¹³ A.M. Dyer, *Rosja wzmacnia potencjał wojskowy na zachodzie państwa*, „Biuletyn” PISM, nr 36/2016, 13.06.2016, https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_wzmacnia_potencja_wojskowy_na_zachodzie_pa_stwa.

³¹⁴ A. Wilk, *Na Zachód patrz! Reorientacja Sił Zbrojnych Rosji na południowym kierunku strategicznym*, „Komentarze OSW”, 08.09.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-09-08/na-zachod-patrz-reorientacja-sil-zbrojnych-rosji-na>.

prorosyjskich separatystów, którzy przed pełnoskalową rosyjską inwazją kontrolowali ok. 1/3 terytorium Donbasu.

Utworzenie Dowództwa Strategicznego Północ również wiązało się ze zwiększeniem rosyjskiej obecności wojskowej w Arktyce. W 2016 r. wzmocniona została 45. Armia Sił Powietrznych i Obrony Powietrznej, będąca częścią Floty Północnej, natomiast w 2017 r. utworzono kolejną dywizję obrony powietrznej. Ponadto na wyspach i u wybrzeży Oceanu Arktycznego zbudowane zostały nowoczesne bazy wojskowe, zwane od swojego kształtu arktycznymi koniczynkami. Pierwsza powstała na Wyspach Nowosyberyjskich, druga na Ziemi Franciszka Józefa, trzecia w miejscowości Tiksi (Jakucja), a czwarta na Wyspie Wrangla. W 2020 r. zapowiedziane zostało też wzmocnienie Floty Północnej. Rosja zaczęła także prowadzić intensywne ćwiczenia w Arktyce, wracając tym samym do działań podejmowanych w czasach ZSRR³¹⁵.

Oprócz typowo militarnych, Rosja miała przy tym cele gospodarcze. Brak regulacji czy Arktyka jest morzem pełnym, co oznacza wolność żeglugi, czy należy ją traktować jako akwen podzielony na strefy ekonomiczne państw sąsiadujących sprawiał, że obecność sił zbrojnych w tym obszarze mogła okazać się priorytetowa dla ewentualnego rozstrzygania sporów związanych z przyszłą eksploatacją bogatego w zasoby naturalne szelfu kontynentalnego. Zwiększenie rosyjskiej obecności wojskowej w Arktyce służyło również zabezpieczeniu Północnej Drogi Morskiej, jak też korespondowało ze zmianami rosyjskiej polityki, która ten obszar świata zaczęła postrzegać jako kolejny rejon rywalizacji z państwami NATO³¹⁶.

Decydując się na wzmocnienie zachodniego kierunku strategicznego, rosyjskie władze uznały, że to właśnie w potencjalnym starciu z NATO przewagę mogą dać siły zbrojne przypominające armię typu masowego, a nie niewielkie mobilne jednostki, których głównym celem miał być udział w operacjach ekspedycyjnych, lub ewentualnie działaniach o charakterze lokalnym, bądź wymuszających pokój. Wzmocnienie Południowego Okręgu Wojskowego było też podyktowane koniecznością posiadania znacznego i dobrze wyposażonego zgrupowania, który było naturalnym zapleczem dla działań militarnych prowadzonych na Ukrainie od 2014 r.

³¹⁵ Więcej: A.M. Dynier, *Pieśni lodu i wojny czyli Rosja w Arktyce*, „Dziennik Gazeta Prawna” 9 czerwca 2020, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1482282,rosja-arktyka-polnocna-droga-morska-ocieplenie-klimatu-dynier.html>.

³¹⁶ Ibidem.

Stopniowe odchodzenie od zmian

W trakcie wprowadzania nowych rozwiązań w siłach zbrojnych ścierały się ze sobą różne wizje osób odpowiadających za planowanie strategiczne³¹⁷. Początkowo reforma miała zmienić sposób funkcjonowania armii, czemu miało służyć między innymi przejście z systemu dywizyjnego na brygadowy. W praktyce miało to oznaczać, że rosyjskie siły będą przeznaczone głównie do operacji ekspedycyjnych oraz reagowania kryzysowego, a nie prowadzenia pełnoskalowych, wielodomenowych działań. Z upływem czasu zmieniało się jednak podejście do wizji funkcjonowania sił zbrojnych i ich znaczenia dla polityki zagranicznej i coraz częściej do głosu zaczęli dochodzić zwolennicy przywrócenia systemu dywizyjnego. W pierwszej kolejności miało to miejsce w Zachodnim i Południowym Okręgu Wojskowym, a więc na rosyjskim zachodnim kierunku strategicznym³¹⁸. „Tworzenie nowych dywizji wskazywało, że FR odchodzi od koncepcji małej mobilnej armii przeznaczonej do udziału w konfliktach lokalnych o niskiej intensywności (co było jednym z założeń reformy sił zbrojnych z 2009 r.) na rzecz jednostek ogólnowojskowych i pancernych, które wykorzystywane są w konfliktach pełnoskalowych. Była to też realizacja założeń dokumentów strategicznych (doktryna wojenna, morska i strategia bezpieczeństwa państwa), gdzie NATO jest wskazane jako najważniejsze zagrożenie militarne³¹⁹”.

Jak pokazuje Maciej Korowaj „po reformie Sierdiukowa Rosjanie podział jednostek poprowadzili w dwóch kierunkach tj. struktury brygadowej (podobnej jak w NATO) oraz własnej struktury dywizyjnej, od której mieli odchodzić. W brygadowym systemie batalion jest częścią brygady, a w systemie dywizyjnym batalion jest częścią pułku, a z kolei pułk jest częścią dywizji (w NATO brygada jest częścią dywizji). Ponadto rosyjska brygada jest z reguły większa od pułku i ma większą samodzielność w działaniach bojowych. Natomiast pułk jest mniejszy, ale czerpie wymagane zdolności bojowe z pododdziałów wsparcia będących w strukturze swojej dywizji³²⁰”. Rewolucji w sposobie funkcjonowania poszczególnych jednostek nie akceptowali jednak głównie starsi wiekiem i stażem dowódcy, którzy wyszkoleni byli w innym systemie. Część z nich podkreślała ponadto, że małe, mobilne jednostki nie będą dobrą

³¹⁷ J. Sabak, *Rewolucja rosyjskiej armii*. „To już nie są postradzieckie siły zbrojne, to są nowoczesne siły zbrojne” – rozmowa z drem Markiem Depczyńskim, „SKANER Defence24”, 17.01.2022, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/rewolucja-rosyjskiej-armii-to-juz-nie-sa-postradzieckie-sily-zbrojne-to-sa-nowoczesne-sily-zbrojne-skanner-defence24>.

³¹⁸ Więcej: A. M. Dyer, *Rosja wzmacnia potencjał wojskowy na zachodzie państwa*, „Biuletyn PISM” nr 36/2016, 13.06.2016, https://pism.pl/publikacje/Rosja_wzmacnia_potencja_wojskowy_na_zachodzie_pa_stwa.

³¹⁹ A.M. Dyer., *Rosja wzmacnia zachodnią flankę*, „Biuletyn PISM” nr 173/2018, 19.12.2018, https://pism.pl/publikacje/Rosja_wzmacnia_zachodni_flank_

³²⁰ M. Korowaj, Platforma X, 26 listopada 2023, https://twitter.com/Maciej_Korowaj/status/1728563388467286175. Patrz też M. Galeotti, *The Modern Russian Army 1992-2016*, Nowy Jork, 2017, s. 26.

odповідzią na zagrożenie jakie płynie z państw NATO. Dlatego to w Zachodnim i Południowym OW najwcześniej wycofano się z sytemu brygadowego, przywracając dywizyjny. Już w 2015 r., na bazie 2. Tamańskiej Dywizji Zmechanizowanej i 4. Kantemirowskiej Dywizji Pancernej, utworzono 1. Gwardyjską Armię Pancerną. Natomiast w 2016 r. sformowano trzy nowe dywizje (częściowo na podstawie istniejących brygad) – jedną w Południowym OW i dwie w Zachodnim OW. Podjęto też decyzję o przeniesieniu dwóch brygad zmechanizowanych (23. i 28.) z Centralnego OW do baz przy granicy z Białorusią i Ukrainą. Było to spowodowane chęcią zwiększenia przewagi militarnej Rosji nad Białorusią, która w tym czasie zaczynała normalizację stosunków z Zachodem oraz koniecznością wzmocnienia możliwości wsparcia tzw. separatystów w Donbasie³²¹.

W kolejnych latach proces ten był kontynuowany do momentu, aż oba okręgi wojskowe wróciły do systemu dywizyjnego. Tym samym, w wyniku częściowego odwrotu od reformy Sierdiukowa, w Zachodnim i Południowym OW najważniejszą formacją operacyjno-taktyczną stała się dywizja. „W jej skład wchodzi kilka pułków, a także wiele jednostek wsparcia i zabezpieczenia walki. Rosyjska dywizja może liczyć od 12 000 do 24 000 żołnierzy. Mogą nią dowodzić najwyżsi najbardziej kompetentni rosyjscy oficerowie w stopniu generała majora. Wartością rosyjskiej dywizji jest jej sztab i system rozporoszonych stanowisk dowodzenia pozwalający koordynować długotrwałe działania bojowe na znacznym obszarze z zachowaniem zdolności do utrzymania własnej głębi operacyjnej. Wadą jest natomiast wielkość, która utrudnia element zaskoczenia i generuje obciążenie logistyczne dla rosyjskiego szczebla korpusu oraz armii³²²”. Co ciekawe Centralny i Wschodni OW do 2022 r. i pełnoskalowej inwazji na Ukrainę pozostały w systemie brygadowym. Pokazuje to, że Rosja traktowała południowy i wschodni kierunek operacyjny jako o wiele mniej niebezpieczne. Wynikało to z jednej strony z faktu, że od południa Rosja graniczy z państwami w większości będącymi jej sojusznikami i wchodzącymi w skład Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym; a z drugiej z bardzo dobrych stosunków z Chinami i rozwoju współpracy wojskowej z tym państwem oraz zbliżenia politycznego z Japonią³²³.

³²¹ Więcej: A.M. Dyer, *Rosja wzmacnia potencjał wojskowy na zachodzie państwa...*

³²² M. Korowaj, op. cit.

³²³ Patrz: J. Benedyczak, *Perspektywy zbliżenia rosyjsko-japońskiego*, „Biuletyn PISM” nr 137/2018, 09.10.2018, https://pism.pl/publikacje/Perspektywy_zbli_enia_rosyjsko_japo_skiego.

Rezultaty reformy

Jak łatwo zatem zauważyć, konieczność przeprowadzenia kompleksowej reformy sił zbrojnych wynikała przede wszystkim z potrzeby reagowania na zmieniającą się rzeczywistość międzynarodową. Rosyjskie władze coraz częściej pokazywały, że Rosja jest coraz bardziej osamotniona na arenie międzynarodowej i ma poczucie zdradzenia przez państwa zachodnie³²⁴.

Reforma była też ważnym sygnałem pokazującym rosnące znaczenie sił zbrojnych dla prowadzenia polityki zagranicznej przez rosyjskie władze, o czym niejednokrotnie wypowiadał się między innymi minister obrony Siergiej Szojgu. W jednym z wywiadów wyraźnie stwierdził, że siła i bezpieczeństwo Rosji opierają się na silnej armii. Tym samym potwierdził tezę, że Rosja nie wierzy w jedynie polityczne i gospodarcze środki nacisku, co pozostawało podstawą polityki zagranicznej choćby Unii Europejskiej³²⁵. W omawianym w niniejszej pracy okresie doszło zatem do znaczących zmian w rosyjskich siłach zbrojnych. Zmieniła się ich struktura oraz nastąpiła znacząca modernizacja uzbrojenia.

W opisywanym okresie, podstawą funkcjonowania rosyjskiej armii pozostały jednak wojska operacyjne czyli „zasadnicza część sił zbrojnych przeznaczona do prowadzenia głównych działań bojowych, niezależnie od istniejących podziałów terytorialnych. To komponent sił zbrojnych przeznaczony do działań zarówno na terytorium państwa macierzystego, jak i poza nim. Cechuje je duża mobilność, elastyczność i aterytorialność w zakresie formowania, dyslokacji, rozwinięcia mobilizacyjnego, zaopatrywania i użycia operacyjnego. Ich personel już w czasie pokoju stanowi w przeważającej części kadra zawodowa i żołnierze na wieloletnich kontraktach. Wojska operacyjne określa się też jako regularne, stałe, liniowe, polowe³²⁶”. Ponadto mimo licznych reform, w latach 2008-2022, w Rosji nadal funkcjonował klasyczny podział na rodzaje sił zbrojnych w zależności od środowiska walki – na siły lądowe, morskie i powietrzno-kosmiczne oraz wyodrębnione rodzaje wojsk jak Wojska Przeznaczenia Strategicznego, Wojska Powietrzno-Desantowe, czy Siły Operacji Specjalnych.

Mimo ambitnych planów redukcji armii, w związku z wydarzeniami międzynarodowymi jak interwencja w Syrii i działania na Ukrainie, rosyjskie władze odstąpiły od tego założenia, a liczba żołnierzy i oficerów w 2022 r. przekroczyła ich liczbę z końca 2008

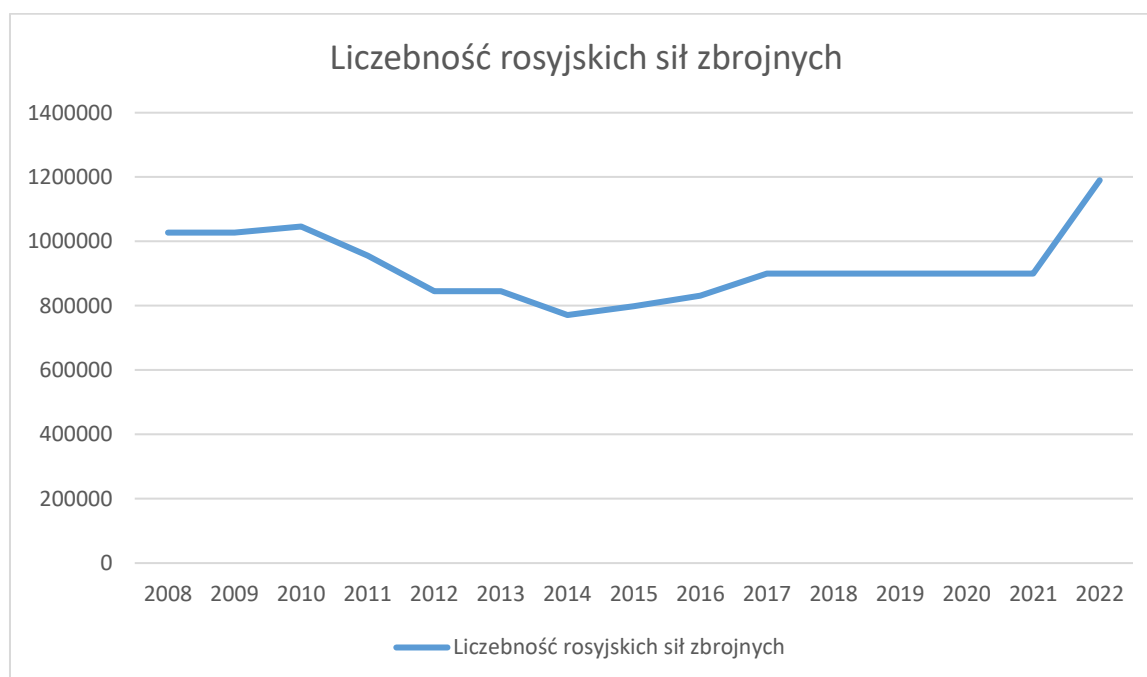
³²⁴ Jednym z przykładów takiego myślenia był opublikowany w 2018 r. na łamach czasopisma „Rosja w polityce globalnej”, tekst uchodzącego za polittechnologa Kremla Władysława Surkowa pt. *Samotność mieszkańca*. Surkow opisał w nim strategiczną samotność Rosji. Więcej: В Сурков, *Одиночество полукровки*, „Россия в глобальной политике”, №2 2018 Март/Апрель, 11.04.2018, <https://globalaffairs.ru/articles/odinochestvo-polukrovki-14-2/>.

³²⁵ *Сергей Шойгу рассказал...*

³²⁶ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, s. 36.

r. Co ciekawe, na podjęcie działań zbrojnych na Ukrainie, w tym na nielegalną aneksję Krymu, Rosja zdecydowała się w momencie, kiedy miała najmniej liczne siły zbrojne – liczące zaledwie 771 tys. żołnierzy i oficerów. Jednak w związku z rosnącymi potrzebami wynikającymi między innymi ze wsparcia tzw. separatystów w ukraińskim Donbasie oraz interwencji wojskowej w Syrii, wielkość armii została zwiększana. Decyzja o znacznym jej wzmocnieniu zapadła już jednak po pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, więc nie będzie omawiana w niniejszej dysertacji.

Wyk. 6. Liczebność rosyjskich sił zbrojnych w latach 2008-2022

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem m.in. *The Military Balance* z okresu 2009-2023.

Ponadto mimo licznych zmian wprowadzonych po 2008 r. siły zbrojne Federacji Rosyjskiej pozostały armią opartą na poborze powszechnym, choć z coraz liczniejszym komponentem żołnierzy służących na kontraktach. Jak w marcu 2020 r. podkreślił minister Szojgu, od 2012 r. liczba żołnierzy kontraktowych wzrosła ponad dwukrotnie, przekraczając 405 tysięcy osób, a liczba poborowych spadła do 225 tysięcy osób³²⁷. Tym samym „liczebność, skład i siła armii FR odzwierciedlała zarówno ambicje polityczne Rosji, jak i rzeczywiste potrzeby bezpieczeństwa kraju. Rosja nie rezygnowała z aspiracji do odgrywania roli mocarstwa, ważnego gracza strategicznego w skali globalnej. Te aspiracje uwiarygodniła militarnie (...)”³²⁸. Przejście z systemu dywizyjnego na brygadowy też de facto nie zostało

³²⁷ A. Закувасин, Е. Комарова, op. cit.

³²⁸ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, s. 64.

zrealizowane, skoro już w okresie lat 2014-2015 w Zachodnim i Południowym Okręgu Wojskowym rozpoczęto przywracanie systemu dywizyjnego.

Tym samym jeśli chodzi o jedne z najważniejszych założeń, jak zmniejszenie liczebności armii, redukcję liczby okręgów wojskowych czy zmianę systemu dowodzenia, nie zostały one zrealizowane, co negatywnie rzutuje na ocenę całości zmian.

Tab. 6. Porównanie wybranych aspektów funkcjonowania sił zbrojnych Rosji w roku 2008 i 2022

	2008	2022
Liczebność sił zbrojnych	1 mln 27 tys.	1 mln 190 tys.
Wojska Lądowe	360 tys.	550 tys.
Marynarka Wojenna	142 tys.	145 tys.
Lotnictwo	160 tys.	165 tys.
Wojska Powietrzno-Desantowe	35 tys.	40 tys.
Rezerwa	2 mln ³²⁹	1,5 mln
Podział administracyjny	6 Okręgów Wojskowych	5 Dowództw Operacyjnych/Okręgów Wojskowych
Stopień modernizacji	Ok. 10%	Pow. 70%

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem m.in. *The Military Ballance* 2009, s. 217 oraz *The Military Ballance* 2023, s. 183.

Tempo transformacji opóźniło też zaangażowanie się Rosji w konflikt z Ukrainą, wojnę w Syrii oraz związane z nimi zachodnie sankcje. Co więcej czynnikiem hamującym wprowadzanie zmian był często opór generalicji, a także wysoki stopień korupcji, który sprawił, że deklarowana gotowość bojowa poszczególnych jednostek czy sprzętu wojskowego była daleka od rzeczywistej.

Mimo to reforma w wielu aspektach zmieniła sposób funkcjonowania rosyjskich sił zbrojnych, a Siergiej Szojgu w wywiadzie z września 2019 r. tak podsumował jej znaczenie: „Potrzeba stworzenia nowego sposobu dowodzenia stała się oczywista, gdy zobaczyliśmy, jak aktywnie Zachód wtrąca się w sprawy armii – wtrąca się całkowicie bezceremonialnie i bez skrupułów. Armia to armia. Jeśli zagłębić się w historię, upadek wielu państw rozpoczął się od

³²⁹ Wskazane jako liczba osób służących w siłach zbrojnych w ciągu wcześniejszych pięciu lat.

upadku armii. Mamy jednostki specjalnego przeznaczenia, które przeprowadzają specjalne operacje. W tych operacjach zdarza się, że ludzie zostają ranni i giną, podobnie jak w innych jednostkach³³⁰”. Tu również widać zatem, że główną przyczyną zmian była chęć przeciwstawienia się państwom zachodnim. Szojgu odniósł się też do coraz bardziej widocznych w rosyjskich działaniach aktywności hybrydowych, w obliczu których Rosja musiała utworzyć nowy rodzaj Głównego Zarządu Politycznego. Konieczność jego powołania Szojgu tłumaczył sytuacją, że „każdego dnia podejmowanych jest kilkaset prób infiltracji naszych sieci komunikacyjnych. W tym samym trybie fałszywe wiadomości o naszym Ministerstwie i Siłach Zbrojnych są wrzucane do przestrzeni informacyjnej naszego kraju i całego świata. Rzekomo uderzyliśmy w szpital, rzekomo przygotowujemy się do inwazji na ten czy inny kraj³³¹. Że gdzieś przyjechały dziesiątki trumien, że ktoś z kierownictwa MON coś zrobił. Wszystko to jest psychologiczną presją na żołnierzy. Mówiliśmy już o wojnie hybrydowej. Jest to jedno z narzędzi wojen hybrydowych, jedna z broni używanych przeciwko nam. Na przykład w Tallinie utworzono centrum doskonałości NATO ds. bezpieczeństwa komputerowego, a w Rydze działa centrum łączności strategicznej NATO. Celem takich działań jest próba stworzenia w armii nastrojów podobnych do tych, które istniały, powiedzmy, w armii z 1916 roku. Wymaga to najbardziej energicznego przeciwdziałania. I w celu zapewnienia tego przeciwdziałania utworzono nowy Główny Zarząd Polityczny³³²”. Szojgu zwrócił też uwagę na inne obszary działalności społecznej i propagandowej, które po reformie podjęły siły zbrojne. Wspominał parki „Patriotyczne” oraz o Młodej Armii (*Юнармия*), która przez trzy lata funkcjonowania (2016-2019) zaczęła liczyć ponad 500 tysięcy chłopców i dziewcząt³³³.

Siergiej Szojgu mówił też o szkolnictwie wojskowym podkreślając, że jest zadowolony z tego, co udało się Rosji „zrobić z systemem edukacji wojskowej, nie tylko szkolnictwa wyższego, ale także edukacji przeduniwersyteckiej. Drugiego września otwarto następujące instytucje edukacyjne: Prezydencką Szkołę Kadetów w Kemerowie (zbudowaliśmy ją w zaledwie sześć miesięcy) oraz szkołę z internatem dla studentek w Petersburgu. W przyszłym roku otworzymy nową szkołę w Kaliningradzie, wypełniając w ten sposób polecenie prezydenta, aby stworzyć filię szkoły Nachimowa w każdej flocie. Zbudowaliśmy zupełnie nową akademię Strategicznych Sił Rakietowych. Jest to jedna z najnowocześniejszych

³³⁰ *Сергей Шойгу рассказал...*

³³¹ Rosyjski minister obrony odniósł się do licznych informacji o działaniach tego rodzaju w Syrii, ale też na Ukrainie.

³³² *Сергей Шойгу рассказал...*

³³³ Ibidem.

instytucji edukacyjnych. Zakończyliśmy przebudowę Wojskowej Akademii Medycznej w Petersburgu i utworzenie ultranowoczesnej multidyscyplinarnej kliniki z oddziałem medycyny cybernetycznej w celu szkolenia specjalistów w dziedzinie telemedycyny. Teraz zaczynamy tworzyć nowoczesne centrum edukacyjne i naukowe dla Marynarki Wojennej. Wyższa Szkoła Lotnicza w Riazaniu niemal całkowicie zmieniła swój wygląd i bazę szkoleniową. W wyniku tego wszystkiego i wielu innych działań osiągnęliśmy poziom rekrutacji oficerów do naszych instytucji edukacyjnych, którego potrzebujemy. A w tym roku mieliśmy pierwsze pełnoprawne ukończenie naszych akademii i wyższych szkół wojskowych. Przypomnę, że wszystko to jest ściśle zsynchronizowane z dostawami nowoczesnego sprzętu wojskowego i innego uzbrojenia dla wojsk oraz tworzeniem infrastruktury wojskowej i społecznej³³⁴”.

Wbrew tym pozytywnym ocenom ministra Szojgu, rezultaty reformy Sierdiukowa należy ocenić jako jedynie częściowo udane. Mimo wieloletnich programów, rosyjska armia nie stała się nowoczesna i dobrze dowodzona. Przewagę Rosji ciągle dawały siły nuklearne i duże możliwości mobilizacji wyszkolonych rezerw, co wynikało z utrzymania obowiązkowej służby wojskowej. Warto też podkreślić, że obok zwiększania potencjału bojowego samych sił zbrojnych nastąpiła militaryzacja społeczeństwa, między innymi poprzez wprowadzenie „edukacji patriotycznej”. Zwiększono zdolność do mobilizacji rezerw, ocenianych w 2019 r. przez International Institute for Strategic Studies na ok. 2 miliony ludzi³³⁵, utworzono obronę terytorialną, powstały też liczne organizacje paramilitarne w większości sponsorowane przez państwo. Wszystko to służyło przygotowaniu społeczeństwa do udziału państwa w konflikcie zbrojnym.

3.3. Społeczne znaczenie reformy sił zbrojnych

Reforma Sierdiukowa miała też bardzo istotny element społeczno-polityczny. Jeszcze od 2002 r. konsekwentnie były realizowane projekty tzw. „patriotycznego wychowania obywateli”, jednak istotne zwiększenie finansowania tych inicjatyw nastąpiło w 2016 r., kiedy przeznaczono na nie 1,718 mld rubli (w okresie 2011–2015 było to 772 mln). W ramach tych projektów zrealizowano szereg inicjatyw, które koncentrowały się na kwestiach związanych z Wielką Wojną Ojczyźnianą (WWO) i tzw. wielkim zwycięstwem.

W omawianym w tej pracy okresie powstało bardzo wiele wysokobudżetowych filmów, które przedstawiały okres WWO i sławiły wysiłek wojenny wielonarodowej Armii

³³⁴ Ibidem.

³³⁵ *Russia and Eurasia*, “The Military Balance 2020”, s. 194.

Czerwonej³³⁶. Ponadto „państwo rosyjskie prowadziło działania na rzecz militaryzacji dzieci i młodzieży. Na poziomie przedszkoli program wychowania patriotycznego obejmował między innymi szczególnie świętowanie Dnia Zwycięstwa (9 maja), Dnia Jedności Narodowej (4 listopada), Dnia Obroncy Ojczyzny (23 lutego), Dnia Rosji (12 czerwca). Przedszkolaki miały na przykład. poznać kanon piosenek patriotycznych. W szkołach we wrześniu 2022 r. uruchomiono cykl lekcji *Rozmowy o ważnych sprawach*, które zostały poświęcone głównie tematowi historii i patriotyzmu, a realizowane były na poziomie wszystkich 11 klas. W klasach 10–11 zarówno ogólnokształcących, jak i w technikach profilowanych, rozpoczęto natomiast nauczanie przedmiotu *Wprowadzenie do podstawowego szkolenia wojskowego*, który zaplanowany został na 140 godzin lekcyjnych (2 godziny tygodniowo). Obejmuje on m.in. szkolenie w zakresie umiejętności posługiwania się bronią i udzielania pierwszej pomocy podczas operacji bojowych. Od 2022 r. do programów uczelni trafiły z kolei różnego rodzaju *zajęcia patriotyczne*, których liczba jest systematycznie zwiększana. Ich celem jest oddziaływanie na studentów i między innymi zachęcanie ich do służby w armii³³⁷”. Działania te wskazywały zatem, że do procesu przebrojenia armii i militaryzacji społeczeństwa rosyjskie władze podchodziły kompleksowo, zdając sobie sprawę, że niezależnie od czynionych wysiłków na rzecz modernizacji sił zbrojnych, nadal najważniejszą potencjalną przewagą nad NATO była liczba żołnierzy i rezerwistów.

Warto tu też podkreślić znaczenie propagandy medialnej, która bardzo szczegółowo pokazywała zmiany zachodzące w rosyjskiej armii. Co więcej w trakcie dużych ćwiczeń wojskowych główne wydania wiadomości poświęcały im wiele uwagi. Rosyjskie środki masowego przekazu tłumaczyły konieczność rozwoju sił zbrojnych zamianami zachodzącymi w świecie, w tym w bliskim otoczeniu międzynarodowym Rosji. Wzrosła liczba materiałów pokazujących w złym świetle Stany Zjednoczone, NATO i Unię Europejską. Szczególne natężenie takiej propagandy było widoczne w 2013 r., kiedy ważyły się losy podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE przez Ukrainę (co poprzedziło nielegalną aneksję Krymu i rosyjskie działania zbrojne na wschodzie Ukrainy); w połowie 2015 r., kiedy przed decyzją o interwencji wojskowej w Syrii pokazane zostało w jaki sposób państwa zachodnie przyczyniły się do upadku państw takich jak Libia i swoją polityką spowodowały chaos w części państw Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu; oraz w drugiej połowie 2021 i na początku 2022 r., kiedy Rosja przygotowywała się do pełnoskalowej interwencji zbrojnej na Ukrainie.

³³⁶ Więcej: A.M. Dynier, *Stan sił zbrojnych Rosji po dwóch latach od agresji na Ukrainę*, „PISM Strategic File” nr 4/2024, 28.02.2024, <https://pism.pl/publikacje/stan-sil-zbrojnych-rosji-po-dwoch-latach-od-agresji-na-ukraine>.

³³⁷ Ibidem.

Tym samym od 2008 r. w podejściu Rosjan do sił zbrojnych zaszła kolosalna zamiana. Dane państwowego Ogólnorosyjskiego Centrum Badania Opinii Publicznej (WCIOM) pokazują, że o ile w 2006 r. rosyjskie siły zbrojne pozytywnie oceniało 32% ankietowanych, w 2015 r. było to już 82%³³⁸, a w 2018 r. 87%³³⁹. W 2011 r. stan rosyjskiej armii jako dobry oceniało 13% zapytanych, a w 2018 r. już 61%. Z 52% do 65% wzrosła też liczba respondentów pozytywnie odpowiadających na pytanie czy chciałby, aby ich syn, brat, mąż, bądź inny krewny służył w armii³⁴⁰. To ostatnie było o tyle istotne, że w czasie wojen czeczeńskich, kiedy bardzo widoczna była *diedowczyna* młodzi Rosjanie robili wszystko, żeby nie trafić do wojska.

Nie można też wykluczyć, że ważnym aspektem reformy, który przełożył się na pozytywną zmianę w postrzeganiu własnej armii przez Rosjan było znaczące zwiększenie uposażeń żołnierzy i oficerów. Jak pisze Andrzej Wilk „zmiany objęły ok. 350 tys. oficerów służby zawodowej oraz podoficerów i szeregowych służby kontraktowej. Wszystkie szarże otrzymały znaczące podwyżki, w granicach 2,5-krotności dotychczasowych wynagrodzeń. W przypadku żołnierzy służących w trudnych warunkach klimatycznych lub w rejonach konfliktów, a także służących na stanowiskach wymagających specjalistycznej wiedzy, wzrost pensji był jeszcze wyższy, sięgający 3-krotności dotychczasowego wynagrodzenia. Żołnierz kontraktowy otrzymuje obecnie w przeliczeniu ok. 1 tys. USD, młody oficer – dowódca kompanii – 2 tys. USD, a jego odpowiednik służący na atomowym okręcie podwodnym – 3 tys. USD, tyle samo co starszy oficer (w randze pułkownika) dowodzący pułkiem rakietowym. Najniższe pensje oficerów starszych na stanowisku dowódców batalionów kształtują się po zmianach w granicach 2,5 tys. USD³⁴¹”. Dla wielu obywateli Federacji Rosyjskiej (w tym osób reprezentujących mniejszości etniczne), choć głównie mieszkających na prowincji, służba w armii dawała zatem możliwość awansu społecznego i istotnej poprawy warunków życia.

Sondaże pokazywały też, że zdecydowana większość ankietowanych opowiadała się za utworzeniem silnej armii, co korespondowało z coraz silniejszą propagandą pokazującą konieczność dozbrojenia. W maju 2019 r. 49% respondentów opowiedziało się za ówczesnie istniejącym modelem sił zbrojnych – częściowo opartym na żołnierzach kontraktowych, a częściowo na poborze. Jednak zdecydowana większość – 82% ankietowanych wołała, żeby

³³⁸ *Доверие россиян вооруженным силам РФ*, Всероссийский центр изучения общественного мнения - ВЦИОМ, https://www.wciom.ru/fileadmin/file/reports_conferences/2016/2016-02-18-armiya.pdf. Sondaż przeprowadzono w październiku 2015 r., a więc już po rozpoczęciu przez Rosję działań bojowych w Syrii.

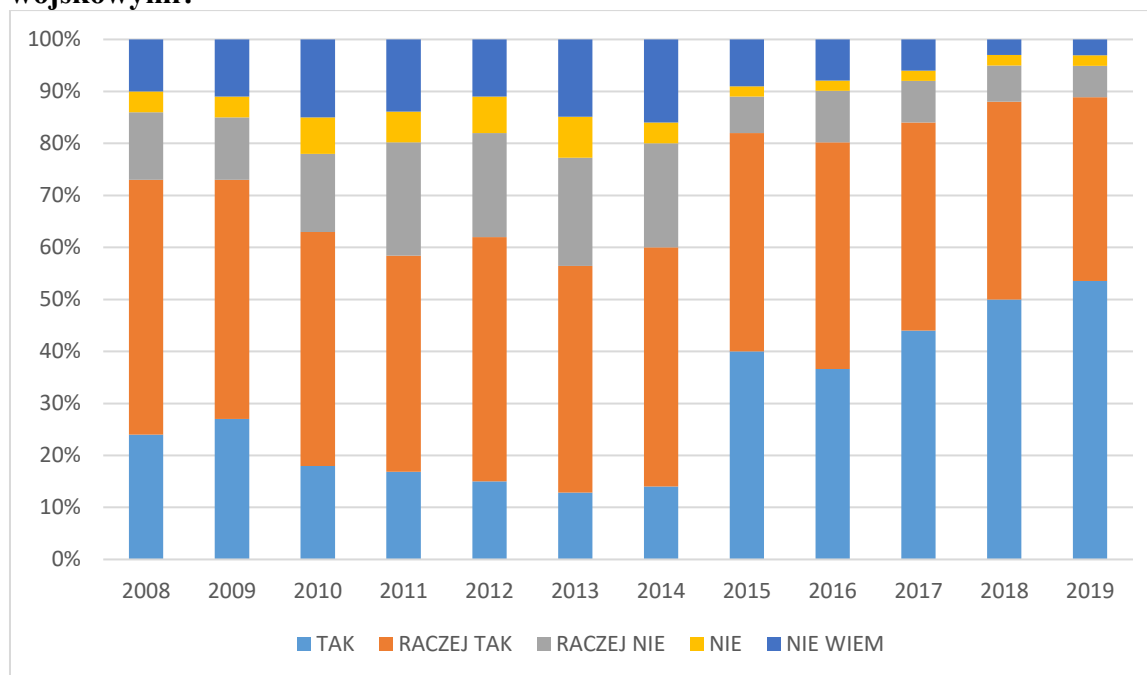
³³⁹ *Армия и общество: мониторинг*, Всероссийский центр изучения общественного мнения - ВЦИОМ, <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/armiya-i-obshhestvo-monitoring>. Niestety nie ma danych z późniejszego okresu.

³⁴⁰ Ibidem.

³⁴¹ A. Wilk, *Znaczący wzrost wynagrodzeń w armii rosyjskiej*, „Analizy OSW”, 01.02.2012, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-02-01/znaczaczy-wzrost-wynagrodzen-w-armii-rosyjskiej>.

władze zwiększały wydatki socjalne, a nie na siły zbrojne – 12%³⁴². Co ważne od 2008 r. systematycznie rosła też liczba respondentów twierdzących, że rosyjskie siły zbrojne są w stanie zabezpieczyć państwo przed zagrożeniami o charakterze wojskowym.

Wyk. 7. Czy rosyjskie siły zbrojne są w stanie zabezpieczyć kraj przed zagrożeniami wojskowymi?

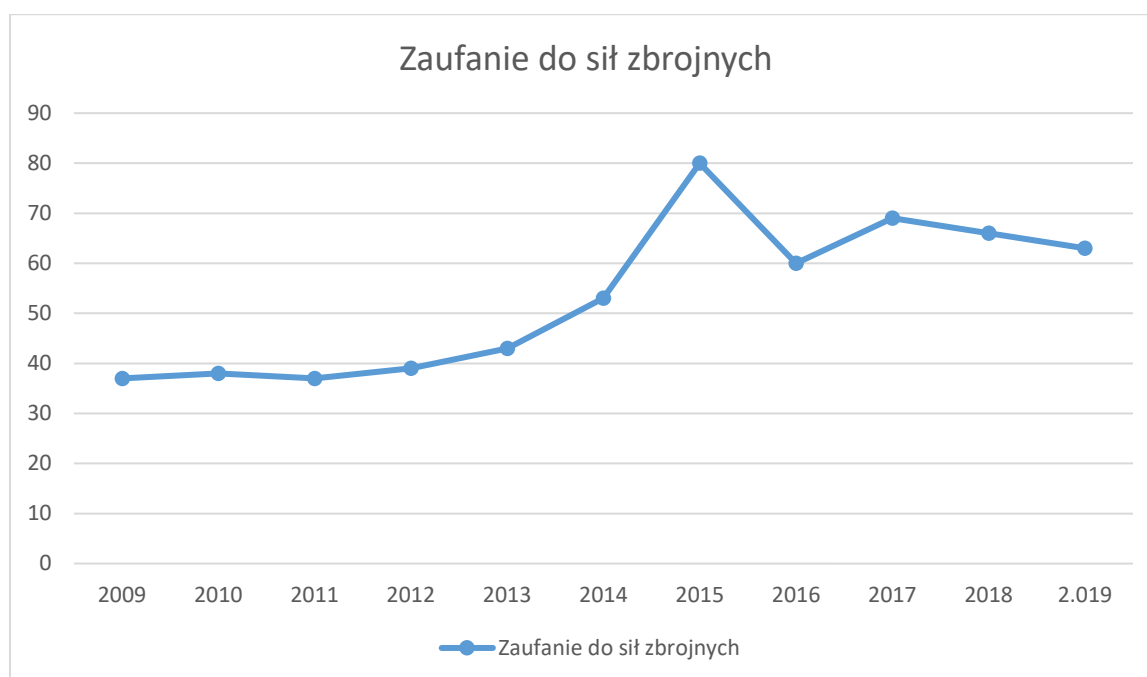
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Левада-Центр, *Российская Армия*, <https://www.levada.ru/2019/06/18/rossijskaya-armiya-3/>

Jednocześnie w październiku 2019 r. 63% ankietowanych stwierdziło, że ufa siłom zbrojnym. Warto też podkreślić, że w rankingach zaufania armia przodowała wśród instytucji państwowych. Na kolejnym miejscu był prezydent (60%) i Federalna Służba Bezpieczeństwa (48%)³⁴³.

³⁴² Левада-Центр, *Российская Армия*, <https://www.levada.ru/2019/06/18/rossijskaya-armiya-3/>.

³⁴³ Институциональное доверие, Левада-Центр, <https://www.levada.ru/2019/10/24/institutsionalnoe-doverie-5/>.

Wyk. 8. Zaufanie do sił zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum im. Jurija Lewady³⁴⁴.

W 2015 r., a więc w momencie, kiedy Rosja podjęła decyzję o rozpoczęciu interwencji wojskowej w Syrii i kilka miesięcy po nielegalnej aneksji Krymu – ranking armii był rekordowy – jako instytucji państwowej ufało jej 80% respondentów.

Ranking zaufania do sił zbrojnych warto też zestawić z dokonaną przez Rosjan oceną Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej. Kiedy w 2015 r. rosyjskie siły zbrojne cieszyły się największym zaufaniem rosyjskich respondentów, Stany Zjednoczone i Unia Europejska zostały przez nich bardzo źle ocenione. Co więcej, w latach 2014-2015 widoczny jest znaczący spadek pozytywnej oceny USA i UE wśród ankietowanych Rosjan, co wiązało się z wydarzeniami na Ukrainie w 2014 r. (w tym aneksją Krymu) oraz rozpoczęciem interwencji wojskowej w Syrii w 2015 r. Co ciekawe w 2010 r. aż 64% zapytanych przez Centrum im.

³⁴⁴ *Доверие институтам власти*, Левада-Центр, 02.11.2012, <https://www.levada.ru/2012/11/02/doverie-institutam-vlasti/>.

Институциональное доверие, Левада-Центр, 07.10.2015, <https://www.levada.ru/2015/10/07/institutsionalnoe-doverie/>.

Институциональное доверие, Левада-Центр, 13.10.2016, <https://www.levada.ru/2016/10/13/institutsionalnoe-doverie-2/>.

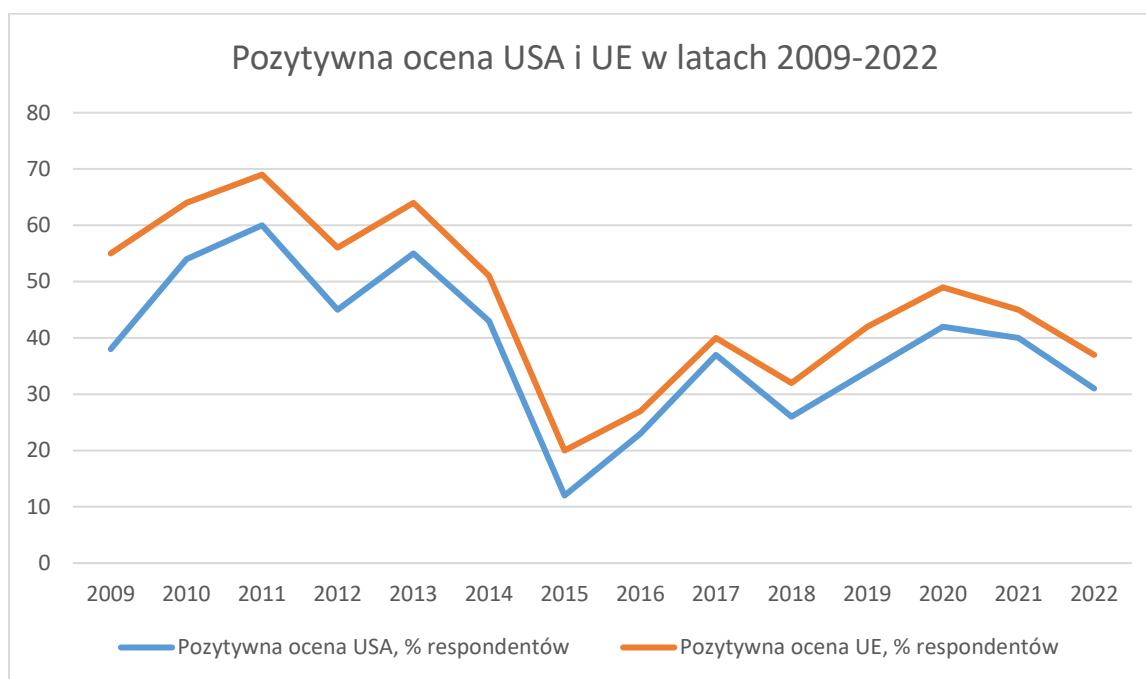
Институциональное доверие, Левада-Центр, 12.10.2017, <https://www.levada.ru/2017/10/12/institutsionalnoe-doverie-3/>.

Институциональное доверие, Левада-Центр, 04.10.2018, <https://www.levada.ru/2018/10/04/institutsionalnoe-doverie-4/>.

Институциональное доверие, Левада-Центр, 24.10.2019, <https://www.levada.ru/2019/10/24/institutsionalnoe-doverie-5/>.

Jurija Lewady respondentów pozytywnie oceniło UE, choć rok wcześniej Unia zainaugurowała program Partnerstwa Wschodniego, obejmującego Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę, co było bardzo negatywnie odebrane przez rosyjskie władze i jednoznacznie w złym świetle przedstawione przez rosyjską propagandę. Jednak w tym czasie reforma sił zbrojnych znajdowała się dopiero w swoim początkowym stadium, a ranking zaufania wskazywał, że armii ufało jedynie 38% respondentów.

Wyk. 9. Pozytywna ocena USA i UE w latach 2009-2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum im. Jurija Lewady³⁴⁵

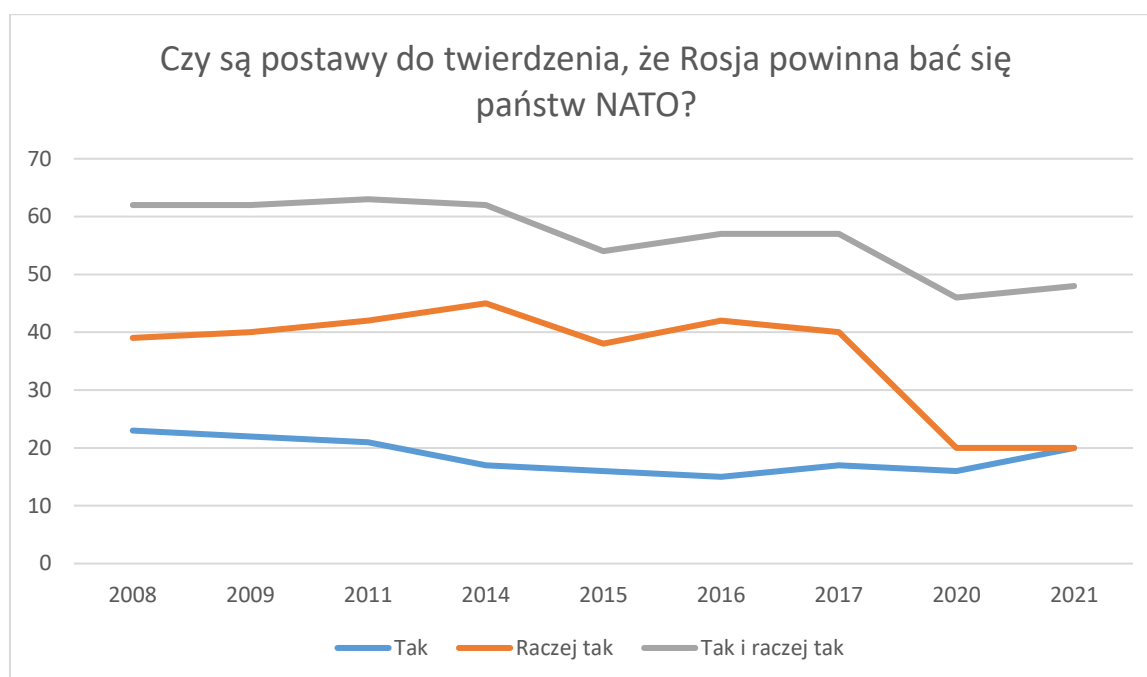
Propaganda rosyjska miała też wyraźny wpływ na negatywne postrzeganie NATO przez Rosjan. W marcu 2018 r. dobrze do Sojuszu odniosło się jedynie 11% respondentów, a 76% oceniła NATO negatywnie³⁴⁶.

Mimo tej negatywnej oceny, wraz z postępującą reformą sił zbrojnych Rosji i propagandowemu przedstawianiu rosnącej siły państwa, w okresie 2008-2021 systematycznie spadał odsetek Rosjan twierdzących, że Rosja powinna bać się państw NATO.

³⁴⁵ *Отношение россиян к США, ЕС, Беларуси*, Левада-Центр, 16.12.2021, <https://www.levada.ru/2021/12/16/mezhdunarodnye-otnosheniya-noyabr-2021/>.

³⁴⁶ *Россия и НАТО* Левада-Центр, 06.06.2022, <https://www.levada.ru/2022/06/06/rossiya-i-nato-2/>.

Wyk. 10. Czy są postawy do twierdzenia, że Rosja powinna bać się państw NATO?

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centrum im. Jurija Lewady³⁴⁷

Można zatem zauważyć wyraźną korelację między oceną własnego potencjału militarnego przez Rosjan a działaniami rosyjskich władz na arenie międzynarodowej. Tym samym zmiany zachodzące w siłach zbrojnych miały istotne przełożenie na rosyjską politykę zagraniczną, która stawiała się coraz bardziej konfrontacyjna wobec państw zachodnich.

Podsumowanie

Zakończenie zimnowojennej rywalizacji ideologicznej nie oznaczało, że Rosja była skłonna do zaprzestania jej na poziomie politycznym, w tym w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa³⁴⁸. Szczególnie uwidocznili się to pod koniec drugiej kadencji prezydenckiej Władimira Putina i na początku kadencji Dmitrija Miedwiediewa (w latach 2007-2008), kiedy zaczęła prowadzić wyraźnie konfrontacyjną politykę wobec Zachodu, czego przejawem była wojna w Gruzji.

W omawianym w niniejszej pracy okresie, Rosja coraz bardziej negatywnie postrzegała Zachód, uważając że zaczyna on prowadzić wobec niej coraz bardziej nieprzyjazną politykę, której celem jest ingerencja w jej strefę wpływów. Za najprostszy środek odpowiedzi rosyjskie

³⁴⁷ Ibidem.

³⁴⁸ M. Kaszuba, op. cit., s. 147.

władze uznały zatem czynnik militarny, co było jednym z powodów, dla których zainaugurowana została reforma sił zbrojnych.

Decydując się na rozpoczęcie reformy rosyjskie władze hołdowały zasadzie, że dla sposobu funkcjonowania sił zbrojnych kluczowe są czynniki geograficzne oraz możliwości gospodarcze państwa. Z tymi drugimi związane były przede wszystkim stopień uzawodowienia armii – im państwo bogatsze, tym większy i preferencje dotyczące jej typu³⁴⁹. Reforma była też możliwa dzięki wzrostowi dochodów budżetowych państwa, pochodzących ze sprzedaży surowców naturalnych, w tym głównie ropy naftowej.

Realizacja zmian pokazała wyraźnie, że jako podstawowe źródło zagrożenia Rosja postrzegała państwa NATO, dlatego największe inwestycje i wzmocnienia miały miejsce najpierw w Zachodnim i Południowym Okręgu Wojskowym, a później też w Okręgu Wojskowym Floty Północnej, czyli na zachodnim kierunku strategicznym. Natomiast poprzez ich wprowadzania rosyjskie władze wyraźnie pokazywały, że będą gotowe do obrony swojej strefy wpływów, za jaką uważały większość obszaru postsowieckiego.

Jednocześnie głównym celem reformy Sierdiukowa, kontynuowanej później przez Siergieja Szojgu, było przywrócenie Rosji statusu światowego mocarstwa. Rosja chciała posiadać „nowoczesne, mobilne i profesjonalne siły, zdolne do przeciwdziałania zagrożeniom i ich wyeliminowania. Rosja wdrożyła dalekosiężne reformy militarne dla stworzenia bardziej profesjonalnych i gotowych do walki sił zbrojnych, opartych na znajomości niekonwencjonalnych taktyk wojennych, takich jak dywersja i propaganda; sił zbrojnych, które w krótkim czasie będzie można przerzucić na granicę³⁵⁰”. Tym samym rosyjskie władze chciały mieć środek do tworzenia wyzwań strategicznych dla państw Zachodnich. Można zatem uznać, że reforma armii była jednym z elementów zmiany w rosyjskiej polityce zagranicznej.

Jednocześnie, choć reforma była kluczowa dla zmiany sposobu prowadzenia przez Rosję polityki zagranicznej na bardziej agresywną i opartą na twardym bezpieczeństwie, pod kątem wojskowym trudno uznać ją za całkowicie udaną. Co więcej sposób jej wdrażania pokazał liczne problemy systemowe, z którymi borykała się Rosja.

Ocena ta nie zmienia jednak prawdy generalnej, potwierdzonej doświadczeniem historycznym i współczesną polityką Rosji, że duże państwa zbroją się szybko. Co więcej historia dowodzi, że zakrojone na szeroką skalę zbrojenia państw rewizjonistycznych są zapowiedzią wojny. Tak było z III Rzeszą, która otwarcie zerwała z ograniczeniami zbrojeń,

³⁴⁹ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne..., Siły zbrojne w państwie...*, op. cit., s. 58.

³⁵⁰ P. Brzezinski, *Kierunki zmian w sztuce operacyjnej SZ Federacji Rosyjskiej*, [w:] S. Markiewicz (red.), op. cit., s. 75.

narzuconymi Niemcom w Wersalu w 1919 r. dopiero w 1935 r.³⁵¹, a już cztery lata później rozpętała wojnę. Rosja program intensywnych zbrojeń podjęła w 2008 r., w efekcie świeżo stoczonej wojny z Gruzją. Kolejnej agresji dokonała w roku 2014. Odwrót od systemu brygadowego i powrót do struktury dywizyjnej, zapoczątkowany w latach 2014-2015, pozwalał wnioskować, że Kreml planuje wielkoskalową wojnę. Przypuszczenia te znalazły swe potwierdzenie w 2022 roku.

³⁵¹ Szerzej o problemie zbrojeń niemieckich w okresie międzywojennym patrz: M. Zgórniak, *Europa w przededniu wojny, Sytuacja militarna w latach 1938-1939*, Kraków 1993, s. 15-56 i 271-276. oraz: W. Kozaczuk, *Wehrmacht*, Warszawa 2015, ss. 427.

Rozdział 4. Wojny Rosji w latach 2008-2022

Jak już wykazano w niniejszej pracy, siły zbrojne w latach 2008-2022 odgrywały istotną rolę jako instytucja państwa rosyjskiego, a kluczowym momentem dla ich wzmocnienia była wojna w Gruzji, która rozpoczęła tzw. reformę Sierdiukowa. Głównym celem badawczym, realizowanym w ramach niniejszego rozdziału, jest odpowiedź na pytanie o to w jaki sposób siły zbrojne były wykorzystywane w polityce zagranicznej Rosji. Kolejnym pytaniem, jakie zostało postawione w tej części dysertacji, było to o przyczyny, dla których rosyjskie władze, mając do dyspozycji inne środki, w polityce wobec Gruzji i Ukrainy zdecydowały się wykorzystać czynnik siły militarnej i jakie miały cele w podjęciu interwencji zbrojnej w Syrii. Rozważania prowadzone w ramach niniejszego rozdziału mają też służyć pokazaniu tego w jaki sposób użycie przez Moskwę środków wojskowych przełożyło się na działania dyplomatyczne wobec Gruzji, negocjacje z Ukrainą i w sprawie Syrii, w które Rosja była w stanie zaangażować inne państwa.

W tym celu zostanie pokazane znaczenie czynnika wojskowego w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej, a później szczegółowo omówione będą: wojna w Gruzji, wraz z jej przyczynami sięgającymi okresu rozpadu ZSRR, interwencja wojskowa w Syrii oraz działania zbrojne na Ukrainie, w które Rosja była zaangażowana w latach 2014-2022. Zostaną także pokazane ich reperkusje na arenie międzynarodowej, w tym rundy rozmów pokojowych, których – zwłaszcza w przypadku Syrii – w omawianym w tej pracy okresie było kilkanaście i sposób w jaki Rosja wykorzystwała je do wzmocnienia swojej pozycji na arenie międzynarodowej.

W polskiej literaturze przedmiotu stosunkowo niewiele opracowań traktuje o polityce zagranicznej Rosji. Warto zwrócić uwagę na książkę pod redakcją Stanisława Bielenia i Macieja Rasia *Polityka zagraniczna Rosji*³⁵², monografię Agnieszki Bryc *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*³⁵³, czy pracę zbiorową *Polityka Federacji Rosyjskiej i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego* pod redakcją Mirosława Banasika³⁵⁴. Jednak poza tą ostatnią pozycją, pozostałe zostały opublikowane jeszcze przed 2008 r., a więc przed wojną w Gruzji, która zmieniła rosyjską politykę zagraniczną. Lukę tę wypełniają liczne

³⁵² S. Bieleń, M. Raś (red.), *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008, ss. 218.

³⁵³ A. Bryc, op. cit.

³⁵⁴ M. Banasik, *Polityka Federacji Rosyjskiej i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 2019, ss. 355.

analizy publikowane przez polskie, jak i międzynarodowe ośrodki analityczne, które zostaną wykorzystane w niniejszym rozdziale.

4.1. Czynniki wojskowe w polityce zagranicznej

Autorzy „Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa” politykę zagraniczną definiują jako „część polityki państwa obejmującą proces formułowania i realizacji interesów państwa w relacji z innymi państwami i uczestnikami stosunków międzynarodowych”³⁵⁵. Wskazują, że funkcjami polityki zagranicznej państwa są „funkcja ochronna, reprezentacyjno-informacyjna, integrująco-adaptacyjna, negocjacyjno-organizatorska i inne”³⁵⁶. Dodają też, że „polityka zagraniczna państwa obejmuje:

- zapewnienie bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych;
- wzrost potęgi państwa;
- wzrost pozycji międzynarodowej państwa;
- udział w kształtowaniu reguł funkcjonowania środowiska międzynarodowego”³⁵⁷.

W przypadku Rosji łączenie polityki zagranicznej z polityką bezpieczeństwa oraz znaczenie czynnika wojskowego dla kształtowania stosunków międzynarodowych widoczne jest już w konstytucji i sposobie w jaki funkcjonują instytucje państwa rosyjskiego w tym zakresie.

Jak zapisano w ustawie zasadniczej, w Rosji to prezydent wyznacza główne kierunki polityki zagranicznej państwa i w dużej mierze określa jego stanowisko w odniesieniu do zagadnień będących przedmiotem rozgrywek na arenie międzynarodowej. Prezydent reprezentuje także Rosję w stosunkach zewnętrznych, prowadzi negocjacje, ratyfikuje umowy międzynarodowe. Prezydent mianuje i odwołuje przedstawicieli dyplomatycznych Rosji w obcych państwach i organizacjach międzynarodowych. Nominacje te są poprzedzone konsultacjami z odpowiednimi komitetami lub komisjami izb Zgromadzenia Federalnego. Prezydent koordynuje też opracowanie strategii polityki zagranicznej Rosji³⁵⁸.

Zgodnie z ustaloną praktyką, prezydent formułuje także główne kierunki polityki zagranicznej w corocznych orędziach do Zgromadzenia Federalnego oraz w innych wystąpieniach publicznych³⁵⁹. Tym samym, jak podkreśla Stanisław Bieleń „polityka zagraniczna Rosji jest

³⁵⁵ M. Kulickowski, J. Pawłowski, B. Zdrodowski (red.), op. cit., s. 166.

³⁵⁶ Ibidem.

³⁵⁷ Ibidem.

³⁵⁸ Конституция Российской Федерации, <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>

³⁵⁹ Więcej: Внешняя политика, Президент России, <http://www.kremlin.ru/structure/president/authority/foreign-policy>.

domeną prezydencką. Zjawisko to ukształtowało się w pierwszym okresie budowania podstaw ustrojowych państwa w latach 1991-1993. Jelcyń przywrócił tradycję, że polityka zagraniczna jest zdecydowanie rzeczą władcy (*carskoje dzieło*). Postrzegał politykę zagraniczną jako sumę osobistych kontaktów z najważniejszymi przywódcami³⁶⁰.

Bieleń zwraca też uwagę na szczególne umocowanie prezydenta jako ośrodka kształtującego politykę zagraniczną. „Konstytucyjnie najważniejszym organem jest prezydent, który wytycza główne kierunki, cele i zadania polityki zagranicznej. Do niego należy odpowiedzialność zarówno za sferę koncepcyjną, jak i realizacyjną polityki zagranicznej. Kieruje nią natomiast poprzez odpowiednie organy administracji prezydenckiej oraz rządowe struktury wykonawcze, przede wszystkim Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Zgodnie z art. 80.3. konstytucji, prezydent określa podstawowe kierunki wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa, a według art. 86. kieruje polityką zagraniczną, prowadzi rokowania i podpisuje międzynarodowe porozumienia i listy ratyfikacyjne, przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych. Do tego dochodzi reprezentacja w kraju i w stosunkach międzynarodowych. Reprezentacja jest czynnością ceremonialną uosabiającą państwo i jego władzę publiczną, a także pociąga za sobą spełnianie wielu zadań inspiratorskich, negocjacyjnych, decyzyjnych i kontrolnych”³⁶¹.

Zapewnienie bezpieczeństwa państwa, wzrostu jego potęgi, czy nawet udział w kształtowaniu otoczenia międzynarodowego to natomiast zadania sił zbrojnych. Tym samym czynnik militarny ma znaczenie w polityce zagranicznej każdego państwa, jednak w zależności od innych instrumentów oddziaływania może on pełnić rolę drugoplanową. Co ważne w Rosji, zgodnie ze wzmiankowanym wyżej art. 83 konstytucji, za tę domenę, w tym zatwierdzanie doktryny wojennej oraz formowanie i przewodniczenie Radzie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej również odpowiedzialny jest prezydent. Wskazuje na to Stanisław Bieleń zauważając, że i w określaniu polityki bezpieczeństwa to prezydent odgrywa kluczową rolę. Ma on „uprawnienie do zatwierdzania doktryny wojskowej FR. Doktryna stanowi podstawę polityki w zakresie obrony suwerenności Federacji, jej niepodległości i integralności terytorialnej. W przypadku agresji przeciwko Rosji lub jej bezpośredniej groźby, na prezydencie spoczywa obowiązek wprowadzenia na terytorium państwa, lub w jego poszczególnych częściach, stanu wojennego. O działaniach tych powiadamia Radę Federacji i Dumę Państwową. Prezydent spełnia rolę najwyższego zwierzchnika sił zbrojnych, powołuje i

³⁶⁰ S. Bieleń, *Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji...*, s. 15.

³⁶¹ Ibidem, s. 16.

odwołuje najwyższe dowództwo sił zbrojnych i nadaje najwyższe stopnie wojskowe”³⁶². Tym samym to właśnie ośrodek prezydencki łączy politykę zagraniczną z celami związanymi z bezpieczeństwem państwa. I to właśnie ośrodek prezydencki ukształtował myślenie, że bezpieczeństwo – traktowane bardzo często hasłowo i instrumentalnie (jego rzekome zagrożenie służy dla usprawiedliwienia agresji i ekspansji i do budowy strefy wpływów) – jest najważniejszym czynnikiem determinującym prowadzoną przez Rosję politykę zagraniczną.

Warto tu też podkreślić, że pozostałe instytucje państwa rosyjskiego mają marginalny wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej. Jak wskazuje Stanisław Bieleń „rola parlamentu rosyjskiego w określaniu i realizacji polityki zagranicznej jest ograniczona. Sprowadza się do uchwalenia budżetu federalnego, obejmującego wydatki związane z obrotem międzynarodowym (...) Rada Federacji na podstawie art. 102. konstytucji zatwierdza dekrety prezydenta o stanach nadzwyczajnych, a także o użyciu sił zbrojnych za granicą. Obie izby parlamentu, Duma Państwowa i Rada Federacji uczestniczą ponadto w procedurach ratyfikacyjnych umów międzynarodowych; odpowiednie komitety obu izb biorą udział w opiniowaniu kandydatów na przedstawicieli FR w innych państwach czy organizacjach międzynarodowych; izby korzystają też z prawa debaty nad bieżącymi i strategicznymi działaniami państwa za granicą”³⁶³.

W Rosji Ministerstwo Spraw Zagranicznych de facto pełni głównie rolę instytucji realizującej zadania wyznaczone przez ośrodek prezydencki. W przepisach dotyczących tego resortu jest wyraźnie podkreślone, że jego działaniami kieruje prezydent Federacji Rosyjskiej. Ponadto „MSZ Rosji jest federalnym organem wykonawczym, który pełni funkcje opracowywania i wdrażania polityki państwa oraz regulacji normatywno-prawnych w sferze stosunków międzynarodowych Federacji Rosyjskiej”³⁶⁴. Do głównych zadań Ministerstwa należy przy tym:

- „1) opracowywanie ogólnej strategii polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej i przedkładanie odpowiednich propozycji prezydentowi Federacji Rosyjskiej;
- 2) realizacja kierunku polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej zgodnie z koncepcją polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej zatwierdzoną przez prezydenta Federacji Rosyjskiej;
- 3) zapewnienie stosunków dyplomatycznych i konsularnych Federacji Rosyjskiej z obcymi państwami i stosunków z organizacjami międzynarodowymi;

³⁶² Ibidem.

³⁶³ Ibidem, s. 17.

³⁶⁴ *Положение о Министерстве иностранных дел Российской Федерации*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, 11 июля 2004 года, <https://www.mid.ru/ru/about/polozenia-o-mid-rossii/>.

- 4) zapewnienie za pomocą dyplomatycznych i międzynarodowych środków prawnych obrony suwerenności, bezpieczeństwa, integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej i jej innych interesów na arenie międzynarodowej;
- 5) ochrona za pomocą dyplomatycznych i międzynarodowych środków prawnych praw, wolności i interesów obywateli i osób prawnych Federacji Rosyjskiej za granicą;
- 6) ułatwianie współpracy między organami władzy wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej na szczeblu federalnym i na szczeblu podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej w celu zapewnienia udziału tych organów i ich urzędników w działaniach międzynarodowych, przestrzeganie zasady jedności polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej oraz realizacja jej międzynarodowych praw i obowiązków;
- 7) koordynacja działalności międzynarodowej innych federalnych organów władzy wykonawczej i stosunków międzynarodowych organów władzy wykonawczej podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej w celu realizacji jednolitej linii politycznej Federacji Rosyjskiej w stosunkach z zagranicą i organizacjami międzynarodowymi oraz realizacji międzynarodowych praw i obowiązków Federacji Rosyjskiej
- 8) pomoc w rozwoju stosunków i kontaktów z rodakami mieszkającymi za granicą³⁶⁵”.

Opisany przez Stanisława Bielenia stan prawny w zakresie systemu zarządzania rosyjską polityką zagraniczną z dominującym nad nim prezydentem potwierdzany jest praktyką działania państwa rosyjskiego, w tym zadaniami jakie Putin wyznaczał ministrom spraw zagranicznych między innymi w trakcie posiedzeń Kolegium MSZ Rosji³⁶⁶.

Biorąc pod uwagę sposób działania władz Rosji szczególnie istotne z perspektywy niniejszej dysertacji są punkty 4 i 5 oraz 8. Pierwszy z nich jasno wskazuje na priorytetowy charakter kwestii bezpieczeństwa. Dwa ostatnie traktują natomiast o obowiązku ochrony „obywateli Rosji” poza granicami państwa, z którego rosyjskie władze uczyniły kluczowy element w stosunkach z państwami sąsiednimi. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na, wzmiankowaną już wyżej (rozdział 2) praktykę, w ramach której Rosja w swej propagandzie celowo zaciera różnicę między obywatelami Federacji Rosyjskiej (*граждане*), a rodakami (*соотечественники*) – Rosjanami żyjącymi na obszarze postsowieckim, ale nie posiadającymi obywatelstwa rosyjskiego. Tym ostatnim (a także np. Osetyńcom, Abchazom, itd.) chętnie je

³⁶⁵ S. Bielen, op. cit., s. 17.

³⁶⁶ Warto uważnie przeanalizować sprawozdania z posiedzeń Kolegiów MSZ FR, gdyż można w nich znaleźć szereg odwołań do poleceń i słów Władimira Putina. Więcej: Министерство иностранных дел, *Заседания коллегии* https://www.mid.ru/ru/about/collegium/zasedaniya_kollegii/.

oferuje, zmierzając do tego, by w sposób „uprawniony” występować „w obronie” możliwie najszerzej definiowanych grup ludności państw, będących celem rosyjskiej agresji.

Status mniejszości rosyjskiej oraz języka rosyjskiego był i jest wielokrotnie poruszany w rozmowach z większością państw byłego ZSRR. I to koniecznością ich ochrony Rosja tłumaczyła podjęcie działań zbrojnych przeciwko Gruzji w 2008 r., nielegalną aneksję Krymu w 2014 r. oraz późniejsze działania w Donbasie, które ostatecznie doprowadziły do pełnoskalowej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r.

Uprawnienia MSZ FR jasno też wskazują na ścisłe powiązanie tej instytucji z prezydentem państwa. W myśl obowiązujących zapisów prawnych MSZ FR:

„1) opracowuje i przedkłada, zgodnie z ustaloną procedurą, prezydentowi Federacji Rosyjskiej i rządowi Federacji Rosyjskiej propozycje dotyczące kwestii stosunków Federacji Rosyjskiej z państwami obcymi i organizacjami międzynarodowymi na podstawie analizy informacji o całym kompleksie dwustronnych, wielostronnych stosunków i problemów międzynarodowych; 2) przedkłada prezydentowi Federacji Rosyjskiej i rządowi Federacji Rosyjskiej projekty federalnych ustaw konstytucyjnych, ustaw federalnych, akty prezydenta Federacji Rosyjskiej i rządu Federacji Rosyjskiej, projekty innych dokumentów, w sprawie których wymagana jest decyzja prezydenta Federacji Rosyjskiej lub rządu Federacji Rosyjskiej, dotyczących kwestii wchodzących w zakres kompetencji Ministerstwa Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, a także projektu planu pracy Ministerstwa Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej i prognozowanych wskaźników jego działalności”³⁶⁷.

Twórcy dokumentu, który pełni rolę statutu MSZ RF jasno też wskazują, że ministerstwo to ma „realizować za pomocą środków dyplomatycznych i międzynarodowych środków prawnych wysiłki Federacji Rosyjskiej na rzecz zapewnienia międzynarodowego pokoju, globalnego i regionalnego bezpieczeństwa, w tym biorąc pod uwagę jej odpowiedzialność jako stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ, uczestnika procesu paneuropejskiego i innych mechanizmów regionalnych³⁶⁸” czy „uczestniczyć w opracowywaniu i wdrażaniu polityki państwa w zakresie zapewnienia praw i wolności obywateli Federacji Rosyjskiej, obrony i bezpieczeństwa państwa, rozwoju stosunków handlowych, gospodarczych i finansowych, wymiany naukowej, technicznej, kulturalnej i innej między Federacją Rosyjską a obcymi państwami i organizacjami międzynarodowymi oraz stosunków z rodakami mieszkającymi za granicą”³⁶⁹.

³⁶⁷ S. Bieleń, op.cit., s.17.

³⁶⁸ Ibidem.

³⁶⁹ Ibidem.

Już zatem sam system prawny Rosji jasno wskazuje na ścisłe połączenie polityki zagranicznej i polityki bezpieczeństwa tego państwa. Biorąc jednak po uwagę, że potrzeba bezpieczeństwa³⁷⁰ jest zdecydowanie jedną z najważniejszych dla funkcjonowania państwa, polityka zagraniczna będzie wypadkową polityki bezpieczeństwa. Jak pisze Kazimierz Malak „czynnik wojskowy w polityce zagranicznej inaczej przejawia się podczas pokoju, inaczej podczas kryzysu, inaczej w stanie wojny. Podczas wojny siły zbrojne przesądzają o osiągnięciu głównych jej celów. W czasie kryzysu ich rola jest znaczna, niekiedy pierwszoplanowa, ale nie rozstrzygająca. W obu przypadkach w grę wchodzi użycie siły lub groźba jej użycia, a więc przemoc. Stan pokoju siły zbrojne wykorzystują na przygotowanie do wojny, najczęściej obronnej oraz do uczestnictwa w działaniach niewojennych, umacniających pokój. Mogą być użyte jako narzędzia przemocy do wspierania działań dyplomatycznych, gospodarczych, psychologiczno-politycznych i innych w celu realizacji interesów narodowych³⁷¹”. Autorka w licznych rozmowach z byłym Szefem Sztabu Wojska Polskiego gen. Rajmundem Andrzejczakiem słyszała, że dla sił zbrojnych de facto czas pokoju to jedynie swoista przerwa między konfliktami zbrojnymi. Warto jednak zwrócić uwagę na różnice między państwami NATO a Rosją w sposobie szkolenia. Ćwiczenia wojskowe prowadzone przez Sojusz Północnoatlantycki są defensywne o czym świadczą nie tylko nazwy takie jak „Defender Europe”, ale przede wszystkim założenia operacyjne prowadzonych manewrów (np. obrona Gotlandii³⁷²) i demokratyczna natura systemów politycznych państw w nich uczestniczących. Manewry prowadzone przez Rosję – takie jak największe coroczne sprawdziany stanu gotowości bojowej, o których była już wcześniej mowa, mają zaś charakter wyraźnie ofensywny wskazując na potencjalny kierunek działań – zachód, wschód, centrum i Kaukaz i

³⁷⁰ W zasadzie można tu odnieść piramidę potrzeb, którą w stosunku do funkcjonowania człowieka opisał Abraham Maslow jasno wskazując, że w po zaspokojeniu potrzeb fizjologicznych, bezpieczeństwo jest kolejną najważniejszą potrzebą człowieka. Więcej: A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2013, ss. 402. W przypadku państwa za potrzeby niejako fizjologiczne można uznać warunki konieczne do jego funkcjonowania, które zdefiniował Georg Jellinek w swojej fundamentalnej pracy *Allgemeine Staatslehre*, a więc ludność, terytorium i władzę. Więcej G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Berlin 1922, ss. 837.

³⁷¹ K. Malak, op. cit., s. 37.

³⁷² G. Kuczyński, *Gotlandia i Wyspy Alandzkie na celowniku Rosji. Szwecja i Finlandia szykują obronę*, „I.pl”, 5 maja 2023, <https://i.pl/gotlandia-i-wyspy-alandzkie-na-celowniku-rosji-szwecja-i-finlandia-szykuja-obrone/ar/c1-17515481>. Por.: P. Miedzinski, *Baltops: desant i odbicie Gotlandii*, „Defence24”, 18 czerwca 2022, <https://defence24.pl/geopolityka/baltops-desant-i-odbicie-gotlandii>.

odpowiadające im założenia szkoleniowe (przebijanie korytarza do Królewca³⁷³, desanty na Bornholmie, Gotlandii i Wyspach Alandzkich³⁷⁴, jądrowe „uderzenie deeskalacyjne”³⁷⁵ itp.)

Kazimierz Malak zwraca też uwagę na to, że „zarówno w czasie pokoju, kryzysu, jak i wojny siły zbrojne mogą być użyte bezpośrednio lub pośrednio (...) Tradycyjne, bezpośrednie użycie sił zbrojnych polega przede wszystkim na ich zaangażowaniu w konflikcie zbrojnym i jest ostateczną formą stosowania siły. Może ono mieć postać: inwazji, bombardowania terytorium innego państwa, ataku zbrojnego, okupacji lub użycia przeciwko państwu jakiegokolwiek broni, użycia sił zbrojnych znajdujących się na terytorium drugiego państwa w sposób sprzeczny z wzajemnym porozumieniem, wysyłania przez państwo lub w jego imieniu uzbrojonych grup dokonujących poważnych aktów zbrojnych przeciwko innemu państwu, a także obrony terytorium własnego lub zaprzyjaźnionego państwa. Najczęściej oznacza to konieczność, a co najmniej duże prawdopodobieństwo podjęcia walki zbrojnej”³⁷⁶. Warto tu zwrócić uwagę na fragment dotyczący wysyłania przez państwo uzbrojonych grup, gdyż Rosja będzie to wykorzystywać zarówno w czasie działań zbrojnych na Ukrainie, jak i poprzez zaangażowanie tzw. prywatnych firm wojskowych, o czym będzie jeszcze mowa w niniejszej pracy.

Iwona Wyciechowska również zwraca uwagę na uwarunkowania militarne w stosunkach międzynarodowych. Podkreśla, że „czynnik militarny jest ważnym instrumentem polityki państw, określa też ich pozycję na arenie międzynarodowej i możliwości oddziaływania na inne podmioty stosunków międzynarodowych, jest także ważnym elementem bezpieczeństwa międzynarodowego, przesądzać może o wojnie i pokoju, a więc o sprawach fundamentalnych dla stosunków międzynarodowych³⁷⁷”. Dodaje też, że „czynnik militarny musi być powiązany z układem sił, sojuszami i możliwościami ich działania oraz z zapleczem materialnym, dzięki któremu możliwym staje się prowadzenie badań i eksperymentów i

³⁷³ „Zapad – 2017/25”: *Od Wejsznorii do przebiccia korytarza suwalskiego. Rosyjskie prowokacje i gry strategiczne*, „BY20 UA22”, 23 lipca, 2025, <https://by-ua-studium.pl/zapad-2017-25-od-wejsznorii-do-przebiccia-korytarza-suwalkiego-rosyjskie-prowokacje-i-gry-strategiczne/>.

³⁷⁴ *Russia practiced invading Gotland*, Sverige Radio, 25 juni 2015, <https://www.sverigesradio.se/artikel/6198898>. Por.: W. Lorenz, S. Zaręba, *Znaczenie Wysp Alandzkich dla bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego*, „Biuletyn PISM”, nr 74 (1424), 4 listopada 2016, https://www.pism.pl/publikacje/Znaczenie_Wysp_Alandzkich_dla_bezpiecze_stwa_w_regionie_Morza_Ba_tyc_kiego

³⁷⁵ *Rosyjska doktryna "deeskalacji". Kogo Moskwa chce zastraszyć potencjałem jądrowym?*, „Defence24”, 10 czerwca 2016, <https://defence24.pl/rosyjska-doktryna-deeskalacji-kogo-moskwa-chce-zastraszy-potencjalem-jadrowym>. Por.: B. Wypartowicz, *Zapad-2025: Białoruś i Rosja ćwiczą użycie broni jądrowej*, „Defence24”, 13 sierpnia 2025, <https://defence24.pl/polityka-obronna/zapad-2025-bialorus-i-rosja-cwicza-uzycie-broni-jadrowej>.

³⁷⁶ Ibidem, s. 37-38.

³⁷⁷ I. Wyciechowska, *Stosunki międzynarodowe i ich uwarunkowania*, [w:] W. Jakubowski, K.A. Wojtaszczyk, (red.), *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2003, s. 590.

korzystanie z najnowocześniejszych technologii³⁷⁸”. Warto przy tym zwrócić uwagę, że we wszystkich rankingach siły państw czynnik militarny jest jednym z najważniejszych elementów składowych³⁷⁹.

Kazimierz Malak wskazuje też, że siły zbrojne mogą być używane nie tylko do prowadzenia polityki bezpieczeństwa i zagranicznej, ale także do zastraszenia otoczenia międzynarodowego. Píše on, że „istnieje również wiele form pośredniego użycia sił zbrojnych: blokady, zmiany dyslokacji, ćwiczenia, zaopatrywanie (wybiórcze) w środki walki, obecność zagranicznych specjalistów, doradców, itd.³⁸⁰”. Warto też zwrócić uwagę na użycie sił zbrojnych do operacji cybernetycznych i ich rolę we współczesnych wojnach informacyjnych, a także w działaniach hybrydowych, które szerzej zostaną omówione w następnym rozdziale.

Prof. Malak wskazał też do czego mogą służyć siły zbrojne, w zależności od sposobu ich użycia. Mogą one być zatem wykorzystane jako:

- „1) instrument odstraszenia (równowagi strachu);
- 2) środek pomocy, m.in. dla działalności dyplomatycznej;
- 3) środek integracji (sojusze);
- 4) instrument utrzymania i wymuszania pokoju³⁸¹”.

Wszystkie te elementy były używane przez rosyjskie władze w okresie lat 2008-2022. Swoją armię, a zwłaszcza Wojska Przeznaczenia Strategicznego, Rosja wykorzystywała jako czynnik odstraszenia, stąd też priorytetem było jak najszybsze unowocześnienie tego rodzaju wojsk. Rosja wykorzystywała swoje siły zbrojne także jako środek pomocy choćby w czasie początku pandemii COVID-19, kiedy do Włoch wysłani zostali żołnierze wojsk ochrony radiologicznej, biologicznej i chemicznej, którzy pomagali w dezynfekowaniu miejsc użyteczności publicznej³⁸². Rosja używała swoich sił zbrojnych również jako elementu integrującego w ramach Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (więcej w kolejnym rozdziale). Wykorzystywała je także jako element utrzymania i wymuszania pokoju

³⁷⁸ Ibidem.

³⁷⁹ Jednym z przykładów jest ranking *Periodic Table of States* prowadzony przez portal Alphageo. Więcej: <https://alphageo.ai/ptos/>.

³⁸⁰ K. Malak, op. cit., s. 39.

³⁸¹ K. Malak, op. cit., s. 40.

³⁸² Więcej: A. Wilk, *Armia rosyjska w walce z pandemią koronawirusa we Włoszech*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-03-23/armia-rosyjska-w-walce-z-pandemia-koronawirusa-we-wloszech>. Por.: A.M. Dyrer, *Działania rosyjskich sił zbrojnych w czasie pandemii COVID-19*, „Biuletyn PISM”, Nr 85 (2017), 21 kwietnia 2020, s.2, https://pism.pl/publikacje/Dzialania_rosyjskich_sil_zbrojnych_w_czasie_pandemii_COVID19.

– oficjalnie w takim celu podjęła interwencję zbrojną w Gruzji w 2008 r., ale też wysłała swoje siły zbrojne do Górskiego Karabachu w 2020 r.³⁸³

Idea szerszego wykorzystywania siły w stosunkach z innymi była w Rosji coraz bardziej widoczna w pierwszej połowie pierwszej dekady XXI w. Było to związane między innymi z tzw. kolorowymi rewolucjami³⁸⁴ zachodzącymi w tym czasie na obszarze postsowieckim, które rosyjskie władze zaczęły postrzegać jako próbę państw zachodnich, a szczególnie USA, ingerowania w obszar, który ciągle uznawały za strefę swoich wyłącznych wpływów. Tym samym, chcąc znaleźć wyraźny moment zmiany w rosyjskiej polityce zagranicznej, która z okresu swoistej współpracy z państwami zachodnimi³⁸⁵ przeszła do polityki daleko idącej asertywności wobec nich, warto wrócić do wzmiankowanego w niniejszej dysertacji przemówienia Władimira Putina z Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium w 2007 r. Choć moment, kiedy zostało ono wygłoszone formalnie wykracza poza ramy chronologiczne tej pracy, jest ono kluczowe dla kwestii omawianych w tej rozprawie, w tym wzrostu znaczenia siły wojskowej w polityce zagranicznej Rosji. Rosyjski prezydent, jak wyżej wspomniano, wyraźnie w nim zasygnalizował, że czas świata jednobiegunowego dobiegł końca. Już wtedy Putin ogłosił też konieczność przebudowy światowej architektury bezpieczeństwa. W jego wypowiedzi wyraźnie słyszalne były też zarzuty w stosunku do NATO i Stanów Zjednoczonych i wybrzmiewa w niej groźba, że Rosja będzie się przeciwstawiać ich polityce³⁸⁶.

Część z tych tez wybrzmiała także w wystąpieniu Dmitrija Miedwiediewa – ówczesnego prezydenta Rosji – na spotkaniu z przedstawicielami politycznych, parlamentarnych i społecznych elit Niemiec, które odbyło się 5 czerwca 2008 r., a więc zaledwie dwa miesiące przed wojną rosyjsko-gruzińską, do której Rosjanie już prowadzili przygotowania. Miedwiediew w Berlinie powiedział między innymi, że Rosja wychodzi z izolacji międzynarodowej i w sposób aktywny będzie wracać do światowej polityki i gospodarki. Zapowiedział, że będzie budowała równoprawne stosunki z USA i Unią Europejską. Sprzeciwił się też rozszerzeniu NATO na wschód oraz wezwał do opracowania nowej umowy o bezpieczeństwie europejskim, która przyniosłaby ostateczną jasność co do

³⁸³ Więcej: A. M. Dyer, A. Legieć, op.cit.

³⁸⁴ Wśród najważniejszych należy wymienić pomarańczową rewolucję na Ukrainie w 2004/2005, rewolucję róż w Gruzji w 2003 r. (szerzej o nich w dalszej części rozdziału), ale też tulipanową rewolucję w Kirgistanie w 2005 r., w wyniku której władzę stracił ówczesny prezydent tego państwa Askar Akajew o tej ostatniej patrz: A. Miarka, *"Tulipanowa rewolucja" w Kirgistanie - wybrane aspekty*, „Nowa Polityka Wschodnia”, nr 4 (2017), s. 43-59.

³⁸⁵ Miało to miejsce choćby po ataku 11 września 2001 r. na Nowy Jork i Pentagon, po którym Rosja zdecydowała się na wsparcie USA w działaniach w Afganistanie m.in. poprzez umożliwienie tranzytu sprzętu wojskowego przez swoje terytorium. Więcej: *Россия поможет США с афганским транзитом*, „Коммерсант”, 06.06.2009, <https://www.kommersant.ru/doc/1199536>.

³⁸⁶ *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, Президент России, 10 февраля 2007 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.

znaczenia czynnika siły we wzajemnych relacjach we wspólnocie euroatlantyckiej³⁸⁷. I choć Miedwiediew próbował zmiękczyć swój przekaz mówiąc o konieczności współpracy gospodarczej z UE, przekaz był jasny – Rosja będzie rozwijać stosunki z państwami zachodnimi jedynie na swoich warunkach.

Tym samym był to moment, kiedy rosyjskie władze poprzez oficjalne doktryny i inne dokumenty strategiczne, a także przez wystąpienia najważniejszych polityków jak prezydent Władimir Putin w 2007 r. i prezydent Dmitrij Miedwiediew w 2008 r., komunikowały, że czują się coraz bardziej zagrożone i że będą coraz więcej inwestowały w siły zbrojne. Należało zatem postrzegać to jako poważne sygnały świadczące o nadchodzącej militaryzacji polityki zagranicznej Rosji.

Po politycznych deklaracjach Putina i Miedwiediewa nastąpiła wojna w Gruzji, a po niej wzmocnienie sił zbrojnych Rosji. Rosyjskie władze umiejętnie wykorzystywały też wyżej wielokrotnie już wspomnianą sprzyjającą im koniunkturę na surowce energetyczne – w 2008 r., co dawało im dodatkowe dochody, które mogły przeznaczyć na reformę i modernizację sił zbrojnych. Między innymi dzięki temu Rosja rozpoczęła działania mające z jednej strony przywrócić jej kontrolę nad obszarem dawnego ZSRR, uznawanego przez nią za strefę wyłącznych wpływów, a z drugiej wzmocnić jej pozycję na arenie międzynarodowej.

4.2. Wojna w Gruzji 2008 roku

Podjęwając interwencję zbrojną w Gruzji w 2008 r., po raz pierwszy od rozpadu Związku Sowieckiego, rosyjskie władze otwarcie użyły siły wobec innego państwa³⁸⁸. Po raz pierwszy też, w sposób zbrojny, dokonały zmiany granic ustalonych w 1991 r. Kolejne lata pokazały, że był to przełomowy moment w historii współczesnej Rosji, gdyż od tej pory coraz śmielej zaczęła ona wykorzystywać siłę wojskową do prowadzenia polityki zagranicznej. W kolejnych latach dowodem na zaistnienie tego zwrotu było *de facto* rozpoczęcie wojny przeciw Ukrainie w 2014 r. oraz interwencji wojskowej w Syrii rok później.

Przyczyn wojny w Gruzji w 2008 r. należy jednak szukać już w latach 80-tych XX w. i coraz bardziej widocznej dezintegracji narodowościowej ZSRR, która doprowadziła do zbrojnego „buntu” Abchazji i Osetii Południowej, w wyniku czego od połowy lat 90’ XX w. gruzińskie władze nie miały pełnego władztwa terytorialnego nad całym obszarem państwa.

³⁸⁷ *Выступление на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии*, Президент России, 5 июня 2008 года, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/320>.

³⁸⁸ Wcześniej ani w czasie wojny w Nadniestrzu w 1992 r., ani podczas konfliktu w Abchazji w latach 1992-1993 i Osetii Południowej w okresie lat 1991-1992, Rosja otwarcie nie wykorzystwała swoich sił zbrojnych, chociaż nieformalnie wspierały one separatystów.

Zasadne będzie również stwierdzenie, że u podłoża wojny w 2008 r. leży narastające przez wieki różnice pomiędzy narodowościami zamieszkującymi Kaukaz Południowy w tym obecne ziemie gruzińskie, które Federacja Rosyjska (a wcześniej ZSRR i Imperium Rosyjskie) wykorzystywały w ramach polityki dziel i rządź, starając się przez stulecia pozycjonować jako główny rozjemca w miejscowych sporach i gwarant praw etnosów zamieszkujących Kaukaz. Tym samym konieczne jest pokazanie przyczyn konfliktu i udziału w nim Rosji, a także wzmiankowanej już rewolucji róż z 2003 r., wprawdzie wykraczające poza limit czasowy założony w tej pracy, ale kluczowe dla analizy przebiegu wojny sierpniowej 2008 r.

Osetia Południowa

Konflikt w Osetii Południowej rozpoczął się jeszcze za czasów ZSRR. Jak pisze Irakli Matcharashvili „20 września 1990 r. Rada Okręgowa Republiki Autonomicznej (Osetii Południowej – dop. A.M.D.) uchwaliła deklarację o przekształceniu jej tym razem w pełnoprawną republikę związkową (była ona spreczna z konstytucją istniejącego jeszcze ZSRR). 21 września deklaracja ta została anulowana przez ówczesny parlament Gruzjińskiej SSR, ale 16 października Rada Autonomii Zapewniła o niezmienności swojej decyzji i wyznaczyła datę wyborów do parlamentu, które odbyły się 9 grudnia 1990 r. Wybory zostały zbojkotowane przez gruzińską ludność autonomii. W odpowiedzi parlament Gruzji uchwalił postanowienie o likwidacji autonomii i wprowadził oddziały gruzińskiej milicji (wtedy jeszcze radzieckiej) do Cchinwali. Reakcją strony osetyjskiej były pogromy gruzińskiej ludności tego miasta dokonane 12 grudnia 1990 r.³⁸⁹”.

Jednak to był jedynie początek napięć w tym regionie. „W nocy z 5 na 6 stycznia do Cchinwali w celu ochrony zdrowia i mienia gruzińskiej ludności cywilnej, wjechały oddziały nowoutworzonej gwardii gruzińskiej i milicji, zajmując centralną część miasta. Pozostałe dzielnice znajdowały się pod kontrolą uzbrojonych oddziałów separatystów. W tamtym okresie sytuacja w Gruzji była bardzo napięta i 28 stycznia gruzińskie wojska i milicja były zmuszone do opuszczenia miasta³⁹⁰”. W efekcie rozpoczęła się wymiana ognia między uzbrojoną ludnością gruzińską, a separatystami wspieranymi przez najemników z Rosji. Zapoczątkowało to krwawe walki, które potwały do lata 1992 r.³⁹¹

Dopiero w czerwcu 1992 r. strony konfliktu uzgodniły przerwanie ognia. Zostało to potwierdzone 24 czerwca w Soczi czterostronnym porozumieniem między Rosją, Gruzją,

³⁸⁹ I. Matcharashvili, op. cit., s. 36.

³⁹⁰ Ibidem, s. 37.

³⁹¹ K. Malak, op. cit., s. 110.

Osetię Południową i Osetię Północną. Tym samym Rosja, w wyniku negocjacji, otrzymała narzędzie wpływu na gruzińskie władze. Rezultatem porozumienia była bowiem „decyzja o utworzeniu czterostronnych Mieszanych Sił Utrzymania Pokoju (z udziałem kontyngentów wojskowych z Gruzji, Rosji oraz Osetii Południowej i Północnej). Zadaniem sił pokojowych było utrzymanie 14 km strefy buforowej wzdłuż granicy gruzińsko-południowoosetyjskiej i nadzorowanie zawieszenia broni. Rozwiązanie konfliktu miało więc polegać na oddzieleniu od siebie walczących stron i utrzymaniu status quo.³⁹²”

Status sił pokojowych, które de facto stały się rosyjskimi „mirotwórcami” nigdy nie był do końca określony. Co więcej liczne próby uregulowania sytuacji podejmowane zwłaszcza pod koniec lat 90. XX wieku ostatecznie nie dochodziły do skutku. Z czasem Rosjanie zaczęli używać tych wojsk jako elementu oddziaływania na Gruzję³⁹³. Rosji sprzyjała też niechęć państw Europy Zachodniej i USA do angażowania się w konflikty w tym regionie. Państwa te koncentrowały się w tym czasie przede wszystkim na Europie i próbie zakończenia konfliktu w byłej Jugosławii.

Abchazja

Konflikt w Abchazji rozpoczął się 23 lipca 1992 r., kiedy ta autonomiczna republika wchodząca w skład Gruzji ogłosiła niepodległość. Gruzja nie uznała tej decyzji i rozpoczęła działania zbrojne przeciw separatystom. Co istotne w samej Rosji nie było jednoznacznego stanowiska jakie działania powinna ona przedsięwziąć w sprawie tego konfliktu. O ile rząd chciał wygaszenia sporu i wspierał integralność terytorialną Gruzji, o tyle opozycja w Dumie zdecydowanie potępiała działania władz w Tbilisi uznając, że prowadzenie działań zbrojnych nie jest sposobem na rozwiązywanie sporów międzyetnicznych. Jak pisze Kazimierz Malak podobne dyskusje toczono i w armii – przy czym większość wojskowych opowiadała się za pomocą Abchazji. „Dopiero 14 maja 1993 r. Rosja i Gruzja osiągnęły porozumienie w sprawie przerwania walk na froncie abchasko-gruzińskim i wycofania ciężkiego sprzętu bojowego oraz artylerii ze strefy konfliktu. Doszło też do porozumienia w sprawie normalizacji stosunków rosyjsko-gruzińskich³⁹⁴”. Porozumienie to zostało jednak zerwane, a we wrześniu 1993 r. doszło do kolejnych walk, w wyniku których separatyści przejęli kontrolę nad terytorium Abchazji. Było to możliwe dzięki temu, że Rosja zaczęła niemal otwarcie ich wspierać³⁹⁵.

³⁹² Ibidem. Status sił pokojowych Rosja wykorzystywała także w innych państwach b. ZSRR, jak choćby w Tadżykistanie czy Mołdawii.

³⁹³ Por. I. Matcharashvili, op. cit., s. 37.

³⁹⁴ K. Malak, op. cit., s. 113.

³⁹⁵ I. Matcharashvili, op. cit., s. 38

Z tej pomocy wycofała się jednak w następnych miesiącach, choć nie bezinteresownie, gdyż ceną było przystąpienie Gruzji do Wspólnoty Niepodległych Państw. Jak pisze Kazimierz Malak „9 listopada 1993 r. Rosja i Gruzja podpisały układ o statusie prawnym wojsk rosyjskich stacjonujących czasowo w Gruzji, a 3 lutego 1994 r. traktat o przyjaźni, dobrosąsiedztwie i współpracy, w którym Rosja potwierdziła uznanie niepodzielności Gruzji. (...) Od tego czasu Moskwa już wyraźnie popierała Gruzję. Rosjanie zaczęli ochraniać linie kolejowe, a Flota Czarnomorska zablokowała abchaskim rebeliantom dostęp do gruzińskich portów. Rozpoczęły się rokowania pokojowe, najpierw pod patronatem Moskwy, a później ONZ i OBWE. Wojska rosyjskie wspomagane przez obserwatorów ONZ stanęły na linii przerywania ognia³⁹⁶”.

Już wtedy strona rosyjska wykorzystała czynnik siły do przeprowadzenia korzystnych dla siebie negocjacji międzynarodowych i zwiększenia swojego wpływu na Kaukazie Południowym. „W rozmowach prowadzonych od listopada 1993 r. w Genewie, Nowym Jorku i Moskwie ustalono zaprzestanie działań bojowych, zasady powrotu uchodźców i osób przesiedlonych oraz przyjęto oświadczenie o środkach rozwiązania konfliktu. Gruzja uznała, że Abchazja posiada swoją konstytucję i prawodawstwo, swój hymn, herb i flagę. Abchazi uznali to za przyznanie im suwerenności, z czym nie zgodziła się Gruzja. W 1994 r. Rosja wystąpiła z inicjatywą wysłania do Abchazji sił pokojowych. W odpowiedzi Eduard Szewardnadze (ówczesny prezydent Gruzji – dop. A.M.D.) zwrócił się jednak z prośbą do ONZ o wysłanie w rejon konfliktu sił pokojowych. Dopiero gdy jego prośba pozostała bez odpowiedzi, nie pozostało nic innego, jak przyjąć rosyjską propozycję³⁹⁷”. Ostatecznie ONZ wysłała swoją misję do Gruzji wiosną 1994 r. W Moskwie uzgodniono, że będzie ona ściśle współpracować z przebywającymi tam głównie rosyjskimi Siłami Pokojowymi Wspólnoty Niepodległych Państw.

Misję Obserwacyjną Narodów Zjednoczonych w Gruzji (United Nations Observer Mission in Georgia, UNOMIG) powołano na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa S/RES/858 z 24 sierpnia 1993 r.³⁹⁸. Miała ona nadzorować zawieszenie broni pomiędzy Gruzją i stroną abchaską. Realizacja tych zadań przez siły pokojowe musiała zostać zawieszona po 16 września, kiedy to siły abchaskie ruszyły do kontrofensywy³⁹⁹. Ostatecznie w połowie 1994 roku mandat UNOMIG, rozszerzony po podpisaniu przez obydwie strony porozumienia o

³⁹⁶ K. Malak, op. cit., s. 114-115.

³⁹⁷ Ibidem, s. 115.

³⁹⁸ *Resolution 858 (1993) / adopted by the Security Council at its 3268th meeting, on 24 August 1993*, United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/171724?v=pdf>.

³⁹⁹ Więcej: *Абхазский разлом*, „Коммерсант”, 14.08.2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5504279>.

zawieszeniu broni i rozdzieleniu wojsk, zwanego także porozumieniem moskiewskim (14 maja 1994 r.)⁴⁰⁰, obejmował:

- „nadzorowanie wdrażania przez strony Porozumienia o zawieszeniu broni i rozdzieleniu wojsk,
- obserwacje działalności Sił Pokojowych Wspólnoty Niepodległych Państw,
- obserwacje i patrolowanie stref bezpieczeństwa,
- monitorowanie obszarów składowania ciężkiego sprzętu w porozumieniu z siłami Wspólnoty Niepodległych Państw,
- monitorowanie wycofania sił Republiki Gruzji z Doliny Kodori,
- patrolowanie Doliny Kodori,
- prowadzenie dochodzeń w sprawach naruszenia porozumienia na żądanie którejkolwiek ze stron, sił Wspólnoty Niepodległych Państw lub z własnej inicjatywy oraz działanie na rzecz rozwiązania takich sytuacji,
- utrzymywanie bliskiego kontaktu z każdą ze stron konfliktu, współpracowanie z siłami Wspólnoty Niepodległych Państw i wpływanie na bezpieczny oraz niezakłócony powrót uchodźców do swoich domów, poprzez swoją obecność w regionie,
- informowanie Sekretarza Generalnego o wszelkich naruszeniach porozumienia i dochodzeniach UNOMIG oraz o rozwoju sytuacji w regionie”⁴⁰¹.

Jak podkreśla Irakli Matcharashvili „wojna w Abchazji rozpoczęła się 14 sierpnia 1992 r. i skończyła totalną klęską Gruzji: zginęły dziesiątki tysięcy ludzi, a wskutek czystek etnicznych 300 tys. Gruzinów, którzy stanowili większość ludności Abchazji, opuściło swe domostwa i zostało uchodźcami⁴⁰²”. Dodaje też, że „dzięki Abchazom, Osetyjczykom, ale też nieodpowiedzialnej i skorumpowanej elicie politycznej i wojskowej Gruzji, rosyjski plan rozbioru zakończył się powodzeniem⁴⁰³”. Dzięki podziałowi Gruzji, Rosjanie nie tylko mieli wpływ na sytuację polityczną w tym państwie, ale spowodowali, że gruzińskie władze nie kontrolując całego obszaru swojego kraju, miały ograniczoną suwerenność zarówno w prowadzeniu polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej.

⁴⁰⁰ *Соглашение о прекращении огня и разъединении сил*, “Свободная Грузия”, № 79, 17 мая 1994 г. https://smr.gov.ge/uploads/prev/___b2aad4ec.pdf.

⁴⁰¹ *Misja obserwacyjna Narodów Zjednoczonych w Gruzji*, „Wojsko Polskie”, b.d.w. <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2021-01-203-misja-obserwacyjna-narodow-zjednoczonych-w-gruzji/>

⁴⁰² I. Matcharashvili, op. cit., s. 38.

⁴⁰³ Ibidem.

Swoista izolacja Abchazji doprowadziła też do sytuacji, w której Rosja zdecydowała się na wydawanie jej mieszkańcom swoich paszportów⁴⁰⁴, tłumacząc to względami humanitarnymi. Podobnie jak w przypadku Osetii Południowej, miało to później znaczenie dla przebiegu walk w sierpniu 2008 r.

Rewolucja róż

Od początku lat dwutysięcznych Gruzja była targana silnymi protestami społecznymi. Demonstrujący sprzeciwiali się działaniom rządu, w tym głównie polityce gospodarczej, oraz domagali się wymiany elit na niewiązane z czasami ZSRR. Kulminacja niezadowolenia społecznego nastąpiła w listopadzie 2003 r., kiedy w Tbilisi doszło do protestów, których powodem były sfałszowane wybory parlamentarne. 22 listopada do budynku gruzińskiego parlamentu wkroczyli protestujący Gruzini, którzy trzymali róże, żądając ustąpienia prezydenta. Tego dnia Edward Szewardnadze pod ochroną ochroniarzy uciekł z Tbilisi, a dzień później podał się do dymisji. 5 stycznia 2004 r. odbyły się wybory prezydenckie. Wygrał je Michael Saakaszwili, który od 2002 r. był przewodniczącym Rady Miejskiej w Tbilisi. W marcu 2004 r. przeprowadzono natomiast wybory parlamentarne, które wygrała partia Saakaszwilego – Zjednoczony Ruch Narodowy⁴⁰⁵. Wśród zapowiedzi nowego rządu znalazły się obietnice rozwiązania konfliktów w Abchazji i Osetii Południowej.

Jak wskazują Marek Depczyński i Leszek Elak, „rewolucja róż (...) stanowiła punkt zwrotny w stosunkach Gruzja-Osetia Południowa oraz Gruzja-Abchazja. W czerwcu 2004 r. retoryka Tbilisi wywołała zamieszki w rejonie Cchinwali (...). W 2004 r. Osetia Południowa, potwierdzając wolę walki o utrzymanie niezależności, ugruntowała konieczność wzmacniania gruzińskiego potencjału militarnego wymaganego do jej opanowania⁴⁰⁶”. Irakli Matcharashvili podkreśla też, że przed rewolucją róż, jak i po jej zakończeniu Rosja dozbrajała Osetię Południową i Abchazję⁴⁰⁷.

Co więcej, na przełomie 2007 i 2008 r. doszło do kolejnego kryzysu w Gruzji, w wyniku którego Michael Saakaszwili zrezygnował ze stanowiska i rozpisane zostały przedterminowe wybory prezydenckie. Odbyły się one 5 stycznia 2008 r., a zwycięstwo umocniło pozycję Saakaszwilego, który otwarcie dążył do przystąpienia Gruzji do NATO. Ponadto, mimo napięć

⁴⁰⁴ I. Matcharashvili pisze, że w 2003 r. 56% ludności Osetii Południowej zostało posiadaczami rosyjskiego obywatelstwa. Za: Ibidem, s. 57.

⁴⁰⁵ J. Brodowski, *Gruzja po rewolucji róż. Obraz przemian polityczno-społecznych w latach 2003-2018*, Kraków 2019, s. 65. Patrz też: J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. I, Kraków 2015, s. 112.

⁴⁰⁶ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 324.

⁴⁰⁷ Więcej: I. Matcharashvili, op. cit., s. 57.

i sporów politycznych, obóz gruzińskiego prezydenta kontynuował przygotowania do przywrócenia władztwa terytorialnego nad obiema prowincjami⁴⁰⁸.

Jak podkreślają Marek Depczyński i Leszek Elak „przygotowanie gruzińskiej operacji siłowego rozstrzygnięcia sporu i inkorporacji obszarów Abchazji i Osetii Płd., tym samym spełnienia wyborczych obietnic prezydenta Gruzji, rozpoczęto w maju 2005 roku. W lutym 2006 roku w Osetii Południowej ujawniono przygotowany w Tbilisi plan zamachu stanu w Cchinwali oraz wzmocnienia sił gruzińskich w rejonie wąwozu Kodori. W 2007 roku Gruzini zaproponowali utworzenie Autonomicznej Republiki Osetii wschodzącej w skład Gruzji, dodatkowo w kwietniu 2007 roku parlament Gruzji powołał na części obszaru Osetii Płd. Alternatywną Tymczasową Jednostkę Terytorialną wraz z progruzińską Tymczasową Administracją Południowej Osetii. W listopadzie 2007 roku Cchinwali oskarżyło Tbilisi o planowanie agresji celem opanowania Osetii. W lutym 2008 roku, wskazując na wzrost gruzińskiego potencjału militarnego w pobliżu granicy oraz uprawomocnienie progruzińskiego Rządu Abchazji na uchodźctwie (przygotowanego do objęcia władzy w rejonie wąwozu Kodori) także Abchazja oskarżyła Tbilisi o próbę siłowego rozstrzygnięcia konfliktu⁴⁰⁹”.

Płynące z Abchazji i Osetii żądania skorelowały się w czasie z uznaniem przez część państw zachodnich niepodległości Kosowa. I choć Rosja się temu przeciwstawiała, zaczęła wykorzystywać ten argument do pokazywania, że są sytuacje, w których prawo narodów do samostanowienia powinno przeważyć nad zasadą nienaruszalności granic. W efekcie „w pierwszej połowie 2008 roku w sferach rozdzielenia obydwu konfliktów odnotowano gwałtowny wzrost incydentów. W lipcu odnotowano wzrost natężenia w wymianie ognia w strefach rozdzielania oraz naruszania przestrzeni powietrznej, których intensywność odbiegała od wyników rejestrowanych w poprzednich latach. Rzeczywistą eskalację konfliktu odnotowano na przełomie lipca i sierpnia. Wzrost napięcia w Osetii Południowej skutkował wprowadzeniem (3 sierpnia) stanu pełnej gotowości bojowej we wschodniej Grupie Wojsk Abchazji⁴¹⁰”. Na przełomie lipca i sierpnia 2008 r. było już zatem jasne, że na terenie Gruzji dojdzie do konfrontacji zbrojnej. W historiografii i publicystyce otrzymała ona nazwę wojny sierpniowej.

⁴⁰⁸ Więcej, J. Brodowski, op. cit., s. 78-81.

⁴⁰⁹ I. Matcharashvili, op. cit., s. 324-325.

⁴¹⁰ Ibidem, s. 326.

Wojna sierpniowa

Przed wybuchem wojny w Gruzji Północnokaukaski Okręg Wojskowy uważano za jeden z okręgów o największym stopniu gotowości bojowej, głównie ze względu na prowadzone przez jego jednostki operacje wojskowe w czasie wojen w Czeczenii. Spośród wszystkich ówczesnych rosyjskich okręgów wojskowych cieszył się on też najwyższym odsetkiem żołnierzy kontraktowych. Mimo to okręg ten uważano za stosunkowo słabo zmodernizowany i zacofany technicznie⁴¹¹.

O tym, że Rosja brała pod uwagę możliwość prowadzenia działań zbrojnych na Kaukazie Południowym w tym zmierzających do ochrony zbuntowanych gruzińskich republik – Abchazji i Osetii Południowej – świadczy, że wyznaczono do nich przede wszystkim jednostki 4. Armii Wojsk Powietrznych i Wojsk Obrony Powietrznej. Aby wzmocnić ich zdolności operacyjne Rosja prowadziła ćwiczenia w Północnokaukaskim OW – o kryptonimie „Kaukaska rubież” w latach 2006 i 2007. Szczególne znaczenie miały jednak manewry „Kaukaz 2008”, w których wzięło udział 10. tys. żołnierzy. Uczestniczyły w nich jednostki wspomnianej 4. Armii, 58. Armii Ogólnowojskowej, oddziały Wojsk Powietrzno-Desantowych (po jednej batalionowej grupie taktycznej z 76. Pskowskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej oraz 7. Dywizji Desantowo-Szturmowej z Noworosyjska) oraz Floty Czarnomorskiej⁴¹². Oficjalnie ćwiczenia Kaukaz zakończono 2 sierpnia 2008 r.⁴¹³ Ponadto w 2008 r. strona rosyjska zwiększyła liczbę żołnierzy pełniących misję pokojową w Abchazji do trzech tysięcy. Trzy bataliony zmechanizowane ze 131. Samodzielnej Brygady Zmechanizowanej zostały uzupełnione o batalionową grupę taktyczną (bgt)⁴¹⁴ z 7. Dywizji Desantowo-Szturmowej i pułk sił operacji specjalnych. Ponadto zostały tam zadysponowane wojska kolejowe, które wyremontowały linie kolejowe w Abchazji⁴¹⁵. Warto też zwrócić uwagę, że już pod koniec lipca 2008 r. Gruzja stała się obiektem zmasowanych ataków w cyberprzestrzeni, których celem były między innymi kluczowe instytucje państwa gruzińskiego jak parlament, Ministerstwo Spraw Zagranicznych czy Bank Narodowy, który to schemat Rosja powtórzyła potem w 2022 r. na Ukrainie, o czym będzie mowa w kolejnym rozdziale niniejszej pracy⁴¹⁶.

⁴¹¹ М. Барабанов, А. Лавров, В. Целуйко, *Танки августа*, Moskwa 2009, s. 47.

⁴¹² Ibidem, s. 48.

⁴¹³ Ibidem, s. 51.

⁴¹⁴ Szerzej o rosyjskich bgt patrz: M. Gawęda, *Batalionowe grupy taktyczne. Filar rosyjskich wojsk lądowych [Analiza]*, „Defence24”, 30 czerwca 2019, https://defence24.pl/sily-zbrojne/batalionowe-grupy-taktyczne-filar-rosyjskich-wojsk-ladowych-analiza#goog_rewarded.

⁴¹⁵ М. Барабанов, А. Лавров, В. Целуйко, op.cit., s. 48.

⁴¹⁶ Więcej: R. D. Asmus, op. cit, s. 287-289.

Jak już zostało wspomniane, również władze Gruzji brały pod uwagę możliwość rozpoczęcia działań zbrojnych, zmierzających do odzyskania władztwa terytorialnego nad całym obszarem kraju. Bezpośrednio przed rozpoczęciem wojny sierpniowej, w dniach 15-31 lipca 2008 r., w położonej w sąsiedztwie Tbilisi bazie Waziani, odbyły się ćwiczenia Immediate Response 2008, które były wspólnymi manewrami gruzińskich (800 żołnierzy) i amerykańskich sił zbrojnych (1000 żołnierzy). Udział w nich wzięli także przedstawiciele armii Armenii, Azerbejdżanu i Ukrainy – każde z tych państw wysłało po 10 żołnierzy. Co ważne, w tym czasie parlament Gruzji rozpoczął prace nad projektem ustawy o zwiększeniu liczebności gruzińskiej armii o 5000 żołnierzy i oficerów. Na ten cel z budżetu miało zostać dodatkowo przeznaczone około 200 milionów dolarów⁴¹⁷.

Jak podaje Irakli Matcharashvili przed wojną z Rosją siły zbrojne Gruzji liczyły 32 tys. żołnierzy. W skład gruzińskich Wojsk Lądowych wchodził sztab, pięć brygad piechoty (...), brygada inżynieryjna, sześć samodzielnych batalionów – jeden pancerny (mający na uzbrojeniu 50 czołgów T-72), jeden lekkiej piechoty, jeden medyczny, jeden łączności, jeden radiolokacyjny, jeden techniczny oraz dywizjon przeciwlotniczy. W sumie w Wojskach Lądowych służyło 22 tys. żołnierzy⁴¹⁸. Autor ten dodaje, że w przededniu konfliktu na stanie gruzińskich Sił Powietrznych znajdowało się 10 bombowców Su-25, dwa ćwiczebno-bojowe Su-2 UB oraz dwanaście L-39 i cztery Jaki-52. Gruzini dysponowali także sześcioma lekkimi transportowcami An-2, pięcioma śmigłowcami Mi-24B, trzema Mi-24P, osiemnastoma Mi-8T, dwoma Mi-14BT oraz sześcioma wiropłatami Bell UH1-H i sześcioma Bell 212⁴¹⁹. Matcharashvili pisze także, że w Marynarce Wojennej Gruzji latem 2008 r. służyło 1 tys. marynarzy⁴²⁰, a w jej skład wchodziły m.in. dwa kutry rakietowe i dwie wyrzutnie torped. Gruzja formalnie dysponowała też m.in. ośmioma kutrami patrolowymi, dwoma małymi jednostkami i dwoma kutrami desantowymi, ale w dniu wybuchu wojny większość jednostek, w tym kutry rakietowe, były niesprawne⁴²¹. Jednak w zestawieniu ze znajdującymi się w Północnokaukaskim Okręgu Wojskowym siłami rosyjskimi potencjał ten należy ocenić jako stosunkowo niewielki. Tylko rosyjska Flota Czarnomorska dysponowała ówczesnie 40 okrętami zdolnymi do podjęcia działań morskich przeciwko Gruzji⁴²².

⁴¹⁷ Г. Кобаладзе, «Немедленный ответ-2008»: беспрецедентные военные учения на территории Грузии, <https://www.svoboda.org/a/456275.html>.

⁴¹⁸ Więcej: I. Matcharashvili, op. cit., s. 102.

⁴¹⁹ Ibidem, s. 104.

⁴²⁰ Można też znaleźć dane, że było to zaledwie 500 oficerów i marynarzy. Por. M. Nałęcz, *Morze Czarne. Rosja vs Gruzja*, „Nowa Technika Wojskowa”, nr 10/2008, s. 57. Patrz też R. D. Asmus, op. cit., s. 297-299 oraz R. Grodzki, *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008. Przyczyny-przebieg-skutki*, Zakrzewo 2009, s.88-90.

⁴²¹ Ibidem, s. 104-105.

⁴²² Więcej: M. Nałęcz, op. cit., s. 58.

Prowadzenie manewrów wojskowych przez obie strony późniejszego konfliktu tylko zwiększało napięcie. Już w lipcu 2008 r. zarówno przedstawiciele Gruzji, jak i Rosji donosili o ostrzałach Osetii Południowej przez przeciwnika. 11 lipca Gruzja zdecydowała się też na odwołanie z Moskwy swojego ambasadora po tym, jak Rosja oficjalnie przyznała, że nad Abchazją i Osetią Południową latają jej samoloty wojskowe.

1 sierpnia 2008 r., od incydentu przy linii rozgraniczenia między Gruzją a Osetią Południową (w powietrze został wysadzony samochód z pięcioma gruzińskimi policjantami) między obiema stronami zaczęła się intensywna wymiana ognia, która trwała przez dwa dni. Przerwa w ostrzałach potrwała do 6 sierpnia, kiedy znów wybuchły walki.

6 sierpnia gruzińskie siły zbrojne dostały też rozkaz o podwyższeniu stopnia gotowości bojowej. I choć na 8 sierpnia na godzinę 13:00 czasu moskiewskiego zaplanowano rozmowy między przedstawicielami Gruzji i Osetii Południowej, w których miała pośredniczyć Moskwa, stawało się coraz bardziej widoczne, że wszystkie strony nie przygotowują się do negocjacji, ale do rozpoczęcia konfliktu⁴²³.

Jak podkreślają Marek Depczyński i Leszek Elak „w dniu 6 sierpnia, gdy podejmowano decyzję o rozpoczęciu działań przeciwko Osetii Południowej, w siłach zbrojnych Gruzji wprowadzono stan podwyższonej gotowości bojowej, utworzone Dowództwo Operacji wydało dyrektywy uruchamiające proces operacyjnego rozwinięcia sił zbrojnych. Rozkaz o rozpoczęciu zasadniczej fazy operacji przekazano do wojsk ok. 14.30 (...). Ok. 19.36 prezydent Gruzji w telewizyjnym wystąpieniu ogłosił jednostronne przerwanie ognia, jednocześnie kontynuowano przemieszczanie się wojsk w kierunku obszaru spornego, ok. 23.30 zakończono rozwinięcie pierwszego rzutu zgrupowania uderzeniowego⁴²⁴.” Był to jasny sygnał, że prezydent Saakaszwili chciał zrealizować swoje polityczne obietnice o przywróceniu kontroli nad „zbuntowanymi prowincjami”.

W ramach swojej operacji Gruzja chciała przeprowadzić wielowariantowy scenariusz ograniczonej w skali operacji zbrojnej, „i pierwotnie planowała opanowanie terytoriów i ustanowienie gruzińskiej jurysdykcji w Abchazji i Osetii Południowej przy jednoczesnym blokowaniu rosyjskich sił wzmocnienia w obszarze centralnego i zachodniego masywu Kaukazu. Gruzjiński plan opanowania Abchazji obejmujący uderzenie na elementy kontyngentu rosyjskich sił pokojowych w rejonie Suchumi otrzymał kryptonim Zorza Poranna. (...) Zgodnie

⁴²³ *Пять дней в августе 2008-го: хроника российско-грузинской войны*, „BBC News - Русская служба”, 7 августа 2018, <https://www.bbc.com/russian/features-44969691>.

⁴²⁴ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, op. cit., s. 326. Patrz też: *Пять дней в августе ...*, <https://www.bbc.com/russian/features-44969691>.

z planem operacji Czyste Pole na kierunku osetyńskim zakładano szybkie wejście wydzielonego komponentu lądowego, pokonanie oporu oraz opanowanie terytorium Osetii. (...) Po przejęciu kontroli w Cchinwali planowano osadzić progruzińską administrację Dmitrija Sanakojewa i ogłosić ponowne przyłączenie Osetii Południowej w skład Gruzji. W kolejnej fazie operacji, wprowadzając ok. 40-tys. kontyngent zmobilizowanych rezerwistów, planowano likwidację pozostałych ognisk oporu⁴²⁵.” Trudno w tym miejscu wyrokować jakie szczegóły tego planu znały rosyjskie władze, niemniej musiały mieć doskonałe rozeznanie w gruzińskich planach, gdyż starannie przygotowały odpowiedź na nie.

Rosja „wykorzystując cyklicznie prowadzone ćwiczenia z wojskami Północnokaukaskiego OW, Floty Czarnomorskiej, 4. Armii Lotniczej i Obrony Powietrznej oraz komponentu WPD⁴²⁶ (Kaukaz 2008), do końca lipca zakończyła proces operacyjnego rozwinięcia zgrupowania wojsk wydzielonego do udziału w potencjalnej operacji. Prawdopodobny zamiar działania w pierwszym etapie operacji ograniczał się do szybkiego wprowadzenia do obszaru działań zawczasu przygotowanych Oddziałów Wydzielonych, których zadaniem było nawiązanie styczności z rosyjską bazą sił pokojowych w rejonie Cchinwali, opóźnienie (zatrzymanie) natarcia przeciwnika, tym samym zapewnienie warunków do przerzutu i wprowadzenia do obszaru operacji sił głównych. W kolejnym etapie, po uzyskaniu panowania w powietrzu i izolowaniu obszaru operacji działaniem sił głównych zamierzano wyprzeć przeciwnika z rejonu spornego, dążąc jednocześnie do maksymalnego obniżenia jego potencjału w całym obszarze prowadzonej operacji⁴²⁷”. Działania te świadczyły o dużej determinacji strony rosyjskiej do zatrzymania zbliżającej się gruzińskiej ofensywy.

8 sierpnia 2008 r. gruzińskie władze zdecydowały o rozpoczęciu działań zbrojnych, których celem miało być przywrócenie władztwa terytorialnego nad Osetią Południową, a Gruzja ogłosiła całkowitą mobilizację. Plan Gruzji zakładał szybkie (2-3 dni) zdobycie Osetii Południowej, w tym zajęcie stolicy tej prowincji Cchinwali i odtworzenie tam gruzińskiej administracji. Przed rosyjskim atakiem Gruzja zgromadziła siły obejmujące dziesięć brygad lekkiej piechoty, z których każda składała się z dwóch do czterech batalionów piechoty, sił do zadań specjalnych i brygady artylerii⁴²⁸.

Rosjanie mieli jednak informacje o takich zamierzeniach i dlatego, „po zakończeniu manewrów „Kaukaz-2008” zdecydowali się na pozostawienie przy granicy z Osetią

⁴²⁵ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 327.

⁴²⁶ Wojsk Powietrzno-Desantowych.

⁴²⁷ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 329.

⁴²⁸ *The Military Ballance 2009*, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597220802709886>.

Południową jednostek z 19. Dywizji Zmechanizowanej. Do dyspozycji mieli oni 14 czołgów T-72, 16 haubic 2S3 „Akacja” i 9 systemów artyleryjskich BM-21 „Grad”⁴²⁹. W razie rozpoczęcia działań zbrojnych przez Gruzję wyżej wymienione jednostki miały być wsparciem dla rosyjskich sił pokojowych, których stan gotowości bojowej również podwyższono. Ponadto, w istniejącym ówczesnie Północnokaukaskim Okręgu Wojskowym, część jednostek utrzymywano w stanie podwyższonej gotowości bojowej, dzięki któremu miały się one znaleźć w Osetii Południowej w ciągu 48 godzin. W razie rozpoczęcia działań wojennych Rosja planowała również wprowadzenie swoich dodatkowych sił do Abchazji⁴³⁰. Rosyjskie działania zbrojne zostały rozpoczęte w odpowiedzi na atak sił gruzińskich na Cchinwali – stolicę Osetii Południowej.

Działania zbrojne storna rosyjska rozpoczęła marszem w stronę Cchinwali jednostek 58. Armii Ogólnowojskowej oraz działaniami 4. Armii Sił Powietrznych FR. Ponadto 9 sierpnia „siły Floty Czarnomorskiej rozpoczęły patrolowanie Morza Czarnego u wybrzeży Abchazji (...). Rosjanie twierdzili, że okręty wykonują zadania pokojowe, gwarantując bezpieczeństwo obywateli rosyjskich (...) oraz udzielając wsparcia rosyjskiemu kontyngentowi pokojowemu⁴³¹”. Było to zatem klasyczne wykorzystanie sił pokojowych do przygotowania operacji zbrojnej, o czym szerzej będzie mowa w kolejnym rozdziale.

Irakli Matcharashvili szacuje, że na początku wojny z Gruzją „stan liczebny Północnokaukaskiego Okręgu Wojskowego wynosił 90-100 tys. żołnierzy, a samej 8. Armii 70-80 tys. żołnierzy. Na uzbrojeniu tego OW było 620 czołgów, 2000 bojowych wozów piechoty i transporterów opancerzonych, 875 sztuk różnego rodzaju artylerii, 190 wyrzutni rakietowych typu *Grad*, *Smiercz*, *Uragan*, 40 zestawów obrony przeciwlotniczej oraz nieokreślona liczba taktycznych rakiet typu *Toczka-U*⁴³²”. Ponadto Autor ten wylicza, że „w skład uzbrojenia 4. Armii Lotniczej wchodziło m.in. 60 bombowców Su-24, 100 myśliwców MiG-29, 60 myśliwców Su-27, 100 samolotów szturmowych Su-25, (...) 75 śmigłowców Mi-24 oraz nieokreślona liczba Mi-8⁴³³”. Z tego zestawienia wynika zatem wyraźnie, że Rosjanie dysponowali znaczącą przewagą liczebną i sprzętową nad niewielkimi siłami zbrojnymi Gruzji. Do tego należy jeszcze dodać potencjał separatystów abchaskich szacowanych przez tego autora na ponad 20 tys. osób i ok. 18 tys. podobnych sił południowoosetyjskich. Z wyliczeń

⁴²⁹ М. Барабанов, А. Лавров, В. Целуйко, op. cit., s. 53.

⁴³⁰ Ibidem, s. 50.

⁴³¹ M. Nałęcz, op. cit., s. 57.

⁴³² I. Matcharashvili, op. cit., s. 107.

⁴³³ Ibidem.

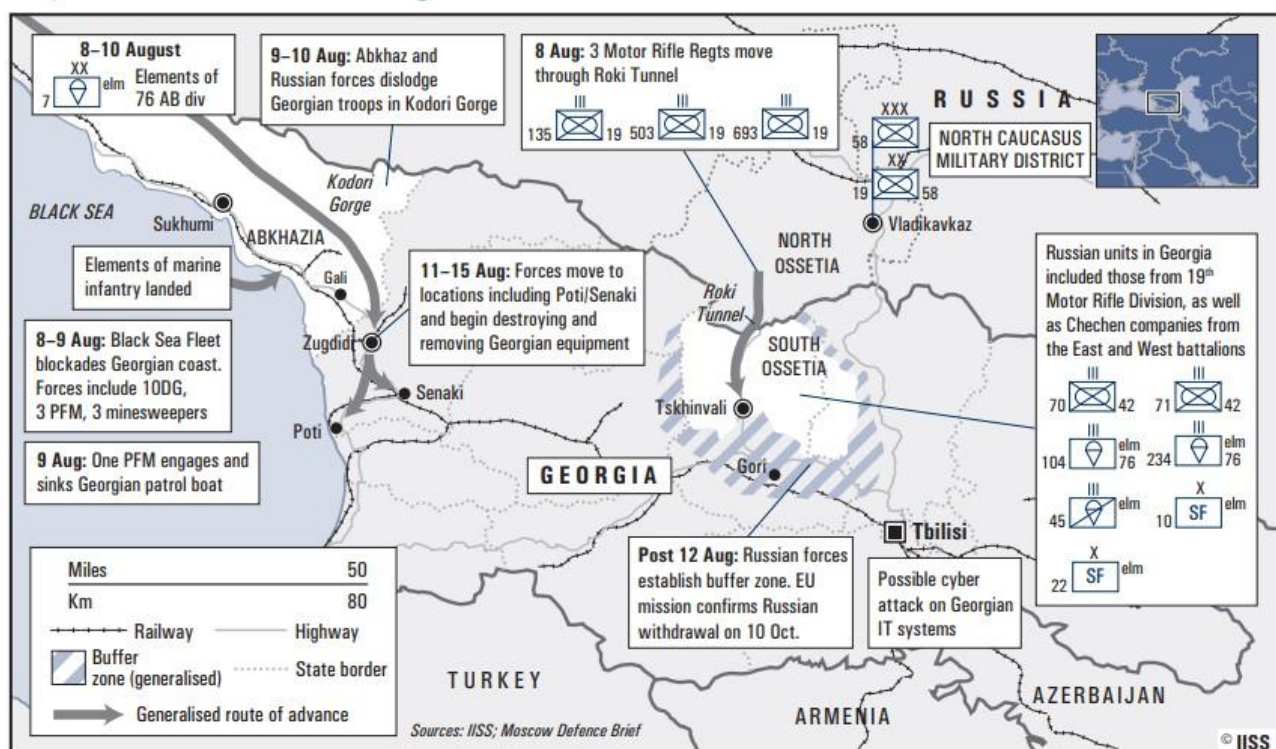
Matcharashvilego wynika, że obie te para-armie dysponowały w sumie 159 czołgami różnych typów, kilkoma samolotami i śmigłowcami czy działami przeciwlotniczymi⁴³⁴.

Jak podają autorzy rocznika *The Military Ballance* „7 i 8 sierpnia jednostki pancerne z 19. Dywizji Strzelców Zmotoryzowanych rosyjskiej 58. Armii Ogólnowojskowej wkroczyły do tunelu Roki łączącego Północną i Południową Osetię. Ich bezpośrednim celem było m.in. zabezpieczenie Cchinwali, co osiągnięto 10 sierpnia. Do tego czasu do jednostek 58. Armii dołączyły jednostki 76. Dywizji Powietrznodesantowej z Pskowa (część rosyjskiej rezerwy strategicznej) i 42. Dywizji Strzelców Zmotoryzowanych z Czeczenii, a także jednostki Sił Specjalnych. Łącznie siły rosyjskie wzrosły do około 10 000 żołnierzy, ze 150 jednostkami pancernymi, w tym czołgami T-62 i T-72 oraz transporterami opancerzonymi BMP-1 i -2. (...) Ponadto siły rosyjskie otworzyły drugi front w Abchazji z oddziałami 7 Dywizji Powietrznodesantowej z Noworosyjska, jednostkami 76. Dywizji Powietrznodesantowej z Pskowa i piechotą morską, które zostały wylądowane z okrętów Floty Czarnomorskiej. Jednostki te ruszyły na południe, aby zabezpieczyć lotnisko Senaki i port Poti. Do tego czasu jednostki, które odbiły Cchinwali, ruszyły w kierunku Gori. Na tym etapie stało się jasne, że Rosja zamierza rozmieścić swoje siły w Gruzji poza Abchazją i Osetią Południową. W międzyczasie Flota Czarnomorska rozpoczęła blokadę morską gruzińskiego wybrzeża. 12 sierpnia prezydent Miedwiediew ogłosił oficjalne zawieszenie broni, chociaż Rosja kontynuowała operacje zwiadowcze i naloty w celu poszukiwania i niszczenia porzuconego gruzińskiego sprzętu i amunicji. Na tym etapie wojny celem sił rosyjskich było pozbawienie Gruzji środków do zagrażania separatystycznym regionom⁴³⁵”. Tym samym Rosja zaangażowała znaczące zasoby przeciw Gruzji, co miało szybko zakończyć wojnę i zademonstrować państwu obszaru byłego ZSRR rosyjskie zdolności i determinację do osiągnięcia swoich politycznych celów.

⁴³⁴ Ibidem, s. 111-114.

⁴³⁵ *The Military Ballance* 2009, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597220802709886>.

Rys. 10. Wojna rosyjsko-gruzińska 2008 r.

Map 3 **Russia's war with Georgia**

Źródło: *The Military Ballance* 2009,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597220802709886>

Do 12 sierpnia trwały intensywne działania zbrojne. W ich wyniku Rosja straciła 67 żołnierzy, a 283 zostało rannych, 3 czołgi, 6 samolotów bojowych, 2 śmigłowce, ok. 20 pojazdów. Gruzja natomiast utraciła 176 żołnierzy i 14 policjantów, a 1964 mundurowych zostało rannych. Ponadto zniszczone zostały siły morskie – 2 kutry rakietowe i 5 kutrów patrolowych, 3 samoloty, 2 śmigłowce, 65 czołgów, 27 wozów bojowych i 29 środków ogniowych artylerii⁴³⁶.

Jak wskazują Malina Kaszuba i Mirosław Minkina sukces Rosji w wojnie z Gruzją był możliwy jedynie dzięki przewadze liczebnej rosyjskich sił. „Wojskowi świadomi byli swojej niedoskonałości. Dała się we znaki anachroniczna struktura dowodzenia i kierowania, która dostosowana była do działań typu regularnego na dużą skalę. Jednostki wojskowe pozbawione były samodzielności operacyjnej. Brakowało umiejętności prowadzenia szybkiego manewru i kierowania operacją połączoną, wywiadowczego wsparcia pola walki oraz zabezpieczenia

⁴³⁶ Więcej: M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna. Teoria i praktyka*, s. 325.

logistycznego⁴³⁷”. Dlatego wnioski z tej kampanii zbrojnej posłużyły do szeroko zakrojonej reformy sił zbrojnych, która została wcześniej przeanalizowana.

Akcjom zbrojnym prowadzonym przez obie strony od 8 sierpnia 2008 r. towarzyszyły działania rosyjskiej dyplomacji. To na wniosek Rosji zwołana została Rada Bezpieczeństwa ONZ, której członkowie nie byli jednak w stanie przyjąć żadnego stanowiska. Warto też dodać, że tego dnia ówczesny prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew oświadczył, że Rosja była i pozostanie gwarantem bezpieczeństwa na Kaukazie. Rosyjskie Ministerstwo Obrony wydało też oświadczenie, w którym stwierdzono, że do pomocy siłom pokojowym zostały wysłane siły zbrojne⁴³⁸.

Działania wojenne stały się przesłanką do rozpoczęcia przez Rosję aktywności na arenie międzynarodowej. W ich wyniku powstał tzw. plan Miedwiediewa-Sarkozy’ego, gdyż ówczesny prezydent Francji Nicolas Sarkozy bardzo zaangażował się w uregulowanie sytuacji w Gruzji. Został on przyjęty podczas spotkania prezydentów Rosji i Francji w trakcie rozmów w Moskwie 12 sierpnia 2008 r. 14 sierpnia plan został podpisany na Kremlu przez przedstawicieli Abchazji i Osetii Południowej na spotkaniu z Miedwiediewem, 15 sierpnia przez prezydenta Gruzji Micheila Saakaszwilego, a 16 sierpnia przez prezydenta Rosji Dmitrija Miedwiediewa. Plan składał się z sześciu punktów, w których obie strony zobowiązały się, że:

1. nie będą uciekać się do użycia siły;
2. definitywnie zaprzestaną wszelkich działań wojennych;
3. zapewnią swobodny dostęp do pomocy humanitarnej;
4. siły zbrojne Gruzji powrócą do swoich miejsc stałego rozmieszczenia;
5. siły zbrojne Federacji Rosyjskiej zostają wycofane na linię sprzed rozpoczęcia działań wojennych, a do czasu wprowadzenia mechanizmów międzynarodowych rosyjskie siły pokojowe podejmą dodatkowe środki bezpieczeństwa;
6. rozpoczną się międzynarodowe dyskusje na temat przyszłego statusu Osetii Południowej i Abchazji oraz sposobów zapewnienia im trwałego bezpieczeństwa⁴³⁹.

Mimo podpisanego porozumienia, 26 sierpnia 2008 r. Rosja oficjalnie uznała niepodległość Abchazji i Osetii Południowej⁴⁴⁰. Uczyniła to na sześć dni przed planowanym

⁴³⁷ M. Kaszuba Malina, M. Minkina, *Imperialna gra Rosji*, Warszawa 2016, s. 68.

⁴³⁸ *Пять дней в августе 2008-го...*

⁴³⁹ *Операция по принуждению грузинских властей к миру завершена в связи с тем, что достигнута главная цель: защищены российские миротворцы и гражданское население Южной Осетии*, Президент России, 12 августа 2008 года, <http://www.kremlin.ru/catalog/countries/GE/events/1073/print>.

⁴⁴⁰ *Указ Президента Российской Федерации от 26.08.2008 г. № 1260 О признании Республики Абхазия*, Президент России, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/27957> oraz *Указ Президента Российской Федерации от 26.08.2008 г. № 1261 О признании Республики Южная Осетия*, Президент России,

nadzwyczajnym szczytem UE, na którym miały zapaść decyzje o odpowiedzi na rosyjską agresję na Gruzję⁴⁴¹. Pokazuje to, że rosyjskie władze nie obawiały się reakcji UE na ten bezprawny i jednostronny akt agresora i w obawie przed nią „nie drażnić” Unii Europejskiej⁴⁴².

Sytuacja ta nie wpłynęła jednak na sposób realizacji swej misji przez prezydenta Sarkozy’ego negocjującego z Rosją w podwójnej roli – prezydenta Francji i przewodniczącego Rady Europejskiej. 8 września 2008 r. odbyły się kolejne pertraktacje, których rezultatem było podpisanie dodatkowych punktów porozumienia. Prezydentowi Francji zależało przy tym, żeby wynegocjowane w sierpniu ustalenia zostały wcielone w życie. Tym samym porozumienie «miało zapobiec wszelkim niejasnościom: określić konkretne warunki i terminy wycofania się wojsk rosyjskich z Gruzji. Jednak ten dokument również zawierał dwuznaczność. W punkcie 1 powtórzono sformułowanie z punktu 5 wcześniejszego porozumienia z 12 sierpnia 2008 r., stwierdzające, że „rosyjskie siły pokojowe” mają wycofać się na pozycje, które zajmowały przed rozpoczęciem walk. Sprecyzowano jednak, że całkowite wycofanie się wojsk rosyjskich ma dotyczyć tylko obszarów przyległych do Osetii Południowej i Abchazji. W rezultacie siły rosyjskie wycofały się na początku października z tych terenów, jednak nie został przywrócony stan sprzed sierpnia. Rosjanie pozostawili kontyngent wojskowy w separatystycznych regionach przewyższający liczebnie rosyjskie siły pokojowe, które były uprawnione do stacjonowania tam przed konfliktem⁴⁴³«. Tym samym zrealizowali swoje cele, a więc nadal uniemożliwili gruzińskim władzom odzyskanie tych regionów.

Spory związane były też ze sposobami zapewnienia trwałego bezpieczeństwa Abchazji i Osetii Południowej. Rosjanie blokowali możliwości działania misji UE, ale też OBWE i ONZ na terenie tych regionów, podkreślając, że nie są one częścią Gruzji. Ostatecznie misja unijna EUMM (*European Union Monitoring Mission*)⁴⁴⁴ funkcjonowała jedynie na obszarach poza obydwoma separatystycznymi regionami, co również można uznać za sukces Rosji. Co więcej, „w czerwcu 2009 r. strona rosyjska zablokowała dalszą działalność obserwatorów ONZ (UNOMIG) i OBWE, którzy powrócili do Abchazji i Osetii Południowej zgodnie z ustaleniami

<http://www.kremlin.ru/acts/bank/27958>. Por.: *Заявление Президента Российской Федерации Дмитрия Медведева 26 августа 2008 года*, Президент России, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1222>.

⁴⁴¹ *Presidency Conclusions, Council of the European Union, Extraordinary European Council, Brussels 1 September 2008, Brussels, 1 September 2008 (01.09), 12594/08*, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2012594%202008%20INIT/EN/pdf>.

⁴⁴² Por. wnioski: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo Polski w kontekście wojny sierpniowej*, „Historia i współczesność światowej szachownicy”, „Geopolityka. Biuletyn Naukowo-Analityczny Instytutu Geopolityki”, nr 2(3)/2009, R.II, s. 161.

⁴⁴³ K. Zasztowt, *Rok po wojnie rosyjsko-gruzińskiej Stan realizacji porozumień Sarkozy – Miedwiediew z 12 sierpnia 2008 r. oraz 8 września 2008 r.*, „Analiza Biura Bezpieczeństwa Narodowego”, 10 sierpnia 2009, s.3.

⁴⁴⁴ EUMM, <https://www.eumm.eu/#>. Patrz też: J. Kołodziejska, *Misja Obserwacyjna Unii Europejskiej EUMM. Gruzja w latach 2008-2019*, „Nowa Polityka Wschodnia”, nr 1(24), 2020, s. 102-135.

porozumienia z 2008 r. Ich działalność w dotychczasowym kształcie nie odpowiadała stronie rosyjskiej i to jej stanowisko, jako członka OBWE i Rady Bezpieczeństwa ONZ, zdecydowało o wycofaniu obserwatorów międzynarodowych z obu separatystycznych regionów Gruzji⁴⁴⁵. Zdolność Rosji do zablokowania prac organizacji, do której sama należała, i której celem była między innymi budowa zaufania w obszarze militarnym, obnażyła rosyjskie intencje do rozmontowania europejskiej architektury bezpieczeństwa, skonstruowanej po zakończeniu Zimnej Wojny w latach 90-tych XX w. Była też sygnałem, że jeśli rosyjskie władze nie będą zgadzały się z działaniami prowadzonymi przez OBWE, nie będą się stosować do zasad, które same zaakceptowały, lekceważąc wcześniej podjęte zobowiązania. Nie była to jednak nowa linia w postępowaniu Rosji, gdyż zmieniła ona swoją politykę wobec OBWE już w 1999 r. po porażce poniesionej na szczycie tej organizacji w Stambule oraz w wyniku niemożliwości wykorzystania OBWE do zablokowania interwencji NATO w Kosowie⁴⁴⁶.

Jak już zostało wcześniej wspomniane, wojna w Gruzji była pierwszym konfliktem zbrojnym jaki Rosja oficjalnie stoczyła z byłą republiką związkową ZSRR. Było to też pierwsze masowe użycie sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej poza granicami Rosji od czasu zaangażowania 201. Dywizji Zmechanizowanej w latach 90. XX w. w Tadżykistanie⁴⁴⁷. I choć udało się Rosji szybko i skutecznie zrealizować swoje cele polityczne i zademonstrować siłę wobec Gruzji, w państwie zaczęły się poważne dyskusje nad sposobem przeprowadzenia działań zbrojnych. Część ekspertów wskazywała, że sprzęt bojowy i wyposażenie rosyjskiej armii pozostawało w znacznej mierze przestarzałe, co pokazała zwłaszcza wojna w Gruzji w 2008 r. Czołgi – zarówno starsze T-72, jak i nowsze T-80 – w jej trakcie nie dysponowały noktowizorami, a ich reaktywny pancerz okazał się nieskuteczny. Oznaczało to, że w przypadku starcia z silniejszym przeciwnikiem rosyjska armia mogłaby mieć o wiele większe trudności w osiągnięciu założonych celów militarnych.

Jednocześnie wojna ta była dla Rosji ważna z powodów politycznych i militarnych, a siły zbrojne zostały wykorzystane dla zabezpieczenia interesów państwa. „Geostrategiczne usytuowanie Abchazji oraz Osetii Południowej determinuje ich znaczenie w rosyjskiej polityce wzmacniania wpływów w regionie. Abchazja i Osetia Południowa, jako rosyjski przyczółek, stanowią bramę do Zakaukazia oraz Armenii, gdzie pozostaje kontyngent wojsk rosyjskich (102. Rosyjska Baza Wojskowa – dop. A.M.D.). Umocnienie rosyjskich wpływów na terytorium Abchazji zapewnia (punkty bazowania morskiego w Suchumi i Oczamczira) pełną

⁴⁴⁵ K. Zasztowt, op. cit., s. 5.

⁴⁴⁶ Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, s. 192-195 i 209.

⁴⁴⁷ М. Барабанов, А. Лавров, Целуйко В. Целуйко, op. cit., s. 5.

kontrolę nad wschodnią częścią akwenu Morza Czarnego. Wykorzystanie abchaskiej infrastruktury wojskowej gwarantuje warunki niezbędne do monitorowania elektronicznego terytorium Gruzji. (...) Osetia Południowa, stanowiąc dla Rosji balast ekonomiczny, pozostaje przyczółkiem, z którego poprzez tunel drogowy na przełęczy Mamisońska wiedzie najkrótsza droga do Tbilisi i dalej do Armenii. (...) Reasumując – przejmując inicjatywę do przeprowadzenia ograniczonej w skali akcji zbrojnej, Rosjanie sprowokowali Tbilisi do podjęcia niedoszacowanego ryzyka. W rezultacie zablokowali gruzińskie aspiracje związane z NATO oraz UE. Nieuregulowany spór terytorialny z Abchazją o Osetię Południową oraz pozostawienie na tym terytorium, deklarowanym jako integralna część Gruzji, wojsk rosyjskich (4 i 7 Rosyjska Baza Wojskowa), pomimo deklaracji szczytu w Bukareszcie (kwiecień 2008 roku)⁴⁴⁸, wykluczyły realizację planu pełnej integracji Gruzji z NATO. W konsekwencji – ze względu na brak członkostwa w NATO – Rosjanie zablokowali realizację planu rozmieszczenia na terytorium Gruzji elementów amerykańskiego systemu obrony przeciwrakietowej. (...) W rezultacie pięciodniowych działań bojowych budowany przez cztery lata gruziński potencjał militarny został zredukowany o ok. 70-80%⁴⁴⁹. Tym samym Rosji – dzięki użyciu siły militarnej udało się osiągnąć zarówno cele wojskowe jak i dyplomatyczne

Tym samym konsekwencje wojny były dwuwymiarowe – polityczne – zablokowanie Gruzji szybkiej możliwości przystąpienia do NATO oraz wojskowe – wzmocnienie rosyjskiej obecności na Kaukazie Południowym, a także znaczące zredukowanie zdolności bojowych gruzińskiej armii. Jak pisze Filip Bryjka „strategicznym celem rosyjskiej inwazji było ukaranie Gruzji za prozachodni kurs w polityce zagranicznej, a tym samym zniechęcenie innych państw poradzieckich do integracji ze strukturami euroatlantyckimi. Był to również wyraźny sygnał dla NATO i UE, że Rosja nie zamierza tolerować prowadzonej przez nie polityki wobec bliskiej zagranicy, której gotowa jest bronić wszelkimi środkami. Dezintegracja terytorialna Gruzji oddaliła perspektywę wstąpienia tego państwa do NATO, albowiem warunkami członkostwa są uregulowanie kwestii granic państwowych i utrzymywanie poprawnych stosunków z sąsiadami.⁴⁵⁰”. Rosji udało się utrzymać te rezultaty w całym omawianym w tej dysertacji okresie, a więc do 2022 r.

Wojciech Górecki wskazywał też, że Rosja potraktowała oba regiony symetrycznie, a porozumienia podpisane z nimi miały identyczną treść i zostały zawarte tego samego dnia, co

⁴⁴⁸ *Bucharest Summit Declaration*, NATO, 03 April 2008, <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2008/04/03/bucharest-summit-declaration>.

⁴⁴⁹ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 337-338. Por.: *Rosyjska sztuka operacyjna. Teoria i praktyka*, op. cit., s. 326.

⁴⁵⁰ F. Bryjka, *Wojny zastępcze*, Warszawa 2021, s. 221.

tylko udowodniło przemyślane działania ze strony rosyjskich władz. Rosjanie „uznają ich niepodległość i szybko podpisują z Suchumi i Cchinwali szereg traktatów: o przyjaźni, o współpracy wojskowej, o rosyjskich bazach, o ochronie granic przez rosyjską Federalną Służbę Bezpieczeństwa, o zmianie numerów kierunkowych z gruzińskich na rosyjskie⁴⁵¹”. Andrzej Szeptycki podkreślał natomiast, że w kolejnych latach rosyjskie władze „prowadziły konsekwentne działania na rzecz faktycznego włączenia obu parapaństw do Rosji. Składają się na nie traktaty sojusznicze z Abchazją (2014) i Osetią Południową (2015), przewidujące m.in. integrację w sferze obronności, kontroli granic, polityki celnej, socjalnej, ochrony porządku publicznego, ograniczenie wymiany osobowej między Abchazją i Osetią Południową a terenami będącymi pod kontrolą władz gruzińskich, a także pełzająca zmiana granic obu republik, polegająca na periodycznym przesuwaniu, wbrew protestom Gruzji, oznakowań i umocnień granicznych w głąb terytorium kontrolowanego przez władze gruzińskie⁴⁵²”. I choć do 2022 r. tak się nie stało Abchazja i Osetia Południowa, za sprawą podpisanych porozumień, były całkowicie uzależnione od Rosji.

Bezsprzecznie Rosję można zatem uznać za „zwycięzczynię” w tym konflikcie⁴⁵³. Dwa separatystyczne regiony gruzińskie – Osetia Południowa i Abchazja, których mieszkańcy aktywnie sympatyzowali z Moskwą, całkowicie wyszły spod kontroli gruzińskich władz. Z kolei rosyjskie władze otrzymały dywidendy polityczne. „Mała zwycięska wojna” podniosła notowania zarówno prezydenta Dmitrija Miedwiediewa, jak i premiera Władimira Putina⁴⁵⁴. Co ciekawe jeszcze w lipcu 2004 r. na pytanie o to czy Rosja powinna podjąć działania w obronie swoich obywateli jeśli władze Gruzji rozpoczną działania przeciw Abchazji i Osetii Południowej 47% ankietowanych uważało, że tak, a 38% było przeciwnego zdania. W lutym 2008 r. 33% respondentów odpowiedziało, że obie prowincje powinny wejść w skład Rosji, a 26%, że zostać niezależnymi państwami⁴⁵⁵.

Wojnie w Gruzji towarzyszyła operacja informacyjno-psychologiczna oraz rosyjskie ataki na gruzińską infrastrukturę krytyczną. „Całość działań przeprowadzonych przez stronę rosyjską do rozpoczęcia dynamicznej fazy rozstrzygnięcia wskazuje na realizację

⁴⁵¹ W. Górecki, *Abchazja*, Wołowiec 2013, s. 157.

⁴⁵² A. Szeptycki, *Obszar poradziecki (studium przypadku)*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, s. 411.

⁴⁵³ Więcej o znaczeniu tej wojny dla bezpieczeństwa europejskiego patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo Polski w kontekście wojny sierpniowej...*, s. 155-167. <https://geopolityka.net/bezpieczenstwo-polski-w-kontekscie-wojny-sierpniowej-z-2009/>.

⁴⁵⁴ П. Аксенов, *Толпа необученных мальчишек": как грузинская война вскрыла проблемы российской армии*, BBC NEWS Русская служба, 12 августа 2018, <https://www.bbc.com/russian/features-44690384>.

⁴⁵⁵ Грузия: история конфликта в российском общественном мнении, Левада-Центр, 10.08.2008, <https://www.levada.ru/2008/08/10/gruziya-istoriya-konflikta-v-rossijskom-obshhestvennom-mnenii/>.

skoordynowanej operacji informacyjno-psychologicznej kierowanej z wykorzystaniem zasad zdefiniowanych w ramach koncepcji zarządzania refleksyjnego (zarządzanie refleksyjne lub sterowanie refleksyjne – oddziaływanie na sposób myślenia, postawy i sposób zachowania ludzi poprzez zastosowanie kompleksu technik manipulacji oraz sterowania społeczeństwem. Twórcą koncepcji w połowie XX wieku był rosyjski psycholog i matematyk Władimir Lefewr⁴⁵⁶), tym samym wojna w Gruzji może stanowić przykład realizacji scenariusza operacji informacyjno-uderzeniowej obejmującej działanie sił konwencjonalnych oraz oddziaływanie na gruzińską sieć telekomunikacyjną, portale informacyjne⁴⁵⁷”. Warto tu zwrócić uwagę, za Depczyńskim i Elakiem, że rosyjska operacja informacyjno-psychologiczna wyprzedziła aktywną fazę konfliktu. Obaj Autorzy podkreślają przy tym, że „obiektami oddziaływania informacyjnego były społeczność Gruzji z jej prezydentem, zachodnia opinia publiczna (Unia Europejska) oraz rosyjska opinia społeczna. W rezultacie oddziaływania informacyjnego, sugerując prowadzenie działań o charakterze ludobójczym i zyskując aprobatę w krajach Unii Europejskiej, w mediach wykreowano wizerunek Gruzji – agresora odpowiedzialnego za eskalację konfliktu. Odwołując się do historii, akceptację dla rosyjskiej opinii społecznej dla operacji wymuszenia pokoju w Gruzji skonsolidowano wykorzystując wizerunek Armii Czerwonej oraz przeciwnika porównanego do okupanta z czasów II wojny światowej⁴⁵⁸”. Elementy podobnych działań odnajdziemy w czasie wojny na Ukrainie, zarówno w okresie przygotowania do nielegalnej aneksji Krymu i zaangażowania wojskowego w Donbasie w latach 2013 i 2014 r., jak i do pełnoskalowej agresji na przełomie lat 2021 i 2022.

Depczyński i Elak zwrócili też uwagę, że przed rozpoczęciem konfliktu w Gruzji Rosjanie skupili się na analizie możliwego zachowania prezydenta tego państwa. „Doprecyzowany profil psychologiczny prezydenta Saakaszwilego umożliwił zaprojektowanie mechanizmu prowokacji opartego na trzech składowych obejmujących archetyp zachowań (standardowy sposób reagowania w określonych sytuacjach), słabości oraz braki w kompetencjach (wiedza, umiejętności, postawa) prezydenta Gruzji. Definiując mechanizmy bazowe (temperament, percepcja, specyfika myślenia i samooceny) i kompensacyjne kierujące działaniem prezydenta, jak również określając punkty ryzyka (sytuacje negatywne oddziałujące na stabilność osobową i ograniczające efektywność postępowania prezydenta) przygotowano

⁴⁵⁶ Szerzej patrz: M. Wojnowski, *Narzędzia rosyjskiego imperializmu. Studia nad genezą, ewolucją i rolą działań (środków) aktywnych w polityce zagranicznej Kremla w XX i XXI wieku*, Warszawa 2024, s. 58-59, 281-315. Por.: J. Darczewska, *Zawładnąć umysłami i urządzić świat. Rosyjska strategia dywersji i dezinformacji*, Warszawa 2024, s.116-118.

⁴⁵⁷ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 340-341.

⁴⁵⁸ Ibidem.

kognitywny model zachowań Saakaszwilego (model refleksyjny Władymira Lefewra⁴⁵⁹), ułatwiający doprecyzowanie metod i sposobów wpływania na proces podejmowania decyzji przeciwnika. Oczekiwane wartości krytyczne w punktach ryzyka osiągnano dzięki dopasowanym formom nacisku (siłowe i informacyjne)⁴⁶⁰. Pokazuje to, że strona rosyjska bardzo starannie przygotowała się do rozpoczęcia działań zbrojnych, korzystając z narzędzi opracowanych jeszcze w okresie ZSRR.

Podjmując interwencję Rosja powołała się ponadto na prawo narodów do samostanowienia. Rosjanie przez długie późniejsze lata, o czym autorka mogła się przekonać w trakcie licznych rozmów z przedstawicielami rosyjskich państwowych ośrodków analitycznych, posługiwali się też przykładem uznania przez większą część państw Zachodnich niepodległości Kosowa. Paradoksalnie jednak w oświadczeniu MSZ Rosji z 17 lutego 2008 r. Rosja potępiła uznanie niepodległości tego regionu. W dokumencie napisano, że: „17 lutego Tymczasowe Instytucje Autonomiczne Kosowa ogłosiły jednostronną deklarację niepodległości prowincji. Narusza to suwerenność Republiki Serbskiej, Kartę Narodów Zjednoczonych, rezolucję Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1244, zasady Aktu Końcowego z Helsinek, ramy konstytucyjne Kosowa i porozumienia wysokiego szczebla w ramach Grupy Kontaktowej. Rosja w pełni popiera reakcję serbskich przywódców na wydarzenia w Kosowie i ich słuszne żądania przywrócenia integralności terytorialnej kraju. Oczekujemy, że misja ONZ w Kosowie i dowodzone przez NATO siły w Kosowie podejmą natychmiastowe działania w celu wypełnienia swoich mandatów zgodnie z upoważnieniem Rady Bezpieczeństwa, w tym unieważnienia decyzji organów samorządowych Prisztiny i przyjęcia wobec nich surowych środków administracyjnych. Rosja opowiada się za natychmiastowym zwołaniem nadzwyczajnego posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ w celu rozważenia sytuacji i podjęcia zdecydowanych i skutecznych działań w celu powrotu do procesu politycznego porozumienia zgodnie z postanowieniami rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1244. Nie można nie zdawać sobie sprawy, że decyzje przywódców Kosowa są obarczone eskalacją napięcia i przemocy między grupami etnicznymi w prowincji oraz nowym konfliktem na Bałkanach. Społeczność międzynarodowa musi odpowiedzialnie zareagować na to wyzwanie. Ci, którzy myślą o wspieraniu separatyzmu, muszą zrozumieć niebezpieczne konsekwencje swoich działań dla trwających od dziesięcioleci fundamentów porządku światowego i stabilności

⁴⁵⁹ Szerzej patrz: L. Sykulski, *Teoria gier refleksyjnych jako metoda analizy walki informacyjnej*, „Przegląd Geopolityczny”, nr 37, 2021, s. 58-74.

⁴⁶⁰ M. Depczyński, L. Elak., *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 341-342.

międzynarodowej oraz autorytetu decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ⁴⁶¹”. Pokazuje to zatem, że Rosja także była i jest w stanie używać i interpretować zasady prawa międzynarodowego zgodnie ze swoimi bieżącymi interesami. Warto też podkreślić, że w przypadku Abchazji i Osetii Południowej, a później także Donbasu, Rosja sztucznie wykreowała wrażenie, że prowincje te były zamieszkane przez Rosjan, rozdając swoje paszporty ich mieszkańcom. Tymczasem Kosowo było zamieszkane w większości (ok. 92%⁴⁶²) przez Albańczyków. Co więcej w przypadku Abchazji i Osetii Południowej aparat tych parapaństw został nasycony funkcjonariuszami państwa rosyjskiego. Szefem południowoosetyńskiego KGB został Anatolij Baranow, wcześniej szef FSB rosyjskiej republiki Mordowa, ministrem spraw wewnętrznych Michaił Mindzajew, wcześniej szef MSW rosyjskiej Osetii Północnej, a sekretarzem Rady Bezpieczeństwa – Anatolij Barankiewicz były komisarz wojskowy w rosyjskim Kraju Krasnojarskim⁴⁶³. Nie ma tu zatem analogii do sytuacji w Kosowie.

Wszystko to powoduje, że wojna z Gruzją stanowi cezurę dla sposobu prowadzenia przez Rosję polityki zagranicznej. Po raz pierwszy strona rosyjska otwarcie użyła siły wojskowej wobec sąsiedniego państwa dla realizacji swoich celów politycznych. Ponadto *de facto* brak reakcji ze strony państw zachodnich, sprawił że Rosja nie tylko nie poniosła odpowiedzialności za swoje działania, ale wręcz spowodowała poczucie u rosyjskich elit, że jako mocarstwo państwo to może wszystko, w tym łamać prawo międzynarodowe dla realizacji swoich partykularnych interesów. Warto podkreślić, że w chwili rozpoczęcia wojny rosyjsko-gruzińskiej nawet Rosja uznawała formalnie Osetię Południową i Abchazję za części państwa gruzińskiego. Dopuszczając do artyleryjskiego ostrzału obszaru kontrolowanego przez Gruzję z pozostałych pod kontrolą Rosji terenów Osetii Południowej, a potem wprowadzając swe wojska na terytorium formalne należące do Gruzji wyczerpała zatem znamiona agresji, sprecyzowane w konwencji ONZ o definicji agresora⁴⁶⁴.

⁴⁶¹ Министерство иностранных дел Российской Федерации, *Заявление МИД России по Косово*, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1649512/.

⁴⁶² L, Kita, *HRD country analysis Kosovo*, European Training Foundation, https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/C12578310056925BC12574B9005788F6_NOTE7J5LPJ.pdf, s. 4.

⁴⁶³ A. Rybczyński, *To Moskwa rozpetala tę wojnę*, „WP Wiadomości”, 12.08.2008, <https://wiadomosci.wp.pl/to-moskwa-rozpetala-te-wojne-6037418650375297a>.

⁴⁶⁴ Patrz: *Article 3 Definition of Aggression, General Assembly Resolution 3314 (XXIX) 14 December 1974*, Audiovisual Library of International Law, Codification Division, Office of Legal Affairs, United Nations, <https://iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/General-Assembly-Resolution-3314.pdf>.

4.3. Rosyjska interwencja wojskowa w Syrii

Kolejnym ważnym działaniem władz Rosji, które zmierzały do zwiększenia znaczenia państwa na arenie międzynarodowej, było zaangażowanie się w próbę uregulowania sytuacji w Syrii, gdzie od 2011 r. trwała wojna domowa. Rozpoczęła się ona od stłumienia przez syryjskie władze antyrządowych demonstracji⁴⁶⁵, które były uważane za jeden z elementów tzw. Arabskiej Wiosny. Jak piszą Malina Kaszuba i Jarosław Minkina „Moskwa była zainteresowana powrotem na scenę międzynarodową jako globalny aktor, którego interesy należy uwzględniać w każdym aspekcie bezpieczeństwa międzynarodowego. Z punktu widzenia rosyjskich władz ważne było przeciwstawianie się hegemonii Stanów Zjednoczonych, które w rosyjskim przekonaniu wielokrotnie pomijały RB ONZ, podejmując działania jednostronne⁴⁶⁶”. Rosyjskie władze, które coraz wyraźniej chciały powrotu do roli supermocarstwa chciały zatem wykorzystać sytuację w Syrii do pokazania, że są w stanie oddziaływać politycznie nie tylko na swoje bezpośrednie otoczenie międzynarodowe, ale być aktywne także w szerzej globalnej polityce. Miało to dla nich tym większe znaczenie, że poprzez zaangażowanie w Syrii Rosja była w stanie rzucić swoje wyzwanie USA, dla których Bliski Wschód zawsze był obszarem szczególnego zainteresowania i zaangażowania.

Samą Arabską Wiosnę rosyjskie władze postrzegały jako próbę obalenia władzy w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie przez USA i ich sojuszników, i odnosiły się do tego procesu negatywnie. Jak dekadę później napisze Timofiej Bordaczew, dyrektor programowy Klubu Władajskiego, inaczej niż miało to miejsce w Gruzji w 2008 r. i na Ukrainie w 2014 r., kiedy Rosja działała na swoich bezpośrednich obrzeżach „na Bliskim Wschodzie, w Syrii, a następnie w Libii, Rosja pokazała zdolność do projekcji swoich narodowych interesów i wartości wykraczającą poza skromną strefę wpływów, którą otrzymała po zimnej wojnie”⁴⁶⁷. Rosja aktywnie wspierała syryjskie władze od 2011 r. – politycznie, między innymi na arenie ONZ, gospodarczo, na przykład poprzez pomoc w obchodzeniu sankcji i udzielaniu kredytów, co pozwalało trwać syryjskiej gospodarce, ale też wojskowo, choćby. dozbierając syryjskie siły rządowe⁴⁶⁸. Rosyjskie zaangażowanie dyplomatyczne w Syrii również sięgało roku 2011,

⁴⁶⁵ Szerzej o pierwszym etapie wojny domowej w Syrii patrz: K. Sygidus, *Syryjska wojna domowa - konflikt lokalny czy zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego?*, [w:] E. M. Guzik-Makaruk, E. W. Pływaczewski (red.), *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, Białystok 2015, s. 55-63.

⁴⁶⁶ M. Kaszuba Malina, M. Minkina, op. cit., s. 64-65.

⁴⁶⁷ T. Bordaczew, *Россия на Ближнем Востоке: десять лет после «арабской весны»*, РСМД, 1 апреля 2021, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/rossiya-na-blizhnem-vostoke-desyat-let-posle-arabskoy-vesny/>.

⁴⁶⁸ A. Borshchevskaya, *Putin's war in Syria. Russian foreign policy and the price of America's absence*, London 2022, s. 64-65.

kiedy, wraz z Chinami, Rosjanie zablokowali przyjęcie rezolucji ONZ wzywającej syryjskie władze do zaprzestania łamania praw człowieka⁴⁶⁹.

Natomiast w 2012 r. Rosja zablokowała marokańską inicjatywę przyjęcia rezolucji ONZ wzywającej Asada do ustąpienia⁴⁷⁰. Jednocześnie rosyjskie władze utrzymywały swój sprzeciw wobec interwencji w Syrii. Co jednak warto uwagi, już wiosną 2012 r. „Flocie Czarnomorskiej powierzono zadanie dostaw sprzętu wojskowego, uzbrojenia, wody, żywności oraz paliwa dla syryjskich sił zbrojnych⁴⁷¹”. Pokazało to, że rosyjskie władze z wielką uwagą śledziły sytuację polityczno-wojskową w Syrii. „Oprócz sił morskich, do Syrii delegowano innych specjalistów i doradców wojskowych. Przybyła także grupa oficerów operacyjnych i analityków ze Służby Wywiadu Zagranicznego, odpowiedzialnych w Centrali SWR⁴⁷² za Bliski Wschód. Na bieżąco informowali Moskwę o rozwoju sytuacji oraz doradzali syryjskim instytucjom rządowym. Uruchomiono także nielegalną agenturę SWR, kierowaną przez Dyrektoriat S⁴⁷³. Rosyjscy eksperci wojskowi i technicy przejęli kontrolę nad dystrybucją i wykorzystaniem dostarczanego z Rosji uzbrojenia. Efektem pracy doradców wojskowych i oficerów służb specjalnych była szybka transformacja syryjskich sił zbrojnych⁴⁷⁴”. Poprzez te działania Rosjanie sygnalizowali USA i innym państwom zachodnim konieczność uwzględnienia rosyjskiej perspektywy i interesów na Bliskim Wschodzie. Był to także element polityki wobec państw tego regionu, której celem było poszerzenie kontaktów politycznych, gospodarczych i wojskowych⁴⁷⁵.

W 2012 r. Rosja rozważała skierowanie do Syrii kontyngentu pokojowego, który miał liczyć nawet 5 tys. żołnierzy. Jednak mimo podpisanych porozumień z ONZ do tego nie doszło. Natomiast na przełomie 2012 i 2013 r. wysłała do Syrii dodatkowy personel wojskowy, który między innymi koordynował dostawy broni. Dzięki temu i obecności rosyjskich okrętów u syryjskich wybrzeży⁴⁷⁶, pomocy z Iranu, a także deklaracji Turcji, że nie dojdzie do interwencji

⁴⁶⁹Ibidem, s. 105.

⁴⁷⁰Ibidem, s. 108.

⁴⁷¹M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 79.

⁴⁷²Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej – SWR FR – od ros. Служба Внешней Разведки Российской Федерации – СВР РФ.

⁴⁷³Departament S Służby Wywiadu Zagranicznego to nazwa Centrum Specjalnego przeznaczenia „Zasłon”, które zajmuje się m.in. zabezpieczeniem operacji wywiadowczych.

⁴⁷⁴M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 80.

⁴⁷⁵Więcej: W. Rodkiewicz, *Bliskowschodnia polityk Rosji. Regionalne ambicje, globalne cele*, „Prace OSW”, 22.12.2017, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_71_bliskowschodnia_polityka_rosji_net_0.pdf, ss. 51.

⁴⁷⁶W styczniu przeprowadziły one największe od czasu rozpadu ZSRR ćwiczenia na Morzu Śródziemnym i Morzu Czarnym. Wzięły w nich udział 23 okręty i lotnictwo strategiczne. Więcej: *Rosja pręży muskuly. Największe manewry od lat*, „TVN24”, 20.01.2013, <https://tvn24.pl/swiat/rosja-prezy-muskuly-najwieksze-manewry-od-lat-ra301250-ls3421979>.

z jej terytorium, reżimowi Asada udało się przetrwać kolejną ofensywę dżihadystów⁴⁷⁷. Tym samym Rosja osiągnęła swój cel, jeszcze bez bezpośredniego zaangażowania militarnego.

Sytuacja w Syrii pozostawała jednak niepewna, co u rosyjskich władz rodziło wiele obaw, między innymi oddziaływanie ruchów radykalnego islamu na Azję Centralną oraz samą Rosję, w tym zwłaszcza Kaukaz Północny⁴⁷⁸. Jak podkreślają Malina Kaszuba i Mirosław Minkina, Rosja nie tylko z niepokojem patrzyła na rozwój wydarzeń w Syrii, ale także na możliwą reakcję państw zachodnich – po użyciu przez syryjskie władze gazu sarin wobec własnych obywateli⁴⁷⁹, Stany Zjednoczone i Francja zapowiedziały rozpoczęcie bombardowań, co zwiększyłoby destabilizację w regionie⁴⁸⁰. W 2013 r., po ataku chemicznym w Ghucie (21 sierpnia 2013)⁴⁸¹, Rosja zdecydowała się poprzeć rezolucję ONZ nr 2118, w której całkowicie zakazywano Syrii użycia, produkcji, zakupu, składowania broni chemicznej i dalszego jej rozwijania⁴⁸². Rosja zaproponowała też, że jeśli Syria zdecyduje się na likwidację posiadanej broni chemicznej, to USA powinny zrezygnować z zapowiadanych uderzeń raketowych, na którą to propozycję zgodził się syryjski rząd⁴⁸³.

Kwestie związane z bronią chemiczną były jednym z ważniejszych elementów rosyjskiej ofensywy dyplomatycznej. Jak pisze Witold Rodkiewicz „9 września (2013 r. – dop. A.M.D.) minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow, po spotkaniu w Moskwie z ministrem spraw zagranicznych Syrii Walidem Muallemem, wystąpił z inicjatywą ustanowienia międzynarodowej kontroli nad syryjską bronią chemiczną i jej ewentualnej późniejszej likwidacji, a także zaproponował przystąpienie Syrii do międzynarodowej

⁴⁷⁷ M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 81-82.

⁴⁷⁸ Więcej: T. Cooper, *Moscow's game of poker. Russian military intervention in Syria, 2015-2017*, Warwick 2018, s. 4-5. Patrz też: A.M. Dyner, A. Legieć, K. Rękawek, *Ready to Go? ISIS and Its Presumed Expansion into Central Asia*, „PISM Policy Paper” nr 19/2015, June 2015, <https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/20020.pdf>.

⁴⁷⁹ *Syria Raport Misji Organizacji Narodów Zjednoczonych badającej zarzuty użycia broni chemicznej w Syryjskiej Republice Arabskiej: Raport z incydentu w dniu 21 sierpnia 2013 r. w rejonie Ghouta w Damaszku*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, 20.09.2013, <https://www.unic.un.org.pl/sg---inne-wypowiedzi/raport-misji-onz-badajacej-zarzuty-uzycia-broni-chemicznej-w-syrii/2482#>.

⁴⁸⁰ M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 83.

⁴⁸¹ Więcej o ataku chemicznym w Ghucie i o użyciu broni chemicznej w syryjskiej wojnie domowej patrz: *Broń chemiczna w syryjskiej wojnie domowej 2011-2018*, „Biuletyn Centrum Szkolenia OPBMR” - Akademia Sztuki Wojennej, R. 6, nr 2(14), 23 kwietnia 2018 r., https://www.wojsko-polskie.pl/aszwj/u/d6/e3/d6e3ef24-21ee-4e15-a671-e777dbac7ba1/biuletyn_csopbmr_2018_2.pdf.

⁴⁸² *Syria: wspólne działania Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej i Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, 11.10.2013, <https://www.unic.un.org.pl/aktualnosci/syria:-wspolne-dzialania-organizacji-ds-zakazu-broni-chemicznej-i-organizacji-narodow-zjednoczonych/2489#>. Patrz też: M. Radziejewska, *Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2118 a prawne ramy interwencji w Syrii*, „Biuletyn PISM” nr 105/2013, 10.10.2013, https://pism.pl/publikacje/Rezolucja_Rady_Bezpiecze_stwa_ONZ_nr_2118_a_prawne_ramy_interwencji_w_Syrii.

⁴⁸³ A. Borshchevskaya, op. cit., s. 115-116.

konwencji zakazującej posiadania takiej broni. Warunkiem była rezygnacja Waszyngtonu z wojskowego uderzenia na Syrię. Ławrow zaoferował pomoc Rosji w wynegocjowaniu odpowiedniego porozumienia z Damaszkiem. Do inicjatywy pozytywnie odniósł się reżim Baszszara al-Asada. Pomysł poddania syryjskich arsenałów broni chemicznej międzynarodowej kontroli spotkał się z ostrożną, lecz przychylną reakcją ze strony czołowych państw zachodnich⁴⁸⁴. Tym samym Rosja starała się pokazać jako wiarygodny mediator, którego rolę pośrednika będą w stanie zaakceptować nie tylko państwa Bliskiego Wschodu, ale także USA i państwa zachodnioeuropejskie takie jak Francja. Celem rosyjskich władz było też złamanie obrazu Rosji jako państwa agresora, co było pokłosiem wojny w Gruzji.

Dlatego też Władimir Putin opublikował w „The New York Times” artykuł, w którym opisywał negatywne konsekwencje ewentualnych amerykańskich ataków na Syrię, podkreślając, że mogą one doprowadzić do nowej fali terroryzmu. Dodał, że Rosja nie broni rządu syryjskiego, ale prawa międzynarodowego i stwierdził, że to nie armia Syrii użyła gazu bojowego, a syryjska opozycja⁴⁸⁵. Mimo licznych kontrowersji związanych z rosyjską ofertą, USA przystały na nią, a w 2014 r. władze syryjskie zlikwidowały, pod nadzorem międzynarodowej komisji, większość posiadanej broni chemicznej. Pozwoliło to prezydentowi Barakowi Obamie na uniknięcie wojskowej interwencji w Syrii. W ten sposób Rosja nie tylko uchroniła syryjski reżim, ale dając możliwość rozwiązania kwestii broni chemicznej poprzez wypracowanie mechanizmu jej zniszczenia pod międzynarodową kontrolą, stała się w omawianym wypadku równoprawnym partnerem dla USA. Wydarzenia te, w optyce rosyjskich władz, umocniły ich pozycję na światowej arenie. Dlatego w zakończonych fiaskiem rozmowach pokojowych w sprawie Syrii, prowadzonych pod auspicjami USA w styczniu 2014 r. (tzw. Genewa II)⁴⁸⁶ i w styczniu 2016 r.⁴⁸⁷, Rosja, wykorzystując swoją obecność wojskową w tym kraju, zaproponowała własny format rozmów, który wcieliła w życie po podjęciu interwencji zbrojnej. Nazwany on został formatem astańskim⁴⁸⁸.

Próby rozmów w sprawie Syrii podjęto jeszcze w 2015 r. w Wiedniu, a Rosja przygotowała 6-punktowy plan uregulowania pokojowego, w którym zakładano udział Baszara

⁴⁸⁴ W. Rodkiewicz, *Rosyjska ofensywa dyplomatyczna w sprawie Syrii*, „Analizy OSW”, 11.09.2013, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-11/rosyjska-ofensywa-dyplomatyczna-w-sprawie-syrii>

⁴⁸⁵ V. Putin, *A Plea for Caution From Russia*, „The New York Times”, September 11, 2013, <https://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html>.

⁴⁸⁶ Więcej: A. J. Tabler, J. White, A. Y. Zelin, *Conflict in Syria: Geneva II and the Road Ahead*, „Policy Analysis / PolicyWatch 2202”, The Washington Institute for Near East Policy, January 29, 2014, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/conflict-syria-geneva-ii-and-road-ahead>. Por.: J. Barnes-Dacey, D. Levy, *Three Goals for Making the Most on Geneva II on Syria*, European Council on Foreign Relations, 17 January 2014, https://ecfr.eu/archive/page/-/Making_the_most_of_Geneva_II.pdf.

⁴⁸⁷ A. Borshchevskaya, op. cit., s. 118.

⁴⁸⁸ Ibidem, s. 122-126.

al-Asada w procesie tranzycji władzy⁴⁸⁹. W grudniu 2015 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła rezolucję 2254, w której wzywała do rozmów między rządem a opozycją, reform politycznych, w tym przeprowadzenia wolnych i uczciwych wyborów oraz zmiany konstytucji. W dokumencie apelowano też o stworzenie warunków do powrotu uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych⁴⁹⁰. Zawarte w omawianej rezolucji zalecenia nie zostały jednak zrealizowane, co było między innymi wynikiem pogorszenia się sytuacji w Syrii i trwających tam walk.

Formalnie Rosja rozpoczęła interwencję wojskową w Syrii 30 września 2015 r. na prośbę władz tego państwa. Jak wskazuje Bogdan Grenda stało się to na podstawie „porozumienia między Rosją a Syrią oraz zgody Rady Federacji (izby wyższej rosyjskiego parlamentu), dzięki któremu Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej wydał rozkaz o utworzeniu i rozmieszczeniu w Syrii z dniem 30 września 2015 r. komponentu powietrznego Sił Powietrzno-Kosmicznych FR⁴⁹¹”. Rosja starała się bowiem udowodnić, że w przeciwieństwie do USA i NATO prowadzone przez nią działania zbrojne są zgodne z prawem krajowym i międzynarodowym.

Przygotowania do działań wojskowych trwały jednak co najmniej od lata 2015 r. 16 września Baszar al-Asad udzielił największym rosyjskim mediom niemal godzinnego wywiadu, w trakcie którego mówił o najważniejszych wyzwaniach stojących przed jego państwem. Podkreślił w nim, że nie widzi woli ze strony USA i innych państw tworzących koalicję antyterrorystyczną, walki z Państwem Islamskim. Dał też do zrozumienia, że jest gotów sprzymierzyć się z każdym, kto mu w tym pomoże⁴⁹². Wywiad ten był ważnym elementem działań propagandowych, które rosyjskie media prowadziły, przygotowując społeczeństwo na pierwszą interwencję zbrojną poza granicami byłego ZSRR od czasu zakończenia zimnej wojny.

Co ważne, 26 września 2015 r. Rosja i Syria zawarły umowę o rozmieszczeniu w Syrii grupy rosyjskich Sił Powietrznych. Dzięki przepisom zawartym w dokumencie⁴⁹³ Rosja nie

⁴⁸⁹ Ibidem, s. 120.

⁴⁹⁰ Resolution 2254 (2015), United Nations Security Council, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2254.pdf

⁴⁹¹ B. Grenda, op. cit., s. 348.

⁴⁹² Интервью Башара Асада российским СМИ, НТВ, 16.09.2015, <https://www.ntv.ru/video/1196001>

⁴⁹³ Протокол к Соглашению между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о размещении авиационной группы Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Сирийской Арабской Республики от 26 августа 2015 г. Министерство Иностранных Дел, 20.01.2017, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/51830/

tylko mogła rozmieścić swój kontyngent lotniczy, ale też cieszył się on odpowiednimi przywilejami i immunitetem.

Warto też podkreślić, że we wrześniu 2015 r. Rosja przeprowadziła ćwiczenia „Centrum”, które były największym sprawdzianem stanu gotowości bojowej sił zbrojnych w tamtym roku i zostały przeprowadzone w Centralnym Okręgu Wojskowym, będącym zapleczem przede wszystkim dla okręgów odpowiadających za zachodni kierunek strategiczny, a więc Zachodniego i Południowego. Scenariusz tych manewrów oraz skorelowanych z nimi białorusko-rosyjskich ćwiczeń „Tarcza Związku” wskazywały, że Rosja wzmacniała siły szybkiego reagowania, by poprawić zdolność do interwencji poza swoimi granicami⁴⁹⁴. Sprawdzenie zostało uznane za wstęp do podjęcia interwencji wojskowej w Syrii, co poniekąd było powtórzeniem schematu zastosowanego przez Rosję w Gruzji w 2008 r., choć oczywiście z uwzględnieniem wszystkich różnic.

Podjmując decyzję o rozpoczęciu interwencji w Syrii w 2015 r. rosyjskie władze z kilku powodów zdecydowały się na działania prowadzone przez siły powietrzne. Mogły one operować z terenu Rosji i ograniczały ryzyko poniesienia strat bojowych. W tym czasie w rosyjskim dyskursie publicznym szeroko dyskutowany był bowiem temat strachu przez efektem Afganistanu, a więc śmiercią rosyjskich żołnierzy daleko od domu, w niepotrzebnej wojnie. Ograniczone działania, jakich podjęła się Rosja spowodowały, że skład komponentu lotniczego „dobrano do wykonywania takich zadań bojowych jak: izolacja lotnicza oraz bezpośrednie wsparcie lotnicze przy wykorzystaniu samolotów szturmowych i śmigłowców⁴⁹⁵”.

Co ważne, decyzją o interwencji w Syrii Rosja zjednała sobie Francję. W 2015 r. oba państwa prowadziły nawet skoordynowane naloty powietrzne na siły dżihadystów. Co więcej, „pomimo rozbieżności w sprawie przyszłości reżimu Asada, prezydent Francji François Hollande zgodził się na wymianę ze stroną rosyjską informacji dotyczących grup terrorystycznych, grup opozycyjnych oraz na koordynację uderzeń na Państwo Islamskie⁴⁹⁶”. Pozwoliło to na poprawę wzajemnych stosunków, po tym, jak po nielegalnej aneksji Krymu, Francja zerwała z Rosją realizację kontraktu na dwa okręty typu Mistral⁴⁹⁷. W szerszym kontekście dało to rosyjskim władzom możliwość wyjścia z izolacji przez państwa zachodnie,

⁴⁹⁴ A.M. Dyner, *Rosyjskie manewry przygotowaniem do działań ekspedycyjnych*, „Biuletyn PISM” nr 83/2015, 25.09.2015, https://pism.pl/publikacje/Rosyjskie_manewry_przygotowaniem_do_dzia_a__ekspedycyjnych.

⁴⁹⁵ B. Grenda, op. cit., s. 349.

⁴⁹⁶ M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 85.

⁴⁹⁷ *Kontrakt na Mistrale. Francja i Rosja w końcu się dogadały*, „money.pl”, 25 sierpnia 2015, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/kontrakt-na-mistrale-francja-i-rosja-w-koncu,191,0,1887423.html>.

i pozwoliło mniemać, że prędzej czy później pogodzą się one z działaniami rosyjskimi na obszarze byłego ZSRR. Rosyjskie władze miały podstawy, aby tak oceniać sytuację, gdyż mimo początkowego oburzenia wojną w Gruzji czy aneksją Krymu, państwa zachodnie ostatecznie decydowały się na dalszą współpracę, która w ograniczonej formie będzie trwała aż do pełnoskalowej rosyjskiej agresji na Ukrainę w lutym 2022 r.

Jednocześnie początek interwencji przyniósł kryzys w relacjach z Turcją. „24 listopada 2015 r. turecki F-16 strącił rosyjski bombowiec Su-24, który na kilkanaście sekund znalazł się w tureckiej przestrzeni powietrznej⁴⁹⁸”. Kryzys skutkujący rosyjskim embargiem na szereg tureckich towarów oraz zawieszeniem wyjazdów turystycznych, zakończył się dopiero w czerwcu 2016 r., kiedy prezydent Turcji Recep Tayyip Erdoğan przeprosił prezydenta Władimira Putina.

Interwencja w Syrii miała też bardzo duże militarne znaczenie dla Rosji. Siły Powietrzno-Kosmiczne, zwłaszcza w pierwszych miesiącach interwencji, prowadziły intensywne działania bojowe, co pozwoliło pilotom i załogom naziemnym na przeszkolenie w warunkach konfliktu zbrojnego. Jak podkreślają Marek Depczyński i Leszek Elak „dobowo elementy rosyjskiego komponentu wykonywały 18-88 uderzeń na obiekty kontrolowane przez siły przeciwnika. Po zakończeniu zasadniczej fazy operacji w grudniu 2017 r. podjęto decyzję o wycofaniu części sił z Syrii. Do maja 2017 roku z obszaru operacji wycofano ok. 50% rosyjskich statków powietrznych. W trakcie operacji wykorzystywano ok. 10 satelitów kosmicznych rozpoznania obrazowego Persona i Resurs-P2, rozpoznania radiotechnicznego Lotos-S i satelitów łączności i retranslacji danych oraz system nawigacji satelitarnej Glonass. Do września 2018 roku komponent Sił Powietrzno-Kosmicznych wykonał łącznie ponad 39 tys. lotów bojowych, średnio ok. 100 wylotów na dobę z maksymalnym (139 wylotów) natężeniem odnotowanym 20 listopada 2015 roku. Dobowo w realizację zadań angażowano maksymalnie (20 listopada 2015 r.) ok. 69 statków powietrznych⁴⁹⁹”. Jednocześnie „operacja charakteryzowała się ograniczonym użyciem sił i środków. Jednorazowo liczebność zaangażowanych wojsk nie przekraczała kilku tysięcy (w sumie w całym okresie operacji, w Syrii służyło ok. 48 tys. żołnierzy), 50 samolotów i 40 śmigłowców⁵⁰⁰”. Te stosunkowo

⁴⁹⁸ M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 88.

⁴⁹⁹ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 373.

⁵⁰⁰ A. M. Dyrer, *Polityczne i militarne konsekwencje rosyjskiego zaangażowania w Syrii*, „Biuletyn PISM” nr 24/2018, 09.02.2018, https://pism.pl/publikacje/Polityczne_i_militarne_konsekwencje_rosyjskiego_zaanga_owania_w_Syrii. W początkowej fazie operacji w Syrii stacjonowały „jedynie 4 śmigłowce Mi-8AMTSz, oraz 12 sztuk śmigłowców szturmowych Mi-24P. Poinformowano o rozszerzeniu zgrupowania lotniczego WKS walczącego w Syrii o dodatkowy komponent strategiczny oraz taktyczny, przy czym, co zaskakujące w przypadku komponentu taktycznego, wszystkie dodatkowe samoloty operowały z terytorium Federacji Rosyjskiej. I tak w skład

niewielkie zaangażowane środki dość szybko niekorzystnie odbiły się na zdolnościach bojowych rosyjskiego komponentu – „już w drugiej połowie października zdolnych do lotu było jedynie 70% samolotów bojowych (...) zmiana taktyki WKS⁵⁰¹, zapoczątkowana w drugiej połowie października, wyrażała się też w kilku zasadniczych elementach. Przede wszystkim rosyjskie dowództwo zrezygnowało z przydzielania osłony myśliwskiej samolotom szturmowym i bombowcom frontowym, także podczas misji „dużego ryzyka”, czyli w rejonach pogranicza syryjsko-tureckiego, co okazało się błędem⁵⁰²” i doprowadziło do wspomnianego wyżej zestrzelenia rosyjskiego bombowca przez turecki myśliwiec i wspomnianego wyżej kryzysu w stosunkach obu państw. Jednak przypadek ten pokazał, że Rosja nawet nieodciągnięcia militarne była w stanie przekuć w sukces dyplomatyczny.

Ponadto „Sztab Generalny FR ocenił, że w trakcie operacji Rosjanie zniszczyli ok. 8 tys. uzbrojonych pojazdów Państwa Islamskiego. Zabito 60 tys. członków islamskich ugrupowań terrorystycznych, z czego, według rosyjskich szacunków, 2,8 tys. było obywatelami FR, a 1,4 tys. państw byłego ZSRR. W momencie, gdy Rosjanie rozpoczynali interwencję, wojska Asada kontrolowały zaledwie 15% powierzchni Syrii. Kiedy w grudniu 2017 r. podejmowano decyzję o wycofaniu większości kontyngentu, pod kontrolą syryjskich sił rządowych znajdowało się ok. 60% terytorium tego państwa⁵⁰³”. Komunikaty te (nie wdając się tu w weryfikację rzetelności zawartych w nich danych) miały przekonać społeczność międzynarodową, że Rosja walczy z terroryzmem, a podawane w nich liczby wskazywać na dobre przygotowanie do operacji. Ich celem było też systematyczne przekonywanie państw zachodnich, że powinny zaakceptować rolę Rosji jako jednego ze światowych liderów walki z terroryzmem.

Rosyjskie lotnictwo było wspomagane przez Marynarkę Wojenną. „Komponent morski wykorzystano do izolowania obszaru operacji, od września 2015 roku zadania w ramach osłony Syrii wykonuje zbiorcza eskadra operacyjna, łącznie ok. 10-15 okrętów poszczególnych flot i Flotyli Kaspijskiej realizujących zadania w systemie rotacyjnym⁵⁰⁴”. Miało to udowodnić nie tylko skuteczność trwającego od 2009 r. przebrojenia, ale też udowodnić rosnące rosyjskie

komponentu strategicznego weszło 5 Tu-160, 6 Tu-95MS (oba typy działały z bazy Engels) oraz 14 Tu-22M3 (Mozdok), zaś w skład komponentu taktycznego 8 Su-34 i 4 Su-27SM (oba typy wykonywały loty bojowe z bazy Krymsk)”. Za: M. Buslik, *Wielokierunkowa eskalacja – rosyjska interwencja wojskowa w Syrii*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 12/2015, s. 10.

⁵⁰¹ Siły Powietrzno-Kosmiczne, Воздушно-космические силы (ВКС).

⁵⁰² M. Buslik, *Wielokierunkowa eskalacja...*, s. 6-7.

⁵⁰³ Ibidem.

⁵⁰⁴ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 373.

zdolności do prowadzenia działań wielodomenowych, co miało stanowić wyzwanie – również polityczne – dla członków NATO.

Rosja do minimum ograniczyła działania komponentu lądowego, który „obejmował 1-2 bataliony wydzielane w ramach operacji ze składu 7. Dywizji Desantowo-Szturmowej, 56. Brygady Desantowo-Szturmowej, 810 Brygady Piechoty Morskiej, 34. BZmot oraz 1-2 bataliony żandarmerii wojskowej wydzielane ze składu 42. DZmot. Pododdziały wykorzystywano do ochrony i obrony rejonów bazowania, osłony pododdziałów inżynieryjnych wykonujących zadania w Aleppo, Damaszku i innych miejscowościach⁵⁰⁵”. Tym samym Rosja przez cały czas działań zbrojnych miała w Syrii ok. 4-6 tys. żołnierzy – głównie sił specjalnych⁵⁰⁶. Rosyjskie działania zbrojne były skoordynowane z Iranem i Hezbollahem, co pozwoliło Rosji na zaangażowanie stosunkowo niewielkich sił lądowych. Miało to ważny, wyżej już wspomniany, aspekt psychologiczny związany z wojną w Afganistanie – rosyjskie władze jeszcze wtedy obawiały się propagandowego efektu napływających do kraju zwłok swoich żołnierzy⁵⁰⁷. Miało też ważny wymiar międzynarodowy, bo pogłębiało współpracę z Iranem.

Pierwsza faza operacji oficjalnie została zakończona w grudniu 2017 r., kiedy Władimir Putin „nakazał wycofanie większości rosyjskich sił zbrojnych z Syrii, deklarując, że Rosja osiągnęła założone cele: polityczny – utrzymanie Baszszara al-Asada u władzy, oraz wojskowy – zwycięstwo nad tzw. Państwem Islamskim⁵⁰⁸”. Co ciekawe było to de facto trzecie wycofanie rosyjskich sił powietrznych z Syrii. Putin podobne decyzje ogłaszał 14 marca i 29 grudnia 2016 r., a w kilka miesięcy po ich podjęciu rosyjski kontyngent był znacząco zwiększany⁵⁰⁹. Tym razem jednak większość samolotów faktycznie została przebazowana na rosyjskie lotniska, choć zdarzały się okresy intensywniejszych operacji prowadzonych przez nie na terytorium Syrii.

Interwencja w Syrii była pierwszą, od zaangażowania sił zbrojnych ZSRR w Afganistanie, którą Rosja prowadziła poza obszarem postsowieckim. Dzięki niej „Rosjanie stosunkowo niewielkim nakładem sił i środków osiągnęli maksymalne efekty. Kilkuletnią kampanię realizowano w formie działań stanowiących konglomerat strategicznej operacji na kontynentalnym oraz morskim (przyległym) teatrze działań wojennych, strategicznej operacji

⁵⁰⁵ Ibidem.

⁵⁰⁶ A. Borshchevskaya, op. cit., s. 77.

⁵⁰⁷ Ibidem, s. 78-79.

⁵⁰⁸ A.M. Dynier, *Polityczne i militarne konsekwencje...*

⁵⁰⁹ Ibidem.

powietrzno-kosmicznej, operacji specjalnej oraz operacji informacyjnej⁵¹⁰”. Za sprawą roli, jaką rosyjskie władze odegrały w utrzymaniu syryjskich władz, Rosja zaczęła być postrzegana przez coraz więcej państw jako coraz ważniejszy gracz na arenie międzynarodowej. Tym samym, przynajmniej do 2022 r. rosyjskim władzom udało się zrealizować jeden z najważniejszych celów polityki zagranicznej, jakim był wzrost znaczenia państwa.

Jak już wcześniej zostało zasygnalizowane „zadania rosyjskiego komponentu lądowego ograniczono do ochrony i obrony elementów infrastruktury krytycznej, niezbędnej do zabezpieczenia działań komponentów powietrznego i morskiego (bazy Tartus i Humajmim), rozpoznania i pozycjonowania celów oraz oceny skutków uderzeń, jak również koordynacji działań (doradcy wojskowi) syryjskich sił zbrojnych, prywatnych firm wojskowych, elementów kontrolowanych przez korpus irańskich strażników rewolucji islamskiej⁵¹¹, libański Hezbollah⁵¹² oraz milicje szyickie⁵¹³. Oprócz prowadzenia rozpoznania i pozycjonowania obiektów uderzeń, elementy rosyjskich sił specjalnego przeznaczenia oraz operacji specjalnych realizowały zadania w ramach koordynacji działań i wsparcia militarnego syryjskich sił zbrojnych oraz organizacji paramilitarnych. Użyta po raz pierwszy poza granicami Rosji żandarmeria wojskowa wykonywała zadania w bazach oraz na granicach stref deeskalacji działań. Zadania prywatnych firm wojskowych sprowadzały się do ochrony i obrony rejonów wydobywania ropy naftowej i gazu. Ponadto zredukowany do niezbędnego minimum komponent lądowy angażowano do zabezpieczenia testów systemów uzbrojenia oraz prowadzonych akcji poszukiwawczo-ratowniczych⁵¹⁴”. Warto tu zwrócić uwagę na wykorzystanie przez Rosję tzw. prywatnych firm wojskowych, które realizowały interesy państwa rosyjskiego i niejednokrotnie współpracowały z jednostkami regularnymi, o czym szerzej zostanie wspomniane w kolejnym rozdziale.

Działania w Syrii minister obrony Siergiej Szojgu uznał za jeden z przełomowych momentów sprawdzania zmian zachodzących w armii. Stwierdził on, że dzięki operacji militarnej w tym państwie 90% załóg lotniczych (włączając w to służby naziemne), 56% specjalistów obrony powietrznej, 61% marynarzy i oficerów marynarki wojennej, 98% żandarmerii wojskowej uzyskało przeszkolenie w realnych warunkach wojennych. Dodał też,

⁵¹⁰ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 376.

⁵¹¹ Szerzej o tej formacji patrz: K. Andrusiewicz, *Korpus Strażników Rewolucji w systemie politycznym i polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, t.7, 2013, s. 357-371.

⁵¹² Szerzej patrz: K. Domeracki, *Hezbollah i jego zaangażowanie w Syrii*, „Wiedza Obronna”, R. 40, nr 4 (2013), s. 13-37.

⁵¹³ Więcej: S. Nowacka, *Siły Mobilizacji Ludowej w polityce Iraku*, „Biuletyn” PISM nr 99/2020, https://www.pism.pl/publikacje/Sily_Mobilizacji_Ludowej_w_polityce_Iraku.

⁵¹⁴ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie* s. 376.

że była to pierwsza możliwość we współczesnej historii Rosji udziału w realnych działaniach bojowych marynarki wojennej. Operacja syryjska miała też kluczowe znaczenie dla przeszkolenia dowódców różnego szczebla – z najwyższym – dowodzącymi poszczególnymi okręgami wojskowymi włącznie⁵¹⁵. Dzięki temu wszyscy dowódcy okręgów w 2019 r. (kiedy Szojgu udzielał wywiadu) wcześniej dowodzili rosyjskim kontyngentem w Syrii. Jednak wymienione komponenty sił rosyjskich nie miały okazji przetestować swej skuteczności bojowej w walce z przeciwnikiem, który dysponowałby środkami mogącymi im poważniej zagrozić. Szojgu w swych wypowiedziach nie oceniał zatem rzeczywistości, ale budował świetny wizerunek armii, na użytek polityki zagranicznej Rosji. Rosja opinie te starała się jak najszerzej przekazywać międzynarodowej opinii publicznej, co miało służyć budowie wizerunku wzrastającej potęgi militarnej i w oparciu o to ułatwiać osiąganie przezeń celów rosyjskiej polityki zagranicznej.

Angażując się w działania w Syrii Rosja chciała pokazać, że jest w stanie prowadzić politykę jako gracz globalny, a nie jedynie regionalny, jak miało to miejsce od czasu upadku ZSRR. Chciała udowodnić, że mimo trwającego zaangażowania zbrojnego na Ukrainie, była w stanie prowadzić skuteczną operację wojskową w innym państwie, a zatem może mieć zdolności do prowadzenia dwóch operacji wojskowych jednocześnie. Częściowo była to też próba udowodnienia Stanom Zjednoczonym, że Rosjanie mogli prowadzić swoją politykę zagraniczną w podobny do amerykańskiego sposób z wykorzystaniem swoich sił zbrojnych.

Zaangażowanie w Syrii pozwoliło też Rosji na formalne ulokowanie swoich baz wojskowych w tym państwie. „Na mocy umowy z 2017 r. bazę w Tartus Rosja może dzierżawić do 2066 r., z prawem przedłużenia o kolejnych 25 lat, natomiast w 2016 r. rządy syryjski i rosyjski uzgodniły, że baza w Humajmim będzie użytkowana bezterminowo⁵¹⁶”. W omawianym w tej pracy okresie obie bazy odgrywały ważną rolę dla operacji w Syrii i wspierania reżimu Asada. Ponadto baza w Humajmim stała się lotniskiem przerzutowym dla tzw. prywatnych firm wojskowych, które Rosja wykorzystywała w Afryce i na Bliskim Wschodzie⁵¹⁷, a port w Tartus, dokąd mogły zawijać również okręty podwodne, pozwalał odtąd rosyjskim zgrupowaniom okrętów swobodnie operować na Morzu Śródziemnym i między innymi prowadzić tam obserwację aktywności jednostek państw NATO, o czym szerzej będzie wspomniane w kolejnym rozdziale.

⁵¹⁵ Więcej: *Сергей Шойгу рассказал...* Patrz też: А. Заквасин, Е/ Комарова, «Качественный импульс»: к каким результатам привела модернизация российской армии за последние годы, <https://russian.rt.com/russia/article/731743-shoigu-armiya-2020-boesposobnost>.

⁵¹⁶ A.M. Dynier, *Polityczne i militarne konsekwencje...*

⁵¹⁷ Szerzej w kolejnym rozdziale.

Co istotne, z militarnego punktu widzenia „operacja wojskowa w Syrii umożliwiła Rosjanom zweryfikowanie zmian wprowadzonych w ramach reformy rosyjskich sił zbrojnych oraz testowanie nowego rodzaju uzbrojenia i systemów dowodzenia, a także współpracy poszczególnych rodzajów sił zbrojnych, głównie lotnictwa i floty. Zaangażowanie militarne w Syrii pozwoliło stronie rosyjskiej dokonać sprawdzenia funkcjonowania systemu zabezpieczenia logistycznego poza obszarem FR (m.in. zaopatrywanie wojsk drogą powietrzną i morską, realizacja zadań logistycznych w warunkach klimatu ekstremalnego) czy również funkcjonowania rosyjskich zespołów doradczych na poziomie Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Syrii, na poziomie operacyjnym i taktycznym. W trakcie działań w Syrii Rosjanie dostrzegli efektywność i duże znaczenie użycia bezzałogowych statków powietrznych na współczesnym polu walki⁵¹⁸”. Było to też swoiste okno wystawowe dla rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego, który liczył na istotne kontrakty przede wszystkim w państwach Bliskiego Wschodu i Afryki. Tym samym pozwalało na poszerzenie kontaktów wojskowych, co było jednym z ważnych zadań rosyjskiej dyplomacji.

Format astański – próba politycznego zdyskontowania wojskowego zaangażowania Rosji w Syrii

Zaangażowanie rosyjskich sił zbrojnych w działania w Syrii pozwoliło Rosji przenieść ciężar rozmów z formatu genewskiego na astański. Tylko w 2017 r. w stolicy Kazachstanu odbyło się siedem tur rozmów odnośnie do przerwania działań zbrojnych i uregulowania sytuacji w Syrii. W okresie od 2017 r. do rozpoczęcia rosyjskiej agresji na Ukrainę miało miejsce w sumie 18 rund rokowań⁵¹⁹. Pierwsze z nich odbyło się w dniach 23-24 stycznia 2017 r. Miało ono na celu „konsolidację porozumienia o zawieszeniu broni podpisanego 30 grudnia 2016 r. Obejmowało ono pośrednie rozmowy między zbrojną opozycją a rządem syryjskim, wspomagane przez Rosję, Iran i Turcję. Delegacja ONZ była mediatorem, a delegacja USA uczestniczyła jako obserwator. Były to pierwsze negocjacje, w których uczestniczył zarówno syryjski rząd, jak i zbrojna opozycja”⁵²⁰. W rezultacie państwa będące gwarantem porozumienia z 2016 r. zgodziły się na ustanowienie trójstronnego mechanizmu monitorowania

⁵¹⁸ B. Grenda, op. cit., s. 302-303.

⁵¹⁹ *Астанинский процесс*, Посольство Республики Казахстан в Российской Федерации, https://kazembassy.ru/rus/sotrudnichestvo/mnogostoronnee_sotrudnichestvo/astaninskii_process/. W trakcie pisania niniejszej pracy strona Ambasady Kazachstanu w Moskwie przestała istnieć. Obecnie można ją znaleźć jedynie dzięki narzędziu Wayback Machine. Jest ona zatem do odtworzenia pod tym adresem: https://web.archive.org/web/20250824094256/https://kazembassy.ru/rus/sotrudnichestvo/mnogostoronnee_sotrudnichestvo/astaninskii_process/.

⁵²⁰ Ibidem.

zawieszenia broni w Syrii i wyraziły gotowość do współpracy w walce z An-Nusrą⁵²¹ i Państwem Islamskim.

Drugie spotkanie odbyło się w dniach 15-16 lutego 2017 r. z udziałem Rosji, Iranu i Turcji, przedstawicieli syryjskiego rządu oraz zbrojnej syryjskiej opozycji. ONZ, USA i Jordania pełniły rolę obserwatorów. W rezultacie państwa tworzące format astański osiągnęły porozumienie w sprawie utworzenia wspólnej grupy roboczej odpowiedzialnej przed ONZ za monitorowanie zawieszenia broni; uzgodniły projekt rozporządzenia w sprawie terytoriów, które przystąpiły do zawieszenia broni oraz omówiły projekt rozporządzenia w sprawie wymiany więźniów⁵²².

W trzecim spotkaniu 14-15 marca 2017 r. wzięli udział przedstawiciele Rosji, Turcji i Iranu, a także delegacja syryjskiego rządu, natomiast delegacje ONZ, USA i Jordanii pełniły rolę obserwatorów. W jego trakcie państwa tworzące format astański dokonały przeglądu stanu zawieszenia broni i sytuacji na obszarach, które przystąpiły do zawieszenia broni; omówiły regulacje dotyczące grupy roboczej ds. wymiany jeńców, perspektywy utworzenia grupy roboczej ds. syryjskiej konstytucji oraz stworzenie jednolitej mapy pokazującej pozycje grup terrorystycznych, takich jak Państwo Islamskie Front an-Nusra oraz lokalizacje zbrojnych grup opozycyjnych. Poruszono również kwestię rozminowywania obiektów światowego dziedzictwa UNESCO w Syrii⁵²³. W komentarzu po spotkaniu rzeczniczka rosyjskiego MSZ Maria Zacharowa skrytykowała wystąpienie Wysokiego Komisarza ONZ ds. praw człowieka Zeid Ra'ad Al Husseina mówiąc, że nie zwracał on uwagi na prawdziwe przyczyny konfliktu w Syrii⁵²⁴.

W trakcie czwartej rundy rozmów, 3-4 maja 2017 r. wspomniane wyżej państwa, gwarantujące porozumienie, podpisały memorandum⁵²⁵ w sprawie ustanowienia stref deeskalacji w Syrii⁵²⁶. Zgodnie z dokumentem strefy deeskalacji miały zostać ustanowione w

⁵²¹ Szerzej o tej organizacji patrz: F. Jomma, *Fundamentalistyczno-terrorystyczna działalność organizacji Dżabhat an-Nusra w Syrii*, [w:] A. Wojtaszak (red.), *Aktywizacja społeczeństwa obywatelskiego: wydarzenia na kijowskim Euromajdanie*, Szczecin 2015, s. 197-211.

⁵²² *Астанинский процесс...*

⁵²³ Ibidem.

⁵²⁴ *Комментарий официального представителя МИД России М.В. Захаровой в связи с заявлением Верховного комиссара ООН по правам человека по ситуации в Сирии*, Министерство иностранных дел, 15.03.2017, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1543853/?lang=ru

⁵²⁵ *Меморандум о создании зон деэскалации в Сирийской Арабской Республике*, Министерство иностранных дел, 06.05.2017, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1546552/?lang=ru

⁵²⁶ „4 maja Rosja, Iran i Turcja podpisały w Astanie memorandum przewidujące przekształcenie czterech kontrolowanych przez sunnicką opozycję terytoriów w Syrii w „obszary deeskalacji”. Zostało ono zaakceptowane przez rząd syryjski, natomiast nie przyjęło go żadne syryjskie ugrupowanie opozycyjne.” Za: W. Rodkiewicz, *Porozumienie Rosji, Turcji i Iranu o ustanowieniu w Syrii „obszarów deeskalacji”*, „Analizy OSW”, 2017-05-10, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-05-10/porozumienie-rosji-turcji-i-iranu-o-ustanowieniu-w-syrii-obszarow>.

provincjach Idlib, Homs, Wschodnia Ghouta, a także Deraa i Quneitra w celu szybkiego zakończenia przemocy, poprawy sytuacji humanitarnej i stworzenia korzystnych warunków dla politycznego rozwiązania konfliktu w Syryjskiej Republice Arabskiej⁵²⁷.

W czasie piątej tury rokowań, jaka odbyła się w dniach 5-7 lipca 2017 r. delegacje Iranu, Rosji i Turcji przyjęły wspólne oświadczenie, w którym wyraziły swoją determinację. między innymi do promowania budowania zaufania między stronami konfliktu. Państwa te z zadowoleniem przyjęły utworzenie Wspólnej Grupy Roboczej ds. deeskalacji zgodnie z memorandum i zatwierdziły jej statut. Podkreślono postęp w określaniu granic stref deeskalacji. Jednocześnie powierzono tej Grupie zadanie sfinalizowania operacyjnych i technicznych warunków funkcjonowania tych stref⁵²⁸.

Podczas szóstego spotkania w dniach 14-15 września 2017 r. delegacje Iranu, Rosji i Turcji przyjęły wspólne oświadczenie, w którym ogłosiły ustanowienie stref deeskalacji we Wschodniej Ghocie, w niektórych częściach północnej prowincji Homs, prowincji Idlib oraz prowincjach Latakia, Hama i Aleppo, a także na niektórych terenach w południowej Syrii. Uzgodniono utworzenie wspólnego irańsko-rosyjsko-tureckiego centrum koordynacyjnego, które miało koordynować działania sił kontrolujących deeskalację. Rosja, Turcja i Iran odnotowały też „postęp w walce z terroryzmem i eliminację ISIS, Dżabhat an-Nusra i wszystkich innych osób, grup, firm i organizacji związanych z Al-Kaidą lub ISIS”⁵²⁹. Natomiast 27 września wiceminister spraw zagranicznych i specjalny przedstawiciel prezydenta Federacji Rosyjskiej ds. Bliskiego Wschodu i Afryki Michaił Bogdanow spotkał się z zastępcą specjalnego wysłannika sekretarza generalnego ONZ ds. Syrii Ramzym Ezzeldinem Ramzym. W trakcie spotkania „strony potwierdziły, że podzielają pogląd, iż rozmowy w Astanie nie zastępują procesu negocjacji politycznych w Genewie, a raczej stanowią jego uzupełnienie i wsparcie⁵³⁰”. Tym samym Rosja bardzo starała się udowodnić, że jej działania są jednym z elementów szerokich światowych ustaleń w sprawie Syrii i pokazać swoją konciliacyjną pozycję między innymi. wobec państw Europy Zachodniej.

⁵²⁷ *Астанинский процесс...*

⁵²⁸ Ibidem.

⁵²⁹ Ibidem.

⁵³⁰ *О встрече спецпредставителя Президента Российской Федерации по Ближнему Востоку и странам Африки, заместителя Министра иностранных дел России М.Л.Богданова с заместителем спецпосланника Генсекретаря ООН по Сирии Р.Рамзи*, Министерство иностранных дел, 27.09.2017, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1553901/?lang=ru.

Na siódmym spotkaniu 30-31 października 2017 r. Iran, Rosja i Turcja przyjęły oświadczenie o kompleksowym rozwiązaniu konfliktu syryjskiego⁵³¹. Podkreślono w nim postępy w walce z terroryzmem i eliminację ISIS, Dżabhat an-Nusra i innych grup terrorystycznych w wyniku uruchomienia stref deeskalacji. W dokumencie wezwano do zintensyfikowania wysiłków na rzecz promowania porozumienia politycznego pod auspicjami ONZ w Genewie, a także do rozważenia rosyjskiej inicjatywy zorganizowania Kongresu Dialogu Narodowego⁵³² zgodnie z procesem genewskim. Zaangażowane państwa odnotowały także potrzebę zwiększenia międzynarodowej pomocy humanitarnej i znaczenie rozszerzenia środków budowy zaufania, takich jak uwolnienie zatrzymanych, przeniesienie ciał zmarłych i poszukiwanie zaginionych osób⁵³³.

W czasie ósmej tury rozmów w dniach 21-22 grudnia 2017 r. spotkały się nie tylko delegacje państw Iranu, Rosji i Turcji, rządu Syryjskiej Republiki Arabskiej i syryjskiej opozycji zbrojnej, ale też delegacja ONZ pod przewodnictwem specjalnego przedstawiciela ds. Syrii Staffana de Mistury oraz przedstawiciele Jordanii i Stanów Zjednoczonych w roli obserwatorów. W dokumencie wieńczącym obrady napisano, że strony będą „kontynuować współpracę w celu całkowitego i ostatecznego wyeliminowania ISIS, Dżabhat an-Nusra i innych organizacji terrorystycznych”⁵³⁴. Strony zobowiązały się też, że będą kontynuować skoordynowane działania na rzecz wzmocnienia przestrzegania zawieszenia broni i zapewnienia skutecznego funkcjonowania wszystkich czterech stref deeskalacji⁵³⁵. W kontekście tego spotkania warto zwrócić uwagę na obserwatorów, a więc próbę jeszcze szerszego umiędzynarodowienia poszukiwania rozwiązań dla zakończenia wojny w Syrii. Rosja starała się przy tym podkreślać wagę i znaczenie ONZ, do której to organizacji podchodziła jednak bardzo instrumentalnie, co zostało już w tej pracy wzmiankowane.

Dziewiąta runda rozmów odbyła się 14-15 maja 2018 r. W jej efekcie Iran, Rosja i Turcja zwróciły uwagę na znaczenie wdrożenia memorandum w sprawie ustanowienia stref deeskalacji. Zapowiedziały też, że działania przeciwko grupom terrorystycznym będą

⁵³¹ Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астане, 30-31 октября 2017, Министерство иностранных дел, 31.10.2017, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1556140/?lang=ru.

⁵³² Kongres Dialogu Narodowego Syrii Rosja zorganizowała w Soczi w dniach 29–30 stycznia 2018 r. „W trakcie prac Kongresu wyłoniono komisję, która, pod egidą ONZ, miała się zająć pracami nad nową syryjską konstytucją”. Więcej: A.M. Dyrer, *Polityczne i militarne konsekwencje...*

⁵³³ Астанинский процесс...

⁵³⁴ Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астане, 21-22 декабря 2017 года, Министерство иностранных дел, 22.12.2017, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1560385/?lang=ru

⁵³⁵ Астанинский процесс...

kontynuowane aż do ostatecznego wyeliminowania ISIS, organizacji Dżabhat an-Nusra i innych grup i organizacji z nimi powiązanych oraz Al-Kaidy⁵³⁶.

Pomiędzy turami rozmów – 30 stycznia 2018 r. w Soczi Rosja zorganizowała Kongres Syryjskiego Dialogu Narodowego, który otworzył minister spraw zagranicznych FR Siergiej Ławrow. Uczestnicy Kongresu deklarowali wolę do przeprowadzenia reform w Syrii. W oświadczeniu wydanym po spotkaniu można było przeczytać, że uczestnicy uzgodnili „utworzenie komisji konstytucyjnej, w skład której wejdzie delegacja rządu Syryjskiej Republiki Arabskiej oraz szeroko reprezentowana delegacja opozycji, której zadaniem będzie opracowanie projektu reformy konstytucyjnej jako wkładu w polityczne porozumienie pod auspicjami ONZ, zgodnie z rezolucją Rady Bezpieczeństwa nr 2254⁵³⁷”. Rosja wykorzystwała organizację kongresu do zaprezentowania się opinii międzynarodowej jako budzący zaufanie negocjator, dążący do przywrócenia pokoju w Syrii. Strona rosyjska podkreślała przy tym, że działa zgodnie z rezolucjami ONZ. Przykładem takich działań było spotkanie zorganizowane 6 marca 2018 r., w trakcie którego przedstawiciele trzech państw gwarantujących proces astański – Rosji, Turcji i Iranu – odbyli konsultacje ze specjalnym wysłannikiem sekretarza generalnego ONZ ds. Syrii Staffanem de Misturą w Stałym Przedstawicielstwie Federacji Rosyjskiej przy ONZ. Rosję reprezentował Siergiej Wierszinin, specjalny wysłannik ministra spraw zagranicznych ds. uregulowania sytuacji na Bliskim Wschodzie i dyrektor Departamentu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej MSZ FR⁵³⁸. 20 kwietnia 2018 r. w Moskwie minister Ławrow odbył rozmowy wysłannikiem ONZ ds. Syrii Staffanem de Misturą⁵³⁹. Warto tu podkreślić, że była to jedna z licznych rosyjskich inicjatyw dyplomatycznych w sprawie Syrii realizowana w tym czasie.

Dziesiąte spotkanie zostało zorganizowane 30-31 lipca 2018 r. w Soczi. Rozmawiano tam o utworzeniu komisji konstytucyjnej w Syrii, przedłużeniu i rozszerzeniu zawieszenia broni w tym państwie, o uwolnieniu więźniów i osób uprowadzonych oraz sytuacji w prowincji

⁵³⁶ Ibidem.

⁵³⁷ *Zakończycielskie oświadczenie Kongresu syryjskiego narodowego dialogu, Soczi, 30 stycznia 2018 roku*, Ministerstwo иностранных дел, 30.01.2018, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1562196/?lang=ru.

⁵³⁸ *O konsultacjach przedstawicieli Rosji, Iranu i Turcji ze specjalnym wysłannikiem Generalnego sekretarza ONZ ds. Syrii S. de Misturą w Genewie*, Ministerstwo иностранных дел, 07.03.2018, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1565550/?lang=ru.

⁵³⁹ *Wstępne słowo Ministra иностранных дел Rosji S. Ławrowa w trakcie negocjacji ze specjalnym wysłannikiem Generalnego sekretarza ONZ ds. Syrii S. de Misturą, Moskwa, 20 kwietnia 2018 roku*, Ministerstwo иностранных дел, 20.04.2018, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1569273/?lang=ru.

Idlib⁵⁴⁰. Przedstawiciele państw uczestniczących zwrócili się także z apelem do organizacji międzynarodowych, w tym ONZ, o zwiększenie pomocy dla Syrii⁵⁴¹.

W dniach 28-29 listopada 2018 r. odbyło się jedenaste spotkanie w sprawie Syrii, które było kontynuacją poprzednich, w tym dotyczyło strefy deeskalacji, walki z radykalnymi ugrupowaniami islamskimi oraz uwalnianiu osób przetrzymywanych⁵⁴². Niektórzy eksperci wskazywali nawet, że prowadzone w sprawie Syrii rozmowy coraz bardziej przybliżały zakończenie wojny⁵⁴³. Sytuacja w Syrii nadal pozostawała jednak napięta, a Rosja, Turcja i Iran nie rezygnowały z dalszego sprawowania swoistej kuratel nad tym państwem, co było możliwe m.in. dzięki ich obecności wojskowej.

Kolejne spotkanie odbyło się 25-26 kwietnia 2019 r. Rosja, Turcja i Iran podkreśliły potrzebę stworzenia warunków dla bezpiecznego powrotu uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych do ich miejsc zamieszkania w Syrii. Wezwały też społeczność międzynarodową do zwiększenia pomocy humanitarnej dla Syrii, wdrożenia projektów wczesnej odbudowy, w tym podstawowej infrastruktury – wodociągów, sieci energetycznych, szkół i szpitali⁵⁴⁴.

Trzynasta tura rozmów odbyła się 1-2 sierpnia 2019 r. Rosja, Turcja i Iran przyjęły wspólne oświadczenie pozytywnie zareagowały na udział delegacji Iraku i Libanu jako nowych obserwatorów formatu astańskiego. Omówiono zakończenie formowania i uruchomienie Komitetu Konstytucyjnego w Genewie zgodnie z decyzjami Kongresu Syryjskiego Dialogu Narodowego w Soczi⁵⁴⁵. W komunikacie po spotkaniu poruszona została kwestia stworzenia warunków do powrotu uchodźców⁵⁴⁶. Była to sprawa z jednej strony ważna dla Turcji, ale też dla państw europejskich, które (szczególnie od 2015 r.) zmagają się z kryzysem migracyjnym⁵⁴⁷. Dla Rosji wnioski z ówczesnych wydarzeń były szczególnie cenne, gdyż pokazały wrażliwość państw europejskich na niekontrolowany napływ migrantów. Rosyjskie

⁵⁴⁰ *Астанинский процесс*, ...

⁵⁴¹ *Итоговое заявление Ирана, России и Турции по Международной встрече по Сирии, Сочи, 30-31 июля 2018 года*, Министерство иностранных дел, 31.07.2018, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1574586/?lang=ru.

⁵⁴² *Астанинский процесс*...

⁵⁴³ P. Sasnal, *Zakończenie konfliktu w Syrii jako wyzwanie dla Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM”, nr 121 (1694), 4 września 2018, https://www.pism.pl/publikacje/Zako_czenie_konfliktu_w_Syrii_jako_wyzwanie_dla_Unii_Europejskiej.

⁵⁴⁴ *Астанинский процесс*....

⁵⁴⁵ Ibidem.

⁵⁴⁶ *Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астанинском формате (МБСА-13), Нур-Султан, 2 августа 2019 года*, Министерство иностранных дел, 02.08.2019, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1467235/?lang=ru.

⁵⁴⁷ Więcej: W. Spindler, 2015: *The year of Europe's refugee crisis*, UNHCR, 8 December 2015, <https://www.unhcr.org/news/stories/2015-year-europes-refugee-crisis>.

władze wykorzystywały to w kolejnych latach, zwłaszcza przed rozpoczęciem pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, o czym będzie częściowo mowa w następnym rozdziale.

Czternaste spotkanie odbyło się w dniach 10-11 grudnia 2019 r. Wzięły w nim udział delegacje Iranu, Rosji i Turcji, syryjskiego rządu i syryjskiej zbrojnej opozycji, a delegacja ONZ pod przewodnictwem specjalnego wysłannika Sekretarza Generalnego ds. Syrii Geira Pedersena przysłuchiwała się im w charakterze obserwatorów. Z zadowoleniem przyjęto podpisanie memorandum w sprawie stabilizacji w północno-wschodniej Syrii⁵⁴⁸ i potwierdzono znaczenie porozumienia z Adany⁵⁴⁹ z 1998 r.⁵⁵⁰ Jednocześnie przedstawiciele Iranu, Rosji i Turcji potępiли izraelskie ataki na Syrię⁵⁵¹. To ostatnie było zmianą świadczącą o powoli psujących się stosunkach rosyjsko-izraelskich. Szczególnie stało się to widoczne w 2023 r., ale problematyka ta wykracza poza ramy czasowe niniejszej dysertacji.

Kolejne spotkanie formatu astanńskiego odbyło się dopiero 16-17 lutego 2021 r. i zostało zorganizowane w Soczi. Przerwa w rozmowach częściowo wynikała z pandemii koronawirusa, która w 2020 r. znacząco ograniczyła jakiegokolwiek inicjatywy dyplomatyczne. W oświadczeniu po spotkaniu Rosja, Turcja i Iran wyraziły zaniepokojenie intensyfikacją działań wojennych przeciwko ludności cywilnej, potępiły nielegalne przejęcie i transfer dochodów z ropy naftowej w północno-wschodniej Syrii i stwierdziły, że pola naftowe powinny należeć do syryjskiego rządu. Rosja, Turcja i Iran wezwały również ONZ i WHO do priorytetowego traktowania szczepień ludności syryjskiej przeciwko koronawirusowi w ramach inicjatywy COVAX zrzeszającej rządy i koncerny farmaceutyczne, która została powołana w celu zapewnienia szczepionek przeciw COVID-19⁵⁵². Strony kolejny raz potępiły Izrael za ataki na Syrię⁵⁵³. Kwestia uregulowania sytuacji w Syrii była też przedmiotem rozmów ministrów praw zagranicznych Kataru, Turcji i Rosji w Doha, 11 marca 2021 r.⁵⁵⁴, a spotkanie to było kolejnym

⁵⁴⁸ Меморандум о взаимопонимании между Российской Федерацией и Турецкой Республикой, Президент России, 22 октября 2019 года, <http://kremlin.ru/supplement/5452>.

⁵⁴⁹ Na mocy tego porozumienia wojska tureckie mogą tymczasowo wkraczać na terytorium Syrii na głębokość do pięciu kilometrów, aby walczyć z Partią Pracujących Kurdystanu.

⁵⁵⁰ Астанинский процесс...

⁵⁵¹ Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астанинском формате (МВСА-14) (Нур-Султан, 10-11 декабря 2019 года), Министерство иностранных дел, 11.12.2019, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1479033/?lang=ru.

⁵⁵² Астанинский процесс...

⁵⁵³ Совместное заявление представителей Ирана, России и Турции по итогам 15-й Международной встречи по Сирии в Астанинском формате, Сочи, 16-17 февраля 2021 года, Министерство иностранных дел, 17.02.2021, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1416061/?lang=ru.

⁵⁵⁴ Совместное заявление министров иностранных дел Российской Федерации, Государства Катар и Турецкой Республики, Доха, 11 марта 2021 года, Министерство иностранных дел, 11.03.2021, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1417364/?lang=ru.

dowodem na próby Rosji i jej partnerów w formacie astańskim, na angażowanie coraz większej liczby państw, zwłaszcza Bliskiego Wschodu, w kwestie syryjskie.

Szesnaste rokowania odbyły się w dniach 7-8 lipca 2021 r. Turcja, Iran i Rosja znów wezwały społeczność międzynarodową do zwiększenia pomocy dla Syrii⁵⁵⁵.

Kolejne rozmowy, jakie zostały przeprowadzone w dniach 21-22 grudnia 2021 r. przyniosły przegląd sytuacji w strefie deeskalacji Idlib. Iran, Turcja i Rosja wyraziły przekonanie, że konflikt syryjski nie ma rozwiązania militarnego i potwierdziły zobowiązanie do promowania realnego i długoterminowego procesu politycznego prowadzonego i wdrażanego przez samych Syryjczyków z pomocą ONZ zgodnie z rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2254. Podkreślono także ważną rolę Komitetu Konstytucyjnego w Genewie⁵⁵⁶.

Wyżej zaprezentowany przegląd działań dyplomatycznych nie powinien być odczytywany jako prosta relacja z poczyną zaangażowanych stron i reprezentowanych przez nie stanowisk w konkretnych, często szczegółowych kwestiach dotyczących wojny domowej w Syrii. To co jest istotne, że udział Rosji w tej serii rozmów i jej zorganizowanie na rosyjskich warunkach, było bezpośrednim politycznym skutkiem użycia przez nią sił zbrojnych jako instrumentu polityki zagranicznej. Oprócz rozmów w formacie astańskim, Rosja prowadziła też inne działania dyplomatyczne w sprawie Syrii, których mogła być stroną dzięki decyzji o podjęciu w tym państwie interwencji zbrojnej. Bez zaangażowania wojskowego nie byłaby traktowana jako ważne państwo w bliskowschodniej rozgrywce mocarstw.

Warto też podkreślić, że interwencja w Syrii pozwoliła Rosji na rozszerzenie kontaktów z państwami Bliskiego Wschodu. Jeszcze w 2015 r. liderzy Arabii Saudyjskiej, Egiptu, Izraela, Jordanii, Kuwejt i Zjednoczonych Emiratów Arabskich odwiedzili Rosję, dla której przełożyło się to na pierwsze kontrakty zbrojeniowe⁵⁵⁷.

Zakończona sukcesem, jakim było utrzymanie Baszszara al-Asada przy władzy, operacja była też elementem działań propagandowych mających przekonać świat, a szczególnie państwa postrzegane przez Rosję jako adwersarzy jak USA, że Rosja jest w stanie skutecznie realizować swoje cele na arenie międzynarodowej i wspierać swoich sojuszników. Rosja starała się też udowodnić, że jest w stanie rzucać wyzwania strategiczne USA w miejscach dla nich kluczowych jak Bliski Wschód.

⁵⁵⁵ *Астанинский процесс...*

⁵⁵⁶ Ibidem. Rosja, Turcja i Iran kontynuowały rokowania również kolejnych latach, ale nie zostaną one omówione ze względu na ramy czasowe niniejszej pracy.

⁵⁵⁷ M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 93.

4.4. Działania zbrojne na Ukrainie w okresie 2014-2022

Początek wojny na Ukrainie, za jaki należy uznać rok 2014, poprzedził szereg rosyjskich działań, których celem było wpłynięcie na ukraińską politykę zagraniczną i zmuszenie tego państwa do odstąpienia od podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE. Z rosyjskiej perspektywy niedopuszczenie do tego było kluczowe – ze względu na kwestie polityczne, gospodarcze i wojskowe. Od początku funkcjonowania unijnego programu „Partnerstwo Wschodnie”⁵⁵⁸ Rosja postrzegała tę inicjatywę jako formę zachodniej rywalizacji, która miała doprowadzić do zmniejszenia i osłabienia rosyjskiej strefy wpływów. Choć inicjatywa UE miała wymiar głównie polityczno-gospodarczo-społeczny, przez rosyjskie władze była też odbierana także jako element presji wojskowej. W Rosji obawiano się, że przynosząca profity współpraca z UE spowoduje, że państwa Partnerstwa Wschodniego nie tylko wejdą na drogę reform i odrzucenia rosyjskiej dominacji politycznej i gospodarczej, ale będą też chciały rozwijać kooperację z NATO.

Dlatego w 2013 r. Rosja podjęła radykalne działania mające zmusić ukraińskie władze do odstąpienia od dalszego pogłębiania stosunków z UE. Wśród najważniejszych należy wymienić nałożenie w 2013 r. rozmaitych restrykcji na szereg ukraińskich towarów – głównie przemysłowych i rolniczych. Rosja zagroziła też zerwaniem umowy z Ukrainą o strefie wolnego handlu z ramach WNP⁵⁵⁹, a rosyjskie władze wykorzystały tu fakt, że w 2013 r. Rosja była głównym partnerem handlowym Ukrainy⁵⁶⁰. Równoległe do działań politycznych i gospodarczej presji na Ukrainę, 2013 rok był także okresem intensywnych zbrojeń rosyjskich, stanowiących priorytet trzeciej kadencji prezydenckiej Putina, o czym było już wspomniane w

⁵⁵⁸ Partnerstwo Wschodnie zostało powołane w 2009 r. z inicjatywy Polski i Szwecji. Jego celem było wsparcie sześciorga państw: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy w ich współpracy z UE. Więcej: Rada Unii Europejskiej, *Partnerstwo Wschodnie*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/#:~:text=Partnerstwo%20Wschodnie%20to%20element%20europejskiej,wi%C4%99zi%20polityczne%20i%20integracj%C4%99%20gospodarcz%C4%85>. Patrz też: P. Żurawski vel Grajewski, *Partnerstwo wschodnie Unii Europejskiej - główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej?* / *The Eastern Partnership of the EU – main or supporting tool of Polish Eastern Policy?*, [w:] *Partnerstwo Wschodnie w kontekście Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i agendy Grupy Wyszehradzkiej/The Eastern Partnership in the Context of the European Neighbourhood Policy and V4 Agenda*, I. Albrycht (red.), Kraków 2010, s.37-51 / 37-50 oraz: idem, *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*, Kraków 2016, s. 260-290.

⁵⁵⁹ A. Wierzbowska-Miazga, *Rosyjska ofensywa przed wileńskim szczytem Partnerstwa Wschodniego*, „Komentarze OSW”, nr 15, 30.09.2013, s. 1-2.

⁵⁶⁰ *Крупнейшие торговые партнеры Украины по итогам 2013 года*, „CityNews”, 14.02.2014, <https://www.citynews.net.ua/ukrainenews/31762-krupneyshie-torgovye-partnery-ukrainy-po-itogam-2013-goda.html#:~:text=Россия%2C Китай и Германия вошли в тройку,38%2C2 млрд%2C 10%2C6 млрд и 8%2C4 млрд.B4>.

tej pracy⁵⁶¹. Miało to tym większe znaczenie, że w czasie prezydentury Wiktora Janukowycza Ukraina silnie się demilitaryzowała⁵⁶².

W zaistniałej sytuacji prezydent Wiktor Janukowycz uległ rosyjskiej presji - zawiesił rozmowy o umowie stowarzyszeniowej z UE i nie podpisał jej na szczycie Partnerstwa Wschodniego w Wilnie⁵⁶³. Swoistą nagrodą ze strony Rosji były kredyt dla Ukrainy w wysokości 15 mld dol. oraz obniżenie ceny gazu z 400 do 268 dol. za tysiąc metrów sześciennych⁵⁶⁴. Ponadto na spotkaniu 17 grudnia 2013 r. w Moskwie, prezydenci Putin i Janukowycz uzgodnili, że Rosja udzieli Ukrainie pożyczkę w wysokości 15 mld dol. Pierwszą transzę w wysokości 3 mld dol. Ukraina otrzymała 24 grudnia 2013 r.⁵⁶⁵.

Rezygnacja z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE doprowadziła jednak do wybuchu niezadowolenia społecznego i serii demonstracji w Kijowie i innych ukraińskich miastach, a proces ten do historii przeszedł pod nazwą rewolucji godności. Próba siłowego stłumienia protestów doprowadziła do poważnego kryzysu politycznego, zmiany władzy po ucieczce Janukowycza i rozpisania wyborów parlamentarnych, z którą wiązała się zmiana polityki zagranicznej państwa ukraińskiego⁵⁶⁶. Wiktor Janukowycz z Ukrainy uciekł 21 lutego 2014 r., a dzień później został pozbawiony stanowiska w wyniku procedury impeachmentu przeprowadzonej przez Radę Najwyższą⁵⁶⁷. Rozpisane zostały wybory prezydenckie, które wygrał Petro Poroszenko. Warto przy tym zwrócić uwagę, że 23 lutego 2014 r., dzień po

⁵⁶¹ A. Wilk, *Armia rosyjska – priorytet trzeciej kadencji Putina*, „Analizy” OSW, 2013-07-24, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-07-24/armia-rosyjska-priorytet-trzeciej-kadencji-putina>.

⁵⁶² Szerzej o stanie sił zbrojnych Ukrainy w latach 2010-2014 patrz: *Vyacheslav Tseluyko, Rebuilding and refocusing the force. Reform and modernisation of the Ukrainian Armed forces*. [w:] C. Howard, R. Pukhov, *Brothers armed. Military aspects of the crisis in Ukraine*, Minneapolis 2015, s. 276-295, T. Kubaczyk, *Ukraińskie siły zbrojne w latach 1991-2015*, [w:] T. Kubarczyk, S. Piotrowski, M. Żyła (red.), *Międzynarodowe konsekwencje konfliktu zbrojnego na Ukrainie*, Warszawa 2016, s.112-119. Autorzy obu pozycji zwracają uwagę na trwającą latami degenerację ukraińskich sił zbrojnych.

⁵⁶³ W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, „Analizy OSW”, 27.11.2013, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>. Por.: *Ukraina wstrzymuje integrację z UE*, „Wiadomości z Regionu” OSW, nr 209, 22 listopada 2013 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/wiadomosci/2013-11-22/#3> oraz: B. Piskorska, *Wpływ procesów antydemokratycznych w państwach Partnerstwa Wschodniego na Europejską Politykę Sąsiedztwa / Impact of Anti-Democratic Processes in Eastern Partnership Countries on the European Neighbourhood Policy*, „Zeszyty Natolińskie”, z.59, Warszawa 2014, s. 122-126.

⁵⁶⁴ S. Ramani, *Putin's war on Ukraine*, Londyn 2023, s. 37-38.

⁵⁶⁵ N. Walker, *Conflict in Ukraine: A timeline (2014 – eve of 2022 invasion)*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9476/CBP-9476.pdf>, s. 8.

⁵⁶⁶ A. Szeptycki, *Obszar poradziecki...*, s. 413-414.

Patrz też: W. Mucha, *Krew i ziemia. O ukraińskiej rewolucji*, Warszawa 2014, T. A. Olszański, *Co ujawniła rewolucja godności*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2/2015 - *Ukraina przed przełomem 2014 roku i po*, s. 216-227; W. Hołowczenko, *Rewolucja godności – 2014 jako próba przezwyciężenia kryzysu politycznego na Ukrainie*, „Politeja”, 2(34/1)/2015, s. 269-280 oraz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polska polityka wschodnia 1989-2015...*

⁵⁶⁷ G. Donocik, *Wojna Hybrydowa. Kalendarium wydarzeń na Ukrainie spisywane z perspektywy obserwatora mieszkającego za granicą w okresie marzec 2014 – lipiec 2015*, Warszawa 2021, s. 32.

impeachmentie Wiktora Janukowycza, Rosja odwołała swojego ambasadora, tłumacząc to pogarszającą się sytuacją bezpieczeństwa na Ukrainie⁵⁶⁸.

Rosja, choć uznała Poroszenkę jako prezydenta Ukrainy, nigdy jednak nie zaakceptowała zmian będących wynikiem „rewolucji godności” uważając, że miały one miejsce z inspiracji i przy współdziałaniu państw zachodnich, ze Stanami Zjednoczonymi na czele. Podkreślała przy tym, że nowe ukraińskie władze zaczęły prowadzić antyrosyjską politykę, zmierzającą do wyrugowania z przestrzeni publicznej języka rosyjskiego i Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego, co było wymierzone w rosyjskojęzycznych obywateli Ukrainy. Oficjalnie zatem, kierując się rzekomą troską o etnicznych Rosjan mieszkających na Ukrainie, Rosja zdecydowała się na interwencję wojskową w tym państwie – najpierw na Krymie, a później na wschodzie kraju, w tym zwłaszcza w obwodach donieckim, ługańskim i charkowskim. Działania te rosyjskie władze tłumaczyły koniecznością przeciwstawienia się NATO, do którego ich zdaniem Ukraina miała wkrótce przystąpić, co godziło w rosyjskie interesy bezpieczeństwa. Wykładnia ta w rosyjskim przekazie propagandowym narastała w kolejnych latach i w okresie bezpośrednio poprzedzającym pełnoskalową inwazję na Ukrainę była już dominująca⁵⁶⁹.

Warto też podkreślić, że 14 lutego 2014 r. Rosja oskarżyła Unię Europejską o dążenie do stworzenia „strefy wpływów” na swoich granicach poprzez wywieranie presji na Ukrainę, aby ta wybrała bliższe stosunki z UE kosztem relacji z Rosją⁵⁷⁰. Oświadczenie to dobitnie pokazało, że rosyjskie władze traktowały projekt Partnerstwa Wschodniego jako zagrożenie dla swoich interesów. Jednocześnie oskarżając UE o imperialne ambicje Rosja pokazała w jakich kategoriach postrzega rzeczywistość międzynarodową. Napięcie budowane przez deklaracje rosyjskiej dyplomacji okazało się jednak propagandowym przygotowaniem i wstępem do agresji Rosji na Ukrainę, która w 2022 r. przerodziła się w pełnoskalową wojnę. Tym samym 2014 rok przyniósł kolejne, po roku 2008, dobitne potwierdzenie, że wobec słabnięcia rosyjskiej miękkiej siły coraz mniej skutecznej w relacjach z państwami postsowieckimi, to właśnie siła militarna zaczęła stanowić jedyną podstawę rosyjskiej polityki zagranicznej.

⁵⁶⁸ N. Walker, op. cit., s. 10.

⁵⁶⁹ Najważniejszym przykładem jest oficjalne wystąpienie Władimira Putina, które wygłosił 21 lutego 2022 r., a więc tuż przed rozpoczęciem pełnoskalowej inwazji na Ukrainę. Więcej: *Обращение Президента Российской Федерации*, Президент России, 21 февраля 2022 года, <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>.

⁵⁷⁰ N. Walker, op. cit., s. 9-10.

Nielegalna aneksja Krymu

Jak już zostało wspomniane w niniejszej pracy, Ukraina była kluczowym państwem dla utrzymania przez Rosję kontroli nad obszarem postsowieckim oraz realizacji idei rosyjskiego świata. Ze względów militarnych i dla zapewnienia sobie możliwości swobodnego działania na Morzu Czarnym istotne znaczenie miała rosyjska obecność wojskowa na Krymie – baza w Sewastopolu miała o wiele lepsze warunki pogodowe niż port w Noworosyjsku, gdzie częste sztormy utrudniały swobodne operowanie rosyjskim okrętami. Ponadto utrzymanie bazy na Krymie zwiększało zasięg rosyjskich systemów antydostępowych i ułatwiało prowadzenie działań wobec czarnomorskich państw NATO, a zwłaszcza wobec Rumunii i Bułgarii, polegających między innymi na częstych prowokacjach w przestrzeni powietrznej. Dlatego Rosja nie zgadzała się na jakiegokolwiek rozmowy o przystąpieniu Ukrainy do Sojuszu Północnoatlantyckiego, czemu wielokrotnie dała wyraz w omówionych wcześniej dokumentach strategicznych, a także w wystąpieniach rosyjskich prezydentów na forach międzynarodowych. Polityczne zmiany zachodzące na Ukrainie, wobec braku innych możliwości oddziaływania, spowodowały, że Rosja zdecydowała się na podjęcie wobec tego państwa działań zbrojnych. Jak pisze Grzegorz Donocik, „na zmiany rządowe na Ukrainie Rosjanie odpowiedzieli prowokacjami na Krymie. Ludność rosyjska zaczęła się gromadzić przed parlamentem i domagać przyłączenia Krymu do Rosji. Była to świadoma zagrywka i prowokacja Kremla, by parlament krymski mógł łatwiej podjąć decyzję. Niebawem na gmachu parlamentu zawisła rosyjska flaga. Wkrótce zaczęły się pojawiać grupy wojskowych w nieoznakowanych mundurach i bez naszywek⁵⁷¹”.

Jak zauważa Nadia Gergało-Dąbek „władze Federacji Rosyjskiej uważają, że Ukraina nie jest w stanie sama o sobie decydować, gdyż nie jest samodzielnym i sprawnie funkcjonującym państwem. W rosyjskim dyskursie publicznym panuje przekonanie, że zarówno Rewolucja Pomarańczowa, jak i Rewolucja Godności są spiskiem Zachodu przeciwko Rosji”⁵⁷². Przeświadczenie to spowodowało, że Rosja zdecydowała się na podjęcie działań zbrojnych w 2014 r. teoretycznie w obronie rosyjskich interesów.

Celem Rosji było powtórne podporządkowanie Ukrainy i zablokowanie integracji tego państwa z Unią Europejską i NATO. Rozpoczynając działania zbrojne Rosja formalnie posłużyła się też argumentem obrony żyjących na Ukrainie Rosjan i ludności rosyjskojęzycznej

⁵⁷¹ G. Donocik, op. cit., s. 38.

⁵⁷² N. Gergało-Dąbek, *Ideologiczne i filozoficzne źródła rosyjskiej agresji na Ukrainie*, w: Mirosław Banasik (red.), *Polityka Federacji Rosyjskiej i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 2019, s.67.

oraz podkreśliła, że państwo ukraińskie nie było w stanie sprawować władztwa terytorialnego nad całym swoim terytorium, w tym nad Półwyspem Krymskim⁵⁷³. Jak łatwo można zatem zauważyć, strona rosyjska wykorzystwała argumenty podnoszone przez ZSRR, kiedy państwo to 17 września 1939 r. rozpoczęło agresję zbrojną przeciw II RP⁵⁷⁴.

Jednocześnie powody zajęcia Krymu miały głęboko ideologiczny charakter. Jak podkreśla Nadia Gergało-Dąbek „idea narodu ukraińskiego jako odrębnego od wielkiego narodu rosyjskiego również jest nie do przyjęcia przez Rosję, gdyż staje się poważnym wyzwaniem dla jednego z kluczowych mitów, na których opiera się tożsamość rosyjska – mitu trójjedynego narodu ogólnoruskiego⁵⁷⁵”. Idea ta de facto jest ideą Imperium, a rosyjskie władze zmierzają do jego odbudowy⁵⁷⁶. Sytuacja na Ukrainie miała też szczególne znaczenie propagandowe. Sukces tego państwa, jakim niewątpliwie byłoby jego przystąpienie do struktur euroatlantyckich, oddziaływałyby także na społeczeństwo rosyjskie, które mogłoby uznać, że władze Rosji nie dbają o interesy własnego państwa w wystarczającym stopniu. Kwestie ideologiczne i militarne spowodowały zatem, że Rosja zdecydowała o obronie swoich interesów już nie przy użyciu dyplomacji i metod nacisku polityczno-gospodarczego, a poprzez użycie siły.

Jak podkreśla Bogusław Pacek, pierwszą odsłonę wojny na Ukrainie w 2014 r. Rosja rozpoczęła od „zastosowania na szeroką skalę narzędzi walki w cyberprzestrzeni, od ataku na najważniejsze wojskowe urządzenia uniemożliwiające działanie systemów dowodzenia i łączności. Na Krymie, w pierwszej kolejności rosyjskie siły specjalne przejęły najważniejsze obiekty infrastruktury. Nie niszczone ich, lecz natychmiast przejmowano przekazując pod ochronę swoim żołnierzom. Umożliwiło to bezkrwawe najpierw sparaliżowanie Krymu, a później jego przejście⁵⁷⁷”.

Podjmując decyzję o aneksji Krymu, Rosja była bardzo dobrze przygotowana do przeprowadzenia tej operacji wojskowej. Jak wskazują Marek Depczyński i Leszek Elak „aneksję Krymu poprzedziły działania agenturalne oraz skoordynowana operacja specjalna z udziałem Sił Specjalnego Przeznaczenia (SpecNaz) i Sił Operacji Specjalnych (SOS), formacji

⁵⁷³ Władimir Putin szczególnie podkreślił to w trakcie orędzia wygłoszonego 18 marca 2014 r., już po aneksji Krymu. Więcej: *Обращение Президента Российской Федерации*, Президент России, 18 марта 2014 года, <http://kremlin.ru/events/president/news/20603>.

⁵⁷⁴ Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина, *Нота Правительства СССР, врученная польскому послу в Москве утром 17 сентября 1939 г.*, <https://www.prilib.ru/item/1316488>

⁵⁷⁵ N. Gergało-Dąbek, op. cit., s. 67.

⁵⁷⁶ Więcej: R. Radzik, *Rosyjska wizja narodu ogólnoruskiego*, „Studia Białorutenistyczne”, vol. 10/2016, s. 55-76, <https://journals.umcs.pl/sb/article/view/3843>.

⁵⁷⁷ B. Pacek, *Strategia wojenna Rosji, teoria i praktyka na podstawie wojny w Ukrainie*, [w:] B. Pacek, P. Pacek (red.), *Wojna Rosji z Ukrainą*, Warszawa-Siedlce, 2023, s. 28.

nieregularnych i prywatnych przedsiębiorstw wojskowych. Działania prowadzono z zachowaniem zasad maskowania operacyjnego, utrudniając identyfikację agresora. Niezidentyfikowane grupy zbrojne zajmowały obiekty wojskowe oraz infrastruktury krytycznej na półwyspie, przygotowując warunki do przyjęcia sił głównych agresora. Przy braku klasycznej linii styczności wojsk działania specjalne prowadzono na obszarze całego półwyspu. Unikając bezpośredniej konfrontacji i strat, izolując i blokując poszczególne obiekty, przejęto kontrolę nad zasadniczymi składowymi infrastruktury krytycznej przeciwnika.

Reasumując, aneksja Krymu stanowi przykład pierwszej rosyjskiej strategicznej operacji specjalnej, w której komponent sił specjalnych (SOS, SpecNaz, Grupa Wagnera) samodzielnie zrealizował cel polityczny (aneksja półwyspu i zmiana status quo w regionie) oraz militarny (redukcja ukraińskiego potencjału militarnego). Równocześnie z operacją na Krymie, w rejonie Doniecka i Ługańska elementy rosyjskich sił specjalnych, stanowiąc ok. 50-70% stanu osobowego formacji separatystycznych, realizowały zadania w zakresie rozpoznania specjalnego, wsparcia militarnego (werbunek, przerzut i szkolenie oraz powrót do działania) oraz akcji bezpośrednich. W odniesieniu do działań realizowanych na Ukrainie rosyjską operację specjalną można zdefiniować jako kompleks zaplanowanych, skoordynowanych i realizowanych działań i przedsięwzięć związanych z przerzutem na terytorium przeciwnika własnych kompleksów sił specjalnych (morskich, lądowych, powietrznodesantowych) oraz innych formacji wojskowych i nieregularnych, ich wsparciem i zabezpieczeniem realizowanym z uwzględnieniem celu, miejsca i czasu działania⁵⁷⁸”. Pokazało to, że Rosja, jeszcze przed podjęciem działań zbrojnych przeprowadziła operacyjne przygotowania terenu, czemu sprzyjał między innymi wysoki odsetek Rosjan zamieszkujących półwysep i obecność tam własnych sił wojskowych oraz służb specjalnych.

Operacji krymskiej towarzyszyła też szeroko zakrojona kampania propagandowa skierowana zarówno do społeczeństw Rosji i Ukrainy, jak i szerszego grona odbiorców międzynarodowych. Szczególnie istotnym narzędziem dla rozprzestrzeniania propagandy był kanał Russia Today (obecnie RT) oraz portal Sputnik, które dzięki przekazowi w wielu językach były w stanie docierać do szerokiego grona odbiorców. Ponadto, poprzez demonstracyjne ćwiczenia wojskowe, Rosja starała się wywierać wpływ na decydentów w państwach europejskich, wykorzystując do tego wzbudzany w ten sposób czynnik społecznego strachu⁵⁷⁹. Pokazywała, że jedynie broni swoich interesów oraz ludności rosyjskojęzycznej, a

⁵⁷⁸ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 390.

⁵⁷⁹ M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 101-102.

jakiegokolwiek próby ingerencji państw zachodnich będą przez nią uznane za eskalowanie napięcia i mogą spotkać się z rosyjską odpowiedzią zbrojną.

Warto też podkreślić, że jeszcze zanim doszło do aneksji Krymu, na kanwie trwających protestów politycznych na Ukrainie, Rosja wzmocniła swoją obecność wojskową na tym półwyspie. „W styczniu 2014 r. rozmieszczono tam 12,5 tys. rosyjskich żołnierzy, 22 samoloty, 37 śmigłowców, 26 okrętów i 2 okręty podwodne i 100 sztuk pojazdów opancerzonych⁵⁸⁰”. Oficjalnie tłumaczono to koniecznością zwiększenia stanu osobowego rosyjskich jednostek stacjonujących na Krymie. Zgodnie z umową zawartą w 1997 r. Rosja mogła mieć na Półwyspie 25 tys. personelu wojskowego (w tym 1987 żołnierzy Piechoty Morskiej i lotnictwa Marynarki Wojennej bazowania lądowego), 24 systemy artyleryjskie kalibru ponad 100 mm, 132 pojazdy opancerzone, 22 samoloty bojowe lotnictwa morskiego bazowania lądowego, a liczba rosyjskich okrętów na Ukrainie nie powinna przekraczać 388⁵⁸¹.

Ostatecznie brak akceptacji dla wydarzeń politycznych w Kijowie sprawił, że rosyjskie władze zdecydowały się na nielegalną aneksję półwyspu. „Na przełomie lutego i marca 2014 r. nieoznakowane formacje wojskowe – w większości wojska rosyjskie, wspierane przez oddziały tzw. samoobrony Krymu – przejęły kluczowe obiekty na półwyspie. W operacji wzięło udział 25 tys. rosyjskich żołnierzy. Warto podkreślić, że operację zajęcia Krymu przeprowadziły siły specjalne w zasadzie bez ogniowego wsparcia lotnictwa czy marynarki wojennej. Było to działanie celowe, aby w pierwszej fazie operacji móc tłumaczyć światowej opinii publicznej, że nie biorą w nich udziału regularne jednostki rosyjskich SZ. Władimir Putin wręcz twierdził, że rosyjskich wojsk tam nie ma, a na Krymie działają zielone, uprzejme ludziki⁵⁸².

Do przejęcia władzy na Krymie wykorzystano także kozaków. „W lutym 2014 r. skryty przerzut kozaków na Krym umożliwiła utworzona w 2013 r. na półwyspie komórka tamańskiego rejestru kozaków kubańskich. Przerzucone na pokładach promów niewielkie, nieumundurowane i nieuzbrojone grupy przejęły kontrolę nad przejściem granicznym. W kolejnym etapie z portu Kaukaz do punktu zbornego w rejonie Kercza przerzucono umundurowane pododdziały. Pokonując ograniczenia w swobodzie podróżowania, kozacy dotarli do Sewastopola, Symferopola (lotnisko) oraz z w rejon Pieriekopu, gdzie uzbrojeni w broń strzelecką, do czasu podejścia elementów 810 Brygady Piechoty Morskiej, zablokowali

⁵⁸⁰ B. Grenda, op. cit., s. 337.

⁵⁸¹ *Соглашение между Российской Федерацией и Украиной о параметрах раздела Черноморского флота*, Министерство иностранных дел, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47326/.

⁵⁸² С. Смирнов, *Путин: Мы не рассматриваем вариант присоединения Крыма*, „Ведомости”, 04 марта 2014, <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2014/03/04/putin-nachal-press-konferenciyu>.

dostęp do półwyspu. Reasumując, na Krymie, uzupełniając lukę w budowanym systemie bezpieczeństwa, uzbrojeni Kozacy przejęli funkcję zdezorientowanych i zdezorganizowanych ukraińskich służb porządkowych, które utraciły kontrolę nad obszarem⁵⁸³”.

Operacja krymska była przez Rosję poprzedzona rozpoznaniem terenu i prowadzona była z wykorzystaniem słabości państwa ukraińskiego, w tym chaosu związanego ze zmianą władzy w Kijowie. Naturalnym zapleczem dla rosyjskich żołnierzy byli zamieszkujący półwysep Rosjanie, którzy żyli tęsknotą za utraconą ojczyzną⁵⁸⁴. Krymscy Rosjanie nie byliby jednak w stanie sami oderwać półwyspu od Ukrainy, gdyż zwolennicy secesji nie stanowili tam większości. Badania opinii publicznej mieszkańców Krymu, przeprowadzone w 2013 r., a zatem przed rosyjską okupacją, wykazały, że 67% respondentów optowało za pozostawieniem półwyspu w składzie Ukrainy, a jedynie 23% opowiadało się za przyłączeniem go do Rosji⁵⁸⁵. Czynnikiem rozstrzygającym o jego losie nie była zatem wola zamieszkującej go ludności, ale rosyjska przemoc militarna z otwartą opcją eskalacji jej stosowania. Rosja pokazała też, że w takich warunkach mogła przeprowadzić operację politycznej zmiany władzy przy wykorzystaniu czynnika zaskoczenia i groźbie użycia siły wojskowej.

Z perspektywy Rosji polityka ta miała na celu „odzyskanie w większości etnicznie rosyjskiego, ważnego ze względów historycznych i strategicznych Półwyspu Krymskiego, zdobycie poparcia społeczeństwa rosyjskiego w warunkach pogarszającej się sytuacji ekonomicznej, a także zdestabilizowanie sytuacji na Ukrainie po *rewolucji godności*⁵⁸⁶”. Warto jednak podkreślić, że teza, głoszona przez rosyjską propagandę o historycznej „rosyjskości” tego półwyspu, jest fałszywa, gdyż rosyjskość jego ludności była wynikiem polityki kolonizacyjnej, a w końcu czystki etnicznej. Imperium Rosyjskie zbrojnie podbiło Chanat Krymski w 1783 r.⁵⁸⁷, następnie zaś przez sto kilkadziesiąt lat prowadziło politykę detataryzacji półwyspu, której kulminacją już w czasach ZSRR była deportacja Tatarów do Azji Centralnej w 1944 r. i zakaz ich powrotu utrzymany do końca istnienia Sowietów tzn. do 1991 r.⁵⁸⁸. Ukraina w zasadzie nie stawiała oporu, co sprawiło, że Rosja szybko zajęła półwysep, przeprowadziła na

⁵⁸³ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 394-395.

⁵⁸⁴ Autorka miała okazję przeprowadzić szereg rozmów na Krymie jesienią 2012 r.

⁵⁸⁵ *Public Opinion Survey Residents of the Autonomous Republic of Crimea*, International Republican Institute, Baltic Surveys Ltd./The Gallup Organization, Rating Group Ukraine, United States Agency for International Development, May 16 – 30, 2013, s.17, <https://www.iri.org/wp-content/uploads/legacy/iri.org/2013%20October%20Survey%20of%20Crimean%20Public%20Opinion,%20May%2016-30,%202013.pdf>.

⁵⁸⁶ A. Szeptycki, *Obszar poradziecki...*, s. 414.

⁵⁸⁷ Szerzej patrz: L. Podhorodecki, *Chanat Krymski i jego stosunki z Polską w XV-XVIII w.*, Warszawa 1987, s. 267-277.

⁵⁸⁸ Szerzej patrz: S. Chazbijewicz, *Adwet czyli powrót. Walka polityczna Tatarów krymskich o zachowanie tożsamości narodowej i niepodległość państwa po II wojnie światowej*, Olsztyn 2001, s. 97–110.

nim „referendum niepodległościowe”⁵⁸⁹, po czym przyjęła Krym jako kolejny podmiot Federacji⁵⁹⁰. Poprzez nielegalną aneksję Krymu Rosja złamała szereg umów międzynarodowych jak Karta Narodów Zjednoczonych oraz porozumienia dwustronne z Ukrainą o nienaruszalności granic⁵⁹¹. Zmieniła także, co szczególnie nas interesuje z uwagi na tytuł niniejszej rozprawy, sytuację militarną w regionie. Jak podkreślał Andrzej Wilk, przyłączenie Krymu istotnie wzmocniło możliwości operacyjne i potencjał rosyjskiej Floty Czarnomorskiej. De facto wyeliminowało też Marynarkę Wojenną Ukrainy, co znacząco zmieniło balans sił na tym morzu⁵⁹². Dzięki aneksji Krymu Rosja zwiększyła swoje zdolności do kontrolowania tego akwenu. Ponadto port w Sewastopolu, jak wyżej wspomniano, miał o wiele lepsze warunki sztormowe, co pozwala na częstsze wychodzenie okrętów niż z portu w Noworosyjsku, a to dodatkowo zwiększało możliwości operowania rosyjskiej Floty Czarnomorskiej.

Jak piszą Malina Kaszuba i Mirosław Minkina, 27 lutego 2014 r. „pod okiem uzbrojonych ludzi, chociaż bez oznakowania rosyjskich sił zbrojnych, deputowani Krymu wyznaczyli na stanowisko premiera Siergieja Aksjonowa, byłego gangstera o pseudonimie *Goblin*, który natychmiast wezwał do niezgodnego z prawem referendum w sprawie statusu Krymu. Ogłosił się także zwierzchnikiem sił zbrojnych na Krymie, zwrócił do Putina o pomoc, a kilka dni później parlament krymski przegłosował przyłączenie półwyspu do Federacji Rosyjskiej⁵⁹³”. W odpowiedzi na tę „prośbę”, 1 marca 2014 r. Władimir Putin zwrócił się do Rady Federacji, aby zezwoliła na użycie rosyjskich sił zbrojnych na Ukrainie⁵⁹⁴ (choć bez oznaczeń były one tam już obecne). 16 marca 2014 r. na *de facto* już okupowanym półwyspie odbyło się tzw. referendum, w trakcie którego jakoby 99,77% uprawnionych opowiedziało się za przyłączeniem Krymu do Rosji. Dwa dni później stosowny dekret podpisał Władimir Putin⁵⁹⁵.

⁵⁸⁹ Więcej: T. A. Olszański, A. Sarna, A. Wierzbowska-Miazga, *Konsekwencje aneksji Krymu*, „Analizy OSW”, 19.03.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu>.

⁵⁹⁰ Więcej: P. Kościński, K. Zasztowt, *Secesja Krymu – konsekwencje dla Ukrainy, Rosji i Europy*. „Biuletyn PISM”, nr 31/2014, 14.03.2014, https://pism.pl/publikacje/Secesja_Krymu_konsekwencje_dla_Ukrainy_Rosji_i_Europy.

⁵⁹¹ *Договор между Российской Федерацией и Украиной о российско-украинской государственной границе*, Министерство иностранных дел, 28.01.2003, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/46278/

⁵⁹² A. Wilk, *Militarne konsekwencje aneksji Krymu*, „Analizy OSW”, 19.03.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/militarne-konsekwencje-aneksji-krymu>

⁵⁹³ M. Kaszuba, M. Minkina, op. cit., s. 97.

⁵⁹⁴ *Владимир Путин внёс обращение в Совет Федерации*, Президент России, 1 марта 2014 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20353>.

⁵⁹⁵ *Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов*, Президент России, 18 марта 2014 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20605>.

Bardzo istotnym elementem towarzyszącym działaniom wojennym była operacja informacyjna skierowana do rosyjskiego odbiorcy. Od czasu zajęcia Krymu do rozpoczęcia pełnoskalowej agresji na Ukrainę, tematy związane z tym państwem dominowały w programach informacyjnych w rosyjskiej telewizji⁵⁹⁶. Zajęcie półwyspu było pokazane jako wielki sukces Rosji. Przełożyło się to na ranking zaufania Władimira Putina, który wedle sondażu Centrum im. Jurija Lewady, w maju 2014 r. osiągnął rekordowe 83% (w styczniu 2014 r. Putin cieszył się zaufaniem 65% zapytanych Rosjan)⁵⁹⁷. Udowodniło to, że idee nacjonalistyczne i imperialne znalazły poparcie w społeczeństwie rosyjskim. Ponadto zajmując Krym, Rosja pokazała, że jest w stanie przeprowadzić operację będącą połączeniem działań wojskowych, informacyjnych i politycznych.

Po przejściu kontroli nad Krymem Rosja kontynuowała wzmocnianie swojej obecności wojskowej na półwyspie „w marcu 2016 r., liczba żołnierzy rosyjskich wzrosła prawie dwukrotnie (24 tys.)⁵⁹⁸, liczba czołgów i pojazdów opancerzonych wzrosła o 6,8 razy, systemy artylerii o 7,2 razy, siły powietrzne o 2,2 razy. (...) Od 2017 r. przestrzeń powietrzna nad Krymem jest ochraniana przez system S-400. (...) Oprócz broni konwencjonalnej Rosja rozmieściła tam systemy Iskander zdolne do przenoszenia głowic jądrowych (...) W ciągu roku po aneksji Krymu do służby w Południowym Okręgu Wojskowym weszło 30 ciężkich, wielozadaniowych samolotów bojowych Su-30SM (generacji 4++) (...) W rezultacie prowadzonej modernizacji Flota Czarnomorska otrzymała w latach 2016-2018 ponad 40 okrętów⁵⁹⁹”. Wojskowe zgrupowanie na Krymie tworzyły komponenty lądowy, powietrzny i morski, do którego należało dodać jeszcze kontyngenty innych resortów siłowych jak Gwardia Narodowa, czy FSB, które w Rosji odpowiada między innymi za ochronę granicy⁶⁰⁰.

Tuż po aneksji władze Rosji wyodrębniły Krymski Okręg Federalny (zlikwidowany w 2016 r. i włączony do Południowego Okręgu Federalnego), a Sewastopol został zaklasyfikowany jako miasto federalnego znaczenia. We wrześniu 2014 r. odbyły się tam wybory lokalne, które miały „przypieczętować rosyjskość” półwyspu. Bardzo szybko utworzono też struktury siłowe jak policja, prokuratura i służby, do których przeszła część policjantów i urzędników wcześniej pracujących dla państwa ukraińskiego. Co istotne w pierwszych latach Krym był jednym z najbardziej dotowanych z budżetu centralnego

⁵⁹⁶ Więcej: N. Gergało-Dąbek, op. cit., s. 61-62.

⁵⁹⁷ *Майские рейтинги одобрения и доверия*, <https://www.levada.ru/2014/05/29/majskie-rejtingi-odobreniya-i-doveriya/>.

⁵⁹⁸ W styczniu 2014 r. było ich 12,5 tys. Za: M. Gawęda, *Rosyjskie siły na Krymie*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 7/2017, s. 62.

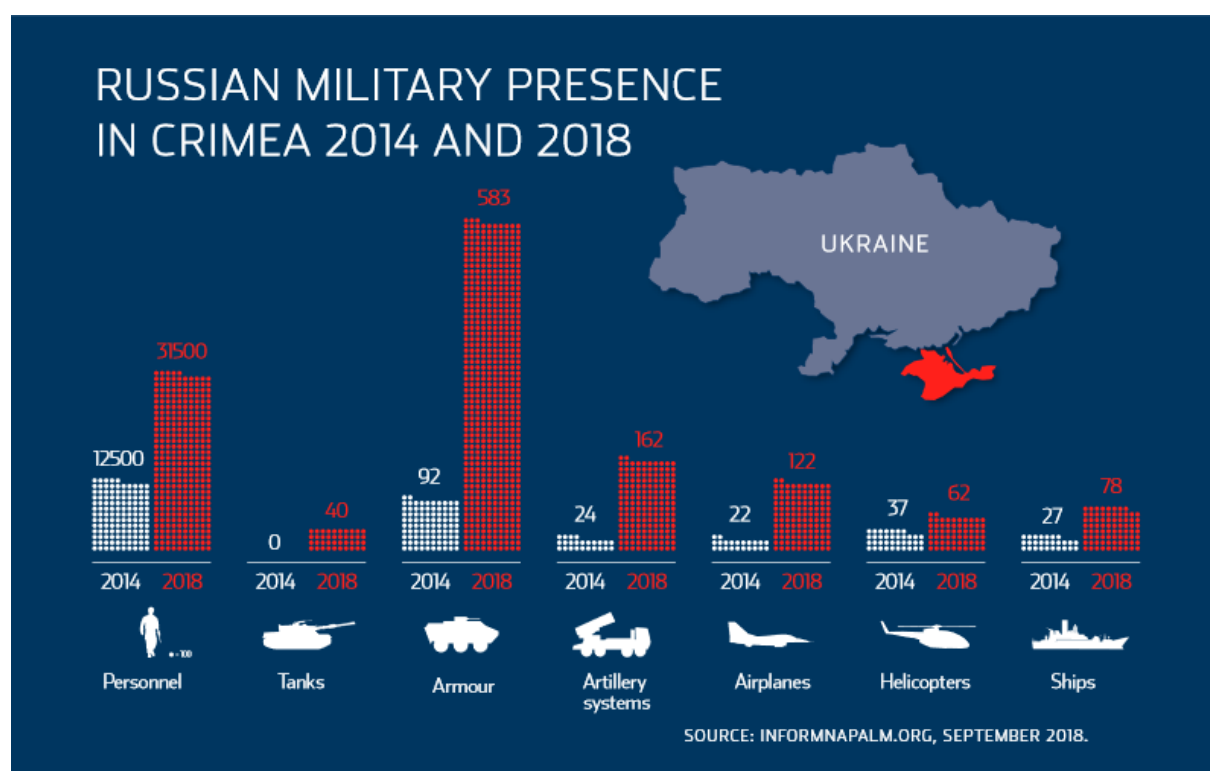
⁵⁹⁹ B. Grenda, , op. cit., s. 337-340.

⁶⁰⁰ Więcej: Marcin Gawęda, *Rosyjskie...*, op. cit., s. 63.

podmiotów federalnych. Problemem było zaopatrzenie w słodką wodę i energię elektryczną. Nie pomogło nawet powołanie do życia w marcu 2014 r. Ministerstwa ds. Krymu, które w połowie lipca 2015 r. zostało zlikwidowane z powodu korupcji⁶⁰¹.

Nielegalna aneksja Krymu poprzez szybką i dobrze skoordynowaną operację sił zbrojnych była elementem oddziaływania politycznego nie tylko na Ukrainę, ale również na czarnomorskie państwa NATO, w tym głównie na Bułgarię i Rumunię oraz na Turcję, z którą relacje w okresie 2015-2016 były napięte ze względu na wyżej wspomniane zestrzelenie przez turecki myśliwiec rosyjskiego samolotu wojskowego, operującego na pograniczu syryjsko-tureckim. W ten sposób Rosja kolejny raz pokazywała przede wszystkim państwom zachodnim, że jest gotowa do realizacji swoich interesów politycznych i gospodarczych za pomocą środków militarnych i nic jej w tym zakresie nie będzie w stanie powstrzymać.

Rys. 11. Rosyjska obecność wojskowa na Krymie w roku 2014 i 2018

Źródło: Estonian Foreign Intelligence Service, *International Security and Estonia 2019*, <https://www.välisluureamet.ee/pdf/raport-2019-ENG-web.pdf>, s. 30.

Nielegalna aneksja Krymu przez Rosję miała szereg konsekwencji politycznych, gospodarczych i militarnych. „W wyniku okupacji Krymu Ukraina utraciła część dostępu do Morza Czarnego, w szczególności do tamtejszych surowców energetycznych. (...) Pod

⁶⁰¹ Michał M. Koman, *Konflikt rosyjsko-ukraiński o Krym (2014-2019)*, Bydgoszcz 2020, s. 40-41.

rosyjską okupacją Krym został silnie zmilitaryzowany, dzięki czemu Rosja umocniła swoją pozycję w regionie. (...) Krym nie ma połączenia lądowego z Rosją, co pogłębia jego izolację. By zaradzić tej sytuacji, w maju 2018 r. otwarto nad Cieśniną Kerczeńską most łączący półwysep z Federacją Rosyjską. Strona rosyjska wprowadziła wówczas kontrolę ukraińskich statków handlowych przekraczających cieśninę, co zaowocowało ograniczeniem wymiany przez ukraińskie porty nad Morzem Azowskim i miało negatywny wpływ na gospodarkę południowo-wschodniej Ukrainy. W listopadzie 2018 r. doszło do poważnego incydentu – siły rosyjskie zaatakowały trzy jednostki ukraińskiej marynarki zmierzające w kierunku Cieśniny Kerczeńskiej, a ich załogi zostały zatrzymane⁶⁰²”. Rosja wzmocniła swoje zdolności do militarnej kontroli nad Morzem Czarnym i znacząco osłabiła potencjał ukraińskiej Floty Czarnomorskiej. Rosyjskim celem było też zablokowanie przystąpienia Ukrainy do NATO⁶⁰³. Warto zwrócić uwagę, że Krym należał do Rosji jedynie przez 168 lat, co pokazuje, że przy dobrym uzasadnieniu propagandowym rosyjskie władze będą w stanie „udowodnić” swoje prawa do niemal każdego terytorium, które przez jakiś czas przynależało do Imperium Rosyjskiego. Jednocześnie aneksję Krymu można traktować jako moment przełomowy dla idei świata rosyjskiego i budowy nowej rosyjskiej tożsamości⁶⁰⁴.

Pomogły w tym umiejętnie kształtowane nastroje. Wedle sondażu z listopada 2013 r. jedynie 37% ankietowanych Rosjan uważała Ukrainę za obce państwo⁶⁰⁵. Tym samym rosyjska elita polityczna mogła mieć nadzieję, że uda jej się przekonać Rosjan do idei przejęcia kontroli nad Ukrainą w drodze działań zbrojnych. W słuszności prowadzonej polityki rosyjskie władze utwierdzały także sondaże prowadzone przez Centrum im. Jurija Lewady pokazują też niesłabnące poparcie ankietowanych Rosjan dla aneksji Krymu⁶⁰⁶.

⁶⁰² A. Szeptycki, *Obszar poradziecki...*, s. 414-415.

⁶⁰³ Więcej: R. Menon, E. Rumer, *Conflict in Ukraine. The unwinding the Post-Cold War Order*, Londyn 2015, ss. 221.

⁶⁰⁴ Więcej o ideologicznych przyczynach zajęcia Krymu można przeczytać w książce C. Pleshakov, *The Crimean Nexus. Putin's war and clash of civilizations*, New Haven&London 2017, ss. 200.

⁶⁰⁵ *Треть россиян считает соглашение Украины с ЕС предательством*, Левала Центр, 25.11.2013, <https://www.levada.ru/2013/11/25/tret-rossiyan-schitaet-soglashenie-ukrainy-s-es-predatelstvom/>.

⁶⁰⁶ *Крым*, Левала Центр, 26.04.2021, <https://www.levada.ru/2021/04/26/krym/>.

Tab. 7. Poparcie dla aneksji Krymu w latach 2014-2021

	Marzec 2014	Marzec 2015	Maj 2016	Wrzesień 2017	Marzec 2018	Marzec 2019	Marzec 2021
Tak	57	55	57	52	53	58	55
Raczej tak	31	33	31	32	33	28	31
Raczej nie	6	6	8	7	8	7	6
Nie	1	2	2	4	2	3	3
Brak zdania	4	4	3	5	4	5	5

Dane za: Centrum im. Jurija Lewady, *Крым*, Левала Центр, 26.04.2021, <https://www.levada.ru/2021/04/26/krym/>

Dane te pokazują, że na przestrzeni lat 2014-2021 poparcie dla aneksji Krymu było bardzo wysokie i stabilne. Takie nastroje społeczne były w znacznym stopniu kształtowane przez oficjalne media, które podkreślały znaczenie powrotu półwyspu do „macierzy”.

Czterdzieści wizyt (patrz Aneks), jakie od aneksji Krymu do pełnoskalowej wojny na Ukrainie odbył Władimir Putin do państw UE i NATO wskazują, że mimo nakładanych przez UE sankcji i zmiany polityki Sojuszu po szczytach w Newport i Warszawie, środki podjęte przez państwa zachodnie okazały się dalece niewystarczające, aby prezydent Rosji mógł odczuć skutki swoich decyzji w stosunku do Ukrainy. Co więcej, jego liczne wizyty we Francji, Niemczech, ale też Turcji pokazywały, że liczył on na wsparcie tych państw w swoich działaniach wobec Ukrainy i wpłynięcie przez nie na ukraińskie władze, aby zrealizowały zobowiązania zaciągnięte w mińskich porozumieniach.

W tym też okresie Rosja wypowiedziała traktat o otwartych przestworzach, a w 2019 r. wielokrotnie, między innymi poprzez sztuczne dzielenie dużych ćwiczeń jak Zapad czy Kawkaz na etapy, naruszała też postanowienia Dokumentu Wiedeńskiego⁶⁰⁷. Brak stanowczej reakcji państw zachodnich na praktyki tego typu sprawiał, że rosyjskie władze miały coraz większe poczucie bezkarności.

⁶⁰⁷ Dokument (a w istocie kolejne dokumenty wiedeńskie) są podstawą prawną tzw. mechanizmu wiedeńskiego, który jest sposobem monitorowania aktywności wojskowej państw stron KBWE/OBWE, zapoczątkowanym w 1973 r. i rozwiniętym w kolejnych porozumieniach w latach 1992, 1994 i 1999. Jest to system konsultacji i współpracy uruchamiany w wypadku „nadzwyczajnej aktywności wojskowej” jednego z (lub grupy) państw OBWE, budzącej obawy innego (innych) państwa członkowskiego (państw członkowskich OBWE). Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, s. 202-203 i 378-380.

Do kontynuowania agresywnej polityki Rosjan zachęciła stonowana reakcja państw zachodnich. W związku z nielegalną aneksją Krymu UE przyjęła wprowadzić sankcje – „12 nazwisk dodano do wykazu rosyjskich i krymskich urzędników objętych unijnym zakazem wjazdu i zamrożeniem aktywów, a Rada Europejska odwołała planowany szczyt UE–Rosja i odnotowała, że państwa członkowskie nie będą organizować zwyczajowych dwustronnych szczytów z tym państwem⁶⁰⁸”. UE przyjęła też „środki wdrażające unijną politykę nieuznawania bezprawnej aneksji Krymu i postanowiła zakazać importu towarów z Krymu i Sewastopola⁶⁰⁹”. Jednak było to zbyt mało, aby zniechęcić rosyjskie władze do kolejnych agresywnych działań wobec Ukrainy.

Działania zbrojne na wschodzie Ukrainy.

W 2014 r. Rosja nie ograniczyła prowadzonych przez siebie działań zbrojnych jedynie do Krymu i zaangażowała się we wsparcie tzw. ruchów separatystycznych na wschodzie kraju. Jak wskazują Marek Depczyński i Leszek Elak „równocześnie z operacją na Krymie, w rejonie Doniecka i Ługańska elementy rosyjskich sił specjalnych, stanowiąc ok. 50-70% stanu osobowego formacji separatystycznych, realizowały działania w zakresie rozpoznania specjalnego, wsparcia militarnego (werbunek, przerzut i szkolenie oraz powrót do działania) i akcji bezpośrednich. W odniesieniu do działań na Ukrainie rosyjską operację specjalną można zdefiniować jako kompleks zaplanowanych, skoordynowanych i realizowanych działań i przedsięwzięć związanych z przerzutem na terytorium przeciwnika własnych komponentów sił specjalnych (morskich, lądowych, powietrznodesantowych) oraz formacji wojskowych i nieregularnych, ich wsparciem i zabezpieczeniem realizowanym z uwzględnieniem celu, miejsca i czasu działania⁶¹⁰”. Operacje wojskowe miały ważny cel polityczny – destabilizację Ukrainy i próbę wywołania wojny domowej w tym państwie oraz ewentualnego oderwania ziem wschodniej Ukrainy i utworzenia tam „Noworosji” – pasa ziemi stanowiącego lądowe połączenie Krymu i Rosji.

Rosjanie, podobnie jak w przypadku Krymu, wykorzystali liczne słabości państwa ukraińskiego oraz jego zróżnicowanie etniczne, językowe i wyznaniowe. Zarówno w przypadku Krymu, jak i wschodniej Ukrainy, użyli także szeroko rozwiniętej sieci szpiegów. Na sporne tereny wysyłani byli też „turyści” czyli osoby mające brać aktywny udział w

⁶⁰⁸ *Sankcje UE wobec Rosji – kalendarium*, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions-against-russia/timeline-sanctions-against-russia/>.

⁶⁰⁹ Ibidem.

⁶¹⁰ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 390.

protestach i zachęcać miejscową ludność do podejmowania agresywnych działań. Jak wskazuje Andrzej Szeptycki „silna tożsamość regionalna, rywalizacja z Kijowem, niechęć do zachodniej Ukrainy, wpływy rosyjskich mediów i dominacja języka rosyjskiego zapewniły sukces ofensywy informacyjnej Rosji przeciwko nowym władzom ukraińskim i stworzyły autentyczne poparcie dla prorosyjskich separatystów⁶¹¹”.

Natomiast Mariusz Cielma opisał jak wyglądała pierwsza faza protestów: „po kilka tysięcy ludzi pojawiło się przed budynkami publicznymi w Doniecku, Ługańsku, Charkowie – czy mniej licznie – w Dniepropietrowsku. Wkrótce nastąpiło przejście od wznoszenia okrzyków i kolportowania ulotek do zajmowania obiektów użyteczności publicznej, zwykle przy bierności lokalnych sił porządkowych. W tym czasie głównym narzędziem zabezpieczającym porządek na obszarach wschodniej Ukrainy były lokalne oddziały milicji i Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, złożone z funkcjonariuszy, którzy niejednokrotnie utożsamiali się z hasłami głoszonymi przez separatystów⁶¹²”. Cielma zwrócił tym samym uwagę na ważny wątek pokazujący, że gdyby opór sił porządkowych był silny od samego początku rozruchów, sytuację udałooby się opanować stosunkowo niewielkim wysiłkiem. Warto też podkreślić, że brak ich zdecydowania wynikał częściowo z niepewności związanej z zawirowaniami politycznymi w Kijowie, co skrzętnie wykorzystała Rosja. „Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców poszczególnych miast wschodniej Ukrainy, separatysty i ich zwolennicy nie byli liczni, obiekty zajmowały grupy 50-200 osób, większą *widownię* miały demonstracje⁶¹³”. Mimo tak nielicznych początkowo sił w trzech dużych miastach obwodowych – Charkowie, Doniecku i Ługańsku – separatystom udało się doprowadzić do sytuacji, w której jakiś czas równolegle funkcjonowały władze ukraińskie i separatystyczne. Jak pisze Malina Kaszuba „Rosja zainspirowała ruchy separatystyczne na wschodniej Ukrainie. Biorąc przykład z Krymu, przy wojskowym, politycznym i dyplomatycznym wsparciu Kremla powstały samozwańcze Doniecka Republika Ludowa i Ługańska Republika Ludowa. Nowopowstałe republiki ustanowiły swoje władze. Pomimo udzielenia im wsparcia rosyjscy rządzący nie zdecydowali się na ich aneksję. Uznali, że pozostaną one w składzie Ukrainy jako element destabilizacji i zamrożonego konfliktu, wykorzystywany przez Rosję w zależności od sytuacji i potrzeb politycznych⁶¹⁴”. Rosyjskie władze osiągnęły swój cel przez wywołanie walk na Ukrainie, które z dużą intensywnością trwały wiosną i latem 2014 r.

⁶¹¹ A. Szeptycki, *Obszar poradziecki...*, s. 415.

⁶¹² M. Cielma, *Wojna o Donbas*, „Nowa Technika Wojskowa”, nr 8/2014, s. 14.

⁶¹³ Ibidem, s. 14.

⁶¹⁴ M. Kaszuba, op. cit., s. 46.

Szeroko zakrojone protesty, rozruchy i przejmowanie budynków użyteczności publicznej przez separatystów doprowadziły do samowznaczonego proklamowania w maju 2014 r. dwóch tzw. Republik Ludowych – Donieckiej (DRL) i Ługańskiej (ŁRL)⁶¹⁵. W tzw. referendach, które odbyły się 11 maja 2014 r. w Doniecku udział wzięło 75% uprawnionych (wydrukowano 3 mln kart), z czego aż 89% miało się opowiedzieć za niezależnością. W Ługańsku było to jakoby 95% głosujących⁶¹⁶. 13 maja 2014 r. samowznaczone władze Doniecka opowiedziały się za przyłączeniem obwodu do Rosji, a 24 maja, w przeddzień ukraińskich wyborów prezydenckich, prorosyjscy separatyści w Donbasie ogłosili powstanie nowego tworu politycznego o nazwie „Noworosja”⁶¹⁷.

Wiosną 2014 r. działaniom o charakterze zbrojnym towarzyszyły też wysiłki dyplomatyczne państw zachodnich, aby jak najszybciej uregulować sytuację na wschodniej Ukrainie. 17 kwietnia po spotkaniu w Genewie Rosja, Ukraina, Stany Zjednoczone i Unia Europejska ogłosiły, że wszystkie strony zgodziły się na podjęcie kroków mających na celu „złagodzenie” kryzysu we wschodniej Ukrainie⁶¹⁸. Choć z tymi rozmowami wiązano duże nadzieje, ostatecznie nie przyniosły one żadnych efektów, a sytuacja w Donbasie stawała się coraz bardziej napięta. Walki objęły niemal całą wschodnią Ukrainę, a do wystąpień separatystów doszło nie tylko w Doniecku i Ługańsku, ale także Charkowie, Dniepropietrowsku (obecnie Dniepr), Chersoniu, Słowiańsku, Kramatorsku i Mariupolu.

W odpowiedzi na działania separatystów – 15 kwietnia 2014 r. Ukraina rozpoczęła operację antyterrorystyczną (ATO)⁶¹⁹. Początek maja był natomiast okresem, kiedy tworzyły się proukraińskie jednostki paramilitarne – Specjalne Pododdziały Ochrony Porządku Publicznego na Ukrainie – jak pułk Azow czy batalion Donbas. Działały one na podstawie rozporządzenia w sprawie stworzenia ochotniczego korpusu pododdziałów specjalnych do ochrony porządku publicznego. W sumie powstało ich niemal 40, a w każdym służyło od 100 do 300 osób.

Pierwsze zdecydowane działania ukraińskie władze przeprowadziły w połowie kwietnia i w maju w Słowiańsku i Kramatorsku. Mimo poważnych problemów, ostatecznie siłom ukraińskim udało się przejąć kontrolę nad obydwojmi miastami. Kłopoty te wynikały między innymi z szeregu podstawowych braków w armii ukraińskiej. Jak podaje Mariusz Cielma w

⁶¹⁵ N. Walker, op. cit., s. 14.

⁶¹⁶ G. Donocik, op.cit., s. 134. Patrz też: N. Walker, op. cit., s. 14.

⁶¹⁷ G. Donocik, op.cit., s. 135 i 152.

⁶¹⁸ *Ukraine crisis: Deal to 'de-escalate' agreed in Geneva*, BBC, 17 April 2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-27072351>.

⁶¹⁹ N. Walker, op. cit., s. 14.

początkowym okresie ATO, siły ukraińskie dysponowały jedynie 450 kamizelkami ochronnymi⁶²⁰. Mariupol był z kolei pierwszym dużym ośrodkiem miejskim, gdzie zdecydowanie sił ukraińskich nie dopuściło do eskalacji napięcia. W tym okresie Ukraińcom sprzyjał fakt, że wiosną separatyści byli jeszcze źle uzbrojeni.

26 maja 2014 r. rozpoczęły się walki o lotnisko w Doniecku, które trwały do 22 stycznia 2015 r. (242 dni)⁶²¹. Stała się one pierwszym wyraźnym symbolem ukraińskiego zbrojnego przeciwstawienia się Rosji, a obrońcy zostaną nazwani cyborgami. Ten opór będzie miał symboliczne znaczenie aż do pełnoskalowej rosyjskiej agresji 24 lutego 2022 r. Szacuje się, że w walkach o lotnisko w Doniecku po obu stronach zginęło 1500 osób⁶²².

Do lipca 2014 r. siły ukraińskie zaczęły wykazywać wyraźną inicjatywę ofensywną. W lipcu udało się im odzyskać kontrolę nad Siewierodoneckiem, Lisiczańskiem i Rubieżnym, a 5 lipca 2014 r. separatyści wycofali się ze Słowiańska i Kramatorska, koncentrując się na utrzymaniu Doniecka⁶²³. Siłom ukraińskim stosunkowo szybko udało się także odzyskać kontrolę nad Charkowem⁶²⁴. Działania te pokazywały, że tylko w ramach ATO były one w stanie stopniowo przywracać kontrolę nad obszarami wcześniej zajętymi przez separatystów. W szczycie działań w sierpniu 2014 r. po stronie ukraińskiej walczyło 40 tys. żołnierzy – 32 tys. wojsk regularnych, 3 tys. Gwardii Narodowej, 2 tys. Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz około 4 tys. walczących w jednostkach ochotniczych⁶²⁵. Jak wskazuje Andrzej Szeptycki „wobec faktycznej porażki militarnej tzw. DRL i ŁRL, pod koniec sierpnia 2014 r. Rosja wsparła separatystów na Ukrainie regularnymi jednostkami wojskowymi. Otworzyła zarazem nowy front nad Morzem Azowskim, co miało być preludium do ustanowienia lądowego połączenia z Krymem. Ukraińska armia nie była w stanie podolać lepiej wyposażonym i wyszkolonym siłom rosyjskim, co zmusiło Ukrainę do powrotu do stołu rozmów⁶²⁶”. Celem Rosji było oderwanie od Ukrainy jej wschodnich ziem i stworzenie lądowego korytarza na Krym.

Tak naprawdę jednak oddziały separatystów stały się silniejsze już od połowy czerwca 2014 r. Warto też zauważyć, że choć 25 czerwca 2014 r. Rada Federacji przyjęła wniosek

⁶²⁰ M. Cielma, op. cit., s. 17.

⁶²¹ G. Donocik, op.cit., s. 412.

⁶²² *A brief history of the Donbas War, in photos American Brendan Hoffman captures eight years of life along the contact line in eastern Ukraine*, „Meduza”, March 3, 2022, <https://meduza.io/en/feature/2022/03/03/a-brief-history-of-the-donbas-war-in-photos#:~:text=Over%20the%20seven%20years%20after%20the%20signing,republishes%E2%80%9D%20during%20a%20prisoner%20exchange%20in%20Novotoshivske.>

⁶²³ N. Walker, op. cit., s. 17-18.

⁶²⁴ *A brief history of the Donbas War...*

⁶²⁵ A. Лавров, Р. Пухов (ред.), op. cit., s. 97-98.

⁶²⁶ A. Szeptycki, *Obszar poradziecki...* s. 415.

prezydenta Putina o odwołanie zgodny na użycie sił zbrojnych na Ukrainie⁶²⁷, nie spowodowało to przerwania rosyjskiego zaangażowanie we wsparcie dla separatystów. Co więcej w sierpniu Rosja rozpoczęła akcję wysyłania na wschodnią Ukrainę tzw. białych konwojów – oficjalnie rosyjskie ciężarówki wiozły pomoc humanitarną dla Donbasu, a w praktyce przewoziły uzbrojenie dla prorosyjskich separatystów. Rosja wykorzystała fakt, że w wielu miejscach, zwłaszcza w obwodzie ługańskim, separatyści przejęli kontrolę nad przejściami granicznymi, które – bardzo często po wcześniejszych walkach – zostały opuszczone przez ukraińską Straż Graniczną⁶²⁸.

17 lipca 2014 r. doszło do wyżej już wspomnianego zestrzelenia samolotu Malezyjskich Linii Lotniczych MH17, co sprawiło, że konflikt na Ukrainie przestał nosić cechy wyłącznie lokalnego – jak chciała prezentować go Rosja. Początkowo prorosyjscy separatyści zaprzeczali, że to oni stali za katastrofą. Po 15 miesięcznym holenderskim śledztwie zostało jednak udowodnione, że samolot został trafiony rakietą systemu Buk⁶²⁹. Nieoficjalnie separatyści mówili, że pomylili ten samolot z transportem wojskowym⁶³⁰. Jednak mimo dowodów obciążających separatystów, strona rosyjska długo utrzymywała, że ów pasażerski samolot został zestrzelony przez ukraiński myśliwiec. W rezultacie tego incydentu przestrzeń powietrzna nad wschodnią Ukrainą została zamknięta dla lotów cywilnych.

Jak już zostało wspomniane, latem 2014 r. prorosyjscy separatyści otrzymali istotne wsparcie ze strony Rosji. Spekuluje się, że 27 sierpnia 2014 r. do działań zbrojnych na terenie Ukrainy przystąpiły regularne oddziały rosyjskich sił zbrojnych⁶³¹, a na wschodniej Ukrainie walczyło nawet 4 tys. rosyjskich żołnierzy, co pozwoliło zatrzymać działania ukraińskie. 26 sierpnia 2014 r. strona ukraińska pokazała film z wziętymi do niewoli rosyjskimi żołnierzami. Rosja oświadczyła, że na Ukrainie znaleźli się oni przez przypadek⁶³². W sierpniu NATO oceniło pododdziały regularnej armii rosyjskiej walczącej na Ukrainie na kilka batalionowych zgrupowań taktycznych⁶³³.

Do separatystów zaczęło też trafiać coraz więcej rosyjskiego uzbrojenia, w tym bojowe wozy piechoty BMP-2, samobieżne haubicoarmaty *Goździka*, czy zestaw przeciwlotniczy

⁶²⁷ N. Walker, op. cit., s. 17.

⁶²⁸ Więcej: M. Cielma, *Wojna o...*, s. 20.

⁶²⁹ N. Walker, op. cit., s. 18.

⁶³⁰ 14 czerwca 2014 r. doszło do zestrzelenia ukraińskiego Ił-76 nad Ługańskiem, w wyniku czego zginęło 49 ukraińskich żołnierzy, a późną wiosną i latem separatystom udało się zestrzelić jeszcze kilka innych samolotów i śmigłowców ukraińskiej armii. Rakiety użyte przez separatystów jednoznacznie wskazywały, że otrzymali oni wsparcie z Rosji. Wśród broni przechwyconej przez Ukrainę był m.in. polski zestaw Grom, kilka lat wcześniej sprzedany Gruzji, który w czasie wojny w 2008 r. został przejęty przez Rosjan. Odsyłacz – skąd te informacje.

⁶³¹ G. Donocik, op. cit., s. 271.

⁶³² N. Walker, op. cit., s. 18.

⁶³³ M. Cielma, *Feralny sierpień w Donbasie*, „Nowa Technika Wojskowa”, nr 10/2014, s. 12.

*Strieła-10*⁶³⁴. Z kolei „21 sierpnia pod Ługańskiem wojska ukraińskie zdobyły dwa rosyjskie bojowe wozy piechoty BMD-2 z pospiesznie zamalowanymi oznaczeniami taktycznymi pskowskiej 76. dywizji i pozostawioną dokumentacją załogi⁶³⁵”. Jak w tym czasie raportowali ukraińscy oficerowie, „jako przeciwników mieli profesjonalistów, potrafiących sprawnie obsługiwać wozy bojowe, desantować się z nich, wykonać szybką nawałę ogniową i wycofać się. Takich umiejętności w miesiąc czy dwa nie byli w stanie uzyskać górnicy z Donbasu⁶³⁶”. Jednocześnie w sierpniu nastąpiło zaostrzenie walk, a punktem zwrotnym okazały się walki o Hłowajsk⁶³⁷. Oddziałom ukraińskim udało się zdobyć to miasto, jednak ukraińscy dowódcy popełnili szereg błędów – próbując między innymi jednocześnie odciąć Ługańsk i Donieck – co doprowadziło do okrążenia ukraińskich jednostek przez przybyłe tam 23 i 24 sierpnia regularne oddziały rosyjskie. Siły ukraińskie zostały otoczone, bez szans na uzyskanie wsparcia. W trakcie wycofywania się oddziały te zostały ostrzelane przez Rosjan, w wyniku czego uległy całkowitemu rozbiciu⁶³⁸ – wedle oficjalnych ukraińskich danych zginęło ponad 1 tys. żołnierzy⁶³⁹.

W efekcie strona ukraińska została zmuszona do zawarcia porozumienia w sprawie zawieszenia broni w Donbasie. Protokół, który później przejdzie do historii jako „Mińsk 1” został wynegocjowany przez członków Trójstronnej Grupy Kontaktowej OBWE oraz przedstawicieli dwóch tzw. republik ludowych.

Treść porozumienia zawartego w Mińsku 5 września 2014 r. brzmiała:

1. *Natychmiastowe dwustronne zawieszenie broni.*
2. *Przyznanie OBWE roli obserwatora przestrzegania zawieszenia broni.*
3. *Wdrożenie decentralizacji władzy poprzez przyjęcie ustawy o szczególnym trybie funkcjonowania samorządu terytorialnego w części obwodu donieckiego i ługańskiego.*
4. *Utworzenie strefy bezpieczeństwa po obu stronach granicy ukraińsko-rosyjskiej i monitorowanie przez OBWE sytuacji na granicy.*
5. *Natychmiastowe uwolnienie wszystkich jeńców i zakładników przez obie strony.*
6. *Przyjęcie ustawy zakazującej ścigania i karania osób związanych z rebelią w obwodzie donieckim i ługańskim.*
7. *Przeprowadzenie dialogu ogólnonarodowego.*

⁶³⁴ M. Cielma, *Wojna o...*, s. 20.

⁶³⁵ M. Cielma, *Feralny sierpień...*, s. 12.

⁶³⁶ Ibidem s. 10.

⁶³⁷ Ramani Samuel, op.cit., s. 53-55.

⁶³⁸ M. Cielma, *Feralny sierpień...*, s. 13.

⁶³⁹ А. Лавров, Р. Пухов (ред.), op. cit., s. 101.

8. *Poprawienie sytuacji humanitarnej w Donbasie.*
9. *Przeprowadzenie przedterminowych wyborów do władz lokalnych w wybranych częściach obwodu donieckiego i ługańskiego w związku z ich „specjalnym statusem” na podstawie prawa ukraińskiego.*
10. *Wycofanie nielegalnych oddziałów zbrojnych i sprzętu wojskowego, a także bojowników i najemników z terytorium Ukrainy.*
11. *Opracowanie programów gospodarczej odbudowy Donbasu*⁶⁴⁰.

Warto tu też podkreślić, że separatyści odnieśli sukces – jakimi były pierwsze mińskie porozumienia – nie tylko dzięki bezpośredniemu wsparciu wojskowemu Rosji, ale również za sprawą wcześniejszych rosyjskich działań propagandowych. Porozumienia te szybko zostały złamane przez stronę rosyjsko-separatystyczną, co spowodowało kontynuację walk na wschodzie Ukrainy, i choć jeszcze we wrześniu 2014 r. doszło do kilku kolejnych prób przerwania ognia i zawieszenia broni, to jednak one również zakończyły się niepowodzeniem. Od tamtej pory trwały zatem regularne wymiany ognia i potyczki zbrojne⁶⁴¹.

Na początku 2015 r. doszło do kolejnego zaostrzenia sytuacji w Donbasie. W tym czasie zacięte walki toczyły się o Debalcewe – miasto położone na granicy obwodów donieckiego i ługańskiego. Ukraińskie siły zbrojne starały się je utrzymać, aby odciąć DRL od ŁRL. Jednak siły separatystów – ponownie przy wsparciu rosyjskich żołnierzy – zdołały je odzyskać po ciężkich walkach w styczniu i lutym 2015 r. Pomogło przy tym okrążenie i zamknięcie w tzw. kotle znacznych sił ukraińskich. Sytuacja ta spowodowała, że ukraińskie władze zostały zmuszone do podjęcia rokowań z Rosją i separatystami. Odbyły się one w Mińsku, przy udziale kanclerz Niemiec Angeli Merkel oraz prezydenta Francji François Hollande. Rozmowy te przeszły do historii pod nazwą „Mińsk 2”.

Treść porozumienia zawartego w Mińsku 12 lutego 2015 r. obejmowała:

1. *Natychmiastowe i pełne wstrzymanie ognia w poszczególnych rejonach obwodu donieckiego i ługańskiego; jego pilne przestrzeganie zaczyna się od północy 15 lutego czasu kijowskiego.*
2. *Odsunięcie wojsk przez obie strony w celu utworzenia strefy bezpieczeństwa (50 km w przypadku systemów artyleryjskich o kalibrze 100 mm i większych oraz 140 km dla*

⁶⁴⁰ *Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/home/123257>*

⁶⁴¹ Przykładem może być sytuacja z 24 stycznia 2015 r., kiedy w wyniku ataku raketowego na Mariupol zginęło 30 osób. Ukraina oskarżyła o atak separatystów, a ci ukraińskie wojsko. Za: N. Walker, op. cit., s. 20.

wyrzutni rakiet). Wyprowadzenie wojsk powinno się zacząć nie później niż drugiego dnia od zawieszenia broni i zakończyć się przed upływem 14 dni. Procesowi mają towarzyszyć obserwatorzy OBWE. Ma go także wspierać grupa kontaktowa.

3. Zapewnienie efektywnego monitoringu zawieszenia broni poczynając od pierwszego dnia przez OBWE.
4. Rozpoczęcie pierwszego dnia po odsunięciu wojsk dialogu na temat przeprowadzenia miejscowych wyborów zgodnie z ukraińskim prawem oraz ustawą „O tymczasowym trybie lokalnego samorządu w poszczególnych rejonach donieckiej i ługańskiej republik”. Nie później niż w ciągu 30 dni od daty podpisania dokumentu należy przyjąć postanowienie Rady Najwyższej ze wskazaniem terytorium, które obejmie szczególny tryb zgodnie z prawem Ukrainy „O tymczasowym trybie lokalnego samorządu w poszczególnych rejonach donieckiej i ługańskiej republik”.
5. Zapewnienie amnestii poprzez wprowadzenie prawa o zakazie prześladowania osób w związku z wydarzeniami mającymi miejsce w donieckiej i ługańskiej republikach.
6. Zapewnienie uwolnienia i wymiany wszystkich zakładników i osób przetrzymywanych bezprawnie na zasadzie „wszyscy za wszystkich”. Ten proces powinien zostać zakończony w ciągu pięciu dni od zawieszenia broni.
7. Zapewnienie dostępu, dostawy, przechowywania i rozdzielenia pomocy humanitarnej w oparciu o mechanizmy międzynarodowe.
8. Określenie modelu odbudowy relacji społecznych i ekonomicznych, włącznie z wypłatami socjalnymi takimi jak emerytury i inne. W tym celu Ukraina odbuduje zarządzanie systemem bankowym w rejonach objętych konfliktem i możliwe, że zostanie wprowadzony międzynarodowy mechanizm ułatwiający dokonywanie przelewów socjalnych.
9. Przywrócenie pełnej kontroli władz Ukrainy nad granicą państwową w całej strefie konfliktu, które powinno zacząć się dzień po wyborach lokalnych oraz zakończyć po całościowym uregulowaniu politycznym (wybory lokalne w odrębnych rejonach obwodu donieckiego i ługańskiego na podstawie prawa Ukrainy i reformy konstytucyjnej przed końcem 2015 r.) i pod warunkiem wypełnienia punktu 11, w konsultacjach oraz po uzgodnieniu z przedstawicielami odrębnych rejonów obwodu donieckiego i ługańskiego w ramach grupy trójstronnej.
10. Wyprowadzenie jednostek wojskowych innych państw, techniki wojskowej oraz najemników z terytorium Ukrainy pod nadzorem OBWE. Wszystkie nielegalne grupy bojowników powinny zostać pozbawione broni.

11. *Przeprowadzenie konstytucyjnej reformy na Ukrainie. Zmiany mają wejść w życie do końca 2015 r. Mają zakładać decentralizację (z uwzględnieniem szczególnych cech poszczególnych rejonów republik donieckiej i ługańskiej), a także przyjęcie ustawy o szczególnym statusie poszczególnych rejonów obwodów donieckiego i ługańskiego do końca 2015 r.*
12. *Na podstawie ustawy Ukrainy „O tymczasowym trybie lokalnego samorządu w poszczególnych rejonach donieckiej i ługańskiej republik” sprawy dotyczące miejscowych wyborów będą omawiane i uzgadniane z przedstawicielami poszczególnych rejonów donieckiej i ługańskiej republik w ramach trójstronnej grupy kontaktowej. Wybory zostaną przeprowadzone z dotrzymaniem standardów OBWE i przy monitoringu z jej strony.*
13. *Intensyfikowanie działalności trójstronnej grupy kontaktowej, w tym utworzenie grup roboczych do spraw realizacji mińskich porozumień⁶⁴².*

Początkowo Ukraina mogła widzieć proces wdrażania mińskich porozumień jako sposób na odzyskanie władztwa terytorialnego nad wschodnią częścią państwa, jednak dla Rosji celem było ograniczenie ukraińskiej suwerenności⁶⁴³. Tym samym od razu pojawiły się problemy związane ze sposobem wdrożenia postanowień zawartych w tym dokumencie. Rosja, która formalnie nie była jego stroną, nastawała na to, aby był on realizowany w kolejności zapisanych w nim punktów. Natomiast strona ukraińska podkreślała, że nie jest to możliwe, gdyż bez przywrócenia kontroli nad granicą ukraińsko-rosyjską nie ma możliwości przeprowadzenia demokratycznych wyborów do władz lokalnych w obwodach donieckim i ługańskim⁶⁴⁴.

Konsekwencją sporów politycznych było kontynuowanie działań zbrojnych polegających głównie na codziennych ostrzałach i wymianie ognia. W okresie od lutego 2014 r. do lutego 2022 r. i rozpoczęcia pełnoskalowej agresji na Ukrainę, Rosjanie aktywnie angażowali się w akcje bojowe na całej linii rozgraniczenia. Organizowali także szereg ćwiczeń w pobliżu ukraińskiej granicy i na okupowanym Krymie – jak np. manewry Kaukaz 2016⁶⁴⁵, co okresowo zwiększało napięcie wojskowe.

⁶⁴² *Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements*, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/cio/140156>

⁶⁴³ O. Polegki, T. Stępniewski (red.), *Conflict in Donbas: Endless negotiations and (im)possible solutions*, Lublin 2021, s. 8.

⁶⁴⁴ Więcej: A. Legucka, D. Szeligowski, *Szczyt formatu normandzkiego bez postępu*, „Komentarz PISM” nr 67/2019, 11.12.2019, https://www.pism.pl/publikacje/Szczyt_formatu_normandzkiego_bez_postepu_.

⁶⁴⁵ A.M. Dynier, „Kaukaz 2016” kolejnym testem rosyjskich sił zbrojnych, *Biuletyn PISM* nr 63/2016, 20.09.2016, https://www.pism.pl/publikacje/_Kaukaz_2016_kolejnym_testem_rosyjskich_si_zbrojnych.

Skalę działań i wsparcia rosyjskiego najlepiej widać porównując mapy terenów, które Ukraina kontrolowała w lipcu 2014 r., kiedy wydawało się, że operacja antyterrorystyczna zakończy się sukcesem, a lipcem 2020, kiedy separatyści kontrolowali 1/3 terytorium Donbasu, która to sytuacja utrzymała się do lutego 2022 r. i pełnoskalowej rosyjskiej agresji.

Rys. 12. Sytuacja na wschodzie Ukrainy w lipcu 2014 i lipcu 2020 r.

Źródło: *Ситуація в зоні бойових дій на Донбасі у мапах (хронологія)*, „Радіо Свобода”, 20 червня 2020, <https://www.radiosvoboda.org/a/25456177.html>

Na terenach okupowanych przez separatystów Rosja rozpoczęła akcję paszportyzacji czyli wydawania mieszkańcom Donbasu swoich dokumentów – oficjalnie wskazując na względy humanitarne i niemożność przechodzenia przez linię rozgraniczenia osób starszych i chorych, które tylko w ten sposób mogły np. odebrać emerytury czy renty. W tzw. DRL i ŁRL bardzo szybko środkiem płatniczym stał się rosyjski rubel, zaczęły tam działać jedynie rosyjskie banki i sieci telefonii komórkowej, oficjalnym językiem został rosyjski, a dzieci zaczęły się uczyć wedle rosyjskich podręczników. Dużo prościej było znaleźć pacę i funkcjonować dysponując rosyjskimi dokumentami, do wyrabiania których zachęcały akcje propagandowe. W ten sposób, podobnie jak miało to miejsce na Krymie, lokalni mieszkańcy byli stopniowo „odcinani” od państwa ukraińskiego. Przetrawanie separatystycznych ŁLR i DRL, w warunkach de facto blokady ze strony władz w Kijowie, było możliwe jedynie dzięki wojskowej, finansowej i materialnej pomocy ze strony Rosji⁶⁴⁶. Co więcej, od 2014 r. to rosyjskie media dominowały jeśli chodzi o oglądalność i słuchalność. 6 marca 2020 r. w tzw. DRL zmieniona została „konstytucja”, do której wprowadzono przepis, że odtąd jedynym

⁶⁴⁶ David R. Marples, *Ukraine's Donbas: What is to be done?*, w: O. Polegkyi, T. Stępniewski (red.), *Conflict...*, s. 28.

oficjalnym językiem będzie rosyjski⁶⁴⁷. Wszystko to sprawiło, że w okresie od wiosny 2014 r., do stycznia 2022 r. Rosja, choć nawet nie uznała niepodległości DRL i ŁRL (jak miało to miejsce w przypadku Abchazji i Osetii Południowej), sprawowała pełną kontrolę nad tymi regionami.

Ponadto w 2018 r. Rosja zakończyła budowę Mostu Krymskiego przez Cieśninę Kerczeńską, co ułatwiło jej blokowanie statków płynących do ukraińskich portów Morza Azowskiego oraz okrętów ukraińskiej Floty Czarnomorskiej. Od tamtej pory Rosjanie próbowali wprowadzić blokadę morską ukraińskich portów na Morzu Azowskim, co jest uznawane za jeden z elementów prowadzenia wojny. Jak pisze Daniel Szeligowski, sytuację tę Rosja wykorzystywała do ograniczania swobody żeglugi na tym akwenie, co stanowiło element gospodarczej presji na Ukrainę. Od kwietnia 2014 r. Rosja opóźniała także wydawanie pozwoleń na przeprawę przez Cieśninę Kerczeńską, a pod pretekstem ćwiczeń wojskowych okresowo zamykała części tego akwenu. Ponadto zatrzymywała i poddawała wielokrotnym i często kilkudniowym kontrolom statki handlowe płynące do lub z ukraińskich portów w Mariupolu i Berdiańsku. Wśród nich były jednostki m.in. z Bułgarii, Chorwacji i Rumunii⁶⁴⁸.

Rosyjskie działania nie ograniczały się jedynie do utrudniania żeglugi statkom. Od aneksji Krymu Rosja systematycznie zwiększała bowiem swoją obecność wojskową na Morzu Azowskim, ze względu na potrzebą ochrony Mostu Krymskiego. Wiosną 2014 r. ukraiński wywiad szacował, że na tym akwenie „przebywało ok. 40 rosyjskich okrętów, w tym dwie korwety rakietowe Bujan-M, wyposażone w pociski manewrujące Kalibr, które wcześniej brały udział w rosyjskiej operacji militarnej w Syrii⁶⁴⁹”. Rosja wykorzystywała przy tym fakt, że Ukraina na Morzu Azowskim nie dysponowała okrętami marynarki wojennej, a jedynie należącymi do Straży Granicznej w Mariupolu jednostkami straży przybrzeżnej⁶⁵⁰.

Do pierwszego poważnego incydentu doszło 25 listopada 2018 r., kiedy straż przybrzeżna FSB⁶⁵¹ ostrzelała i zatrzymała trzy ukraińskie okręty płynące z Odessy do Mariupola⁶⁵². Jak pisze Andrzej Wilk „24 listopada zespół okrętów Marynarki Wojennej Ukrainy w składzie dwóch opancerzonych kutrów artyleryjskich „Berdiańsk” i „Nikopol” (nowo zbudowane jednostki typu Giurza-M, w służbie odpowiednio od 2016 i 2018 roku) oraz

⁶⁴⁷ David R. Marples, *Ukraine's...*, s. 31.

⁶⁴⁸ D. Szeligowski, *Napięcia na Morzu Azowskim*, „Biuletyn” PISM nr 114/2018, 23.08.2018, https://pism.pl/publikacje/Napi_cia_na_Morzu_Azowskim.

⁶⁴⁹ Ibidem.

⁶⁵⁰ Ibidem.

⁶⁵¹ W Rosji FSB odpowiada za ochronę granic.

⁶⁵² A. Hurska, *Russia's Hybrid Strategy in the Sea of Azov. Divide and antagonize*, [w:] D. R. Marples (red.), *The war in Ukraine's Donbas. Origins. Contexts, and the Future*, Budapest 2022, s. 159.

holownika „Jany Kapu” (w służbie od 1974 roku) wyruszył z Odessy z zadaniem dołączenia do zgrupowania stacjonującego od września w Mariupolu (...) 25 listopada nad zespołem ukraińskim pojawiły się samoloty szturmowe Su-25 i śmigłowce bojowe Ka-52 ze składu Floty Czarnomorskiej (...) a w godzinach wieczornych siłami SpecNazu Służby Granicznej FSB dokonano abordażu holownika „Jany Kapu” (z pokładu okrętu „Don”) i kutra „Berdiańsk” (z pokładu okrętu „Izumrud”). Kuter „Nikopol” został wzięty pod kontrolę sił Floty Czarnomorskiej – śmigłowców Ka-52 i patrolowca „Suzdalec”. Ukraińskie okręty zostały następnie skierowane do Kercza i tam wraz załogami uwięzione. W rezultacie incydentu zatrzymanych zostało 23 ukraińskich marynarzy (według strony rosyjskiej 24, w tym wyszczególniono dwóch oficerów kontrwywiadu wojskowego Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, których obecność należy uznać za standardową), z których sześciu miało zostać rannych w rezultacie ostrzału i abordażu (strona rosyjska poinformowała o hospitalizowaniu trzech ukraińskich marynarzy). Ukraińscy marynarze zostali aresztowani na dwa miesiące. Na kilku oficerach ewidentnie wymuszono złożenie przed kamerą zeznań mających potwierdzić, jakoby do incydentu doszło w wyniku ukraińskiej prowokacji⁶⁵³”. Warto tu podkreślić, że „rosyjskie działania były demonstracją siły wymierzoną w Ukrainę. Pokazały, że Rosja zamierza pełnić całkowitą kontrolę nad Morzem Azowskim. Był to też test dla sił ochraniających anektowany Krym – w czasie incydentu współpracowały ze sobą FSB, Flota Czarnomorska i siły powietrzne stacjonujące na Krymie (wykorzystano śmigłowce i myśliwce szturmowe). Celem Rosji było też osłabienie potencjału wojskowego Ukrainy na tym akwenie⁶⁵⁴”. Bezpośrednio po incydencie „Rosja zażądała zwołania nadzwyczajnego posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ (równolegle taki wniosek złożyła Ukraina), w trakcie którego oskarżyła Ukrainę o naruszenie granicy, łamanie prawa międzynarodowego i polityczną prowokację⁶⁵⁵”.

Jednocześnie od grudnia 2014 r. Specjalna Misja Monitorująca OBWE (*Special Monitoring Mission*, SMM) prowadziła regularne dwutygodniowe raporty o sytuacji na wschodzie Ukrainy, które są najlepszym źródłem pokazującym jak napięta była sytuacja w tym regionie. Misja została powołana 21 marca 2014 r., a zakończyła swoją działalność 31 marca

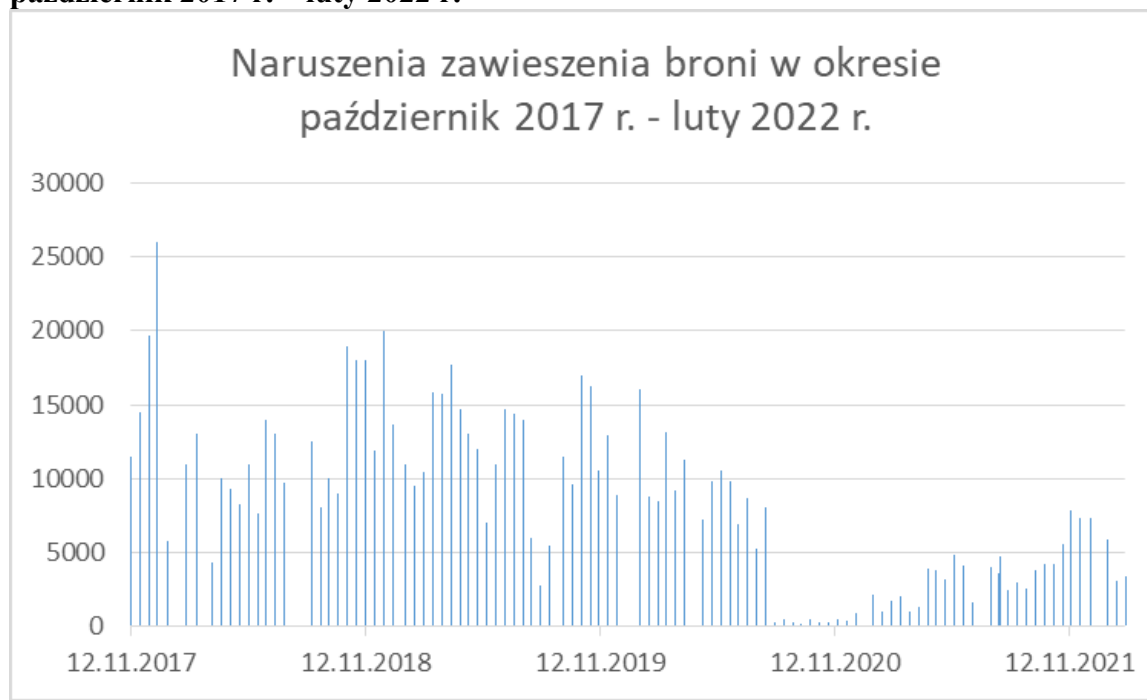
⁶⁵³ A. Wilk, *Rosyjski atak na ukraińskie jednostki na Morzu Czarnym – aspekty wojskowe*, „Analizy OSW”, 2018-11-28, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-11-28/rosyjski-atak-na-ukraińskie-jednostki-na-morzu-czarnym-aspekty>.

⁶⁵⁴ A.M. Dynier, D. Szeligowski, *Znaczenie i konsekwencje soboru zjednoczeniowego Cerkwi Prawosławnej Ukrainy*, „Komentarz PISM”, nr 90/2018, 18.12.2018, https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_i_konsekwencje_soboru_zjednoczeniowego_Cerkwi_Prawoslawnej_Ukrainy.

⁶⁵⁵ Ibidem.

2022 r. już po pełnoskalowej rosyjskiej agresji. Od października 2017 r. regularnie raportowała o naruszeniach zawieszenia broni oraz innych działaniach zbrojnych prowadzonych w pobliżu linii rozgraniczenia wskazując, że w tym okresie było ich ponad 850 tys. Członkowie misji identyfikowali również ofiary wśród ludności cywilnej.

Wyk. 11. Liczba naruszeń reżimu zawieszenia broni raportowana przez OBWE w okresie październik 2017 r. – luty 2022 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Status Reports of the Special Monitoring Mission to Ukraine*, OSCE, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/157261>

Działania dyplomatyczne

Równolegle do trwających działań zbrojnych były prowadzone negocjacje w sprawie rozwiązania konfliktu w Donbasie. Odbywały się one w ramach trójstronnej grupy kontaktowej OBWE (OBWE, Ukraina, Rosja, przedstawiciele DRL i ŁRL) oraz tzw. formatu normandzkiego (Ukraina, Rosja, Niemcy, Francja). Rosja starała się wykorzystywać te narzędzia do realizacji swoich interesów.

Do utworzenia tzw. formatu normandzkiego doszło już latem 2014 r. we Francji podczas obchodów 70. rocznicy lądowania wojsk alianckich w Normandii. W jego skład weszły, obok Ukrainy i Rosji, Francja i Niemcy. Celem powołania tej grupy było rozstrzygnięcie wojny na wschodzie Ukrainy oraz przynależności terytorialnej Półwyspu Krymskiego. W sumie odbyło się siedem spotkań w ramach tego formatu, które jednak nie doprowadziły do jakiegokolwiek porozumienia.

Tab. 8. Spotkania formatu normandzkiego w latach 2014-2019

Czas	Miejsce	Uczestnicy i rezultaty
6 czerwca 2014 roku	Château de Bénouville	Pierwsze spotkanie stron, na marginesie obchodów 70. rocznicy Operacji Overlord, powołanie formatu rozmów.
17 października 2014 roku	Mediolan	Uczestnicy: prezydent Rosji, Władimir Putin, Kanclerz Niemiec, Angela Merkel, prezydent Francji, François Hollande, prezydent Ukrainy, Petro Poroszenko. Spotkanie nie przyniosło żadnych rezultatów, choć państwa zachodnie jasno wskazywały, że najważniejszym problemem do rozwiązania jest przywrócenie integralności terytorialnej Ukrainy.
11 lutego 2015 roku	Mińsk	Uczestnicy: prezydent Rosji, Władimir Putin, Kanclerz Niemiec, Angela Merkel, prezydent Francji, François Hollande, prezydent Ukrainy, Petro Poroszenko. Rezultatem spotkania było podpisanie porozumienia Mińsk 2.
24 lutego 2015 roku	Paryż	Uczestnicy: minister SZ Rosji, Siergiej Ławrow, minister SZ Niemiec, Frank-Walter Steinmeier, minister SZ Francji, Laurent Fabius, minister SZ Ukrainy, Pawło Klimkin. Brak rezultatów.
2 października 2015 roku	Paryż	Uczestnicy: prezydent Rosji, Władimir Putin, Kanclerz Niemiec, Angela Merkel, prezydent Francji, François Hollande, prezydent Ukrainy, Petro Poroszenko. Brak rezultatów.
19 października 2016 roku	Berlin	prezydent Rosji, Władimir Putin, Kanclerz Niemiec, Angela Merkel, prezydent

		Francji, François Hollande, prezydent Ukrainy, Petro Poroszenko
9 grudnia 2019 roku	Paryż	uczestnicy: prezydent Rosji, Władimir Putin, Kanclerz Niemiec, Angela Merkel, prezydent Francji, Emmanuel Macron, prezydent Ukrainy, Wołodymyr Zełenski

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów prasowych.

Drugie spotkanie odbyło się w Mediolanie i choć oświadczenia biorących w nim udział polityków były dość optymistyczne, rozmowy nie przyniosły żadnych wymiernych rezultatów⁶⁵⁶. Do trzeciego spotkania doszło w Mińsku, w wyniku czego podpisane zostały drugie mińskie porozumienia. Spór o kolejność ich wdrażania i sposób realizacji stał się najważniejszym tematem kolejnych rund rokowań prowadzonych w ramach formatu normandzkiego. Następne dwa spotkania odbyły się w Paryżu w 2015 r., jednak one również nie przyniosły żadnych rozstrzygnięć⁶⁵⁷.

9 grudnia 2019 r. w Paryżu odbył się pierwszy po trzyletniej przerwie, szczyt formatu normandzkiego, który jednak także nie przyniósł żadnego przełomu. Prezydenci Wołodymyr Zełenski i Władimir Putin „nie osiągnęli porozumienia w żadnej z kluczowych kwestii politycznych. Uzgodnili jedynie pojedyncze działania, które mają prowadzić do deeskalacji konfliktu i budowy zaufania między obiema stronami. Najważniejsze z nich to wycofanie do końca marca 2020 r. wojsk ukraińskich i rosyjskich (tzw. separatystycznych) na kolejnych trzech odcinkach linii frontu w Donbasie (przed spotkaniem wycofano się w pierwszych trzech miejscowościach) oraz przeprowadzenie do końca 2019 r. następnej wymiany jeńców, tym razem w formule *wszystkich na wszystkich*. Ponownie zawarto porozumienie w sprawie zawieszenia broni, gdyż wszystkie poprzednie zostały złamane⁶⁵⁸”. Jednak, tak jak poprzednie i to porozumienie szybko przestało obowiązywać. Ostatnie spotkanie Formatu Normandzkiego pokazało też, że obie strony nie były w stanie znaleźć kompromisowego rozwiązania, aby

⁶⁵⁶ Więcej: *W Mediolanie spotkanie Putina, Poroszenki, Hollanda i Merkel*, „Newsweek Polska”, 17 października 2014, <https://www.newsweek.pl/swiat/spotkanie-rzadzacych-europa-w-mediolanie-newsweekpl/nwh8hyl>.

⁶⁵⁷ Главы МИД "нормандской четверки" провели встречу в Париже, ТАСС, 24 февраля 2015, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1787547>; Patrz też: *Переговоры в «нормандском формате»*, Президент России, 2 октября 2015 года, <http://www.kremlin.ru/catalog/persons/382/events/50416>.

⁶⁵⁸ A. Legucka, D. Szeligowski, *Szczyt formatu normandzkiego bez postępu*, „Komentarz PISM” nr 67/2019, 11.12.2019, https://www.pism.pl/publikacje/Szczyt_formatu_normandzkiego_bez_postepu_. Patrz też: K. Chawryło, T. Iwański, *Szczyt normandzki bez przełomu*, „Analizy OSW”, 10.12.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-12-10/szczyt-normandzki-bez-przelomu>.

wdrożyć porozumienia mińskie⁶⁵⁹. Dowiodło ono też tego, że Rosja nie chciała pokojowego rozwiązania sporu z Ukrainą, a jej aktywne zaangażowanie po stronie separatystów było konsekwentną realizacją polityki zagranicznej zmierzającej (z kluczową rolą czynnika wojskowego) do ograniczenia suwerenności państw ościennych.

Jednocześnie przez cały czas trwania negocjacji, strona rosyjska podkreślała, że formalnie nie jest stroną mińskich porozumień, a de facto pełni jedynie rolę mediatora między Ukrainą a DRL i ŁRL. Co ważne, zwłaszcza w latach 2015-2016 z Rosji płynął szereg propozycji jak przywrócić pokój w Donbasie. Aktywne był przy tym nie tylko rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, ale też Rosyjska Rada ds. Międzynarodowych⁶⁶⁰. Jednocześnie z formatem normandzkim utworzono trójstronną grupę kontaktową ds. uregulowania sytuacji na południowym wschodzie Ukrainy, w której skład weszli przedstawiciele Ukrainy, Rosji i OBWE. Co istotne w spotkaniach tej grupy brali też udział przedstawiciele donieckich separatystów.

Mimo wszystkich działań dyplomatycznych wiosną 2021 r. Rosja doprowadziła do kolejnego kryzysu związanego z Ukrainą gromadząc ok. 100 tys. żołnierzy na okupowanym Krymie i w pobliżu wspólnej granicy⁶⁶¹. „Organizując w kwietniu 2021 r. ćwiczenia wojskowe i sygnalizując gotowość zaatakowania Ukrainy, Rosja chciała wymusić na niej powrót do rozmów w ramach procesu normandzkiego, a jednocześnie sprawdzić reakcję państw zachodnich, zwłaszcza USA. W wymiarze militarnym był to ważny element testu stanu gotowości bojowej rosyjskich sił zbrojnych na zachodnim kierunku strategicznym⁶⁶²”. Choć większość z sił biorących udział w tym niezapowiedzianym „ćwiczeniu” została wycofana do miejsc stałej dyslokacji, Rosja w pobliżu granicy z Ukrainą zostawiła poważne zasoby sprzętu twierdząc, że ich znaczna część zostanie wykorzystana w trakcie zaplanowanych na wrzesień ćwiczeń z Białorusią o kryptonimie Zapad. Było to jasne ostrzeżenie wysłane w kierunku Ukrainy, ale też państw NATO, że jeśli nie będą one skłonne do realizacji rosyjskich żądań, to Rosja nie zawaha się użyć siły zbrojnej do realizacji celów swojej polityki zagranicznej.

Efektem tego zaostrzenia było jednak spotkanie prezydentów USA Joe Bidena i Rosji Władimira Putina, do jakiego doszło 16 czerwca 2021 r. w Genewie. W jego trakcie „Biden

⁶⁵⁹ O. Polegki, T. Stępniewski (red.), op. cit., s. 13.

⁶⁶⁰ M. Kucherenko, *“War is peace”: “Peace plans of Russia” as new instrument of war*, [w:] O. Polegki, T. Stępniewski (red.), op. cit., s. 50-54.

⁶⁶¹ A. Ramani, op. cit., s. 94.

⁶⁶² A.M. Dynier, *Rosyjska demonstracja siły na granicy z Ukrainą i na okupowanym Krymie*, „Biuletyn PISM”, nr 98/2021, 14.05.2021, https://www.pism.pl/publikacje/Rosyjska_demonstracja_sily_na_granicy_z_Ukraina_i_na_okupowanym_Krymie.

wyraźnie stwierdził, że dalsze agresywne działania Rosji wobec Ukrainy spotkają się ze zdecydowaną odpowiedzią. Równolegle chciał wznowienia dialogu na temat strategicznych systemów obronnych, jądrowych i konwencjonalnych, których niekontrolowany rozwój może być zagrożeniem wojskowym dla USA⁶⁶³. W rezultacie rozmów, „Rosja i USA uzgodniły powrót ambasadorów do stolic oraz wznowienie rozmów o stabilności strategicznej, zwłaszcza kontroli zbrojeń, a także rozpoczęcie dialogu o kwestiach cyberbezpieczeństwa⁶⁶⁴”. I choć „pierwszy szczyt rosyjsko-amerykański za prezydentury Joeego Bidena nie przyniósł przełomu i nie przewyciężył najgłębszego od zakończenia zimnej wojny kryzysu we wzajemnych stosunkach⁶⁶⁵” rosyjskie władze otrzymały komunikat, że poprzez zwiększanie presji wojskowej są w stanie uzyskać ustępstwa nawet od Stanów Zjednoczonych, co spowodowało, że pod koniec 2021 r. ponownie zdecydowały się one na eskalację napięcia, jednak tym razem stawiając o wiele dalej idące żądania, między innymi pod adresem USA. Jednym z najważniejszych było zobowiązanie USA do sprzeciwu wobec dalszego rozszerzenia NATO o państwa byłego ZSRR⁶⁶⁶. Wystosowaniu tych żądań towarzyszyło już ponowne rozpoczęcie koncentracji rosyjskich wojsk w pobliżu ukraińskich granic, co świadczyło o tym jak dużą rolę Rosja przywiązywała do czynnika siły i szantażu wojennego nawet wobec Stanów Zjednoczonych.

Sytuacja Ukrainy w pierwszej połowie 2021 r. gwałtownie się pogarszała nie bez udziału części państw Zachodu, które demonstrowały słabość i ustępliwość w obliczu rosyjskiej presji wojskowej. Zawieszenie przez prezydenta Joe Bidena sankcji USA na Nord Stream-2⁶⁶⁷, jego zgoda na przedłużenie porozumienia Nowy Start⁶⁶⁸ i będące wyraźnym sygnałem

⁶⁶³ A. Dąbrowski, A. Legucka, *Bez resetu: spotkanie Biden–Putin w Genewie*, „Komentarz PISM” nr 51/2021, https://www.pism.pl/publikacje/Bez_resetu_spotkanie_BidenPutin_w_Genewie

⁶⁶⁴ Ibidem.

⁶⁶⁵ M. Menkiszak, W. Rodkiewicz, *Szczyt Biden–Putin: ćwiczenia z komunikacji strategicznej*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-06-16/szczyt-biden-putin-cwiczenia-z-komunikacji-strategicznej>.

⁶⁶⁶ Министерство иностранных дел, *Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности*, https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/.

⁶⁶⁷ A. Shalal, T. Gardner, S. Holland, *U.S. waives sanctions on Nord Stream 2 as Biden seeks to mend Europe ties*, Reuters, May 19, 2021 <https://www.reuters.com/business/energy/us-waive-sanctions-firm-ceo-behind-russias-nord-stream-2-pipeline-source-2021-05-19/>. Patrz też: M. Lee, E. Knickmeyer, F. Jordans, *US spares ally Germany in sanctions for Nord Stream pipeline*, May 19, 2021, “AP News”, <https://apnews.com/article/russia-europe-germany-business-government-and-politics-6e538d7960c4dfbc334228f2f1db03bf>. Por.: S. Dębski, *Nord Stream 2. Wiarygodność Niemiec i USA doznała poważnego uszczerbku*, „Wszystko co najważniejsze”, <https://wszystkocojaznajwazniejsze.pl/slawomir-debski-wiarygodnosc-niemiec-i-usa-doznala-powaznego-uszczerbku-z-powodu-nord-stream-2/>.

⁶⁶⁸ D. M. Herszenhorn, *Putin and Biden confirm extension of New START treaty*, “Politico”, January 27, 2021, <https://www.politico.eu/article/putin-and-biden-confirm-extension-of-new-start-treaty/>. Por.: A. Kacprzyk, *Przedłużenie obowiązywania układu Nowy START*, „Komentarz” PISM, 27 stycznia 2021, https://pism.pl/publikacje/Przedluzenie_obowiazywania_ukladu_Nowy_START.

amerykańskiej nadziei na nowy „reset” z Rosją wspomniane spotkanie Biden-Putin⁶⁶⁹ musiało wytwarzać w Rosji wrażenie słabości. Działaniom USA towarzyszyły nacisk Niemiec na dokończenie budowy Nord Stream 2 i prezydenta Francji Emmanuela Macrona na wznowienie współpracy UE z Rosją⁶⁷⁰, katastrofa wizerunkowa Unii przy okazji wyżej wspomnianej wizyty Josepa Borrelli w Moskwie⁶⁷¹ i podjęta mimo tego niemiecko-francuska próba zaproszenia Putina na szczyt UE w czerwcu 2021 r.⁶⁷². Wrażenie słabości Zachodu spotęgowała deklaracja Heiko Massy – ministra spraw zagranicznych RFN o odmowie dostarczania przez Niemcy broni Ukrainie⁶⁷³, a także niemieckie⁶⁷⁴ i francuskie⁶⁷⁵ potępienie broniącej się Ukrainy (użycia przez Ukrainę dronu do stłumienia ognia rosyjskiej artylerii), a nie łamiącej warunki rozejmu Rosji⁶⁷⁶. Katastrofalne wizerunkowo wycofanie się USA z Afganistanu⁶⁷⁷ i wreszcie wypowiedź

⁶⁶⁹ J. Crawford, *Biden-Putin in Geneva: looking for common ground*, „Swissinfo.ch”, June 16, 2021, <https://www.swissinfo.ch/eng/politics/biden-putin-in-geneva--looking-for-common-ground/46691734>. Por.: R. Koffler, *Biden loses to Putin at Geneva summit just by showing up*, „The Hill”, 06/15/21, <https://thehill.com/opinion/national-security/558385-biden-loses-to-putin-at-geneva-summit-just-by-showing-up/>. Patrz też: M. Menkiszak, W. Rodkiewicz, *Szczyt Biden–Putin: ćwiczenia z komunikacji strategicznej*, „Analizy OSW”, 16.06.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-06-16/szczyt-biden-putin-cwiczenia-z-komunikacji-strategicznej>.

⁶⁷⁰ Szerzej patrz: M. Menkiszak, *Mów do mnie jeszcze. Rosja wobec inicjatyw détente Macrona*, „Punkt Widzenia OSW”, nr 83, marzec 2021, ss. 50.

⁶⁷¹ Więcej: D. M. Herszenhorn, J. Barigazzi, *Borrell stands by as Lavrov calls EU ‘unreliable partner’*, „Politico”, February 5, 2021, <https://www.politico.eu/article/borrell-stands-by-as-lavrov-calls-eu-unreliable-partner/>; M. Partyła, „Rosjanie upokorzyli Borrelli”. *Ostre komentarze odnośnie wizyty szefa unijnej dyplomacji w Moskwie*, RMF24, 5 lutego 2021, <https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-rosjanie-upokorzyli-borrelli-ostre-komentarze-odnosnie-wizyty,nId,5031992>, A. Rettman, *Russia humiliates Borrell in Moscow*, „Euobserver”, 5 February 2021, <https://euobserver.com/foreign/150844>. G. Kuczyński, *Rosja upokorzyła UE. Wizyta - katastrofa Borrelli*, TVP Info, 6.02.2021, <https://www.tvp.info/52165367/rosja-upokorzyla-ue-wizyta-katastrofa-borrelli>. Por.: C.F. Trippe, *Powrót Borrelli z Moskwy: z pustymi i poobijanymi rękami*, „Deutsche Welle”, 7.02.2021, <https://www.dw.com/pl/powr%C3%B3t-borrelli-z-moskwy-z-pustymi-i-poobijanymi-r%C4%99kami/a-56487184> oraz Ł. Osiński, *Wizyta Borrelli w Moskwie kończy się gorzej niż przewidywali najwięksi pesymiści*, PAP, 2.05.2021, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C809031%2CWizyta-borrelli-w-rosji-konczy-sie-gorzej-niz-przewidywali-najwieks>.

⁶⁷² S. Siebold, R. Emmott, G. Baczynska, *France and Germany drop Russia summit plan after EU's east objects*, Reuters, June 25, 2021, <https://www.reuters.com/world/europe/france-germany-drop-plans-russia-summit-after-eu-outcry-2021-06-25/>.

⁶⁷³ A. Krzysztozek, *Niemcy wykluczają dostarczanie broni Ukrainie. „Dostawy sprzętu nie rozwiążą konfliktu”*, „EURACTIV.pl”, 2 czerwca 2021, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/niemcy-wykluczaja-dostarczanie-broni-ukrainie-dostawy-sprzetu-nie-rozwiaza-konfliktu/>.

⁶⁷⁴ *Germany concerned that Ukraine uses Turkish Bayraktar drones in Donbas*, 112 UA, 28 October 2021, <https://112.international/ukraine-top-news/germany-concerned-that-ukraine-uses-turkish-bayraktar-drones-in-donbas-66242.html>. Por.: *Ukraina broni użycia drona bojowego w Donbasie*, „Defence24”, 31 października 2021, https://www.defence24.pl/ukraina-broni-uzycia-drona-bojowego-w-donbasie?fbclid=IwAR1rimIgS6IYFybBgWgN1x_SrWy4G9wY1SM5xith7soNu5WseSKSSQDkD4I

⁶⁷⁵ *Ukraine - Q&R - Extrait du point de presse (28 octobre 21)*, France Diplomatie, Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères, <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/ukraine/evenements/article/ukraine-q-r-extrait-du-point-de-presse-28-10-21>.

⁶⁷⁶ *Ukraina: bojowy debiut Bayraktara w Donbasie*, „Defence24”, 27 października 2021, <https://www.defence24.pl/ukraina-bojowy-debiut-bayraktara-w-donbasie>.

⁶⁷⁷ W. Lorenz, *Przejęcie przez talibów władzy w Afganistanie – konsekwencje dla NATO*, „Biuletyn PISM”, nr 174 (2372), 4 października 2021, s. 1-2, <https://www.pism.pl/publikacje/przejecie-przez-talibow-wladzy-w-afganistanie-konsekwencje-dla-nato>.

prezydenta Joe Bidena sugerującego, że drobniejsze wtargnięcia Rosji na Ukrainę nie wywołają poważniejszej amerykańskiej reakcji⁶⁷⁸, dopełniają obrazu zachodniej gotowości do ustępstw kosztem Ukrainy i zaakceptowania rosyjskiej akcji zbrojnej w nią wymierzonej.

W wyżej przedstawionych okolicznościach w listopadzie 2021 r. Rosja zaczęła z powrotem gromadzić znaczącą liczbę żołnierzy – ocenianą na 100 tys., w pobliżu granicy z Ukrainą. W lutym 2022 r. siły zgromadzone u ukraińskiej granicy były szacowane na 175 tys. żołnierzy. Zmobilizowana została też Gwardia Narodowa, która miała służyć do spacyfikowania zajętych przez Rosję terenów⁶⁷⁹. Dodatkowo na terenie Białorusi w dniach 10–20 lutego 2022 r. odbyła się aktywna faza białorusko-rosyjskich manewrów Sojusznicze Zdecydowanie. „Wielkość rosyjskich sił przerzuconych na Białoruś NATO oceniło na 30 tys. żołnierzy, z kolei w białoruskiej i rosyjskiej prasie pojawiały się informacje, że w ćwiczeniach wzięła udział zdecydowana większość SZ Białorusi, co pozwalało oszacować liczbę wszystkich uczestników tych ćwiczeń na maksymalnie 60 tys.⁶⁸⁰”. Rosyjskie jednostki, które wzięły udział w tych manewrach zostały później wykorzystane do ataku na Kijów.

Warto tu też podkreślić, że za zaostrzenie sytuacji w Donbasie w grudniu 2021 r. połowa ankietowanych Rosjan obwiniała USA i inne państwa NATO. Mimo to 38% respondentów nie wierzyło, że sytuacja ta może się przerodzić w wojnę⁶⁸¹. Działania propagandowe sprawiły jednak, że Rosjanie gremialnie poparli inwazję na Ukrainę – sondaż Centrum im. Lewady pokazał, że w lutym 2022 r. aż 68% ankietowanych Rosjan poparła działania rosyjskich sił zbrojnych na Ukrainie⁶⁸².

Zwiększając napięcie wokół Donbasu w 2021 r. Rosjanie coraz częściej sugerowali, że o interesy miejscowej ludności mogą upomnieć się również w drodze interwencji zbrojnej. Jednocześnie strona rosyjska, podobnie jak miało to miejsce w przypadku aneksji Krymu, postarała się o zachowanie pozorów legalizmu planowanej interwencji zbrojnej. 19 stycznia

⁶⁷⁸ K. Liptak, *Biden predicts Russia 'will move in' to Ukraine, but says 'minor incursion' may prompt discussion over consequences*, CNN, January 19, 2022, <https://edition.cnn.com/2022/01/19/politics/russia-ukraine-joe-biden-news-conference/index.html> Komentarz patrz: D. Wood, *Joe Biden's "Minor Incursion" Russia Remark: History Proves It Was a Mistake*, The Heritage Foundation, Jan 26, 2022, <https://www.heritage.org/global-politics/commentary/joe-bidens-minor-incursion-russia-remark-history-proves-it-was-mistake>.

⁶⁷⁹ S. Ramani, *Putin's war...*, op. cit., s. 105-106.

⁶⁸⁰ Więcej: A.M. Dyner, *Przed atakiem - rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznicze Zdecydowanie*, „Biuletyn PISM” nr 37/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie>.

⁶⁸¹ *Обострение в Донбассе*, Левада-Центр, 14.12.2021, <https://www.levada.ru/2021/12/14/obostrenie-v-donbasse/>.

⁶⁸² *Конфликт с Украиной: внимание, поддержка, отношение к переговорам, использованию ядерного оружия, возможность конфликта России и НАТО*, 03.07.2025, Левада-Центр, <https://www.levada.ru/2025/07/03/konflikt-s-ukrainoj-vnimanie-podderzhka-otnoshenie-k-peregovoram-ispolzovaniyu-yadernogo-oruzhiya-vozmozhnost-konflikta-rossii-i-nato/>.

2022 r. rosyjska Partia Komunistyczna złożyła wniosek o uznanie niepodległości tzw. Donieckiej RL i Ługańskiej RL, który został przyjęty 15 lutego 2022 r.⁶⁸³ 21 lutego prezydent Rosji Władimir Putin wystąpił z orędyem, w którym zapowiedział uznanie niepodległości DRL i ŁRL. Natomiast 22 lutego 2022 r.⁶⁸⁴ Rosja podpisała z obiema zbuntowanymi ukraińskimi prowincjami traktaty o przyjaźni, co pozwoliło Rosji przyspieszyć inwazję⁶⁸⁵, do której doszło dwa dni później, po uroczystościach związanych z obchodzonym 23 lutego Dniem Obrońcy Ojczyzny.

Jeszcze przed inwazją, wykorzystując świadomość przygotowań wojennych jaką miały państwa NATO, w tym zwłaszcza USA, Rosja próbowała wymusić na nich zmianę światowej architektury bezpieczeństwa, starając się stworzyć iluzję, że jeśli jej żądania zostaną uwzględnione do wojny nie dojdzie. W grudniu 2021 r. Rosja wystosowała pod adresem NATO⁶⁸⁶ i (co zostało wyżej zasygnalizowane) Stanów Zjednoczonych⁶⁸⁷ żądania sporządzone w formie propozycji dwóch „traktatów”. Pierwszym z nich była umowa w sprawie środków zapewniających bezpieczeństwo Federacji Rosyjskiej i państw członkowskich Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego. Rosjanie zwrócili w nim uwagę nie tylko na swoje interesy bezpieczeństwa (których rzekome naruszenie będzie później przez nich wykorzystane do rozpoczęcia pełnoskalowej inwazji na Ukrainę), ale też wyraźnie wskazali, że państwa wschodniej flanki NATO powinny de facto zostać rozbrojone. Natomiast do USA skierowano „propozycję traktatu” o gwarancjach bezpieczeństwa, która w praktyce byłaby przyznaniem, że Rosja jest mocarstwem o specjalnych prawach. W lutym 2022 r. owe żądania Rosji zostały jeszcze uzupełnione o skierowany do Danii wymóg podtrzymania zobowiązania co do nierozmieszczania wojsk amerykańskich na Bornholmie⁶⁸⁸.

⁶⁸³ Duma Państwowa zwróciła się do Putina o uznanie niepodległości republik w Donbasie, „Gazeta Prawna”, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8357692,sytuacja-na-ukrainie-doniecka-luganska-republika-ludowa-putin-uznanie.html>.

⁶⁸⁴ M. Menkiszak, *Rosja: uznanie niepodległości Donbasu*, Analizy OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-22/rosja-uznanie-niepodleglosci-donbasu>

⁶⁸⁵ Ramani S., op. cit., s. 111.

⁶⁸⁶ *Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, https://mid.ru/ru/foreign_policy/vnesnepoliticeskoe-dos-e/dvustoronnie-otnosenij-rossii-s-inostrannymi-gosudarstvami/rossia-nato/1790803/.

⁶⁸⁷ *Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/.

⁶⁸⁸ *Rosja grozi Danii. „Jeśli obce wojska zostaną wpuszczone na Bornholm...”*, „Tygodnik Solidarność”, 19.02.2022, <https://www.tysol.pl/a79290-rosja-grozi-danii-jesli-obce-wojska-zostana-wpuszczone-na-bornholm>. Ambasador Rosji w Danii, Władimir Barbin, powiedział w lutym 2022 r. – tuż przed zmasowaną inwazją rosyjską na Ukrainę, że umowa między Danią a Związkiem Sowieckim z 1946 r., kiedy oddziały Armii Sowieckiej opuściły Bornholm, na którym znalazły się w wyniku działań pod koniec II wojny światowej, nadal istnieje i uniemożliwia rozmieszczenie wojsk amerykańskich na tej wyspie. To rosyjskie stanowisko zostało zdecydowanie odrzucone przez premier Danii Mette Frederiksen. Ritzau, *Danish PM rebuts Russian ambassador over Bornholm comments*,

Oba dokumenty i akcja wobec Danii miały wywrzeć presję na państwa zachodnie, ale jednocześnie pokazały prawdziwe intencje Rosji. Szantażując możliwością wybuchu pełnoskalowej wojny na Ukrainie, próbowała ona zmusić USA i NATO do przystania na jej żądania, które podważyłyby dotychczasową architekturę bezpieczeństwa w świecie euroatlantyckim. Udowodniły także, że nowy etap wojny, który Rosja rozpoczęła 24 lutego 2022 r. nie jest tylko konfliktem o Ukrainę, ale o zmianę światowego porządku.

Mimo to, państwa zachodnie nie ustawały w wysiłkach, aby odwieść Rosję od rozpoczęcia pełnoskalowej wojny z Ukrainą. W dniach 9–10 stycznia 2022 r. w Genewie spotkały się delegacje USA i Rosji, a 12 stycznia w Brukseli odbyło się posiedzenie Rady NATO–Rosja. Sojusznicy potępił rosyjskie działania zwiększające napięcie wokół Ukrainy. „USA i NATO ponowiły wezwania do wycofania wojsk rosyjskich znad granicy z Ukrainą i odrzuciły główne żądania Rosji jako godzące w podstawowe zasady bezpieczeństwa europejskiego, suwerenność państw i funkcjonowanie NATO. USA zadeklarowały natomiast gotowość do dialogu o części kwestii zaproponowanych przez Rosję: ewentualnych wzajemnych ograniczeniach w rozmieszczaniu wystrzeliwanych z lądu rakiet krótkiego i średniego zasięgu⁶⁸⁹”.

Również w styczniu 2022 r. Francja i Niemcy podjęły próbę reaktywacji formatu normandzkiego na poziomie doradców politycznych, choć od końca 2021 r. Jednak Wołodymyr Zełenski jasno zadeklarował, że Ukraina nie będzie wdrażała porozumień mińskich. Zatem „rezultaty spotkania były znikome – strony potwierdziły jedynie, że porozumienia mińskie są podstawą negocjacji, oraz ponownie zobowiązały się do przestrzegania zawieszenia broni w Donbasie. Rosja określiła warunki organizacji szczytu na poziomie głów państw i rządów – ustanowienie tzw. specjalnego statusu prawnego Donbasu i przeprowadzenie wyborów lokalnych, co było nieakceptowalne dla Ukrainy⁶⁹⁰”. W styczniu do Moskwy poleciała także minister spraw zagranicznych Niemiec Annalena Baerbock, która rozmawiała z Siergiejem Ławrowem⁶⁹¹, jednak i to spotkanie nie przyniosło rezultatów.

W okresie bezpośrednio poprzedzającym pełnoskalową agresję Rosji na Ukrainę kontakty bezpośrednie Putina z przywódcami przede wszystkim Francji i Niemiec uzupełnione

“The Local”, 7 Apr, 2022, <https://www.thelocal.dk/20220407/danish-pm-rebuts-russian-ambassador-over-bornholm-comments>.

⁶⁸⁹ A. M. Dyner, A. Kacprzyk, *Rozmowy USA i NATO z Rosją bez przełomu*, Komentarz PISM nr 3/2022, 13.01.2022, <https://pism.pl/publikacje/rozmowy-usa-i-nato-z-rosja-bez-przelomu>.

⁶⁹⁰ E. Kaca, *UE wobec ryzyka eskalacji konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Biuletyn PISM” nr 20/2022, 04.02.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/ue-wobec-ryzyka-eskalacji-konfliktu-rosyjsko-ukrainskiego>.

⁶⁹¹ J. Prus, *Baerbock w Moskwie: Trudno nie traktować koncentracji wojsk Rosji jako zagrożenia*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 18 stycznia 2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8335969,baerbock-moskwa-niemcy-rosja-lawrow-zagrozenie-wojsko.html>.

zostały o bardzo częste rozmowy telefoniczne. Prezydent Emmanuel Macron rozmawiał telefonicznie z Putinem (14⁶⁹² i 21⁶⁹³ grudnia 2021 r. oraz 28⁶⁹⁴ i 31⁶⁹⁵ stycznia 2022 r.). W czasie tych rozmów Putin mówił m.in. o „zagrożeniu płynącym z rozszerzania się NATO do granic Rosji” oraz oskarżeń o „pogwałcenie przez Polskę i państwa bałtyckie praw imigrantów”⁶⁹⁶, co było odniesieniem do sztucznie wywołanego przez Rosję i reżim Łukaszenki kryzysu migracyjnego na granicach Białorusi z UE⁶⁹⁷. 3 lutego odbył rozmowę telefoniczną tak z Putinem jak i z Zełenskim, usiłując wrócić do formatu normandzkiego⁶⁹⁸, potem zaś osobiście udał się do Moskwy 7 lutego 2022 r., ale jego wysiłki pozostały daremne⁶⁹⁹. Nie zniechęciło go to do ich kontynuowania znów w formie telefonicznej, jednak rozmowy przeprowadzone 12⁷⁰⁰ lutego i dwie kolejne, które odbyły się 20⁷⁰¹ lutego również nie przyniosły efektów.

⁶⁹² *Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 14 декабря 2021 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67362>. Por.: *Entretien téléphonique avec le Président de la Fédération de Russie, M. Vladimir Poutine.*, Actualités, Élysée, le 14 décembre 2021, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/12/14/entretien-telephonique-avec-le-president-de-la-federation-de-russie-m-vladimir-poutine>.

⁶⁹³ *Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 21 декабря 2021 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67426>. Brak zapisu rozmowy na stronach internetowych prezydenta Francji.

⁶⁹⁴ *Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 28 января 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67657>. Brak zapisu rozmowy na stronach internetowych prezydenta Francji.

⁶⁹⁵ *Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 31 января 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67673>. Brak zapisu rozmowy na stronach internetowych prezydenta Francji.

⁶⁹⁶ Podkreślanie „natowskiego zagrożenia” było stałym elementem wszystkich rozmów Rosji z Zachodem, natomiast oskarżenia pod adresem Polski i państw bałtyckich padły w rozmowie z 14 grudnia 2021 r., gdy Putin zwrócił uwagę na: „...naruszenia przez Polskę i państwa bałtyckie międzynarodowych zobowiązań dotyczących ochrony praw uchodźców i konieczności uregulowania kryzysu migracyjnego zgodnie z normami międzynarodowego prawa humanitarnego”, Za: *Телефонный разговор с Президентом Франции...*, Президент России, 14 декабря 2021 года.

⁶⁹⁷ A.M. Dyner, *Znaczenie sytuacji na granicy Białorusi...*

⁶⁹⁸ *Entretiens téléphoniques avec Vladimir Poutine, Président de la Fédération de Russie et Volodymyr Zelensky, Président d'Ukraine*, Élysée, le 3 février 2022, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/02/03/entretiens-telephoniques-avec-vladimir-poutine-president-de-la-federation-de-russie-et-volodymyr-zelensky-president-ukraine>. Por.: *Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 3 февраля 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67709>.

⁶⁹⁹ I M. R. Gordon, B. Pancevski, N. Bissierbe, M. Walker, *Vladimir Putin's 20-Year March to War in Ukraine—and How the West Mishandled It*, 1 April 2022, <https://archive.ph/YCZqh#selection-2295.0-2333.21>. Oficjalny rosyjski zapis tej rozmowy jest bardzo skrótowy i nie zawiera treści potwierdzających tę informację. *Переговоры с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 7 февраля 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67734>. Na stronach Pałacu Elizejskiego nie opublikowano zaś zapisu tej rozmowy.

⁷⁰⁰ *Entretien téléphonique avec le Président de la fédération de Russie Vladimir Poutine*, Élysée, le 12 février 2022, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/02/12/entretien-telephonique-avec-le-president-de-la-federation-de-russie-vladimir-poutine>. Por.: *Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 12 февраля 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67759>.

⁷⁰¹ *Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном*, Президент России, 20 февраля 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67818>. Por.: *Entretiens téléphoniques avec Joe Biden, Président des États-Unis d'Amérique, ainsi qu'avec Vladimir Poutine, Président de la Fédération de Russie.*,

Z kolei 15 lutego 2022 r. do Moskwy, w charakterze przewodniczącego OBWE, udał się minister spraw zagranicznych RP Zbigniew Rau. Podczas rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej, Siergiejem Ławrowem, Rau „podkreślił potrzebę kontynuowania konstruktywnego dialogu opartego na zasadach prawa międzynarodowego oraz zaangażowania w istniejące mechanizmy OBWE, w celu ograniczenia napięć w regionie. Wskazał także na korzyści, jakie może przynieść przedstawiona niedawno koncepcja Odnowionego Dialogu na temat Bezpieczeństwa Europejskiego⁷⁰²”. Celem inicjatywy było zmniejszenie ryzyka konfrontacji oraz wzmacnianie bezpieczeństwa i stabilności w regionie OBWE⁷⁰³. Była to też „próba koncepcyjnej, a może nawet seminaryjnej analizy żądań rosyjskich⁷⁰⁴”, które odnosiły się między innymi do obaw wskazanych przez stronę rosyjską w grudniu 2021 r. Jednak i ta wizyta nie przyniosła żadnych rezultatów, gdyż Rosja nie była już skłonna do zmiany decyzji o rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji na Ukrainę. Rosyjskie władze, pewne swej siły wojskowej, dążyły do rozstrzygnięcia militarnego, własną armię i flotę uznając za najskuteczniejszy instrument rosyjskiej polityki zagranicznej. Przełom roku 2021 i 2022 były więc wyrazistą demonstracją dominującej roli sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej jako instrumentu jej polityki zagranicznej – narzędzia osiągnięcia wyznaczonych przez Kreml celów nie tylko w stosunkach z sąsiadami, ale z całym Zachodem jako takim. Pierwsze dni inwazji na Ukrainę były kolejnym dowodem na to w jaki sposób Rosja wykorzystwała swoją twardą siłę do prowadzenia polityki zagranicznej, jednak ze względu na ramy czasowe tego opracowania wątki te nie zostały uwzględnione.

Actualités, Élysée, 20 février 2022, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/02/20/entretien-president-biden-et-president-poutine>. Druga rozmowa patrz : *Entretien téléphonique avec Vladimir Poutine, Président de la Fédération de Russie*, Élysée, le 20 février 2022, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/02/20/entretien-telephonique-avec-vladimir-poutine-president-de-la-federation-de-russie-1>.

⁷⁰² Minister Zbigniew Rau zakończył wizytę w Moskwie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 15.02.2022, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-zbigniew-rau-zakonczyl-wizyte-w-moskwie>.

⁷⁰³ Minister Rau zainicjował Odnowiony Dialog OBWE. Spotkanie będzie dotyczyło bezpieczeństwa w Europie, „Forsal”, 8 lutego 2022, <https://forsal.pl/swiat/bezpieczenstwo/artykuly/8352427,rau-odnowiony-dialog-obwe-bezpieczenstwa-w-europie.html>.

⁷⁰⁴ *Zapis przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych z dnia 26 stycznia 2023 r.*, Sejm RP, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/biuletyn.xsp?documentId=4533056696FAD888C125894E004A6AE0>.

Podsumowanie

Z przeanalizowanych przykładów – wojny w Gruzji, wojny na Ukrainie oraz interwencji wojskowej w Syrii – jednoznacznie wynika, że Rosja w omawianym w niniejszej dysertacji okresie lat 2008-2022, wykorzystywała czynnik siły w swojej polityce zagranicznej. Czyniła to zarówno w sensie dosłownym – używając bojowo sił zbrojnych jako narzędzia forsowania swej woli politycznej, jak i w wymiarze dyplomatycznym – strasząc ich użyciem czy to w zakresie konwencjonalnym czy też nuklearnym. Jak piszą Malina Kaszuba i Mirosław Minkina „Moskwa starała się przekonać inne państwa oraz międzynarodową opinię publiczną, że posiada wystarczająco duży potencjał militarny, by zabezpieczyć swoje interesy polityczne i gospodarcze. Z jej punktu widzenia było to niezwykle ważne w procesie odbudowy – utraconej po rozpadzie ZSRR – mocarstwowej pozycji, której podstawowym wyznacznikiem (podobnie jak w czasach Związku Radzieckiego) jest posiadana siła militarna⁷⁰⁵”.

Dla rosyjskich władz wojna w Gruzji, interwencja w Syrii, aneksja Krymu i zaangażowanie wojskowe w walki we wschodniej Ukrainie, były realizacją swoich mocarstwowych marzeń – chęci obalenia świata jednobiegunowego i powrotu do czasów, kiedy Rosja była jednym z państw współdecydujących o kształcie polityki światowej.

Jak podkreśla Mirosław Banasik „przeprowadzone analizy wskazują, że polityka prowadzona przez Federację Rosyjską stanowi zagrożenie dla architektury bezpieczeństwa europejskiego. Strategia Władimira Putina koncentruje się na podważaniu ustaleń postzimnowojennych oraz dążeniach do zachwiania suwerenności i niezależności państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego. Wspólna historia, a także bliskie więzi gospodarcze, kulturowe, religijne i społeczne sprawiają, że wywieranie wpływu na byłe republiki radzieckie stanowi w rozumieniu FR status quo. Im bardziej Moskwa widzi realną perspektywę ich niezależności, tym bardziej jest zdeterminowana do ich osłabiania. Utrata możliwości wpływania na byłe republiki radzieckie byłaby postrzegana w całej Rosji jako upokarzająca katastrofa narodowa⁷⁰⁶”. Rosja, mając do dyspozycji stosunkowo niewiele innych niż militarne narzędzi, zdecydowała się zatem na wykorzystanie czynnika siły dla zastraszenia swojego otoczenia międzynarodowego i wymuszania rozmów na państwach i organizacjach, które traktowała jako rywali. Tym samym, Rosja wypracowała swoistą koncepcję, którą Marek

⁷⁰⁵ M. Kaszuba Malina, M. Minkina, op.cit., s. 67.

⁷⁰⁶ M. Banasik, *Interesy i cele strategiczne Federacji Rosyjskiej oraz ich konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Polityka Federacji Rosyjskiej i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 2019 s. 116.

Menkiszak określił „doktryną Putina”⁷⁰⁷, a Mark Galeotti mianem *Heavy Metal Diplomacy*⁷⁰⁸. Zmierzała ona do uzyskania całkowitej kontroli nad przestrzenią postsowiecką, utworzenia strefy buforowej głównie w postaci praktycznie zdemilitaryzowanych według życzeń Kremla państw wschodniej flanki NATO oraz przyznania Rosji statusu mocarstwa międzynarodowego, mogącego kształtować światową architekturę bezpieczeństwa.

Jednocześnie wieloletni brak reakcji ze strony państw zachodnich utwierdził rosyjskie władze w poczuciu, że cele te mogą być zrealizowane. Ponadto trwające latami oddziaływanie na rosyjskie społeczeństwo sprawiło, że Rosja stała się gotowa do długotrwałej konfrontacji, gdyż – paradoksalnie – miało to stanowić dowód na jej rosnącą pozycję międzynarodową.

⁷⁰⁷ M. Menkiszak, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW”, nr 131, 28.03.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej>.

⁷⁰⁸ M. Galeotti, *Heavy Metal Diplomacy...*

Rozdział 5. Okołomilitarne działania Rosji poza granicami kraju

Chcąc udowodnić znaczenie siły i wykorzystania armii w polityce zagranicznej Rosji w latach 2008-2022 nie można poprzestać na omówieniu i przeanalizowaniu interwencji zbrojnych, które państwo to podjęło w tym czasie. Rosyjskie władze uciekały się bowiem także do wykorzystania środków okołomilitarnych i prowadziły politykę wykorzystywania swoich sił zbrojnych w działaniach poniżej progu wojny kinetycznej, co miało sprzyjać osiągnięciu celów polityki zagranicznej. Jak już zostało wspomniane we wcześniejszych partiach niniejszej pracy, dla Rosji czynnik siły był szczególnie istotny w kształtowaniu polityki zagranicznej oraz budowaniu pozycji międzynarodowej. Rosyjskie władze wykorzystywały go przy tym nie tylko w stosunku do słabszych sąsiadów – zwłaszcza państw sukcesyjnych byłego ZSRR, ale także w relacjach z silniejszymi partnerami jakimi były państwa NATO.

Działania te miały jednak specyficzny wymiar i koncentrowały się na wojnie informacyjnej, wrogich aktywnościach w cyberprzestrzeni, dywersji i sabotażu czy wykorzystaniu tzw. prywatnych firm wojskowych (PFW) do działań militarnych, ze względu na trudną atrybucję i mniejsze ryzyko możliwej odpowiedzi niż w przypadku działań kinetycznych. Rosyjskie władze wykorzystywały fakt, że w państwach atakowanych hybrydowo najczęściej obowiązywały rozwiązania prawne przewidziane na czas pokoju, a więc nie miały one możliwości prostego aktywowania sił zbrojnych czy służb specjalnych w odpowiedzi na działania hybrydowe, jak miałoby to miejsce w czasie wojny. Dlatego dla Rosji tak istotne było rozwijanie wrogich aktywności asymetrycznych, prowadzenie operacji wpływu wobec państw uznawanych za adwersarzy, ale też wykorzystanie organizacji międzynarodowych jak OUBZ czy tzw. PFW do realizacji swoich interesów.

W niniejszym rozdziale zostanie zatem przeanalizowane w jaki sposób Rosjanie prowadzili wojny hybrydowe w okresie lat 2008-2022. Celem badawczym realizowanym w tej części pracy będzie udowodnienie, że działania poniżej progu wojny kinetycznej były albo operacjami prowadzonymi jako przygotowanie do działań kinetycznych, jak miało to miejsce na Ukrainie w 2013 r. i 2021 r., albo jako oddzielne działania wymierzone w państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego, które miały wymuszać na nich korektę ich polityki zagranicznej przede wszystkim, choć nie wyłącznie względem Rosji.

W tej części pracy zostanie również pokazane w jaki sposób rosyjskie władze wykorzystywały Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym oraz bazy wojskowe do oddziaływania politycznego na obszar byłego ZSRR. Będzie także przeanalizowane jak Rosja

wykorzystywała tzw. prywatne firmy wojskowe do realizacji swoich interesów, w regionach takich jak Bliski Wschód czy Afryka.

Celem postawionym sobie przez autorkę przy opracowywaniu niniejszego rozdziału jest też wykazanie, że Rosjanie w stosunku do swoich przeciwników używali szeregu różnorodnych środków, w które zaangażowane były siły zbrojne, lub powiązane z nimi formacje najemnicze, a tym samym udowodnienie, że na wykorzystanie sił zbrojnych w polityce zagranicznej Rosji należy patrzeć znacznie szerzej niż tylko poprzez pryzmat bezpośredniego ich zaangażowania w działania zbrojne.

5.1. Rosyjskie wojny hybrydowe

Tematyka aktywności hybrydowych i działań asymetrycznych, poniżej progu wojny kinetycznej, w ostatnich latach stała się przedmiotem coraz większej liczby analiz i opracowań naukowych poświęconych temu zagadnieniu. Rozwojowi badań w tym zakresie sprzyja fakt, że państwa zachodnie coraz częściej stają się przedmiotem wrogich ataków hybrydowych. W odpowiedzi na wzrost zagrożeń tego typu w 2017 r. UE i NATO powołały wspólne Europejskie Centrum Doskonałości ds. Zwalczania Zagrożeń Hybrydowych (*European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*), którego jednym z zadań jest przygotowywanie raportów i analiz w tej sferze. Opracowania Centrum nie pozostawiają wątpliwości, co do wzrostu liczby wrogich rosyjskich działań hybrydowych⁷⁰⁹.

Ze względu na fakt, że istotna część zagrożeń hybrydowych, identyfikowanych w państwach zachodnich jako zagrożenia dla ich bezpieczeństwa, była generowana przez Rosję, badacze zajmujący się tą tematyką bardzo wiele uwagi poświęcili rosyjskiemu podejściu do działań asymetrycznych. Ukazało się na ten temat wiele monografii, spośród których jako najważniejsze można wymienić pozycje takie jak *Russian political war. Moving beyond the Hybrid* Marka Galeottiego⁷¹⁰, *Hybrid Warfare. The Russian approach to strategic competition and conventional military conflict* Curtisa L. Foka⁷¹¹ czy prace pokazujące jak wyglądały działania w Donbasie – *Civil war? Interstste war? Hybrid war? Dimensions and interpretations of the Donbas conflict in 2014-2020* pod redakcją Jakoba Kautera⁷¹² i *Hybrid warriors. Proxies*,

⁷⁰⁹ Więcej: European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, www.hybridcoe.fi.

⁷¹⁰ M. Galeotti, *Russian political war. Moving beyond the Hybrid*, London-New York, 2019, ss.126.

⁷¹¹ C. L. Fox, *Hybrid Warfare. The Russian approach to strategic competition and conventional military conflict*, brak miejsca wydania, 2023, ss. 482.

⁷¹² J. Kauter (red.), *Civil war? Interstste war? Hybrid war? Dimensions and interpretations of the Donbas conflict in 2014-2020*, London 2022, ss. 306.

freelancers, and Moscow's struggle for Ukraine Anny Arutunyan⁷¹³. Autorka ma przy tym świadomość, że liczba pozycji poświęconych temu zagadnieniu jest o wiele większa, ale znaczna część z nich odnosi się już do działań Rosji po 2022 r.

Do zdefiniowania działań hybrydowych warto posłużyć się metodologią wypracowaną przez Sojusz Północnoatlantycki. NATO uznaje, że „zagrożenia hybrydowe łączą środki wojskowe i niemilitarne – zarówno ukryte, jak i jawne, w tym dezinformację, ataki cybernetyczne, presję gospodarczą oraz rozmieszczenie nieregularnych grup zbrojnych i użycie regularnych sił⁷¹⁴”. Wskazuje też na znaczenie metod takich jak sabotaż, dezinformacja i ataki cybernetyczne, które wpływają na sytuację wewnętrzną przeciwnika⁷¹⁵. Do oceny zagrożeń stosuje się tzw. metodologię PMESII (*political, military, economic, social, information, infrastructure*), za pomocą której sprawdza się zdolności adversarza do prowadzenia wrogiej aktywności w dziedzinach istotnych dla funkcjonowania państwa, takich jak polityka, wojsko, gospodarka, społeczeństwo, informacja, infrastruktura. W momencie, kiedy taka wroga aktywność jest notowana w co najmniej dwóch obszarach, można już mówić o sytuacji, w której dane państwo stało się przedmiotem wrogich działań hybrydowych.

Co istotne działania hybrydowe są najczęściej prowadzone przez stronę słabszą wobec silniejszej – jak miało to miejsce w przypadku rosyjskich aktywności wobec członków NATO. Czasem są jednak wykorzystywane przeciw przeciwnikowi słabszemu militarnie – jak miało to miejsce w działaniach Rosji wobec Ukrainy w okresie 2013-2022, kiedy to celem rosyjskim było głównie unikanie odpowiedzialności za swoją politykę i maskowanie złych intencji przed państwami zachodnimi, w tym zwłaszcza tymi zaangażowanymi we wspomniany wcześniej format normandzki.

Raporty służb wywiadowczych państw NATO, publikowane w latach 2008-2022, jasno wskazywały na rosnące zagrożenia ze strony Rosji, która stawiała się coraz bardziej aktywna w prowadzeniu wrogich działań. Z punktu widzenia rosyjskich władz zaangażowanie w działania hybrydowe było efektywne kosztowo, gdyż przy stosunkowo niewielkich nakładach sił i środków państwo atakujące mogło wywołać istotne skutki finansowe i społeczne. Dlatego też koncepcja Szefa Sztabu FR gen. Walerija Gierasimowa, dotycząca sposobu prowadzenia wojen

⁷¹³ A. Arutunyan, *Hybrid warriors. Proxies, freelancers, and Moscow's struggle for Ukraine*, Stuttgart 2021, ss. 224.

⁷¹⁴ *What is NATO doing to address hybrid threats*, North Atlantic Treaty Organisation, 21 kwietnia 2021 r., www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm.

⁷¹⁵ *NATO's response to hybrid threats*, North Atlantic Treaty Organisation, 16 marca 2021 r., www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm.

nowoczesnych, gdzie zaciera się różnica między wojną a pokojem, była przez Rosję często wykorzystywana.

Walerij Gierasimow i koncepcja wojny nowoczesnej

W 2013 r., a więc w rok przed nielegalną aneksją Krymu oraz rozpoczęciem wojny na Ukrainie, szef Sztabu Generalnego Rosji napisał, że „w XXI wieku istnieje tendencja do zacierania różnicy między wojną a pokojem. Wojny nie są już wypowiedane, ale gdy już się rozpoczną, nie przebiegają według schematu, do którego jesteśmy przyzwyczajeni⁷¹⁶”. Dodał przy tym, że „metody konfrontacji przesuwają się w kierunku szerokiego stosowania środków politycznych, ekonomicznych, informacyjnych, humanitarnych i innych środków niemilitarnych, wdrażanych z wykorzystaniem potencjału protestacyjnego ludności. Wszystko to jest uzupełniane tajnymi środkami wojskowymi, w tym wdrażaniem informacyjnych środków zaradczych i działaniami sił operacji specjalnych. Jawne użycie siły jest często stosowane pod przykrywką utrzymania pokoju i zarządzania kryzysowego tylko na pewnym etapie, głównie w celu osiągnięcia ostatecznego sukcesu w konflikcie⁷¹⁷”. Podkreślił też, że „działania asymetryczne stały się powszechne, umożliwiając niwelowanie przewagi przeciwnika w walce zbrojnej. Obejmują one wykorzystanie sił operacji specjalnych i opozycji wewnętrznej w celu stworzenia stałego frontu na całym terytorium państwa przeciwnego, a także wpływ informacyjny, którego formy i metody są stale doskonalone⁷¹⁸”. Tezy te zostały spisane w jednym z tzw. artykułów programowych i błędnie zinterpretowane jako doktryna Gierasimowa⁷¹⁹. Pokazały jednak, że rosyjskie siły zbrojne nie tylko z uwagą śledziły, ale też analizowały procesy zmian ówczesnie zachodzących na świecie, jak arabska wiosna czy tzw. kolorowe rewolucje. Rosjanie wyciągnęli z nich wnioski, które posłużyły im do oceny jak skuteczne może być prowadzenie działań asymetrycznych, zwłaszcza w stosunku do przeciwnika silniejszego, ale przestrzegającego demokratycznych praw.

Jak wskazuje Michał Wojnowski, koncepcja wojny nowej generacji stała się również przedmiotem rozważań dwóch sowieckich ekspertów wojskowych: pułkownika Siergieja

⁷¹⁶ В. Герасимов, *Ценность науки...*

⁷¹⁷ Ibidem.

⁷¹⁸ Ibidem.

⁷¹⁹ Autorzy *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa*, Toruń 2020, s. 47, podkreślają, że na doktrynę składa się zespół poglądów, twierdzeń, założeń i dogmatów, co jasno pokazuje, że tezy na jakie wskazywał gen. Gierasimow nie tworzą spójnej doktryny.

Czekinowa i generała lejtnanta w stanie spoczynku Siergieja Bogdanowa⁷²⁰. Według nich wojnę nowej generacji można podzielić na osiem etapów:

- „1) etap prowadzenia działań asymetrycznych z wykorzystaniem środków informacyjnych, psychologicznych, dyplomatycznych i ekonomicznych w celu osłabienia pozycji przeciwnika oraz stworzenia warunków do podjęcia działań bezpośrednich;
- 2) etap dezorientowania kierownictwa polityczno-militarnego przeciwnika realizowany w ramach kombinacji jawnych i tajnych operacji specjalnych, prowadzonych z wykorzystaniem środków dyplomatycznych, mediów oraz organizacji pozarządowych. Dezorientowanie realizowane na bazie istniejących lub wytworzonych w ramach obiektu planowanej agresji sprzeczności i podziałów. W ramach własnej operacji informacyjnej wprowadzane fałszywe dane, instrukcje, rozkazy, informacje mają pogłębić i zaostrzyć sprzeczności i podziały wykreowane w przestrzeni informacyjnej przeciwnika;
- 3) etap paraliżowania i dezintegrowania struktury kierowania systemem obronnym oraz dowodzenia wojskami przeciwnika. Złamanie woli oporu uzyskiwane w ramach korumpowania, oszukiwania i zastraszania kierowniczej kadry polityczno-wojskowej;
- 4) etap destabilizacji sytuacji bezpieczeństwa na terytorium przeciwnika. W ramach operacji informacyjnej (działania propagandowe, operacje specjalne), wywołanie w społeczności przeciwnika zagrożenia i niepewności;
- 5) etap izolowania obszaru operacji w ramach wprowadzania stref zakazu lotów oraz blokowania innych środków komunikacji, aktywowanie na terytorium przeciwnika zbrojnej opozycji;
- 6) etap wspierania zbrojnej opozycji celem zagwarantowania bezpieczeństwa mniejszościom narodowym, lub własnych interesów ekonomiczno-gospodarczych na terytorium przeciwnika;
- 7) etap militarnego rozstrzygnięcia, otwartych działań zbrojnych prowadzonych z wykorzystaniem własnego potencjału militarnego celem zagwarantowania bezpieczeństwa mniejszościom narodowym, lub własnych interesów ekonomiczno-gospodarczych na terytorium przeciwnika;
- 8) przejmowanie kontroli lub niszczenie obiektów decydujących o trwałości systemu obronnego, zajęcie terytorium przeciwnika⁷²¹”.

⁷²⁰ M. Wojnowski, *Koncepcja „wojny nowej generacji” w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 13(7)2015 r., s. 3.

⁷²¹ С. Г. Чекинов, С. А. Богданов, *О характере и содержании войны нового поколения*, „Военная мысль” 2013, nr 10, s. 13–25. Punkty te były przytaczane m.in. w pracach takich jak M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, op. cit., s. 359 i za tą pozycją zostały zacytowane. Patrz też: D. Kasprzycki, *Rosyjska myśl wojskowa i jej przeobrażenia w kontekście zmiany zagrożeń i sposobów wykorzystania potencjału militarnego*

Wskazane powyżej osiem punktów może się jednak przeplatać i kilka być realizowanych w jednym czasie w całości, lub w części. Jednakże, jeśli spojrzymy na okres 2014-2022 widać wyraźnie, że wszystkie te środki Rosja zastosowała względem Ukrainy. Jednocześnie wojna z tym państwem, po stosunkowo krótkiej fazie przygotowawczej, przeprowadzonej głównie w 2013 r., zaczęła się od wdrożenia punktów 7 i 8, a więc zajęcia Krymu, przy wykorzystaniu hasła o konieczności obrony rosyjskiej mniejszości zamieszkującej ten półwysep. Dawało to Rosji możliwość realizacji interesów gospodarczych – w tym szerszego dostępu do szelfu kontynentalnego, możliwości wykorzystania portu w Sewastopolu, jak i militarnych – w tym zwiększenia kontroli nad Morzem Czarnym i Ukrainą, zajęcia obiektów kluczowych dla obronności Ukrainy na południu – portów, okrętów, koszar i zasobów ukraińskiej Floty Czarnomorskiej znajdujących się na półwyspie. Pozostałe etapy również były realizowane nielinearnie, a fazy 1-4 i 6 były stosowane wobec Ukrainy jednocześnie, choć z różnym natężeniem.

Ponadto wobec Ukrainy używane były inne rodzaje narzędzi walki hybrydowej, które – jak podaje Michał Wojnowski – zostały wykazane przez Jurija Bezmienowa jeszcze w okresie ZSRR⁷²². Były to:

- „1) Etap demoralizacji (15-20 lat), obejmujący rozbicie jedności i pogłębianie podziałów społecznych. Dyskredytacja administracji państwowej, wymiaru sprawiedliwości, sił zbrojnych, systemu edukacji, dominującej religii, co ma ułatwić przejęcie kontroli i manipulowanie grupami społecznymi.
- 2) Etap destabilizacji (2-5 lat) obejmujący radykalizację stosunków w obszarach gospodarki i bezpieczeństwa publicznego oraz inspirowanie niezadowolenia, inicjowanie i eskalowanie konfliktu wewnętrznego.
- 3) Etap kreowania i zarządzania kryzysem (2-6 miesięcy) obejmujący gwałtowne załamanie gospodarcze. Stosowane akty terroru, pogłębiając dezorientację społeczeństwa, mogą skutkować zaostreniem konfliktu wewnętrznego (wojna domowa, zamach stanu), który może stanowić pretekst do interwencji podjętej celem przywrócenia porządku konstytucyjnego w istocie przejęcia władzy.
- 4) Etap normalizacji (stabilizacji) sytuacji bezpieczeństwa po wygaszeniu kryzysu, następstw zamachu stanu lub obcej interwencji zbrojnej. Wprowadzony nowy ład wymaga dostosowania

w XXI w., [w:] P. Mickiewicz (red.), *Rosyjska myśl strategiczna i potencjał militarny w XXI wieku*, Warszawa 2018, s. 229-230.

⁷²² M. Wojnowski, *Koncepcja „wojny nowej generacji”* ..., s. 21.

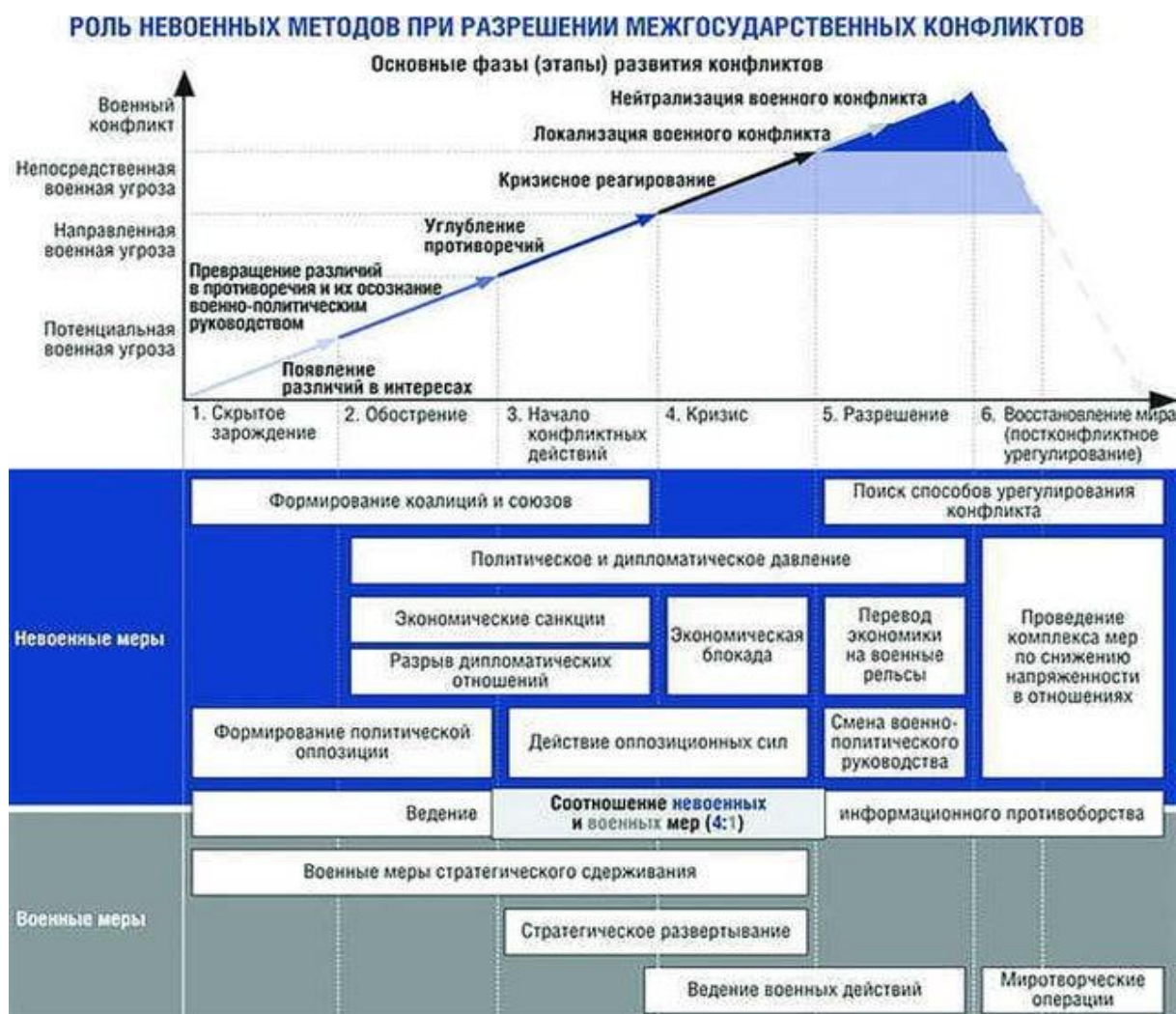
i podporządkowania wszystkich dziedzin życia społecznego, politycznego, ekonomicznego i gospodarczego⁷²³”.

Jeśli uważnie prześledzić historię stosunków rosyjsko-ukraińskich w omawianym w niniejszej pracy okresie lat 2008-2022 widać wyraźnie, że po pomarańczowej rewolucji Rosjanie starali się rozbijać jedność społeczeństwa ukraińskiego, podsycać wewnętrzne podziały jak np. te związane z używanym językiem, co miało poskutkować głębokimi podziałami politycznymi i niezdolnością władz ukraińskich do podejmowania strategicznych decyzji jak integracja ze strukturami euroatlantyckimi. Wszystko to doprowadziło do etapu destabilizacji, szczególnie widocznego w 2013 r., kiedy w ramach retorsji za planowane podpisanie umowy stowarzyszeniowej z UE, Rosja rozpoczęła wojnę celną z Ukrainą. I choć rosyjskie naciski przyniosły efekt w postaci wycofania się ukraińskich władz z pogłębiania integracji z UE, spowodowało to wybuch społeczny w postaci rewolucji godności. W jej efekcie, pod pretekstem przywracania ładu, Rosja zdecydowała się na aneksję Krymu i otwarte wsparcie dla mieszkających we wschodniej Ukrainie separatystów. Jednak po roku 2014 Rosjanie nie byli w stanie w pełni ustabilizować kontroli nad Ukrainą, co ostatecznie doprowadziło do decyzji o rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji na to państwo 24 lutego 2022 r.

Rosyjskie działania hybrydowe doskonale oddaje poniższy schemat pokazujący w jaki sposób rosyjskie władze patrzą na rozwijanie napięcia.

⁷²³ Cytat za M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 376-377.

Rys. 13. Rola metod niewojennych przy rozwiązywaniu konfliktów międzypaństwowych

Źródło: A. Курбан, *Современная гибридная война: новые формы агрессии*, „Пакурс”, 17 янв 2016, <https://racurs.ua/1063-sovremennaya-gibridnaya-voyna-i-ee-otrajenie-v-virtualnoy-realnosti.html>.

Schemat ten wskazuje na sześć etapów działania – od ukrytego początku (1), przez zaostrzenie (2), początek działań konfrontacyjnych (3), kryzys (4), rozwiązanie (5), przywrócenie pokoju (6). Jedną z ważniejszych aktywności jest prowadzenie nacisków politycznych i dyplomatycznych, które powinny być częścią faz 2-5. Są one połączone z działaniami wojskowymi, które zostały przypisane etapom 1-4 i już to udowadnia, że środki te były przez Rosję traktowane jako komplementarne wobec siebie.

Jednocześnie ze schematu wynika, że w omawianym w tej dysertacji okresie Rosjanie stosowali środki hybrydowe również wobec państw NATO. Przy czym warto podkreślić kwestie związane z tworzeniem koalicji i sojuszy międzynarodowych (w tym wypadku z Chinami) czy próby wspierania radykalnej opozycji prawicowej i lewicowej w państwach NATO, które mogą wskazywać, że Rosja – o ile nie zrealizuje swoich celów metodami

politycznymi i dyplomatycznymi – może się uciec w stosunku do Zachodu do rozwiązań militarnych.

Warto też zwrócić uwagę na analizę owych etapów przedstawioną przez Bogdana Grendę. Autor ten wskazuje, że:

„Faza I – to działania utajone – działania mają charakter niejawny w formie różnych agresji trudnych do zidentyfikowania, np. ukryty atak gospodarczy. Faza może być rozciągnięta na lata, czego przykładem jest rosyjska agresja przeciwko Ukrainie. Typowymi działaniami były wojny gazowe i handlowe, próby przejęcia strategicznych przedsiębiorstw, rozprzestrzenianie wpływu własnych mediów, obrona praw ludności rosyjskojęzycznej, promocja elementów kultury rosyjskiej, itp. Znaczenie tej fazy jest kluczowe dla przygotowania i prowadzenia dalszych działań.

Faza II – to zaostrzenie sytuacji – obejmujące zakłócenie funkcjonowania ośrodków władzy, struktur bezpieczeństwa, z wykorzystaniem środowiska informacyjnego we wszystkich lub wybranych obszarach, między innymi politycznym, ekonomicznym i społecznym. Drugi etap wojny hybrydowej nabiera charakteru pewnej otwartości, gdy staje się jasne kto jest inicjatorem agresji. Charakterystyczną cechą drugiego etapu jest wykorzystanie nieregularnych formacji zbrojnych lub prywatnych firm wojskowych działających pod płaszczykiem grup partyzanckich, grup rebeliantów, lub organizacji terrorystycznych. Agresor może udzielać poparcia ruchom separatystycznym oraz udzielać pomocy materialnej i technicznej w postaci sprzętu, broni, żywności, urządzeń i innych zasobów.

Faza III – to rozpoczęcie działań sygnalizujących konflikt – w tym momencie działania hybrydowe przyjmują formę otwartą i mogą przekształcić się w oficjalny konflikt zbrojny. Agresor może dokonać interwencji zbrojnej pod pozorem wprowadzenia sił pokojowych.

Faza IV – konflikt – wysłanie w rejon kryzysu jednostek operacyjnych wszystkich niezbędnych rodzajów sił zbrojnych. Nie zawsze jednak musi dojść do działań militarnych. Uzależnione jest to od faktycznego celu przeciwnika oraz stopnia osłabienia i złamania woli zaatakowanego podmiotu.

Faza V – to rozstrzygnięcie – agresor tak zaplanował i przeprowadził działania hybrydowe, że zaatakowany podmiot zmuszony był do przyjęcia rozwiązań agresora bez stawiania oporu, lub stawianie oporu było już niemożliwe czy bezcelowe i z góry skazane na niepowodzenie.

Faza VI – to przywrócenie pokoju – jeśli agresor nie wycofa swoich sił zbrojnych może nastąpić rozbudowa infrastruktury militarnej, przerzut i wzmacnianie jednostek wojskowych, budowa

zdolności odstraszenia, itp.⁷²⁴” Tak rozumiany „pokój” nie jest oczywiście niczym innym jak tylko stabilizacją panowania Rosji nad zdobytym terytorium i zdobyciem choćby faktycznej akceptacji tego stanu przez społeczność międzynarodową. Analiza ta dobitnie pokazuje to, że Rosja działania konwencjonalne i pełnoskalową agresję poprzedzała prowadzeniem aktywności hybrydowych, które mają na celu osłabienie atakowanego państwa. W przypadku Ukrainy w latach 2008-2022 Rosjanie przeszli od fazy pierwszej do czwartej. Natomiast w przypadku państw zachodnich zatrzymali się na etapie drugim, niemniej starali się wykorzystać jak najszerzej dostępne im metody oddziaływania na państwa NATO, ich interesy i otoczenie międzynarodowe. W tej linii postępowania Rosji widzimy też logikę rosyjskiego myślenia i skoncentrowanie się na swoistym „rozmiękczeniu” przeciwnika – zmuszeniu go do zajmowania się innymi wyzwaniami, a decydentów w państwie zaatakowanym do „bieżącego zarządzania chaosem”, które uniemożliwia planowanie strategiczne.

Jedną z ważnych przesłanek ułatwiających Rosji podjęcie decyzji o rozpoczęciu wrogich aktywności hybrydowych było przekonanie o braku zdolności zaatakowanego do adekwatnej odpowiedzi. Choć rosyjska propaganda wskazywała na ofensywny charakter Sojuszu Północnoatlantyckiego, a autorzy dokumentów strategicznych jako źródło najważniejszych zagrożeń, rosyjskie władze doskonale zdawały sobie sprawę, że zasady państw demokratycznych nie pozwolą na przeprowadzenie adekwatnej – hybrydowej odpowiedzi przez członków NATO. Jak wskazali Walenty Baluk i Mykoła Doroszko, założeniem Gierasimowa było „wykorzystanie silnych stron potencjału wojskowego Rosji i słabych stron przeciwnika, łączenie różnych form wykorzystania potencjału zbrojnego z możliwością funkcjonowania w *szarej strefie* między *regularną* wojną i pokojem, a więc stosowania sił zbrojnych poniżej progu wojny. Działaniom wojskowym może też towarzyszyć wykorzystywanie instrumentów gospodarczych i propagandowych, a więc efekt synergii i hybrydowości obliczony na zwiększenie skuteczności podejmowanych działań⁷²⁵”. Wszystko to udawało, że rosyjski aparat władzy, a szczególnie siły zbrojne i służby specjalne dokonały głębokiej analizy sposobu funkcjonowania państw demokratycznych oraz zmapowały najważniejsze słabości ich społeczeństw. Dzięki temu uzyskały względne poczucie bezkarności, co zachęcało je do radykalizacji działań takich jak dywersja.

Walenty Baluk i Mykoła Doroszko podkreślili też, że „konflikty asymetryczne stały się elementem strategii politycznej, której przesłanki tworzyły obiektywne zmiany środowiska międzynarodowego. Jedną z nich – szczególnie istotną dla wojny hybrydowej Rosji we

⁷²⁴ B. Grenda, op. cit., s. 410-411.

⁷²⁵ W. Baluk, M. Doroszko, op. cit., s. 31.

wschodniej Ukrainie – była przewaga państw zachodnich w siłach konwencjonalnych. W szczególności dotyczyło to Stanów Zjednoczonych, które mają przewagę w sile ognia i technologiach inwigilacji, a stąd wielu przeciwników unika otwartej konfrontacji z tym państwem⁷²⁶”. Spostrzeżenie to jest o tyle istotne, że pokazuje, iż od samego początku wojny z Ukrainą w 2014 r. Rosja traktowała ją jako element konfrontacji z państwami Zachodu, w tym szczególnie USA. Wskazuje ono też jasno, że zagrożenia ze strony Rosji będą miały charakter permanentny, o ile nie zostaną zrealizowane wszystkie rosyjskie żądania lub złamana rosyjska zdolność do prowadzenia polityki konfrontacji z innymi państwami z zamiarem ich podboju lub podporządkowania. W istocie jedynie ten drugi scenariusz może zapewnić pokój, gdyż spełnienie rosyjskich żądań najpewniej prowadziłyby do wysunięcia kolejnych roszczeń i szukania nowych pretekstów do konfrontacji.

Jak pokazuje Michał Wojnowski w swojej pracy o podejściu rosyjskich wysoko postawionych oficerów do wojny hybrydowej, w ich optyce są one toczone głównie o zasoby państw uznanych za *adwersarzy*⁷²⁷. Gen. Gierasimow nie poprzestał jednak na analizie konfliktów z XX i początku XXI w., ale uważnie śledził m.in. wydarzenia jakie zaszły na Ukrainie od 2014 r. W 2019 r., a więc na podstawie pięcioletnich doświadczeń prowadzenia działań zbrojnych w tym państwie, Gierasimow w trakcie jednego ze swoich wystąpień powiedział, że „obecnie rodzaje wojen rozszerzają się, a ich przebieg ulega znacznym zmianom. Wzrasta liczba podmiotów zaangażowanych w walkę zbrojną. Oprócz sił zbrojnych suwerennych państw, walczą różne gangi, prywatne firmy wojskowe i samozwańcze *quasi-państwa*⁷²⁸”. Dodał, że „środki nacisku ekonomicznego, politycznego, dyplomatycznego, informacyjnego, a także demonstracja siły militarnej są aktywnie wykorzystywane w celu wzmocnienia skuteczności środków niemilitarnych. Siła militarna jest używana, gdy nie jest możliwe osiągnięcie wyznaczonych celów metodami niemilitarnymi⁷²⁹”. Słowa te pokazywały jak Rosja aktualizuje swoje podejście do tzw. wojen nowoczesnych, zdając sobie sprawę z konieczności jak największego osłabienia *adwersarza*, a użycie środków okółomilitarnych uznaje za kluczowe dla realizacji celów polityki zagranicznej.

Warto tu podkreślić, że „prowadzone przeciwko Ukrainie działania hybrydowe skoncentrowane zostały przede wszystkim na sferze społecznej, z uwzględnieniem czynnika ekonomicznego i narodowościowego. Ważnym instrumentem była propaganda,

⁷²⁶ W. Baluk, M. Doroszko, op. cit, s. 22.

⁷²⁷ M. Wojnowski, *Mit „wojny hybrydowej”...*

⁷²⁸ *Выступление генерала армии Валерия Герасимова на конференции по развитию военной стратегии*, „Livejournal”, March 5 2019, <https://bmpd.livejournal.com/3557155.html>.

⁷²⁹ Ibidem.

wykorzystywana jako element działań informacyjnych⁷³⁰. Jednak choć to Ukraina była głównym celem wdrażania przez Rosję koncepcji wojen nowoczesnych w latach 2014-2022, nie można zapomnieć, że działania hybrydowe Rosjanie prowadzili już np. w stosunku do Gruzji jeszcze przed rozpoczęciem inwazji w 2008 r. Wśród nich za najważniejsze należy wskazać omówioną już wcześniej paszportyzację oraz silne oddziaływanie informacyjne prowadzone w stosunku do mieszkańców Abchazji i Osetii Południowej.

Wirtualna wojna – działania informacyjne i w cyberprzestrzeni

Działania dezinformacyjne stały się w omawianym w niniejszej pracy okresie stałym elementem rosyjskiej polityki. Szczególnie widoczne było to od momentu rozpoczęcia wojny na Ukrainie w 2014 r. i nielegalnej aneksji Krymu. Jednak operacje te towarzyszyły również wojnie w Gruzji czy interwencji wojskowej w Syrii. Jak zauważa Jakub Olchowski, wraz z rozwojem technologii i postępującymi procesami globalizacyjnymi, cywilizacja weszła w erę informacji i informatyzacji⁷³¹. Z kolei Andrzej Szeptycki wskazuje, że „rosnące znaczenie w polityce Rosji zarówno na obszarze poradzieckim, jak i poza jego granicami, mają działania dezinformacyjne; potocznie używa się w tym kontekście pojęcia *wojna informacyjna* lub szerszego *wojna hybrydowa*, na którą składają się tradycyjne działania wojenne, wykorzystanie nieregularnych formacji i aktywność w sferze informacyjnej. Ta ostatnia prowadzona jest za pomocą rosyjskich i prorosyjskich mediów (w szczególności internetowych), sympatyzujących lub wspieranych przez Rosję organizacji pozarządowych i partii politycznych, a wreszcie *trolli* (opłacanych przez Rosję internautów mających za zadanie publikowanie określonych treści w sieci), *botów* (programów komputerowych pełniących analogiczną funkcję) i hakerów. Działania w sferze informacyjnej mają na celu promocję pozytywnego wizerunku Rosji i jej interesów na arenie międzynarodowej, osłabianie podmiotów postrzeganych jako wrogie (Stany Zjednoczone, Unia Europejska⁷³², Ukraina) przez dyskredytację ich władz i systemu wartości oraz szerzenie podziałów wewnętrznych, a wreszcie ochronę Rosji przed

⁷³⁰ D. Kasprzycki, C. Pawlak, *Praktyczna realizacja wojny nowej generacji. Casus Ukrainy Wschodniej i aneksji Krymu*, [w:] P. Mickiewicz (red.), op. cit., s. 263.

⁷³¹ J. Olchowski, *How to weaponise informatio. Russian patterns*, [w:] A. Legucka, R. Kupiecki (red.), *Disinformation, narratives and memory politics in Russia and Belarus*, Londyn 2022, s. 59.

⁷³² W omawianym w niniejszej pracy okresie rosyjska propaganda koncentrowała swoje ataki głównie na USA i NATO. Okresami jednak ich celem była również UE, w tym jej państwa członkowskie. Krytykowano Unię m.in. za dyskryminacyjną politykę migracyjną – zwłaszcza po 2021 r. i kryzysie granicznym wywołanym przez Białoruś i wykorzystanym przez Rosję (więcej A.M. Dyner, *Kryzys graniczny...* op. cit.) oraz za sprzyjanie skrajnie liberalnym wartościom, gloryfikowanie mniejszości seksualnych (*gej-ropa*) i hedonizm, co zestawiano z konserwatywną i dbającą o porządek Rosją. Więcej: S. Sukhankin, *Russian Disinformation Targets the European Union*, Jamestown, 10.02.2024, za: “Eurasia Daily Monitor. Russia”, Vol. 21 Issue 142, <https://jamestown.org/russian-disinformation-targets-the-european-union/>.

ewentualnymi działaniami o podobnym charakterze ze strony innych państw. Rosyjska dezinformacja wykorzystuje zarówno informacje prawdziwe, jak i zmanipulowane i klasyczne *fake news*⁷³³. Tym samym dostęp do informacji, możliwość jej zniekształcenia w pożądanym przez siebie celu, stawały się coraz ważniejszym narzędziem oddziaływania w stosunkach międzynarodowych. Znaczenie informacji stało się na tyle kluczowe, że coraz częściej mówiło się nawet o wykorzystaniu jej jako broni (*weaponisation of information*). Miało to tym większe znaczenie, że w omawianym w niniejszej dysertacji okresie, Rosja de facto podkreślała, że znajduje się w stanie wojny informacyjnej i cybernetycznej z państwami zachodnimi.

Podstawowym dokumentem wskazującym na znaczenie działań informacyjnych w polityce, w tym zagranicznej, Rosji, była strategia bezpieczeństwa informacyjnego z 2016 r.⁷³⁴. Jej autorzy jasno wskazali (pkt 8), że jednym z celów Rosji było: „przekazywanie rosyjskiej i międzynarodowej opinii publicznej wiarygodnych informacji na temat polityki państwowej Federacji Rosyjskiej i jej oficjalnego stanowiska w sprawie wydarzeń o znaczeniu społecznym w kraju i na świecie, stosowanie technologii informacyjnych w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej w dziedzinie kultury⁷³⁵”. Podkreślało to szansę jaką Rosja widziała w coraz większym wykorzystaniu nowoczesnych środków przekazu, aby jak najszerzej docierać do międzynarodowej opinii publicznej.

Twórcy strategii jasno też identyfikowali zagrożenia w obszarze informacyjnym. W punkcie 12 wskazali, że „rozszerza się zakres wykorzystywania przez służby specjalne poszczególnych państw środków wywierania wpływu informacyjno-psychologicznego, mających na celu destabilizację sytuacji politycznej i społecznej w różnych regionach świata, co prowadzi do podważania suwerenności i naruszania integralności terytorialnej innych państw. W działania te angażowane są organizacje religijne, etniczne, praw człowieka i inne, a także poszczególne grupy obywateli, przy czym szeroko wykorzystuje się możliwości technologii informacyjnych⁷³⁶”.

Autorzy dokumentu (pkt 15) zwrócili też uwagę na znaczenie bezpieczeństwa informacyjnego dla całego systemu bezpieczeństwa państwa. „Stan bezpieczeństwa informacyjnego w dziedzinie obronności kraju charakteryzuje się wzrostem skali wykorzystania przez poszczególne państwa i organizacje technologii informacyjnych do celów

⁷³³ A. Szeptycki, *Obszar poradziecki...*, s. 407-408.

⁷³⁴ Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 г. № 646 об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации, Президент России, <http://kremlin.ru/acts/bank/41460>.

⁷³⁵ Ibidem.

⁷³⁶ Ibidem.

wojskowo-politycznych, w tym do podejmowania działań sprzecznych z prawem międzynarodowym, mających na celu podważenie suwerenności, stabilności politycznej i społecznej, terytorialnej integralności Federacji Rosyjskiej i jej sojuszników oraz stanowiących zagrożenie dla pokoju międzynarodowego, bezpieczeństwa globalnego i regionalnego⁷³⁷”.

Dodali też (pkt 16), że „stan bezpieczeństwa informacyjnego w dziedzinie bezpieczeństwa państwowego i społecznego charakteryzuje się stałym wzrostem złożoności, rozmiarów i skoordynowania ataków komputerowych na obiekty krytycznej infrastruktury informacyjnej, nasileniem działalności wywiadowczej państw zagranicznych wobec Federacji Rosyjskiej, a także rosnącym zagrożeniem wykorzystania technologii informacyjnych w celu wyrządzenia szkody suwerenności, terytorialnej integralności, stabilności politycznej i społecznej Federacji Rosyjskiej⁷³⁸”.

Warto też podkreślić, że aspekt bezpieczeństwa państwa był szczególnie ważny dla twórców strategii. W punkcie 21 napisali oni, że „zgodnie z polityką wojskową Federacji Rosyjskiej głównymi kierunkami zapewnienia bezpieczeństwa informacyjnego w dziedzinie obrony kraju są:

- „a) strategiczne powstrzymywanie i zapobieganie konfliktom zbrojnym, które mogą powstać w wyniku zastosowania technologii informacyjnych;
- b) doskonalenie systemu zapewnienia bezpieczeństwa informacyjnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, innych wojsk, formacji wojskowych i organów, obejmującego siły i środki przeciwdziałania informacyjnego;
- c) prognozowanie, wykrywanie i ocena zagrożeń informacyjnych, w tym zagrożeń dla Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w sferze informacyjnej;
- d) wspieranie ochrony interesów sojuszników Federacji Rosyjskiej w sferze informacyjnej;
- e) neutralizacja wpływu informacyjno-psychologicznego, w tym mającego na celu podważenie historycznych podstaw i tradycji patriotycznych związanych z obroną Ojczyzny⁷³⁹”.

Przy lekturze tego dokumentu warto zwrócić uwagę na wspomnianą już wcześniej zasadę lustra, czyli przypisywanie przez rosyjskie władze innym państwom działań, które one same podejmują. Tym samym analiza strategii bezpieczeństwa informacyjnego pozwala przewidzieć jakie środki aktywne Rosja była gotowa zastosować przeciwko swoim adwersarzom. Zwraca też uwagę kwestia wykorzystania przez Rosję swoich sił zbrojnych do zapewnienia bezpieczeństwa informacyjnego. Biorąc pod uwagę, że jest to ta z instytucji

⁷³⁷ Ibidem.

⁷³⁸ Ibidem.

⁷³⁹ Ibidem.

państwa rosyjskiego, która ma mandat do prowadzenia operacji ofensywnych, oznacza to, że rosyjskie władze widziały konieczność wykorzystania pełnego spektrum ich możliwości w zakresie wojny informacyjnej.

Na kwestie bezpieczeństwa informacyjnego zwracają także uwagę autorzy strategii bezpieczeństwa narodowego Rosji z 2021 r.⁷⁴⁰ W dokumencie (pkt 7) podkreślono, że Rosja będzie dążyła do obalenia hegemonii Zachodu i tworzenia świata wielobiegunowego⁷⁴¹ również za pośrednictwem technologii informacyjnych. Z jego analizy można też wywnioskować (pkt 17,18,19), że działania w sferze informacyjnej są odpowiedzią na próby izolowania Rosji i stosowania wobec niej sankcji.

Warto zatem podkreślić, że twórcy obu wskazanych rosyjskich dokumentów strategicznych skoncentrowali się na podkreśleniu rosnącego znaczenia rozwoju nowoczesnych technologii informacyjnych dla bezpieczeństwa państwa. Wskazali też, że dla Rosji będzie to szczególnie ważny element działań na arenie międzynarodowej.

Tematyką aktywności rosyjskich sił zbrojnych w przestrzeni informacyjnej przez wiele lat zajmowała się Jolanta Darczewska. Jak podkreśliła w pracy *Rosyjskie siły zbrojne na froncie walki informacyjnej* „rosyjska armia, wspólnie z pozostałymi podmiotami bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego Federacji Rosyjskiej, wypełnia zadanie obrony rosyjskiej przestrzeni informacyjnej przed konkurencyjnymi modelami rozwoju politycznego, ekonomicznego, społecznego i kulturowego, tj. w gruncie rzeczy obrony rosyjskiego reżimu autokratycznego. I co najmniej od 2000 roku przygotowuje się do konfliktów w przestrzeni informacyjnej oraz buduje zdolności do ich prowadzenia”⁷⁴². Badaczka nie miała wątpliwości, że Rosja wykorzystuje posiadane zasoby wojskowe do prowadzenia operacji informacyjnych. Podkreśliła, że „działania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w przestrzeni informacyjnej są podporządkowane szerszej, długoterminowej strategii bezpieczeństwa informacyjnego Rosji. W rezultacie rosyjska armia realizuje zarówno zadania ściśle wojskowe (niepubliczne), jak i niewojskowe (publiczne): zgodnie z rosyjską kulturą strategiczną czynnik siły uzasadnia status mocarstwowy Rosji oraz wewnętrzną i zagraniczną politykę jej władz. W dążeniu do świata wielobiegunowego Kreml wykorzystuje to do utrzymania i poszerzenia wpływów w

⁷⁴⁰ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400

О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, Президент России, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046>.

⁷⁴¹ Co de facto od 2007 r. i przemówienia Władimira Putina w Monachium stawiała sobie za jedno z najważniejszych celów polityki zagranicznej.

⁷⁴² J. Darczewska, *Rosyjskie siły zbrojne na froncie walki informacyjnej. Dokumenty strategiczne*, „Prace OSW” nr 57, Warszawa, czerwiec 2016, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_57_pl_sily_zbrojne_net.pdf, s. 11.

najbliższym sąsiedztwie i poza nim⁷⁴³”. Tym samym jest to kolejny dowód na szerokie wykorzystanie przez Rosję swoich sił zbrojnych do realizacji celów polityki zagranicznej.

Filip Bryjka, Tomasz Chłoń oraz Robert Kupiecki w książce *Dezinformacja międzynarodowa. Pojęcie, rozpoznanie, przeciwdziałanie*⁷⁴⁴ zwrócili uwagę na zaangażowanie rosyjskich jednostek wojskowych w prowadzenie wrogich działań informacyjnych. Podkreślili oni szczególną rolę jednostki 54777, która jest częścią rosyjskiego wywiadu wojskowego i odpowiada za operacje informacyjno-psychologiczne i propagandę. Autorzy wskazali między innymi na jej zaangażowanie w wybory prezydenckie w USA w 2016 r. i we Francji w 2017 r. oraz parlamentarne w Niemczech w 2017 r. Zwrócili także uwagę na rosyjskie działania na rzecz opuszczenia Unii Europejskiej przez Zjednoczone Królestwo w czasie referendum w tej sprawie w 2016 r., w których wykorzystane zostały między innymi zasoby wojskowych służb specjalnych⁷⁴⁵.

Jolanta Darczewska wskazywała ponadto na znaczenie Akademii Nauk Wojskowych, która jest „jednym z ważniejszych podmiotów wojskowego segmentu systemu informacyjnego (...) Akademia łączy działalność badawczą, koncepcyjną i metodologiczną z działalnością organizacyjną: buduje zaplecze wykonawcze wojskowych działań informacyjnych i realizuje projekty systemowe”⁷⁴⁶. To tam opracowywano swoiste portrety psychologiczne poszczególnych państw i społeczeństw uznanych za szczególnie wrogie wobec Federacji Rosyjskiej.

Podobnie jak w przypadku operacji informacyjnych, istotna część rosyjskich wrogich działań w cyberprzestrzeni była prowadzona przez podmioty powiązane z rosyjskimi siłami zbrojnymi. W rosyjskich siłach zbrojnych były bowiem jednostki powołane do walki w cyberprzestrzeni – wojska operacji informacyjnych. O ich utworzeniu poinformował w 2017 r. ówczesny minister obrony Rosji Siergiej Szojgu. Do ich zadań należało między innymi. prowadzenie walki radioelektronicznej, dezinformowanie przeciwnika różnymi metodami, prowadzenie „wojny psychologicznej”, w tym działań propagandowych w przestrzeni informacyjnej (w tym w Internecie, a zwłaszcza w mediach społecznościowych), zapewnienie bezpieczeństwa komputerowego, ochronę infrastruktury i tajemnicy państwowej, prowadzenie cyberataków, gromadzenie i przetwarzanie danych taktycznych wojskowych⁷⁴⁷. Nie można

⁷⁴³ Ibidem, s. 44.

⁷⁴⁴ F. Bryjka, T. Chłoń, R. Kupiecki, *Dezinformacja międzynarodowa. Pojęcie, rozpoznanie, przeciwdziałanie*, Warszawa 2022, ss. 313.

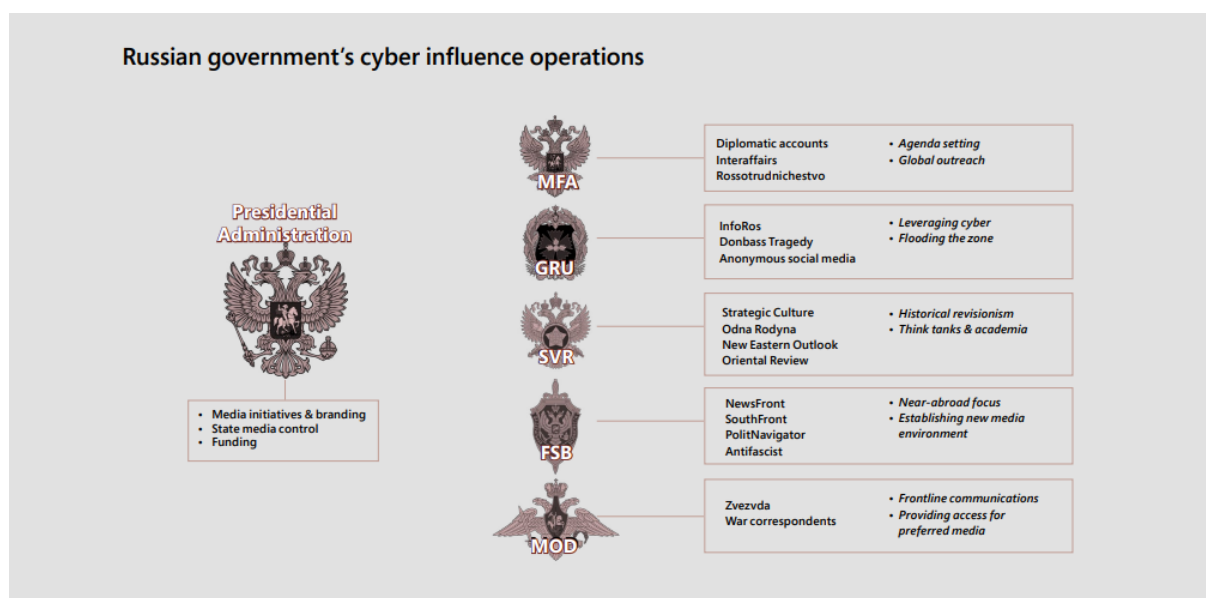
⁷⁴⁵ F. Bryjka, T. Chłoń, R. Kupiecki, op. cit., s. 169, 172-173.

⁷⁴⁶ J. Darczewska, *Rosyjskie siły zbrojne...*, s. 39-40.

⁷⁴⁷ *Что такое информационные операции. Досье*, ТАСС, 22 февраля 2017, <https://tass.ru/info/4046536>

mieć zatem wątpliwości, że w działania w cyberprzestrzeni prowadzone przeciw najważniejszemu przeciwnikom Rosja angażowała swoje siły zbrojne. Schemat ten został zidentyfikowany przez firmę Microsoft, która w jednym ze swoich raportów pokazała, że instytucje państwa rosyjskiego takie jak Administracja Prezydenta, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskie, Służba Wywiadu Zagranicznego, Federalna Służba Bezpieczeństwa oraz Ministerstwo Obrony są odpowiedzialne za prowadzenie wrogich operacji w cyberprzestrzeni.

Rys. 14. Rosyjskie operacje wpływu w cyberprzestrzeni

Źródło: Microsoft, *Defending Ukraine: Early Lessons from the Cyber War*, 22 June 2022, s.13, <https://cdn-dynmedia1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/msc/documents/presentations/CSR/Defending-Ukraine-Early-Lessons-from-Cyber-War.pdf>

Specyfiką działań rosyjskich w omawianym w niniejszej dysertacji okresie było też to, że wrogie aktywności w cyberprzestrzeni prowadziły grupy APT (Advanced Persistent Threat) bezpośrednio powiązane z wywiadem wojskowym i służbami specjalnymi. Jak wskazuje Bilyana Lilly, do najbardziej znanych grup APT należały APT-29 znana również jako Cozy Bear oraz APT-28 znana również jako Fancy Bear, lub jednostka 25165 oraz Grupę Sandworm – jednostka 74455. Ta pierwsza działa od 2008 r. i jest łączona zarówno z FSB, jaki SVR. Oskarżana była o szpiegostwo oraz działania wymierzone w instytucje rządowe, think-tanki czy media. Dwie pozostałe powiązane są z GU. Grupa ATP-28 specjalizuje się w spoofingu (metoda ataku, w której strona atakująca podszywa się pod inne osoby lub/i instytucje atakując głównie systemy teleinformatyczne) i phishingu (podszywanie się po instytucję w celu

wyłudzenia danych). Z kolei Sandworm, która działa od 2009 r., przeprowadziła szereg operacji wymierzonych w infrastrukturę krytyczną Ukrainy⁷⁴⁸. W tym miejscu warto podkreślić, że rosyjski wywiad wojskowy już od czasów ZSRR specjalizował się w operacjach psychologicznych. Obecnie są one intensywnie rozwijane co najmniej od drugiej kadencji Władimira Putina, na co uwagę zwrócił m.in. Keir Giles⁷⁴⁹.

Działania wspomnianych grup APT w okresie lat 2007-2022 stanowiły wyzwanie nie tylko dla Ukrainy, ale też dla szeregu państw NATO, co coraz głośniej było sygnalizowane przez jego poszczególne państwa członkowskie. Atak rosyjskich hakerów na systemy informatyczne Estonii⁷⁵⁰, w czasie tzw. rosyjsko-estońskiej „wojny o pomnik brązowego żołnierza” w 2007 r.⁷⁵¹, przyniósł uznanie przez NATO cyberprzestrzeni za domenę militarną objętą odpowiedzialnością Sojuszu. Podstawą rozciągnięcia solidarności sojuszniczej na cyberprzestrzeń stała się Deklaracja Lizbońska (artykuł 40)⁷⁵², przyjęta na szczycie NATO w stolicy Portugalii 20 listopada 2010 r. Było to potwierdzenie decyzji z 14 maja 2008 r. o utworzeniu w Tallinnie natowskiego Centrum Doskonalenia Obrony przed Cyberatakami (NATO CCD COE)⁷⁵³. W znacznym stopniu to właśnie za sprawą wrogich rosyjskich aktywności w cyberprzestrzeni Sojusz na szczycie w Warszawie w 2016 r. potwierdził uznanie cyberprzestrzeni za jedną z domen operacyjnych. Jak wielokrotnie, między innymi w rozmowach z autorką, podkreślał gen. Karol Molenda – Dowódca Komponentu Wojsk Obrony Cyberprzestrzeni, które w Polsce rozpoczęły funkcjonowanie 8 lutego 2022 r., jest to ta domena operacyjna, w której nie można mówić o czasie pokoju, a kryzys jest jej immamentną częścią. Wspomniane grupy APT były też wielokrotnie identyfikowane przez członków NATO jako sprawcy wrogich incydentów w cyberprzestrzeni.

Głównym celem rosyjskich operacji informacyjnych było polaryzowanie społeczeństw państw uznawanych za adversarzy, podważanie wiarygodności instytucji państwowych,

⁷⁴⁸ B. Lilly, *Russian information warfare. Assault on Democracies in the Cyber Wild West*, Annapolis 2022, s. 27-30.

⁷⁴⁹ Szerzej patrz: K. Giles, *Handbook of Russian Information Warfare*, NATO Defence College, Rome 2016, <https://www.ndc.nato.int/download/handbook-of-russian-information-warfare-by-keir-giles/>

⁷⁵⁰ Więcej: M. Terlikowski, *Ataki elektroniczne na Estonię. Implikacje dla bezpieczeństwa międzynarodowego i Polski*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny 2007, t. 7, nr 4 (38), s. 53–74.

⁷⁵¹ Więcej: *Russia's Involvement in the Tallinn Disturbances*, International Centre for Defence Studies in Tallinn, May 11, 2007, <https://icds.ee/en/russias-involvement-in-the-tallinn-disturbances/>. Por.: P. Torsti, *Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier. The Cold War and the Politics of History*, University of Helsinki 2008, s. 19–35.

⁷⁵² *Lisbon Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon*, 20 Nov. 2010, North Atlantic Treaty Organization, Homepage, e-Library, Official texts, PRESS RELEASE PR/CP(2010)0155, s. 10, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm.

⁷⁵³ O Centrum i jego działalności szerzej zob.: *CCD COE, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*, The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, <https://ccdcoe.org/>.

rozsiewanie teorii spiskowych, ale też próba budowania pozytywnego wizerunku Rosji⁷⁵⁴ i negatywnego wizerunku jej adversarzy. W państwach zachodnich można to było zaobserwować między innymi w czasie pandemii COVID-19, a w państwach wschodniej flanki NATO również w początkach kryzysu granicznego na granicy Białorusi z Polską, Litwą i Łotwą, kiedy rosyjskie media i instytucje państwowe wspierały białoruskie władze w działaniach dezinformacyjnych⁷⁵⁵. Działania te wpisywały się zatem w koncepcję wojen nowoczesnych gen. Gierasimowa.

Aktywności informacyjne były ważnym elementem przygotowania operacji przeciw Ukrainie⁷⁵⁶. Od 2014 r. towarzyszyły one działaniom zbrojnym de facto stanowiąc ich integralną część. Miały one wymiar polityczny, gospodarczy, wojskowy, informacyjny i społeczny. Jak podkreśla Bogdan Grenda „(...) władze Federacji Rosyjskiej od 2014 r. systematycznie rozszerzały swoje działania propagandowe w tzw. Donieckiej i Ługańskiej Republikach Ludowych (DRL, ŁRL). W tym celu na szeroką skalę wykorzystywały m.in. media, partie polityczne oraz organizacje młodzieżowe. Szczególne znaczenie dla rozszerzenia informacji zgodnych z linią polityczną Kremla miały m.in. Doniecka i Ługańska Agencja Prasowa, popularne na tym obszarze kanały telewizyjne (Pierwyj Respublikanskij, Telekanał Junion, Gorłowka TV), strony internetowe tzw. Rad Ludowych (parlamentów) obu republik, a także portale społecznościowe jak Vkontakte, Odnoklassniki, Twitter oraz Facebook (dodatkowo do połowy 2016 r. w DRL wydawano czasopisma i gazety). Wymienione środki masowego przekazu służyły przede wszystkim do podważania wiarygodności decyzji podejmowanych przez władze Ukrainy, przerzucania na nie odpowiedzialności za wywołanie konfliktu na wschodzie kraju oraz krytyki sprawnie funkcjonującego systemu oligarchicznego. Ponadto funkcjonujące w obu republikach media koncentrowały swoją uwagę na propagowaniu historii, tradycji i kultury rosyjskiej mających jeszcze bardziej zacieśnić relacje tamtejszej ludności z Federacją Rosyjską (przykładem są obchody Dnia Obrońcy Ojczyzny). (...). Odrębną grupą społeczną, najbardziej podatną na działania propagandowe, jest młodzież w wieku szkolnym, licealnym oraz studenci⁷⁵⁷”. Działania informacyjne stanowiły zatem integralną część operacji wojskowej przeciw Ukrainie, mając na celu zbudowanie podwalin pod poparcie dla rosyjskich działań oraz zburzenie zaufania do instytucji państwa ukraińskiego.

⁷⁵⁴ J. Olchowski, op. cit., s. 63.

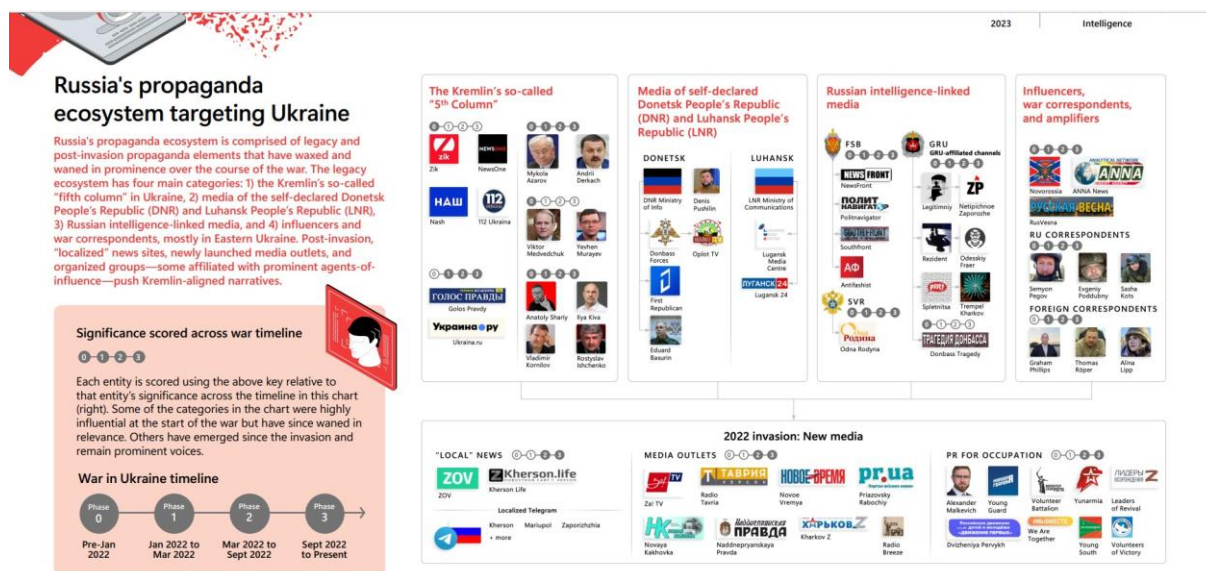
⁷⁵⁵ Więcej A.M. Dyner, *Kryzys graniczny...*

⁷⁵⁶ Więcej: K. Geers (red.), *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn 2025, <https://ccdcoe.org/library/publications/cyber-war-in-perspective-russian-aggression-against-ukraine/>.

⁷⁵⁷ B. Grenda, op. cit., s. 376-377.

Poniższy schemat pokazuje, że pośród szeregu innych podmiotów, w działaniach dezinformacyjnych prowadzonych przeciw Ukrainie w 2022 r., były te bezpośrednio powiązane z rosyjskimi służbami.

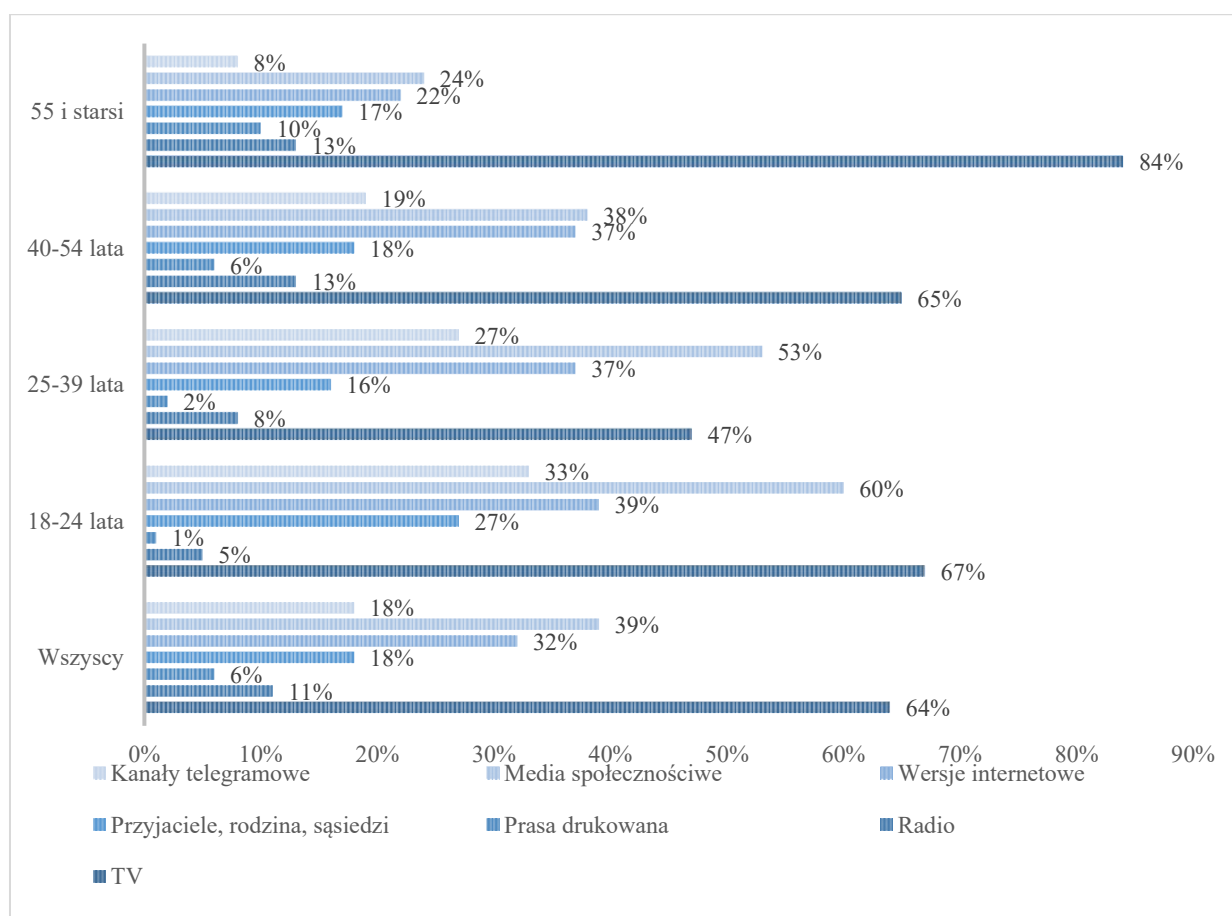
Rys. 15. Rosyjski system propagandowy wykorzystany na Ukrainie

Źródło: Microsoft Threat Intelligence, *A year of Russian hybrid warfare in Ukraine*, s. 6, <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/RW10mGC>

W omawianym w tej pracy okresie, swoje działania informacyjne Rosjanie skierowali do trzech głównych grup odbiorców. Pierwszą było własne społeczeństwo, które było przygotowywane odpowiednio wcześniej do działań militarnych podjętych przez Rosję, czego przykładem była kampania medialna poświęcona Syrii, rozpoczęta w rosyjskich środkach masowego przekazu latem 2015 r. Szczególnie ważna okazała się jednak kampania mająca na celu odbudowanie kultu Armii Czerwonej i gloryfikację „Wielkiego Zwycięstwa”, którą w Rosji rozpoczęto już w dwa-trzy lata po wojnie w Gruzji. Wraz z konsekwentnym budowaniem przekazu o rosnącej w siłę rosyjskiej potęgze wojskowej, miało to ukształtować zgodę Rosjan na wzrost wydatków zbrojeniowych, ale też na użycie sił zbrojnych poza granicami kraju. Do konkretnych grup wiekowych przekaz kierowano za pośrednictwem innego rodzaju mediów – od telewizji będącej głównym źródłem wiedzy dla osób najstarszych, po kanały na platformie społecznościowej Telegram, z której korzystali przede wszystkim ludzie młodzi. Jednocześnie Rosja metody te zaczęła intensywnie wykorzystywać w stosunkach z większością państw byłego ZSRR, w których zamieszkiwała mniejszość rosyjska.

Tab. 9. Skąd Rosjanie najczęściej czerpią wiedzę o swoim kraju i świecie?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum im. Lewady.

Kolejną grupą, do której Rosja kierowała swój przekaz, byli mieszkańcy państw, w których Rosja podejmowała aktywność wojskową. Rosja starała się np. „oddziaływać na ludność ukraińską środkami legalnego przekazu, ze szczególnym uwzględnieniem mediów społecznościowych, w taki sposób, aby wywołać ogólne zniechęcenie do podejmowania jakichkolwiek działań przeciwnych polityce Moskwy lub w ograniczonym zakresie działań tę politykę wspierających. (...) ludność ukraińska została podzielona na różne grupy docelowe kierując się kryterium wieku, a tym samym preferowanymi mediami, jak również wyznawanym światopoglądem. Przykładowo do młodszego pokolenia starano się docierać głównie za pośrednictwem Internetu, w tym mediów społecznościowych. Dla średniego pokolenia głównym medium opiniotwórczym była telewizja, a dla najstarszego radio i prasa. Następnie w zależności od wyznawanych poglądów (prawicowe, centrowe i lewicowe) tak ukierunkowano narrację, aby z jednej strony nastawiać grupy docelowe przeciw sobie, a z drugiej motywować do bezczynności lub otwartego wspierania Kremla. Grupami, które okazały się najbardziej podatne były wyznające jakąkolwiek ideologię, niezależnie od tego, czy

ta była zgodna z polityką Federacji Rosyjskiej, czy była jej zupełnie przeciwna⁷⁵⁸”. Działania te pokazują, że rosyjscy eksperci od wojny informacyjnej musieli podjąć szereg aktywności ją poprzedzających, a skupiających się na właściwym rozpoznaniu społeczeństwa ukraińskiego, podzieleniu go na odpowiednie segmenty, do których dobrano najlepsze środki oddziaływania informacyjnego. W zależności od grupy wiekowej wykorzystywano inne elementy, z coraz większym uwzględnieniem nowoczesnych środków przekazu jak serwisy społecznościowe i influencerzy.

Jak wskazują Walenty Baluk i Mykoła Doroszko, Rosjanie na Ukrainie stosowali następujące operacje informacyjne:

1. Zniekształcanie faktów.
2. Publikowanie fałszywych zdjęć i filmów.
3. Gloryfikację sił wojskowej Rosji.
4. Propagowanie tezy, że na Ukrainie odrodził się nazizm.
5. Wykorzystywanie obrazów ludzkiego cierpienia, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci⁷⁵⁹.

W przypadku działań na Ukrainie w latach 2014-2022 celem Rosjan było upośledzenie zdolności do normalnego funkcjonowania i podejmowania strategicznych decyzji przez instytucje państwa ukraińskiego. Jak podkreślił Filip Bryjka, w tamtym okresie „w przeciwieństwie do operacji krymskiej celem strategicznym Kremla na wschodzie Ukrainy nie było przyłączenie samowłańczych republik, a jedynie uzyskanie narzędzia służącego wywieraniu presji polityczno-wojskowej na władze w Kijowie. Dzięki sterowaniu konfliktem w Donbasie Rosja mogła bowiem przez lata uniemożliwiać integrację Ukrainy ze strukturami euroatlantyckimi⁷⁶⁰”. Ta ostatnia kwestia była szczególnie istotna z perspektywy realizacji celów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Rosji, dla której priorytetem było utrzymanie Ukrainy w swojej strefie wpływów.

Trzecią grupą, na którą miała oddziaływać rosyjska propaganda, były tzw. państwa trzecie czy instytucje międzynarodowe. W tym wypadku przekaz różnił się w zależności od tego czy Rosja postrzegała dane państwo/organizację jako przyjazną, czy nie, oraz jaką metodą chciała oddziaływać na sposób prowadzenia przez nie polityki. Co istotne, z punktu widzenia państw NATO i UE, przeciwko nim Rosja prowadziła działania wrogie, a ich celem było

⁷⁵⁸ Ibidem, s. 372-373.

⁷⁵⁹ W. Baluk i M. Doroszko, op. cit., s. 135. Warto tu zwrócić uwagę, że te konkretne narracje, które Rosja zaczęła stosować również wobec państw wschodniej flanki NATO, w tym szczególnie państw bałtyckich i Polski.

⁷⁶⁰ F. Bryjka, op. cit., s. 225-226.

wywieranie presji na państwa zachodnie, aby przestały aktywnie wspierać Ukrainę w jej dążeniach do odzyskania terenów okupowanych, osłabianie potencjału tychże państw i zmuszanie ich do podejmowania długotrwałego wysiłku i ponoszenia kosztów między innymi ochrony infrastruktury krytycznej.

Operacje te były przy tym dostosowywane do odbiorcy i inny był przekaz kierowany do świata zachodniego, inny do mieszkańców wschodniej Ukrainy (zwłaszcza obszarów znajdujących się w latach 2014-2022 pod rosyjską okupacją), inny do mieszkańców Rosji. Jak podkreśla Marek Wrzosek, „oddziaływanie informacyjne w ramach prowadzonej przez FR wojny informacyjnej ulegało stałej modyfikacji zarówno technicznej, jak i merytorycznej. Przekazy informacyjne były dostosowywane do potrzeb państwa i rozwijane w miarę wprowadzania do użytku nowych technologii informacyjnych⁷⁶¹”. Jednocześnie warto podkreślić, że działania propagandowe początkowo „przetestowane” na Ukrainie i jej społeczeństwie, zaczęły być realizowane wobec społeczeństw innych państw zachodnich. Przykładem może być rosyjskie zaangażowanie w wybory prezydenckie w USA w 2016 r.⁷⁶², czy we Francji⁷⁶³, oraz podsycanie polaryzacji społecznej i podważanie zaufania do instytucji państwowych w innych państwach Zachodu. We wszystkich przypadkach Rosjanie skutecznie posługiwali się serwisami społecznościowymi oraz działaniami w cyberprzestrzeni, aby zwiększyć siłę swojego przekazu. W próbach wpływania na zachodnią opinię publiczną, która miała stać się niechętna Ukrainie, Rosjanie wykorzystywali elementy, które „zadziałały” w 2008 r. w Gruzji, a więc zarzuty ludobójstwa kierowane pod adresem władz ukraińskich czy wskazywanie, że ukraińskie siły zbrojne bezpośrednio odwołują się do nazizmu.

Jak podkreśla Bogdan Grenda „propaganda, manipulacja i dezinformacja Rosji stały się coraz bardziej agresywne, potwierdzając wojnę informacyjną, którą prowadzi Rosja ze światem zachodnim. Informacja stała się narzędziem propagandy, wpływu i bronią w wojnie hybrydowej. W konfliktach państwa zapominają, że jako element *soft power* informacja może tworzyć atrakcyjny obraz państwa bez stosowania przemocy⁷⁶⁴”. Tym samym w latach 2008-2022 coraz bardziej widoczna była intensyfikacja rosyjskich działań informacyjnych prowadzonych nie tylko wobec państw najbliższego sąsiedztwa.

Z operacjami informacyjnymi bezpośrednio były powiązane inne wrogie działania w cyberprzestrzeni. Były one jednym z elementów rosyjskiej wojny hybrydowej prowadzonej

⁷⁶¹ M. Wrzosek, *Rosyjska wojna informacyjna w budowaniu przewagi militarnej*, w M. Wrzosek (red.), *Rosyjska dominacja informacyjna w teorii i praktyce*, Warszawa 2022, s. 18.

⁷⁶² Więcej: B. Lilly, op. cit., s. 74-95.

⁷⁶³ Ibidem, s. 117-129.

⁷⁶⁴ B. Grenda, op. cit., s. 377-378.

przeciw państwom, które Rosja postrzega jako wrogie. Zwiększenie ich znaczenia było możliwe między innymi dzięki przełomom technologicznym, które sprawiły, że stawały się one coraz bardziej skuteczne zarówno w stosunku do sfery militarnej, jak i środowiska cywilnego⁷⁶⁵. Dlatego z czasem aktywności w cyberprzestrzeni stawały się coraz ważniejszymi elementami działań zbrojnych. Ich nasilenie widoczne było przed rozpoczęciem pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, kiedy Rosja starała się osłabić działanie instytucji państwa ukraińskiego i – poprzez strach – wpływać na ukraińskie społeczeństwo. Tym samym łączyły one próbę oddziaływania informacyjnego i cybernetycznego, aby sparaliżować wolę obrony Ukrainy i znacząco zniekształcić percepcję społeczeństw i decydentów państw członkowskich UE i NATO.

W latach 2014-2022 Rosja uciekała się do licznych cyberataków, jak ten z grudnia 2015 r., w wyniku którego 250 tys. mieszkańców Ukrainy zostało pozbawionych elektryczności⁷⁶⁶. I choć brak jest szacunków co do ich ogólnej liczby w tym czasie, ich intensywność zwiększyła się bezpośrednio przed rosyjską pełnoskalową agresją. Celem była głównie infrastruktura krytyczna⁷⁶⁷. Jednym z przykładów ostatnich działań w cyberprzestrzeni przed rozpoczęciem pełnoskalowej inwazji był potężny cyberatak, który spowodował tymczasową niedostępność stron internetowych ukraińskiego rządu, do jakiego doszło 14 lutego 2022 r. Strony rządowe zostały zhakowane i wyświetlały komunikat w języku ukraińskim, rosyjskim i polskim, informujący o ujawnieniu danych osobowych Ukraińców. W komunikacie znajdowało się też swoiste ostrzeżenie: „Bójcie się i spodziewajcie się najgorszego. To za waszą przeszłość, teraźniejszość i przyszłość”⁷⁶⁸. Ukraińskie władze starały się zabezpieczyć przed konsekwencjami takich działań między innymi poprzez przyjęcie 17 lutego 2022 r. ustawy o usługach chmurowych⁷⁶⁹.

Jak widać na podstawie wyżej przytoczonych przykładów, tuż przed rozpoczęciem pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, Rosjanie zaczęli wobec tego państwa stosować szereg działań asymetrycznych. Przy czym walka informacyjna była prowadzona zgodnie ze schematem, jaki wyróżnili Marek Depczyński i Leszek Elak, a więc w formie ataków informacyjnych, psychologicznych, radioelektronicznych i cybernetycznych⁷⁷⁰. Wszystkie one miały wpłynąć i na ludność Ukrainy i na szeroko pojętą społeczność międzynarodową i

⁷⁶⁵ B. Lilly, op. cit., s. 21.

⁷⁶⁶ S. Ramani, op. cit., s. 83.

⁷⁶⁷ Pacek B., op.cit., s. 29.

⁷⁶⁸ N. Walker, op. cit., s. 29.

⁷⁶⁹ Д. Гордийчук, *Рада піддержала закон об "облаке" для госорганов: почему это важно*, — „Українська Економічна Правда”, 17 февраля 2022, <https://epravda.com.ua/rus/news/2022/02/17/682468/>.

⁷⁷⁰ M. Depczyński, L. Elak, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, s. 384.

doprowadzić do realizacji jednego z celów rosyjskiej polityki zagranicznej jakim było podporządkowanie Ukrainy poprzez jej zastraszenie, a tym samym uniemożliwienie temu państwu integracji z UE i NATO.

5.2. Rola Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym w polityce zagranicznej Rosji

W omawianym w tej pracy okresie rosyjskie władze nie ograniczyły się do wykorzystywania wyłącznie swoich sił zbrojnych do wpływania na inne podmioty prawa międzynarodowego. Jednym z ważniejszych instrumentów jakie Rosja wówczas wykorzystywała zarówno w polityce zagranicznej, jak i bezpieczeństwa, była Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Instytucja ta powstała na mocy traktatu taszkenckiego podpisanego 15 maja 1992 r. Jej utworzenie było jedną z prób utrzymania przez Rosję dominacji na obszarze postsowieckim. W latach 2008-2022 w skład OUBZ wchodziły Armenia⁷⁷¹, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosja i Tadżykistan. Spośród opracowań książkowych poświęconych tematyce OUBZ szczególnie warte uwagi są dwa tytuły: Michała Sadłowskiego *Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Prawno-instytucjonalne aspekty funkcjonowania*⁷⁷² oraz Igora Davidzona *Regional Security Governance in post-Soviet Eurasia. The history and effectiveness of the Collective Security Treaty Organization*⁷⁷³. Traktują one m.in. o tym jakie było podejście Rosji do rozwijania sojuszy wojskowych.

Bronisław Balcerowicz przytacza dwie definicje pojęcia sojusz. Wedle tego badacza jest on „długoterminową polityczną relacją (...) zawiązaną dla poprawy bezpieczeństwa państw poprzez agregację ich siły (...). Druga z definicji określa sojusz jako *traktat wiążący dwa lub więcej niepodległe państwa przyrzeczeniem przyjscia jedno drugiemu z pomocą zbrojną w okolicznościach wyspecyfikowanych w traktacie*”⁷⁷⁴. Autor ten wskazuje jednak, że obecnie sojusze wykraczają poza wyżej wskazane ramy pisząc, że „są często platformą stałej współpracy politycznej i militarnej mającej na celu wzmacnianie możliwości militarnych jego

⁷⁷¹ Jednak już w 2020 r. na pojawiły się problemy w relacjach Armenii z OUBZ związane z ofensywą Azerbejdżanu w Górskim Karabachu, która zakończyła się podpisaniem 9 listopada 2020 r. zwycięskiego rozejmu z Armenią. Armeńskie władze miały pretensje do części sojuszników o wspieranie Azerbejdżanu w tym sporze. Więcej: A.M. Dyer, A. Legieć, *Wojskowy wymiar konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 241/2020, https://www.pism.pl/publikacje/Wojskowy_wymiar_konfliktu_o_Gorski_Karabach. Patrz też: P. Żurawski vel Grajewski, *Kampania jesienna 2020 r. wojny azersko-ormiańskiej – uwarunkowania historyczne i skutki polityczne*, [w:] *Armenia and Azerbaijan: post-conflict realities & peace-building*, „Studia Wschodnioeuropejskie”, nr 14/2021, s. 66-94.

⁷⁷² M. P. Sadłowski, *Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Prawno-instytucjonalne aspekty funkcjonowania*, Toruń 2017, ss. 151.

⁷⁷³ I. Davidzon, *Regional Security Governance in post-Soviet Eurasia. The history and effectiveness of the Collective Security Treaty Organization*, Cham, 2022, ss. 204.

⁷⁷⁴ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, s. 73.

członków i potwierdzenie wiarygodności odstraszania (powstrzymywanie). We współczesnych sojuszach kooperacja między ich uczestnikami obejmuje szereg dziedzin, m.in.: wzajemną pomoc w wyposażaniu i przygotowywaniu sił zbrojnych, współpracę przemysłu obronnego, tworzenie wspólnej infrastruktury obronnej, wspólne elementy planowania strategicznego i operacyjnego, wspólne ćwiczenia, itp. Normą są stałe kontakty między liderami politycznymi i wojskowymi wysokiego szczebla, tworzenie wspólnych organów kierowania i dowodzenia wraz z nieodzownymi procedurami formalnoprawnymi⁷⁷⁵. W dużym stopniu odnosiło się to do OUBZ, którego państwa członkowskie w większości kupowały rosyjski sprzęt wojskowy, a których przemysły zbrojeniowe współpracowały z firmami z Rosji. W omawianym w tej pracy okresie OUBZ regularnie prowadziła też ćwiczenia takie jak Współdziałanie, Poszukiwanie, Eszelon, Bariera. Ich praktyka jednak pokazywała, że dominującą rolę – zwłaszcza w przygotowaniu i logistyce – odgrywała Rosja.

Bronisław Balcerowicz wskazuje też na różnice pomiędzy sojuszem a organizacją bezpieczeństwa zbiorowego:

Tab. 10. Różnice między sojuszem a organizacją bezpieczeństwa zbiorowego

Kryterium różnicujące	Sojusz (obrona wspólna)	Organizacja bezpieczeństwa zbiorowego (bezpieczeństwo zbiorowe)
Pochodzenie zagrożenia	Z zewnątrz (spoza systemu)	Głównie od wewnątrz systemu (ale też spoza)
Oznaczenie przeciwnika	Przeciwnik określony jako domniemany. Niekiedy określone jedynie zagrożenia (przedmiotowo)	Nieokreślony. Nazwane zagrożenia (przedmiotowo) lub źródła zagrożeń
Motywy uczestnictwa	Regulacja, ułożenie stosunków z otoczeniem systemu.	Regulacja, ułożenie stosunków wewnątrz systemu.
Główne instrumenty polityki (realizacji zadań) systemu	Szczególne znaczenie siły militarnej	Wielość instrumentów, szczególne znaczenie środków dyplomatycznych.

⁷⁷⁵ Ibidem, s. 74.

Stopień instytucjonalizacji	Względnie niski (sojusze tradycyjne, koalicje)	Znaczny.
Funkcje systemu	Obrona (terytorium, niekiedy interesów).	Stabilizacja, wymuszenie przestrzegania norm.
Efektywność	Względnie wysoka.	Niewysoka.

Źródło: Bolesław Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, s. 90.

Zgodnie z powyższą klasyfikacją OUBZ należałoby zatem uplasować pomiędzy organizacją bezpieczeństwa zbiorowego a sojuszem. Działania OUBZ podejmowane w okresie lat 2008-2022 wskazywały, że Organizacja przede wszystkim koncentrowała się na zwalczaniu zagrożeń pochodzących z wewnątrz systemu, a jednocześnie nie wskazywała jasno przeciwnika zagrażającego jej z zewnątrz (robiły to co najwyżej państwa członkowskie jak Rosja czy Białoruś w swoich doktrynach wojennych). OUBZ miała ograniczone kontakty z podmiotami z zewnątrz systemu – jak np. NATO, choć coraz bardziej akcentowała szczególne znaczenie siły militarnej i konieczność kolektywnej obrony.

Krzysztof Załęski zaznacza, że „za cel sojuszu przyjmuje się umocnienie potęgi każdego z państw go tworzących⁷⁷⁶”. Dodaje on, że „bazując na realistycznym paradygmacie teorii stosunków międzynarodowych, można dowieść, że u podstaw tworzenia sojuszy leżą trzy zasadnicze warunki: 1) przekonanie, że państwo nie jest w stanie samodzielnie przeciwstawić się wyzwaniom i zagrożeniom, będącym wynikiem niekorzystnych relacji międzynarodowych, dzięki zawarciu sojuszu zaś uzyska taką szansę, lub utrwali sprzyjające okoliczności; 2) wzajemne ciążenie ku sobie potencjalnych sojuszników, podtrzymywane zbieżnymi celami i zgodnością interesów; 3) odpowiedni stopień współzależności i kompatybilności politycznej, kulturowej, wojskowej i gospodarczej⁷⁷⁷”. Na tym tle przypadek OUBZ jawi się jako wychodzący poza te ramy. Wprawdzie państwa go tworzące mają wspólną przeszłość historyczną, ale niekoniecznie, po wielu latach od rozpadu ZSRR, były kompatybilne politycznie i wojskowo. Sojusz ten nie powstał w wyniku realnego zagrożenia jakiegokolwiek przeciwnika, choć dla niektórych państw członkowskich, a szczególnie dla Rosji, takim przeciwnikiem było NATO.

OUBZ powstało natomiast w wyniku chęci utrzymania przez Rosję pozycji dominującej wobec większości dawnych republik związkowych ZSRR oraz za sprawą istotnych współzależności, jakie cechowała większość państw byłego ZSRR. Głównym rosyjskim celem

⁷⁷⁶ K. Załęski, op. cit., s. 277.

⁷⁷⁷ Ibidem, s. 278-279.

było bowiem kontrolowanie tej przestrzeni politycznej i militarnej, a tym samym zwiększenie swojego potencjału oddziaływania na środowisko międzynarodowe. Pośrednimi celami było natomiast utrzymanie więzów kooperacyjnych przemysłów zbrojeniowych, które w innym wypadku zostałyby zerwane po rozpadzie ZSRR (najlepszym przykładem będzie tu współpraca w tym zakresie Rosji i Białorusi) oraz zapewnienie „ochrony” przez podmiot silniejszy – w omawianym w tej pracy okresie miało to znacznie np. w stosunkach Armenii i niebędącego częścią OUBZ Azerbejdżanu i ich sporu o Górski Karabach. Funkcjonowanie tej organizacji dawało też Rosji możliwość przynajmniej częściowej kontroli wzajemnych stosunków wszystkich państw członkowskich. Jej trwałość była gwarantowana przede wszystkim przez politykę Rosji, ale też bliskość ustrojów i systemów politycznych państw członkowskich.

Bezpośrednim poprzednikiem Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym był Układ Taszkencki. Jak pisze Kazimierz Malak „była to inicjatywa rosyjska w ramach WNP mająca umożliwić reintegrację poradzieckiego obszaru obronnego. Podpisany (w 1992 r. – dop. autorki) na pięć lat, podlegał prolongacie w 1999 r. Pierwszymi sygnatariuszami było sześć państw: Armenia, Kazachstan, Kirgistan, Rosja, Tadżykistan i Uzbekistan. Nieco później przystąpiły Gruzja, Azerbejdżan i Białoruś. Po pięciu latach opuściły go (nie prolongowały) Azerbejdżan, Gruzja i Uzbekistan. (...) Uzasadniając decyzje, podkreśliły przede wszystkim, że nie odpowiada on nowym realiom geopolitycznym, brakuje w nim mechanizmu rozwiązywania konfliktów na terytorium państw sygnatariuszy i sporów między nimi. (...) Układ Taszkencki miał być podstawową strukturą bezpieczeństwa WNP stwarzającą warunki do zapobiegania konfliktom i eliminowania zagrożeń pokoju, zbiorowej obrony przed potencjalną agresją oraz wspierania suwerenności i integralności terytorialnej państw członkowskich. Przewidywał m.in. szybką budowę armii państw członkowskich, rozwiązywanie sporów między sygnatariuszami na drodze negocjacji, stworzenie cywilnego kierownictwa Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego, zbiorową obronę w przypadku agresji na którekolwiek państwo członkowskie, rozstrzygnięcie przyszłości poradzieckich baz i instalacji wojskowych (...)”⁷⁷⁸. Jego powołanie było dla Rosji szczególnie ważne jako swoistego spadkobiercy Układu Warszawskiego i miało udowadniać, że państwo to nadal utrzymało mocarstwową pozycję w obszarze bezpieczeństwa i jest w stanie tworzyć międzynarodowe struktury wojskowe, które będą w stanie przeciwstawić się NATO. Jednak państwa członkowskie zmagające się z szeregiem problemów politycznych i gospodarczych oraz

⁷⁷⁸ K. Malak, op. cit., s. 84-86.

wyzwań społecznych nie były w stanie utrzymać wysokiego poziomu finansowania swoich sił zbrojnych, co poskutkowało opisanymi przez prof. Malaka zmianami w liczbie uczestników. Dla Rosji utworzenie Układu Taszkenckiego było też ważne, gdyż jak zauważa Michał Sadłowski, państwa, które powstały po upadku ZSRR⁷⁷⁹ odrzuciły projekt sformowania Zbiorowych Sił Zbrojnych WNP i zdecydowały się na utworzenie własnych narodowych armii, choć jednocześnie traktowały one Układ jako część porządku WNP⁷⁸⁰. Konstrukcja ta w rosyjskiej optyce okazał się jednak niewystarczający i niedopasowany do wyzwań generowanych przez państwa zachodnie, a szczególnie przez NATO, które w 1999 r. powiększyło się o trzy państwa niegdyś wchodzące w skład Układu Warszawskiego – Czechy, Polskę i Węgry. Dlatego też w 2002 r. w Moskwie, na szczycie Układu Taszkenckiego, powołano Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym.

Państwa OUBZ, a zwłaszcza Rosja, starały się przy tym zawsze podkreślać swoje szczególne przywiązanie do formalnych podstaw funkcjonowania tej organizacji i traktatu taszkenckiego. Jak zaznacza Krzysztof Załęski „wszystkie sojusze opierają się na określonych podstawach prawnych. Podstawę prawną stanowią dokumenty w postaci traktatów, układów, konwencji, umów, itp., sygnowane przez najwyższe władze państwa. Dokumenty sojuszu mają z reguły część jawną, powszechnie znaną, jak i część niejawną, różnego rodzaju aneksy, otoczone ścisłą tajemnicą. Nawet jeśli do aktu stanowiącego przyjęcie sojuszu nie ma żadnych dodatkowych aneksów, to częścią niejawną będą na przykład dyrektywy, plany koordynacji działań, plany użycia sił zbrojnych, itp.”⁷⁸¹. Rosja działała tu zgodnie z zasadą, że „tworzenie koalicji, wchodzenie w sojusze, zawiązywanie aliansów i przymierzy, to najstarsze metody polityki zagranicznej”⁷⁸². To także historycznie najdawniejsze formy organizacji sceny międzynarodowej i współpracy państw. Za ich pośrednictwem państwa wzmacniały swoje możliwości i zapewniały ochronę swoich interesów”⁷⁸³. Jak już zostało wyżej wspomniane dla Rosji tworzenie organizacji integracyjnych na obszarze byłego ZSRR miało też udowadniać, że utrzymała ona swój status supermocarstwa. Wpisanie do priorytetów działań OUBZ zwalczania terroryzmu też było jednym z elementów kształtowania przez Rosję swojej pozycji jednego ze światowych liderów w walce z tym zagrożeniem.

Jednocześnie sama treść traktatu taszkenckiego nie pozostawia wątpliwości, że Rosja najpierw Układ Taszkencki, a później OUBZ, traktowała jako narzędzie wpływu politycznego

⁷⁷⁹ Państwa bałtyckie w ogóle zrezygnowały z udziału w projektach integracyjnych na obszarze postsowieckim.

⁷⁸⁰ M. P. Sadłowski, op. cit., s. 22.

⁷⁸¹ K. Załęski, op. cit., s. 285.

⁷⁸² Trzeba jednak podkreślić, że dla Rosji sojusz z państwami OUBZ de facto oznaczał ich podporządkowanie.

⁷⁸³ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie...*, op. cit., s. 72.

na pozostałe państwa członkowskie. Już art. 1 traktatu mówiący, że „państwa-uczestnicy nie będą przystępować do sojuszy wojskowych, ani uczestniczyć w jakichkolwiek grupach państw, a także w działaniach skierowanych przeciwko innemu państwu-uczestnikowi⁷⁸⁴” jasno wskazuje, że za jego sprawą Rosja chciała ograniczać prowadzenie suwerennej polityki bezpieczeństwa przez swoich sojuszników.

W traktacie założono możliwość konsultacji wielostronnych w wypadku bezpośredniego zagrożenia dla bezpieczeństwa jednego (lub kilku) państw członkowskich. W art. 4 bezpośrednio wskazano natomiast na konieczność obrony kolektywnej jeśli którekolwiek z państw stanie się przedmiotem agresji: „w przypadku popełnienia agresji (zbrojnego ataku zagrażającego bezpieczeństwu, stabilności, integralności terytorialnej i suwerenności) wobec któregoś z państw-stron, wszystkie pozostałe państwa-strony, na wniosek tego państwa – uczestnika niezwłocznie udzielą mu niezbędnej pomocy, w tym pomocy wojskowej, a także udzielą wsparcia środkami, którymi dysponują, w ramach wykonywania prawa do zbiorowej obrony zgodnie z art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych⁷⁸⁵”. Co ważne w art. 6 zapisano, że „decyzję o użyciu sił i środków systemu bezpieczeństwa zbiorowego zgodnie z artykułami 2 i 4 niniejszego traktatu podejmują szefowie państw-uczestników. Wykorzystanie sił i środków systemu bezpieczeństwa zbiorowego poza terytorium państw-uczestników może odbywać się wyłącznie w interesie bezpieczeństwa międzynarodowego zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i ustawodawstwem państw-uczestników niniejszego traktatu⁷⁸⁶”. Jednak Rosja – atakując Gruzję w 2008 r. czy Ukrainę w 2014 r. w żadnym stopniu nie uwzględniła praw tych państw, wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych. Jednocześnie artykuł ten został użyty przez Rosję do odmówienia pomocy Armenii w 2020 r., w trakcie tzw. II wojny o Górski Karabach z Azerbejdżanem. na podstawie faktu, że prowincja ta nie był częścią jej terytorium⁷⁸⁷.

Zgodnie z postanowieniami zawartymi w traktacie taszkenckim „na strukturę organów OUBZ odpowiedzialnych za bezpieczeństwo regionalne składały się:

- Rada Ministrów Spraw Zagranicznych
- Rada Bezpieczeństwa Zbiorowego
- Rada Ministrów Spraw Zagranicznych

⁷⁸⁴ Договор о Коллективной Безопасности от 15 мая 1992 года, Организация Договора о коллективной безопасности, 26.04.2012, https://odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded.

⁷⁸⁵ Ibidem.

⁷⁸⁶ Ibidem.

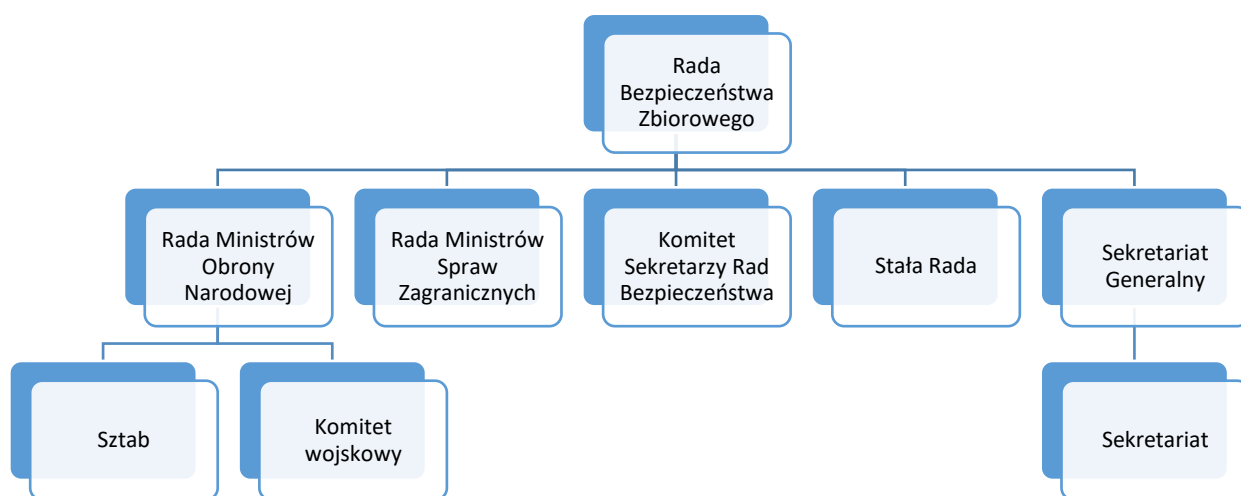
⁷⁸⁷ Więcej: A. Legieć, *Rosyjski rozejm – perspektywy konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 246/2020, 30.11.2020, https://pism.pl/publikacje/Rosyjski_rozejm_perspektywy_konfliktu_o_Gorski_Karabach.

- Rada Ministrów Obrony Narodowej
- Sekretariat Generalny
- Komitet Sekretarzy Rad Bezpieczeństwa
- Rada Dowództw Wojsk Ochrony Pogranicza
- Centrum Antyterrorystyczne
- Centrum Reagowania Kryzysowego.

(...) organizacja dysponowała też powstałymi w 2009 r. Kolektywnymi Siłami Szybkiego Reagowania (KSOR) liczącymi 20 tys. żołnierzy i odrębnymi od nich siłami pokojowymi liczącymi 3 tys. żołnierzy i 600 cywilów. (...) Dzielila swój obszar działań na trzy regiony wojskowe: europejski (Białoruś-Rosja), kaukaski (Rosja-Armenia) i środkowoazjatycki⁷⁸⁸.

Struktura wymienionych wyżej organów OUBZ wyglądała zatem następująco:

Rys. 16. Struktura instytucji OUBZ

Źródło: Opracowanie własne na podstawie I. Davidzon, op. cit., s. 97/

Michał Sadłowski wskazuje, że pierwsze pięć lat funkcjonowania OUBZ jej członkowie poświęcili na tworzenie bazy normatywnej oraz budowę instytucji. Dopiero po 2007 r. państwa członkowskie przystąpiły do formowania systemu kolektywnego bezpieczeństwa, czego

⁷⁸⁸ A. Szeptycki, *Obszar poradziecki...*, s. 419-420.

jednym z rezultatów było wyżej wspomniane powołanie w 2009 r. KSOR, które miały pełnić funkcję sił szybkiego reagowania⁷⁸⁹.

Co warte podkreślenia, w przeanalizowanej wyżej rosyjskiej doktrynie wojennej z 2010 r. jako jedno z głównych zadań wskazano wzmocnienie współpracy w ramach OUBZ⁷⁹⁰. Ważnym spostrzeżeniem jest przy tym fakt, że w omawianym w niniejszej pracy okresie żadne państwo OUBZ, poza Rosją, a od 2020 r, również Białorusią⁷⁹¹ nie postrzegało NATO jako fundamentalnego zagrożenia dla swojego bezpieczeństwa. Prędzej, jak w przypadku Białorusi, co zostało wyrażone w doktrynie wojennej z 2016 r.⁷⁹², za takie uchodził konflikt pomiędzy Rosją a Sojuszem Północnoatlantyckim. Biorąc to wszystko pod uwagę OUBZ można zatem formalnie zaklasyfikować jako strukturę pomiędzy klasycznym sojuszem polityczno-wojskowym a organizacją bezpieczeństwa zbiorowego, choć faktycznie, jak to już wyżej zaznaczono, była ona przede wszystkim narzędziem utrzymania rosyjskiej dominacji nad objętą tym układem częścią obszaru dawnego ZSRR.

Jednocześnie OUBZ, choć zaprojektowany został jako organizacja, która miała być swoistym odbiciem NATO, taką się nie stał. I chodziło tu nie tylko o dominującą pozycję Rosji, ale o umiejętność działania państw członkowskich na poziomie sojuszniczym. Ponadto Sojusz Północnoatlantycki nigdy nie uznał OUBZ za równorzędnego partnera.

Co ciekawe, mimo nieformalnego celu, jakim dla rosyjskich władz było kontrolowanie przestrzeni politycznej i wojskowej sojuszników, jedyną pełnoskalową interwencję OUBZ przeprowadziło na początku 2022 r. w Kazachstanie. Stało się wtedy narzędziem dającym szansę na uniknięcie bezpośredniej unilateralnej interwencji Rosji w tym państwie na początku 2022 r. i tuż przed rozpoczęciem kolejnej fazy rosyjskiej agresji na Ukrainę.

5 stycznia 2022 r., w związku z masowymi protestami antyrządowymi trwającymi od 2 stycznia na terenie niemal całego kraju, w tym zwłaszcza na wschodzie i południu, prezydent Kazachstanu Kasym-Żomart Tokajew zwrócił się o pomoc do OUBZ. Początkowo odpowiedzialnością za rozruchy obciążył on „radykalne organizacje islamistyczne”, które miały być inspirowane z zewnątrz. Kiedy jednak sytuacja zaczęła przerastać możliwości samodzielnego opanowania przez służby kazachstańskie, Tokajew uznał, że zamieszki stały się zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa. W związku z tym zwrócił się z prośbą do OUBZ o

⁷⁸⁹ M. P. Sadłowski, op. cit., s. 25.

⁷⁹⁰ B. Grenda, op. cit., s.224.

⁷⁹¹ W odniesieniu do Białorusi zmieniło się to po sfałszowanych wyborach prezydenckich w 2020 r. Do tego czasu państwo białoruskie nie uznawało NATO za zagrożenie dla swojego bezpieczeństwa. Odsyłacz – skąd informacja.

⁷⁹² Закон Республики Беларусь об утверждении Военной доктрины Республики Беларусь, 20 июля 2016 г. № 412-3, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 2/2410, 26.07.2016, <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=H11600412>.

uruchomienie stabilizacyjnej operacji antyterrorystycznej na podstawie art. 4. traktatu o bezpieczeństwie zbiorowym, a prośba została wystosowana do Armenii, państwa, które ówczesnie przewodniczyło Organizacji. Wszyscy członkowie odpowiedzieli pozytywnie na kazachstański wniosek i OUBZ rozpoczęła pierwszą tego rodzaju misję. „Rosja zadysponowała żołnierzami z jednostek powietrznodesantowych z 98. Dywizji WDW, 31. Samodzielnej Brygady WDW oraz 45. Samodzielnej Brygady Specjalnego Przeznaczenia WDW, która w ostatnich latach brała udział w wojnie w Gruzji, zajęciu Krymu czy interwencji w Syrii. Białoruś do Kazachstanu wysłała 500 żołnierzy ze 103. Witebskiej Brygady Powietrznodesantowej Sił Operacji Specjalnych, Armenia – 100 żołnierzy z 12. brygady sił pokojowych, Kirgistan – 150 z 25. brygady przeznaczenia specjalnego „Skorpion”, a Tadżykistan – 200. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez ówczesnego Sekretarza Generalnego OUBZ Stanisława Zasie do Kazachstanu wysłano w sumie 2,5 tys. żołnierzy. Operacją kierował generał-pułkownik Andriej Sierdiukow – dowódca rosyjskich Wojsk Powietrznodesantowych, który w 2019 r. dowodził rosyjskim kontyngentem wojskowym w Syrii. (...) Po przerzuceniu do Kazachstanu siły OUBZ były kierowane w miejsca wyznaczone przez tamtejsze władze. Ich głównym zadaniem była ochrona obiektów państwowych i wojskowych (lotniska, składy amunicji, budynki użyteczności publicznej, m.in. elektrociepłownie, piekarnie) oraz pomoc siłom porządku publicznego. Po ustabilizowaniu sytuacji, 13 stycznia, rozpoczęło się wycofywanie sił OUBZ, zaczynając od najmniejszych kontyngentów⁷⁹³”. Formalnie operacja zakończyła się 19 stycznia 2022 r., kiedy siły państw OUBZ opuściły terytorium Kazachstanu. Dla Rosji stanowiła ona jednak okazję do zademonstrowania potencjału OUBZ do prowadzenia działań wojskowych na obszarze postsowieckim. Kluczowy był przy tym kontekst rosnącego napięcia międzynarodowego związanego z coraz bardziej widocznymi rosyjskimi planami ataku na Ukrainę⁷⁹⁴. Nie można też wykluczyć, że zaangażowanie w przeprowadzenie tej operacji pokojowej opóźniło rosyjski atak na Ukrainę.

Dla kazachstańskiego prezydenta Kasyma-Żomrata Tokajewa wykorzystanie Organizacji posłużyło z kolei do pomocy w zaprowadzeniu porządku w państwie i „rozprawieniu się” z częścią ludzi z rozdania swojego poprzednika i pierwszego prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa. Jednocześnie „dla państw OUBZ był to pierwszy sprawdzian zdolności sił KSOR do szybkiej reakcji. Była to też praktyczna realizacja

⁷⁹³ A.M. Dyer, *Operacja OUBZ w Kazachstanie*, „Biuletyn PISM” nr 9/2022, 9 stycznia 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/operacja-oubz-w-kazachstanie>.

⁷⁹⁴ Więcej: A.M. Dyer, A. Kacprzyk, *Rozmowy USA i NATO z Rosją bez przełomu*, „Komentarz PISM” nr 3/2022, 13 stycznia 2022 r., <https://pism.pl/publikacje/rozmowy-usa-i-nato-z-rosja-bez-przelomu>.

scenariuszy prowadzonych regularnie manewrów – Bojowego Braterstwa, Nienaruszalnego Braterstwa czy Współdziałania – w trakcie których ćwiczono użycie sił specjalnych do działań antyterrorystycznych. Przebieg operacji wskazywał, że państwa OUBZ wdrożyły wnioski płynące z tych ćwiczeń⁷⁹⁵. Pokazała ona jednak, że ciągle członkowie Organizacji koncentrowali się na zagrożeniach wewnętrznych, co pokazuje, że nadal pozostała ona organizacją bezpieczeństwa zbiorowego w istocie o charakterze antywywrotowym – rodzajem nowego „Świętego Przymierza”, a nie sojuszem polityczno-wojskowym. Udowodniła też, że siły KSOR de facto miały pełnić funkcje formacji do tłumienia zaburzeń wewnętrznych w państwach członkowskich, a nie sił przeznaczonych do klasycznych działań ekspedycyjnych.

Podsumowując, w okresie 2008-2022 OUBZ pełniła dla Rosji ważną rolę w utrzymywaniu integracji wojskowej na większości obszaru byłego ZSRR. Ponadto organizowane corocznie szczyty tej organizacji, które głównie odbywały się w Moskwie⁷⁹⁶, były okazją do dodatkowych kontaktów dyplomatyczno-wojskowych, wspólnego kształtowania podejścia do zagrożeń oraz jako sygnał polityczny wysyłany głównie w stronę NATO o pogłębiającej się współpracy militarnej państw postsowieckich.

Warto jednak podkreślić, że powołując w 2002 r. OUBZ Rosja mogła samodzielnie stawić czoło potencjalnym wyzwaniom i zagrożeniom, a okres, który upłynął od rozpadu ZSRR powodował, że wcześniejsze współzależności wojskowe z byłymi republikami związkowymi nie były już tak silne, jak wcześniej. Jednocześnie Organizacja stała się istotnym elementem kontroli Rosji nad obszarem dawnego Związku Sowieckiego, a w kolejnych latach, w tym okresie analizowanym w niniejszej pracy, została również wpleciona w ideologię „rosyjskiego świata”, która w coraz większym stopniu zaczęła determinować rosyjską politykę zagraniczną i bezpieczeństwa. Poprzez OUBZ Rosja zyskiwała dodatkową kontrolę nad siłami zbrojnymi swoich sojuszników i uzależniała ich od siebie w sferze bezpieczeństwa zarówno poprzez gwarancje *casus foederis*, jak i dostawy taniego i kompatybilnego z ich systemami sprzętu wojskowego.

⁷⁹⁵ A.M. Dynier, które masz ich wiele.

⁷⁹⁶ W latach 2008-2022 szczyt OUBZ poza Moskwą odbył się jedynie dwukrotnie – w 2018 r. w Astanie i w 2021 r. w Duszanbe.

5.3. Wykorzystanie przez Rosję baz wojskowych poza granicami państwa

Jednym z ważnych elementów rosyjskiego oddziaływania głównie na państwa sąsiednie, w omawianym w niniejszej pracy okresie, było posiadanie baz wojskowych poza granicami państwa. Tematyce tej poświęcono stosunkowo niewiele opracowań⁷⁹⁷, a zdecydowana większość z nich ukazała się w rosyjskiej prasie⁷⁹⁸.

Utrzymywanie przez Rosję baz wojskowych poza granicami kraju służyło kilku ważnym celom. Pierwszy z nich to zabezpieczenie swoich granic poprzez takie rozmieszczenie infrastruktury wojskowej, żeby atak na własne terytorium albo uniemożliwić, albo opóźnić. Kolejnym celem militarnym było wzmocnienie własnego potencjału ekspedycyjnego i taka dyslokacja obiektów wojskowych, aby ułatwić przerzut wojsk nawet w miejsca odległych konfliktów. W skrajnych wypadkach posiadanie baz wojskowych w innych państwach dawało też Rosji możliwość kontroli procesów politycznych tam zachodzących, bądź wręcz wpływania na nie. Jednocześnie warto tu podkreślić, że wszystkie bazy i obiekty wojskowe użytkowane przez Rosję w latach 2014-2022 były spadkiem po czasach ZSRR, choć ich liczba, w porównaniu do 1991 r., była znacząco mniejsza.

W okresie omawianym w niniejszej dysertacji posiadanie baz wojskowych było wykorzystane przez Rosję między innymi w państwach takich jak Ukraina czy Gruzja⁷⁹⁹. Oba – co zostało już wspomniane – były uczestnikami unijnego programu Partnerstwo

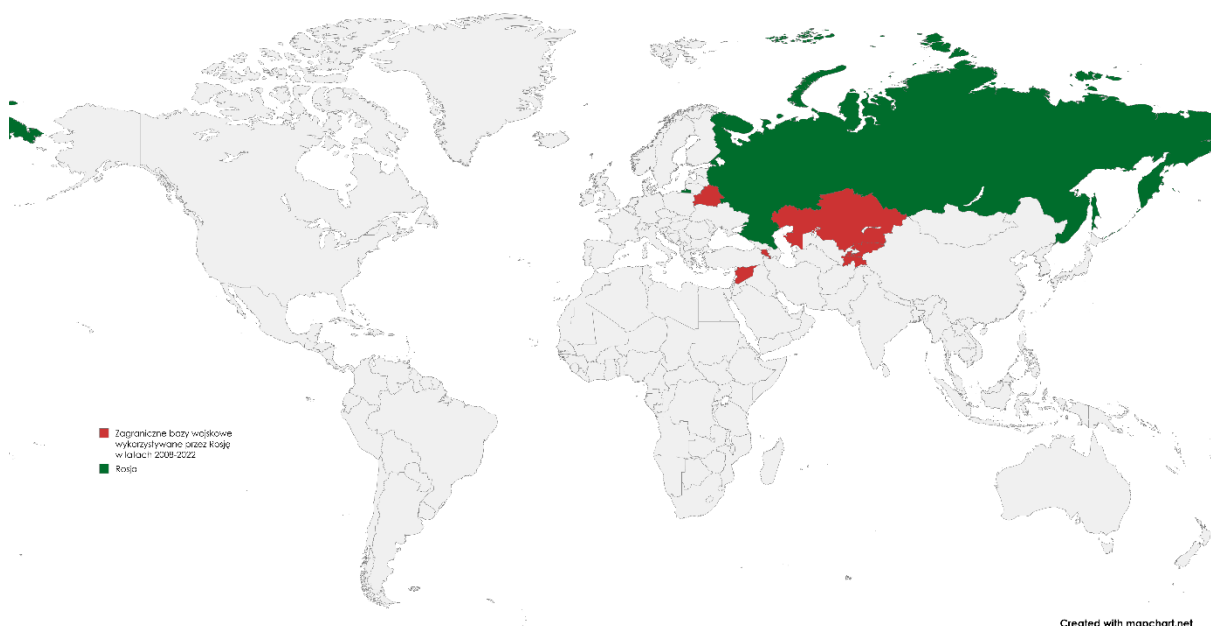
⁷⁹⁷ Jedyna książka poświęcona tej tematyce, jaka ukazała się na polskim rynku – A. Olech, A. Rogozińska, *Zagraniczne obiekty wojskowe jako system wzmacniania międzynarodowego potencjału militarnego Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2021, stała się przedmiotem postępowania antyplagiatowego na wniosek autorki niniejszej dysertacji. Na stronie Wydawnictwa Akademii Sztuki Wojennej – na wniosek Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, który posiadał prawa majątkowe do „Biuletynu PISM” nr 112 (2044)/2020, *Znaczenie zagranicznych baz wojskowych dla Rosji*, autorzy książki przyznali, że doszło do naruszenia praw autorskich PISM i Anny Dynier – <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/wydawnictwo-akademii-sztuki-wojennej/>. Z tego powodu zdecydowałam się nie przytaczać żadnych fragmentów z tej pozycji.

⁷⁹⁸ Е. Згировская, *Мировое присутствие. Какими военными объектами за границей обладает армия России*, „Газета.ру”, 16 декабря 2015, [https://www.gazeta.ru/army/2015/12/16/7972523.shtml?updated;](https://www.gazeta.ru/army/2015/12/16/7972523.shtml?updated;1518618000) *Военные базы России за рубежом: где и почему они необходимы*, „Военное обозрение”, 24 февраля 2020, <https://topwar.ru/168242-voennye-bazy-rossii-za-rubezhom-gde-i-pochemu-oni-neobhodimy.html>.

⁷⁹⁹ Formalnie Rosja nie posiadała baz wojskowych na terenie Gruzji, które zostałyby tam rozmieszczone za zgodą władz tego państwa. Faktycznie jednak, od 2008 r. na terenie Abchazji znajdowała się 7. baza Południowego Okręgu Wojskowego, natomiast w Osetii Południowej 4. baza Południowego OW. Obie działały na podstawie umów zawartych przez Rosję z 2010 r.: *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Абхазия об объединенной российской военной базе на территории Республики Абхазия*, „Бюллетень международных договоров”, август 2010, №8, стр. 60 – 73, Министерство иностранных дел, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/45218/; *Соглашение между Республикой Южная Осетия и Российской Федерацией об объединенной российской военной базе на территории Республики Южная Осетия*, Министерство иностранных дел Республики Южная Осетия, 07/04/2010, <https://mfa.rsogov.org/ru/node/1210>.

Wschodnie⁸⁰⁰ i zawarły z UE umowy o pogłębionej strefie wolnego handlu⁸⁰¹, co stało w sprzeczności z celem rosyjskiej polityki zagranicznej jakim było utrzymanie swojej strefy wpływów na obszarze byłego ZSRR⁸⁰². Rosyjskie władze wykorzystały zatem dostępne im możliwości wpływania na zamrożone konflikty w Ukrainie i Gruzji, w tym posiadanie tam baz wojskowych i swoich żołnierzy, co znacząco ułatwiło im wpływ na politykę zagraniczną i wewnętrzną Ukrainy i Gruzji.

Rys. 17. Państwa, w których Rosja posiadała bazy wojskowe w latach 2008-2022

Źródło: Opracowanie Natalia Radulska (PISM) na prośbę autorki.

W omawianym w niniejszej dysertacji okresie w Armenii znajdowała się 102. rosyjska baza wojskowa, działająca na podstawie umowy⁸⁰³ podpisanej w 1995 r., która weszła w życie

⁸⁰⁰ Szerzej o Partnerstwie Wschodnim patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*, Kraków 2016, s. 260-288. Patrz też: M. Gniazdowski B. Wojna (red.), *Partnerstwo wschodnie – raport otwarcia*, Warszawa 2009, ss. 70, <https://digit.pism.pl/dlibra/publication/67/edition/63/content>.

⁸⁰¹ *Association Agreement between the European Union and Ukraine*, State site of Ukraine, <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>. *Association Agreement with Georgia*, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/association-agreement-with-georgia.html>. Patrz też: E. Kawecka-Wyrzykowska, *The EU-Georgia Association Agreement: An Instrument To Support The Development Of Georgia Or Lip Service?*, “Comparative Economic Research, Volume 18, Number 2”, 2015, <https://czasopisma.uni.lodz.pl/CER/article/view/7070/7200>.

⁸⁰² P. Kościński, J. Worobiov, *Strategia Rosji przed szczytem Partnerstwa Wschodniego groźby i zachęty*, „Biuletyn PISM” nr 120/2013, 3 listopada 2013, [https://digit.pism.pl/Content/1711/120%20\(1096\),%2013%20listopada%202013%20BC1639.pdf](https://digit.pism.pl/Content/1711/120%20(1096),%2013%20listopada%202013%20BC1639.pdf).

⁸⁰³ *Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о российской военной базе на территории Республики Армения*, Министерство иностранных дел, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47983/.

dwa lata później. Baza ta podlegała dowództwu Południowego Okręgu Wojskowego. Stacjonowało tam wtedy 4-5 tys. żołnierzy, których zadaniem była między innymi ochrona południowej granicy Rosji we współpracy z siłami zbrojnymi Armenii. Umowa gwarantowała również „zabezpieczenie interesów Rosji”. Dawała także dość szeroki immunitet służącym w bazie żołnierzom, personelowi cywilnemu oraz ich rodzinom.

Na terenie Białorusi znajdowała się stacja radiolokacyjna Wołga w Hancewiczach (pod Baranowiczami), która jest częścią rosyjskiego systemu wczesnego ostrzegania przed atakiem rakietowym i monitoruje przestrzeń kosmiczną na kierunku zachodnim, a także położony w Wilejce, w obwodzie mińskim, 43. węzeł łączności z atomowymi okrętami podwodnymi. Rosja dzierżawiła bezpłatnie obie te bazy na podstawie umowy z 1995 r.⁸⁰⁴. W 1997 r., w ramach pogłębienia integracji Białorusi i Rosji oba państwa zawarły układ o wspólnym zapewnieniu bezpieczeństwa regionalnego w sferze militarnej⁸⁰⁵. Na jej podstawie sformowane zostało Regionalne Zgrupowanie Wojsk. Umowa ta dała też ramy prawne do organizowanych w latach 2009-2022 dużych białorusko-rosyjskich ćwiczeń wojskowych. W latach 2009, 2013, 2017 i 2021 oba państwa przeprowadziły ćwiczenia Zapad, które nie tylko miały pokazywać ich gotowość do obrony Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (utworzonego na mocy umowy z grudnia 1999 r.) oraz zdolności do szeroko zakrojonych działań na zachodnim kierunku strategicznym, ale też – zgodnie z koncepcją wojny hybrydowej – były elementem antyzachodniego pokazu siły. Manewry Zapad były organizowane naprzemiennie z ćwiczeniami o kryptonimie Tarcza Związku, które odbyły się w latach 2011, 2015 i 2019. Ich celem było między innymi zwiększenie interoperacyjności sił zbrojnych obu państw i sprawdzenie stanu gotowości bojowej Regionalnego Zgrupowania Wojsk. Nieformalnie służyły one do rosyjskiej kontroli nad białoruskimi siłami zbrojnymi, a pośrednio nad białoruskimi władzami.

⁸⁰⁴ А. Алесин, *Рискнет ли Минск потрепать нервы Москве за «эти две базы» в Беларуси?*, „NAVINY.BY”, data publikacji, <https://naviny.by/article/20200428/1588059825-risknet-li-minsk-potrepat-nervy-moskve-za-eti-dve-bazy-v-belarusi>.

⁸⁰⁵ *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместном обеспечении региональной безопасности в военной сфере*, Министерство Иностранных Дел, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47455/.

Rys. 18. Rosyjskie bazy na Białorusi – w Hancewiczach i Wilejce

Oprac: P. Żurawski vel Grajewski na bazie: *Belarus Physical Map*, Freeworldmaps.net
<https://www.freeworldmaps.net/europe/belarus/belarus-map-physical.jpg>

Spośród rosyjskich obiektów wojskowych zlokalizowanych w Kazachstanie najważniejszym był poligon Sary-Szagan, gdzie testowane były między innymi rakiety balistyczne wystrzeliwane z rosyjskiego poligonu Kapustin Jar. Baza była Rosji de facto jedynie wypożyczona i była wykorzystywana zgodnie z umową zawartą w 1995 r.⁸⁰⁶ Szczególnie istotna była także 49. stacja radiolokacyjna w pobliżu Jeziora Bałchasz, wchodząca w skład systemu wczesnego ostrzegania o ataku raketowym. Rosja wynajmowała od Kazachstanu także kosmodrom Bajkonur. Za możliwość korzystania z tych baz Rosja musiała Kazachstanowi płacić wedle wspólnie wynegocjowanych stawek.

⁸⁰⁶ *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о порядке использования 4-го Государственного центрального полигона*, „Бюллетень международных договоров”, 2004, № 11, стр. 30, Министерство Иностранных Дел,
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/48028/.

W Kirgistanie znajdowały się cztery rosyjskie obiekty wojskowe. Najważniejszą była 999. baza lotnicza Kant, ale istotne były także poligon doświadczalny Marynarki Wojennej na jeziorze Issyk-kul i Autonomiczny Punkt Sejsmiczny. Były one użytkowane na podstawie umowy z 2012 r.⁸⁰⁷ (wcześniej obowiązywała umowa z 2003 r.⁸⁰⁸), w której deklarowano, że obiekty te mają być wykorzystywane również do zabezpieczenia interesów Kirgistanu. Strona rosyjska zobowiązała się także do udzielania pomocy wojskowej i technicznej temu państwu. Jednocześnie rosyjscy żołnierze, pracownicy cywilni i ich rodziny stacjonujący w Kirgistanie cieszyli się licznymi przywilejami, w tym zwolnieniem z szeregu podatków. Za możliwość korzystania z baz na terenie Kirgistanu Rosja wносиła wynegocjowane przez obie strony opłaty.

W Tadżykistanie znajdowała się 201. baza wojskowa, w której mogło służyć do 9 tys. żołnierzy. Natomiast w górach Pamiru zlokalizowany był węzeł opto-elektroniczny „Okno”⁸⁰⁹, który był częścią rosyjskiego systemu kontroli przestrzeni kosmicznej. Bazy te działały na podstawie dwustronnej umowy z 2012 r. (weszła w życie w 2014 r.)⁸¹⁰, wedle której ich obecność miała sprzyjać ochronie interesów obu państw. Stacjonujący w nich żołnierze, pracownicy cywilni i członkowie ich rodzin cieszyli się szerokim immunitetem porównywalnym niemal ze statusem dyplomatycznym.

Do czasu aneksji Krymu w 2014 r. Rosja posiadała bazę morską w Sewastopolu, która funkcjonowała w oparciu o umowę zawartą w 1997 r. o podziale Floty Czarnomorskiej⁸¹¹. Dla Rosji możliwość korzystania z tej bazy miała nie tylko znaczenie symboliczne i historyczne, ale również praktyczne – dawała ona możliwość kontrolowania znacznej części Morza Czarnego, a ponadto, jak wyżej wspomniano, miała o wiele lepsze warunki sztormowe niż Noworosyjsk, co pozwalało na swobodniejsze operowanie okrętów.

Poza obszarem byłego ZSRR Rosja w 2020 r. posiadała dwie bazy wojskowe jedynie w Syrii. Był to wyżej wspomniane, 720. punkt zabezpieczenia materiałowo-technicznego

⁸⁰⁷ *Соглашение между Российской Федерацией и Кыргызской Республикой о статусе и условиях пребывания объединенной российской военной базы*, Министерство Иностранных Дел, 29.01.2017, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/44567/.

⁸⁰⁸ *Соглашение между Кыргызской Республикой и Российской Федерацией о статусе и условиях пребывания российской авиационной базы на территории Кыргызской Республики*, Кыргызская Республика Министерство юстиции, 22 сентября 2003 года, <https://cbd.minjust.gov.kg/17423/edition/297462/ru>.

⁸⁰⁹ *Оптико-электронный узел «Окно» в Нуреке*, Посолство Российской Федерации в Республике Таджикистан, b.d.w., <https://olddushanbe.mid.ru/optiko-elektronnyj-uzel-okno-v-nureke>

⁸¹⁰ *Соглашение между Таджикистаном и Россией о размещении российской военной базы*, „Собрание законодательства Российской Федерации”, 7 апреля 2014 г., № 14, ст.1563 Министерство Иностранных Дел, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/44560/.

⁸¹¹ *Соглашение между Российской Федерацией и Украиной о параметрах раздела Черноморского флота*, „Бюллетень международных договоров”, 1999 Г., № 10, s.34, Министерство Иностранных Дел, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47326/.

Marynarki Wojennej w porcie Tartus oraz lotnisko wojskowe w Humajmim przy porcie lotniczym Latakia. Obie te bazy zostały w 2017 r. wydzierżawione przez Rosję na 49 lat⁸¹². Wcześniej – jeszcze w sierpniu 2015 r. (a więc przed oficjalnym rozpoczęciem rosyjskiej interwencji) – oba państwa zawarły porozumienie o rozmieszczeniu w Syrii komponentu rosyjskich sił powietrznych⁸¹³. W umowie podkreślono konieczność wspólnej walki z terroryzmem. Zdefiniowano czym jest komponent lotniczy, wskazując, że do Syrii dyslokowane może być wszystko, co jest niezbędne do jego funkcjonowania. Określono też, że rosyjscy żołnierze i członkowie ich rodzin będą się cieszyć takimi samymi przywilejami i immunitetem, co personel dyplomatyczny, immunitetem objęte były także samoloty i przewożone przez nie ładunki, które lądowały na lotnisku w Humajmim⁸¹⁴.

W 2017 r. Rosja i Syria zawarły porozumienie o rozszerzeniu terytorium punktu zaopatrzenia logistycznego Marynarki Wojennej Federacji Rosyjskiej w rejonie portu Tartus oraz zawijaniu okrętów wojennych Federacji Rosyjskiej na syryjskie morze terytorialne⁸¹⁵. W dokumencie nie tylko określono czym jest okręt czy zawinięcie, ale wskazano również kto jest dowódcą punktu zabezpieczenia materiałowo-technicznego, czym jest port i obiekty wspólnego użytkowania. Zgodnie z jego treścią, w Tartusie jednorazowo mogło stacjonować maksymalnie 11 rosyjskich okrętów. Minimalny czas powiadomienia władz syryjskich o zwinięciu okrętu do portu wynosił 6 godzin, a standardowy 12 godzin. Rosyjskie okręty miały prawo między innymi do przewożenia broni i sprzętu wojskowego i nie podlegały kontroli celnej. Podsumowując – warunki na jakich Rosja mogła użytkować port w Tartusie były bardzo korzystne i de facto oznaczały, że terytorium bazy było wyłączone spod kontroli syryjskich władz. Jednocześnie warto podkreślić, że już we wrześniu 2015 r. w bazie marynarki wojennej w porcie Tartus Rosjanie dyslokowali 1700 żołnierzy. W 2017 r. oba państwa podpisały protokół do rozmieszczenia grupy rosyjskich sił powietrznych w Syrii⁸¹⁶. Od sierpnia 2019 r. działa tam

⁸¹² Ю. Зверев, *Российские военные базы и объекты за рубежом: Сирия и далее?*, «Евразия Эксперт», 04 мая 2017 г., <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>

⁸¹³ *Соглашение между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о размещении авиационной группы Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Сирийской Арабской Республики от 26 августа 2015 года*, Официальное опубликование правовых актов, 14.01.2016, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201601140019>.

⁸¹⁴ Już z takiego sformułowania jasno wynika, że swoje siły zbrojne Rosja traktowała w Syrii jako element polityki zagranicznej.

⁸¹⁵ *Соглашение между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о расширении территории пункта материально-технического обеспечения Военно-Морского Флота Российской Федерации в районе порта Тартус и захода военных кораблей Российской Федерации в территориальное море, внутренние воды и порты Сирийской Арабской Республики от 18 января 2017 года*, Официальное опубликование правовых актов, 20.01.2017, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201701200039>.

⁸¹⁶ *Протокол к Соглашению между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой от 26 августа 2015 года*, „Бюллетень международных договоров”, апрель 2017, №4, s. 72 - 83, Министерство

ponadto stała baza remontowa dla rosyjskich okrętów⁸¹⁷. Nie można mieć zatem wątpliwości, że tak korzystne warunki stacjonowania swoich żołnierzy i dyslokacji baz były elektem wsparcia dla syryjskiego prezydenta.

Jak podkreślił Bogdan Grenda „z wojskowego punktu widzenia baza w Tartus (sic!) stanowiła dla Rosji bardzo ważny punkt w zakresie logistycznego zabezpieczenia rosyjskich okrętów oraz statków handlowych operujących w basenie Morza Śródziemnego. Dogodne położenie bazy zwiększało możliwości operacyjnego wykorzystania rosyjskich sił morskich nie tylko na akwenie Morza Śródziemnego, ale również Oceanu Indyjskiego. Baza ta była także kluczowa dla rosyjskich operacji antypirackich w Rogu Afryki, a także dawała możliwość szybkiego wsparcia okrętów (w ciągu ok. 6-7 dni) przez Cieśninę Gibraltarską na Ocean Atlantycki, czyli do strefy operacyjnej rosyjskiej Floty Północnej i Floty Bałtyckiej⁸¹⁸”. Dla Rosji operowanie z Syrii dawało też możliwość uważnego śledzenia aktywności wojskowej, w tym szczególnie marynarek wojennych państw NATO. Jak wskazują Malina Kaszuba i Mirosław Minkina, „syryjski port w Tartus (sic!) umożliwiał też rosyjskim okrętom na Morzu Śródziemnym uzupełnienie zapasów i konserwację jednostek bez konieczności powrotu do portów wojennych na Morzu Czarnym⁸¹⁹”. Bazy w Syrii ułatwiały zatem operowanie rosyjskim jednostkom wchodzącym na Morze Czarne i Morze Śródziemne. Z tych możliwości Rosja częściowo korzystała prowadząc interwencję wojskową w Syrii w obronie Baszara Al-Asada, co zostało przeanalizowane wcześniej.

Jednak obie te bazy były wykorzystywane przez Rosję nie tylko do prowadzenia operacji wojskowej w Syrii, ale także do działań na Morzu Śródziemnym – między innymi do śledzenia aktywności okrętów państw NATO oraz do przerzutu najemników wraz ze sprzętem do państw Afryki. Tym samym szczególnie istotny był immunitet jakim były objęte rosyjskie samoloty, który nie pozwalał na ich kontrolowanie.

Иностранных

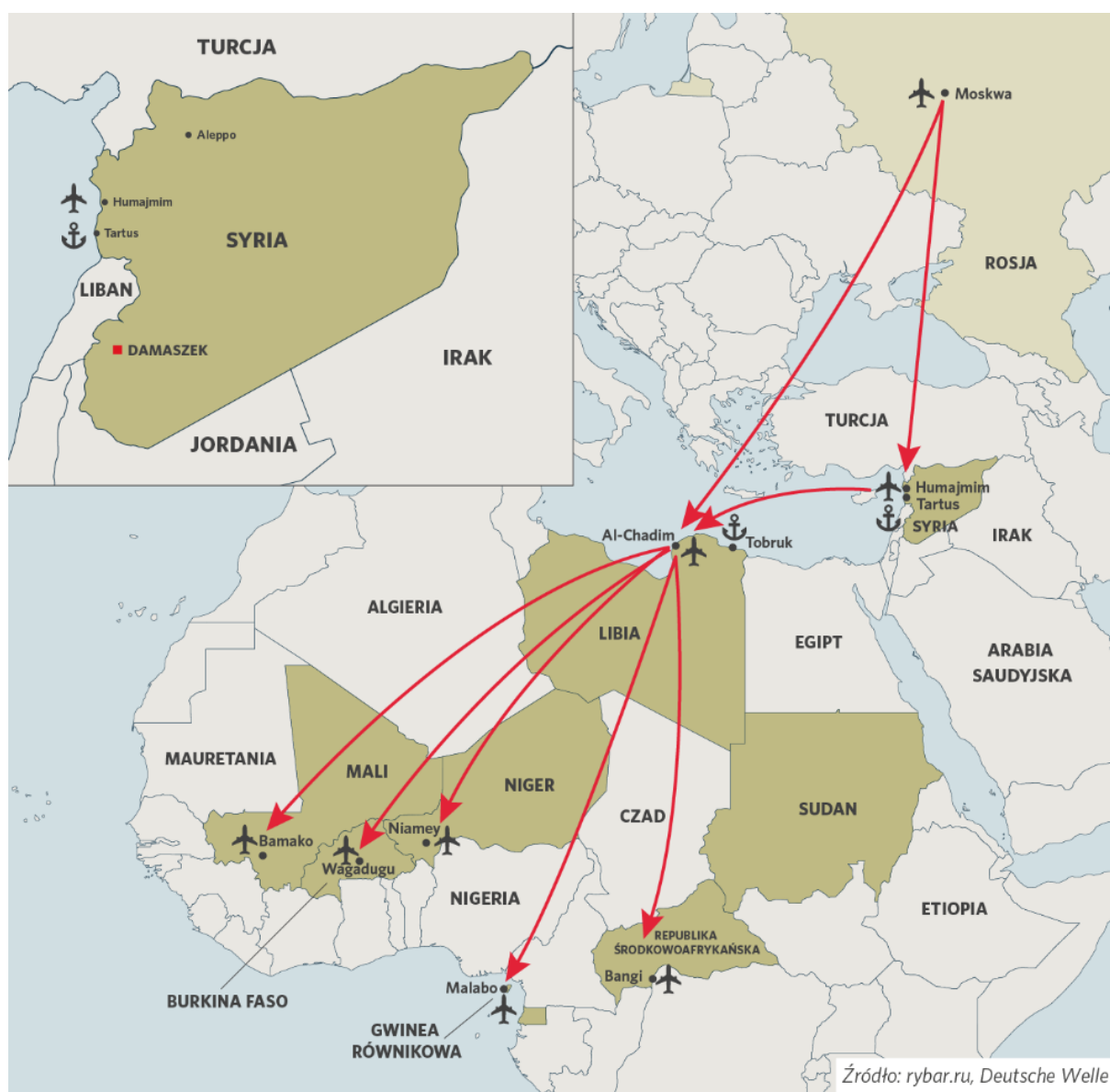
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/51830/.

⁸¹⁷ *Syryjski port Tartus będzie główną bazą remontową dla okrętów Rosji*, „Portal Morski.pl”, 08.08.2019, <https://www.portalmorski.pl/porty-logistyka/43147-syryjski-port-tartus-bedzie-glowna-baza-remontowa-dla-okretow-rosji>.

⁸¹⁸ B. Grenda, op. cit., s. 350-351.

⁸¹⁹ M. Kaszuba Malina, M. Minkina, op. cit., s. 65.

Rys. 19. Szlak przerzutu rosyjskich tzw. prywatnych firm wojskowych do Afryki

Źródło: A.M. Dyner, *Rosja traci na upadku reżimu Asada*, „Polityka Insight”, 11 grudnia 2024, <https://www.politykainsight.pl/bezpieczenstwo/zagrozeniaikonflikty/2281385,1,rosja-traci-na-upadku-rezimu-asada.read>

Podsumowując, lokowanie baz wojskowych w innych państwach służyło Rosji jako ważny element presji politycznej wywieranej na ich władze. Bogdan Grenda trafnie to scharakteryzował pisząc, że w rosyjskiej percepcji „Białoruś uważana jest za jeden z przyczółków Rosji (...) Jako kolejny element *łuku powstrzymywania* można wskazać Armenię. (...) Należy także zaznaczyć, że największa liczba rosyjskich obiektów wojskowych usytuowana jest w Kazachstanie (...) Analiza rozbudowy rosyjskiej infrastruktury militarnej wskazuje, że ulega wydłużeniu rosyjski *łuk powstrzymywania* poprzez budowę kolejnych

bastionów obrony, do których zaliczyć można Arktykę i Syrię⁸²⁰”. Choć rozbudowę baz na terenie dalekiej północy Rosji i rozbudowę potencjału Floty Północnej między innymi poprzez utworzenie na jej bazie piątego Okręgu Wojskowego, nie można zaliczyć do rosyjskiego potencjału poza granicami, to jednak miało to służyć przyszłej rywalizacji z państwami NATO o Arktykę i jej zasoby⁸²¹. Przede wszystkim jednak pozwalało to Rosji na zabezpieczenie swoich interesów poprzez utworzenie swoistej strefy buforowej. Dawało też możliwość wpływania na interesy państw NATO w Afryce i Bliskim Wschodzie czy nawet na aktywność Chin w Azji Centralnej.

5.4. Wykorzystanie „formacji ochotniczych” i prywatnych firm wojskowych

Operacje informacyjne i cybernetyczne oraz wykorzystanie OUBZ i baz poza granicami kraju, stanowiły jedynie część działań hybrydowych prowadzonych przez Rosję z wykorzystaniem jej sił zbrojnych, a wymierzonych w jej adversarzy. Kolejnym były aktywności prowadzone przez najemników i tzw. milicje, które były jednym z ważnych elementów, na jakie wskazał gen. Gierasimow, opisując koncepcję wojen nowoczesnych. Tematyce tej zostały poświęcone liczne śledztwa dziennikarskie prowadzone np. przez Bellingcat⁸²², które jasno wskazywały na powiązania PFW w Rosji z władzami tego państwa, ale także pozycje książkowe, spośród których można wymienić książkę Jacka Margolina, *The Wagner Group. Inside Russia's mercenary army*⁸²³, Grzegorza Kuczyńskiego, *Wagnerowcy. Psy wojny Putina*⁸²⁴ czy Zbigniewa Parafianowicza *Prywatne armie świata*⁸²⁵.

Wykorzystanie formacji mundurowych bez oznaczeń państwowych nie tylko pozwalało rosyjskim władzom ominąć konwencję genewską z 1929 r. dotyczącą traktowania jeńców wojennych, ale też utrudniało przypisywanie odpowiedzialności państwowej za czyny przez nie popełnione. Pozwalało to także ukrywać realne straty własne, ponoszone w trakcie

⁸²⁰ B. Grenda, op. cit., s. 341-343.

⁸²¹ Więcej: A. M. Dyner, *Pieśni lodu i ognia, czyli Rosja w Arktyce*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 9 czerwca 2020, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1482282,rosja-arktyka-polnocna-droga-morska-ocieplenie-klimatu-dyner.html>. Patrz też: P. Markiewicz, *Polityka USA wobec Arktyki*, „Biuletyn PISM” nr 124/2020, 09.06.2020, https://pism.pl/publikacje/Polityka_USA_wobec_Arktyki.

⁸²² Wśród nich można wymienić teksty takie jak: *Wagner Mercenaries With GRU-issued Passports: Validating SBU's Allegation*, “Bellingcat Investigation Team”, January 30, 2019, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/01/30/wagner-mercenaries-with-gru-issued-passports-validating-sbus-allegation/>, oraz *Inside Wagnergate: Ukraine's Brazen Sting Operation to Snare Russian Mercenaries*, “Bellingcat Investigation Team”, November 17, 2021 <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2021/11/17/inside-wagnergate-ukraines-brazen-sting-operation-to-snare-russian-mercenaries/>.

⁸²³ J. Margolin, *The Wagner Group. Inside Russia's mercenary army*, London 2024, ss. 328.

⁸²⁴ G. Kuczyński, *Wagnerowcy. Psy wojny Putina*, Warszawa 2022, ss. 254.

⁸²⁵ Z. Parafianowicz, *Prywatne armie świata, czyli jak wyglądają współczesne konflikty*, Kraków 2021, ss. 223.

zaangażowania w konflikt zbrojny, czego przykładem są omówione już w niniejszej dysertacji działania zbrojne prowadzone przez Rosję na wschodzie Ukrainy w latach 2014-2022.

Choć już w połowie pierwszej dekady XXI w. rosyjskie koncerny wydobywcze i energetyczne zaczęły korzystać z usług wyspecjalizowanych „firm ochroniarskich” poza granicami Rosji⁸²⁶, a rynek prywatnych form wojskowych zaczął rozwijać się kilka lat później, w okresie jaki obejmuje niniejsza dysertacja, funkcjonowanie tzw. prywatnych firm wojskowych (PFW) było w Rosji nielegalne. I choć w 2018 r. partia Sprawiedliwa Rosja wniosła do Dumy projekt ustawy regulującej działanie tych firm⁸²⁷, ich funkcjonowanie nie zostało formalnie zalegalizowane ze względu na sprzeciw tzw. resortów siłowych. Przedstawiciele instytucji opiniujących ów projekt podkreślili, że działanie PFW naruszało art. 208 kk⁸²⁸ Rosji, który za uczestnictwo w nielegalnych formacjach zbrojnych przewidywał do dwóch lat pozbawienia wolności⁸²⁹. Ich zdaniem funkcjonowanie PFW stało też w sprzeczności z art. 359 kk FR, który jasno stwierdzał, że najemnictwo jest zakazane. Za naruszenie tego artykułu rosyjski ustawodawca przewidział maksymalną karę więzienia do lat dwudziestu, a uczestnictwo najemnika w konflikcie zbrojnym lub działaniach zagrożone było karą do piętnastu lat więzienia. Zablockowanie swobodnego działania PFW leżało w interesie tzw. resortów siłowych, gdyż dzięki pozostawieniu ich w sferze szarości, nadal mogli utrzymywać nad najemnikami niemal pełną kontrolę.

Jak już zostało wspomniane, wykorzystanie PFW stało się dla Rosji narzędziem umożliwiającym nieoficjalne prowadzenie działań zbrojnych i angażowanie się w politykę szeregu państw, bez konieczności ponoszenia prawnej i państwowej odpowiedzialności za konsekwencje takich aktywności. Grzegorz Kuczyński jeden z polskich badaczy tematu podkreślił, że „generał Siergiej Kanczukow, były szef wywiadu Syberyjskiego Okręgu Wojskowego i weteran GRU wskazuje, że połączenie zaawansowanego sprzętu technicznego i wysokich umiejętności zawodowych, bezpośrednio kontrolowanych przez państwo pozwala rosyjskim CzWK podejmować zadania wykonywane zwykle przez regularne siły armii rosyjskiej⁸³⁰”. Kuczyński zwraca jednak uwagę, że rosyjskie PFW działają inaczej niż te

⁸²⁶ G. Kuczyński, *op. cit.*, s. 21.

⁸²⁷ *О необходимости легализации частных военных компаний*, Российский совет по международным делам, 28 января 2018, https://russiancouncil.ru/blogs/Strategies_and_technologies/o-neobkhdimosti-legalizatsii-chastnykh-voennykh-kompaniy/.

⁸²⁸ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 20.02.2026), https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/.

⁸²⁹ Choć – co warto podkreślić – ustawodawca w przepisie tym stanowi, że zakazane działania muszą być wbrew interesom Federacji Rosyjskiej.

⁸³⁰ G. Kuczyński, *op. cit.*, s. 29.

wykorzystywane przez państwa zachodnie, a zwłaszcza USA⁸³¹. Nieregularne formacje wojskowe były przez Rosję wykorzystane na Ukrainie, w Syrii czy szeregu państw afrykańskich. Dzięki temu Rosja np. w przypadku Ukrainy mogła wskazywać, że trwające tam w okresie 2014-2022 działania zbrojne de facto miały charakter wojny domowej.

Kuczyński zwraca uwagę, że „prywatne spółki wojskowe w Rosji można generalnie podzielić na dwie grupy. W pierwszej działalność organizują weterani specnazu FSB z jednostek Alfa i Wympieł. W drugiej dominują byli żołnierze specnazu GRU i wojsk powietrznodesantowych⁸³²”. Pokazuje to nie tylko znaczenie tych instytucji dla realizowania celów polityki zagranicznej Rosji, ale też tłumaczy, dlaczego nie chciały one legalizacji PFW – w obawie przed przegraną w swoistej wewnętrznej rywalizacji i walki o wpływy prowadzonej przez instytucje siłowe w samej Rosji.

Szczególnym przykładem wykorzystania przez Rosję nieregularnych formacji zbrojnych do realizacji swoich interesów była Ukraina. W tym państwie Rosja używała nie tylko PFW, ale też grup ludności rosyjskiej tam mieszkających, oddziałów milicji i wojska, które przeszły na jej stronę, zorganizowanych grup przestępczych, a także prorosyjskich organizacji pozarządowych oraz parafii prawosławnych wiernych Patriarchatowi Moskiewskiemu⁸³³ tworząc z nich formacje paramilitarne, które – jak zostało wcześniej wspomniane – odegrały znaczną rolę w trakcie działań na wschodzie Ukrainy w okresie 2014-2022. Rosja wykorzystwała również „paramilitarne jednostki kozactwa rosyjskiego Wojska Dońskiego. Organem dowódczym tych wielotysięcznych grup prorosyjskich byli oficerowie Głównego Zarządu Wywiadowczego Sztabu Generalnego FR, oraz oficerowie innych służb specjalnych Rosji⁸³⁴”. Ponadto w skład oddziałów paramilitarnych walczących na wschodniej Ukrainie wchodził emerytowany rosyjscy żołnierze, którzy „dobrowolnie, na terytorium Rosji zgłaszali się do rekrutacji w celu uczestnictwa w działaniach bojowych toczących się w Donbasie przeciwko Ukrainie. Należeli do niej też czynni rosyjscy wojskowi, których wysłano do Donbasu z regularnych rosyjskich jednostek wojskowych jako *urlopowiczów*. Odrębny segment stanowili najemnicy z kaukaskich republik Federacji Rosyjskiej ze szczególnym

⁸³¹ Ibidem, s. 30.

⁸³² Ibidem, s. 34.

⁸³³ 15 grudnia 2018 r. w Kijowie odbył się sobór zjednoczeniowy ukraińskich kościołów prawosławnych. Zatwierdził on statut nowej ukraińskiej Cerkwi (CPU) i wybrał jej zwierzchnika. Był to ostatni krok na drodze do uzyskania autokefalii przez ukraińskie prawosławie, które w ten sposób w 2019 r. uniezależniło się od Cerkwi rosyjskiej. Więcej: A. M. Dynier, D. Szeligowski, op. cit. też: M. Piechowska, *Cerkiew Prawosławna Ukrainy – rok po uzyskaniu autokefalii* „Biuletyn PISM”, nr 37/2020, 04.03.2020, https://www.pism.pl/publikacje/Cerkiew_Prawoslawna_Ukrainy__rok_po_uzyskaniu_autokefalii.

⁸³⁴ W. Baluk, M. Doroszko, op. cit., s. 113.

uwzględnieniem Czeczenii⁸³⁵”. W sumie, jak szacują Baluk i Doroszek, w formacjach paramilitarnych 50% stanowili rosyjscy najemnicy, a 30-40% miejscowi bojownicy⁸³⁶. Do ich zadań, w początkowym okresie prowadzenia działań zbrojnych w Donbasie, należała między innymi „ochrona oraz obrona zajętych budynków organów władzy lokalnej; prześladowanie aktywistów społecznych; zajęcie oraz rozbicie ukraińskich jednostek wojskowych na Krymie oraz na wschodzie Ukrainy; obrona innych instytucji zajętych przez rosyjskich wojskowych; blokada dróg; pełnienie warty w punktach kontrolnych⁸³⁷”. Kwestie udziału i motywacji bojowników zaangażowanych po rosyjskiej stronie w czasie wojny w Donbasie w okresie 2014-2022 opisała również Oksana Mihheieva, wskazując że byli to przede wszystkim mężczyźni w wieku 25-35 lat, czujący się Rosjanami i jednocześnie lokalnymi aktywistami. Część z nich do udziału w działaniach zbrojnych zmotywowały kwestie finansowe⁸³⁸. Część z kolei działała z pobudek patriotycznych, wskazując na silne poczucie rosyjskości⁸³⁹.

Również prywatne firmy wojskowe odegrały istotną rolę w działaniach, które Rosja prowadziła w latach 2014-2022 na wschodzie Ukrainy. Lokalni separatyści w walce z siłami zbrojnymi Ukrainy byli bowiem wspierani nie tylko przez rosyjskich żołnierzy, ale również najemników, głównie z Grupy Wagnera. Z ich rozmów, podsłuchanych przez Służbę Bezpieczeństwa Ukrainy wynikało jednak wyraźnie, że wagnerowcom rozkazy wydawali rosyjscy wojskowi⁸⁴⁰. „Na początku wagnerowców na ługańszczyźnie było maksymalnie 250. Ta liczba szybko wzrosła do półtora tysiąca, by po roku dobić do pięciu tysięcy. Do najważniejszych bitew (...) (stoczonych z ich udziałem doszło - A.M.D.) w sierpniu i wrześniu 2014 roku (...) (brali oni także – A.M.D.) udział w bitwie o Debaltsewe zimą 2015 roku⁸⁴¹. mniej ważne było zaangażowanie wagnerowców w czystki w szeregach na terenie Ługańskiej Republiki Ludowej. Ich zasadnie polegało na likwidowaniu wszystkich, którzy mieli wątpliwości w kwestii podporządkowania się popieranemu przez Kreml liderowi Igorowi Połtynkiemu⁸⁴²”. Wykorzystanie milicji i PFW do 2022 r. pozwalało Rosji utrzymywać iluzję braku zaangażowania w konflikt na Ukrainie. Dzięki temu rosyjska dyplomacja starała się wywierać presję na państwa europejskie w ramach negocjacji związanych z porozumieniami

⁸³⁵ Ibidem, s. 113.

⁸³⁶ Ibidem, s. 114.

⁸³⁷ Ibidem.

⁸³⁸ Więcej: O. Mihheieva, *Motivations of pro-Russian and prod-Ukrainian combatants in the Context of the Russian Military Intervention in the Donbas*, [w:] David R. Marples (red.), *The war in Ukraine's Donbas. Origins, context, and the future*, Budapest 2022, s. 67-82.

⁸³⁹ Więcej: A. Arutunyan, op. cit., ss. 3-21.

⁸⁴⁰ Więcej: Z. Parafianowicz, op. cit., s. 48.

⁸⁴¹ Więcej: M. Żyrochow, *Obrona Wuhłehirśka. Największa porażka operacji debaltcewskiej*, „Nowa Technika Wojskowa”, nr specjalny 19, kwiecień 2025, s. 74-85.

⁸⁴² Ibidem, s. 79-80.

Rys. 20. Państwa, w których w latach 2008-2022 operowali rosyjscy najemnicy

277

realizacji celów rosyjskiej polityki zagranicznej⁸⁴³ wskazując tym samym na sposób wykorzystania przez Rosję PFW w prowadzeniu polityki zagranicznej.

Rys. 21. Prywatne firmy wojskowe w Rosji w 2018 r.

Źródło grafiki: *Частные военные компании России как инструмент узаконенного террора*, Inform Napalm, 23.11.2015, <https://informnapalm.org/15878-rossyjskiye-chvk/>

Powyższa, opublikowana w 2015 r. grafika pokazuje, że już wtedy Rosja dysponowała ok. dziesięcioma ważnymi prywatnymi firmami wojskowymi. Z czasem ich liczba się zmieniała, niezmienny pozostawał jednak cel działania – w tym reprezentowanie zarówno interesów Rosji, spółek państwowych, jak i oligarchów oraz osób bezpośrednio powiązanych z Kremlm. Warto podkreślić, że PFW do „ochrony” swoich interesów wykorzystywały także największe rosyjskie koncerny takie jak Gazprom, Rosatom, Rosneft, Koleje Rosyjskie⁸⁴⁴.

⁸⁴³ B. Katz, S. G. Jones, C. Doxsee, N. Harrington, *Moscow's Mercenary Wars. The Expansion of Russian Private Military Companies*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), September 2020, <https://russianpmcs.csis.org/>.

⁸⁴⁴ Więcej: A.M. Dyrer, *Znaczenie prywatnych firm wojskowych w polityce zagranicznej Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 64/2018, 04.05.2018, https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_prywatnych_firm_wojskowych_w_polityce_zagranicznej_Rosji. Patrz też: B. Grenda, op. cit., s. 393-399.

Jedną z najbardziej znanych PFW aktywnych w okresie omawianym w niniejszej dysertacji była RSB-Group, która działała w Libii oraz na Ukrainie. W Libii współpracowała z gen. Chalifą Haftarem, który cieszył się poparciem rosyjskich władz, i który kontrolował znaczą część libijskiego terytorium, co było rezultatem wojny domowej w tym państwie w 2011 r.⁸⁴⁵. Natomiast w Donbasie RSB-Group od 2014 r. wspierała siły prorosyjskie. Jedną ze specjalizacji tej grupy była ochrona infrastruktury energetycznej. Kolejną ważną PFW była Moran Security Group, która działała w Libanie, Afganistanie, Iraku czy Syrii. PFW Redut-Antiterror operowała natomiast w Iraku i Afganistanie, a grupa MAR „chroniła” wzmiankowane już tzw. białe konwoje, które oficjalnie Rosja wysyłała do Donbasu z pomocą humanitarną, a faktycznie zawierały one pomoc wojskową dla separatystów⁸⁴⁶. Na Ukrainie i w Syrii była obecna grupa E.N.O.T. Jak podkreśla Kuczyński firmy te stawały się coraz bardziej profesjonalne w prowadzeniu swojej działalności, tworząc centra szkoleniowe dla swoich najemników⁸⁴⁷.

Szczególną rolę dla realizacji celów rosyjskiej polityki zagranicznej przed 2022 r. odegrała jednak tzw. Grupa Wagnera, której właścicielem był Jewgienij Prigożyn. Najemnicy Grupy Wagnera walczyli od 2014 r. w Donbasie. Brali też udział w operacji wojskowej w Syrii, gdzie w lutym 2018 r. w walce z żołnierzami USA zginęło najprawdopodobniej ok. 300 jej pracowników. Warz z najemnikami innych PFW, byli również kontraktowani do ochrony infrastruktury przesyłowej i miejsc wydobywania węglowodorów w Afryce Północnej, a ich działania były prowadzone w ścisłym porozumieniu z władzami Rosji. Ich aktywność widoczna była też w Mali, Libii, Sudanie Republice Środkowoafrykańskiej (RŚA)⁸⁴⁸, Afganistanie, Iraku, Sri Lance, Tadżykistanie czy w Górskim Karabachu, który był regionem spornym między Armenią i Azerbejdżanem. Rosja wykorzystwała te prywatne firmy wojskowe w nieudanej próbie zamachu stanu w Czarnogórze⁸⁴⁹.

Od 2018 r. widać było aktywizację działań Grupy Wagnera w Afryce. Jej najemnicy byli widoczni w otoczeniu prezydenta Madagaskaru Andry Nirina Rajoelina, widać też ich aktywność na terenie Republiki Środkowoafrykańskiej⁸⁵⁰. W 2019 r. Grupa ta została wykorzystana w Mozambiku, a w zamian za podjęcie przez nią walk z islamistami podpisana

⁸⁴⁵ Szerzej o wojnie domowej w Libii patrz: S. Marcuzzi, *The EU, NATO and the Libya conflict: anatomy of a failure*, Londyn-Nowy Jork 2021, ss. 253.

⁸⁴⁶ Szerzej o „białych konwojach” patrz: *Do Donbasu wjechał setny konwój „humanitarny”*, „Defence24”, 27 listopada 2020, <https://defence24.pl/geopolityka/do-donbasu-wjechał-setny-konwój-z-rosji-kijow-protestuje>

⁸⁴⁷ Więcej: G. Kuczyński, op. cit., s. 34-38. Patrz też: J. Margolin, op. cit., s. 64-160.

⁸⁴⁸ Więcej: J. Czerep, *Rosyjska grupa Wagnera rozszerza wpływy w Afryce*, „Biuletyn PISM” nr 181/2021, 26.10.2021, <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjska-grupa-wagnera-rozszerza-wplywy-w-afryce>

⁸⁴⁹ Więcej: Z. Parafianowicz, op. cit., s. 36-231.

⁸⁵⁰ A. Górski, *Grupa Wagnera i inne prywatne armie świata*, Poznań 2023, s. 115-119, 134-135.

została umowa między Narodową Korporacją Węglowodorów Mozambiku a Rosnieftą. Jednak działania wagnerowców skończyły się znaczącą kompromitacją i zmusiły Rosjan do wycofania z Mozambiku⁸⁵¹. Od 2020 r. Grupa Wagnera aktywnie działała też w Mali, a jej najemnicy prowadzili operacje przeciw wojskom francuskim, co będzie miało wpływ na późniejszą zmianę francuskiego postrzegania państwa rosyjskiego⁸⁵².

Jak pisze Jędrzej Czerep zaangażowanie przez Rosję PFW w działania w Afryce „pozwalало budować w poszczególnych państwach relacje zależności od Rosji i uzyskiwać daleko idące koncesje dla firm powiązanych z wagnerowcami, jak i na rzecz Rosji. Formalnie prywatny charakter formacji (...), pozwalał Rosji zaprzeczać związkom z grupą i odciąć się od krytyki jej działań w danym kraju, np. terroryzowania cywilów w RŚA. Utrzymanie grupy nie stanowiło też dla Rosji obciążenia budżetowego. Wagnerowcy byli w stanie w dużym stopniu samofinansować się dzięki płatnościom od władz państw czy stronnictw, na rzecz których pracowali, patronatowi bliskiego Władimirowi Putinowi oligarchy Jewgienija Prigożyna i dodatkowym korzyściom uzyskiwanym w państwach działania (wykorzystując zwłaszcza dostęp do zasobów naturalnych). Pomimo utrzymywania pozorów niezależności operacjom wagnerowców towarzyszą rozwijane równolegle formalne działania Rosji. W przypadku Mali spodziewanej finalizacji kontraktu towarzyszyła np. dostawa uzbrojenia w ramach dwustronnej umowy wojskowej⁸⁵³”. Tym samym działania dyplomatyczne idące za działaniami PFW w Afryce jasno udowadniają, że najemnicy realizowali cele rosyjskiej polityki zagranicznej.

W efekcie wzmożonej działalności PFW w Afryce Rosji udało się przeprowadzić swoistą ofensywę dyplomatyczną w państwach tego kontynentu. Rezultatem tych działań było zorganizowanie w dniach 24–25 października w Soczi pierwszego szczytu Rosja–Afryka. Obecnych na nim było 54 przedstawicieli państw afrykańskich, z których 43 było głowami państw lub szefami rządów. Jak podkreślili Witold Rodkiewicz i Iwona Wiśniewska „mimo słabości gospodarczej Rosja jest w stanie wypracować ofertę adresowaną do rządzących w państwach afrykańskich. Dotyczyła ona przede wszystkim sprzedaży uzbrojenia i sprzętu wojskowego (tańszego od zachodniego i lepszego od chińskiego) wraz ze szkoleniem kadr wojskowych i struktur bezpieczeństwa (w ciągu ostatnich pięciu lat przeszkolenie w Rosji przeszło ponad 2,5 tys. afrykańskich wojskowych). Rządzącym w Afryce Kreml proponował również konsulting polityczny oraz rozbudowany pakiet usług ochroniarskich i wojskowych (świadczą je również firmy prywatne, jak np. Grupa Wagnera). Atutem Rosji było też stałe

⁸⁵¹ Ibidem, s. 123-126.

⁸⁵² A. Górski, op. cit., s. 130-134.

⁸⁵³ J. Czerep, op. cit.

członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, dzięki któremu mogła ona blokować (jak miało to miejsce np. w przypadku rezolucji tej Rady dotyczącej użycia broni chemicznej w Syrii) także ewentualne inicjatywy RB podejmowane w reakcji na łamanie przez rządy afrykańskie praw człowieka. W zamian Rosja oczekiwała prestiżowych kontraktów (m.in. na budowę elektrowni jądrowej w Egipcie) lub koncesji dla firm na wydobycie surowców⁸⁵⁴. Przebieg szczytu oraz wskazane powyżej propozycje jasno udowadniały, że PFW działały w imieniu i na zlecenie rosyjskich władz.

Kolejnym dowodem na powiązanie PFW z rosyjskim aparatem władzy był fakt, że w firmach tych służyli weterani regularnych sił zbrojnych, w tym formacji wywiadowczych i specjalnych, którzy podlegali selekcji i przechodzili specjalistyczne szkolenia. Choć formalnie funkcjonowanie takich korporacji było zabronione, najemnicy korzystali ze sprzętu sił zbrojnych Rosji, lub byli leczeni w szpitalach wojskowych.

Autorka ma świadomość, że wskazane wyżej przykłady są jedynie niewielkim elementem całokształtu działań prowadzonych przez PFW poza granicami Rosji. Udowadniają one jednak, że prywatne firmy wojskowe są de facto częścią rosyjskich struktur siłowych, a ich działania można traktować jako element polityki zagranicznej Rosji. Dlatego Rosja w omawianym okresie konsekwentnie rozwijała ten sektor, traktując go jako ważny element „nieformalnej dyplomacji siły”.

Podsumowanie

W analizowanym w niniejszej dysertacji okresie lat 2008-2022 Rosja uciekała się do okółomilitarnych środków oddziaływania na inne państwa. Do najważniejszych zaliczyć można wrogie aktywności hybrydowe stosowane przeciw wielu państwom i wykorzystanie tzw. PFW, w których funkcjonowanie były zaangażowane rosyjskie siły zbrojne. Innym elementem używanym przez Rosję w jej polityce zagranicznej były aktywności w ramach OUBZ, ale też wykorzystanie baz wojskowych znajdujących się poza granicami Rosji, co było w większości wypadków regulowane prawnie.

W latach 2008-2022 Rosja podejmowała współpracę wojskową z szeregiem państw, ze szczególnym uwzględnieniem OUBZ. Jej głównymi celami było z jednej strony zabezpieczenie swoich interesów politycznych, a niekiedy i gospodarczych, a z drugiej rzucanie swoistych

⁸⁵⁴ Więcej: W. Rodkiewicz, I. Wiśniewska, *Rosyjska ofensywa dyplomatyczna w Afryce*, „Analizy OSW”, 30.10.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-10-30/rosyjska-ofensywa-dyplomatyczna-w-afryce>

wyzwań państwom zachodnim. Biorąc pod uwagę wypowiedzi Władimira Putina z 2021 r.⁸⁵⁵ związane z koniecznością ukształtowania światowej antyzachodniej koalicji, można wywnioskować, że stało się to jednym z najważniejszych celów rosyjskiej polityki zagranicznej. Ze względu na ograniczone zasoby ekonomiczne, Rosja starała się przy tym wykorzystać to co posiadała, a więc ofertę współpracy wojskowej, w tym sprzedaż uzbrojenia oraz kooperacji politycznej bez „warunków wstępnych” związanych np. z koniecznością demokratyzacji danego państwa czy przestrzegania norm prawa.

W przypadku działań podjętych wobec Ukrainy, cele Rosji były w znaczącym stopniu zbieżne z działaniami podjętymi wobec Gruzji. Jak podkreśla Filip Bryjka „od rozpadu ZSRR celem strategicznym Kremla było utrzymanie Ukrainy w swojej strefie wpływów. Położona na styku cywilizacji zachodniej i prawosławnej Ukraina ma geostrategiczne znaczenie z uwagi na: wielkość terytorium, potencjał demograficzny, bogactwa naturalne, położenie geograficzne względem Morza Czarnego oraz przebiegające przez jej terytorium magistrale transportujące rosyjskie surowce energetyczne do Europy Zachodniej. (...) Niepodległa Ukraina podminowuje rosyjskie aspiracje do odgrywania roli jedyne go przywódcy narodów słowiańskich, a także utrudnia realizację rosyjskich planów zbudowania ekonomicznych struktur integracyjnych na obszarze postradzieckim – zwłaszcza Unii Euroazjatyckiej⁸⁵⁶”. Bez Ukrainy dla Rosji nie miało bowiem sensu tworzenie bloku bezpieczeństwa, jakim jest Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Nie miały też racji bytu inne inicjatywy integracyjne na terenie byłego ZSRR. Dlatego, oprócz działań militarnych prowadzonych w latach 2014-2022, strona rosyjska uciekała się do wrogich aktywności hybrydowych przeciw państwu ukraińskiemu. Jednocześnie działania hybrydowe przetestowane na Ukrainie Rosja często stosowała wobec innych państw, doskonaląc techniki ich prowadzenia i wykorzystując coraz nowocześniejsze i powszechniejsze narzędzia do komunikacji.

Dzięki wykorzystaniu PFW⁸⁵⁷ w drugiej połowie drugiej dekady XXI w. Rosja skoncentrowała się na kooperacji z państwami Afryki Północnej, próbując tym samym oddziaływać na bezpieczeństwo całego obszaru Morza Śródziemnego. Starła się między innymi rozbudować swoje kontakty z Libią, Egiptem i Algierią. Pozwalało to Rosji rozszerzyć działalność na coraz więcej państw przy minimalnych kosztach i ryzyku. Dzięki temu Rosjanie

⁸⁵⁵ *Выступление Президента Российской Федерации В.В.Путина на расширенном заседании коллегии Министерства иностранных дел России, Москва, 18 ноября 2021 года*, Министерство иностранных дел, b.d.w. <https://coe.mid.ru/-/vystuplenie-prezidenta-rossijskoj-federacii-v-v-putina-na-rasshirennom-zasedanii-kollegii-ministerstva-inostrannyh-del-rossii-moskva-18-noabrya-2021-god>.

⁸⁵⁶ F. Bryjka, op. cit., s. 221-222.

⁸⁵⁷ A.M. Dynier, *Znaczenie prywatnych firm wojskowych...*

mogli wykorzystywać lokalne gospodarki i zwiększać swoje wpływy polityczne, co pośrednio oddziaływało na interesy gospodarcze części państwa UE i NATO⁸⁵⁸. Swoją obecność na Bliskim Wschodzie i w Afryce Rosja wykorzystwała do rozbudowania presji migracyjnej na państwa Europy – przede wszystkim w 2015 r., ale też elementy tej polityki zostały wykorzystane w wywołanym w 2021 r. kryzysie granicznym na granicy między Białorusią a trzema państwami wschodniej flanki NATO – Polską, Litwą i Łotwą⁸⁵⁹.

Za sprawą działań okołomilitarnych Rosja starała się też realizować jeden z celów swojej polityki zagranicznej jakim było utrzymanie swojej strefy wpływów. Pomagał jej w tym fakt, że formalnie Władimir Putin hołdował zasadzie, że demokracja nie powinna być narzucona z zewnątrz, wszelkie próby zmiany władzy poprzez rozwiązania siłowe/interwencję militarną prowadziły tylko do destabilizacji danego państwa, a zasady kształtowania porządku ustrojowego danego kraju powinny być kształtowane oddolnie⁸⁶⁰.

Tym samym za uprawnioną należy uznać tezę, że działania okołomilitarne, angażujące siły zbrojne i służby specjalne państwa rosyjskiego były ważnym środkiem oddziaływania politycznego na szereg państw. Dzięki nim Rosja starała się także utrzymać pozycję jednego ze światowych liderów, co także było celem jej polityki zagranicznej.

Rosyjska wojna hybrydowa przeciw Zachodowi i państwom tzw. „bliskiej zagranicy” odbierana jest powszechnie jako „wojna nowego typu”. Wrażenie nowoczesności wzmacnia oddziaływanie psychologiczne polityki i propagandy rosyjskiej, budując jej wizerunek jako wiodącej pod względem koncepcyjnym i wyprzedzającej myśl i praktykę polityki zachodniej. Generalnie zacofane państwo rosyjskie ukazuje się w ten sposób jako zdolne do szybkiej adaptacji do zmieniających się warunków międzynarodowych. Sprawia też wrażenie, że jest zdolne do sprawnej modernizacji instrumentów swojej polityki charakterystycznych dopiero dla współczesnego „nowoczesnego” świata. Jest to obraz nieprawdziwy. Badacze polscy od dawna wskazywali na silnie zakorzeniony w tradycji rosyjskiej, czerpiący ze wzorów azjatyckich, dywersyjny charakter rosyjskich wojen zaborczych, prowadzonych tą metodą od początków państwa moskiewskiego⁸⁶¹.

Działania destabilizujące przyszłą ofiarę otwartej agresji zbrojnej i zmierzające do jej międzynarodowej izolacji poprzez budowanie jej negatywnego wizerunku, od dawna stosowane były przez Rosję. Najpierw czyniła to ona wobec Rzeczypospolitej poprzez

⁸⁵⁸ Patrz też: B. Grenda, op. cit., s. 351-352.

⁸⁵⁹ Więcej: A.M. Dynier, *Kryzys graniczny...*

⁸⁶⁰ Co jednak ważne zasada ta nie dotyczyła obszaru b. ZSRR postrzeganego przez Rosję jako „bliska zagranica”.

⁸⁶¹ Patrz: W. Bączkowski, *Rosja wczoraj i dziś. Studium historyczno-polityczne*, Kraków-Warszawa 2022, s. 8-22 oraz idem, *Istota siły i słabości rosyjskiej. Pisma o Rosji*, Kraków-Warszawa 2022, s. 3-29.

ukazywanie samej siebie jako „obrończyni swobód religijnych i wolności szlacheckich” (o czym świadczy rola jaką ówczesne rosyjskie władze odegrały w powstaniu konfederacji toruńskiej-protestanckiej, słuckiej-prawosławnej i konfederacji katolickich: radomskiej, wileńskiej, a w końcu warszawskiej w 1768 r.⁸⁶², czy targowickiej w 1792 r.⁸⁶³), a także manipulowanie koliszczyzną⁸⁶⁴. Znana jest też rola opłacanego przez Katarzynę II Voltaire’a w tworzeniu obrazu „zacofanej, fundamentalistycznie katolickiej” Rzeczypospolitej i jej „dobrodziejki” – imperatorowej Rosji – oświeconej „Semiramidy Północy”⁸⁶⁵. Podobną funkcję pełnił panslawizm⁸⁶⁶ jako ideologia podważająca panowanie Imperium Osmańskiego na Bałkanach⁸⁶⁷ czy burząca spoistość Austro-Węgier⁸⁶⁸. Już wówczas przestrzegali przed nim świat Polacy⁸⁶⁹, którzy jako jedyny naród słowiański aktywnie sprzeciwiali się tej rosyjskiej idei imperialnej, stanowiąc wyzwanie polityczne i intelektualne dla jej promotorów⁸⁷⁰. Znana jest antynapoleońska rosyjska akcja dezinformacyjno-dywersyjna w Niemczech w 1812 r., kierowana przez opłacanego przez Rosję szefa pruskiej policji Justusa von Grunera i majora Heinricha von der Goltza, który doprowadził z kolei do rozkładu moralnego pruskiego korpusu feldmarszałka Johanna Yorcka, wchodzącego w skład francuskich sił inwazyjnych atakujących Rosję⁸⁷¹. 136 lat później przejście Czechosłowacji w drodze komunistycznego zamachu stanu

⁸⁶² R. Buterwick, *Światło i płomień. Odrodzenie i zniszczenie Rzeczypospolitej (1733-1795)*, Kraków 2023, s.125-133.

⁸⁶³ Szerzej patrz: W. Smoleński, *Konfederacja targowicka. Wojna polsko-rosyjska 1792 w obronie Konstytucji 3 maja*, Kraków 2024, ss. 438.

⁸⁶⁴ W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t.1, Warszawa 1991, s. 69-71. Por. N. Jakowenko, *Historia Ukrainy do 1795 roku*, Warszawa 2011, s. 486.

⁸⁶⁵ Szerzej patrz: Voltaire, *Pisma przeciw Polakom*, Warszawa 2017, ss. 270. Ich omówienie w recenzji patrz: D. Czarnecka, *Voltaire – „Pisma przeciw Polakom” – recenzja i ocena*, „Histmag.org”, 08.10.2017, <https://histmag.org/Voltaire-Pisma-przeciw-Polakom-recenzja-15802>. Patrz też: M. Pieczyński, *Nie ma innej Rosji*, Warszawa 2024, ss. 311.

⁸⁶⁶ Szerzej patrz: P. Eberhardt, *Rosyjski panslawizm jako idea geopolityczna*, „Przegląd Geopolityczny”, t.2, 2010, s. 43-64. Ciekawą analizę polityki ciągłości i ewolucji polityki rosyjskiej na kierunku bałkańskim od XVIII w. po czasy współczesne, pokazujące zarówno jej ciągłość, jak i zachodzące w niej zmiany patrz: V. Mihailov, *Państwa i narody bałkańskie w świadomości geopolitycznej Rosji. Rosja w świadomości geopolitycznej państw i narodów bałkańskich*, „Przegląd Geopolityczny”, t.2, 2010, s. 77-92. Patrz też: R. Kłaczyński, *Polityka Imperium Rosyjskiego wobec państw, narodów bałkańskich 1826–1914*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne”, t. XXVI / 2017, s. 69-81.

⁸⁶⁷ O grze politycznej w trójkącie Rosja-Turcja-Austria z wykorzystaniem przez Petersburg Słowian bałkańskich w latach siedemdziesiątych XIX w. szerzej patrz: H. Wereszycki, *Sojusz trzech cesarzy. Walka o pokój europejski 1872-1878*, Warszawa 2010, s.169-450. O ingerencji rosyjskiej w kwestie tureckie pod pretekstem obrony Słowian i prawosławia patrz: T. Wituch, *Tureckie przemiany. Dzieje Turcji 1878-1923*, 1980, s. 33-34, 44-45.

⁸⁶⁸ H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów*, Kraków-Wrocław 1986, s. 199-200, 211-218.

⁸⁶⁹ Patrz klasyczny dla tej problematyki tekst Stanisława Koźmiana, *Panslawizm, Polska i traktat w San Stefano*, *Klasyka Geopolityki, Teksty Źródłowe, Ośrodek Myśli Politycznej*, <https://usa-ue.pl/klasyka-geopolityki-teksty/teksty-zrodlowe/panslawizm-polska-i-traktat-w-san-stefano/>.

⁸⁷⁰ Szerzej o problemie, który dla panslawizmu stanowili Polacy i rosyjskich pomysłach poradenia sobie z nim patrz: A. Giza, *Miejsce i rola Polski w wizji rosyjskich panslawistów drugiej połowy XIX wieku i neoslawistów z początków XX wieku*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. 2, 1997, s. 353-362.

⁸⁷¹ W. Bączkowski, *Istota siły i słabości rosyjskiej...*, s. 15-16.

i uczynienie z niej państwa satelickiego ZSRR w 1948 r.⁸⁷², według dzisiejszej terminologii zakwalifikowane byłoby bez wątpienia jako agresja hybrydowa. Przykłady można by mnożyć. Znane są także rosyjskie prowokacje pod „cudzą flagą” pod hasłem obrony czystości islamu wobec Persji w wojnie o Azerbejdżan i przeciw Turcji w wojnie krymskiej (głoszenie, że „sultan sprzymierzając się z chrześcijańską Francją i Wielką Brytanią zdradził islam i obowiązkiem prawowiernych muzułmanów jest bunt przeciw niemu”) – opisane w liście Paskiewicza do Gorczakowa z marca 1854 r., a przytaczane w wiekopomnym dziele Kucharzewskiego *Od białego do czerwonego caratu*⁸⁷³) oraz nieudane próby zastosowania działań destabilizujących wobec Polski w 1920 r. (rola Polrewkomu⁸⁷⁴) czy Finlandii w 1939 r. („rząd” Otto Kuusinen⁸⁷⁵).

Konserwatywną (tzn. opartą na dążeniu do zachowania status quo) naturę polityki wewnętrznej Rosji i wywrotowy (ukierunkowaną na destabilizację państwa, wobec którego była/jest prowadzona) charakter jej polityki zagranicznej można opisać na przestrzeni ostatnich co najmniej 300 lat – czy to prowadzoną wobec sąsiadów (Rzeczypospolitej, Imperium Osmańskiego, Szwecji i Austro-Węgier), czy też – jak po 1917 r. nabierającą narastającej skali globalnej w postaci rewolucyjnego ze swej natury komunizmu. Ta metoda polityki rosyjskiej, kontynuowana po 1991 r. w odniesieniu do Mołdawii, Gruzji i przy okazji wojen w byłej Jugosławii itd., nie jest zatem znamieniem „wojny nowoczesnej”, przeciwnie jest starą rosyjską tradycją.

Współczesne rosyjskie operacje dezinformacyjno-dywersyjne, choć dostarczają licznych przykładów wykorzystania tego typu działań w bieżącej polityce rosyjskiej i stanowią jeden z wymiarów działania jej sił zbrojnych – w omawianym wypadku – sił specjalnych, mają też rozbudowane podstawy teoretyczne opisane w rosyjskim i obcym piśmiennictwie wojskowym i specjalistycznym, nie są zatem – mimo tworzenia takiego wrażenia – „wojną nowego typu.” Przeciwnie, są kontynuacją nie tylko starego, ale i głównego sposobu prowadzenia przez Rosję jej wojen zaborczych. Oczywiście są one zmodyfikowane w związku z postępem technologicznym i znacznie bardziej skomplikowaną niż w dawnych epokach, tkanką społeczną, w środowisku której są prowadzone, ich zasadnicza natura pozostaje jednak

⁸⁷² Szerzej patrz: F. Fejtő, *Praski zamach stanu 1948*, Warszawa: Wydawnictwo Książ (druk podziemny) 1984, s. 148. Por.: K. Kaplan, *Czechoslovakia's February 1948*, [w:] N. Stone, E. Strouhala (red.), *Czechoslovakia: Crossroads and Crises, 1918–1988*, London 1992, s. 147–168.

⁸⁷³ J. Kucharzewski, *Od białego caratu do czerwonego. Lata przełomu. Romanow, Pugaczow czy Pestel*, t.3, Warszawa 1999, s. s.70-72.

⁸⁷⁴ Więcej: K. Zieliński, *Przyczynek do dziejów Polskiego Biura KC Rosyjskiej Komunistycznej Partii [bolszewików] i Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski*, „Facta Simonidis”, 1(4)/2011, s. 9-27.

⁸⁷⁵ E. Engle, L. Paananen, *Wojna zimowa. Sowiecki atak na Finlandię 1939-1940*, Gdańsk 2001, s. 51-52. Patrz też: W. R. Trotter, *Mroźne piekło. Radziecko-fińska wojna zimowa 1939-1940*, Wrocław 2007, s. 71-75.

niezmienna – zawładnąć umysłami, sparaliżować wolę stawiania oporu, zdeintegrować struktury obronne ofiary i ją podbić. W tym sensie działania rosyjskiej dyplomacji, służb specjalnych, armii rosyjskiej i prywatnych firm wojskowych są instrumentami tego samego systemu – zmilitaryzowanego państwa, ukierunkowanego na ekspansję, a zatem de facto wszystkie są odmianą lub składnikiem jego siły militarnej. Dopiero dojrzenie i zrozumienie tego faktu pozwala właściwie ocenić znaczenie sił zbrojnych w polityce zagranicznej Rosji.

Zakończenie

„Rosja ma tylko dwóch sojuszników – armię i flotę”. Słowa te przypisywane są carowi Aleksandrowi III, który – choć wojen nie prowadził – dbał o rozwój sił zbrojnych. Mimo upływu czasu nie straciły one jednak na znaczeniu. Co więcej, bardzo dobrze pasują do próby podsumowania polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, którą państwo to prowadziło w latach 2008-2022. Patrząc bowiem na działania rosyjskich władz i analizując dokumenty strategiczne widać wyraźnie, że „armia i flota” były w tym okresie najważniejszym narzędziem wykorzystywanym przez nie do prowadzenia polityki zagranicznej.

Jak zostało zaznaczone we wstępie do niniejszej dysertacji przyjętym w niej celem było rozwiązanie dwóch problemów badawczych i znalezienie odpowiedzi na pytanie czy i jak siła militarna jest wykorzystywana dla wsparcia polityki zagranicznej, a także czy przyszłość Rosji zależy od jej potęgi wojskowej i w jakim stopniu określa ona status państwa? Z przeprowadzonych analiz i badań jasno wynika, że dla Rosji czynnik militarny jest kluczowy do prowadzenia polityki zagranicznej, a międzynarodową pozycję państwa rosyjskie władze szacują dzięki możliwości projekcji siły w różnych obszarach geograficznych i wszystkich domenach operacyjnych. Tym samym udało się potwierdzić hipotezę badawczą, że czynnik wojskowy w latach 2008-2022 był istotnym – wręcz kluczowym elementem realizacji celów rosyjskiej polityki zagranicznej takich jak: utrzymanie integralności terytorialnej państwa i dominującej pozycji Rosji na obszarze niemal całego dawnego Związku Sowieckiego oraz powrót Rosji do roli jednego z najważniejszych światowych graczy.

Już sama pozycja sił zbrojnych w strukturze instytucji państwa rosyjskiego i znaczenie jakie nadawali im od 2008 r. rządzący Rosją wskazuje, że były one wykorzystywane jako jedno z najważniejszych narzędzi prowadzenia polityki zagranicznej. Udowadnia to także analiza dokumentów strategicznych, które rosyjskie władze przygotowały i opublikowały w tym okresie. Ich treść wskazuje, że potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa państwu i ochrony nawet przed w większości jedynie rzekomymi zagrożeniami była fundamentem prowadzonej w tym okresie polityki zagranicznej Rosji. Podporządkowanie polityce bezpieczeństwa działań zewnętrznych siłą rzeczy prowadziło natomiast do zwiększania pozycji armii w systemie władzy państwa rosyjskiego, co powodowało sytuację, w której rosyjskie władze nawet nie analizowały skuteczności innych metod prowadzenia polityki zagranicznej. Łączeniu polityki bezpieczeństwa z zagraniczną sprzyjał też fakt, że obie są domenami prezydenckimi, co

częściowo wynika z rosyjskiej konstytucji, a częściowo ze sposobu w jaki ukształtowała się pozycja ustrojowa prezydenta Federacji Rosyjskiej.

Znaczenie sił zbrojnych w strukturze państwa i ich rola w polityce zagranicznej znacząco wzrosły po wojnie w Gruzji, której rezultatem była kompleksowa reforma armii. Środki, które rosyjski budżet pozyskiwał dzięki drożącym węglowodorom nie zostały przeznaczone na rozwój państwa, wzmocnienie jego gospodarki, duże projekty modernizacyjne i zwiększenie poziomu życia mieszkańców, a zostały skierowane na reformę i przebrojenie armii. Udowadnia to przeanalizowana w tej dysertacji struktura wydatków państwa w omawianym okresie – jedynie te przeznaczane na wojsko systematycznie rosły. Tym samym to armia, a więc twarda siła (*hard power*), miały być wizytówką Rosji i jej narzędziem wpływu na otoczenie międzynarodowe.

Swoją siłę wojskową Rosja zaprezentowała nie tylko w trakcie krótkiego konfliktu z Gruzją, który w ocenie autorki był zwrotem w jej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa, ale też podejmując działania zbrojne przeciw Ukrainie oraz angażując się w wojnę w Syrii. Każdą z tych aktywności rosyjskie władze wykorzystywały do poszerzania kontaktów międzynarodowych. W tym miejscu warto zadać sobie pytanie na ile brak ostrej międzynarodowej reakcji na coraz bardziej brutalną rosyjską politykę zagraniczną zachęcił władze Rosji do kolejnych testów w jakim stopniu państwa zachodnie będą w stanie bronić swoich wartości i interesów. Co więcej, równie zasadne powinno być poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o to na ile sytuacja, w której Rosja po każdej interwencji wojskowej była zapraszana do negocjacji, a jej interesy starano się uwzględnić, doprowadziła rosyjskie kierownictwo do wniosku, że niezależnie od podjętych przez nie działań, państwa zachodnie wykażą się postawą koncyliacyjną. Te dwa pytania wykraczają poza zakres niniejszego opracowania, jednak autorka ma świadomość, że reakcja innych podmiotów prawa międzynarodowego spowodowała, że rosyjskie władze jako najprostszy sposób realizacji swoich interesów wybrały ścieżkę podboju i konfrontacji zbrojnej.

Badania przeprowadzone w pracy, w tym analiza dokumentów źródłowych, decyzji podejmowanych przez władze Rosji i wydarzeń na arenie międzynarodowej, wskazują, że po 2008 r. zmierzały one do zmiany światowego układu sił. Jak podkreślili Walenty Baluk i Mykoła Doroszko, dla Władimira Putina ukształtowany pozimnowojenny porządek międzynarodowy w Europie stał się gorsetem który Rosja usiłowała zrzucić. Tym samym Rosjanie chcieli udowodnić, że Zachód niesłusznie „odmówił Rosji uznania miejsca współdecydenta – wynikającego z pozycji mocarstwa – w europejskiej i globalnej polityce,

miejsca, które Rosja uznaje za naturalne⁸⁷⁶”. Chcieli też pokazać, że dysponują zdolnościami, za sprawą których ich interesy będą respektowane, a Rosja będzie mogła wpływać na kształtowanie porządku międzynarodowego.

Swoiste poczucie krzywdy po przegranej zimnej wojnie, i utracie przez Rosję pozycji światowego supermocarstwa w oczach innych państw, doprowadziło do rewizji jej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa czemu Władimir Putin dał wyraz w trakcie przemówienia w Monachium w 2007 r. Jego główne tezy – o konieczności budowy świata wielobiegunowego – rok później, powtórzył ówczesny prezydent Dmitrij Miedwiediew. Co więcej, Miedwiediew swoją kadencję rozpoczął od interwencji zbrojnej w Gruzji, która miała udowodnić, że Rosja będzie reagowała na wszystkie działania innych państw, które w jej ocenie będą naruszały jej strefę wpływów. Inaczej niż było to wcześniej, jak choćby w 2004 r. po pomarańczowej rewolucji na Ukrainie. Z czasem, wraz ze wzrostem popularności idei rosyjskiego świata⁸⁷⁷, ta strefa wpływów została zdefiniowana – poprzez rosyjskie działania i dokumenty strategiczne – jako niemal cały obszar byłego ZSRR.

Interwencja wojskowa na Ukrainie, która rozpoczęła się w lutym 2014 r., była dowodem na to, że rosyjskie władze w praktyce przystąpiły do realizacji koncepcji *russskowo mira*, zakładającej istnienie odrębnej cywilizacji rosyjskiej, obejmującej Rosję, Białoruś i Ukrainę oraz istnienie trójjedynego narodu rosyjskiego. Obrona ludności rosyjskojęzycznej była w 2014 r. pretekstem do nielegalnego zajęcia Krymu, a osiem lat później posłużyła jako podstawa do rozpoczęcia pełnoskalowej inwazji na Ukrainę. W tym czasie władze rosyjskie, w trakcie negocjacji prowadzonych w ramach formatu normandzkiego, szczególną uwagę zwracały na kwestie zagwarantowania praw językowi rosyjskiemu i Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej na Ukrainie⁸⁷⁸. Udowadnia to, że realizację postulatów koncepcji rosyjskiego świata władze tego państwa uznały za rację stanu.

W omawianym w niniejszej dysertacji okresie konieczność ukształtowania i potwierdzenia stref wpływów w bardzo istotnym stopniu wpływała na sposób prowadzenia przez Rosję swojej polityki zagranicznej. Dlatego wszelkie oznaki dążenia do integracji euroatlantyckiej, wykazywane przez państwa takie jak Gruzja czy Ukraina były odbierane przez rosyjskie władze jako działania, za którymi stał Zachód i odczytywane jako próba ingerencji w

⁸⁷⁶ W. Baluk, M. Doroszek, op. cit., s. 29.

⁸⁷⁷ С. Коваленко, *История становления концепции «русский мир»*, Российский совет по международным делам, 24 апреля 2023, https://russiancouncil.ru/blogs/young-and-smart/istoriya-stanovleniya-kontseptsii-russkiy-mir/?sphrase_id=145047101.

⁸⁷⁸ Więcej: A.M. Dyer, D. Szeligowski, op. cit. Patrz też: M. Piechowska, *Cerkiew Prawosławna Ukrainy...*

rosyjską strefę bezpośrednich interesów. Jednocześnie obszary takie jak Bliski Wschód czy Ameryka Południowa postrzegane były przez Rosję nie tyle jako „strefy niczyje”, co miejsca zaostrej rywalizacji międzynarodowej pomiędzy mocarstwami, co dawało jej możliwości rzucania wyzwań strategicznym państwom takim jak USA między innymi poprzez zaangażowanie w Syrii i związane z tym budowanie pozycji na Bliskim Wschodzie, ale też działania tzw. prywatnych firm wojskowych w szeregu państw świata.

Dla realizacji celu jakim była budowa świata wielobiegunowego z istotną rolą Rosji, władze tego państwa zdecydowały się przede wszystkim na wykorzystanie potencjału militarnego jako najbardziej skutecznego narzędzia. Dlatego nastąpiły istotne inwestycje w siły zbrojne, w tym ich przebrojenie. Walenty Baluk i Mykoła Doroszko postawili tezę, że w połowie drugiej dekady XXI w. rosyjska armia była w fazie uczenia się i eksperymentowania, czemu służyła jej obecność w Syrii i na Ukrainie. Dzięki temu Rosjanie mieli możliwość gromadzenia doświadczeń uwzględniających fakt, że współczesne konflikty są dynamicznymi procesami⁸⁷⁹. Doświadczenia te coraz częściej wykorzystywali w konfrontacji hybrydowej z państwami Zachodu, a w pełni - rozpoczynając pełnoskalową wojnę z Ukrainą.

W latach 2008-2022 ważnym sposobem rosyjskiego oddziaływania na otoczenie międzynarodowe było też posiadanie przez to państwo baz poza granicami kraju, a także działania prowadzone w ramach organizacji międzynarodowych jak OUBZ. Rosja angażowała się w konflikty między państwami byłego ZSRR jak w spór o Górski Karabach między Armenią a Azerbejdżanem⁸⁸⁰, jak i w wewnętrzne sprawy sojuszników, czego przykładem był udział w interwencji OUBZ w Kazachstanie w 2022 r. Potwierdziło to tezę, że narzędzia militarne Rosja wykorzystuje jako najważniejszy element kształtowania polityki państw swojego otoczenia międzynarodowego, a szczególnie obszaru dawnego ZSRR.

Zgodnie z omówioną w tej dysertacji rosyjską koncepcją wojen nowoczesnych, w okresie lat 2008-2022 Rosja coraz bardziej inwestowała także w zdolności paramilitarne jak tzw. prywatne firmy wojskowe. To za sprawą tych podmiotów, powiązanych z armią i służbami specjalnymi, starała się poszerzać swoje narzędzia do projekcji siły szczególnie w miejscach wrażliwych dla uważanych przez rosyjskie władze za najważniejszego przeciwnika Stanów Zjednoczonych oraz innych państw NATO jak Francja czy Hiszpania czyli w Afryce, na Bliskim Wschodzie, a nawet do pewnego stopnia w Ameryce Południowej. Dzięki

⁸⁷⁹ W. Baluk, M. Doroszko, op. cit., s. 31.

⁸⁸⁰ Więcej A.M. Dynier, A. Legieć, op. cit. Patrz też: A. Legieć, *Perspektywy konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 132/2022, 17.08.2022, <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-konfliktu-o-gorski-karabach>.

wykorzystaniu najemników Rosja unikała odpowiedzialności za ich działania, a jednocześnie korzystała na tym, że realizowali oni cele zgodne z jej polityką zagraniczną i bezpieczeństwa.

Sił zbrojnych, a także służb specjalnych, rosyjskie władze używały także do prowadzenia wrogich działań hybrydowych zarówno wobec swojego otoczenia międzynarodowego (Ukraina) jak i postrzeganych jako państwa wrogie członków NATO. Ingerencje w procesy wyborcze, wspieranie kryzysów migracyjnych, korupcja środowisk biznesowych i politycznych, pomoc dla skrajnych partii w części państw europejskich, wraz z wrogimi operacjami w cyberprzestrzeni były jednym z ważniejszych elementów rosyjskiej polityki zagranicznej. W omawianym w tej pracy okresie strona rosyjska testowała podatności społeczeństw państw zachodnich i ich systemów obrony. Dzięki temu, angażując stosunkowo niewielkie środki, miała możliwość pośredniego oddziaływania na politykę zagraniczną szeregu państw. Sprzyjał jej brak odpowiedzi wynikający między innymi z braku jasnej atrybucji owych działań, ale też z defensywnej natury państw NATO i samej tej organizacji, co Rosja umiejętnie wykorzystywała.

Prowadzenie wojen, poszukiwanie wrogów wewnętrznych i zagranicznych w omawianym w niniejszej pracy okresie lat 2008-2022 pozwoliło rosyjskim władzom na konsolidację społeczeństwa wokół idei rosyjskiego neoimperializmu. Pozwalało to reżimowi unikać odpowiedzialności za brak reform państwa i ciągle zły poziom życia jego mieszkańców⁸⁸¹. Paradoksalnie też zarządzanie strachem dawało możliwość utrzymania stabilności państwa rosyjskiego. Szeroko pojęta mobilizacja, a z czasem również militaryzacja społeczeństwa, odbywała się za sprawą działań propagandowych i kulturalnych. Coraz huczniejsze obchody dnia zwycięstwa 9 maja oraz innych świąt państwowych jak dzień Rosji (12 czerwca), dzień jedności narodowej (7 listopada), a także dzień obrońcy ojczyzny (23 lutego) sprzyjały zmianom w ocenie przez Rosjan swoich sił zbrojnych. Kształtowanie i umacnianie kultu bohaterskiego zwycięstwa w czasie „wielkiej wojny ojczyźnianej” – z charakterystyczną różnicą w porównaniu do czasów sowieckich – tzn. z unikaniem mówienia o jego kosztach – o skali ludzkiej tragedii towarzyszącej wojnie⁸⁸², było z kolei elementem

⁸⁸¹ W tym kontekście warto zwrócić uwagę na prowadzone corocznie tzw. bezpośrednie linie (*прямая линия*) z prezydentem, w trakcie których Rosjanie dzwonią, lub wysyłają wiadomości do głowy państwa, z prośbą o interwencje. Dominują w nich kwestie bytowe, braki infrastruktury społecznie ważnej jak szkoły, przychodnie i szpitale, niewystarczającą liczbę lekarzy czy nawet brak utwardzonych dróg, co powoduje, że do wielu Rosjan pomoc nie będzie w stanie dotrzeć.

⁸⁸² Jak zauważają Maria Domańska i Jadwiga Rogoża: „wraz z odchodzeniem pokoleń bezpośrednich świadków tych wydarzeń zaciera się ich wyobrażenie jako tragedii humanitarnej, dramatu narodu i jednostek, spustoszenia kontynentu. W zamian kreowany jest mit wojny wyłącznie jako czynu heroicznego, drogi do zwycięstwa, pożądanego sposobu rozwiązywania konfliktów międzynarodowych, triumfu państwa i budowy jego prestiżu.” M. Domańska, J. Rogoża, *Naprzód, w przeszłość! Rosyjska polityka historyczna w służbie „wiecznego”*

budowania obrazu obrońcy ojczyzny, któremu może przypaść w udziale konieczność ochrony Rosji przed zagrożeniami współczesnego świata jak neonazizm (w rosyjskiej propagandzie wskazywano, że odradzać się on miał m.in. na Ukrainie, co znalazło swój wyraz nawet w oficjalnych dokumentach rosyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych⁸⁸³). Dzięki takim zabiegom Rosjanie nie tylko zaakceptowali aneksję Krymu, ale wyzwoliła w nich ona falę nacjonalizmu i narodowej dumy⁸⁸⁴.

Co ważne, interwencje zbrojne w Gruzji i Ukrainie pokazały, że Rosja odeszła od zasady nadrzędności integralności terytorialnej na rzecz „prawa narodów do samostanowienia”, a w praktyce na rzecz wspierania pod tym hasłem secesji prowincji państw z nią graniczących i w ślad za tym dokonywania zbrojnych zaborów owych części terytoriów sąsiadów. Rosyjskie poparcie dla separatyzmu katalońskiego⁸⁸⁵ wskazuje przy tym, że ten instrument destabilizowania innych państw w jej polityce nie jest ograniczony tylko do sąsiadów, choć w odniesieniu do państw europejskich, tylko wobec państw postsowieckich Rosja stosowała dotąd przemoc wojskową.

Jak podkreślili Walenty Baluk i Mykoła Doroszko „aneksja Krymu oraz uznanie niepodległości Abchazji i Osetii Południowej wskazują na instrumentalne traktowanie przez Rosję prawa narodów do samostanowienia. Ingerując w wewnętrzne sprawy innych państw Rosja de facto odmawia państwom poradzieckim prawa do wyboru własnej ścieżki rozwoju oraz prawa do obrony swojej integralności terytorialnej⁸⁸⁶”. Warto też przy tym zwrócić uwagę, że odpowiedzialnością za zmianę swojego podejścia do sposobu kształtowania ładu międzynarodowego rosyjskie władze przerzuciły na państwa zachodnie, wskazując że niepodległość Kosowa była elementem zwrotnym. Jednocześnie to prawo narodów do samostanowienia i prowadzenia suwerennej polityki zagranicznej i obrony było ograniczone, co pokazała reakcja Rosji na działania Gruzji czy Ukrainy zmierzające do integracji euroatlantyckiej. W żadnym zaś wypadku nie jest ono uznawane przez rosyjskie władze w

autorytaryzmu, „Raporty OSW”, Warszawa maj 2021, s. 5, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2021-05-25/naprzod-w-przeszlosc>. Patrz też: ibidem, s.40-42.

⁸⁸³ Patrz: *О неонацизме на Украине после государственного переворота в феврале*, Министерство иностранных дел, b.d.w., <https://malta.mid.ru/upload/iblock/212/4171bmw3irspl7x4uik89mnb31lnlotg.pdf>

⁸⁸⁴ Patrz też: *Опрос: 70% россиян видят пользу в аннексии Крыма*, BBC, 7 апреля 2015, https://www.bbc.com/russian/rolling_news/2015/04/150407_ru_crimea_levada_poll, Л. Гудков: *Украина заслонила все*, Левада-Центр, 27.10.2014, <https://www.levada.ru/2014/10/27/lev-gudkov-ukraina-zaslonila-vsyu/>. Por.: Д. Волков, *Российская социология украинского конфликта: вмешиваться не надо, но все правильно сделали*, Carnegie India, 26 августа 2015, <https://carnegieendowment.org/ru/india/posts/2015/08/supporting-a-war-that-isnt-russian-public-opinion-and-the-ukraine-conflict>.

⁸⁸⁵ Szerzej patrz: B. Kaczorowski, *Rosja wobec separatyzmu katalońskiego (2014-2017)*, „Politeja”, nr (61), 2019, s. 359-378.

⁸⁸⁶ W. Baluk, M. Doroszko, op. cit., s. 81.

odniesieniu do narodów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, o czym dobitnie przekonuje historia dwóch wojen czeczeńskich.

Dotychczasowa praktyka pokazuje zatem, że nie należy lekceważyć rosyjskiej sygnalizacji zawartej w szeregu dokumentów strategicznych oraz w wystąpieniach najważniejszych polityków. Jak już zostało wspomniane, Władimir Putin w 2007 r. w Monachium, a Dmitrij Miedwiediew w 2008 r. w Berlinie, jasno wskazali rosyjskie cele, w tym dążenie tego państwa do obalenia zachodniej (a przede wszystkim amerykańskiej) hegemonii. Tym samym poważnie należy traktować wszelkie późniejsze deklaracje przedstawicieli rosyjskiej elity politycznej, wskazujące że Rosja znajduje się w stanie niewypowiedzianej, ale jednak wojny z Sojuszem Północnoatlantyckim. Co więcej, analizowanie źródeł tego typu jest kluczowe dla zrozumienia logiki działań Rosji wobec innych aktorów państwowych, w tym członków NATO i może być niezbędne dla niwelowania ryzyka związanego z rosyjskimi działaniami. Dzięki takim badaniom można też wnioskować, że sposób prowadzenia przez Rosję polityki zagranicznej i bezpieczeństwa się nie zmieni.

Rosja nadal będzie wykorzystywała twardą siłę jako podstawowe narzędzie do próby kształtowania ładu międzynarodowego, o ile nie napotka stanowczego oporu ze strony silniejszych państw i organizacji jakimi są USA i NATO. Rosjanie mają tego świadomość i nie bez powodu w działaniach amerykańskich i Sojuszu Północnoatlantyckiego upatrują największego zagrożenia. Dlatego Rosja dalej będzie prowadziła wrogie działania hybrydowe wymierzone przede wszystkim w państwa NATO, chcąc w jak największym stopniu osłabić ich systemy polityczne, wzmacniać polaryzację społeczną i zmuszać władze państw zachodnich do bieżącego zarządzania chaosem i reagowania na incydenty hybrydowe, zamiast koncentrowania się na poziomie strategicznym. Jednocześnie rosyjskie władze zdają sobie sprawę z ograniczonej liczby środków jakie posiadają, dlatego będą starały się wykorzystywać dostępne (i często już sprawdzone) narzędzia związane z wykorzystaniem siły. Tym samym podstawą rosyjskiej polityki zagranicznej pozostaną jej siły zbrojne oraz służby specjalne. Wykorzystanie przez Rosję innego modelu oznaczałoby konieczność zrewidowania całego sposobu w jaki funkcjonuje system państwa i związaną z tym kolejną rewolucję społeczno-gospodarczą, do czego rosyjskie władze nie są gotowe. W najlepszym razie mogą się one zdecydować na „samotną drogę mieszkańca”, co jeszcze w 2018 r. postulował ówczesny politechnolog Kremla Władysław Surkow⁸⁸⁷. W gorszym realizowane będą koncepcje osób takich jak Aleksandr Dugin⁸⁸⁸, który uważa, że głównym celem państw zachodnich jest

⁸⁸⁷ В. Сурков, *op. cit.*

⁸⁸⁸ А. Дугин, *Русская война*, Москва 2015, ss. 272.

powstrzymywanie Rosji lub próby jej zniszczenia jako zjawiska cywilizacyjnego, na co odpowiedzą może być jedynie przeciwstawienie się Zachodowi również poprzez wojnę.

Najważniejszy wniosek płynący z niniejszej dysertacji jest zatem następujący: siły zbrojne i ich zdolności pozostaną immamentnym i kluczowym elementem polityki zagranicznej Rosji. Tym samym, dopóki nie zmienią się władze tego państwa, a Rosja nie przejdzie gruntownych reform, pozostanie ona stałym zagrożeniem dla świata zachodniego. To zagrożenie będzie szczególnie istotne dla państw sąsiednich, a będących przykładem sukcesu takich jak Polska, z których Rosja będzie chciała utworzyć strefę obniżonego bezpieczeństwa, tłumacząc to koniecznością dbania o równowagę strategiczną i powołując się na swoiście rozumianą zasadę niepodzielnego bezpieczeństwa. W swojej polityce Rosja będzie wykorzystywać wszystkie – w jej optyce – słabości Zachodu, a więc demokrację i nastawienie głównie na obronę. Będzie też korzystała ze sprzyjającej jej koniunktury międzynarodowej ze szczególnym uwzględnieniem problemów wewnętrznych i kryzysów międzynarodowych, które będą angażowały członków NATO. Warto też mieć świadomość, że pełnoskalowa wojna, którą Rosja rozpoczęła przeciw Ukrainie 24 lutego 2022 r. nie jest wojną w obronie rosyjskiej ludności Donbasu czy konfliktem o uzyskanie dodatkowego terytorium. Jej podstawową przyczyną jest ideologiczna niezdolność reżimu putinowskiego do tolerowania w obszarze *ruskowo mira* państwa o demokratycznym (choćby niedoskonałym) modelu ustrojowym, którego obywatele mogą przy pomocy kartki wyborczej wymienić prezydenta i 3/4 parlamentu, jak uczynili to Ukraińcy w ramach rewolucji wyborczej roku 2019⁸⁸⁹. Skoro Ukraińcy w rosyjskiej ideologii imperialnej będący tzw. Małorosjanami mogli tego dokonać, to przykład takiej „niesubordynacji poddanych” wobec władz państwowych, by nie stał się zaraźliwy i nie zagroził władcom Kremla, musi – w ich optyce – w oczywisty sposób prowadzić do upadku państwa. Rosja zatem musi sprowokować upadek Ukrainy, na tej samej zasadzie, na której monarchie absolutne XVIII w. nie mogły tolerować republikańskiej Rzeczypospolitej po Konstytucji 3-go maja⁸⁹⁰.

⁸⁸⁹ Bobołowicz: *Do Rady Najwyższej Ukrainy dostało się aż 3/4 zupełnie nowych nazwisk. Partia Zelenskigo zdobyła większość*, „Wnet.fm”, 23 lipca 2019, <https://wnet.fm/2019/07/23/bobolowicz-do-rady-najwyzszej-ukrainy-dostalo-sie-az-3-4-zupelnie-nowych-nazwisk-partia-zelenskigo-zdobyla-wiekszosc/>. Szerzej patrz: W. Konończuk, T. Iwański, *Ukraina: samodzielna większość Sługi Narodu*, „Analizy OSW”, 22.07.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-07-22/ukraina-samodzielna-wiekszosc-slugi-narodu> oraz: T. Iwański, *Służyć narodowi – cała władza w rękach Zelenskigo*, „Komentarze OSW”, nr 306, 24.07.24, ss. 5, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-07-24/sluzyc-narodowi-cala-wladza-w-rekach-zelenskigo>. Patrz też: H. Bazhenova, *Wybory prezydenckie na Ukrainie: przyczyny sukcesu Zelenskigo*, „Komentarze IEŚ”, 21 (21/2019), 14 maja 2019, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wybory-prezydenckie-na-ukrainie-przyczyny-sukcesu-zelenskigo/>.

⁸⁹⁰ Por. wnioski: *Prof. Przemysław Żurawski vel Grajewski: Ukraina zwycięży, ale wojna będzie długa i kosztowna w kategoriach życia ludzkiego*, „Kurier Galicyjski”, 7 czerwca 2022, <https://kuriergalicyjski.com/prof->

Agresja rosyjska na Ukrainę była też powodowana chęcią pokazania Rosji jako mocarstwa równoprawnego Stanom Zjednoczonym, które mogą realizować swoje interesy nie tylko w swoim bezpośrednim otoczeniu, ale wszędzie tam, gdzie uznają, że są one zagrożone. Jej powodem była też potrzeba ukształtowania świata wielobiegunowego, gdzie rosyjskie interesy są respektowane i odpowiednio gwarantowane. Jest to też kolejna próba rzucania Zachodowi przez Rosję nowych wyzwań strategicznych, na które musi on reagować. I w końcu jest to rosyjska próba ukształtowania nowej architektury bezpieczeństwa, z wyraźnie uformowanymi strefami wpływów. Tylko to – z rosyjskiego punktu widzenia – pozwoli zmyć traumę przegranej w zimnej wojnie.

W swoich dalszych działaniach Rosja będzie zatem wykorzystywała politykę siły, mając nadzieję, że jak w przypadku Gruzji, Syrii i Ukrainy da jej to możliwość działań dyplomatycznych, w trakcie których będzie mogła zrealizować szereg celów. W tej pracy celowo nie została omówiona rola Chin w kształtowaniu rosyjskiej polityki siły, ale nadal będzie ona dla Rosji kluczowa o tyle, że jest to jej najważniejszy partner w dążeniu do urzeczywistnienia świata wielobiegunowego. Uwagę też zwraca fakt, że Chiny nigdy nie potępiły rosyjskich działań zbrojnych, a wręcz często wykorzystywały je do realizacji własnych interesów, choć jednocześnie wystąpiły hamująco w odniesieniu do perspektywy odwołania się Rosji w wojnie z Ukrainą do bojowego użycia broni jądrowej⁸⁹¹.

Tym samym należy kontynuować badania analizujące w jaki sposób Rosja wykorzystuje swoje siły zbrojne w polityce zagranicznej od rozpoczęcia pełnoskalowej inwazji na Ukrainę - gdzie ponosi porażki, a co można uznać za jej sukcesy. Jako istotne zagrożenie należy traktować rosyjskie żądania podziału świata na strefy wpływów, które dla państw flankowych takich jak Polska, oznaczałoby znalezienie się w szarej strefie nieokreślonych gwarancji bezpieczeństwa. Jako ostrzeżenie trzeba natomiast przyjąć umiejętność Rosji wykorzystywania negocjacji dyplomatycznych po stworzonych przez siebie kryzysach do realizacji swoich celów. Nie można też wykluczyć, że w stosunkach z Zachodem Rosja będzie uciekała się do groźby użycia siły, z czego będzie rezygnowała, ale jedynie po uzyskaniu odpowiednich koncesji lub zetknąwszy się z jasną perspektywą zdecydowanej i nieuchronnej odpowiedzi wojskowej.

przemysław-zurawski-vel-grajewski-ukraina-zwyciezy-ale-wojna-bedzie-dluga-i-kosztowna-w-kategoriach-zycia-ludzkiego/.

⁸⁹¹ *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*, Ministry of Foreign Affairs, The Peoples Republic of China, February 24, 2023, https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367485.html. Patrz też: J. Feng, *Biden and Xi Agree Nuclear Weapons Use in Ukraine 'Totally Unacceptable'*, "Newsweek", November 14, 2022, <https://www.newsweek.com/joe-biden-xi-jinping-nuclear-weapons-ukraine-unacceptable-1759301>.

Konieczne będą też dalsze badania nad okółomilitarnymi działaniami Rosji, a więc wykorzystywaniem przez nią tzw. prywatnych firm wojskowych, związanych ze służbami farm trolli prowadzących aktywną wojnę informacyjną czy użyciu coraz ważniejszych wojsk cybernetycznych.

Nadal należy też aktywnie prowadzić studia nad rosyjskimi dokumentami strategicznymi z pełną świadomością, że są one elementem szeroko pojętego oddziaływania na społeczność międzynarodową. W badaniach tych nie należy pomijać żadnych dokumentów nawet z obszarów pozornie niezwiązanych z bezpieczeństwem jak strategia polityki narodowościowej⁸⁹². Autorzy dokumentu przyjętego w 2025 r. „jako jedno z najważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa Rosji wskazali rusofobię oraz aktywności wymierzone przeciw rosyjskiej historii i językowi, co oznacza, że Rosja będzie zaostrzała swoją politykę wobec państw, które w jej ocenie prowadzą takie działania⁸⁹³”. Pokazuje to, że wszystkie dokumenty strategiczne tworzą spójną całość, której nadrzędnym celem jest zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa rosyjskiego.

Istotne będzie także badanie i analizowanie popularnych w Rosji koncepcji politologicznych (bardzo często również geopolitycznych), które stanowią inspirację dla władz tego państwa, co może pozwolić na lepsze zrozumienie decyzji podejmowanych na Kremlu. Należy przy tym odrzucić zachodnią logikę i rozumienie pozornie tych samych pojęć, gdyż z punktu widzenia rosyjskich władz prowadzenie wojen napastniczych może być korzystne dla realizacji idei imperium, zapewnienia konsolidacji społecznej oraz zagwarantowania własnych interesów.

Ważne będzie też dalsze śledzenie sondaży i badań opinii publicznej, które nawet w warunkach państwa totalizującego się mogą dać obraz zmian w rzeczywistości społecznej. Rządzący Rosją nadal będą robić dużo, aby militaryzować społeczeństwo, dlatego warto będzie analizować programy nauczania i sposób w jaki rosyjskie władze będą kształtować świadomość historyczną obywateli i prowadzić politykę historyczną wobec innych państw. Pomocne może się też okazać badanie popkultury, która jest ważnym narzędziem wpływania na obraz Rosji, ale też jej miejsca w świecie i roli sił zbrojnych.

Autorka ma przy tym świadomość, że wiele z tendencji opisanych i przeanalizowanych w niniejszej dysertacji w stosunkowo wąskim horyzoncie czasowym jest tylko elementem

⁸⁹² Утверждена Стратегия государственной национальной политики России на период до 2036 года, Президент России, 25 ноября 2025 года, <http://kremlin.ru/acts/news/78554>.

⁸⁹³ A.M. Dyer, *Rosja przyjęła strategię polityki narodowościowej do 2036 r.*, „Komentarz PISM” nr 80/2025, 27.11.2025, <https://www.pism.pl/publikacje/rosja-przyjela-strategie-polityki-narodowosciowej-do-2036-r>.

szerokiej historii rosyjskich działań – od czasów carów, przez Związek Sowiecki, po współczesność. Ich powtarzalność, która częściowo została wykazana w tej pracy, skłania do tezy, że Rosja w jej obecnej formie pozostanie egzystencjalnym zagrożeniem dla Europy, a rosyjskie władze nie zrezygnują z wrogich aktywności przy użyciu przeanalizowanych w tej pracy sił, środków, metod i narzędzi.

Józef Piłsudski o Rosji miał mówić, że zawsze jest imperialistyczna i nie dotrzymuje zobowiązań kiedy jej siła rośnie. Działania jej władz w latach 2008-2022 kolejny raz udowodniły tę tezę. Twarda siła pozostanie zatem najważniejszym elementem rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Alfabetyczny wykaz skrótów

ASEAN – Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej
BRICS – Brazil, Russia, India, China, South Africa
EUG – Euroazjatycka Unia Gospodarcza
EaWG – Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza
FR – Federacja Rosyjska
FSB – Federalna Służba Bezpieczeństwa
GU – (*Главное Управління Generalnowo Sztaba*) wywiad wojskowy
KSOR – Kolektywne Siły Operacyjnego Reagowania
MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MON – Ministerstwo Obrony Narodowej
NATO – Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
OBWE – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych
OUBZ – Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym
OW – Okręg Wojskowy
PI – Państwo Islamskie
PFW – prywatna firma wojskowa
RE – Rada Europy
RWPG – Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
SzOW – Szanghajska Organizacja Współpracy
UC – Unia Celna
UE – Unia Europejska
USA – Stany Zjednoczone Ameryki
WKS - Siły Powietrzno-Kosmiczne, Воздушно-космические силы (ВКС)
WNP – Wspólnota Niepodległych Państw
ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Rad

Spis rysunków, tabel i wykresów

Rys. 1. Organa zarządzania państwowego i wojskowego w aspekcie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.....	36
Rys. 2. Zdolności armii do wpływania na politykę zagraniczną.....	38
Rys. 3. Naczelne organa zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi Rosji oraz podział Strategicznych Dowództw Operacyjnych.....	107
Rys. 4. Mapa rosyjskich okręgów wojskowych w 2021 r.	108
Rys. 5. Dowództwo Strategicznych Sił Jądrowych.....	109
Rys. 6. Dowództwo Strategicznych Wojsk Rakietowych.....	110
Rys. 7. Struktura organizacyjna sił zbrojnych Rosji w 2019 r.	112
Rys. 8. Cykl rocznych sprawdzianów stanu gotowości bojowej rosyjskich sił zbrojnych...	116
Rys. 9. Cykl dwuletnich sprawdzianów stanu gotowości bojowej Regionalnego Zgrupowania Wojsk Białorusi i Rosji.....	117
Rys. 10. Wojna rosyjsko-gruzińska 2008 r.	164
Rys. 11. Rosyjska obecność wojskowa na Krymie w roku 2014 i 2018	202
Rys. 12. Sytuacja na wschodzie Ukrainy w lipcu 2014 i lipcu 2020 r.	214
Rys. 13. Rola metod niewojennych przy rozwiązywaniu konfliktów międzypaństwowych...	238
Rys. 14. Rosyjskie operacje wpływu w cyberprzestrzeni.....	247
Rys. 15. Rosyjski system propagandowy wykorzystany na Ukrainie.....	250
Rys. 16. Struktura instytucji OUBZ.....	261
Rys. 17. Państwa, w których Rosja posiadała bazy wojskowe w latach 2008-2022.....	266
Rys. 18. Rosyjskie bazy na Białorusi – w Hancewiczach i Wilejce.....	268
Rys. 19. Szlak przerzutu rosyjskich tzw. prywatnych firm wojskowych do Afryki.....	272
Rys. 20. Państwa, w których w latach 2008-2022 operowali rosyjscy najemnicy.....	277
Rys. 21. Prywatne firmy wojskowe w Rosji w 2018 r.	278
Tab.1. Stan gotowości rosyjskich sił zbrojnych w 2008 r.	42
Tab.2. PKB Rosji w latach 2008-2022.....	42
Tab.3. Cele programu przebrojenia.....	44
Tab.4. Stopień modernizacji rosyjskich sił zbrojnych w 2020 r.	46
Tab. 5. Odsetek nowoczesnego uzbrojenia SZ FR, zgodnie z danymi Ministerstwa Obrony Rosji w latach 2013-2020.....	120

Tab. 6. Porównanie wybranych aspektów funkcjonowania sił zbrojnych Rosji w roku 2008 i 2022.....	130
Tab.7. Poparcie dla aneksji Krymu w latach 2014-2021.....	204
Tab.8. Spotkania formatu normandzkiego w latach 2014-2019.....	219
Tab.9. Skąd Rosjanie najczęściej czerpią wiedzę o swoim kraju i świecie?.....	251
Tab.10. Różnice między sojuszem a organizacją bezpieczeństwa zbiorowego.....	256
Wyk. 1. Wzrost PKB Rosji w latach 2008-2022 mierzony rok do roku.....	43
Wyk. 2. Udział wydatków zbrojeniowych na tle wzrostu gospodarczego Rosji w latach 2008-2022.....	45
Wyk. 3. Procent respondentów, którzy na pytanie czy armia jest w stanie obronić Rosję odpowiedzieli „zdecydowanie tak”.....	46
Wyk. 4. Rosyjskie wydatki zbrojeniowe w latach 2010-2019.....	119
Wyk. 5. Udział nowoczesnego uzbrojenia SZ FR, zgodnie z danymi Ministerstwa Obrony Rosji.....	122
Wyk. 6. Liczebność rosyjskich sił zbrojnych w latach 2008-2022.....	129
Wyk. 7. Czy rosyjskie siły zbrojne są w stanie zabezpieczyć kraj przed zagrożeniami wojskowymi?.....	135
Wyk. 8. Zaufanie do sił zbrojnych.....	136
Wyk. 9. Pozytywna ocena USA i UE w latach 2009-2022.....	137
Wyk. 10. Czy są postawy do twierdzenia, że Rosja powinna bać się państw NATO?.....	138
Wyk. 11. Liczba naruszeń reżimu zawieszenia broni raportowana przez OBWE w okresie październik 2017 r. – luty 2022 r.	218

Aneks

Lista wizyt zagranicznych Władimira Putina w państwach NATO i UE w latach 2014⁸⁹⁴-2021

1. 5-6 czerwca 2014, Francja
2. 24 czerwca 2014, Austria
3. 16-17 października 2014, Włochy (forum Azja-Europa)
4. 1 grudnia 2014, Turcja
5. 10 czerwca 2015, Włochy
6. 10 czerwca 2015, Stolica Apostolska
7. 28 września 2015, USA, przemówienie na 70. Posiedzeniu Generalnym ONZ
8. 2 października 2015, Francja
9. 30 listopada 2015, Francja (konferencja ONZ)
10. 27-28 maja 2016, Grecja
11. 15-16 listopada 2016, Turcja (szczyt G-20)
12. 1 lipca 2016, Finlandia
13. 30 lipca 2016, Słowenia
14. 10 października 2016, Turcja (światowe forum energetyczne)
15. 19 października 2016, Niemcy
16. 2 lutego 2017, Węgry
17. 29 maja 2017, Francja
18. 7-8 lipca 2017, Niemcy (szczyt G-20)
19. 27 lipca 2017, Finlandia
20. 28 sierpnia 2017, Węgry
21. 28 września 2017, Turcja
22. 11 grudnia 2017, Turcja
23. 3-4 kwietnia 2018, Turcja
24. 5 czerwca 2018, Austria
25. 16 lipca 2018, Finlandia
26. 18 sierpnia 2018, Austria (wizyta na ślubie minister spraw zagranicznych)
27. 18 sierpnia 2018, Niemcy
28. 27 października 2018, Turcja
29. 11 listopada 2018, Francja (100-lecie zakończenia I wojny światowej)

⁸⁹⁴ Od aneksji Krymu.

30. 19 listopada 2018, Turcja
31. 4 lipca 2019, Włochy
32. 4 lipca 2019, Stolica Apostolska
33. 19 sierpnia 2019, Francja
34. 21 sierpnia 2019, Finlandia
35. 16 września 2019, Turcja
36. 30 września 2019, Francja (pogrzeb Jacquesa Chiraca)
37. 30 października 2019, Węgry
38. 9 grudnia 2019, Francja (spotkanie formatu normandzkiego)
39. 8 stycznia 2020, Turcja
40. 19 stycznia 2020, Niemcy

Bibliografia.

Dokumenty:

Association Agreement with Georgia, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/association-agreement-with-georgia.html>,

Association Agreement between the European Union and Ukraine, State site of Ukraine, <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>,

Bucharest Summit Declaration, NATO, <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2008/04/03/bucharest-summit-declaration>,

Konwencje o ochronie ofiar wojny podpisane w Genewie 12 sierpnia 1949 roku, Sejm RP, Dz.U. 1956 nr 38 poz. 171,

New START: Treaty Text, Department of State, www.state.gov/t/avc/newstart/c39903.htm,

Presidency Conclusions, Council of the European Union, Extraordinary European Council, Brussels 1 September 2008, Brussels, 1 September 2008 (01.09), 12594/08, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2012594%202008%20INIT/EN/pdf>,

Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Sejm RP, Dz.U. 1992 nr 41 poz. 174,

Resolution 858 (1993) / adopted by the Security Council at its 3268th meeting, on 24 August 1993, United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/171724?v=pdf>,

Resolution 2254 (2015), United Nations Security Council, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2254.pdf,

General Assembly Resolution 3314 (XXIX) 14 December 1974, United Nations, <https://ijl.org/wp-content/uploads/2016/08/General-Assembly-Resolution-3314.pdf>,

Договор о Коллективной Безопасности, Организация Договора о коллективной безопасности, https://odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_,

Закон Республики Беларусь об утверждении Военной доктрины Республики Беларусь, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=H11600412>,

Концепция внешней политики Российской Федерации, „Независимая газета”, 11 lipca 2000, https://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html,

Концепция внешней политики Российской Федерации (12 февраля 2013 г.),
<https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70218094/>,

Конституция Российской Федерации, <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>,

Опτικο-электронный узел «Окно» в Нуреке, <https://olddushanbe.mid.ru/optiko-elektronnyj-uzel-okno-v-nureke>, Посолство Российской Федерации в Республике Таджикистан,

Проект 392028-3, о Вооруженных Силах Российской Федерации,
<https://docs.cntd.ru/document/901887089> (po archiwizacji dostępný:
<https://web.archive.org/web/20200803211154/https://docs.cntd.ru/document/901887089>),

Соглашение между Кыргызской Республикой и Российской Федерацией о статусе и условиях пребывания российской авиационной базы на территории Кыргызской Республики, Кыргызская Республика Министерство юстиции
<https://cbd.minjust.gov.kg/17423/edition/297462/ru>,

Соглашение между Республикой Южная Осетия и Российской Федерацией об объединенной российской военной базе на территории Республики Южная Осетия, Министерство иностранных дел Республики Южная Осетия,
<https://mfa.rsogov.org/ru/node/1210>,

Соглашение между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о размещении авиационной группы Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Сирийской Арабской Республики от 26 августа 2015 года, Официальное опубликование правовых актов,
<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201601140019>,

Соглашение между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о размещении авиационной группы Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Сирийской Арабской Республики от 26 августа 2015 года, Официальное опубликование правовых актов,
<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201601140019>,

Соглашение о прекращении огня и разъединении сил,
https://smr.gov.ge/uploads/prev/___b2aad4ec.pdf,

Уголовный кодекс Российской Федерации,
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/,

Федеральный закон от 03.07.2016 № 226-ФЗ о войсках национальной гвардии Российской Федерации, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201607030007>

Prezydent FR

Внешняя политика, <http://www.kremlin.ru/structure/president/authority/foreign-policy>,

Владимир Путин внёс обращение в Совет Федерации,
<http://www.kremlin.ru/events/president/news/20353>,

Военная доктрина Российской Федерации 2010, <http://kremlin.ru/supplement/461>

Военная доктрина Российской Федерации,
www.scrf.gov.ru/security/military/document129/,

Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>,

Выступление на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/320>,

Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>,

Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20605>,

Заявление Президента Российской Федерации Дмитрия Медведева 26 августа 2008 года, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1222>,

Концепция внешней политики Российской Федерации, 15 июля 2008 года,
<http://kremlin.ru/acts/news/785>,

Концепции внешней политики Российской Федерации,
www.kremlin.ru/acts/bank/41451/page/1,

Меморандум о взаимопонимании между Российской Федерацией и Турецкой Республикой, <http://kremlin.ru/supplement/5452>,

Морская Доктрина Российской Федерации на период до 2020 года,
<http://kremlin.ru/supplement/1800>,

Обращение Президента Российской Федерации,
<http://kremlin.ru/events/president/news/67828>,

О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации,
<http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046>,

Операция по принуждению грузинских властей к миру завершена в связи с тем, что достигнута главная цель: защищены российские миротворцы и гражданское население Южной Осетии, <http://www.kremlin.ru/catalog/countries/GE/events/1073/print>,

Переговоры в «нормандском формате»,
<http://www.kremlin.ru/catalog/persons/382/events/50416>,
Переговоры с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, 7 февраля 2022 года,
<http://www.kremlin.ru/events/president/news/67734>,
Подписание документов о признании Донецкой и Луганской народных республик,
<http://kremlin.ru/events/president/news/67829>,
Послание Президента Федеральному Собранию,
<http://www.kremlin.ru/events/president/news/56957>,
Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года,
www.kremlin.ru/supplement/424,
Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, 14 декабря 2021 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67362>,
Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, 21 декабря 2021 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67426>,
Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, 28 января 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67657>,
Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, События, 31 января 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67673>,
Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, 3 февраля 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67709>,
Телефонный разговор с Председателем Европейского совета Шарлем Мишелем, 15 марта 2022 года, <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67992>,
Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, 12 февраля 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67759>,
Телефонный разговор с Президентом Франции Эммануэлем Макроном, 20 февраля 2022 года, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67818>,
Указ Президента Российской Федерации от 30.11.2016 г. № 640 об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации,
<http://www.kremlin.ru/acts/bank/41451>,
Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 г. № 646 Об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации,
www.kremlin.ru/acts/bank/41460,
Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683 О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, www.kremlin.ru/acts/bank/40391,

Указ Президента Российской Федерации об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации, <http://kremlin.ru/acts/bank/41460>,

Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046>,

Указ Президента Российской Федерации от 26.08.2008 г. № 1260 О признании Республики Абхазия, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/27957>,

Указ Президента Российской Федерации от 26.08.2008 г. № 1261 О признании Республики Южная Осетия, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/27958>,

Утверждена Стратегия государственной национальной политики России на период до 2036 года, <http://kremlin.ru/acts/news/78554>,

Федеральный закон от 31.05.1996 г. № 61-ФЗ Об обороне, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/9446>

Путин Владимир, 75 лет Великой Победы: общая ответственность перед историей и будущим, <http://kremlin.ru/events/president/news/63527>

MSZ FR

Вступительное слово Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в ходе переговоров со спецпредставителем Генерального секретаря ООН по Сирии С.де Мистурой, Москва, 20 апреля 2018 года, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1569273/?lang=ru,

Выступление Президента Российской Федерации В.В.Путина на расширенном заседании коллегии Министерства иностранных дел России, Москва, 18 ноября 2021 года, <https://coe.mid.ru/-/vystuplenie-prezidenta-rossijskoj-federacii-v-v-putina-na-rasshirennom-zasedanii-kollegii-ministerstva-inostrannyh-del-rossii-moskva-18-noabrya-2021-god>,

Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о российской военной базе на территории Республики Армения, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47983/,

Договор между Российской Федерацией и Украиной о российско-украинской государственной границе, Министерство иностранных дел, 28.01.2003, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/46278/,

Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о
 гарантиях безопасности, https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/,
 Заключительное заявление Конгресса сирийского национального диалога, Сочи, 30
 января 2018 года, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1562196/?lang=ru,
 Заявление МИД России по Косово, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1649512/,
 Итоговое заявление Ирана, России и Турции по Международной встрече по Сирии, Сочи,
 30-31 июля 2018 года, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1574586/?lang=ru,
 Комментарий официального представителя МИД России М.В.Захаровой в связи с
 заявлением Верховного комиссара ООН по правам человека по ситуации в Сирии,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1543853/?lang=ru,
 Меморандум о создании зон деэскалации в Сирийской Арабской Республике,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1546552/?lang=ru,
 Морская доктрина Российской Федерации,
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1688734/,
 О встрече спецпредставителя Президента Российской Федерации по Ближнему
 Востоку и странам Африки, заместителя Министра иностранных дел России
 М.Л.Богданова с заместителем спецпосланника Генсекретаря ООН по Сирии Р.Рамзи,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1553901/?lang=ru,
 О консультациях представителей России, Ирана и Турции со спецпосланником
 Генерального секретаря ООН по Сирии С.де Мистурой в Женеве,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1565550/?lang=ru,
 О неонацизме на Украине,
<https://malta.mid.ru/upload/iblock/212/417lbnw3irspl7x4uik89mnb31lnlotg.pdf>,
 Основы государственной политики Российской Федерации в области ядерного
 сдерживания,
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_safety/disarmament/1434131/,
 Протокол к Соглашению между Российской Федерацией и Сирийской Арабской
 Республикой о размещении авиационной группы Вооруженных Сил Российской
 Федерации на территории Сирийской Арабской Республики от 26 августа 2015 г.
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/51830/,
 Положение о Министерстве иностранных дел Российской Федерации,
<https://www.mid.ru/ru/about/polozenia-o-mid-rossii/>,

Протокол к Соглашению между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой от 26 августа 2015 года,
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/51830/,

Российская Федерация. Федеральный закон о государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом, 24 мая 1999 года № 99-ФЗ,
<http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/215bdcc93123ae8343256da400379e66/8440d36903c217a4c3257776003a73f5!OpenDocument>,

Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астане, 21-22 декабря 2017 года,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1560385/?lang=ru,

Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астане, 30-31 октября 2017,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1556140/?lang=ru,

Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астанинском формате (МВСА-13), Нур-Султан, 2 августа 2019 года,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1467235/?lang=ru,

Совместное заявление Ирана, России и Турции по итогам Международной встречи по Сирии в Астанинском формате (МВСА-14) (Нур-Султан, 10-11 декабря 2019 года),
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1479033/?lang=ru,

Совместное заявление представителей Ирана, России и Турции по итогам 15-й Международной встречи по Сирии в Астанинском формате, Сочи, 16-17 февраля 2021 года,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1416061/?lang=ru,

Совместное заявление министров иностранных дел Российской Федерации, Государства Катар и Турецкой Республики, Доха, 11 марта 2021 года,
https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/themes/id/1417364/?lang=ru,

Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Абхазия об объединенной российской военной базе. на территории Республики Абхазия,
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/45218/,

Соглашение между Российской Федерацией и Киргизской Республикой о статусе и условиях пребывания объединенной российской военной базы,

https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/44567/,

Соглашение между Российской Федерацией и Украиной о параметрах раздела Черноморского флота,

https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47326/,

Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместном обеспечении региональной безопасности в военной сфере,

https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47455/,

Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о порядке использования 4-го Государственного центрального полигона,

https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/48028/,

Соглашение между Таджикистаном и Россией о размещении российской военной базы,
https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/,

Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора,

https://mid.ru/ru/foreign_policy/vnesnepoliticeskoe-dos-e/dvustoronnie-otnosenij-rossii-s-inostrannymi-gosudarstvami/rossia-nato/1790803/,

Федеральный закон от 23 июля 2010 г. N 179-ФЗ, "О внесении изменений в Федеральный закон „О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом”, <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/215bdcc93123ae8343256da400379e66/efc22f59432c7795c3257776003a376c!OpenDocument>

Ministerstwo Obrony FR:

Оснащение Вооруженных Сил современными образцами вооружения, военной и специальной техники, https://mil.ru/mod_activity_plan/constr/vvst/plan.htm

Rada Bezpieczeństwa FR

Совет Безопасности Российской Федерации, Стратегия национальной безопасности Российской Федерации 2021, www.scrf.gov.ru/security/docs/document133/

Zbiory dokumentów

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, t. I 1926, Washington 1941

Documents on British Foreign Policy, seria IA, t. 2, London: H.M. Stationery Office 1968,

Badania socjologiczne:

BBC, *Опрос: 70% россиян видят пользу в аннексии Крыма*, https://www.bbc.com/russian/rolling_news/2015/04/150407_rn_crimea_levada_poll,
Ogólnorosyjskie Centrum Badania Opinii Publicznej, *Armija i obszczestwo: monitoring*, <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/armiya-i-obshhestvo-monitoring>,
Ogólnorosyjskie Centrum Badania Opinii Publicznej, *Доверие россиян вооруженным силам РФ*, https://www.wciom.ru/fileadmin/file/reports_conferences/2016/2016-02-18-armiya.pdf,
Public Opinion Survey Residents of the Autonomous Republic of Crimea, International Republican Institute, Baltic Surveys Ltd./The Gallup Organization, Rating Group Ukraine, United States Agency for International Development, May 16 – 30, 2013, s.17, <https://www.iri.org/wp-content/uploads/legacy/iri.org/2013%20October%207%20Survey%20of%20Crimean%20Public%20Opinion,%20May%2016-30,%202013.pdf>.

W tym Centrum im. Jurija Lewady:

Грузия: история конфликта в российском общественном мнении, <https://www.levada.ru/2008/08/10/gruziya-istoriya-konflikta-v-rossijskom-obshhestvennom-mnenii/>,

Доверие институтам власти, <https://www.levada.ru/2012/11/02/doverie-institutam-vlasti/> Левада-Центр, *Российская Армия*, <https://www.levada.ru/2019/06/18/rossijskaya-armiya-3/>,

Институциональное доверие, <https://www.levada.ru/2015/10/07/institutsionalnoe-doverie/>,

Институциональное доверие, <https://www.levada.ru/2016/10/13/institutsionalnoe-doverie-2/>,

Институциональное доверие, <https://www.levada.ru/2017/10/12/institutsionalnoe-doverie-3/>,

Институциональное доверие, <https://www.levada.ru/2018/10/04/institutsionalnoe-doverie-4/>,

Институциональное доверие, <https://www.levada.ru/2019/10/24/institutsionalnoe-doverie-5/>,

Майские рейтинги одобрения и доверия, <https://www.levada.ru/2014/05/29/majskie-rejtingi-odobreniya-i-doveriya/>,

Россия и НАТО, <https://www.levada.ru/2022/06/06/rossiya-i-nato-2/>,

Обострение в Донбассе, <https://www.levada.ru/2021/12/14/obostrenie-v-donbasse/>,

Отношение россиян к США, ЕС, Беларуси,
<https://www.levada.ru/2021/12/16/mezhdunarodnye-otnosheniya-noyabr-2021/>,
Лев Гудков: Украина заслонила все, <https://www.levada.ru/2014/10/27/lev-gudkov-ukraina-zaslonila-vsyol/>

Roczniki International Institute for Strategic Studies:

The Military Balance 2008, Russia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597220801912770>,
The Military Balance 2009, Russia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597220802709886>,
The Military Balance 2010, Russia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597220903545833>,
The Military Balance 2011, Russia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2011.559836>,
The Military Balance 2012, Russia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2012.663214>,
The Military Balance 2013, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2013.757001>,
The Military Balance 2014, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2014.871878>,
The Military Balance 2015, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2015.996357>,
The Military Balance 2016, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2016.1127566>,
The Military Balance 2017, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2017.1271211>,
The Military Balance 2018, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2018.1416981>,
The Military Balance 2019, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2019.1561031>,
The Military Balance 2020, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2020.1707966>,
The Military Balance 2021, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/04597222.2021.1868794>,

The Military Balance 2022, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/04597222.2022.2022930>,
The Military Balance 2023, Russia and Eurasia,
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/04597222.2023.2162717>

Monografie

Albrycht Izabela (red.), *Partnerstwo Wschodnie w kontekście Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i agendy Grupy Wyszehradzkiej/The Eastern Partnership in the Context of the European Neighbourhood Policy and V4 Agenda*, Kraków 2010,

Arutunyan Anna, *Hybrid warriors. Proxies, freelancers, and Moscow's struggle for Ukraine*, Stuttgart 2021,

Asmus Ronald Dietrich, *Mała wojna, która wstrząsnęła światem. Gruzja, Rosja i przyszłość Zachodu*, Warszawa 2010,

Balcerowicz (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002,

Balcerowicz Bolesław, *Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2006,

Balcerowicz Bolesław, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010,

Baluk Walenty, Doroszko Mykoła, *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, Lublin 2017,

Banasik Mirosław, *Polityka Federacji Rosyjskiej i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 2019,

Batowski Henryk, *Rok 1938 dwie agresje hitlerowskie*, Poznań 1985,

Bączkowski Włodzimierz, *Rosja wczoraj i dziś. Studium historyczno-polityczne*, Kraków-Warszawa 2022,

Bączkowski Włodzimierz, *Istota siły i słabości rosyjskiej. Pisma o Rosji*, Kraków-Warszawa 2022,

Bieleń Stanisław, Raś Maciej (red.), *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008,

Bierzanek Remigiusz, Symonides Janusz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1997,

Borshchevskaya Anna, *Putin's war in Syria. Russian foreign policy and the price of America's absence*, London 2022

Bradshaw, *The legality of NATO's attack on Serbia, 1999*, Camberley 1999,

Brodowski Jan, *Gruzja po rewolucji róż. Obraz przemian polityczno-społecznych w latach 2003-2018*, Kraków 2019,

Bryc Agnieszka, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004,

Bryjka Filip, *Wojny zastępcze*, Warszawa 2021,

Bryjka Filip, Chłoń Tomasz, Kupiecki Robert, *Dezinformacja międzynarodowa. Pojęcie, rozpoznanie, przeciwdziałanie*, Warszawa 2022,

Buksa Łukasz OFM, ks. Nawara Dariusz (red.), *Wojna w Ukrainie: konflikt zbrojny a losy ludzi*, Kraków 2025,

Buterwick Richard, *Światło i płomień. Odrodzenie i zniszczenie Rzeczypospolitej (1733-1795)*, Kraków 2023,

Chazbijewicz Selim, *Adwet czyli powrót. Walka polityczna Tatarów krymskich o zachowanie tożsamości narodowej i niepodległość państwa po II wojnie światowej*, Olsztyn 2001,

Chorośnicki Michał, Gruszcak Artur (red.), *Wpływ tarczy antyrakietowej na pozycję międzynarodową Polski. Konsekwencje umieszczenia elementów systemu obrony przeciwraкетowej Stanów Zjednoczonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2008

Czachor Rafał, *Spór o Wyspy Kurylskie z perspektywy prawa międzynarodowego publicznego i stosunków międzynarodowych: studium krytyczne*, Wrocław 2024,

von Clausewitz Carl, *O wojnie*, Księga 1-5, Warszawa 1958,

Czupryński Andrzej, Stolarski Grzegorz, *Teoria wojny. Nowe i stare wyzwania*, Siedlce-Warszawa 2019,

Cooper Tom, *Moscow's game of poker. Russian military intervention in Syria, 2015-2017*, Warwick 2018,

Colby Howard, Pukhov Ruslan (red.), *Brothers Armed. Military aspects of the crisis in Ukraine*, Minneapolis 2015,

Czupryński Andrzej, El Ghamari Magdalena, Polak Andrzej (red.), *Efekty przemian politycznych w państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej na początku drugiej dekady XXI wieku*, Warszawa 2015,

Czupryński Andrzej, El Ghamari Magdalena, Polak Andrzej (red.), *Efekty przemian politycznych w państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej na początku drugiej dekady XXI wieku*, Warszawa 2015

Czupryński Andrzej, Stolarski Grzegorz (red.), *Teoria wojny. Nowe i stare wyzwania*, Siedlce-Warszawa 2019,

Darczewska Jolanta, *Zawładnąć umysłami i urządzić świat. Rosyjska strategia dywersji i dezinformacji*, Warszawa 2024,

Darski Józef (wł. Jerzy Targalski), *Rumunia*, Warszawa 1992,

Depczyński Marek, Elak Leszek, *Rosyjska sztuka operacyjna w zarysie*, Warszawa 2020,

Depczyński Marek, Elak Leszek, *Rosyjska sztuka operacyjna. Teoria i praktyka*, Warszawa 2023,

Diec Joachim, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia*, t. I, Kraków 2015,

Donocik Grzegorz, *Wojna Hybrydowa. Kalendarium wydarzeń na Ukrainie spisywane z perspektywy obserwatora mieszkającego za granicą w okresie marzec 2014 – lipiec 2015*, Warszawa 2021,

Eberhardt Adam, Iwashita Akihiro (red.), *Security Challenges in the Post-Soviet Space. European and Asian Perspectives*, Warszawa-Sapporo 2007,

Engle Eloise, Paananen Lauri, *Wojna zimowa. Sowiecki atak na Finlandię 1939-1940*, Gdańsk 2001,

Fejtő François, *Praski zamach stanu 1948*, Warszawa: Wydawnictwo Krąg (druk podziemny) 1984,

Fox Curtisa L., *Hybrid Warfare. The Russian approach to strategic competition and conventional military conflict*, brak miejsca wydania, 2023,

Galeotti Mark, *Heavy Metal Diplomacy: Russia's Political Use of its Military in Europe since 2014*, European Council on Foreign Relations, https://ecfr.eu/publication/heavy_metal_diplomacy_russias_political_use_of_its_military_in_europe_since/

Galeotti Mark, *The Modern Russian Army 1992-2016*, Nowy Jork, 2017,

Galeotti Mark, *Russian political war. Moving beyond the Hybrid*, London-New York, 2019,

Gniazdowski Mateusz, Wojna Beata (red.), *Partnerstwo wschodnie – raport otwarcia*, Warszawa 2009,

Grenda Bogdan, *Środowisko bezpieczeństwa europejskiego w świetle zagrożeń militarystycznych ze strony Rosji*, Toruń 2019,

Grodzki Radosław, *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008. Przyczyny-przebieg-skutki*, Zakrzewo 2009,

Geers Kenneth (red.), *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn 2025,

Górecki Wojciech, *Abchazja*, Wołowiec 2013,

Górski Artur, *Grupa Wagnera i inne prywatne armie świata*, Poznań 2023,

Grodzki Radosław, *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008 r. Przyczyny-przebieg-skutki*, Zakrzewo 2009,

Guzik-Makaruk Ewa, Pływaczewski Emil (red.), *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, Białystok 2015,

Jach Anna (red.), *Rosyjskie siły zbrojne. Aspekty wewnętrzne i kontekst polski*, Kraków 2013,

Jakowenko Natalia, *Historia Ukrainy do 1795 roku*, Warszawa 2011,

Jakubowski Wojciech, Wojtaszczyk Konstanty Adam, *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2003,

Jakubowski Wojciech, Załęski Piotr, Zamecki Łukasz, *Nauki o polityce. Zarys koncepcji dyscypliny*, Biszkek-Pułtusk, 2013,

Jarosz Leszek, *Rosja - Japonia: spór o Wyspy Kurylskie*, Warszawa 1997,

Jellinek Georg, *Allgemeine Staatslehre*, Berlin 1922,

Kaplan Karel, *Czechoslovakia's February 1948*, [w:] N. Stone, E. Strouhala (red.), *Czechoslovakia: Crossroads and Crises, 1918–1988*, London 1992,

Kauter Jakon(red.), *Civil war? Interstste war? Hybrud war? Dimensions and interpretations of the Donbas conflict in 2014-2020*, London 2022,

Kaszuba Malina, *Siły zbrojne w polityce bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Siedlce 2019,

Kaszuba Malina, Minkina Mirosław, *Imperialna gra Rosji*, Warszawa 2016,

Kitler Waldemar, Nowak Dariusz, Stepnowska Marta (red.), *Prawo Wojskowe*, Warszawa 2017,

Koman Michał M., *Konflikt rosyjsko-ukraiński o Krym (2014-2019)*, Bydgoszcz 2020,

Konopczyński Władysław, *Konfederacja barska*, t.1, Warszawa 1991,

Kozaczuk Władysław, *Wehrmacht*, Warszawa 2015,

Kubarczyk Tadeusz, Piotrowski Sławomir, Żyła Marek (red.), *Międzynarodowe konsekwencje konfliktu zbrojnego na Ukrainie*, Warszawa 2016,

Kucharzewski Jan, *Od białego caratu do czerwonego. Lata przełomu. Romanow, Pugaczow czy Pestel*, t.3, Warszawa 1999,

Kuczyński Grzegorz, *Wagnerowcy. Psy wojny Putina*, Warszawa 2022,

Kuczyński Maciej, *Krwawiąca Europa, Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990-2000, Tło historyczne i stan obecny*, Warszawa 2001,

Kulickowski Marian, Pawłowski Jacek, Zdrodowski Bogdan (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa*, Toruń 2020,

Kuźniar Roman, *Tradycyjne zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2020,

Kozaczuk Władysław, *Wehrmacht*, Warszawa 2015,

Legucka Agnieszka, Kupiecki Robert (red.), *Disinformation, narratives and memory politics in Russia and Belarus*, Londyn 2022

Lilly Bilyana, *Russian information warfare. Assault on Democracies in the Cyber Wild West*, Annapolis 2022,

Łoś Robert, *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Łódź 2017,

Malak Kazimierz, *Czynnik wojskowy w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej (1991-2000)*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001,

Maslow Abraham, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2013

Marcuzzi Stefano, *The EU, NATO and the Libya conflict: anatomy of a failure*, Londyn-Nowy Jork 2021,

Markiewicz Szymon (red.), *Rosyjska wizja prowadzenia operacji militarnych*, Warszawa 2018,

Margolin Jack, *The Wagner Group. Inside Russia;s mercenary army*, London 2024,

Marples David R. (red.), *The war in Ukraine's Donbas. Origins. Contexts, and the Future*, Budapest 2022,

Marszałek-Kawa Joanna, Gołda-Sobczak Maria (red.), *Bliski Wschód na początku XXI wieku*, Toruń 2018,

Maslow Abraham, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2013,

Materski Wojciech, *Gruzja*, Warszawa 2000,

Markiewicz Szymon (red.) *Rosyjska wizja prowadzenia operacji militarnych*, Warszawa 2018,

Mickiewicz Piotr (red.), *Rosyjska myśl strategiczna i potencjał militarny w XXI wieku*, Warszawa 2018,

Matcharashvili Irakli, *2008 rok. Wojna rosyjsko-gruzińska*, Oświęcim 2013,

Margolin Jack, *The Wagner Group. Inside Russia;s mercenary army*, London 2024,

Markiewicz Szymon (red.) *Rosyjska wizja prowadzenia operacji militarnych*, Warszawa 2018,

Menon Rajan, Rumer Eugene, *Conflict in Ukraine. The unwinding the Post-Cold War Order*, Londyn 2015,

Mickiewicz Piotr (red.), *Rosyjska myśl strategiczna i potencjał militarny w XXI wieku*, Warszawa 2018,

Mucha Wojciech, *Krew i ziemia. O ukraińskiej rewolucji*, Warszawa 2014,

Orend Brian, *War and political theory*, Cambridge 2019,

Olszanecka Natalia, *Gra o armię. Analiza sporów wokół reformy armii rosyjskiej w latach 2007-2012*, Toruń 2018,

Ostaszewski Piotr (red.), *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869-2006*, Warszawa 2006,

Parafianowicz Zbigniew, *Prywatne armie świata, czyli jak wyglądają współczesne konflikty*, Kraków 2021,

Pacek Bogusław, Pacek Piotr (red.) *Wojna Rosji z Ukrainą*, Warszawa-Siedlce 2023

Pieczyski Maciej, *Nie ma innej Rosji*, Warszawa 2024,

Pleshakov Constantine, *The Crimean Nexus. Putin's war and clash of civilizations*, New Haven&London 2017,

Podhorodecki Leszek, *Chanał Krymski i jego stosunki z Polską w XV-XVIII w.*, Warszawa 1987,

Polegki Oleksii, Stępniewski Tomasz (red.), *Conflict in Donbas: Endless negotiations and (im)possible solutions*, Lublin 2021,

Popławski Dariusz (red.) *Studia nad potęgą państw*, Warszawa 2022,

Potocki Robert, *Wojna sierpniowa: glosa do preludium konfliktu*, Warszawa 2009,

Ramani Samuel, *Putin's war on Ukraine*, Londyn 2023,

Smoleń Kinga, Stachurska-Szczesiak Katarzyna, Pietraś Marek (red), *Arabska Wiosna jako czynnik zmiany w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie: bilans po dekadzie*, Lublin 2023,

Smoleński Władysław, *Konfederacja targowicka. Wojna polsko-rosyjska 1792 w obronie Konstytucji 3 maja*, Kraków 2024,

Soboń Andrzej, Richards Julian, Kappis Vassili, Żakowska Marzena (red.), *Revisiting the twenty-year war in Afghanistan 2001-2021: global affairs and diplomacy*, Warszawa 2023,

Solak Janusz, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu o Naddniestrze*, Toruń 2009

Strachota Krzysztof (red.), *Konflikty na obszarze postradzieckim. Stan obecny. Perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, „Prace OSW”, nr 9, Warszawa, czerwiec 2003,

Szumski Jan, *Sowietyzacja Zachodniej Białorusi 1944-1953. Propaganda i edukacja w służbie ideologii*, Kraków 2010,

Śmigieński Robert, *Osierocona armia. Założenia polityki obronnej oraz Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej w latach 1992-2004*, 2006,

Trotter William, *Mroźne piekło. Radziecko-fińska wojna zimowa 1939-1940*, Wrocław 2007,

Trenin Dmitrij, *Russia*, Cambridge 2019,

Wereszycki Henryk, *Pod berłem Habsburgów*, Kraków-Wrocław 1986

Wereszycki Henryk, *Sojusz trzech cesarzy. Walka o pokój europejski 1872-1878*, Warszawa 2010,

Wituch Tomasz, *Tureckie przemiany. Dzieje Turcji 1878-1923*, 1980,

Wojciuk Anna, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2020,

Wojnowski Michał, *Narzędzia rosyjskiego imperializmu. Studia nad genezą, ewolucją i rolą działań (środków) aktywnych w polityce zagranicznej Kremla w XX i XXI wieku*, Warszawa 2024,

Wojtaszak Andrzej (red.), *Aktywizacja społeczeństwa obywatelskiego: wydarzenia na kijowskim Euromajdanie*, Szczecin 2015,

Wrzosek Marek (red.), *Rosyjska dominacja informacyjna w teorii i praktyce*, Warszawa 2022,

Voltaire, *Pisma przeciw Polakom*, Warszawa 2017,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991-2004*, Kraków 2008,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wymiar militarny*, Warszawa 2012,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*, Kraków 2016,

Żyła Marek (red.), *Międzynarodowe konsekwencje konfliktu zbrojnego na Ukrainie*, Warszawa 2016,

Zgórniak Marian, *Europa w przededniu wojny, Sytuacja militarna w latach 1938-1939*, Kraków 1993,

Załęski Krzysztof, *Siły zbrojne. Teoria i praktyka funkcjonowania*, Warszawa 2018,

Барабанов Михаил, Лавров Антон, Целуйко Вячеслав, *Танки августа*, Москва 2009,

Горбунов Александр (ред.), *Мир цвета хаки. Вооруженные силы в системе государственной власти*, Центр Анализа стратегий и технологии, Москва 2011,

Дугин Александр, *Русская война*, Москва 2015,

Зигуненко Станислав, *Супер оружие XXI века в локальных конфликтах*, Москва 2018,

Лавров Антон, Пухов Руслан (ред.), *Война среди стен*, Москва 2022,

Симаков В. Г., *Современное военное оружие России*, Москва 2014,

Холынская-Голенищева М. С., *Сирия: трудный путь от войны к мир*, Москва, 2019,

Чекинов Сергей, Богданов Сергей, *О характере и содержании войны нового поколения*, „Военная мысль” 2013, nr 10

Широкоград А. Б., *Ракеты средней и меньшей дальности*, Москва 2019,

Analizy w czasopismach naukowych i specjalistycznych, raporty i materiały eksperckie:

Adamsky Dmitry, *Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy*, IFRI “Proliferation Papers”, nr 54, November 2015,

Andrusiewicz Klaudyna, *Korpus Strażników Rewolucji w systemie politycznym i polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, t.7, 2013,

Barnes-Dacey Juén, Levy Daniel, *Three Goals for Making the Most of Geneva II on Syria*, European Council on Foreign Relations, https://ecfr.eu/archive/page/-/Making_the_most_of_Geneva_II.pdf,

Bartuzi Wojciech, Pełczyńska-Nałęcz Katarzyna, Strachota Krzysztof, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, „Raport OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2008-07-15/abchazja-osetia-poludniowa-gorski-karabach-rozmrozone-konflikty>

Bazhenova Hanna, *Wybory prezydenckie na Ukrainie: przyczyny sukcesu Zelenskiego*, „Komentarze IES”, 21 (21/2019), <https://ies.lublin.pl/komentarze/wybory-prezydenckie-na-ukrainie-przyczyny-sukcesu-zelenskiego>.

Benedyczak Jakub, *Perspektywy zbliżenia rosyjsko-japońskiego*, „Biuletyn PISM” nr 137/2018, https://pism.pl/publikacje/Perspektywy_zbli_enia_rosyjsko_japo_skiego

Buslik Michał, *Wielokierunkowa eskalacja – rosyjska interwencja wojskowa w Syrii*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 12/2015,

Buslik Michał, *Rosyjska interwencja wojskowa w Syrii – Su-S35 w Chmejmim*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 2/2016,

Buslik Michał, *Asymetryczna odpowiedź – atak na rosyjskie obiekty wojskowe w Syrii*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 2/2018,

Carbonaro Giulia, *Risk of Nuclear Conflict at Highest Point Since Height of Cold War—SIPRI*, “Newsweek”, <https://www.newsweek.com/risk-nuclear-conflict-highest-point-since-height-cold-war-sipri-1715161>,

Chawryło Katarzyna, Iwański Tadeusz, *Szczyt normandzki bez przełomu*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-12-10/szczyt-normandzki-bez-przelomu>

Cielma Mariusz, *Wojna o Donbas*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 8/2014,

Cielma Mariusz, *Feralny sierpień w Donbasie*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 10/2014,

Czerep Jędrzej, *Rosyjska grupa Wagnera rozszerza wpływ w Afryce*, „Biuletyn PISM” nr 181/2021, <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjska-grupa-wagnera-rozszerza-wplywy-w-afryce>

Darczewska Jolanta, *Rosyjskie siły zbrojne na froncie walki informacyjnej. Dokumenty strategiczne*, „Prace OSW” nr 57, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_57_pl_sily_zbrojne_net.pdf,
Darczewska Jolanta, *Zawładnąć umysłami i urządzić świat. Rosyjska strategia dywersji i dezinformacji*, Warszawa 2024,
Dąbrowski Andrzej, Legucka Agnieszka, *Bez resetu: spotkanie Biden–Putin w Genewie*, „Komentarz PISM” nr 51/2021, https://www.pism.pl/publikacje/Bez_resetu_spotkanie_BidenPutin_w_Genewie
Dębski Sławomir, *Nord Stream 2. Wiarygodność Niemiec i USA doznała poważnego uszczerbku*, „Wszystko co najważniejsze”, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/slawomir-debski-wiarygodnosc-niemiec-i-usa-doznala-powaznego-uszczerbku-z-powodu-nord-stream-2/>,
Domańska Maria, Rogoża Jadwiga, *Naprzód, w przeszłość! Rosyjska polityka historyczna w służbie „wiecznego” autorytaryzmu*, „Raporty OSW”, Warszawa maj 2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2021-05-25/naprzod-w-przeszlosc>,
DeLong Marek, 2020. „*Ruski mir*” jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy, „Przegląd Geopolityczny”, nr 33, 2020,
Domeracki Krzysztof, *Hezbollah i jego zaangażowanie w Syrii*, „Wiedza Obronna”, R. 40, nr 4 (2013),
Dyner Anna Maria, *Perspektywy i konsekwencje współpracy wojskowej Białorusi i Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 60/2013, <https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/13795.pdf>
Dyner Anna Maria, Rosyjsko-białoruskie ćwiczenia „Zachód 2013” – sojusz przeciwko zewnętrznym wrogom?, „Biuletyn PISM” nr 99/2013, https://www.pism.pl/publikacje/Rosyjsko_bia_oruskie__wiczenia__Zach_d_2013____sojusz__przeciwko_zewn_trznym_wrogom_
Dyner Anna Maria, *Rosja demonstruje siłę także na wschodzie*, „Biuletyn PISM” nr 111/2014, https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_demonstruje_si__tak_e_na_Wschodzie_
Dyner Anna Maria, Legieć Arkadiusz, *Ready to Go? ISIS and Its Presumed Expansion into Central Asia*, PISM Policy Paper nr 19/2015, https://pism.pl/publikacje/Ready_to_Go_ISIS_and_Its_Presumed_Expansion_into_Central_Asia
Dyner Anna Maria, *Rosyjskie manewry przygotowaniem do działań ekspedycyjnych*, „Biuletyn PISM” nr 83/2015,

https://pism.pl/publikacje/Rosyjskie_manewry_przygotowaniem_do_dzia_a_ekspedycyjnych

Dyner Anna Maria, *Nowe uzbrojenie Rosji – propaganda, uzupełnianie braków czy wyzwanie dla NATO?*, „Raport PISM”, 23 września 2015, https://www.pism.pl/publikacje/Raport_PISM_Nowe_uzbrojenie_Rosji_propaganda_uzupelnianie_brakow_czy_wyzwanie_dla_NATO,

Dyner Anna Maria, *Rosja wzmacnia potencjał wojskowy na zachodzie państwa*, „Biuletyn” PISM nr 36/2016, https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_wzmacnia_potencja_wojskowy_na_zachodzie_państwa,

Dyner Anna Maria, *„Kaukaz 2016” kolejnym testem rosyjskich sił zbrojnych*, Biuletyn PISM nr 63/2016, https://www.pism.pl/publikacje/_Kaukaz_2016_kolejnym_testem_rosyjskich_si_zbrojnych

Dyner Anna Maria, *Nowa Koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM” nr 1/2017, https://pism.pl/publikacje/Nowa_Koncepcja_rosyjskiej_polityki_zagranicznej

Dyner, *Dwa lata rosyjskiej operacji wojskowej w Syrii – rezultaty i perspektywy*, „Biuletyn PISM” nr 103/2017, https://pism.pl/publikacje/Dwa_lata_rosyjskiej_operacji_wojskowej_w_Syrii_rezultaty_i_perspektywy,

Dyner Anna Maria, *Polityczne i militarne konsekwencje rosyjskiego zaangażowania w Syrii*, „Biuletyn PISM” nr 24/2018, https://pism.pl/publikacje/Polityczne_i_militarne_konsekwencje_rosyjskiego_zaaangowania_w_Syrii

Dyner Anna Maria, *Znaczenie prywatnych firm wojskowych w polityce zagranicznej Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 64 (1637)/2018, https://www.pism.pl/publikacje/Znaczenie_prywatnych_firm_wojskowych_w_polityce_zagranicznej_Rosji,

Dyner Anna Maria, *Ćwiczenia Wschód-2018 – największe manewry w historii Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM” nr 129/2018, https://pism.pl/publikacje/Cwiczenia_Wschod_2018_najwieksze_manewry_w_historii_Federacji_Rosyjskiej,

Dyner Anna Maria, Szeligowski Daniel, *Polityczny i militarny wymiar rosyjsko-ukraińskiego incydentu w Cieśninie Kerczeńskiej*, „Komentarz PISM” nr 79/2018,

https://pism.pl/publikacje/Polityczny_i_militarny_wymiar_rosyjskoukraińskiego_incydentu_w_Ciesninie_Kerczeńskiej

Dyner Anna Maria, Szeligowski Daniel, *Znaczenie i konsekwencje soboru zjednoczeniowego Cerkwi Prawosławnej Ukrainy*, „Komentarz PISM” nr 90/2018,

Dyner Anna Maria, *Zdolności rakietowe Rosji: potencjał i ograniczenia*, „Biuletyn PISM” nr 37/2019, 2 kwietnia 2019,

https://www.pism.pl/publikacje/Zdolno_ci_rakietowe_Rosji__potencja_i_ograniczenia

Dyner Anna Maria, *Rosyjskie ćwiczenia wojskowe w 2019 r.*, „Biuletyn” PISM nr 136 /2019, https://www.pism.pl/publikacje/Rosyjskie_cwiczenia_wojskowe_w_2019_r_

Dyner Anna Maria, *Znaczenie zagranicznych baz wojskowych dla Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 112/2020, https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_zagranicznych_baz_wojskowych_dla_Rosji_

Dyner Anna Maria, Legieć Arkadiusz, *Wojskowy wymiar konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 241/2020,

https://www.pism.pl/publikacje/Wojskowy_wymiar_konfliktu_o_Gorski_Karabach

Dyner Anna Maria, *Powstanie rosyjskiego Okręgu Wojskowego Floty Północnej*, „Biuletyn PISM” nr 4/2021,

https://www.pism.pl/publikacje/Powstanie_rosyjskiego_Okregu_Wojskowego_Floty_Polnocnej

Dyner Anna Maria, *Znaczenie sytuacji na granicy Białorusi dla bezpieczeństwa regionu*, „Komentarz PISM” nr 65/2021, <https://www.pism.pl/publikacje/znaczenie-sytuacji-na-granicy-bialorusi-dla-bezpieczenstwa-regionu>,

Dyner Anna Maria, *Rosyjska demonstracja siły na granicy z Ukrainą i na okupowanym Krymie*, „Biuletyn PISM” nr 98/2021,

https://www.pism.pl/publikacje/Rosyjska_demonstracja_sily_na_granicy_z_Ukraina_i_na_okupowanym_Krymie,

Dyner Anna Maria, *Ocena programu przebrojenia rosyjskich sił zbrojnych w latach 2011-2020*, „Raport PISM”, <https://www.pism.pl/publikacje/ocena-programu-przebrojenia-rosyjskich-sil-zbrojnych-w%C2%A0latach-2011-2020>,

Dyner Anna Maria, *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rosji*, „Biuletyn PISM” nr 131/2021, <https://pism.pl/publikacje/strategia-bezpieczenstwa-narodowego-rosji>,

Dyner Anna Maria, *Zapad 2021 - kompleksowe ćwiczenia wymierzone w państwa NATO*, „Biuletyn PISM” nr 166/2021, <https://www.pism.pl/publikacje/zapad-2021%C2%A0kompleksowe-cwiczenia-wymierzone-w%C2%A0panstwa-nato>,

Dyner Anna Maria, *Znaczenie sytuacji na granicy Białorusi dla bezpieczeństwa regionu*, „Komentarz PISM” nr 65/2021, <https://www.pism.pl/publikacje/znaczenie-sytuacji-na-granicy-bialorusi-dla-bezpieczenstwa-regionu>,

Dyner Anna Maria, *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych*, „PISM Strategic File” nr 2/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/kryzys-graniczny-jako-przyklad-dzialan-hybrydowych>,

Dyner Anna Maria, Kacprzyk Artur, *Rozmowy USA i NATO z Rosją bez przełomu*, „Komentarz PISM” nr 3/2022, <https://pism.pl/publikacje/rozmowy-usa-i-nato-z-rosja-bez-przelomu>,

Dyner Anna Maria, *Operacja OUBZ w Kazachstanie*, „Biuletyn PISM” nr 9/2022, 9 stycznia 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/operacja-oubz-w-kazachstanie>,

Dyner Anna Maria, *Przed atakiem - rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznice Zdecydowanie*, „Biuletyn PISM” nr 37/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie>,

Dyner Anna Maria, Legucka Agnieszka, Piechowska Maria, *Rosyjski atak na Ukrainę*, „Komentarz PISM”, nr 12/2022, 24 lutego 2022, <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjski-atak-na-ukraine>,

Dyner Anna Maria, *Formowanie Regionalnego Zgrupowania Wojsk na Białorusi*, „Komentarz PISM” nr 132/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/formowanie-regionalnego-zgrupowania-wojsk-na-bialorusi>,

Dyner Anna Maria, *Znaczenie buntu Prigożyna dla rosyjskiej polityki bezpieczeństwa*, „Komentarz PISM” nr 26/2023, <https://pism.pl/publikacje/znaczenie-buntu-prigozyna-dla-rosyjskiej-polityki-bezpieczenstwa>

Dyner Anna Maria, *Zasada lustra w ocenie zagrożeń hybrydowych płynących z Rosji i Białorusi*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 29/2023, <https://ejournals.eu/czasopismo/przeglad-bezpieczenstwa-wewnetrznego/artukul/zasada-lustra-w-ocenie-zagrozen-hybrydowych-plynacych-z-rosji-i-bialorusi>,

Dyner Anna Maria, *Rosyjska wizja nowej architektury bezpieczeństwa*, „PISM Policy Paper” nr 5/2024, <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjska-wizja-nowej-architektury-bezpieczenstwa>,

Dyner Anna Maria, *Stan sił zbrojnych Rosji po dwóch latach od agresji na Ukrainę*, „PISM Strategic File” nr 4/2024, <https://pism.pl/publikacje/stan-sil-zbrojnych-rosji-po-dwoch-latach-od-agresji-na-ukraine>,

Dyner Anna Maria, *Pieśni lodu i wojny czyli Rosja w Arktyce*, „Dziennik Gazeta Prawna” 9 czerwca 2020, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1482282,rosja-arktyka-polnocna-droga-morska-ocieplenie-klimatu-dyner.html>,

Dyner Anna Maria, *Przed atakiem - rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznicze Zdecydowanie*, „Biuletyn PISM” nr 37/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie>,

Dyner Anna Maria, *Rosja traci na upadku reżimu Asada*, „Polityka Insight”, 11 grudnia 2024, <https://www.politykainsight.pl/bezpieczenstwo/zagrozeniaikonflikty/2281385,1,rosja-traci-na-upadku-rezimu-asada.read>

Dyner Anna Maria, *Rosja przyjęła strategię polityki narodowościowej do 2036 r.*, „Komentarz PISM” nr 80/2025, <https://www.pism.pl/publikacje/rosja-przyjela-strategie-polityki-narodowosciowej-do-2036-r>,

Dziuba Joanna, *Rosja: Manewry na Kaukazie są odpowiedzią na terrorystyczne zagrożenie z Południa*, „Portal spraw zagranicznych”, <https://psz.pl/162-wschod/rosja-manewry-na-kaukazie-sa-odpowiedzia-na-terrorystyczne-zagrozenie-z-poludnia>,

Eberhardt Adam, Iwański Tadeusz, Konończuk Wojciech (red.), *Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2023-02-23/rok-wojny>,

Eberhardt Piotr, *Rosyjski panslawizm jako idea geopolityczna*, „Przegląd Geopolityczny”, t.2, 2010,

Falkowski Maciej, *Kaukaz Północny: rosyjski węzeł gordyjski. Najważniejsze problemy konflikty w regionie i ich wpływ na przyszłość Rosji*, „Prace OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2004-12-15/kaukaz-polnocny-rosyjski-wezel-gordyjski-najwazniejsze-problemyi>,

Falkowski Maciej, *Czeczenia między kaukaskim dżihadem, a „ukrytym” separatyzmem*, „Punkt widzenia OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2007-01-15/czeczenia-miedzy-kaukaskim-dzihadem-a-ukrytym-separatyzmem>,

Feng John, *Biden and Xi Agree Nuclear Weapons Use in Ukraine 'Totally Unacceptable'*, “Newsweek”, <https://www.newsweek.com/joe-biden-xi-jinping-nuclear-weapons-ukraine-unacceptable-1759301>,

Galeotti Mark, *Heavy Metal Diplomacy: Russia's Political Use of its Military in Europe since 2014*, https://www.ecfr.eu/publications/summary/heavy_metal_diplomacy_russias_political_use_of_its_military_in_europe_since,

Gawęda Marcin, *Rosyjskie siły na Krymie*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 7/2017,

Giles Keir, *Handbook of Russian Information Warfare*, NATO Defence College, Rome 2016, <https://www.ndc.nato.int/download/handbook-of-russian-information-warfare-by-keir-giles/>,

Giza Antoni, *Miejsce i rola Polski w wizji rosyjskich panslawistów drugiej połowy XIX wieku i neoslawistów z początków XX wieku*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. 2, 1997,

Gordon Michael R., Pancevski Bojan, Bisserbe Noemie, Walker Marcus, *Vladimir Putin's 20-Year March to War in Ukraine—and How the West Mishandled It*, <https://archive.ph/YCZqh#selection-2295.0-2333.21>,

Górka-Winter Beata, *Długa droga do tarczy*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2009”,

Iwański Tadeusz, *Służyć narodowi – cała władza w rękach Zelenskigo*, „Komentarze OSW”, nr 306, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-07-24/sluzyc-narodowi-cala-wladza-w-rekach-zelenskigo>,

Jundo-Kaliszewska Beata, Lachowski Tomasz, *Odzyskanie niepodległości przez państwa bałtyckie w świetle procesu rozpadu ZSRS oraz następce rozliczenie okresu sowieckiej okupacji. Wybrane aspekty natury prawnej i politycznej*, „Władza Sądzenia”, Styczeń 2021,

Kaca Elżbieta, *UE wobec ryzyka eskalacji konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Biuletyn PISM” nr 20/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/ue-wobec-ryzyka-eskalacji-konfliktu-rosyjsko-ukrainskiego>,

Kacała Tomasz, *Podstawowe założenia koncepcji komunikacji strategicznej w Siłach Zbrojnych RP*, „Kwartalnik Bellona”, nr 2/2015,

Kacprzyk Artur, *Koniec traktatu INF*, „Biuletyn PISM” nr 40/2019, https://pism.pl/publikacje/Koniec_traktatu_INF,

Kacprzyk Artur, *Przedłużenie obowiązywania układu Nowy START*, „Biuletyn PISM” nr 10/2021, https://pism.pl/publikacje/Przedluzenie_obowiazywania_ukladu_Nowy_START,

Kacprzyk Artur, *Rosja zawiesza wykonywanie układu Nowy START*, „Biuletyn PISM” nr 16/2023 <https://www.pism.pl/publikacje/rosja-zawiesza-wykonywanie-ukladu-nowy-start>,

Kaczorowski Bartosz, *Rosja wobec separatyzmu katalońskiego (2014-2017)*, „Politeja”, nr (61), 2019,

Katz Brian, Jones Seth G., Doxsee Catrina, Harrington Nicholas, *The Expansion of Russian Private Military Companies*, <https://russianpmcs.csis.org/>,

Kawecka-Wyrzykowska Elżbieta, *The EU-Georgia Association Agreement: An Instrument To Support The Development Of Georgia Or Lip Service?*, “Comparative Economic Research, Volume 18, Number 2”, 2015,

Kita Linda, *HRD country analysis Kosovo*, European Training Foundation, https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/C12578310056925BC12574B9005788F6_NO TE7J5LPJ.pdf,

Kleinowski Marcin, *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa*, „Świat Idei i Polityki”, t. 10, Toruń 2010,

Kłaczyński Robert, *Polityka Imperium Rosyjskiego wobec państw, narodów bałkańskich 1826–1914*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne”, t. XXVI / 2017,

Konieczna Joanna, *Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyn*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2005-07-13/pomaranczowa-rewolucja-na-ukrainie-proba-zrozumienia-przyczyn>,

Konończuk Wojciech, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, „Analizy OSW”, 27.11.2013, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>,

Konończuk Wojciech, Iwański Tadeusz, *Ukraina: samodzielna większość Sługi Narodu*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-07-22/ukraina-samodzielna-wiekszosc-slugi-narodu>,

Kościński Piotr, Zasztowt Konrad, *Secesja Krymu – konsekwencje dla Ukrainy, Rosji i Europy*. „Biuletyn PISM” nr 31/2014, https://pism.pl/publikacje/Secesja_Krymu___konsekwencje_dla_Ukrainy__Rosji_i_Europy

Koźmian Stanisław, *Panslawizm, Polska i traktat w San Stefano*, Klasyka Geopolityki, Teksty Źródłowe, Ośrodek Myśli Politycznej, <https://usa-ue.pl/klasyka-geopolityki-teksty/teksty-zrodlowe/panslawizm-polska-i-traktat-w-san-stefano/>,

Kitler Waldemar, *Rola sił zbrojnych w państwie*, https://www.researchgate.net/publication/329427823_Rola_sil_zbrojnych_w_panstwie

Kwasek Tomasz, *Dziś i jutro rosyjskich sił podwodnych*, „Morze, statki i okręty” listopad-grudzień 2019,

Legieć Arkadiusz, *Rosyjski rozejm – perspektywy konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 246/2020,

Legieć Arkadiusz, *Perspektywy polityki Rosji wobec Kaukazu Południowego*, „Biuletyn PISM” nr 77/2021, https://pism.pl/publikacje/Perspektywy_polityki_Rosji_wobec_Kaukazu_Poludniowego,

Legieć Arkadiusz, *Perspektywy konfliktu o Górski Karabach*, „Biuletyn PISM” nr 132/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-konfliktu-o-gorski-karabach>,

Legucka Agnieszka, Szeligowski Daniel, *Szczyt formatu normandzkiego bez postępu*, „Komentarz PISM” nr 67/2019, https://www.pism.pl/publikacje/Szczyt_formatu_normandzkiego_bez_postepu_,

Legucka Agnieszka, *Rosja wobec pandemii COVID-19*, „Biuletyn PISM” nr 68/2020
https://www.pism.pl/publikacje/Rosja_wobec_pandemii_COVID19,

Liane Sarah, *Russia Piles Up the Pressure on Ukraine*, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-piles-pressure-ukraine>,

Lorenz Wojciech, *Afganistan - koniec i początek*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, nr 4, 2021,

Lorenz Wojciech, *Przejęcie przez talibów władzy w Afganistanie – konsekwencje dla NATO*, „Biuletyn PISM”, nr 174 (2372), 4 października 2021, s. 1-2,
<https://www.pism.pl/publikacje/przejecie-przez-talibow-wladzy-w-afganistanie-konsekwencje-dla-nato>,

Lorenz Wojciech, Zaręba Szymon, *Znaczenie Wysp Alandzkich dla bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego*, „Biuletyn PISM”, nr 74 (1424), 4 listopada 2016,
https://www.pism.pl/publikacje/Znaczenie_Wysp_Alandzkich_dla_bezpiecze_stwa_w_regionie_Morza_Ba_tyckiego,

Menkiszak Marek, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW”,
<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej>,

Menkiszak Marek, Rodkiewicz Witold, *Szczyt Biden–Putin: ćwiczenia z komunikacji strategicznej*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-06-16/szczyt-biden-putin-cwiczenia-z-komunikacji-strategicznej>,

Menkiszak Marek, *Mów do mnie jeszcze. Rosja wobec inicjatyw détente Macrona*, „Punkt Widzenia OSW”, nr 83, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PW_Mow-do-mnie-jeszcze_net_0.pdf,

Menkiszak Marek, *Rosja: uznanie niepodległości Donbasu*, Analizy OSW,
<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-22/rosja-uznanie-niepodleglosci-donbasu>,

Menkiszak Marek, Rodkiewicz Witold, *Szczyt Biden–Putin: ćwiczenia z komunikacji strategicznej*, „Analizy OSW”, 16.06.2021,
<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-06-16/szczyt-biden-putin-cwiczenia-z-komunikacji-strategicznej>,

Miarka Agnieszka, *„Tulipanowa rewolucja” w Kirgistanie – wybrane aspekty*, „Nowa Polityka Wschodnia”, nr 4 (2017),

Miedzinski Piotr, *Baltops: desant i odbicie Gotlandii*, „Defence24”, 18 czerwca 2022, <https://defence24.pl/geopolityka/baltops-desant-i-odbicie-gotlandii>,

Mihailov Valentin, *Państwa i narody bałkańskie w świadomości geopolitycznej Rosji. Rosja w świadomości geopolitycznej państw i narodów bałkańskich*, „Przegląd Geopolityczny”, t.2, 2010,

Nitschke Barnadetta, Pawłowski Albert, *Sąsiedztwo w ramach kategorii „bliska zagranica”*, „Rocznik Lubuski”, t. XXI, 1995,

Nowacka Sara, *Siły Mobilizacji Ludowej w polityce Iraku*, „Biuletyn” PISM nr 99/2020, https://www.pism.pl/publikacje/Sily_Mobilizacji_Ludowej_w_polityce_Iraku,

Nałęcz Maciej, *Morze Czarne. Rosja vs Gruzja*, „Nowa Technika Wojskowa” nr 10/2008,

Olszański Tadeusz, *Wybory prezydenckie na Ukrainie, październik-grudzień 2004 roku*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2005-10-15/wybory-prezydenckie-na-ukrainie-pazdziernik-grudzien-2004-roku>,

Olszański Tadeusz A., *Koniec reżimu Janukowycza*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza>

Olszański Tadeusz A., *Co ujawniła rewolucja godności*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2/2015,

Olszański Tadeusz A., Sarna Arkadiusz, Wierzbowska-Miazga Agata, *Konsekwencje aneksji Krymu*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu>,

Piechowska Maria, *Cerkiew Prawosławna Ukrainy – rok po uzyskaniu autokefalii*, „Biuletyn PISM” nr 37/2020, https://www.pism.pl/publikacje/Cerkiew_Prawoslawna_Ukrainy__rok_po_uzyskaniu_autokefalii,

Piskorska Beata, *Wpływ procesów antydemokratycznych w państwach Partnerstwa Wschodniego na Europejską Politykę Sąsiedztwa / Impact of Anti-Democratic Processes in Eastern Partnership Countries on the European Neighbourhood Policy*, „Zeszyty Natolińskie”, z.59, Warszawa 2014,

Putin Vladimir, *A Plea for Caution From Russia*, „The New York Times”, <https://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html>,

Podgórzńska Renata, *Rola potencjału militarnego w polityce zagranicznej na przykładzie polityki Polski wobec obszaru byłej Jugosławii*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Politologica XII (2014)”,

<https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/9216/AF151--14--Rola-potencjalu-militarnego--Podgorzanska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>,

Radziejewska Maria, *Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2118 a prawne ramy interwencji w Syrii*, „Biuletyn PISM” nr 105/2013, https://pism.pl/publikacje/Rezolucja_Rady_Bezpiecze_stwa_ONZ_nr_2118_a_prawne_ramy_interwencji_w_Syrii,

Radzik Ryszard, *Rosyjska wizja narodu ogólnoruskiego*, „Studia białorusenistyczne” vol. 10/2016, s. 55-76, <https://journals.umcs.pl/sb/article/view/3843>,

Rodkiewicz Witold, *Porozumienie Rosji, Turcji i Iranu o ustanowieniu w Syrii „obszarów deeskalacji”*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-05-10/porozumienie-rosji-turcji-i-iranu-o-ustanowieniu-w-syrii-obszarow>,

Rodkiewicz, *Ideologiczna konfrontacja i pragmatyczna współpraca – recepta Moskwy na relacje z Waszyngtonem*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-03-06/ideologiczna-konfrontacja-i-pragmatyczna-wspolpraca-recepta-moskwy-na>,

Rodkiewicz Witold, *Rosyjska ofensywa dyplomatyczna w sprawie Syrii*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-11/rosyjska-ofensywa-dyplomatyczna-w-sprawie-syrii>,

Rodkiewicz Witold, *Bliskowschodnia polityk Rosji. Regionalne ambicje, globalne cele*, „Prace OSW”, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_71_bliskowschodnia_polityka_rosji_net_0.pdf,

Rodkiewicz Witold, *Gest bezsilności. Rosja wypowiada Traktat CFE*, „Analizy OSW”, 17.05.2023., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-05-17/gest-bezsilnosci-rosja-wypowiada-traktat-cfe>,

Rodkiewicz Witold, Wiśniewska Iwona, *Rosyjska ofensywa dyplomatyczna w Afryce*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-10-30/rosyjska-ofensywa-dyplomatyczna-w-afryce>,

Sadowski Sławomir, *Potencjał militarny - pojęcie i metody obliczania*, Świat Idei i Polityki, 2004, Tom 4, <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/4142>,

Sasnal Patrycja, *Zakończenie konfliktu w Syrii jako wyzwanie dla Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM”, nr 121 (1694), 4 września 2018, https://www.pism.pl/publikacje/Zako_czenie_konfliktu_w_Syrii_jako_wyzwanie_dla_Unii_Europejskiej,

Spindler William, 2015: *The year of Europe's refugee crisis*, UNHCR, <https://www.unhcr.org/news/stories/2015-year-europes-refugee-crisis>,

Sykulski Leszek, *Teoria gier refleksyjnych jako metoda analizy walki informacyjnej*, „Przegląd Geopolityczny”, nr 37, 2021,

Szeligowski Daniel, *Międzynarodowe śledztwo w sprawie katastrofy lotu MH17*, „Biuletyn PISM” nr 38/2018, https://pism.pl/publikacje/Miedzynarodowe_sledztwo_w_sprawie_katastrofy_lotu_MH17

Szeligowski Daniel, *Napięcia na Morzu Azowskim*, Biuletyn PISM nr 114/2018, https://pism.pl/publikacje/Napi_cia_na_Morzu_Azowskim,

Śmigielski Robert, *Niezwykła? „Nowa Europa Wschodnia”* nr 6 (XIV) 2010,

Tabler Andrew, White Jeffrey, Zelin Aaron, *Conflict in Syria: Geneva II and the Road Ahead*,

Terlikowski Marcin, *Ataki elektroniczne na Estonię. Implikacje dla bezpieczeństwa międzynarodowego i Polski*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny 2007, t. 7, nr 4 (38),

Tian Nan, Kuimova Alexandra, Lopes Da Silva Diego, Wezeman Pieter D., Wezeman Siemon *Trends in world military expenditure 2019*, SIPRI Facts Sheet, https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf,

Topolski Ireneusz, *Instrument militarny polityki zagranicznej państwa*, <https://journals.umcs.pl/teka/article/download/7796/5587>,

Torsti Pilvi, *Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier. The Cold War and the Politics of History*, University of Helsinki 2008,

Walker Nigel, *Conflict in Ukraine: A timeline (2014 – eve of 2022 invasion)*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9476/CBP-9476.pdf>,

Westerlund Fredrik: *The role of the military in Putin's foreign policy. An overview of current research*. Swedish Defence Research Agency (FOI), Sztokholm, 2021,

Wezeman Siemon T., *Russia's military spending: Frequently asked questions*, SIPRI, 27 April 2020, <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2020/russias-military-spending-frequently-asked-questions>

Wilk Andrzej, „Wostok”, czyli pokaz sztuczek wojennych, „Polska Zbrojna”, <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/26624>

Wilk, *Armia rosyjska w walce z pandemią koronawirusa we Włoszech*, „Analizy OSW”, 23.03.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-03-23/armia-rosyjska-w-walce-z-pandemia-koronawirusa-we-wloszech>,

Wilk Andrzej, *Na Zachód patrz! Reorientacja Sił Zbrojnych Rosji na południowym kierunku strategicznym*, „Komentarze OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-09-08/na-zachod-patrz-reorientacja-sil-zbrojnych-rosji-na>,

Wilk Andrzej, *Znaczący wzrost wynagrodzeń w armii rosyjskiej*, OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-02-01/znaczący-wzrost-wynagrodzen-w-armii-rosyjskiej>,

Wilk Andrzej, *Armia rosyjska – priorytet trzeciej kadencji Putina*, „Analizy” OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-07-24/armia-rosyjska-priorytet-trzeciej-kadencji-putina>,

Wilk Andrzej, *Militarne konsekwencje aneksji Krymu*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/militarne-konsekwencje-aneksji-krymu>,

Wilk Andrzej, *Armia rosyjska w walce z pandemią koronawirusa we Włoszech*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-03-23/armia-rosyjska-w-walce-z-pandemia-koronawirusa-we-wloszech>,

Wilk Andrzej, *Rosyjski atak na ukraińskie jednostki na Morzu Czarnym – aspekty wojskowe*, „Publikacje OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-11-28/rosyjski-atak-na-ukraińskie-jednostki-na-morzu-czarnym-aspekty>

Wojnowski Michał, *Koncepcja „wojny nowej generacji” w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 13(7)2015 r.,

Wojnowski Michał, *Mit „wojny hybrydowej”. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” wydanie specjalne pt. Wojna hybrydowa (2015),

Wojtasiewicz Wojciech, *Republika Górskiego Karabachu przestaje istnieć*, „Komentarz PISM” nr 39/2023, <https://pism.pl/publikacje/republika-gorskiego-karabachu-przestaje-istniec>,

Wood Dakota, *Joe Biden’s “Minor Incursion” Russia Remark: History Proves It Was a Mistake*, The Heritage Foundation, Jan 26, 2022, <https://www.heritage.org/global-politics/commentary/joe-bidens-minor-incursion-russia-remark-history-proves-it-was-mistake>,

Zasztowt Konrad, *Rok po wojnie rosyjsko-gruzyńskiej Stan realizacji porozumień Sarkozy – Miedwiediew z 12 sierpnia 2008 r. oraz 8 września 2008 r.*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego,

Zieliński Konrad, *Przyczynek do dziejów Polskiego Biura KC Rosyjskiej Komunistycznej Partii [bolszewików] i Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski*, „Facta Simonidis”, 1(4)/2011,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991-2004*, OMP: Kraków 2008,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Bezpieczeństwo Polski w kontekście wojny sierpniowej*, „Historia i współczesność światowej szachownicy”, „Geopolityka. Biuletyn Naukowo-Analityczny Instytutu Geopolityki”, nr 2(3)/2009, R.II,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Kampania jesienna 2020 r. wojny azersko-ormiańskiej – uwarunkowania historyczne i skutki polityczne*, [w:] *Armenia and Azerbaijan: post-conflict realities & peace-building*, „Studia Wschodnioeuropejskie”, nr 14/2021, <http://swe.uw.edu.pl/14.5.pdf>,
<https://geopolityka.net/bezpieczenstwo-polski-w-kontekscie-wojny-sierpniowej-z-2009/>,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*, Kraków 2016,

Żurawski vel Grajewski Przemysław, *Wizyta Josepa Borrelli w Moskwie – logiczny skutek czy zaskakująca porażka polityki Unii Europejskiej wobec Rosji*, „Sprawy Międzynarodowe”, t.74, nr 3, 2021, s. 193-236,

Барабанов Михаил, Макиенко Константин, Пухов Руслан, *Реформа Сердюкова – Макарова: главные задачи*, „Военно-промышленный курьер” nr 34/2012.

Волков Денис, *Российская социология украинского конфликта: вмешиваться не надо, но все правильно сделали*, <https://carnegieendowment.org/ru/india/posts/2015/08/supporting-a-war-that-isnt-russian-public-opinion-and-the-ukraine-conflict>

Герасимов Валерий, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер”, <https://web.archive.org/web/20170820160806/http://www.vpk-news.ru/articles/14632>,

Коваленко Софья, *История становления концепции «русский мир»*, Российский совет по международным делам, https://russiancouncil.ru/blogs/young-and-smart/istoriya-stanovleniya-kontseptsii-russkiy-mir/?sphrase_id=145047101

w tym bez autora:

Atlantic Council's Gray Zone Task Force:

Scoping the gray zone: Defining terms and policy priorities for engaging competitors below the threshold of conflict, Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/strategic-insights-memos/scoping-the-gray-zone-defining-terms>

Akademia Sztuki Wojennej:

Broń chemiczna w syryjskiej wojnie domowej 2011-2018, „Biuletyn Centrum Szkolenia OPBMR” – Akademia Sztuki Wojennej, R. 6, nr 2(14), 23 kwietnia 2018 r., https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/u/d6/e3/d6e3ef24-21ee-4e15-a671-e777dbac7ba1/biuletyn_csopbmr_2018_2.pdf.

Demagog:

Laboratoria broni biologicznej – sposób na obwinienie ofiary, https://demagog.org.pl/fake_news/laboratoria-broni-biologicznej-sposob-na-obwinienie-ofiary/,

W Ukrainie są amerykańskie laboratoria broni biologicznej? Fake news!, https://demagog.org.pl/fake_news/w-ukrainie-sa-amerykanskie-laboratoria-broni-biologicznej-fake-news/,

W Ukrainie produkuje się broń biologiczną za pieniądze USA? Fake news, https://demagog.org.pl/fake_news/w-ukrainie-produkuje-sie-bron-biologiczna-za-pieniadze-usa-fake-news/

Élysée:

Entretien téléphonique avec le Président de la Fédération de Russie, M. Vladimir Poutine., Actualités, le 14 décembre 2021, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/12/14/entretien-telephonique-avec-le-president-de-la-federation-de-russie-m-vladimir-poutine>,

Entretiens téléphoniques avec Vladimir Poutine, Président de la Fédération de Russie et Volodymyr Zelensky, Président d'Ukraine, le 3 février 2022, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/02/03/entretiens-telephoniques-avec-vladimir-poutine-president-de-la-federation-de-russie-et-volodymyr-zelensky-president-dukraïne>,

Entretien téléphonique avec le Président de la fédération de Russie Vladimir Poutine, le 12 février 2022, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/02/12/entretien->

Entretiens téléphoniques avec Joe Biden, Président des États-Unis d'Amérique, ainsi qu'avec Vladimir Poutine, Président de la Fédération de Russie., Actualités, 20 février 2022, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/02/20/entretien-president-biden-et-president-poutinetelephonique-avec-le-president-de-la-federation-de-russie-vladimir-poutine>

Estonian Foreign Intelligence Service:

International Security and Estonia 2019, <https://www.valisluureamet.ee/pdf/raport-2019-ENG-web.pdf>,

International Security and Estonia 2020, <https://www.valisluureamet.ee/pdf/raport-2020-en.pdf>,

International Centre for Defence Studies in Tallinn:

Russia's Involvement in the Tallinn Disturbances, <https://icds.ee/en/russias-involvement-in-the-tallinn-disturbances/>,

Microsoft:

Defending Ukraine: Early Lessons from the Cyber War", <https://cdn-dynmedia1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/msc/documents/presentations/CSR/Defending-Ukraine-Early-Lessons-from-Cyber-War.pdf>

Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP:

Minister Zbigniew Rau zakończył wizytę w Moskwie, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-zbigniew-rau-zakonczyl-wizyte-w-moskwie>,

Ministry of Foreign Affairs, The Peoples Republic of China:

China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis, https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367485.html

NATO:

North Atlantic Treaty Organisation, *What is NATO doing to address hybrid threats*, 21 kwietnia 2021 r., [/www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm](http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm),

North Atlantic Treaty Organisation, *NATO's response to hybrid threats*, 16 marca 2021 r., www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm,

North Atlantic Treaty Organization, *Lisbon Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon*, 20 Nov. 2010, Homepage, e-Library, Official texts, PRESS RELEASE PR/CP(2010)0155, s. 10, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm,

North Atlantic Treaty Organization, *Multi-Domain Operations*, <https://www.act.nato.int/activities/multi-domain-operations/>,

The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, *CCD COE, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*, <https://ccdcoe.org/>

OBWE:

News and press releases, [https://www.osce.org/press-releases?filters=+im_taxonomy_vid_1:\(2\)](https://www.osce.org/press-releases?filters=+im_taxonomy_vid_1:(2)),

Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements, <https://www.osce.org/cio/140156>,

Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014, <https://www.osce.org/home/123257>,

Status Reports of the Special Monitoring Mission to Ukraine, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/157261>

Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie:

Syria Raport Misji Organizacji Narodów Zjednoczonych badającej zarzuty użycia broni chemicznej w Syryjskiej Republice Arabskiej: Raport z incydentu w dniu 21 sierpnia 2013 r. w rejonie Ghouta w Damaszku, <https://www.unic.un.org.pl/sg---inne-wypowiedzi/raport-misji-onz-badajacej-zarzuty-uzycia-broni-chemicznej-w-syrii/2482#>,

Syria: wspólne działania Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej i Organizacji Narodów Zjednoczonych, <https://www.unic.un.org.pl/aktualnosci/syria:-wspolne-dzialania-organizacji-ds-zakazu-broni-chemicznej-i-organizacji-narodow-zjednoczonych/2489#>,

OSW:

Ukraina wstrzymuje integrację z UE, „Wiadomości z Regionu” OSW, nr 209, 22 listopada 2013 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/wiadomosci/2013-11-22/#3>,

Rada Unii Europejskiej:

Partnerstwo Wschodnie, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/#:~:text=Partnerstwo%20Wschodnie%20to%20element%20europejskiej,wi%C4%99zi%20polityczne%20i%20integracji%20gospodarczej%20C4%85>,

Sankcje UE wobec Rosji – kalendarium, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions-against-russia/timeline-sanctions-against-russia/>

Sejm RP:

Zapis przebiegu posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych z dnia 26 stycznia 2023 r., <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/biuletyn.xsp?documentId=4533056696FAD888C125894E004A6AE0>

SIPRI:

Global nuclear arsenals are expected to grow as states continue to modernize—New SIPRI Yearbook out now, 13 June 2022, <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/global-nuclear-arsenals-are-expected-grow-states-continue-modernize-new-sipri-yearbook-out-now>

Studium Europy Wschodniej:

„BY20 UA22”, „Zapad – 2017/25”: *Od Wejsznorii do przebiccia korytarza suwalskiego. Rosyjskie prowokacje i gry strategiczne*, 23 lipca, 2025, <https://by-ua-studium.pl/zapad-2017->

25-od-wejsznorii-do-przebicia-korytarza-suwalskiego-rosyjskie-prowokacje-i-gry-strategiczne/

The Washington Institute for Near East Policy:

“Policy Analysis / PolicyWatch 2202”, The Washington Institute for Near East Policy, January 29, 2014, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/conflict-syria-geneva-ii-and-road-ahead>

Wojsko Polskie:

Czy wojna w Ukrainie zmienia DKWOC?, Wojska Obrony Cyberprzestrzeni, <https://www.wojsko-polskie.pl/woc/articles/publikacje-r/czy-wojna-w-ukrainie-zmienia-dkwoc/>,

Misja obserwacyjna Narodów Zjednoczonych w Gruzji, Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2021-01-203-misja-obserwacyjna-narodow-zjednoczonych-w-gruzji/>

Российский совет по международным делам:

О необходимости легализации частных военных компаний, https://russiancouncil.ru/blogs/Strategies_and_technologies/o-neobkhodimosti-legalizatsii-chastnykh-voennykh-kompaniy/

Artykuły w prasie i portalach internetowych;

Crawford Julia, *Biden-Putin in Geneva: looking for common ground*, “Swissinfo.ch”, <https://www.swissinfo.ch/eng/politics/biden-putin-in-geneva--looking-for-common-ground/46691734>,

Czarnecka Daria, *Voltaire – „Pisma przeciw Polakom” – recenzja i ocena*, „Histmag.org”, <https://histmag.org/Voltaire-Pisma-przeciw-Polakom-recenzja-15802>,

Gawęda Marcin, *Batalionowe grupy taktyczne. Filar rosyjskich wojsk lądowych [Analiza]*, „Defence24”, https://defence24.pl/sily-zbrojne/batalionowe-grupy-taktyczne-filar-rosyjskich-wojsk-ladowych-analiza#goog_rewarded,

Herszenhorn David M., *Putin and Biden confirm extension of New START treaty*, “Politico”, <https://www.politico.eu/article/putin-and-biden-confirm-extension-of-new-start-treaty/>,

Herszenhorn David M., Barigazzi Jacopo, *Borrell stands by as Lavrov calls EU ‘unreliable partner’*, “Politico”, <https://www.politico.eu/article/borrell-stands-by-as-lavrov-calls-eu-unreliable-partner/>,

Kuczyński Grzegorz, *Gotlandia i Wyspy Alandzkie na celowniku Rosji. Szwecja i Finlandia szykują obronę*, „I.pl”, <https://i.pl/gotlandia-i-wyspy-alandzkie-na-celowniku-rosji-szwecja-i-finlandia-szykuja-obrone/ar/c1-17515481>,

Koffler Rebekah, *Biden loses to Putin at Geneva summit just by showing up*, “The Hill”, <https://thehill.com/opinion/national-security/558385-biden-loses-to-putin-at-geneva-summit-just-by-showing-up/>,

Kuczyński Grzegorz, *Rosja upokorzyła UE. Wizyta - katastrofa Borrelli*, TVP Info, , <https://www.tvp.info/52165367/rosja-upokorzyla-ue-wizyta-katastrofa-borrelli>,

Krzysztosek Aleksandra, *Niemcy wykluczają dostarczanie broni Ukrainie. „Dostawy sprzętu nie rozwiążą konfliktu”*, „EURACTIV.pl”, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/niemcy-wykluczaja-dostarczanie-broni-ukrainie-dostawy-sprzetu-nie-rozwiaza-konfliktu/>,

Lee Matthew, Knickmeyer Ellen, Jordans Frank, *US spares ally Germany in sanctions for Nord Stream pipeline*, “AP News”, <https://apnews.com/article/russia-europe-germany-business-government-and-politics-6e538d7960c4dfbc334228f2f1db03bf>,

Lendon Brad, *Putin rattles his ‘Satan II’ nuclear saber to hide Russian failures in Ukraine war: analysts*, CNN World, <https://edition.cnn.com/2022/04/21/europe/russia-icbm-explainer-intl-hnk-ml/index.html>,

Liptak Kevin, *Biden predicts Russia ‘will move in’ to Ukraine, but says ‘minor incursion’ may prompt discussion over consequences*, CNN, <https://edition.cnn.com/2022/01/19/politics/russia-ukraine-joe-biden-news-conference/index.html>,

Osiński Łukasz, *Wizyta Borrelli w Moskwie kończy się gorzej niż przewidywali najwięksi pesymiści*, PAP, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C809031%2Cwizyta-borrelli-w-rosji-konczy-sie-gorzej-niz-przewidywali-najwieksi>,

Partyla Magdalena, *„Rosjanie upokorzyli Borrelli”. Ostre komentarze odnośnie wizyty szefa unijnej dyplomacji w Moskwie*, RMF24, <https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-rosjanie-upokorzyli-borrelli-ostre-komentarze-odnosnie-wizyt,nId,5031992>,

Prus Justyna, *Baerbock w Moskwie: Trudno nie traktować koncentracji wojsk Rosji jako zagrożenia*, „Dziennik Gazeta Prawna”, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8335969,baerbock-moskwa-niemcy-rosja-lawrow-zagrozenie-wojsko.html>,

Rettman Andrew, *Russia humiliates Borrell in Moscow*, „Euobserver”, <https://euobserver.com/foreign/150844>,

Rybczyński Antoni, *To Moskwa rozpętała tę wojnę*, „WP Wiadomości”, <https://wiadomosci.wp.pl/to-moskwa-rozpetala-te-wojne-6037418650375297a>,

Sabak Juliusz, *Rewolucja rosyjskiej armii. „To już nie są postradzieckie siły zbrojne, to są nowoczesne siły zbrojne”* – rozmowa z drem Markiem Depczyńskim, „SKANER Defence24”, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/rewolucja-rosyjskiej-armii-to-juz-nie-sa-postradzieckie-sily-zbrojne-to-sa-nowoczesne-sily-zbrojne-skaner-defence24>,

Shalal Andrea, Gardner Timothy, Holland Steve, *U.S. waives sanctions on Nord Stream 2 as Biden seeks to mend Europe ties*, Reuters, <https://www.reuters.com/business/energy/us-waive-sanctions-firm-ceo-behind-russias-nord-stream-2-pipeline-source-2021-05-19/>,

Siebold Sabine, Emmott Robin, Baczynska Gabriela, *France and Germany drop Russia summit plan after EU's east objects*, Reuters, <https://www.reuters.com/world/europe/france-germany-drop-plans-russia-summit-after-eu-outcry-2021-06-25/>,

Trippe Christian, *Powrót Borrelli z Moskwy: z pustymi i poobijanymi rękami*, „Deutsche Welle”, <https://www.dw.com/pl/powr%C3%B3t-borrella-z-moskwy-z-pustymi-i-poobijanymi-r%C4%99kami/a-56487184>,

Wolska Anna, *Koronawirus: Rosja wysłała do Włoch pomoc medyczną*, „EURACTIV.pl”, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/koronawirus-rosja-wyslala-do-wloch-pomoc-medyczna/>,

Wypartowicz Bartłomiej, *Zapad-2025: Białoruś i Rosja ćwiczą użycie broni jądrowej*, „Defence24”, <https://defence24.pl/polityka-obronna/zapad-2025-bialorus-i-rosja-cwicza-uzycie-broni-jadrowej>,

Алесин Александр, *Рискнет ли Минск потрепать нервы Москве за «эти две базы» в Беларуси?*, <https://naviny.by/article/20200428/1588059825-risknet-li-minsk-potrepat-nervy-moskve-za-eti-dve-bazy-v-belarusi>

Аксенов Павел, *Толпа необученных мальчишек”: как грузинская война вскрыла проблемы российской армии*, <https://www.bbc.com/russian/features-44690384>,

Гордийчук Дана, *Рада поддержала закон об "облаке" для госорганов: почему это важно*, — „Українська Економічна Правда”, <https://epravda.com.ua/rus/news/2022/02/17/682468/>

Заквасин Алексей, Комарова Елизавета *«Качественный импульс»: к каким результатам привела модернизация российской армии за последние годы*, <https://russian.rt.com/russia/article/731743-shoigu-armiya-2020-boesposobnost>

Згировская Екатерина, *Мировое присутствие. Какими военными объектами за границей обладает армия России*, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-zarubezhom-siriya-i-dalee/>,

Кобаладзе Георгий, *«Немедленный ответ-2008»: беспрецедентные военные учения на территории Грузии*, <https://www.svoboda.org/a/456275.html>,

Смирнов Сергей, *Путин: Мы не рассматриваем вариант присоединения Крыма*, „Ведомости”,

<https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2014/03/04/putin-nachal-press-konferenciyu>,

Сурков Владислав, *Одиночество полукровки*, „Россия в глобальной политике” <https://globalaffairs.ru/articles/odinochestvo-polukrovki-14-2/>,

Пять дней в августе 2008-го: хроника российско-грузинской войны, <https://www.bbc.com/russian/features-44969691>,

Сергей Шойгу рассказал, как спасали российскую армию, „Московский Комсомолец”, <https://www.mk.ru/politics/2019/09/22/sergey-shoygu-rasskazal-kak-spasali-rossiyskuyu-armiyu.html>,

Выступление генерала армии Валерия Герасимова на конференции по развитию военной стратегии, „Livejournal”, <https://bmpd.livejournal.com/3557155.html>,

Пудовкин Евгений, *Евросоюз навязывает России свое решение кризиса в Сирии*, „Независимая газета”, https://www.ng.ru/world/2018-01-11/1_7148_siria.html

Зверев Юрий, *Российские военные базы и объекты за рубежом: Сирия и далее?*, w tym bez autora

Bellingcat Investigation Team, *Wagner Mercenaries With GRU-issued Passports: Validating SBU's Allegation*, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/01/30/wagner-mercenaries-with-gru-issued-passports-validating-sbus-allegation/>,

Bellingcat Investigation Team, *Inside Wagnergate: Ukraine's Brazen Sting Operation to Snare Russian Mercenaries*, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2021/11/17/inside-wagnergate-ukraines-brazen-sting-operation-to-snare-russian-mercenaries/>, \

„Defence24”, *Do Donbasu wjechał setny konwój „humanitarny”*, <https://defence24.pl/geopolityka/do-donbasu-wjechał-setny-konwoj-z-rosji-kijow-protestuje>, „Defence24”, *Rosyjska doktryna "deeskalacji". Kogo Moskwa chce zastraszyć potencjałem jądrowym?*, <https://defence24.pl/rosyjska-doktryna-deeskalacji-kogo-moskwa-chce-zastraszyc-potencjalem-jadrowym>,

„Defence24”, *Ukraina: bojowy debiut Bayraktara w Donbasie*, <https://www.defence24.pl/ukraina-bojowy-debiut-bayraktara-w-donbasie>,

“Defence24”, *Ukraina broni użycia drona bojowego w Donbasie*, https://www.defence24.pl/ukraina-broni-uzycia-drona-bojowego-w-donbasie?fbclid=IwAR1rimIgS6IYFybBgWgN1x_SrWy4G9wY1SM5xith7soNu5WseSKSSQDkD4I,

„Forsal.pl”, *Militarne plany Chin. Państwo Środka podejmuje odważną grę na Pacyfiku*, <https://forsal.pl/galeria/1110064,militarne-plan-y-chin-rozbudowa-armii-lotniskowce-bazy-wojskowe.html>,

„Forsal”, *Minister Rau zainicjował Odnowiony Dialog OBWE. Spotkanie będzie dotyczyło bezpieczeństwa w Europie*, <https://forsal.pl/swiat/bezpieczenstwo/artykuly/8352427,rau-odnowiony-dialog-obwe-bezpieczenstwa-w-europie.html>,

„Kurier Galicyjski”, *Prof. Przemysław Żurawski vel Grajewski: Ukraina zwycięży, ale wojna będzie długa i kosztowna w kategoriach życia ludzkiego*, <https://kuriergalicyjski.com/prof-przemyslaw-zurawski-vel-grajewski-ukraina-zwyciezy-ale-wojna-bedzie-dluga-i-kosztowna-w-kategoriach-zycia-ludzkiego>,

“NBC News”, *U.S.-Georgia training begins amid Russia strain*, <https://www.nbcnews.com/id/wbna25684774>,

„Meduza”, *A brief history of the Donbas War, in photos American Brendan Hoffman captures eight years of life along the contact line in eastern Ukraine*, <https://meduza.io/en/feature/2022/03/03/a-brief-history-of-the-donbas-war-in-photos#:~:text=Over%20the%20seven%20years%20after%20the%20signing,rep%20ublics%E2%80%9D%20during%20a%20prisoner%20exchange%20in%20Novotoshkivske>

MSN, *Russian defector makes chilling claim about Putin’s nuclear plan on invasion day*, <https://www.msn.com/en-us/news/world/russian-defector-makes-chilling-claim-about-putin-s-nuclear-plan-on-invasion-day/ar-AA1uQNol?ocid=hpmsn&cvid=3e24ccc471914e02963a035fbfdee7ec&ei=13>,

„Newsweek Polska”, *W Mediolanie spotkanie Putina, Poroszenki, Hollanda i Merkel*, <https://www.newsweek.pl/swiat/spotkanie-rzadzacych-europa-w-mediolanie-newsweekpl/nwh8hyl>,

„money.pl”, *Kontrakt na Mistrale. Francja i Rosja w końcu się dogadały*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artikul/kontrakt-na-mistrale-francja-i-rosja-w-koncu,191,0,1887423.html>,

„Portal morski”, *Syryjski port Tartus będzie główną bazą remontową dla okrętów Rosji*, <https://www.portalmorski.pl/porty-logistyka/43147-syryjski-port-tartus-bedzie-glowna-baza-remontowa-dla-okretow-rosji>,

Sverige Radio, *Russia practiced invading Gotland*,
<https://www.sverigesradio.se/artikel/6198898>,
 “The Local”, *Danish PM rebuts Russian ambassador over Bornholm comments*,
<https://www.thelocal.dk/20220407/danish-pm-rebuts-russian-ambassador-over-bornholm-comments>,
 „TVN24”, *Rosja pręży muskuly. Największe manewry od lat*, <https://tvn24.pl/swiat/rosja-prezy-muskuly-najwieksze-manewry-od-lat-ra301250-ls3421979>,
 „Tygodnik Solidarność”, *Rosja grozi Danii. „Jeśli obce wojska zostaną wpuszczone na Bornholm...”*, <https://www.tysol.pl/a79290-rosja-grozi-danii-jesli-obce-wojska-zostana-wpuszczone-na-bornholm>,
 „Wnet.fm”, *Bobołowicz: Do Rady Najwyższej Ukrainy dostało się aż 3/4 zupełnie nowych nazwisk. Partia Zelenskiego zdobyła większość*, <https://wnet.fm/2019/07/23/bobolowicz-do-rady-najwyzszej-ukrainy-dostalo-sie-az-3-4-zupelnie-nowych-nazwisk-partia-zelenskiego-zdobyla-wiekszosc/>
 „Военное обозрение”, *Военные базы России за рубежом: где и почему они необходимы*, <https://topwar.ru/168242-voennye-bazy-rossii-za-rubezhom-gde-i-pochemu-oni-neobhodimy.html>,
 „Военное обозрение”, *ВПК. Итоги 2020 года*, <https://topwar.ru/178616-vpk-itogi-2020-goda.html>,
 „Газета.ру”, <https://www.gazeta.ru/army/2015/12/16/7972523.shtml?updated>,
Крупнейшие торговые партнеры Украины по итогам 2013 года, „CityNews”,
<https://www.citynews.net.ua/ukrainenews/31762-krupneyshie-torgovye-partnery-ukrainy-po-itogam-2013-goda.html#:~:text=Россия%2C Китай и Германия вошли в тройку,38%2C2 млрд%2C 10%2C6 млрд и 8%2C4 млрд.В4>,
 Информ Напалм, *Частные военные компании России как инструмент узаконенного террора*, <https://informnapalm.org/15878-rossyjskiye-chvk/>,
 „Коммерсант”, *Россия поможет США с афганским транзитом*,
<https://www.kommersant.ru/doc/1199536> ,
 „Коммерсант”, *Абхазский разлом*, <https://www.kommersant.ru/doc/5504279>,
 НТВ, *Интервью Башара Асада российским СМИ*, <https://www.ntv.ru/video/1196001>,
 „Регнум”, *Владимир Путин: „Распад СССР - крупнейшая геополитическая катастрофа века”*, <https://regnum.ru/news/444083>,
 „РБЦ”, *Путин показал российское гиперзвуковое оружие*,
<https://www.rbc.ru/politics/01/03/2018/5a97d9119a79477b1a9b2551>,

ТАСС, Главы МИД "нормандской четверки" провели встречу в Париже, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1787547>,

ТАСС, Что такое информационные операции. Досье, <https://tass.ru/info/4046536>,

ТАСС, *Russia confirms commitment to New START treaty — Foreign Ministry*, <https://tass.com/politics/988458>,

„Украинская Экономическая Правда”, Рада поддержала закон об "облаке" для госорганов: почему это важно, <https://epravda.com.ua/rus/news/2022/02/17/682468/>

Inne:

Alphageo, *Periodic Table of States*, <https://alphageo.ai/ptos/>,

European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, www.hybridcoe.fi,

„Encyklopedia PWN”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/doktryna-wojenna;3893480.html>

France Diplomatie, Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères, <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/ukraine/evenements/article/ukraine-q-r-extrait-du-point-de-presse-28-10-21>,

Germany concerned that Ukraine uses Turkish Bayraktar drones in Donbas, 112 UA, 28 October 2021, <https://112.international/ukraine-top-news/germany-concerned-that-ukraine-uses-turkish-bayraktar-drones-in-donbas-66242.html>,

Jamestown, *Russian Disinformation Targets the European Union*, <https://jamestown.org/russian-disinformation-targets-the-european-union/>,

Petroleum & Other Liquids, https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=f0000000__3&f=a,,

Russia: Ratio of military spending to gross domestic product (GDP) from 2000 to 2022, <https://www.statista.com/statistics/810561/ratio-of-military-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-russia/>,

UCDP Definitions, *Armed conflict*, Uppsala Universitet, <https://www.uu.se/en/departement/peace-and-conflict-research/research/ucdp/ucdp-definitions>

Ukraine - Q&R - Extrait du point de presse (28 octobre 21),

U.S. Crude Oil First Purchase Price (Dollars per Barrel), U.S. Energy Information Administration,

https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=f0000000__3&f=a,

Постоянное представительство Российской Федерации при международных организациях в Вене, *Выступление Президента России Д.А.Медведева на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии*,

https://viennamission.mid.ru/ru/news/06-06-2008_vystuplenie-7a05479b363a0d607241dc41c8f6956f/